

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΑ

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΙΔΡΥΘΕΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΠΡΟΝΟΙΑ, ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΞΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ, ΔΕ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΟΤΩΝ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ,
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΟΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΚΟΝΤΟΠΑΝΟΥ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΕΝ ΤΗ ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙ

ΕΤΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
1926

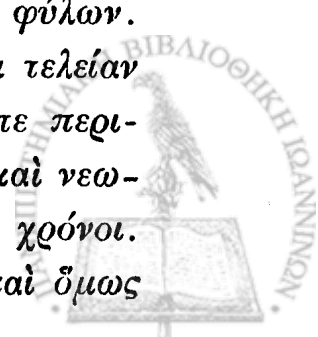

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΑΣ ΛΟΓΙΟΥΣ ΚΑΙ ΗΠΕΙΡΩΤΑΣ

Οὐδενὸς τῶν περὶ τὴν πάτριον ἱστορίαν ἀσχολουμένων τὴν προσο-
χὴν διαφεύγει ὅτι ἐξ ὅλων τῶν τιμημάτων τῆς Ἑλληνικῆς Πατρί-
δος ἢ Ἡπειρος εἶναι ἢ περισσότερον ἄγνωστος. Κακὴ μοῖρα κατα-
δικάσασα τὴν ἀτυχῆ ταύτην χώραν εἰς περιπετείας σκληρὰς ἰδιαιτέ-
ρας, πλὴν ἐκείνων, τὰς ὁποίας συνεμερίζετο μετὰ τῆς ὅλης πατρίδος,
ἐξηφάνισε τὰ πλεῖστα τῶν ἰχνῶν τοῦ παρελθόντος οὕτως, ὥστε τὰ
κενὰ τῆς Ἡπειρωτικῆς ἱστορίας ν' ἀποβαίνωσι δυσαναπλήρωτα. Καὶ
αὐτὴ δ' ἢ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη, ὁ πολύτιμος τῆς ἱστορίας παρα-
σιάτης καὶ ὁδηγός, ὑπὸ τὴν καταδίωξιν τῆς αὐτῆς ἀμειλίκτου μοίρας
ἠρητήθη σχεδὸν ἀπολύτως τὰς ὑπηρεσίας της εἰς τὴν Ἡπειρον, δεδο-
μένου ὅτι αἱ μοναδικαί, ἀλλ' ἀτελῶς ἐνεργηθεῖσαι ἀνασκαφαὶ ἐν
Δωδώνῃ ὑπὸ τοῦ Καραπάνου, δὲν προσέλαβον, διὰ τὴν μὴ συστη-
ματικὴν παρακολούθησιν ὑπὸ εἰδικῶν ἀρχαιολόγων, τὴν ἔκτασιν καὶ
σημασίαν, ἣν ἐνεῖχον παρόμοιαι ἀνασκαφαὶ ἐνεργηθεῖσαι ἐν Ὀλυμ-
πία, Δελφοῖς, Κρήτῃ καὶ ἄλλαρχῶν.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ Γερμανικὴ Σχολὴ ἐφιλοδόξησε διε-
νέργειαν ἀνασκαφῶν ἐν τῷ χώρῳ τοῦ περιπύστου μαντείου τῆς Δωδώ-
νης εἰς ἔκτασιν καὶ σπουδαιότητα παρομοίας πρὸς τὰς ἐν Ὀλυμπία,
ἀλλ' ὁ μεσολαβήσας Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος ἀνέκοψε τὴν πρόθεσιν ταύ-
την καὶ ἐστέρησεν οὕτω τὴν Ἡπειρωτικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τὴν ἐπὶ τῇ
βάσει ἐπισήμων λειψάνων ἀνάπλασιν τῆς πραγματικῆς ἱστορικῆς
ἐξελίξεως καὶ τῆς συστηματικῆς παρακολουθήσεως τοῦ πρώτου πολι-
τισμοῦ, τοῦ ἀναπτυχθέντος ὑπὸ διαφορῶν Ἡπειρωτικῶν φύλων.
'Αλλὰ δὲν εἶναι μόνον ἡ ἀρχαία ἱστορία ἢ παρουσιάζουσα τελείαν
στεῖρωσιν πηγῶν. Περίλαμπροι ἢ ἐπώδυνοι, ἀλλ' ὅπωςδήποτε περι-
φανεῖς περίοδοι τῆς Ἡπειρωτικῆς ζωῆς κατὰ τοὺς μέσους καὶ νεω-
τέρους χρόνους εἶναι τόσον ἄγνωστοι, ὅσον καὶ οἱ ἀρχαῖοι χρόνοι.
Μόλις παρήλθεν ἑκατονταετία ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλῆ, καὶ ὁμως

τὰ κατ' αὐτὸν διεστράφησαν τόσον καὶ περιεβλήθησαν ἀπὸ τόσους φανταστικούς ἢ ἐξωγκωμένους θρούλλους, ὥστε πρὸς διαλεύκανσιν αὐτῶν δὲν ἀπαιτεῖται διάφορος μέθοδος καὶ ὀλιγώτερος κόπος καὶ δὲν παρουσιάζονται ὀλιγώτεροι δυσχέρειαι παρ' ὅσας θὰ ἐχρειάζοντο, ἵνα γνωρίσῃ τις τὸν Θωμᾶν Πρελούμποβιτς ἢ τὸν Πύρρον.

Τὰ χάσματα ταῦτα τῆς Ἑπειρωτικῆς ἱστορίας, ἔλλειψις πραγματικῆς ἱστορίας δύναται τις νὰ εἴπῃ, ἔγεινεν ἀντιληπτὴ παρὰ πάντων τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ Ἑπειρωτικοὶ Σύλλογοι δὲν παρέλειψαν νὰ προκηρύξωσι καὶ διαγωνισμοὺς καὶ βραβεῖα διὰ τὴν συγγραφὴν Ἑπειρωτικῆς ἱστορίας. Ἄλλ' ἀτυχῶς πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἀπόπειραι ἀπέτυχον ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει, διότι εἶναι φυσικῶς ἀδύνατον νὰ συγγραφῇ ἱστορία ἄνευ πηγῶν καὶ ἱστορικῆς ὕλης

Ταύτην ἀκριβῶς τὴν ἔλλειψιν σκοποῦμεν νὰ ἀναπληρώσωμεν, προαγόμενοι εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐκδόσεως τῶν «Ἑπειρωτικῶν Χρονικῶν».

Δὲν διαφεύγει τὴν προσοχὴν μας ὅτι τὸ ἔργον θὰ εἶναι δυσχερέστατον. Δὲν μᾶς διαφεύγει ὅτι ἡ αὐτὴ κακὴ μοῖρα τείνει νὰ ἐξαφανίσῃ πᾶν τοῦ παρελθόντος ἴχνος. Δὲν θὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τὸ μέγα δυστύχημα τῆς καταστροφῆς τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊάν, οὔτε θὰ θρηνησωμεν ἄλλας ὀδυνηρὰς ἀπωλείας σπουδαίων ἱστορικῶν κειμηλίων. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀφήσωμεν ἀπαρατήρητον τὴν τελείαν σχεδὸν ἀπογύμνωσιν τῆς ὑπαίθρου χώρας ἀπὸ μνημεῖα τοῦ παρελθόντος. Ἡ βανδαλικὴ καὶ ἀσυνείδητος σύλησις τῶν Μονῶν, ἡ πυρπόλησις τῆς ἐν Βουρμπιάνῃ (τῆς Ἐπαρχίας Κονίτισης) βιβλιοθήκης τοῦ Κώστα τοῦ Γραμματικοῦ, ἡ ἐξαφάνισις ὡσαύτως καὶ πυρπόλησις πολυτίμου βιβλιοθήκης τῆς ἀρχαιοτάτης Κοινοβίας Μονῆς Ζέρμας ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπαρχίᾳ, τῆς περιλαμβανούσης πολὺτιμα ἀρχαῖα χειρόγραφα καὶ σπουδαίους παλιμνήστους κώδικας, ἡ καταστροφή τῶν πλείστων χειρογράφων τοῦ Δελβινακίου, εἶναι τὰ μᾶλλον ἐκδηλὰ σημεῖα τῆς προϊούσης καταστροφῆς, ἣς καὶ ὠθήσεν ἡμᾶς εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ περιοδικοῦ, τὸ ὁποῖον προώρισται νὰ περισυλλέξῃ εἰς τὰς σελίδας του ὅ,τι εἰσέτι ὑπολείπεται. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον ἡ Ἑπειρος ἐκεῖνη εἰς τὴν ὁποίαν θ' ἀναζητήσωμεν τροφήν διὰ τὰς σελίδας τοῦ περιοδικοῦ μας. Ἐλέχθη ἄνευ ἴσως μεγάλης ὑπερβολῆς, ὅτι πανταχοῦ δύναται τις νὰ συναντήσῃ Ἑπειρώτας πλὴν τῆς Ἑπίρου. Ἀλλὰ

κατὰ τὴν ἀθρόαν τῶν ἀποδημιῶν ἔξοδον πολλοὶ παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰ οἰκογενειακά των κειμήλια, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐελπιστοῦμεν ὅτι θὰ ἀνακαλυφθῶσι πολύτιμοι εἰδήσεις καὶ πληροφοροίαι. Ἄλλὰ καὶ τὰ Ἀρχεῖα τῶν Πατριαρχείων, ὡς ἀπέδειξαν ἐσχάτως αἱ ἔρευναι τοῦ μεγάλου Πρωτοσυγκέλλου καὶ ἤδη Μητροπολίτου Παραμυθίας κ. Αθηναγόρα, τοῦ Μ. Χαριστοφύλακος τῶν Πατριαρχείων κ. Γεδεῶν κ. ἄ., ὡς καὶ τὰ τῆς Ἐπιτανήσου καὶ τῆς Βενετίας, αἱ βιβλιοθήκαι τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀλλὰ καὶ αἱ τῆς Βιέννης καὶ τῆς Λειψίας καὶ ἄλλων ἐπιστημονικῶν Κέντρων θ' ἀποτελέσουν μεταλλεῖα πλουσιώτατα ἐρέυνης, καὶ ἐν τούτῳ ἐπικαλούμεθα τὴν συμπαθεῆ καὶ φιλογενῆ προσοχὴν καὶ πάντων μὲν τῶν Ἑλλήνων, μάλιστα δὲ τῶν ἀπανταχοῦ τῆς γῆς καλῶν τῆς Ἡπείρου τέκνων.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνον ἡ συναγωγὴ τῆς ἱστορικῆς ὕλης, ἡ ὁποία θὰ ἀπασχολήσῃ τὸ περιοδικόν μας. Μὲ ἴσην προσοχὴν καὶ ἐπιμέλειαν θὰ ἐπιδιώξῃ τοῦτο τὴν συλλογὴν λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ ὕλικου. Δὲν εἶναι ἄγνωστον ὅτι οὐδὲν ἄλλο τμῆμα τῆς Ἑλλάδος παρουσιάζει μεγαλυτέραν ποικιλίαν κατοίκων σχετικῶς πρὸς τὴν ἔκτασίν του. Τὸ Πωγόνιον λ. χ. ἀπὸ τὸ Ζαγόριον καὶ τοῦτο ἀπὸ τὰ Κούρεντα δὲν χωρίζονται μὲ καταφανῆ φυσικὰ ὄρια, καὶ ὁμως παρουσιάζουσι τοιαύτην διαφορὰν καὶ ἀπὸ λαογραφικῆς μὲν ἀπόψεως, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ γλωσσικῆς, ὥστε θὰ ἠδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι εἰς οὐδεμίαν πρὸς ἄλληλα ἐπαφὴν εὐρίσκονται. Οὕτως ὄχι μόνον διαφορὰν λεξιλογικὴν καὶ προφορᾶς, ἀλλὰ καὶ διαφορὰν φθογγολογικῆς ἐξελίξεως παρουσιάζουσιν.

Εὐνόητον ἐντεῦθεν ὅποιον ἀνεξάντλητον μεταλλεῖον λαογραφικῶν καὶ γλωσσικῶν παρατηρήσεων ἀποτελεῖ ἡ Ἡπειρος. Καὶ ὁμως, εἰάν παρατηρήσῃ τις τὸ ἤδη ἐξ ὅλης τῆς Ἑλλάδος δημοσιευθὲν λαογραφικὸν καὶ γλωσσικὸν ὕλικόν, θὰ ἴδῃ ὅτι ἡ ἰδιαιτέρα ἡμῶν πατρίς κατέχει μίαν τῶν τελευταίων θέσεων, ἂν ὄχι τὴν ὑστάτην. Ἄλλὰ καὶ ἐπαγγελματικαὶ διάλεκτοι ἀνεπτύχθησαν ἐν Ἡπείρῳ καὶ ἐπιζῶσιν ἐν τινι μέτρῳ εἰσέτι, τείνουσαι καὶ αὐταὶ σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἐξαφανισθῶσιν. Οἱ Κομπογιανῖται ἱατροὶ καὶ οἱ Ραφτάδες, οἱ Κουδαραιῶι τῆς Πυρρογιάννης καὶ τῆς Βούρμπιανης τῆς Ἐπαρχίας Κονίτοσης, καὶ οἱ Καλαντζῆδες ἔχουσι τὰς ἰδιαιτέρας των ἐπαγγελματικὰς διαλέκτους, ἀγνώστους κατὰ τὸ πλεῖστον.

Τὸν ἀνυπολόγιστον τοῦτον λαογραφικὸν καὶ γλωσσικὸν πλοῦτον

δοσημέραι ἐλαττούμενον καὶ τείνοντα γὰ ἔξαφανισθῆ. θὰ προσπαθήσωμεν πάση θυσίᾳ γὰ ἀποθησαυρίσωμεν καὶ διασώσωμεν εἰς τὰς σελίδας τῶν «Ἑπειρωτικῶν Χρονικῶν». Καὶ πρὸς τοῦτο δὲν θὰ φεισθῶμεν κόπων καὶ δαπανῶν, καὶ διαγωνισμοὺς θὰ διοργανώσωμεν καὶ βραβεῖα θὰ ἰδρύσωμεν. Ὑπολογίζομεν καὶ ἐπὶ τῆς ἐπισχύσεως τῶν Δογίων τοῦ Πανελληνίου, ἀλλ' ὑπολογίζομεν καὶ ἐπὶ τῆς ἀφοσιώσεως τῶν Ἑπειρωτῶν πρὸς τὴν γενέτειραν. Ἐλπίζομεν ὅτι θὰ ἐγερωθῆ πραγματικὴ εὐγενὴς σταυροφορία πρὸς ἐπιδίωξιν σκοποῦ αὐτόχρημα Ἐθνικοῦ καὶ Ἐπιστημονικοῦ, εἴμεθα δὲ πεπεισμένοι, ὅτι οἱ Ἑπειρωταὶ διδάσκαλοι, καταλλήλως καθοδηγούμενοι, θὰ ἀποβῶσιν οἱ ἀκαταπόνητοι συλλογεῖς καὶ παραστάται τοῦ ἔργου.

Ἡ ἔρευνα λοιπὸν τοῦ παρελθόντος ἢ εὐρεῖα καὶ ἢ περίσσωσις παντὸς ὅ,τι δύναται εἰσεῖν γὰ περισωθῆ ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῶν «Ἑπειρωτικῶν Χρονικῶν», χωρὶς βέβαια γὰ παραμελῆται ἀπολύτως καὶ ἢ παρακολούθησις τῆς συγχρόνου Ἑπειρωτικῆς ζωῆς. Καὶ πρὸς τοῦτο ἔξασφαλίσαντες ἤδη τὴν τακτικὴν συνεργασίαν ἐκλεκτῶν Ἑπειρωτῶν καὶ Δογίων τοῦ Πανελληνίου, ὡς καὶ ξένων σοφῶν, ἐπικαλούμεθα θερμὴν τὴν ἠθικὴν, πνευματικὴν καὶ ὑλικὴν ἐνίσχυσιν καὶ συνεργασίαν πάντων μὲν τῶν Ἑλλήνων Δογίων καὶ φιλομούσων, ἰδιαιτέρως δὲ τῶν ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου διεσπαρμένων τέκνων τῆς Εὐάνδρου Ἠπίρου.

Ἡ περισυλλογὴ πάσης φύσεως ὑλικοῦ διαφωτίζοντος οἵανδήποτε πτυχήν τῆς Ἑπειρωτικῆς ἱστορίας καὶ ἢ παραχώρησις τούτου πρὸς δημοσίευσιν εἶναι ἢ μᾶλλον πατριωτικὴ προᾶξις καὶ ὁ μεγαλύτερος τίτλος τιμῆς διὰ πάντα ἀληθινὸν Ἑπειρώτην.

Ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει Ἰωαννίνων τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου 1926

† Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
Σ Π Υ Ρ Ι Δ Ω Ν

Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΚΑΛΕΙ ΤΟΥΣ ΕΡΕΥΝΗΤΑΣ ΤΗΣ

Υ Π Ο

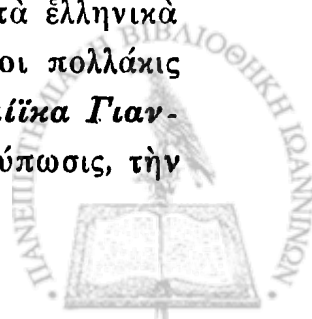
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀντιπροέδρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Φαίνεται παράδοξον, εἶναι ὅμως ἀληθές ὅτι αἱ Ἑλληνικαὶ ἐκεῖναι χῶραι, εἰς τὰς ὁποίας ἀνεφάνη τὸ πρῶτον ὁ πολιτισμός, παραμένουν σήμερον αἱ μάλιστα ἀνεξερεύνητοι καὶ ἄγνωστοι. Οὕτω λ. χ. ἡ Κρήτη, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἀνεπτύχθη τέχνη, ἐμπόριον, ναυτιλία, πολιτισμός μέγας, ὅπως μαρτυροῦν τὰ μεγαλοπρεπῆ λείψανα τῶν ἀνασκαπτομένων πόλεων αὐτῆς, παραμένει ἄνευ ἱστορικῆς καὶ ἄλλης ἐξετάσεως. Ὅμοίως ἔχει καὶ ἡ εὐάνδρος Ἡπειρος. Ἐμφανίζεται τὸ πάλαι μὲ τὸ πανάρχαιον ἱερὸν τῆς Δωδώνης καὶ κοσμημένη μὲ τὸ περικλεῆς ὄνομα τῆς Ἑλλάδος. Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη Ἑλλὰς καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς οἱ πρῶτοι φέροντες τὸ ὄνομα Ἑλληνες. Καὶ ὅμως οὔτε ἡ ἱστορία, οὔτε ἡ ἀρχαιολογία, οὔτε ἡ γεωγραφία, οὔτε ἡ βοτανικὴ αὐτῆς εἶναι εἰς ἡμᾶς γνωστή. Ἡ μήπως εἶναι γνωστὰ τὰ οἰκογενειακὰ καὶ νὰ τοπωνυμικὰ αὐτῆς ὀνόματα; Μήπως αἱ ἱεραὶ Μοναὶ τῆς; Μήπως οἱ διαπρέψαντες Ἡπειρώται εἴτε ὡς ἀγωνισταί, εἴτε ὡς συγγραφεῖς καὶ λόγιοι, εἴτε ὡς ἔμποροι, εἴτε ὡς ἔθνικοι εὐεργέται, εἴτε ὡς ἱεράρχαι κ.λ. κ.λ.; Ἄλλαι ἑλλην. χῶραι πολὺ ὀλιγώτερον διαπρέψασαι εἶχον ἤδη καλυτέραν τύχην ὡς πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν των, ὡς λ. χ. ἡ Κύπρος, ἡ Χίος, ἡ Ἄνδρος κ.λ.

Διὰ τὴν παραμέλησιν ταύτην συνέβη ὥστε περὶ τῆς Ἡπέρου — τῆς κοιτίδος τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος — νὰ λεχθῆ ὅτι δὲν ἦτο τὸ πάλαι καθόλου ἑλληνικὴ. Εὐτυχῶς ἀπὸ τῆς κηλίδος ταύτης τὴν ἀπήλλαξεν εὐγενές τέκνον τῆς Ἡπέρου, ὁ μακαρίτης Κ. Καραπάνος, ἀνασκάψας τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης καὶ ἀνακαλύψας ἀρκετὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς γεγραμμένας εἰς γνησίαν Ἡπειρωτικὴν διάλεκτον καὶ ἀποδείξας τοιοῦτοτρόπως τὸν γνήσιον ἑλλην. χαρακτῆρα τῶν ἀρχαίων Ἡπειρωτῶν.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς ἀρχαίας ἐκείνης εὐκλείας μήπως κατὰ τοὺς δυστυχεῖς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας δὲν ἐκαλλιέργησε καὶ δὲν ἀνέπτυξε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ὅσον οὐδεμία ἄλλη ἑλλην. χώρα; Ἡμεῖς οἱ πρεσβύτεροι πολλάκις ἠκούσαμεν ἄλλοτε νὰ λέγηται «*Τούρκικα Πολίτικα καὶ Ρωμαϊκά Γιαννιώτικα*» (δηλ. εἶναι τὰ καλύτερα). Δι' αὐτῶν ἐξεφράζετο ἡ ἐντύπωσις, τὴν

ὁποῖαν ἐνεποίει εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ἢ ὁμιλία τῶν εἰς τὰ ὀνομαστὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων ἐκπαιδευομένων. Ἡ μήπως δὲν ἐξῆλθον ἐκ τῶν σχολείων τῆς Ἡπείρου πλῆθος λογίων, ἐπιστημόνων χρησιμωτάτων ἀναδειχθέντων κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 καὶ κατόπιν αὐτοῦ; Ἡ μήπως ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ αἰμοβόρου Ἀλῆ πασᾶ δὲν ἐμορφώθησαν τόσοι Ἕλληνες, ὡς λ. χ. ὁ Γ. Καραϊσκάκης, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος καὶ ἄλλοι διαπρέψαντες βραδύτερον κατὰ τὸν ἱερὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑλλην-Ἐθνους ἀγῶνα; Ἡ τίς ἀγνοεῖ ἢ ἐπιτρέπεται ν' ἀγνοῖ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας τῶν Σουλιωτῶν καὶ τὴν ἠθικὴν ἐπίδρασιν καὶ τὸ πολύτιμον δίδαγμα, τὰ ὁποῖα προῆλθον ἐκ τοῦ ἀθανάτου παραδείγματός των διὰ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας;

Καὶ ὅμως—λυπηρὸν εἰπεῖν! — ὅλα αὐτὰ παραμελοῦνται καὶ ὁσημέραι περιπίπτουν εἰς λήθην, τῆς ὁποίας δὲν εἶναι ἄξια, διότι οὐδεμία φροντίς λαμβάνεται νὰ μεταδίδονται εἰς τὴν ἐκάστοτε ἐπερχομένην γενεάν, ἵνα δι' αὐτῶν παραδειγματίζεται καὶ φρονηματίζεται, μανθάνουσα τίνων προγόνων εἶναι ἀπόγονος καὶ ἐπομένως, ποῖα καθήκοντα ἔχει πάντοτε, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὸ τοῦ θείου Ὁμήρου «*μηδὲ γένος πατέρων αἰσχυνέμεν, οἳ μέγ' ἄριστοι*».

Καὶ μέχρι μὲν πρὸ ὀλίγου ἠδύνατο νὰ ἐξευρεθῇ λόγος τῆς παραμελήσεως ταύτης: ἡ χώρα ὑπέκειτο εἰς τύραννον καχύποπτον καὶ ἀπηνῆ. Ἀλλὰ σήμερον δόξα τῷ Θεῷ πολιτικὴ σύνεσις καὶ ἀνδρική καρτερία ἔθραυσαν παρὰ τὸ φοβερὸν Μπιζάνι τὰς βαρεῖας ἀλύσεις. Σήμερον τὴν εὐκλεᾶ χώραν φωτίζει ὁ ἥλιος τῆς ἐλευθερίας καὶ σκεπάζει καὶ φυλάττει ἡ σημαία τοῦ τιμίου Σταυροῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Εὐλογημένον ἔστω τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψίστου!

Λοιπὸν ὅπως μέχρι χθὲς οἱ μεγάλοι ἐθνικοὶ εὐεργέται Ἀρσάκης, Ριζάρης, Τσιτσάκης, Στουρνάρας, Ζάππας, Δομπόλης, Ἀβέρωφ κ.λ. ἔπραξαν τόσα καὶ τόσα ἀγαθὰ ὑπὲρ τῆς μεγάλης, τῆς ἐλευθέρου πατρίδος, οὕτω καὶ σήμερον φιλογενῆ καὶ φιλόμουσα τέκνα τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῶν πατρίδος, τῆς εὐάνδρου Ἡπείρου, θὰ θελήσουν, πιστεύω, νὰ ἐργασθοῦν, ὅπως πρέπει, καὶ νὰ καταθέσουν τὴν ἐπιστημονικὴν συμβολὴν των προθύμως εἰς τὸ ὄργανον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξερευνήσεως τῆς Ἡπείρου, εἰς τὰ ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἐκδιδόμενα «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά».

Ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα Φεβρουάριον

ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ
ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΝΕΩΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΘΕΝΤΩΝ

ΥΠΟ

ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΒΥΡΧΝΕΡ Δ. Φ.

Καθηγητοῦ ἐν Μονάχῳ τῆς Βαυαρίας, ἐπιτίμου πολίτου Σάμου.

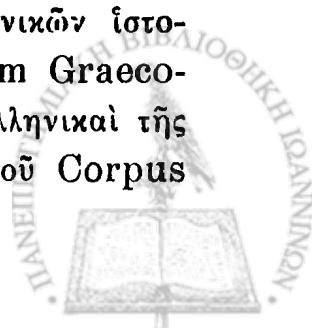
*Oh, who is more brave than a dark Suliote
In his snowy camese and his shaqqy capote?
To the wolf and the vulture he leaves his wild flock
And descends to the plain like the stream from the rock.*

*Lord Byron. Childe Harold's
Pilgrimage. Canto II 72, 2.*

Ἡμεῖς οἱ Βαυαροί, ἡμεῖς τοῦλάχιστον οἱ γεννηθέντες ὑπερμεσοῦντος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, δὲν εἴμεθα ἄδαεῖς τῶν τότε καὶ πρότερον ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα γεγονότων. Καὶ ὡς νεανίαί ἐμάθομεν ἐν τῇ γενετείρᾳ τοῦ Ὀθωνος περὶ τῶν κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς συμβάντων. Ὡστε πολλοῖς ἐν Βαυαρίᾳ δὲν εἶναι ἄγνωστον, ὅτι ὀλίγαὶ χῶραι τῆς νέας Ἑλλάδος περιβάλλονται διὰ τσαύτης δόξης ὅσον ἡ εὐάνδρος Ἡπειρος.

Ὅτε δὲ ὁ *Περικλῆς Βιζουκίδης*, ἀρχαιόθεν φίλος μου, μὲ προσεκάλεσε νὰ συνεισφέρω φιλολογικὴν τινα συμβολὴν εἰς τὰ Χρονικὰ τῆς Ἡπείρου, τῆς γενετείρας του, ἀπεδέχθη προθύμως τὴν πρόσκλησιν. Καὶ ἐπειδὴ πρὸ ἐτῶν συνέλεξα ἀφθονον βιβλιογραφικὴν ὕλην πρὸς περιγραφὴν τῆς Ἡπείρου ὑπὸ γεωγραφικὴν ἔποψιν, ἀπεφάσισα νὰ προσφέρω ἐν ἀπάνθισμα γενικῆς βιβλιογραφίας τῆς Ἡπείρου, οἷαν ἔχει ἤδη ἡ Ἀλβανία ἀπὸ τοῦ 1907 ὑπὸ τῶν Manek, Pekmezi καὶ Stotz καταρτισθεῖσαν.

Τὴν ἀρχαίαν βιβλιογραφίαν τῆς Ἡπείρου δὲν ἔθιξα, ἐπειδὴ ἀναφέρεται ἐν τῷ τετάρτῳ τόμῳ τῶν Ἀποσπασμάτων τῶν Ἑλληνικῶν ιστοριογράφων τοῦ Καρόλου Müller (Fragmenta Historicorum Graecorum) ἐν Παρισίοις 1841=1870 IV 681 ἐπ. Πολλὰ δὲ Ἑλληνικὰ τῆς Ἡπείρου ἐπιγραφαι ἐδημόσιεύθησαν ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τοῦ Corpus

Inscriptionum Graecarum ἐν Βερολίῳ (1843) σ. 4 ἐπ. καὶ 982 ἐπ. ἐν τῇ Συλλογῇ τοῦ Collitz τόμ. II σ. 3 ἐπ. ἐν τοῖς δημοσιεύμασι τοῦ Καραπάνου κ. ᾶ.

Τῶν Μεσαιωνικῶν συγγραφέων ἀνέφερα ὀλιγίστους. Μνημονεύονται πολλοὶ ἐν τῇ Geschichte der Byzantinischen Litteratur τοῦ Καρόλου *Krumbacher* (ιδ. τὸ εὑρετήριον τοῦ βιβλίου τούτου). Παραθέτω μόνον τὸν Ἰντρισην, τὸν Βενιαμὶν τὸν Τουδηλίτην, ὅστις προσήγγισε τοῦλάχιστον τὴν Ἄρταν, τὰ «Ἡπειρωτικά», τὰ ὅποια ἐξέδωκαν ὁ Ἐμμ. Bekker καὶ ὁ Ἄ. Μουστοξύδης, καὶ τὸν Κυριάκον Pizzicollì.

Ὁ πολὺς Θεόδ. Mommsen ὥρισε τὴν Ἡπειρον διὰ τὸν τρίτον τόμον τοῦ Σώματος τῶν Λατινικῶν ἐπιγραφῶν (Corpus Inscriptionum Latinarum) κατὰ τὸν Πτολεμαῖον, ἐγὼ δὲ ἐνταῦθα ἐννοῶ ὡς Ἡπειρον τὴν χώραν, ἣτις ἀνήκει εἰς τὴν νῦν μεγαλυνθεῖσαν Ἑλλάδα.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς ἠπειρωτικὰς ἐπιγραφάς, πολλὰς τοιαύτας περιέχει ὁ δεῦτερος τόμος τοῦ Σώματος τῶν Ἑλληνικῶν Ἐπιγραφῶν (Corpus Inscriptionum Graecarum) [ἐν Βερολίῳ 1843] ἐν ταῖς σελίσιν 1813 καὶ ἐπ. καὶ εἰς τὸ πρότερον μέρος τοῦ IX τόμου τῶν Inscriptionum Graecarum (Inscriptiones insularum maris Ionii) σ. 129 ἐπ. Νεωτέρα συλλογὴ τῆς στερεᾶς Ἡπείρου δὲν ὑπάρχει. Καὶ πολλοὶ δὲ λόγιοι ἐν ἰδιαιτέροις μελετήμασιν ἐπραγματεύθησαν περὶ τῶν Ἡπειρωτικῶν ἐπιγραφῶν. Ἰδὲ ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ τὰς σημειώσεις ἰδιαιτέρως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1867.

Περὶ δὲ τῆς νομισματικῆς φιλολογίας τῆς ἀναγομένης εἰς τὴν Ἡπειρον, ὑπάρχει μικρὸν ἀπάνθισμα ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἰουλίου *Friedländer* (ιδ. τὰς σημειώσεις εἰς τὸ ἔτος 1885) ἐν τοῖς βιβλίοις τοῦ *P. Gardner*, *R. S. Poole* καὶ *B. Head* (πρβ. τὰς σημειώσεις εἰς τὰ ἔτη 1883, 1889 καὶ 1911).

Βιβλιογραφίαν δὲ ἀναφερομένην εἰς τὴν χαρτογραφίαν τῶν χωρῶν τοῦ Αἴμου καὶ τῆς Ἑλλάδος ἔγραψεν ὁ *V. Haardt* (Ἰδε 1901, 1902 καὶ 1903).

Τὰ εὑρήματα τοῦ Κ. Καραπάνου ἔγειναν ἀφορμὴ ἐντάσεως τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως. Εὐχόμαι ὅπως ἡ δραστηριότης τοῦ ρέκτου ἀρχαιολόγου Ἄ. Φιλαδελφέως καὶ ἄλλων γονιμοποιήσῃ νέαν ὥθησιν πρὸς βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τῶν κατὰ τὴν Ἡπειρον, τὴν ἀρχαιοτάτην καὶ Ἑλληνικωτάτην ταύτην χώραν. Γένοιτο!

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΣΥΝΤΕΤΜΗΜΕΝΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΦΡΑΣΕΩΝ

Acad.=Ἀκαδημία	Lit=Literatur
Ἀθ.=Ἀθῆναι, Ἀθήνησιν	Πανδ.=Πανδώρα
Bull.=Bulletin	PW=Pauly-Wissowa Realencyklopädie
CIG=Corpus Inscriptionum Graecarum	Παρν.=Παρνασσός
CIL=Corpus Inscriptionum Latinarum	ΠΕΛ=Πολίτου Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν
ἐπ.=καὶ ἐπόμενα (σελίδες)	Rev.=Revue
ἐπιγ.=ἐπιγραφαὶ	σ.=σελίς, σελίδες
Ἐφ.=ἔφημερίς	Sitz. Ber.=Πρακτικὰ Συνεδριάσεων.
géogr.=Géographie γεωγραφία	ν=νον (τίτλος εὐπατριδ.)
Gesch=Geschichte ἱστορία	ΦΣ=ὁ ἐν Κωνπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογ. Σύλλογος
	Χρυσ.=Χρυσσαλλίς.

1154 Ἰντρισηῆς Géographie d'Edrisi, Cinqüième Climat IVe Section τῆς μεταφράσεως τοῦ Jaubert Paris 1840 II σ. 200 ἐπ. Ταξείδιον ἀπὸ Δυρραχίου εἰς Βελιγράδιον (Ἰστρ.), Αὐλῶνα, Ἰάλνα (=Ἰωάννινα).

1165 (?) Βενιαμὶν ὁ Τουδελίτης Larta (=Ἄρτα).

1201 ἐπ. Μιχαήλ Νεπότα τοῦ Δουκὸς (Historia Eripi a Michaele Nepote duce conscripta Corp. ser. hist. Byz. Pars 30 fr. 1 fr. 2 fr. 3 fr. 4 fr. 5 fr. 6 s. Krumbacher Lit. Gesch². 391 ἐπ.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ

Ἐκ τοῦ *F.C.H.L. Rouquerville* (ιδὲ ἔτη 1885 καὶ 1825). Voyage dans la Grèce V σ. 200 ἐπ. χειρογράφου τῆς μονῆς τῶν Μετεώρων καὶ ἐκ τοῦ Ἀ. Μουστοξύδη ἐν Ἑλληνομνήμονι σ. 460 ιδὲ ἔτ. 1845.

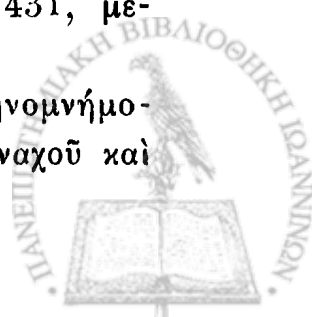
Ἐκ τοῦ 15 αἰῶνος. α' Ἀριθμοὶ τῶν ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἐτῶν μέχρι τῆς βασιλείας Ἰωάννου, υἱοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου, ἐν ἧ καὶ ἡ ἄλωσις ἐγεγόνει τῶν Ἰωαννίνων ὑπὸ τῶν Σέρβων.

Ἐκ τοῦ 15 αἰῶνος. β' Ἱστορία Πρελούμπου καὶ ἄλλων Δεσποτῶν τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ τῆς ἀλώσεως αὐτῶν παρὰ τῶν Σέρβων ἕως τῆς παραδόσεως εἰς τοὺς Τούρκους.

Περὶ τὰ 1451. γ' Σύνοψις ἱστορίας τῶν Ὀθωμανῶν βασιλέων ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἕως τῆς βασιλείας τοῦ Μουράτ, ἐν ἧ καὶ τῶν Ἰωαννίνων παράδοσις καὶ ἑτέρων ἱστοριῶν.

Ἐπερμεσοῦντος τοῦ 14^{ου} αἰῶνος. δ' Χρονικὸν ἀπὸ τοῦ 1431, μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ὁ Τεπελενιώτης Ἀλῆς ἐγένετο Πασᾶς.

15 αἰῶνος. Οὕτως ὁ Μουστοξύδης ἐν σελ. 460' τοῦ Ἑλληνομνήμονος κατὰ 1845. Ἄλλὰ σ. 489 οὕτως. Ἱστορικὸν Κομνηνοῦ μοναχοῦ καὶ

Πρόκλου μοναχοῦ περὶ διαφόρων δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου καὶ τοῦ Θωμαῆ τοῦ δεσπότη καὶ Κομνηνοῦ τοῦ Πρελούμπου.

1435, 1436 καὶ 1447 Κυριάκος *Pizzicollì* ἐταξείδευσε κατὰ τὸ 1435/6 καὶ 1447 ἐν Ἠπείρῳ (*Mommsen* CIL III σ. XXII καὶ 95 καὶ 271) Πρβ. CIG II καὶ CIL III.

1595 Macedonia, *Epirus* et Achaia, Morea olim Peloponnesus. 2 Karten in altkolor. Kupferstich v. G. Mercator m. Kartuschen u. Text. (Düsseldorf).

1624 *Abr. Ortelius* Ellas. Graecia Sophiani ὁ Χάρτης.

1681 καὶ 1753 J. *Gronovius* Stephani Byzantiï de Dodona Fragmentum cum exercitationibus recognitis Gronovii T. *Triplandii* Coniectanea ad quaedam obscura fragmenti de Dodone loca Gronov. Thesaurus VII 272 ἐπ. Venetiis.

1696 *Coronelli* Isolario (Χάρτης).

1732 *Hadschi Chalfa*. Gihân Numâ Κων/πολις (Rumeli und Rossia) geographisch beschrieben. Wien Hammer.

1737 *L. F. de la Nauze*. Recherches histor. sur les differents peuples qui s'establirent en Epire avant la dernière guerre de Troye. Mémoires de l'Acad. des Inscript. VII 151 ἐπ.

1746 *W. Nicolay*. Mémoire historique sur la vie et sur ancetres d'Alexandre Molossus, roy d'Epire, ἐν Histoire de l'Acad. R. d. Inscr. Tome XII Mémoires. σ. 330.

1749 *J. P. Jourdan*. Histoire de Pyrrhus, roi d'Epire I, II, Amsterdam.

1756 *L. de Jouard de la Nauze*. Mémoire sur la différence de Pelasges, et des Hellènes ἐν Histoire de l'Acad. Royale des Inscript. XXII Mém. σελ. 115, Paris.

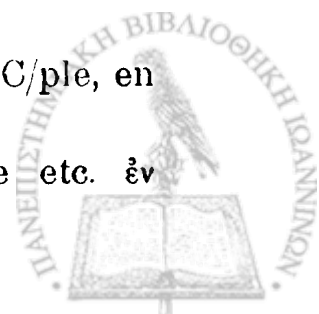
1803 Χριστοφόρος ὁ Περραιβὸς Ἱστορία σύντομος τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας I Παρίσιοι 1803 Πρβ. ἔτος 1815.

1804 *F. D. Barbié du Bocage*. Τοῦ γεωγράφου τούτου ἔχει ὁ τρίτος τόμος τοῦ Pouqueville ἰδὲ τὸ ἔτος 1805 καὶ 1825 Plan du Plain de Janina an Albania An XII (1804).

1805 Allgemeine Geogr. Ephemeriden XVII, Weimar 1805 S. 413 ἐπ. Beschreibung von Epirus Eine Skizze von *Barbié du Bocage*. Nebst Anmerkungen u. Vergleichen des alten u. neuen Zustandes.

1805 *F. C. H. L. Pouqueville*. Voyage en Morée, à C/ple, en Albanie pendant 1798, 1799, 1800 ἐπ. Paris I II III.

1805 *F. C. H. L. Pouqueville*. Voyage à Morée etc. ἐν

τῷ τρίτῳ τόμῳ *J. D. Barbié du Bocage* Description et histoire abrégée de l'Épire. Paris.

1805 Plan du Plain de Janina. Paris an XII 1804.

1807 *Μελετίου*. Γεωγραφία παλαιά καὶ νέα ἐξεδόθη τὸ δεύτερον ὑπὸ Ἄνθιμου Γαζῆ ἐν Βενετία 1) Ἡπειρος II 254 ἐπ. III 108 ἐπ. 2) Ἡπειρος Νέα III 108 ἐπ. 3) Ἡπείρου βασιλεῖς II 259 ἐπ. 4) Ἡπείρου καταστροφή II 268 ἐπ. Τύποις Πάνου Θεοδοσίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Τ. Β' κεφ. γ' 254 ἐπ.

1812 *K. Mannert*. Geographie der Griechen und Römer VII VIII.

1813 J. Cam. *Hobhouse (Lord Broughton)* A Journey through Albania and other provinces of Turkey . . . to Con/ple during the years 1809 καὶ 1810 I II London.

1815 Ἄ. Ἰδρωμένος. Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας, Βενετία.

1815 *Χρ. τοῦ Περγαίτου* Ἱστ. Σουλίου καὶ Πάργας. Βενετία Πρβ. ἔτ. 1803.

1816 *G. de Vaudoncourt*. Memoirs on the Ionian Islands considered in a commercial political and military point of view; in which there advantages of position are described as well as their relations with the Greek Continent; including the life and character of Ali pacha the present ruler of Greece; together with a comparative display of the ancient and modern Geography, of the Epirus, Thessaly, Morea, Part of Macedonia etc. London Γερμαν. Μετάφρασις τοῦ *Berg*. 1821 Leipzig.

1819 *Lord Holland*. Travels in the Ionian isles, Albania . . . I II London 1819

1819 Ἄθ. ὁ *Σταγειρίτης*. Ἡπειρωτ. ἡτοι ἱστορία καὶ γεωγρ. τῆς Ἡπείρου παλαιά τε καὶ νέα. Βιέννη 1819.

1820 *Hawkins*. On the Site of Dodona ἐν Walpole Travels (=Memoirs II) κεφ. XXVIII σ. 473 ἐπ.

1820 *Tho. Smart Hughes*. Travels in Sicily, Greece & Albania I II London.

1820 Ἄ. *Μουσιοξύδης*. Exposé des faits qui ont précédé et suivi la cession de Parga (ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Κ. Σάθα Νεοελληνική Φιλολογία Ἄθ. 1820).

1820 Revue Encyclopédique VII σ. 418 ἐπ. VIII 17 ἐπ. περὶ Πάργας καὶ Ἄλῃ Πασᾶ. Paris.

1821 *Th. Sm. Hughes*. Voyage à Janina en Albanie par la Sicile et la Grèce. Traduit de l'anglais par l'auteur de «Londres en 1819» I II δευτέρα ἔκδοσις 1830 I II.

1821 *ὁ αὐτὸς* Fragments pour servir à l'histoire de Souli depuis la prise de ce canton par Ali pacha Voyage dans la Grèce V 1821, 181 ἐπ. Paris.

1821 *ὁ αὐτὸς* Notice sur les événements arrivés dans l'Épire pendant l'année 1820 ἐν Voyage dans la Grèce V 380 ἐπ. Paris.

1821 *ὁ αὐτὸς* Voyage dans la Grèce V 198 ἐπ. Ἱστορία σύντομος τῆς Ἡπείρου. Ἰδέ' καὶ Ἀ. Μουστοξύδην καὶ Δεστούνην καὶ Barbié de Bocage Paris.

1821 *ὁ αὐτὸς* Observations sur Dodone. Addition et Correction au chap. XII du Voyage dans la Grèce 1° Edit. V 361 ἐπ.

1821 *A. Schoppe*, Züge aus dem Leben Ali Pascha gesammelt, ἐν «Gesellschafter» V 521 ἐπ. Berlin.

1822 Τὰ Ἰωάννινα ἐν «Ἐσπέρω» II 98 Λειψία.

1822 *F. W. Tittmann*. Darstellung der griechischen Staatsverfassungen Leipzig σ. 730 ἐπ.

1823 *C. Graf. Alcaïni*. Biographie des Wesirs Ali Pascha von Janina (c. 1741-5 Febr. 1822) nach französ. u. engl. Quellen Wien u. Pesth.

1826 *Fr. Cordes*. Disputatio de oraculo Dodonaeo. Groninga.

1827 *Ciampollini*. La guerra dei Sullioti contra Ali Bascia di Janina 1789 μέχρι 1807 Firenze.

1828 *J. A. Cramer*. A Geographical and Historical Description of Ancient Greece I Oxford σ. 84 ἐπ.

1829 Δρομοδείκτης τῶν ἀκολουθῶν ὀκτὼ μερῶν Πελοποννήσου, Βοιωτίας, Ἀττικῆς, Θεσσαλίας, Ἡπείρου, Μπόσνας, Μακεδονίας καὶ Θράκης. Βενετία.

1831 *K. Otf. Müller*. Zür Karte des nördlichen Griechenlands. Breslau.

Ὁ κ. Ο. Μύλλερ εἶχε περίπου σημειώσει τὴν θέσιν τῆς Δωδώνης, ὅπου ἦρε τὰ ἐρείπιά της ὁ κ. Καραπάνος.

1831 *A. Penker*. Die Sullioten und ihre Kriege mit Ali Pacha von Jannina. Breslau.

1833 *J. Wolfe*. Κόλπος τῆς Ἄρτης ἐν Journ. of the R. Geogr. Soc. III 677 ἐπ. London.

1885 *Will. Mart. Leake*. Travels in Northern Greece. I 1—105 175—304. 38—416. III 1—9. 485—492. IV 44—261 London.

1837 *R. A. Davenport*. The Life of Ali Pacha of Tepeleni. Vizier of Epirus, surnamed Aslan or the Lion. London.

1838 *J. L. Donaldson*. Antiquities of Athens and other

places in Greece. Supplem. σ. 46=Übersetzung der Altertümer von Athen Bd. III σ. 224.

1840 *Arneth*. Über das Taubenorakel von Dodona. Wien.

1841 *K. F. Merleker*. Historisch-geographische Darstellung des Landes und der Bewohner von Epeiros. Königsberg 1841 I. Teil.

1842 *F. Karaczay*. Chart of Epirus Journ. Geogr. Society of London XII (1842).

1843 *J. Viquesnel*. Carte de la Macédoine, d'une partie d' Albanie, de l'Épire et de la Thessalie dressée par le Colonel Lapie 1:800000 Mém. Soc. géol. Sér. II t. 1 Paris.

1845 ἰδὲ τὰ κείμενα μετὰ τὸ ἔτος 1201 τοῦ Α. Μουσοξύδη καὶ τοῦ Pouqueville.

1847 *R. B. Lyons*. Greek Inscriptions from Thessaly and Epirus ἐν Transactions of the R. Society of Literature III series II σ. 179.

1848. *J. H. Skene*. Remarkable Localities on the Coast of Epirus ἐν Journ. Society XVIII σ. 139 ἐπ. London.

1848 *A. Forbiger*. Handbuch der alten Geographie III Europa (Ἑπειρος σ. 876 ἐπ.) Leipzig.

1849 'Αλ. Πάλλης. Ἐκ τῶν εἰσέτι ἀνεκδότων Μολοσσικῶν (Π. Δωδώνης) Φιλολ. Συνέκδ. I 235 ἐπ.

1851 *U. Foscolo*. Della fortuna e della cessione di Parga.

1851 *de Mas-Latria* ἐν Archives des Missions Scientifiques et Littéraires II 284 ἐπ. Epirus ἐν ἔτει 1148 1187 ἐπ.

1852 *G. F. Bowen*. Mount Athos, Thessaly & Epirus. A diary of a Journey from Con/ple to Corfu. London.

1853 De l'Épire. Le Spectateur de l'Orient 1853 4,125 ἐπ. (στατιστικά).

1853 *J. G. v. Hahn*. Albanesische Studien. Wien σ. 26 (περὶ τῆς θέσεως Δωδώνης).

1854 *E. v. Lasaulx*. Studien des classischen Altertums (Dodona) Regensburg 1854, 283 ἐπ.

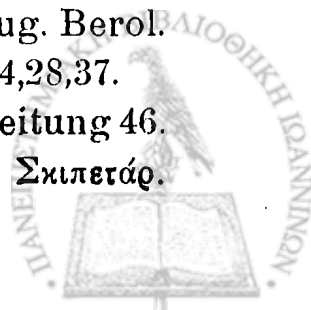
1854 *Murray*. Handbook for Travellers in Greece: New edition London.

1854 *Semitélos*. Epiroticarum liber primus. Diss. inaug. Berol.

1854/5 L'Albanais. Spectateur de l'Orient Livr. 19,24,28,37.

1855 *L. Ross*. Inscriptiones Sprattianae ἐν Archäol. Zeitung 46.

Νικ. Νικολῆς. Π. τῆς αὐτοχθονίας τῶν Ἀλβανῶν ἦτοι Σκιπετῶν. Γοττίγγη 1855 σελ. 109.

1856 Παν. Ἀραβαντινός. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου. Ἀθῆναι 1856—
1857 I II.

1856 *M. Isambert*. Ἀνέκδοτα ou Hist. secrète de Justinien. Géogr. du VIe Siècle. Paris. P. 616. Carte demi-topographique de la Dardanie Européenne.

1857 Παν. Ἀραβαντινός. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου τῶν τε δμῶρων Ἑλλην. καὶ Ἰλλ. χωρῶν.

1857 *Ε. Λάνδερσερ*. Λουτρὰ εἰς Δωδώνην ἐν «Ἀρχ. Ἐφημ.» (1857) 1550.

1857 *Περραιβοῦ Χρ.* Ἱστορία τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας περιέχ. τὴν χρονολογίαν αὐτῶν, τὰς πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς μάχας. Τόμοι 2. Ἀθῆν. 1857.

1858 Παν. Ἀραβαντινός. Περὶ τῆς ἀρχαίας χωρογραφίας τῆς Ἠπείρου. ἐν Πανδῶρα IX 529.

1858 *Α. Πάλλης*. Μελέται π. τῆς ἀρχαίας χωρογραφ. κ. ἱστορ. τῆς Ἠπείρου. Ἀθ

1858 *A. S.* Reiseskizzen aus Epirus ἐν «Ausland».

1858 *M. Schultze*. Ein Ausflug nach den Ruinen Dodonas. ἐν «Ausland».

1859 *Π. Ἀραβαντινός*. Ἠπειρωτικά (Κορυτσᾶ) Πανδ. X 518 ἐπ.

1859 *M. Busch*. Griechenland. Reisehandbuch für Griechenland mit Einschluss Thessaliens, Albaniens etc. Triest.

1859 *Gerlach*. Dodona, Basel.

1860 *Π. Α. Σ(αλαπάντας)*. Τὸ Σοῦλι. Ἀθῆναι.

1861 *L. A. Heuzey*. Mission Archéologique de Macédoine: Fouilles et Recherches dans cette contrée et dans les parties adjacentes de la Thrace, de la Thessalie, de l'Illyrie et de l'Épire en 1861. Paris.

1861 Πρόγραμμα διαγωνισμοῦ Χρηστάκη Ζωγράφου πρὸς περιγραφὴν Ἠπείρου (1865) ΦΣ. Α' 286.

1862 *Π. Ἀραβαντινός*. Πραγματεία περὶ Δωδώνης. Ἰωάννινα 1862.

1862 *Π. Ἀραβαντινός*. Πραγματεία περὶ Δωδώνης. Ἰωάννινα 1862 βιβλ. ὑπὸ Γ. Χρ. Χασιώτου ἐν «Χρυσάλλιδι» 1865, 5 ἐπ. 41 ἐπ. 161 ἐπ.

1862 *Kour. Bursian*. Géographie von Griechenland Leipzig I.

1862 *Bonaventura Da Francavilla*. Confessione pratica italico-epirotica (=albanica) propag. fide Roma. Congregazione.

1862 *Schlaefli*. Versuch einer Klimatologie des Thales von Janina. Neue Denkschriften der Allgemeinen Schweizer Gesellschaft für die gesammten Naturwissenschaften XIX Zürich.

1863 Corpus Inscriptionum Latinarum III 1 σ. 112 ἐπ. Ἠπειρος καὶ σ. 989 ἐπ. Berolini.

- 1863 *X. Gaultier de Claubry*. Sur la position de la ville de Byllis. H. Henzen Postilla. Annali dell' Instituto XXXV (1863), 263 ἐπ.
- 1863 *Δ. Κουτσονίκας*. Γενική Ἱστ. τῆς Ἑλλ. Ἐπαν. Ἀθ., I 88 ἐπ.
- 1863 *Δ. Κουτσονίκας*. Ἱστορία Σουλίου ἐν τῇ Γενικῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως. Ἀθ.
- 1863 *G. F. Unger*. Über die Annahme eines thessalischen Dodona ἐν Philologus XX 577 ἐπ. Göttingen.
- 1863 *Δ. Χασιώτης*. Παροιμιαστήριον Ἀθ.
- 1864 Der See von Jannina ἐν «Globus» VI Braunschweig.
- 1865 *Παν. Πετρίδης*. Ἀρχαιολογικά (Κυπαρρὸς τῆς Χειμάρρας) Πανδώρα XVI, 287.
- 1865 *Γ. Χ. Χασιώτης*. Περὶ Δωδώνης. Χρυσάλλ. III 161.
- 1866 *Th. Kind*. Zagori in Albanien Zeitschr. Gesellsch. f. Erdkunde Berlin I. 5. 402 ἐπ.
- 1865 *Γ. Χρ. Χασιώτης*. Περὶ Ζαγορίου, ἐν «Χρυσάλλιδι», III 706 ἐπ. IV, 13 ἐπ. 42 ἐπ.
- 1866 *A. Boué*. Exposé des raisons pour les quelles j'ai modifié aujourd'hui une partie des mes classements géologiques de la Turquie en 1840 ἐν Bulletin de la Société géol. de France 2 Série tome XXII, 165. Paris.
- 1866 *Κ. Δ. Στατιστικὴ* τῆς Ἀλβανίας, ἐν «Ὀνήσανδρος» V, σ. 104 ἐπ. VI 95 ἐπ.
- 1866/7 Ἀνων. Περὶ Ζαγορίου ἐν «Χρυσάλλιδι» Γ' (1866) φυλλ. 72 καὶ Δ' σ. 13 καὶ 42 Ἀθ.
- 1866 *Th. Kind*. Zagori in Albanien. Nach dem Aufsatz eines Griechen ἐν Zeitschr. der Gesellsch. für Erdkunde I.
- 1866 *F. Rossi da Montalio*. Vocabulario Italiano-Epirotico (δηλ. Ἀλβ.) ed Epirotico Italiano Roma 1866-1875 III.
- 1866 *Α. Πετρίδης*. Ἐπιστάσιαι κριτικαὶ τὰ περὶ Δωδώνης ἀφορῶσαι. Πάτραι.
- 1866 *Δ. Χασιώτης*. Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἡπειρον δημοτικῶν ᾠσμάτων Ἀθ.
- 1866 *Γ. Χρ. Χασιώτης*. Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἡπειρον Δημοτικῶν ᾠσμάτων ἐκδιδόντος Κ. Τεφαρῆκη Ἀθ.
- 1866/7 *Γ. Χρ. Χασιώτης*. Περὶ Ζαγορίου ἐν «Χρυσάλλιδι» Γ' (1866) κ. Δ (1867).
- 1867 *Σ. Ἀριστάρχης*. Ἐκθεσις περὶ τῶν διαγωνισμάτων Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου ΦΣ Γ' (1866-1867) σ. 19. Κωνσταντινούπολις.

1867 *J. G. von Hahn*. Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar. Denkschriften der Akademie der Wissenschaften Philosoph - histor. Classe. Wien. XV. Bd (1867). Zweite Abt. 1 ἐπ.

1867 *O. Hoffmann*. Die Orakelinschriften aus Dodona ἐν Bezenberger Beiträge zur Kunde der indog. Sprachen II 93 Göttingen.

1867 *Π. Κουπιώρης*. Π. τῆς γλώσσης τοῦ ἔθνους τῶν Ἀλβανῶν. Ἐν «Ἐφημ. τῶν φιλομαθῶν» XV σ. Φ 1141 ἐπ.

1867 Ἀ. Πετρίδης. (Σούλι καὶ Πάργα) ἐν «Πανδώρα» IH' σ. 265 ἐπ.

1867 Ἀ. Πετρίδης. Περὶ Σουλίου ἐν «Πανδ.» XVIII, 265 ἐπ.

1867 Ἀ. Πετρίδης. Ἐρευναι ἢ κριτικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν περὶ Ἡπ. πραγματειῶν ὡς καὶ π. Δωδώνης τῶν κ.κ. Δ. Σεμιτέλου καὶ Π. Ἀρβαντινοῦ ἐν «Ἐφ. Φιλομαθῶν» XV 1177 ἐπ.

1867 *Τσιγαρᾶς*. Δωδώνη = Πασσαρῶν ἐν Ἑλλην. Φιλολ. Σύλλογος Κων/πολις I ἐπ.

1867 *Γ. Χ. Χασιώτης*. Περὶ Δωδώνης Πραγματεία. Ἀθήναι.

1867 *Γ. Χ. Χασιώτης*. Περὶ Δωδώνης Πραγματεία. Ἀθήναι.

1867 *Γ. Χρ. Χασιώτης*. Συλλογὴ τῶν παρὰ τοῖς Ἡπειρώταις παραμυθίων Ἀθ. Παράβ. «Χρυσάλλίδα» IV 1866—7 ἐπ.

1867 Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι Ἡπείρου ΦΣΓ' (1866/7) 38.

1868 Ἀνθ. Ἀλεξούδης. Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφὴ τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Βελεγράδων. Κέρκυρα.

1868 *A. Fick*. Die epeirotischen Inschriften zu Dodona ἐν Bezenberger Beiträge zur «Kunde» der indogermanischen Sprachen III 266 ἐπ. Göttingen.

1869 *J. G. Hahn*. Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar im Jahre 1863 II. Abteil.; Chorographische Notizen III. Abteilung Geschäftliches. Mit einer Karte 1.500.000. Wien Akad. der Wissensch. Philos.-hist. Cl. XVI 1 ἐπ.

1869 Ἀθ. Πετρίδης. Περὶ τινῶν ἐν Ἡπειρῷ χωρῶν (Castrum Pyrrhi, Ἰουστινιανούπολις, Νικόπολις, Φωτική, Φοινίκη, Εὔροια) ἐν «Πανδώρα» IX 465 ἐπ. Ἀθ.

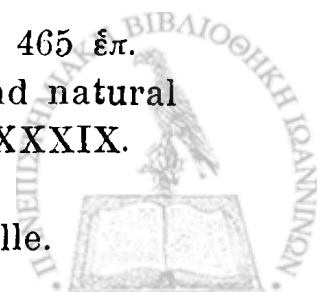
1869 *H. M. Tozer*. Researches in the Highlands of Turkey. London II 183 ἐπ.

1869 *N. Πετρεῖς*. Περὶ Νικοπόλεως «Πανδώρα», 1869 σ. 465 ἐπ.

1869 *R. Stuart*. On the Physical Geography and natural Resources of Epirus. Journ. Geogr. Societ. London XXXIX.

1870 *B. Δ. Ζῶτος*. (Βελεγράδι). Πανδώρα XXI 259.

1870 *G. Hertzberg*. Rom und König Pyrrhus. Halle.

1870 Ἰωάν. Λαμπριδῆς. Ζαγοριακά, οἷς προσετέθησαν καὶ τινὰ π. Ἡπειροῦ.

1870 Κ. Ν. Σάθας. Ἱστορικαὶ Διατριβαί. Α' Ἐνέργειαι τῶν ἵππο-
τῶν τῆς Μελίτης ἐπὶ τοῦ Ἑλλην. ἀγῶνος. Β' Ἀλβερῶνη σχέδιον δια-
νομῆς τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους. Γ' Ἀληπασιάς, τοῦ Τουρκαλβανοῦ Χ''
Σεγρέτη. Ἀθῆναι.

1871 Μ. Δήμιτσας. Π. Δερριόπου.

1871 (Dethier) Τηλ. Κ. Καραθεοδωρῆς. Π. τῆς πόλεως καὶ τοῦ
ἔθνους τῶν Δερριόπων. Κων/πολις. Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. IV 89 ἐπ.

1871 Η. Kiepert. Atlas von Hellas 3. Ausgabe. Vorrede. Ber-
lin (θέσις τῆς Δωδώνης).

1871 J. v. Z. Wanderungen in Epirus and Südalbanien «We-
stermanns Monatshefte».

1871 Ἀθ. Πετρίδης. Χρονικὸν Δρυοπίδος (Ἀργυροκάστρου [τοῦ 17
αἰῶνος]) ἐν «Νεοελλην. Ἀναλέκτοις» I 2 (1871) 1 — 64 μετὰ σχολίων. Ἀθ.

1871 Ἀ. Πετρίδης. Χρονικὸν Δρυοπίδος. Παρν. Α. Μέρ. Β' φύλλ. Α'.

1872 Lehnerdt. Zur Kenntnis von Südalbanien Mittheil. K.
K. Geogr. Gesellsch. Wien Neue Folge XV.

1872 Η. Kiepert. Carte de l'Épire et de la Thessalie 1:500.000.

1872 Α. De Gubernatis. L'Épiro ἐν Bullet. della Società
Geogr. Ital. VIII Roma.

1872 Α. Dumont. Le pachalik d'Épire et l'hellénisme en
Turquie. Revue des deux Mondes 1872 Paris.

1872 Ε. de Gubernatis. L'Épiro. Relazione d'un Viaggio
de Jannina a Valona (Bollet. della Società geogr. Italiana VIII
(1872) 1 ἐπ.) Roma.

1872 J. Lehnert. Zur Kenntnis von Süd-Albanien (Mit Karte
1:300000) Mittheilungen der K. K. geol. Reichsanstalt Wien XV
441 ἐπ.).

1873/1874 Ἐπετηρὶς τοῦ ἐν Κ/πόλει Ἡπειρωτικοῦ Φιλεκπαιδ. Συλλ.
ἔτ. Β' 1873/4 ἐν Κ/πόλει 1875 4^ο, 44 σ.

1873 Ε. de Gubernatis. Alcuni errori della Carta della
Turchia Europea del Signor H. Kiepert. Boll. d. Società geogr.
Ital. IX 124 ἐπ.

1873 Hartl und Brück. Karte des Gebiets von Valona,
Ochrida, Monastir, Saloniki, Janina, Larissa 1873. Ἀπάντησις
Κουπιτώρη. Ἐν «Ἐφημ. Φιλομαθ.» Τόμ. XVIII σ. 2045 ἐπ.

1874 Η. Gorceix. Aperçu Géographique de la Région de
Khassia, Thessalie et Épire. Paris.

1874 *K. Νεστορίδης*. Ὀδοιπορικαὶ ἀναμνήσεις ἀπὸ Παιρῶν εἰς Ἰωάννινα. «Ἐφημ. Φιλολ.» XXII 2741.

1874 *Ἰ. Παγούνης*. Ἡπειρωτικὴ Διάλεκτος (Γλωσσάριον, Ὄνόματα Γυναικῶν, Δημοτικὰ Ἕσματα, Λογοπαίγνια) ΦΣ. Η' (1874) σ. 580 ἔπ.

1874 (*Πετρίδης-Κουπιτώρης*). Ἀνταπάντησις «Ἐφημ. Φιλολ.». Τόμ. XIX σ. 2324 ἔπ.

1874 *Γ. Χασιώτης*. Ἐκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς σύνταξιν Κανονισμῶν τῶν ἐν Ἡπειρῷ Ζωγραφείων καὶ τῶν ἐν Θράκῃ Ζαριφείων Διδασκαλείων καὶ τῶν Παραρτημάτων αὐτοῖς προτύπων Δημοτικῶν Σχολείων ΦΣ. Η' (1874) σελ. 194.

1874 *Ἀθ. Πετρίδης*. Π. τῆς ἐν Ἡπειρῷ ἀρχ. πόλ. Δωδώνης καὶ τοῦ μαντείου αὐτῆς. Βύρων I 520 ἔπ. 713 ἔπ. 887 ἔπ.

1875 *A. Dozon*. Excursion en Albanie (Bullet. de la Soc. de Geogr. de Paris) σ. 598 ἔπ.

1875 Ἐπετηρὶς τοῦ ἐν Κων/πόλει Ἡπειρωτικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου. Ἔτ. Β' 1873/4 ἐν Κων/πόλει (Πίναξ τῆς Ἡπείρου).

1875 *A. de Gubernatis*. Carto d'Epiro 1:400000.

1875 *B. Δ. Ζῶτος*. Μολοσσός. Ἱστορία τῆς Ἡπείρου καὶ Ἀλβανίας.

1875 *Rossi da Montalto*. Vocabulario della Lingua Epirotica (=alb.)—Italiana. Rom.

1876 *Κ. Καραπᾶνος*. Ἡ Δωδώνη καὶ τὰ Ἐρεΐπια αὐτῆς. ΦΣ. IB' (1876) σ. 1 ἔπ.

1876 *J. Moreau*. Le Vilayet de Janina. Notes Statistiques. Bullet. de la Société de Géographie de Paris 1876. 543 ἔπ.

1876 *Elisée Reclus*. Nouvelle Géographie Universelle 1876-81 I-VII vol. I L'Europe Mérid. chap. IV L'Albanie et l'Épire.

1877 *Nic. Densusionu* et Fréd. *Damé*. Les Roumains du Sud. Macédoine. Thessalie, Épire etc. Bukarest? Paris?

1877 *A. Gilliéron*. Etude sur les Ruines d'Apollonie d'Épire et sur ses Monuments Funèbres ἐν Monuments Grecs publiés par l'Associat. pour l'encourag. I 6. 11 ἔπ. tabl. III Paris.

1877 *Gaut. Claubry*. Jupiter. Dodonéen. Revue Archéol. 1877 Paris.

1877 *E. Egger*. Inscription inédite de Dodone ἐν Bulletin de Correspondance Hellénique I 254 ἔπ. Journal des Savants 669 ἔπ. Paris.

1877 *Ζῶτος*. Περὶ τῆς Ἡπείρου. Ἀθῆναι.

1877 *Léon Heury* et *H. Daumet*. Mission Archéol. de

Macédoine. Chap. IV Dyrrachium Chap. V Recherche sur la Côte d'Épire etc. Paris.

1877 **K. Karapanos**. Dodona und seine Ruinen. ἐν Sitz. — Ber. München. Acad. Wiss. 163 ἐπ.

1877 **K. Karapanos**. Dodona et ses Ruines. Rev. Archéol. Nouv. Série XXXIII I, 397 ἐπ. Paris.

1877 **K. Καραπάνος**. Περὶ Δωδώνης καὶ τῶν ἔρειπίων αὐτῆς. Bull. de Corresp. Hellén. I 245 ἐπ. Paris.

1877 **G. Karapanos**. Dodone et ses ruines Par. 1877. Extrait de la Rev. Archéol.

1877 **J. Karapanos**. L'Oracle de Dodone. Monuments grecs I, 6, 25 ἐπ., πίναξ IV. Paris.

1877 **H. Kiepert**. Dodona und seine Überreste in Globus XXXII 15. Braunschweig.

1877 **B. Niese**. Über den Volksstamm der Gräker. Hermes XII 409 ἐπ. Berlin.

1877 Παρνασσὸς I 55—76 καὶ 132—148. Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν ἐν Ἰωαννίνοις Σχολείων. Ἀθῆναι.

1877 **N. Τσιγαράς**. Περὶ τῆς ἐν Μολοττία τῆς Ἠπείρου πόλ. Πασσαρώνος. Φιλ. Συλλ. Κ/πόλεως X 125 ἐπ.

1878 Ἀπογραφικαὶ Σημειώσεις Ἠπ. καὶ Θεσσ. κατ' ἐκθεσιν τοῦ ἐν Ἰωανν. γάλλου ὑποπροξ. Παρν. II (1878) 150 ἐπ. 224 ἐπ.

1878 Ἀπογραφικά. Πληθυσμὸς τ. ἐπαρχίας Δελβίνου. Παρν. II σ. 293.

1878 Ἰωάν. Βρεττός. Ἀπολογία εἰς τὸ ἦ κοιτὶς τοῦ Ἑλληνισμοῦ Ἠπειρος. Ἀλβανία 16^ο σ. 103.

1878 **C. Bursian**. Die wissenschaftlichen Ergebnisse der Ausgrabungen in Dodona Sitzungsberichte der Münchener Akademie. 1870 II 1—28, 224.

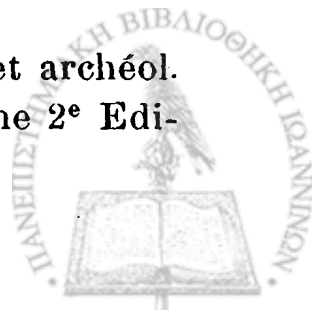
1878 **C. Bursian**. Verhandlungen der Philologenversammlung zu Gera σ. 110 ἐπ. Gera (ἐπιγρ.).

1878 **W. Christ** (ἐπιγρ.) ἐν Rheinisches Museum Neue Folge XXXIII 610 ἐπ.

1878 **B. Δ. Ζῶτος**. Ὁ Μολοσσός. Ἠπειρωτικαὶ Μελέται Ἀθ.

1878 Ἑλλην. Ἐπιτελεῖον. Χάρτης τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλ. 2:420000 (4 φύλλα).

1878 **Isambert**. Itinéraire descriptif historique et archéol. de l'Orient. I Grèce et Turquie d'Europe. Guide - Joanne 2e Edition Paris. πρβ. 1891.

1878 *C. Carapanos*. Dodone et ses Ruines. Paris (I Texte) II (Planches).

1878 καὶ 1904 *N. Γ. Μυστακίδης*. Τὸ Δέλβινον ἢ ἀρχαία πόλις Φοινίκη... ἐν «Παρνασσῶ» 1878, 393 ἐπ. ἐν «Ἑπειρ. Ἄστ.» Ἀθ. 1904 σ. 155 ἐπ.

1878 *H. Kiepert*. Zur Ethnographie von E. Zeitschr. der Gesellsch. für Erdkunde. Berlin XIII (1878) 250 ἐπ. Ethnographische Karte (V) 1:500000.

1878 Ἄ. Πετρίδης. Ἅγιοι Σαράντα. Ἐν «Παρν.» 1878 σ. 636 ἐπ. Ἀθ.

1878 Ἄ. Πετρίδης. Περὶ τ. ἀρχ. πόλ. Λυκίας καὶ Ὀγχήσμου «Παρν.» II σ. 636.

1879 Εὐροια Ἑπείρου=Βροίνα «Παρν.» III 128 ἐπ.

1879 *E. de Gubernatis*. Carta d'Epiro 1:400000 (Bolletino) della Società Geographica Italiana 1879 σ. 733 ἐπ.).

1879 *J. Girard*. Revue de deux mondes XXXI 935 ἐπ. (ἐπιγρ.).

1879 *E. de Gubernatis* Alcuni Cenni sulla Nuova Carta d'Epiro. Bollet. della Società Geograf. Italiana 1879, 733 ἐπ.

1879 *G. Hirschfeld*. (ἐπιγρ. Δωδων.) ἐν Göttinger Gelehrte Anzeigen p. 1089 ἐπ.

1879 *K. Καραπάνος*. Δωδώνη καὶ τὰ εἰρήπια αὐτῆς. Ε. Φ. Σ. Κωνσταντ. XII ἐπ.

1879 *Ulr. Köhler*. π. Δωδώνης ἐν Neuen Reich 1879 nr 11 X 407 ἐπ. (ἐπιγρ.).

1879 *U. Köhler*. De antiquissimis nominis Hellenici sedibus ἐν Satura Philologica H. Saupprio obtulit Amicorum Collegarum Decas. Berlin 79 ἐπ.

1879 *Θ. Α. Πασχίδης*. Οἱ Πελαγοὶ ἐν τῷ Ἑλληνισμῶ σὺν παραρτήματι περὶ Βλάχων καὶ Βουλγάρων. Ἀθ.

1879 Ἀθ. Πετρίδης. Π. τοῦ ἐν Θεσπρωτίᾳ τῆς Ἑπ. μεσαιωνικοῦ φρουρίου τοῦ Ἀ. Δονάτου. Παρνασσ. III 123 ἐπ.

1879 Ἄ. Ραγκαβῆς. Π. Δωδώνης ἐν «Φ. Σ.» Κων/πολις 1879, 1-6.

1879 (Δ. Χασιώτης) L'Épire. Memoire sur l'Ép. en général et particulièrement sur l'éparchie de Jannina. Par un Epirote. Paris.

1879 *Χρυσόχοος*. Carte de l'Épire Méridionale, contenant les nouvelles frontières grecques d'après le traité de Berlin 1:200000 Ἀθήναι.

1879 *P. Vidal-Lablache*. Revue Critique d'hist. et de littérat. XVI 180 ἐπ.

1879 *Fr. Wieseler*. Über die Entdeckung von Dodona (κατὰ Καραπάνον) Göttingen Nachrichten IX (1879, 1 ἐπ.).

1880 *P. Chiara*. L'Epiro, gli Albanesi e la Lega. Lettere alla riforma. Palermo.

1880 *Ἄ. Γεώργιος*. Πολιτικὸν κάτοπτρον τῶν πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν ἐν ἔτ. 1877 ρωσσοτουρκ. πόλεμον.

1880 ἐπ. *Th. Gomperz, Gurlitt, Rob. Schneider*. Dodonäische Aehrenlese ἐν Archäolog-epigraphische. Mittheilungen aus Österreich-Ungarn IV (1880) ἐπ. 1880 V (1882) 130 ἐπ. VI (1883) 146 ἐπ. (ἐπιγρ.).

(1879) 1880 *A. E. De Gubernatis*. Carta d'Epiro 1: 400000 Roma.

1880 *Zompolides*. Das Land und die Bewohner von Epirus. Ausland 1880.

1880 *Th. v. Heldreich*. Ein Beitrag zur Flora von Epirus. Verhandlungen des Botan. Vereins der Provinz Brandenburg. Berlin.

1880 *Ἰ. Λαμπρίδης*. Π. τῶν ἐν Ἠπειρῷ ἀγαθοεργημάτων. Κωνσταντινούπολις I II.

1880 *E. Nibaut*. Projet d'un réseau de Chemin de fer avec prolongation en Epire et Thessalie. Paris.

1880 *Ἀθ. Πετρίδης*. Τὸ ἐν Ἠπειρῷ στρατόπεδον Πύρρου καὶ ἡ ἐν Ἰλλ. Φανωτή. Ἄττ. Ἡμερ. 1880. 244 ἐπ.

1880 *Ἰ. Ράγκος*. Τὸ Σοῦλι. Ἀθ.

1880 *V. v. Reitzner*. Generalkarte von Griechenland, Thessalien u. dem Epirus Wien 1: 1000000.

1880/1 *Roberts*. Les Inscriptions of Dodona ἐν Journal of Hellenic Studies I 228 ἐπ. II 102 ἐπ. (ἐπιγραφ.).

1880 *N. Φουντουκλής*. Carte Glottographique de l' Epire Ἀθῆναι.

1881 *M. V. Chirol*. Tourist Greek and Turk of Macedonia and Epirus Edinbourg 1881.

1881 *C. Lincoln*. Where was Dodona? ἐν Journal Hellen. Stud. II 228 ἐπ. London.

1881 *Ἄ. Μηλιαράκης*. Ἀμβρακικὸς Κόλπος καὶ Πρέβεζα ἐν «Ἐστία»

1881 ἀριθ. 277 ἐπ.

1881 *Reuss*. König Arybbas von Epeiros ἐν Rheinisches Museum Neue Folge XXXVI 161 ἐπ. Bonn.

1881 *Shweiger-Lerchenfeld*. Wirtschaftliches aus Epiro-

- Thessalien. Österr - Monatschrift für den Orient 43 45. Wien.
 1881 **Στουρνάρης**. Ὀδοιπορικὸν Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου.
 1881 Συρράκων καὶ Καλλαρῦται. Ἔστ. 289.
 1881 **Μ. Θ. Χρυσσοχόος**. Πίναξ Γεωγραφικὸς τῆς μεσημβρινῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας Ἀθ. 1881. Σύντομος ὄρεογραφικὴ καὶ ὑδρογραφ. ἔκθεσις τῶν κοιλάδων Πηνειοῦ καὶ Θυάμιδος. Ἀθ. 1880.
 1882 **J. Blancard**. L'Épire et la Thessalie. Délimitation des frontières Turco Grecques. Paris.
 1882 Τὸ χωρ. Ζάλογγον. Ἔσπερος II, 177 ἔπ. Λειψία.
 1882 **L. Campolini**, Οἱ πόλεμοι τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Μετάφρασις Σ. καὶ Ι. Σπηλιοπούλου. Κέρκυρα,
 1882 **H. Kiepert**. Trigonometrische Aufnahmen in Epirus-Thessalien und Compass - Recognoscierungen 1 : 1000000. Berlin.
 1882 **H. Kiepert**. Die neue griech.-türkische Grenze in Thessalien u. Epirus Zeitschr. d. Gesellsch. für Erdkunde Berlin, XVII 244 ἔπ.
 1882 **Δημοσία Κερκυραϊκὴ πράξις**. Λατινιστὶ συντεταγμ. περὶ δράσεως ἐθελοδούλων ἐκ Βαγενετίας τῆς Ἠπείρου δυναστεύοντος ἐν Κερκύρα Ταραντίνου ἡγεμόνος Φιλίππου τοῦ Β' νῦν τὸ πρῶτ. ἔκδοθ. μετὰ εἰσαγ. ὑπὸ Ι. Α. Ῥωμανοῦ. Κερκ.
 1883 **P. Cauver**. Delectus inscriptionum graecarum propter dialectum memorabiliam Leipzig. I p. 173 ἀρ. 247 ἔπ.
 1883 **P. Gardner and R. St. Poole**. Catalogue of Greek Coins. Epirus XLIII ἔπ. Illyria 55 ἔπ. Illyrio-Epirote Cities 85 ἔπ. Epirus 88 ἔπ. Kings 110 ἔπ. London.
 1883 **Ι. Κρέμος**. Ἱστορικὰ ἐπανορθώματα α) Ἀλῆ - πασᾶς. Παρν. 1883, 950 ἔπ.
 1883 **Μ. Δάμπρος**. Ἠπειρωτικὸς Μαστραπᾶς μετὰ χρωμάτων. Παρν. σελ. 369 ἔπ. 291, 873.
 1883 **H. R. Pomtow**. Über die dodenäischen Orakelinschriften ἐν Fleckeisens Jahrbüchern CXXVII, 305 ἔπ.
 1883 **C. Robert**. Antikes Numerierungssystem und die Bleistäfelchen von Dodona ἐν Bursians Jahresbericht über die Fortschritte der classischen Altertumswissenschaft τομάρ. LII 528 ἔπ.
 1883 **Σπ. Σοκόλης**. II. Ἠπείρου καὶ Ἀλβ. κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸν γεωγρ. πίνακα τοῦ κ. Δὲ Γουβερνάτη. Ἐν Παρνασσῶ VII 293.
 1883 Catalogue of the Greek Coins in the British Museum VII Thessaly to Aetolia. London 88 ἔπ.

1884/7 *A. Fick*. ἐν Collitz Sammlung griechischer Dialektinschriften Göttingen (ἐπιγρ.)

1884 *Σεραφεῖμ Βυζάντιος*. Μητροπολίτης Ἄρτης. Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς ποτὲ ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου Ἑπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης καὶ τῆς ὠσαύτως νεωτέρας πόλεως Πρεβέζης. Ἀθῆν.

1884 *Σ. Λάμπρος*. Ἱστορικὰ Μελετήματα, σ. 167 ἐπ.: Ἡ παράδοσις τῶν Ἰωαννίνων (1430 ἢ 1431).

1884 *H. Kierpert*. Administrativeinteilung und Bevölkerungsstand der neuen nördlichen Provinzen des griechischen königreichs Zeitschrift des Gesellschaft für Erdkunde Berlin (1884) 55 1:400000.

1884 *Γ. Α. Κρέμος*. Ἱστορικὰ ἐπανορθώματα α) Ἀλῆ Πασᾶς ἐν «Παρν.» Ἀθ. 64, 139.

1884 *Γ. Α. Κρέμος*. Λιώλιος ὁ Ξερολιβαδίτης «Παρν.» 191. Ἀθ.

1884 *Μ. Λάμπρος*. Π. τῶν ἐν Ἑπίρῳ ἀνεπιγράφων μαστραπάδων. Παρν. VIII 191 ἐπ. Ἀθ.

1884 *Σπ. Μυρομμάτης*. Τὸ παρὸν καὶ μέλλον τῆς Ἀλβανίας ἔξεταζομένης ἰδίως ὑπὸ γεωγραφικῆν, στατιστικῆν καὶ πολιτικῆν ἔποψιν. Ἀκρόπ. Ἀθ. 1884 ἀρ. 664,—666, 669—672.

1884 Πίνακες τῶν ἐπαρχιῶν Ἑπίρου καὶ Θεσσαλίας κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1881. Ἀθῆν. 1884.

1884 *Θ. Πούσιος*. Συλλογὴ λέξεων, παραμυθίων, ᾄσμάτων κ.τ.λ. τοῦ ἐν Ζαγορίῳ τῆς Ἑπίρου ἑλληνικοῦ λαοῦ Φ. Σ. ΙΔ' σ. 205—278.

1884 *Σεραφεῖμ Βυζαντίου*. Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς πόλεως Ἄρτης καὶ . . . τῆς Πρεβέζης. Ἀθ.

1884 *G. E. Unger*. Der Regierungsanfang des Pyrrhos ἐν Philologus XLIII 363 ἐπ. Göttingen.

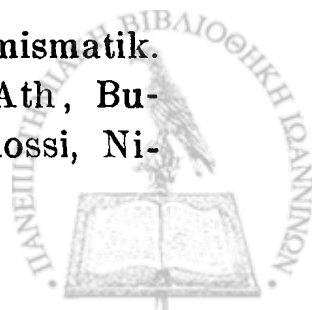
1884 *Μ. Χρυσόχοος*. Πίναξ τῆς Μεσημβρινῆς Ἑπίρου καὶ Θεσσαλίας 1:200000 (2α ἔκδ.). Ἀθ.

1885 *Bianconi*. Carte des Provinces d'Albanie et de l'Épire. Paris.

1885 *Δ. Βικέλας*. Ἀπὸ Νικοπόλεως εἰς Ὀλυμπίαν. Ἀθ.

1885 *A. Fick*. Epirotische Inschriften ἐν Sammlung Griechischer Dialektinschriften II, 1 σ. 3 ἐπ. 1334 ἐπ.

1885 *J. Friedländer*. Repertorium zur antiken Numismatik. Berlin σ. 168 ἐπ. Ambrakia, Athamanes, Amyndros Ath, Buthroton, Cassope, Celtae Aïdonites, Damastion, Elea, Molossi, Ni-

copolis, Oricus, Pandosia, Phoenice, Thesprotia, Alexander I, Neoptolem, Pthia, Ptolem., Pyrrhos-Korkyra.

1885 **Ἰ. Λαμπέρ.** Μετάφρασις Κετσέ. Οἱ σύγχρονοι ποιηταὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἦπ. ποιηταί, ἐν Παρν. 524.

1885 **J. Machniq.** De oraculo Dodonaco capita V Breslau 1885. Dissert.

1885 **Collignon Max.** Bronze Grec du Musée de Tschinli Kios K (nr. 750 du musée) à C/ple pl XIV (d'Épire trouvé près de Janina 1884 avec un boeuf de bronze nr 749. Bull. Corr. Hell. IX (1885) 42 ἐπ.

1885 **N. Πετρῆς.** Νικόπολις ἐν «Παρνασσῶ» σ. 65—71. Ἀθ.

1885 **G. Gilbert.** Handbuch der Griechischen Staatsaltertümer II Leipzig.

1886 Τὰ ἐν Ἰωαννίνοις ἐκπαιδευτικὰ καὶ φιλανθρ. καθιδρύμ. Ἡμερολ. τῆς Ἀνατολῆς σελ. 167. ἐπ.

1886 **Ι. Λαμπρίδης καὶ Β. Μυστακίδης.** ἐν «Παρνασσός». I' 59 ἐπ. ἀνώνυμ. ἐν «Ἡμερολογίῳ τῆς Ἀνατολῆς» 1886, 167 ἐπ.

1886 **E. A. M.** Τὸ Σοῦλι. Λονδίν. (Αἴγυπτος).

1886 **E. Oberhammer.** Zur Geogr. von Griechenland-Jahresber. d. Geograph. Gesellschaft München X 121 ἐπ. Lothungen im See von Janina.

1886 **N. Πετρῆς.** Τὸ ἐν Καλαρρῦτ. φρούρ. Ἀβωτον. Παρν. X 40 ἐπ.

1886 Οἱ Σπαδιῶται. Ἑβδομάς III ἀρ. 110.

1887 **F. Blafs.** Dialektinschriften von Korinth, Kleonai Sikyon, Phleius und den Korinthischen Kolonien im Ionischen Meer ἐν Bezzenbeger Beiträge XII Halbheft 44.5.

1887 **Ἰ. Γούσης.** Ἱστορικὰ Σουλίου Παρν. IA' 27 ἐπ.

1887 **Ἰωάννης Λαμπρίδης.** Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα. Περιγραφή Ἰωαννίνων. Ἀθ. Ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Πρωγωνιανῆς ἐν Παρνασσῶ. Τόμ. X τεῦχος 6.

1887 **E. Oberhammer.** Akarnanien, Amphilochien, Leukas, im Altertum. München.

1887 u. 1891 **Stützele.** Des griechische Orakelwesen. (Dodona) Ellwangen.

1887 **N. Τσιγαράς.** Π. τῶν ἐν Ἠλείῳ ἡφαιστειῶν. Ἀττικὸν Ἡμερολ. 1887, 290 ἐπ.

1887 **N. Τσιγαράς.** Τὸ σπήλαιον καὶ ἡ ὑπόγειος λίμνη τῆς Γοραντοῆς. Ἐτήσ. Ἡμερολ. Κ. Σκόκου 1887, 186 ἐπ.

- 1887 Δημ. Χασιώτης Διατριβαὶ καὶ ὑπομνήματα περὶ Ἑπείρου. Ἀθῆναι.
- 1888 L. Fischer. Π. Νικοπόλεως ἐν von Lützows Zeitschrift f. bildende Kunst XXIII 295 ἐπ.
- 1888 Π. Γ. Ζερλέντης. Ἑπειρωτ. Μελετήματα. Παρν. 1888. 311, 366.
- 1888 Π. Γ. Ζερλέντης. (Σοῦλι, Πάργα) ἐν Παρνασσ. σ. 311 ἐπ. καὶ 366 ἐπ.
- 1888 Γ. Ζηκίδης. Νεοελλ. Ἑπειρωτικὰ Ἀνάλεκτα (Παροιμίαι, Δεισιδαιμονίαι καὶ προλήψεις κ.τ.λ.) Φ Σ ΙΗ' 179 ἐπ.
- 1888 Ι. Λαμπρίδης. Π. Καραμουρατίας κ. Καραμουρατῶν. Ἀττικ. Ἡμερολ. 1888, 113.
- 1888 Ι. Λαμπρίδης. Ἱερὰ ἐν Ἑπείρῳ σκηνώματα ἐξ ἀλλοδαπῆς δωρεῶν τυχόντα Ἀθ.
- 1888 A. Tuma. Griechenland, Makedonien und Südalbanien Hannover 1888.
- 1888 Χ. Χριστοβασίλης. Ἡ πανήγ. τοῦ πηλοῦ ἐν Ἑπείρῳ. Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον 1888, 130.
- 1889 Ε. Γ. Γεωργιάδης. Ζίτσα (5 ὥρ. βορ.-δυτ. Ἰωαννίνων) Πατριδογραφία Ἀθ.
- 1889 Sp. Gorcević. Makedonien und Altserbien. Mit Ethnograph. Karte von Alt-Serbien u. Makedonien 1:300000 (5 φύλλα).
1889. Π. Ζερλέντης. Ἑπειρωτικὰ Μελετήματα. Ἀθ. πρβλ. 1888 α) Σοῦλι, Πάργα β) Ζάλογγο.
- 1889 B. V. Head. British Museum Catalogue of Greek Coins. Colonies of Corinth. London.
- 1889 Π. Ε. Λεξ. Ι. (1889) 97 Ἄγναντα· νέα ἔκδ. Ι 97 Ἀργυρόκαστρον ΙΙ 227 ἐπ. Βελλᾶς ΙΙ 800 ΙΙΙ 467 Δέλβινον ΙV 91 Ζαγόρι ΙV 184 ἐπ. Ἑπειρος ΙV 432 ἐπ. ΙV 469 ἐπ. V 758 ἐπ. Πάργα. V 921 ἐπ. 921.
- 1889 H. G. Lolling. Epeiros ἐν Geographie und politische Geschichte des klassischen Altertums Nördlingel σ. 155 ἐπ. ἐν Jw. v. Müllers. Handbuch der Kl. Altertumsw. I.
- 1889 Β. Μυστακίδης. Μητροπολίται Ἰωαννίνων ἀπὸ 879 — 1889 ἐν Νεολόγου Ἑβδομαδιαία ἐπιθεώρησις σ. 364 ἐπ.
- 1889 H. Schliemann. Π. Κασσώπης ἐν Zeitschr. f. Ethnologie.
- 1889 Ν. Τσιγαράς. Ἡ Δραμπάτοβα καὶ αἱ ἐν αὐτῇ διασκεδάσεις τῶν Ἰωαννιτῶν. Ἀττικ. Ἡμερολ. 171.
- 1889 Catalogue of Greek Coins. Corinth, Colonies of Corinth etc. by Barclay W. Head edit. by R. Poole. London σ. 53 ἐπ. σ. 54. ἐπ.

- 1890 **Κοντολέων**. Ἐπιγραφαὶ Μικρασιατικά. Ἀθ. 1890 π. Νικοπόλεως.
- 1890 **C. Carapanos**. I Inscriptions de Dodone II Statuette
Buil. Corresp. Hell. XIV (1890) 156 ἐπ. Paris.
- 1890 **C. Carapanos**. Dodone. Inscriptions de l'oracle et
Statuettes. Bull. Corresp. Hellén. XIV (1890) 155 ἐπ. Paris.
- 1890 **Π. Ε. Δεξ.** I 97 Ἄγναντα.
- 1890 **Δ. Α. Παναγιωτίδης**. Π. Εὐροίας ἐν «Νεολόγῳ» 15/27 Φεβρ.
Κων/πολις.
- 1890 **H. Swoboda**. Die griechischen Volksbeschlüsse. Leipzig.
- 1891 **G Radet**. Aphrodité, Statuette en bronze de la Colle-
ction de M. Const. Carapanos Bull. Corr. Hell. Paris XV (1891)
461 ἐπ. pl. X et IX.
- 1891 **U. Köhler**. 4 Inschriften im Kabinet des Hs. Karapanos
Hermes 1891. 145 ἐπ. π. Ἀμβρακίας.
- 1891 **Α. Ἀλεξούδης**. Κατάλογος μητροπολιτῶν Νικοπόλεως ἐν «Νεο-
λόγῳ» Κων/πόλεως.
1891. Ζωγράφειος Ἄγών ἤτοι Μνημεῖα Ἑλλην. Ἀρχαιότητος ζῶντα ἐν
τῷ Ἑλλην. Λαῶ Τόμος Α' (1891) Α' Ἡπείρου **Κ. Βαρζώκας** Λεξιλό-
γιον κτλ. σ. 1-25 **Γ. Δ. Ζηκίδης**. Νεοελληνικά ἀνάλεκτα σ. 25 ἐπ.
Ἀνώνυμος Δημοτικὰ ἄσματα σ. 68 ἐπ. **Α. Γόνιος** Λεξιλόγιον κ.τ.λ. σ.
175 ἐπ. **Ἀνώνυμος** Λέξεις κ.τ.λ. σ. 195 ἐπ. **Ἀλ. Γεωργίτσης** Ἡθῆ, ἔθιμα
κ.τ.λ. Χιμαραίων σ. 202 ἐπ.
- 1891 Guide Joanne (idè 1878) Grèce II σ. 100 ἐπ.
- 1891 **U. Köhler**. Zur Geschichte des amphiloichischen Krie-
ges ἐν Hermes σ. 43-50 Berlin.
1891. **Lechat**. Statuette Archäïque d' Aphrodité ἐν Bulletin
de Corresp. Hellén. 1891 σ. 461 ἐπ.
- 1891 **s. Stütlze**, 1887.
- 1892 **Ant. Baldacci**. Ταξείδια 1892 Mem. Società Geogr. Ital.
Roma 1896 VI 45 ἐπ. 1897 (VII) 15 ἐπ.
- 1892 καὶ 1894 (ἐπίσκ. Δρυϊνουπόλεως), Ἐν Νεολόγῳ Κων/πόλεως 11
Μαρτ. 1 καὶ 20 Ἀπριλ. καὶ «Κων/πολις» 14 Ὀκτωβρ. 1894.
- 1892 **K. Hassert** Der Skutari-See. Mit Tiefenkarte 1:150000
ἐν Globus LXII Braunschweig.
- 1892 **E. Kontoléon**. Ἐπιγραφή Bull. Corr. XVI (1892) 597
ἐπ. Paris.
- 1892 **Κ. Κρυστάλλης**. Ἡπειρωτικαὶ ἀναμνήσεις. Στὰ χαλάσμ. Παρν.
XV 662 ἐπ. 672 ἐπ. Ἀθ.
- 1892 **Κ. Κρυστάλλης**. Τὰ μάρμαρα Παρν. XV 190 ἐπ. Ἀθ.

1892 *I. A. Ρωμανοῦ*. II. Βουθρωτοῦ ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. κ. Ἐθνολογ. Ἑταιρείας τῆς Ἑλλ. σ. 543 ἐπ.

1892 *Izantò* Fragmente von Nicopolis ἐν Archäolog.-epigr. Mittheilungen aus Oesterreich Ungarn σ. 125.

1893 *A. Baldacci*. Ricordi di un Viaggio Botanico fra Prevesa e Janina. Bollet della Società Botanica Italiana Firenze 1893.

1893 *V. Bérard*. La Turquie et l'Hellénisme contemporain Par. 352. La Macédoine: Hellènes, Bulgares, Valaques, Albanais, Autrichiens, Serbes; la lutte des races.

1893 *J. Cvijic*. Das Karstphänomen. Versuch einer morphologischen Monographie. Geograph. Abhandlungen von Penck. Wien.

1893 *E. v. Halaczky*. Botanische Ergebnisse einer Forschungsreise in Griechenland. Denkschriften der K. K. Akademie d. Wissenschaften Wien Math. naturw. Classe LXI (1891) 210 ἐπ. 309 ἐπ.

1893 *W. Helbig*. Deux Portraits de Pyrrhus, roi d'Épire ἐ. Mélanges d'archéologie et d'histoire XIII 377 ἐπ. πίν. III. Paris

1893—1903 *B. Niese*. Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten, seit der Schlacht bei Chaironeia I II III Gotha.

1893 *Δ. Ἀ. Παναγιωτίδης*. Χρονολογικὸς Κατάλογος τῶν ἐπισκόπων Παραμυθίας μετὰ τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς Εὐροίας, Φωτικῆς καὶ Βουθρωτοῦ Κων]πόλεως Νεολόγου Ἑβδομ. Ἐπιθεώρησις 7 Φεβρουαρίου.

1893 *St. Novakovic*. Prvi osnovi slovenske knizevnosti megju balkanskim Slovenima (=ἡ ἀρχὴ τῆς σλαβικῆς φιλολογίας παρὰ τοῖς Σλάβοις τοῦ Αἴμου), Βελιγράδιον 1893, 13—49 σλαβικά ὀνόματα γεωγραφικά ἐκ τῆς Ἠπείρου.

1893 *A. Philippson*. Höhenmessungen in Nord und Mittelgriechenland und Türkisch-Epirus im Jahr 1893 (Zeitschrift Gesellch. f. Erdkunde Berlin XXIX)

1893 *S. Reinach* ἐν Revue Archéol. III 80 Inscriptions découvertes à Dodone. Paris.

1893 *S. von Schlosser*. Antike Münzen von Thessalien, Illyrien, Dalmatien, Epirus. Wien.

1893 *A. v. Warsberg-Frischauf*. Eine Wallfahrt nach Dodona Graz.

1894 *V. Hilber*. Geolog. Reise in Nordgriechenland und Macedonien Sitzungsberichte Akademie Wiss. Wien. Math.-naturw. Cl. CIII (1894) 575 ἐπ. 616 ἐπ.

1894 Π. Ε. Δεξ. VI 230 ἐπ. Θεοδώριανα (Θεοδωρία) 246 Θεσπρωτία 266 Θύαμις 318 Ἰναχος 469 Καλαρρῦται 492 Καμβουνία (Χασιὰ) 989 Κώκυτος. Φωτική VI 828.

1894 Β. Μυστακίδης. Ἡ μονὴ Γερομηρίου. Κων]πολις.

1894 Β. Μυστακίδης. Δροβιανή. Κων]πολις.

1894 Β. Μυστακίδης. Ἡ ἐν Θεσπρωτία μονὴ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Κων]πολις.

1894 Β. Μυστακίδης. Ἡ μητρόπολις Ἰωαννίνων. Κων]πολις.

1894 Β. Μυστακίδης. Ἡ Φοινίκη τῆς Ἠπείρου. Κων]πολις.

1894 Α. Philippson. Karte von Epirus u. Westthessalien nach den vorhandenen Quellen u. eigenen Aufnahmen. Berlin.

1894 P. W. (I 217) Ἀχέρων. 269 Αἰγίνιον. 1094 Αἰθιοκοί.

1894 H. Smidt. Beiträge zur Geschichte des alten Epirus. Marburg Dissertation.

1894 R. Schubert. Geschichte des Königs Pyrrhos. Königsberg.

1894 W. Tomaschek. Amantia, in Pauly-Wissowa I 1724 ἐπ. Stuttgart.

1895 A. Behr. Der amphilocheische Krieg. ἐν Hermes σ. 447 ἐπ. Berlin.

1895 Α. Παπασταύρου Ζίτσα Ἀθ.

1895 Α. Philippson. Reisen und Forschungen in Nordgriechenland ἐν Zettschrift der Gesellschaft für Erdkunde Berlin XXX bis XXXII.

1895 I. Α. Ρωμανός. Περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου. Κέρκυρα

1896 Π. Ἀραβαντινός. Ἀλῆ Πασᾶς. Ἀθ. σ. 57 ἐπ.

1896 Α. Baldacci. Die westliche akrokeraunische Gebirgskette. Mitth. Geogr. Gesellsch. Wien XXXIX Bd. 787 ff.

1896 Ἡλ. Δασσαρητός. Περὶ τῆς Κορυτσᾶς. Ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνογραφικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος V, 123 ἐπ.

1896 T. Εὐαγγελίδης. Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἀθ.

1896 καὶ 1912 T. Εὐαγγελίδης. Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός. Ἀθ. 1896. Βῶλος 1912.

1896 Ἡμερολόγιον ὑπὸ Γ. Γάγαρη Δωδώνη.

1896 Hilber. Reise in Nordgriechenland und Türkisch-Epirus Sitzungsberichte der Akademie der Wiss. Wien.

1896 Β. Μυστακίδης. Μοναστήρ. Βέλιανη ἐν Ἠπειρωτ. Παραρτήματι ΚΔ'—Κς' ΦΣ 1896, 173.

1896 Δ. Α. Παναγιωτίδης, ἰατρός. Ἡ Φωτικὴ ἐν Παραμυθία: Φ. Σ. Κς' 26 ἐπ.

1896 *C. Patsch*. Inschriften aus Nikopolis (Prevesa) in Epirus Akad. Wissensch. Mitteil. Bosn. IV 385 ἐπ.=Arch.-epigr. Mitteil. aus Oesterreich Ungarn XIV 114 ἐπ. XV 127 ἐπ.

1896 *Vasilevskij*. Epirotica saeculi XIII (ἐξ ἀλληλογραφίας τοῦ Ἰωάννου τῆς Ναυπάκτου) Vyzant. Vremennik III, 233.

1897 *Baldacci*. Botanische Originalkarte von Mittel-Albanien und Epirus 1:1000 000. Petermanns Mitteilungen XLIII (1897) 163 ff Karte Tafel 12 Cotha.

1897 *Ant. Baldacci*. Botanisches aus dem Sandschak Berat Nuovo Giornale botan. 1877 - 99.

1897 *H. Kiepert*. Carte de l'Epire et de la Thessalie 1:500,000.

1897 PW III 543 Batia. 1084 ἐπ. Boluros 973 Bucheta, 2111 Chaones. 2113 Charadra. 2203 Chaunoi. 2205 Cheimerion.

1897 *A. Philipson*. Thessalien und Epirus. Reisen und Forschungen im nördlichen Griechenland. Berlin. σ. 194—273 (Ἕπειρος).

1897 *N. Θ. Σχινᾶς*. Ὀδοιπορικὸν Ἕπείρου. Ἀθ.

1897 *Waldkampff. Ant. Tuma*. v: Griechenland, Makedonien u. Südalbanien Leipzig 2 Auflage.

1897 *M. Θ. Χρυσόχοος*. Χάρτης τῆς Μακεδονίας, Ἰλλυρίας καὶ Ἕπείρου. Ἀθήναι 1:400,000.

1898 *G. Agamemnone*. Tremblement de terre de Paramythia. Gotha. Perthes.

1898 *J. Brunšmid*. Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens. Wien.

1898 *Th. Büttner—Wobst*. (π. Ἀμβρακίας) Philol. LVII σ. 428 ἐπ. Göttingen.

1898 *T. Εὐαγγελίδης*. Μετὰ τὸν Ὀθωνα (περὶ τῆς καταστροφῆς 1878 τοῦ χωρ. Λυκουρσίου). Ἀθ.

1898 Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ *Barclay V. Head*. Ἱστορία τῶν νομισμάτων, ὑπὸ Ἰωάννου Σβορώνου I.

1898 *A. Μηλιαράκης*. Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἕπείρου. Ἀθ.

1898 ΠΕ Λεξικὸν V (1898) 385 Μολοσσις 544 Νικόπολις 594 Ὀγγησμός 731 Πανδοσία 753 Παραμυθία 771 Πασσαρών.

1898 ΠΕ Λεξικὸν IV (1898) 390 Σύβροτα 847 Χάονες. Νέα ἔκδοσις τοῦ ἐγκυκλοπαιδικοῦ λεξικοῦ τοῦ Ν. Πολίτου ἐδημοσιεύθη κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου 1925. Οἱ ἀριθμοὶ τῶν σελίδων οἱ αὐτοί.

1898 *Νικ. Μυστακίδης*. Θεσπρωτικά. Ἐγούμενοι χρηματίσαντες ἐν

τῆ κατὰ τὴν Ναλτσιανὴν μονῆ τοῦ ἁγ. κ. εὐ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Ἐκκλησ. Ἀλήθ. XVIII 44 ἐπ.

1899 *Karte* der Europäischen Türkei 1:210000 (Ottoman. Generalstab 44 φύλλα).

1899 *A. Fick* (Αἱ Καραπάνειοι Ἐπιγραφαὶ) ἐν Sammlung griechischer Dialektinschriften II ἀρ. 1334—1374. *O. Hoffmann*. (Αἱ Καραπάνειοι Ἐπιγραφαί. ἐνταῦθα ἀρ. 1557—1598 Δωδων. ἐπιγρ.).

1899 *N. Μυστακίδης*. Θεσπρωτικά. Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφή τῆς Παραμυθίας ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθεια» XIX. Κων/πολις 249 ἐπ. 261 ἐπ. 301 ἐπ.

1891 Recueil des inscriptions juridiques grecques II 303-5 31-16. Paris.

1900 *E. Legrand*. Complainte d'Ali de Tépélen, pacha de Janina, poème historique en dialecte épirote (ἀρβαντικῆ;) Albania ES. 13-14 ἐπ.

1901 *Faik Bey*. L'Albanie et la Grèce. Ismael Kémal Bey Vlora. Albania FS. 95 ἐπ.

1901, 1902, 1903 *V. Haardt von Hartenthurn*. Die Kartographie der Balkan-Halbinsel im XIX Jahrhundert, Mitteilungen der Militär-Topographischen Institutes Wien XXI Bd. 136 XXII XXIII.

1901 *J. Käerst*. Geschichte des Hellenismus. I Leipzig.

1901 *Δυμπρίτης*. Ὑπὲρ τῆς ἐνότητος τῆς Ἀλβανίας καὶ Ἑλλάδος. Ἄγων Ὀκτ. 1901 ἀρ. 133.

1902 *J. Cvijic*. Velika Jezera Balkanskog Poloustrva Belgrad Akad. Wiss. (Dojran-, Janina-, Kastoria-, Ochrida-, etc.).

1902 *Faik Bey*. Le Budget Albanais et les inquiétudes Grecques, Albania G. 22 ἐπ.

1902 *H. Gelzer*. Der Patriarchat von Achrida. Geschichte und Urkunden Des XX Bandes der Abhandlungen der philologisch-histor. Kl. der Sächs. Gesellschaft der Winssensch. Leipzig.

1902 *C. Gerojannis*. Die Station ad Dianam in Epirus ἐν Mitteilungen aus Bosnien VIII (1902) 204 ἐπ. Wien.

1902 *M. Kraschennikow*. De Gitanis Epiri oppido (Polyb. XVII 16,5 et Liv. XLII 38, 1 ἐν. Hermes XXXVII 489 ἐπ. Berlin.

1902 *Σ. Λάμπρος*. Δωδώνη καὶ Λωδωναία ἐν «Μικταὶ σελίδες». Ἀθ. 1902, 212 ἐπ.

1902 *Σ. Λάμπρος*. Λόγος ἐκφ. ἐν τῷ ναφ τῆς Χρυσοσπ. ἐπὶ τῇ ἑορτῇ

τῆς Φιλεκπ. ἀδελφ. Κονίτσης τῆς Ἡπ. τὴν 6 Δεκ. ἐν Λόγ. κ. ἄρθρ. Ἐθ. 1902, 92 ἐπ.

1902 Σ. Δάμπρος. Λόγος πρὸς Ἡπειρώτας ἐκφ. τῇ 17 Ἰαν. 1892 ἐν τῇ ἐκκλ. τ. Χρυσοσπ. ἐν «Φωνῇ τῆς Ἡπ.» 15 καὶ 22 Ἰαν. ἐν «Δόγ. κ. Ἄρθρα» Ἐθ. 1902, 75 ἐπ.

1902 Σ. Δάμπρος. (π. Γ. Ζαλοκώστα καὶ Κ. Κρυστάλλη) ἐν Λόγοις καὶ Ἄρθρ. Ἐθ. σ. 325 ἐπ.

1902 Σ. Δάμπρος. (Συρράκον καὶ Καλαρούται) ἐν Λόγοις καὶ Ἄρθρ. σ. 518 ἐπ. Ἐθ.

1902 Σ. Δάμπρος. Ἡ Δωδώνη καὶ ἡ Δωδωναία Συλλογή. Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐφημερίδι Κράτος τῆς 23 Ἰουνίου καὶ 4 Ἰουλίου 1902. Ἀνετυπώθη ἐν ταῖς Μικταῖς Σελίσι 1905 σελ. 212 ἐπ.

1902 V. Meneghelli. Notizie sulle condizioni economiche e sul movimento commerciale del Vilajet di Scutari e di Gianina Vicenza.

1904 Θεμ. Βολίδης. Περὶ μιᾶς ἐπιγραφῆς [Κόντος Καραντζᾶς κ.τ.λ.] ἐν τῷ μοναστηρίῳ Zvernec πλησίον τῆς Ἄρτης. Ἴδε Patsch περὶ Βερατίου σελ. 60.

1903 Σ. Δάμπρος. Ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ ἑορτῇ τῆς Φιλανθρ. Ἐνότητος τῶν Ἡπειρωτῶν. Ἐθ.

1903 H. Gelzer. Der wiederaufgefundene Codex des heiligen Klemens und andere auf den Patriarchat Achrida bezügliche Urkundensammlungen. Ber. Verhandlungen Sächs. Gesellsch. Wissensch. Leipzig. Hist.-phil. LV τόμ.

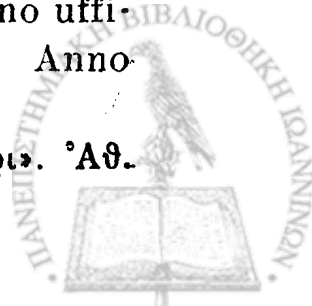
1903 Macchioro. Il Sangiaccato di Durazzo. Bolletino del Ministero degli Affari Esteri. Ὀκτωβρίου Roma.

1903 Er. Toula. Der gegenwärtige Stand der geologischen Erforschung Balkanhalbinsel und des Orients Compte Rendu du IX Congrès géolog. Internat. Vienne.

1903 (ιδὲ 1436) R. Weil. Oeniadae. Ἐν Beiträgen zur Bücherkunde und Philologie A. Wilmanns gewidmet. Leipzig σ. 341 ἐπ. Περὶ τῆς περιηγήσεως τοῦ Κυριακ. Pizzicollì Ἄρτα—Νικόπολις—Στράτος—Οἰνιάδαι.

1904 Ant. Baltacci. Sulle foreste del Montenegro, dell' Albania e dell' Epiro. Comunicazione Preliminare. Bolletino ufficiale del Ministero di agricoltura, industria e commercio. Anno III vol. V fasc. 3 e 4. Roma.

1904 Κ. Ἐξαρχος. Π. Δελβινακίου, «ἐν Ἡπειρωτικῷ Ἀστέρι». Ἐθ. 120 ἐπ.

- 1904 Π. Μ. Θωμάς. Π. Χιμάρρας. Ἐν «Καιροῖς» 24 Μαρτίου.
- 1904 Μ. Μέκιος. Περὶ Χιμάρρας. Ἐν «Καιροῖς» Ἀθ.
- 1904 Ν. Γ. Μυστακίδης. Π. Χιμάρρας. Ἐν «Ἑπειρωτικῷ Ἀστέρι» Ἀθ. 1904, σ. 272 ἐπ.
- 1904 Ν. Γ. Μυστακίδης. Τὸ Δέλβινον, ἡ ἀρχαία πόλις Φοινίκη, ἡ μονὴ Μεσοποτάμου καὶ οἱ Ἅγιοι Σαράντα. Ἐν «Ἑπειρωτικῷ Ἀστέρι». Ἀθ. 1904, σ. 155 ἐπ.
- 1904 Ν. Γ. Μυστακίδης. Ἱστορικὴ Περιγραφὴ τοῦ Ἄνω Λαμπόβου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ βασιλ. ναοῦ. Ἐν «Ἑπειρ. Ἀστέρι» Ἀθ. σ. 66 ἐπ.
- 1904 Ν. Γ. Μυστακίδης. Σύντομος γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ περιγραφὴ τῆς Δρυϊνουπόλεως. Ἀθ. ἐν «Ἑπειρ. Ἀστέρι» Ἀθ. σ. 267 ἐπ.
- 1904 Θ. Παναγιωτίδης. Τὸ κάτω Λάμποβον καὶ τὰ Ζάππεια κληροδοτήματα. Ἐν «Ἑπειρ. Ἀστέρι» Ἀθ. σ. 263 ἐπ.
- 1904 C. Patsch. Das Sandschak Barat in Albanien ἐν Antiqu. Abt. Schriften der Balkankommission. Akademie der Wissenschaften Wien. (Γὰ Ἀκροκεραῦνια σ. 65 ἐπ. ἰδιαιτέρως σ. 92 ἐπ.) Karte 1 : 200000.
- 1905 A. Fick. Vorgriechische Ortsnamen als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands. Göttingen. σ. 84 ἐπ. Αἴσα (Ἐτυμ. Μέγα 39, 19) =σ. 36] ἡ Ἑπειρος τὸ παλαιόν.
- 1905 Β. Α. Ζῶτος. Μολοσσός. Ἱστορία τῆς Ἑπείρου καὶ Ἀλβανίας. Β' ἔκδοσις διπλασία τῆς Α' (Βιβλιοθήκη ἐφ. «Πύρρου»). Ἀθ.
- 1905 Β. Α. Ζῶτος. Μολοσσός. Ἱστορία τῆς Ἑπείρου καὶ Ἀλβανίας Β' ἔκδοσις Α' ἔκδοσις τῷ 1875. Τόμος Α' («Πύρρος»).
- 1905 J. Kaerst. Epeiros ἐν Pauly-Wissowas Real=encyclopädie des klassischen Altertums V 2718 ἐπ. Stuttgart.
- 1905 Π. Κ. Κουγιτέας. Πραγματεία τῆς Ἄνω Ἀλβανίας. Κάτω Ἀλβανίας καὶ Ἑπείρου. Ἀθ. σ. 110.
- 1905 PW V. 285 Dexaroī 1882 ἐπ. Dyrrhachion 1257 ἐπ. Δωδώνη 2718 ἐπ. Epeiros.
- 1905 Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς. Δυρραχινὰ ἐν «Byzant Zeitschr». XIV 568 ἐπ. Leipzig.
- 1906 καὶ 1908 J. Cvijic'. Grundlinien der Geographie und Geologie von Makedonien und Altserbien mit Beobachtungen in Südbulgarien, Thrakien benachbarten Gebieten von Kleinasien, Thessalien, Epirus und Nordalban. Akademie Belgrad καὶ Petermans Mitteilungen Erg. σ. 162.
- 1906 Κ. Ρανζι. Valona. Berichte der K. K. Österreich. Konsularämter über das Jahr 1905. Wien.

1907 *H. Grégoire*. Inscriptions de Photiké ἐν Bulletin de Correspondance Hellénique σ. 38 ἐπ.

1907 *Kromayer* (περὶ τῆς ἐν ταῖς Λαγγάδαις τοῦ Ἄφου μάχης) ἐν Schlachtfelder in Griechenl. II Berlin.

1907 *Ludwig Salvator*. Erzherzog Parga. Prag. I II.

1907 *G. Misch*. Geschichte der Autobiographie (τοῦ Πύρρου) I Leipzig.

1908 *Δ. Παναγιωτίδης*. Περὶ τῆς ἐν Θεσπρωτίᾳ Πανδοσίας καὶ τῶν ἐν Μονοβάε ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων ΦΣ ΚΘ' 232 ἐπ. (κατὰ τὸν Χρυσόχρον=Κορωνόπουλον).

1907 Περὶ «Πικέρνι» νοτιοανατ. Χιμάρρας «Πύρρος» 11 Ὀκτ. 1907.

1907 *J. Cvijic*. Grundlinien der Geographie und Geologie von Macedonien und Altserbien nebst Beobachtungen in Thracien, Epirus und Nordalbanien. Gotha. Petermanns Mitt. Erg. Bd. XXXIV Heft 162.

1908 *Σπ. Λάμπρος*. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος VI 238 ἐπ. Τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠλείου.

1908 *Erzherzog Ludwig Salvator*. Parga, die Seestadt im Epirus.

1908 *Ludwig Salvator*. Versuch einer Geschichte von Parga. Prag.

1908 *Ι. Μηλιόπουλος*. Ποῦ ἔκειντο τὰ Ὀνωράτου; ΦΣ Α' σ. 215 ἐπ.

1909 Ἠπειρος (Χάρτης) συνταχθεὶς καὶ ἐκδοθεὶς ἐπιμελείᾳ καὶ δαπάναις τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἀδελφότητος Ἀθηνῶν 1:300.000.

1909 *R. Kekulé·H. Winnefeld*. Bronzen aus Dodona in den Königlichen Museen zu Berlin. Berlin.

1909 *Ἄ. Κονδύλης*. Π. τῆς καθόδου τῶν Σελλῶν γιγάντων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀθ.

1909 *Mart. Nilsson*. Studien zur Geschichte des alten Epeiros ἐν Acta Universitatis Lundensis. Nova Series (Lunds Uuiiversitets Arsskrift Ny Följd. Första Afdelningen VI (1910) Sid 1—77). Lund (Σουηδία).

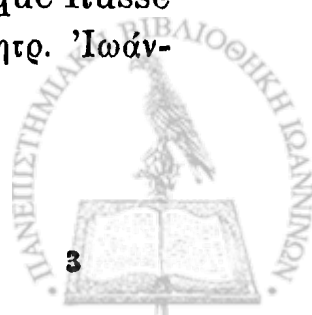
1909 PW. VI 207 Eriboia.

1909 *S. Petrides*. Bulletin de l'Institut archéologique Russe à Constantinople XIV Sofia σ. 1 ἐπ. (ἀλληλογραφία τοῦ μητρ. Ἰωάννου Ἀποκαύκου).

1910 *Β. Μυστακίδης*. Ἡ Φωτική. Κων/πολις.

1911 *Φ. Βερσάκης*. (ἐπιγραφαὶ) ἐν ΕΑ 1911, 191 ἐπ.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ Α, (1926), 1.

1911 **B. Head.** Historia Numorum. A Manual of Greek Numismatic Oxford δευτέρα ἔκδοσις σ. 319 ἔπ. 324 406 ἔπ.

1911 **C. Klotzsch.** Epirotische Geschichte bis zum Jahre 280 u. Chr. Leipzig.

1911 **A. H. Salonius.** De dialectis Epirotarum Acarnanum Aetolorum Phthiotarum Helsingfoos (ἐν Φινλανδία).

1912 **T. Εὐαγγελίδης.** Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς Ἀθ.

1912 Mittelmeerhandbuch Reichsmarine Amt 2^a ἔκδοσις IV σ. 1^a ἔπ. Berlin.

1912 PW. VII Genoaioi Gitanai 147 Γλυκὺς Λιμὴν 1476 Γλυκὺς Ποταμός, 2789 ἔπ. Hekatompedon VIII 11 Helikranon.

1912 Mittelmeerhandbuch Reichsmarineamt IX 2 ἔκδοσις IV σ. 1 ἔπ. Berlin.

1913 (αἱ σχολαὶ Ζαγοροχωρίων) **Τρ. Ε. Εὐαγγελίδης.** Ἐν «Νέα Ἑλλάδι» Ἀθ. 232 ἔπ.

1913 (αἱ σχολαὶ Ἰωαννίνων) **Τρ. Ε. Εὐαγγελίδης** ἐν «Νέα Ἑλλάδι». Ἀθ. 206 ἔπ.

1913 **Σ. Λάμπρος.** Ἐν Νέος Ἑλληνομν. X 276 ἔπ.

1913 PW. VIII 2464 Horreum.

1913 **M. Wellnhofer.** Johannes Apokaukos, Metropolit von Naupaktos. Sein Leben und seine Stellung im Despotate von Epirus unter Michael Doukas und Theod. Kommenos. Freising.

1913 **Τρ. Ε. Εὐαγγελίδης.** «Νέα Ἑλλάς» ἦτοι ἱστορική, γεωγραφική, ἀρχαιολογική περιγραφή τῶν νέων Ἑλληνικῶν χωρῶν: Ἠπείρου κλ. Ἀθ. 1913, 187 ἔπ.

1913 **Ἀθ. Φιλαδελφεύς.** (ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως) ἐν «Ἐμπρὸς» Ἀθ. 19 Αὐγούστου.

(1914) Δ' Κώδικες διάφοροι (ἐν οἷς καὶ Λεξικὸν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ὑπὸ Διονυσίου τοῦ ἕξ Ἰωαννίνων) καὶ ἀρχεῖα (Κυπριακὸν καὶ Ἠπειρωτικὸν) ΦΣ ΛΓ' σ. 72 ἔπ. Ε' τῆς ἐν Ἠπειρῷ Βήτσης Ζαγορίου, εὐαγγελικὸς κῶδιξ καὶ ἐπιγραφαὶ ναῶν ἐν αὐτῇ καὶ παρ' αὐτὴν ΦΣ Λ' 119 ἔπ.

1914 **E. A. Cernousou.** (Ἐκ Βυζαντινῶν Ἀβδήρων τοῦ 13 αἰῶνος) Charkov.

1914 **Δημ. Εὐαγγελίδης.** Ἐπιγραφαὶ ἕξ Ἠπείρου (ΒΔ) ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1914 σ. 232 ἔπ.

1914 **J. Manzour-Efendi** Ali Pascha, Tyrann von Albanien Erinnerungen an seine Regierung herausgeg. von E. Schulz, in Memortrenbibliothek V. 6 Bd. Stuttgart (2 Auflage).

1914 **Σ. Λάμπρος.** Ἐν Νέος Ἑλληνομν. 369 Ἠπειρωτικά.

1914. Ὁ αὐτὸς ἐν Ν. Ἑλληνομν. 370 Ἰωάννινα. Σάσων.

1914 Δ. Μ. Σάρρος. Παλαιογραφικὸς ἔρανος· Γ' Διαδόχου ἐπισκόπου Φωτικῆς τῆς Ἠπείρου κεφάλαια πρακτικὰ ρ' κατὰ τὸν Σερραϊκὸν ἀκώδικα». ΦΣ Λ' 68 ἐπ.

1915 Φ. Βερσάκης. Ὁ ναὸς τοῦ Βραχογοραντζῆ ἐν ΠΑΕ τοῦ 1914 (1915) 243 ἐπ. Ἀθ.

1915 Φ. Βερσάκης. Βυζαντιακοὶ ναοὶ τῆς Βορείου Ἠπείρου (1914) 243 ἐπ. ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ὁ ναὸς τοῦ Βραχογοραντζῆ ΠΑΕ τοῦ 1914. Ἀθ.

1915 Ἀθ. Γεωργιάδης. Χρυσεῖα—Ἀργυρεῖα κλπ. Μεταλλεῖα ἐν Μακεδονίᾳ, Ἠπειρῷ καὶ ταῖς νήσοις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκμεταλλευθέντα. Ἀθην. Ἀρχ. Ἐφημ. περ. III 692 ἐπ. Τυμφαία, Περραιβία—γύψος, Θεοφρ. Ἀπολλωνία—Νυμφαῖον—ἄσφαλτος Ἀριστοτ. Στράβ. Δαμάστιον Στράβ.

1915 Α. Η. Salonius. Varia de origine et sermone tabularum Dodonae effossarum. Helsingfors (Φινλανδία).

1915 Ἑλληνικαὶ τοπωνυμῖαι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου. Πρακτικὰ Ἀρχ. Ἐτ. (1914) 73 ἐπ. Ἀθ.

1915 (ΠΑΕ 1914 σ. 70 ἐπ.) Τρίτην ἀνασκαφὴν, συνέχειαν ἐργασιῶν ἀπὸ τοῦ 1913 ἐξετέλεσεν ἡ Ἑταιρεία ἐν Νικοπόλει διὰ κ. Ἀ. Φιλαδέλφεως. 1) Μέγα κτίριον ὀρθογ. τετραπλ. σχήμ. Χριστιαν. Βασιλικῆς. 2) Βαπτιστήριον· 3) Βυζ. Ναὸν «Ἀνάληψις»· 4) τάφους καὶ λάρνακας, σ. 219 ἐπ. Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως. Ἀθ.

1916 Φ. Βερσάκης. Ὁ ναὸς τοῦ Ζερβατίου ΠΑΕ 1915, 248 ἐπ. Ἀθ.

1916 D. Comparetti. (ἐπιγρ. Καραπάνειος πίν. XXVII 2) ἐν Annuario della Scuola Archeologica d'Atene II 259 ἐπ. Bergamo.

1916 Α. Wilhelm. Neue Beiträge zur griechischen Inschriftenkunde III, 38 ἐν Sitzungsberichte der Akad. der Wissensch. Wien Philosoph. hist. Klasse 166 τόμ.

1916 P. W. IX 1219 Ἰναχος.

1916 Ἀ. Θ. Φιλαδέλφεως. Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως (1915). Ἀθ. Ἀρχ. Ἐφημ. περ. III (1916) 33 ἐπ. (1917) 48 ἐπ. (1918) 34 ἐπ.

1917 O. Kern (ἐπιγρ.) ἐν Hermes LII 146 ἐπ. Berlin.

1917 Treidler Hans. Epirus in Altertum. Studien zur historischen Geographie. Diss. Leipzig 1917.

1919 Bürchner. Kassopa ἐν PW XX 2332 ἐπ.

1920 A Handbook of Serbia, Montenegro and adjacent parts of Greece. London.

1920 Ἄννα Λάμπρου, Σπυρίδων Λάμπρος 1851—1819 Α') Α. Σκια† Σπυρίδων Π. Λάμπρος. Β') Κατάλογος τῶν δημοσιευμάτων Σπυρ. Π.

Λάμπρου. Γ') Γ. Χαριτάκη, Σπυρ. Π. Λάμπρου, τὰ μετὰ θάνατον εὑρεθέντα (Ἀνατύπ. ἐκ τοῦ ΙΔ' τόμου τοῦ νέου Ἑλληνομνήμονος). Ἀθ. 1920.

1921 Π. Παπαρρούσης. Ἡ Μητρόπολις τῶν Ἰωαννίνων ΦΣ παράρτημα ΛΔ' 206 ἐπ.

Ὁ ἴδιος. Συμβολὴ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς ἀρχαίας Ἠλείου· αὐτόθι 212 ἐπ.

1921 Ἀ. Φιλαδελφεύς. Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως (1920) ἐν Πρακτ. Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 42 ἐπ.

1921 PW XI Keraunische Berge.

1921 PW X 358 Kestria, Kestrina, Kestrinos. 1132 Komaros. 1066 ἐπ. Kokytos.

1921 Πληθυσμὸς νομοῦ Ἄρτης, Ἰωαννίνων, Πρεβέζης, ἰδὲ πληθυσμὸς τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Ἀθ. σ. 44 ἐπ., 129 ἐπ., 246 ἐπ.

1922 L. Bürchner. Korkyra. ἐν P.-W. XI 1400 ἐπ. Stuttgart.

1923 PW IIa 1923 Selloi.

1923 Ἀ. Φιλαδελφεύς. Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως. ΠΑΕ 1921, 42 ἐπ.

1924 PW XII Larinos.

1924 Ἀ. Φιλαδελφεύς. Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως ἐν «Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» Περ. Β Τόμ. Α' τεύχη Γ' καὶ Δ' Ἀθ.

Κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου 1925 ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Ἐλευθερουδάκη ἐν Ἀθήναις Λεξικὸν Ἐγκυκλοπαιδικὸν Ἐλευθερουδάκη Ἀθ. I σ. 97 ἐπ. Ἄγναντα I 473 ἐπ. Ἄκτιον (Ποῦντα IV 432 ἐπ. Ἰωάννινα IV 638 ἐπ. Κεραύνια Ὄρη.

1925 N. Jorga. Histoire des Etats Balcaniques jusqu'à 1924 Par 1925: σ. 5. 6. 10. 14. 16. 21. 185. 228. 348. 256. 321. 345. 346. 348. 288. 289. 418. 437. 438. 478. 518. 521. 524.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΩΝ

00 = 1800, 01 = 1801, 99 = 1899

- Agamemnone 98
Alcaini 23
'Αλεξούδης 91
'Απογραφή 78
'Αραβαντινός Π. 57 58
Arneth 40
Ant. Baltacci 92. 93. 96. 97. 1903
Barbié du Bocage 04. 05
Βαρζώκας 1891
A. Behr 95
Benjamin Tudel. 1165
V. Bérard 93
Βερσάκης 1911. 1915
Bianconi 85
Δ. Βικέλας 85
J. Blancard 82
F. Blass 87
Θ. Βολίδης 1903
Bowen 52
Βρετός 78
J. Brunšmid 1898
Bürchner 1919-1922
Büttner-Wobst 1898
Konr. Bursian 62. 78
Βυζάντιος 84
Campollini 27
Catalogue et Coins 83
P. Cauet 83
Cernousov 1914
Δ. Χασιώτης 79. 87
P. Chiara 80
Δ. Εὐαγγελίδης 1914
Τρ. Εὐαγγελίδης 'Ε. 96. 98 :
1912. 1913
Εὔροια 79
'Εξαρχος 1904
Z
Π. Ζερλέντης 1889
- Π. Γ. Ζερλέντης 88. 89
Γ. Δ. Ζηκίδης 1891
Ζηκίδης 88
Ζομπολίδης 80
Β. Δ. Ζῶτος 77. 1905
H
'Ηπειρωτικά 1201 ἐπ.
'Ηπειρος Χάρτης 1909
Θ
Θωμάς 1904
H
Haardt 1901. 1902. 1903
Hadschi Chalfa 1732
v. Hahn 53
Halaczy 1893
Hassert 1892
Hawkins 1820
Head 98. 1911
Helbig 1893
Heldreich 80
Hilber 1894. 1896
Hobhouse 1813
Holland 1819
Sm. Hughes 1820. 1821
'Ιδρωμένος 1815
'Ιντρισις (Edrisi)
'Ιωάννινα 22. 77. 86
Jorga 1925
Isambert 78
Jourdan 1749
Kaerst 1901-1905
K. Karapanos, Carapanos
1890. 77. 78. 79. 90
Kekulé 1909
H. Kiepert 78. 82. 84. 97

- Klotzsch 1911
 U. Köhler 79. 91
 Κώδικες 1914
 Ε. Κοντολέων 1892
 Ἄ. Κονδύλης 1909
 Kraschennikov 1902
 Γ. Κρέμος 83. 84
 Κ. Κρυστάλλης 1892
 Κουγιτέας 1905
 P. Vidal Lablache 79
 Ι. Λαμπέρ 85
 Λαμπρίδης 80. 86. 87. **88**
 Μ. Λάμπρος 83. 84
 Σ. Λάμπρος 1913. 1914
 Ε. Λάνδερερ 57
 Lassaulx 54
 Leake 35
 Lechat 1821
 Legrand 1900
 Lincoln 81
 Lolling 1889
 Ludwig Salvator 1907. 1908
 Λυμπρίτης 1901
 J. B. Lyons 1847
 Macchioro 1903
 Machnig 85
 Mannert 1812
 Manzour Efendi 1914
 Mas Latrie 51
 Μαυρομμάτης 64
 Μέκιος 1904
 Μελέτιος 07
 Meneghelli 1902
 Merleker 41
 Μιχαήλ Νεπότα
 Μηλόπουλος 1908
 Misch 1907
 Mittelmeerhandbuch 1912
 O. Müller 31
 Μουστοξύδης 1820
 Β. Μυστακίδης 86. 89. **94**. 98. 99
 Ν. Μυστακίδης 78. 94. 98. **1904**
 Π. Α. Σ(αλαπάντα) 19. 60
 Salonius 1911. 1915
 H. Schliemann 1889
 Schläfli 62
 Schlosser 1893
 H. Schmidt 94
 Schneider 80
 Schoppe 21
 Schubert 94
 Schultze 58
 Schweiger-Lerchenfeld 81
 Σεμιτέλος 54
 J. H. Skene 48
 Σπαθιώται 86
 Albanais Spectateur d'Orient
 53. 54
 Σταγειρίτης 1819
 Stütze 87. 91
 Swoboda 90
 Συρράκον 81
 Szantò 92
 F. W. Tittmann 2
 Tomaschek 1894
 Τοπωνυμιαί 1915
 Toula 1903
 Tozer 1869
 Treidler 1917
 Triglandius 1681
 Τουγαράς 1889
 A. Tuma 88 s. Waldkampf 97
 Φ
 Α. Φιλαδελφεύς 1913. 1916. 1921.
 1922. 1923
 Ν. Φουντουκλής 80
 Vasilevski 1896
 Vaudoncourt 1816
 M. Viquesnel 43
 Waldkampf 97 s. Tuma 80
 v. Warsberg 1893
 Weil 1903
 Wieseler 79
 Wilhelm 1909. 1916
 Winnefeld 1909
 J. Wolfe 33

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ WILAMOWITZ

ΕΠΙ Τῆ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΕΙ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Λέν εἶναι βεβαίως ἐδῶ ὁ κατάλληλος χῶρος διὰ νὰ περιγραφῆ ἡ φιλολογικὴ δρᾱσις καὶ νὰ ἐξαρθῆ ἡ μεγάλη φυσιογνωμία καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ προσωπικότης τοῦ Wilamowitz. τοῦ διασήμευ Καθηγητοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου, τοῦ *πρυτάνεωσ τῶν συγχρόνων φιλολόγων*, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς δημιουργικῆς καὶ πολυμερεστάτης διανοίας του ἀνεμόρφωσε τὴν φιλολογικὴν ἐπιστήμην καὶ διήνοιξεν εἰς αὐτὴν νέους καὶ εὐρυτέρους ὁρίζοντας.

Εἰς τὰ «*Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ*» ἔχει τὴν θέσιν του ἐπιγράμμα τοῦ σοφοῦ ἑλληνιστοῦ, τὸ ὁποῖον ὑπηγόρευσε εἰς αὐτὸν ὁ ἀγνότατος φιλελληνισμὸς του καὶ τὸ ἄγγελμα τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰωαννίνων ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Τὴν ἐπιστολὴν του μετὰ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐπιγράμματος διμοσιεύω κατ' εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, εἰς ὃν καὶ ἀπεστάλη αὕτη τῆ 8 Μαρτίου 1913:

Ἀξιότιμε Κύριε καὶ φίλε συνάδελφε,

Ἡγωνιῶμεν καὶ ἡμεῖς περὶ τῆς Ἰωαννίνης· οὐδὲν γὰρ ἐπυνθανόμεθα· οὔτε γὰρ ψεύδεσθαι οὔτε ματαιολογεῖν ἐβούλοντο οἱ ὑμέτεροι στρατηγοί, καλῶς ποιοῦντες. Νῦν δέ, ὅτε μάλιστ' ἐν καιρῷ ἔμαθον τὴν νίκην τελείαν γενομένην, ὥσπερ εὐξάμεθα, ἡ Μοῦσά μ' ἐκέλευσεν εὐθὺς τῆ Ἑλλάδι συγχαλεῖν διὰ τῆς οἰκείας φωνῆς. Δέξασθε δὴ τεκμήριον τῆς ἐμῆς πρὸς τὰ παρόντα διαθέσεως τόδε τοῦπιγραμμάτιον.

Ὅλωσ πρόθυμος ὑμέτερος
U. WILAMOWITZ

ΤΟ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

Δίης ἐν Τμαρίοις δρυὸς ἀκρεμόνεσσι πελειᾶς
 ἄδει γανυριόωσ' ὕμνον ἐλευθερίας·
 «Ζεῦ ἄνα Δωδωναῖε Πελασγικέ, δέρκεο χαίρων
 οἷη τῆς καινῆς Ἑλλάδος ἠγορέη».
 καὶ συνεορτάζουσ' ἐπινίκια πάντες ἀν' αἶαν
 Ἑλλήνων ὅσοι καὶ Διός εἰσι φίλοι.

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολή καὶ ἰδίως τὸ ἐπίγραμμα δὲν εἶναι μόνον ὕμνος λαμπρὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἀρετῆς καὶ ἀνδρείας· εἶναι συγχρόνως καὶ δεῖγμα τρανὸν τοῦ εὐγενοῦς, τοῦ μεγαλόφρονος φιλελληνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τὸν ὁποῖον γεννοῦν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ξένων μελετητῶν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα.

Ἀθῆναι

Γ. Π. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΓΑΛΛΙΑΣ ΚΑΙ ΑΓΓΛΙΑΣ
ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ ΚΑΙ ΑΛΒΑΝΙΑ,
ΠΡΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1821

ΤΟ ΜΕΡΟΣ "Ο ΔΙΕΔΡΑΜΑΤΙΣΕΝ ΕΝ ΑΥΤΩ Ο ΑΛΗ ΠΑΣΣΑΣ ΤΕΠΕΛΕΝΑΗΣ.
—ΤΟ ΣΧΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ ΠΕΡΙ ΑΠΟΒΑΣΕΩΣ.—
Η ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΕΙΣ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΠΟΥΚΕΒΙΛΑ

Ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου.

Υ Π Ο

ΚΛΕΑΝΘΟΥΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

Καθηγητοῦ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν
καὶ ὑφηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Βιέννης.

Κατὰ τὰς πολυτετεῖς ἡμῶν ἐρεῦνας καὶ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις καὶ ἀρχείοις τῆς Εὐρώπης τὰς γενομένας χάριν τῆς συγγραφῆς τῆς πρὸ διετίας ἑλληνιστὶ ἐκδοθείσης παρ' ἡμῶν «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ» ἀνεκαλύψαμεν ἀπειράριθμα ἔγγραφα ἐπίσημα τῶν Κυβερνήσεων τῆς Εὐρώπης, ὧν χρῆσιν καὶ μνεῖαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐποιήσαμεν ἐν τῇ ἐν λόγῳ συγγραφῇ, ἥτις, ὡς ἐκ τούτου, ἐπειδὴ τὰ ἔγγραφα ταῦτα παρ' ἡμῖν τὸ *πρῶτον* ἐμελετήθησαν καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν, προσκτᾶται τὸν χαρακτῆρα ὑπάτης πρωτοτυπίας, ἣν μόνον ἐκεῖνοι δὲν θὰ δηνηθῶσι νὰ ἐκτιμήσωσιν, οἵτινες συγγράφουσι καὶ αὐτοὶ «Ἱστορίας», ἀλλ' ἀταλαιπωρήτως καὶ ἀπὸ τρίποδος εἴτε ἀντιγράφουσι ἀπλῶς εὐρωπαϊοὺς συγγραφεῖς ἢ ἔστω καὶ διπλωματικὰς βίβλους διὰ τὸ ἀκοπώτερον. Τὰ συνονθυλεύματά των παρουσιάζουσιν εἴτα εἰς τὸ ἀνύποπτον ἑλληνικὸν ἀναγνωστικὸν κοινόν, τὸ ὁποῖον δὲν μανθάνει ἐν αὐτοῖς τίποτε νεώτερον ἢ ὅσον θὰ ἐμάνθανεν ἀναγινῶσκον οἷονδῆποτε ξένον ἔργον, χωνεῦον ταῦτοχρόνως καὶ τὰ παρὰ τούτων σκοπίμως διὰ πολιτικοὺς λόγους διεστρεβλωμένα εἰς βάρος τοῦ ἔθνους ἡμῶν.

Ἐκ τῶν περιεργότερων καὶ τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων ἔγγράφων, ὧν μνεῖαν ἀπλῶς χάριν τῆς συντομίας ἠδυνήθημεν νὰ κάμωμεν ἐν τῇ ὡς ἄνω εἰρημένῃ συγγραφῇ ἡμῶν εἶναι τὰ ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου ζηλοτύπως φυλασσόμενα ἔγγραφα ὑπὸ τοὺς τίτλους «Ἐγγραφα τοῦ Νέλσονος καὶ τοῦ Χοῦδσον Λώου, πρόσθετα χειρόγραφα τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου Ἀρ. 33,949 καὶ SS 20,188» (Nelson Papers ad Hudson Lowe

Papers British Museum's, Additional Manuscripts No 33.949 καὶ SS 20,188). Τὰ ἔγγραφα ταῦτα δημοσιεύομεν ἐν τοῖς «Ἡπειρωτικοῖς Χρονικοῖς» κατὰ πρῶτον σήμερον εἰς ἀκέραιον, θὰ συντελέσωσι δὲ ἀριδιήλως εἰς διαφώτισιν μερικῶν ἀληθῶς μόνον σημείων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ἀλλὰ σημείων σκοτεινῶν ὅσον καὶ ζοφερῶν, διότι περιστρέφονται περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους καθ' οὓς ὁ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας ἀνταγωνισμὸς εἰς βάρος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ὡς πάντοτε, εἶχε φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον ἐν Ἡπειρῷ, Ἀλβανίᾳ καὶ Ἑλλάδι καὶ οὕτω ἐξηγοῦνται ἡμέραι ἀποφράδες τῆς ἱστορίας τοῦ δυσμοίρου ἡμῶν ἔθνους, οἶαι τῆς Πάργας καὶ τοῦ Ζαλόγγου. Εἰς τὰ συμπεράσματα ὅμως ταῦτα θὰ καταλήξῃ οἴκοθεν μόνον ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης. Ἐνταῦθα πρόκειται κυρίως περὶ ἐγγράφων ἀφορώντων εἴτε εἰς σχέδια στρατηγικὰ ἀποδιδόμενα εἰς τὸν Μέγαν Ναπολέοντα, ἃ ἐν προσκαίρῳ ἐνθουσιασμῷ συνέλαβεν οὗτος περὶ ἐκστρατείας κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ προωρισμένων διὰ τὸν Ναύαρχον Νέλσονα, εἴτε εἰς ἀλληλογραφίαν διπλωματικὴν μεταξὺ Ναπολέοντος καὶ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις προξένου Πουκεβίλλ. Τὰ πρῶτα ἦσαν γεγραμμένα ἐν Γαλλικῇ γλώσσῃ πρὸς τὸν Νέλσονα, τότε Ἀγγλον Ἀρχιναύαρχον ἐν τῇ Μεσογείῳ, περὶ τῶν καταλλήλων μέσων ἀποκρούσεως ἐνδεχομένης ἀποβάσεως τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος εἰς Τουρκίαν, ἣν οὗτος ἐμελέτα πρὸς ἐξέγερσιν ἐπαναστάσεως ἐν αὐτῇ. Εἶναι γεγραμμένα προφανῶς παρὰ πράκτορος ἐξ ἐκείνων, οὓς ἡ Ἀγγλία ἐστρατολόγει μεταξὺ τῶν ἀμοίρων ἐθνικῆς ἢ καὶ πάσης συνειδήσεως Λεβαντίνων, οἵτινες καὶ κατόπιν μέχρις ἐσχάτων ἔτι ἀπετέλουν καὶ ἀποτελοῦν τὸ προξενικὸν αὐτῆς ἐπιτελεῖον ἐν Ἀνατολῇ (ἴδε καὶ δρᾶσιν Μπιλιώτη ἐν Κρήτῃ καὶ Θεσσαλονίκῃ). Τὰ δεύτερα Hudson Lowe papers SS 20, 188 (ὁ Χοῦδσον Λώου ἦτο τῷ 1811 Διοικητῆς τῶν Ἰονίων νήσων καὶ βραδύτερον Διοικητῆς τῆς νήσου Ἀγ. Ἑλένης, καταστάς διάσημος ὡς δεσμοφύλαξ αὐτοῦ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος, ἀφ' οὗ ἐν Κερκύρᾳ ἐμάνθανεν ἤδη πρότερον ὑπὸ κατασκόπων τὰ σχέδια τοῦ Κορσικανοῦ δορυκτῆτος ἵνα ματαιοῖ αὐτὰ) εἶναι γεγραμμένα ἐν ἰταλικῇ γλώσσῃ ἐπίσης ὑπὸ λεβαντίνου πράκτορος, ὅστις τῇ ἐντολῇ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ (ἐν ἀρχῇ συντασσομένου τοῖς Γάλλοις διὰ τοῦ Πουκεβίλλ καὶ εἶτα μεταστάντος εἰς τοὺς Ἀγγλους) καὶ τοῦ Χοῦδσον Λώου **ἐξεφύλλιξε τὴν ἀνταπόκρισιν τοῦ Γάλλου Προξένου Πουκεβίλλ** καὶ συνέτασσε βραχεῖαν αὐτῆς περίληψιν, προωρισμένην διὰ χρῆσιν τῶν Ἀγγλων. Πιθανῶς αὐτὸς ὁ καβάσης τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου παρέδιδε τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἰς τὸν Λεβαντίνον δωροδοκηθεὶς ὑπὸ τοῦ Χοῦδσον Λώου. Ἐὰν ὁ ταχυδρομικὸς σάκκος περιεῖχε σημαντικώτατα ἔγγραφα, ἐπέπιπτον οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ κατὰ τοῦ ταχυδρόμου καὶ ἐλίστενον ὀλόκληρα τὰ ἔγγραφα ἀκέραια. Τοιαῦτα ἀποσπάσματα εὐρί-

σκονταὶ περὶ τὰ 30 ἐν τοῖς χειρογράφοις, ἅτινα πάντα πραγματεύονται περὶ τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου. Οὕτω καθίσταται εὐνόητον καὶ διατί ὁ Πουκεβίλλ ἔστρεψε τὴν φιλίαν του βαθμηδὸν πρὸς τοὺς **Κουτσοβλάχους**. Ὅπωςδήποτε ὁ Πουκεβίλλ οὔτε ὠσφράνθη κἄν ὅτι ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς εἶχε προσχωρήσει ἤδη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἀγγλων προφανῶς διότι οὗτοι ἦσαν καὶ οἱ πλειοδοτοῦντες! Καὶ οὕτω συμβαίνει πάντοτε ἐν ἀμίλλῃ χρηματικῇ νὰ ὑπερισχύουν οἱ Ἀγγλοι!

Α΄.

**Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Ναπολεοντείου σχεδίου περὶ ἐπιθέσεως
κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ ἡ ματαίωσις αὐτοῦ.**

Τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Νέλσονος ἐπιγραφόμενον ἔγγραφον (Nelson Papers) τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου, καὶ ὅπερ εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ διαφωτίσῃ τοῦτον περὶ τῶν καταλληλοτέρων μέσων πρὸς ἀπόκρουσιν ἐνδεχομένης ἀποβάσεως τοῦ Ναπολέοντος ἐν τῇ δυτικῇ Τουρκίᾳ κέκτηται τὸν τίτλον: «Παρατηρήσεις σχετικαὶ πρὸς τὴν ἄμυναν τῆς Ἀλβανίας καὶ τοῦ Μωρέως ἐν περιπτώσει ἐπιδρομῆς τῶν Γάλλων, ἐξ Ἰταλίας συντελουμένης», καὶ ἔχει ὡς ἐξῆς ἐκ τοῦ γαλλικοῦ κειμένου:

Ἐὰν οἱ Γάλλοι ἐκτελέσωσι τὸ ἀπὸ τόσο μακροῦ χρόνου μελετηθὲν σχέδιον τοῦ νὰ προσβάλωσι καὶ ἐπαναστήσωσι τὴν Τουρκικὴν Αὐτοκρατορίαν, φαίνεται ὅτι δύνανται νὰ τὸ ἐπιχειρήσωσιν ἀπὸ τριῶν σημείων:

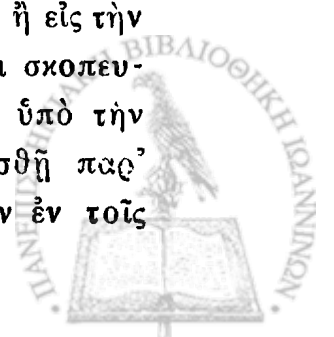
1) Ἐξ Ἀγκῶνος ὅπου ἔχουν ἤδη ἐγκαταστήσει στρατιωτικὴν καὶ ναυτικὴν βάσιν ὡς καὶ ἐκ Ριμνίου, τοῦ ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων ἐδάφους (Territoire Cisalpin). Πᾶν στρατιωτικὸν σῶμα δύναται νὰ μεταφερθῇ ἐκεῖθεν ἐντὸς 48 ὡρῶν εἰς Ραγοῦζαν καὶ ἐντεῦθεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ Μαυροβουνίου, ὅπου οἱ Γάλλοι ἔχουν συνδέσει πολυαρίθμους σχέσεις καὶ ὅπου θὰ γίνουσι δέκτοί μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας. Ἡ ἀπόστασις εἶναι ἐλαχίστη· θὰ καταλάβωσι πάραυτα τὰ ὑψώματα καὶ θὰ βαδίσωσιν πρὸς τὴν Σκόδραν, ἧς ὁ Πασσᾶς καὶ τὸ πλεῖστον τῶν στρατιωτῶν του θὰ ἐνωθῶσι μετ' αὐτῶν, καὶ ἐκεῖθεν θὰ βαδίσωσιν εἰς Ἰωάννινα καὶ εἰς Σούλιον. Ἡ ἐπιχειρήσις αὕτη δύναται νὰ γίνῃ διὰ τρεχαντήρων (tartanes) καὶ πλοιαρίων τῆς Ραγοῦζης, ὅπου τὰ πάντα εἶναι εἰς τὴν διάθεσίν των, τὰ δὲ πλοῖα ταῦτα δύνανται νὰ συνοδεύωνται ὑπὸ κανονιοφόρων λέμβων, ἐκάστοτε ἐν τῶν περιπλεόντων πλοίων ἢ θελεν εἶναι ἔξω τῆς ἀποστάσεώς του.

Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἔχουν μνηθεῖ ἐπὶ τριετίαν εἰς ἐπαναστατικὰς ἀρχὰς ὑπὸ τῶν Γάλλων. Κολακεύουσιν οὗτοι αὐτοὺς μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ τύχωσι τῆς ἀνεξαρτησίας των καὶ πάντες ἐν γένει ἔχουν

μου τὰ πολεμικὰ πλοῖα τῶν Ρώσων καὶ Ἀγγλων ἤθελον σπρωχθῆ πρὸς τὸ μέρος τῆς μεσημβρίας. Ἀλλ' ἐὰν ὁ ἐχθρὸς προτιμήσῃ νὰ διέλθῃ, ὡς ὑπάρχει πᾶς λόγος νὰ τὸ ὑποθέσῃ τις, πρὸς τὴν νῆσον τῆς Κεφυλληνίας, κατευθύνων τὴν πορείαν του κατ' εὐθείαν πρὸς τὰς Πάτρας εἰς τὸν Μωρέα, θὰ χρειασθῆ ἴσως 24 ὥρας. Ἀφοῦ ἀποβιβάσῃ εἰς Πάτρας ὄχι πλείους τῶν 6000 ἀνδρῶν καὶ ἀφίνων 2000 διὰ νὰ φυλάττωσι τὴν διάβασιν, θὰ δύνανται οὗτοι νὰ μεταβῶσι διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης μέχρι τοῦ βάθους τοῦ κόλπου τῆς Ναυπάκτου καὶ νὰ κυριεύσωσι τὴν Κόρινθον διὰ νὰ ἔχωσιν ὅλην τὴν χερσόνησον τοῦ Μωρέως ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των.

Δέον νὰ παρατηρήσω ἐνταῦθα, ὅτι ἡ χώρα αὕτη εἶναι μία τῶν γονιμοτάτων καὶ ὠραιωτάτων ἐξ ὧν εἶδον ποτέ, παράγουσα οἶνον, σῖτον καὶ κτήνη. Καὶ ἐν τῇ ἡμελημένῃ ἔτι καταστάσει, ἐν ἣ εὐρίσκεται καταπιεζομένη ὑπὸ Κυβερνήσεως ἐλαττωματικῆς καὶ διεφθαρμένης, τὰ πάντα ἀφθονοῦσι διὰ τῆς φυσικῆς γονιμότητος τοῦ ἐδάφους. Τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων εἶναι Ἕλληνες, ἡπιοτάτου χαρακτῆρος, οἰκοῦντες ἐν χωρίοις καὶ διοικούμενοι ὑπὸ Πασσάδων ἢ Ἀγαδῶν, οἵτινες, καίτοι Τοῦρκοι, ἀλλὰ καθὸ ἐγκατεστημένοι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ φέρονται μετὰ πλείονος ἡπιότητος ἢ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Αὐτοκρατορίας ταύτης. Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες τῆς χερσονήσου ταύτης εἶναι σχεδὸν πάντες εἰθισμένοι εἰς τὰ ὄπλα καὶ γνωρίζουσι τὰς γαλλικὰς ιδέας, αἵτινες ὑποστηριζόμεναι ὑπὸ τῆς ἐλπίδος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας, ἐπροχώρησαν ἰκανῶς παρ' αὐτοῖς. Οἱ Μανιάται, κατοικοῦντες ἐπὶ ὄρεων ἐκτεινομένων ἄχρι θαλάσσης καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων Λεύκτρων τοῦ Ἐπαμεινώνδα μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Ματαπᾶν καὶ ἐκ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς πρὸς τὴν Ἀνατολὴν μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Μαλᾶ (Μαλέα) ἢ ὡς συνήθως καλεῖται τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Ἁγίου Ἀγγέλου (St. Agelo) καὶ τῆς Ρασίνης (;) καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες οἰκοῦσι τὰς πεδιάδας τὰς περικυκλούσας τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην, ἣν καλοῦσι σήμερον Μιστρᾶν, ἀποτελοῦσι λαόν, καταγόμενον ἀναμφιβόλως ἐκ τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν καὶ Εἰλώτων καὶ ζῶσιν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς Πύλης. Εἶναι ἐν γένει πενέστατοι καὶ ἄγριοι, διετήρησαν ἐκ κληρονομίας τῶν προγόνων των τὸ ἐλάττωμα τῆς κλοπῆς εἰς τὸν ὑψιστον βαθμόν. Διαιροῦνται μέχρι σήμερον κατὰ λόχους, ἕκαστον ἐξ 100, ὡς ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀρχαίας Σπάρτης. Ἐν καιρῷ εἰρήνης ἀπέρχονται εἰς τὰ ἄλλα τμήματα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκμισθοῦνται πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς, συνήθως χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν ἀλιεῖαν καὶ ἐλλείπει ἄλλων ἀσχολιῶν ἐπιδίδονται εἰς πειρατεῖαν κατὰ θάλασσαν ἢ εἰς τὴν ληστεῖαν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἐν ταῖς τουρκικαῖς ἐπαρχίαις. Εἶναι ἐξαίρετοι σκοπευταί, φέρουσι πάντες ὄπλα καὶ οὐδεὶς Τοῦρκος, ἐκτὸς ἐὰν εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τινὸς ἐκ τῶν ἀρχηγῶν των, δὲν τολμᾷ νὰ ἐμφανισθῆ παρ' αὐτοῖς. Εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ὁ λαὸς οὗτος πρὸ πάντων ἐν τοῖς

πέριξ τῆς Σπάρτης, φέρει ἀντὶ σκούφων ἢ τουρμπανίου σιδηρᾶ κράνη, διότι, ὡς λέγουν, τοῦτο τοὺς ἀσφαλίζει πολὺ κάλλιον κατὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Πάντες οἱ λαοὶ οὗτοί εἰσιν ἀνυπόμονοι ν' ἀποσείσωσι τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων καὶ ἔχουσι πολλὰς σχέσεις μετὰ τῶν Γάλλων, διατηρούντων πλείστους πράκτορας μετὰ αὐτῶν.

Ἐὰν ἐπομένως ἡ Γαλλία κατορθώσῃ νὰ διεξαγάγῃ μίαν ἐπιδρομὴν εἰς Ἀλβανίαν ἢ εἰς τὸν Μωρέαν, τῆς τελευταίας ταύτης χερσονήσου παρεχούσης ἀσφαλὲς ἄσυλον καὶ ἱκανῆς ν' ἀντιστῆ εἰς τὰς μεγίστας δυνάμεις, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο θὰ συνοδευθῆ δι' ἐπαναστάσεων ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Ρουμυλίᾳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ὁ στρατηγὸς Μπρὶν (Brüine) βεβαίως θὰ διωργάνωσεν ἤδη σύστημά τι ἀνταρσίας καὶ ἐπαναστάσεως καὶ δὲν θὰ παραλείψῃ νὰ ἀναγκάσῃ τὸν Σουλτᾶνον καὶ τὴν Κυβέρνησιν ν' ἀφειθῶσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν του καὶ νὰ πράξωσι κατὰ τὰς συμβουλὰς του ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων ὅπως τὸ ἔπραξεν ἐν Τουρίνῳ μὲ τὸν δυστυχῆ βασιλέα τῆς Σαρδηνίας καὶ ἐν Ὀλλανδίᾳ ὅτε ὁ Ἀρμοστής ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Χάγην. Αἱ μνησθεῖσαι χῶραι εἶναι ὀρθάνοικται εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα, ὅστις θὰ ἤρχετο νὰ τοῖς μεταβάλλῃ τὴν παροῦσάν των κατάστασιν.

Πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ πρὸς πρόληψιν παντὸς κακοῦ δυναμένου νὰ προκύψῃ ἐὰν οἱ Γάλλοι κατώρθουν νὰ ἐγκαθιδρυθῶσιν αὐτόθι, εἶναι ἐπάναγκες ὅπως ἡ Ρωσσία πέμψῃ 20 ἕως 25 χιλ. ἀνδρῶν εἰς τὰς ἐπὶ νήσους μετ' ἀναλόγου ἀριθμοῦ φρεγατῶν καὶ μικρὰ πλοῖα ὡς τρεχαντήρια (tartanes) καὶ σκαμπαβίας (εὐδρόμου), πλοῖαρια λίαν ἐν χρήσει ἐν τῇ Μεσογείῳ: Ἐὰν ὁ στόλος θὰ σύγκηται ἐκ πλοίων τῆς γραμμῆς, δύναται νὰ παραπλέῃ ἔξω τῶν ἀκτῶν τοῦ Μωρέα, πλησίον τοῦ Ναυαρίνου, ὅπου ὑπάρχει ἐξαιρετος λιμὴν καὶ ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Κορώνης, ὅπου ὑπάρχει εὐρὺς χῶρος καὶ ἀγκυροβολία ἀσφαλῆς. Αἱ στρατιωτικαὶ ἀποθῆκαι δύνανται νὰ ᾧσιν ἐν Κερκύρᾳ, ὅπου θὰ ᾧσιν ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ ὅπου ὑπάρχει καλὸς ναύσταθμος δι' ἐπισκευὴν καὶ κατασκευὴν πολεμικῶν πλοίων. Εἰς τὴν ἄνω μνησθεῖσαν δύνανται νὰ προστεθῶσι καὶ 8 ἢ 10 χιλ. ἄνδρες ἀγγλικῶν στρατευμάτων, πλοῖά τινα τῆς γραμμῆς καὶ τινες φρεγάτται, δυνάμεναι νὰ ἔχωσιν ἀποθήκας εἰς τὸ αὐτὸ μέρος.

Ἐὰν ἡ ἠνωμένη δύναμις χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, θὰ ἦναι ἐν πρώτοις ἀνάγκη ὅπως ἐν τῶν στρατευμάτων τούτων λάβῃ κατοχὴν τοῦ Μωρέως, ὁ διάπλους πρὸς τὰς Πάτρας διὰ τοῦ κόλπου τῆς Ναυπάκτου νὰ φρουρηθῆ ὑπὸ 3000 ἀνδρῶν καὶ ἴσος ἀριθμὸς νὰ ὀχυρωθῆ πλησίον τῆς Κορίνθου καὶ χρησιμοποιηθῆ εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὰς διόδους τῶν ὁρέων διὰ τοῦ περιφήμου στενοῦ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ ἄλλα στενά, δι' ὧν μία ἀσφαλῆς ὑποχώρησις νὰ ἐξασφαλισθῆ διὰ

τὸ ἕτερον μέρος τοῦ στρατεύματος, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ δράσῃ ὡς θὰ ὑποδειχθῇ κατωτέρω. Τὸ μέτρον τοῦτο θὰ εἶχεν ἀκόμη και ἕτερον πλεονέκτημα, ὅτι μέρος τῶν φιλικῶν στρατευμάτων θὰ ἠδύνατο νὰ ἦναι πάντοτε εἰς θέσιν ἐὰν οἱ Γάλλοι κατέρθουν νὰ λάβωσι κατοχὴν τῆς Ἀλβανίας και ἐξήτουν νὰ βαδίσωσι πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, νὰ βαδίσῃ ἐκ Κορίνθου πρὸς τὴν Μακεδονίαν διὰ τοῦ κόλπου τῆς Θεσσαλονίκης: [N. B. Ἀποφευγομένων οὕτω πολλῶν διόδων διὰ τῶν ὄρεων. Ἡ ὁδὸς αὕτη εἶναι εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὄρεων, και ἄγει κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς τῆς θαλάσσης. Ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ μία ῥωσικὴ στρατιὰ ἐν Μολδαυίᾳ ἢ ἐν Βλαχίᾳ, ἣτις θὰ ἐβάδιζεν ἐκ Νικοπόλεως ἢ ἐκ Σοφίας ἐπὶ τὴν Βουλγαρίαν, θὰ ἦτο μεγάλης ἐπικουρίας]. Ἡ ὁδὸς αὕτη, οὔσα ἢ καλλιτέρα και ἢ βραχυτέρα διὰ νὰ φθάσῃ τις εἰς Κωνσταντινούπολιν, θὰ ἠδύνατο και νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἐχθρὸν τοῦ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν χώραν ταύτην και ἐὰν ἐχρειάζετο νὰ ἀμυνθῇ, θὰ εἶχε πεδῖον πολὺ μᾶλλον ἀνοικτὸν πρὸς δρᾶσιν και θὰ κατέφθανε τὰς πεδιάδας τῆς Ρωμυλίας πρὶν ἢ δυνηθῶσιν ἐκεῖνοι νὸ φθάσωσι διὰ τῶν ὄρεων και τῶν ἀμμωδῶν χωρῶν τῆς Ἀλβανίας. Προσθετέον εἰς ταῦτα ὅτι ἡ φιλικὴ στρατιὰ θὰ ἠδύνατο πάντοτε νὰ ἔχῃ ἀσφαλῆ ὑποχώρησιν ἐν περιπτώσει ἀτυχήματος και γόνιμον ἔδαφος ὅπισθεν πρὸς κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν τῆς ὡς και θάλασσαν πάντοτε ἐλευθέραν δεξιόθεν, ὀπόθεν θὰ ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἐπικουρίαν και βοήθειαν.

3) Ὁ τρίτος τρόπος μιᾶς ἐπιθέσεως εἶναι ἡ κατοχὴ τῆς Πρεβέζης, Πάργας, Βονίτης και Βουτριντοῦ, αἵτινες πᾶσαι ἀνήκον ἄλλοτε εἰς τὴν Βενετικὴν Κυβέρνησιν, ὡς και ἡ Κέρκυρα κειμένη ἐκ τοῦ ἀντιθέτου μέρους. Καίτοι τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων εἶναι χριστιανοί, ἐδόθησαν τοῖς Τούρκοις. Ἡ ἐκ Βουτριντοῦ εἰς Σοῦλι ὁδὸς εἶναι βραχυτάτη και καταλαμβάνει τις τὰ ὄρη τὰ δεσπύζοντα πάσης τῆς χώρας ταύτης και βοηθούμενος συγχρόνως ὑπὸ τῶν κατοίκων, γίνεται κυρίαρχος ἀσφαλοῦς θέσεως και ὑποχώρησεως. Θὰ ἡμεθα οὕτω ἐν ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τῶν λιμένων τοῦ Βουτριντοῦ και τῶν Κορφῶν, ὀπόθεν δύναται τις νὰ ἔχῃ πάσας τὰς ἀναγκαίας ἐπικουρίας: δύναται τις ὡσαύτως νὰ ἐπιτύχῃ ἐπικοινωνίαν και μετὰ τοῦ λιμένος τῆς Ἄρτης, ὅπου τὰ πολεμικὰ πλοῖα δύνανται νὰ προμηθεύωνται ἐπικουρίας παντὸς εἴδους. Ἐὰν συνέβαιεν ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς νὰ εἶναι φίλος τῶν Γάλλων, θὰ ἔβλεπεν ἑαυτὸν τότε τιθέμενον μετὰ δὺο πυρῶν, ἀφ' ἑνὸς τῆς λεγεῶνος τῶν ἠνωμένων στρατευμάτων τοῦ Βουτριντοῦ, και ἀφ' ἑτέρου τῆς τοῦ Μωρέως, και πᾶσα ἡ χώρα αὕτη θὰ ἦτον ἀπηλλαγμένη τοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ μόνη ἀντίρρησις, ἣν θὰ δύναται τις νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τὴν δευτέραν ταύτην ἐνέργειαν, εἶναι ἡ παρατήρησις, ὅτι οἱ Μαυροβούνιοι ἢ οἱ ἀδήποτε ἄλλη δύναμις θὰ ἦναι κατὰ τῆς πλευρᾶς τῶν ἠνωμένων στρατευ-

μάτων. Ἀλλὰ θὰ δύναται τις νὰ θεραπεύσῃ τοῦτο δι' ἐπιθέσεως ἐκ Κατάρου, Ἀντιβάρεως ἢ Δουλοΐνου διὰ νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς Μαυροβουνίους νὰ παραμείνωσιν οὐδέτεροι, ἢ νὰ ἐνωθῶσι πρὸς τὴν ἠνωμένην στρατιάν. Καίτοι ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς χώρας ταύτης εἶναι παρασημοφορεμένος ὑπὸ τῆς Ρωσσίας, λέγουν ὅτι εὐρίσκεται εἰς ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Βοναπάρτου καὶ ὅτι εἶναι μέγας ἀφωσιωμένος εἰς τὸ γαλλικὸν κόμμα. Οἱ Μαυροβούνιοι ἐγκαθίδρυσαν ἀπὸ μακροῦ ἐν εἶδος δημοκρατίας, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Ἐπίσκοπος τῶν καὶ πιθανῶς ἐπὶ γαλλικοῦ προτύπου καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τῆς Γαλλίας τοῦ ἐν Ραγούζῃ προξένου τῆς τελευταίας ταύτης προμηθεύσαντος τὰ πολεμοφόδια. Ὁ Ἐπίσκοπος, ὅστις εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς Κυβερνήσεως ταύτης, δύναται νὰ θέσῃ ἐπὶ ποδὸς πολέμου 20 χιλ. ἀνδρῶν.

Θὰ προβῶ νῦν εἰς ὅ,τι μᾶς φαίνεται τὸ καταλληλότερον ὡς πρὸς τὰς στρατιωτικὰς καὶ ναυτικὰς δυνάμεις δι' ἓνα πόλεμον ἐν ταῖς χώραις, ἃς περιεγράψαμεν.

Θὰ ἀρχίσω διὰ τῶν 25 χιλ. ἀνδρῶν τῶν ῥωσικῶν στρατευμάτων, ἄτινα, ἐκτὸς καλῆς ἀναλογίας στρατευμάτων τῆς γραμμῆς, δέον νὰ ἔχωσι καὶ 3-4000 ἄνδρας ἐλαφρῶν στρατευμάτων εἴτε ἐφίππων, καὶ πεζῶν κυνηγῶν καὶ ἐν σῶμα μιᾶς ἢ δύο χιλιάδων Κοζάκων, οἵτινες εἶναι ἴσως τὸ μόνον ἵππικόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατό τις ἐπιτυχῶς νὰ χρησιμοποιήσῃ εἰς τὴν ὄρεινὴν χώραν, ἣν θὰ ἔχωσι νὰ διασχίσωσι, καὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἀναγνωρίσεις καὶ συνοδείας. Πάντα τὰ στρατεύματα ταῦτα καὶ ἐκεῖνα ἔτι τῆς γραμμῆς, δέον νὰ ὦσιν ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον βεβαρημένα δι' ἀποσκευῶν καὶ φορτίων· θὰ δεῖσθαι ὅπως πάντα τὰ βαρῆα πολεμοφόδια παραμείνωσιν εἰς Κορφοῦς, Βουτριντὸν ἢ ἐν Μωρέα.

Ὅσον διὰ τὸ πυροβολικὸν θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἔχη ἓναν οὐλαμόν, ὅστις νὰ ἦτο ἐπιβιβασμένος διὰ νὰ μεταφέρεται κατὰ τὰς ἀνάγκας, διότι πᾶσαι αἱ ὄχυραι θέσεις, ἃς θὰ ἠδύνατό τις νὰ χρησιμοποιήσῃ, εὐρίσκονται παρὰ τὴν παραλίαν ἢ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν. Τὸ πεδινὸν πυροβολικὸν δύναται νὰ εἶναι μετακινήσιμον μὲ ἐπαρκῆ ἀριθμὸν τηλεβόλων τῶν 6 ἢ 4 διαμετρήματος, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ διαλύεται καὶ μεταφέρεται ἐπὶ ἡμιόνων, ἢ ἵππων διὰ τῶν δυσχερῶν διόδων, ἐξ ὧν πολλὰς θὰ εὕρωσιν εἰς τὰ ὄρη καὶ διὰ τῶν ὁποίων ἄλλως ἔσται ἀδύνατον νὰ προχωρήσωσι πολεμοφόδια βαρῆα καὶ πυροβολικόν: τὸ αὐτὸ δέον νὰ ῥηθῇ καὶ περὶ βωδαμαξῶν πολεμοφοδίων.

Θὰ ἔκλινον νὰ πιστεύσω ὅτι πρὸς διεύθυνσιν τῆς κινήσεως μιᾶς τοιαύτης στρατιᾶς ὁ ἀξιωματικὸς Ρῶσος στρατηγὸς ἀρχηγὸς θὰ ἔπρεπε νὰ ἰδρῦσθαι τὸ γενικὸν ἐπιτελεῖόν του εἰς Κορφοῦς, ἔχων ὑπὸ τὰς διαταγὰς

τον πολλοὺς ἄλλους στρατηγούς και τινας "Ελληνας ἀξιωματικούς, οἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ ὤσι χρήσιμοι διὰ νὰ προφυλάττωσι τοὺς ἐπὶ τῆς ἠπειρου συμπατριώτας των ἀπὸ δηλητηριωδῶν ἰδεῶν, ἅς οἱ Γάλλοι διέσπειραν ἤδη παρ' αὐτοῖς. Αἱ ἀποθῆκαι φορβῆς, προμηθειῶν και πυρομαχικῶν δύνανται νὰ ἰδρυθῶσιν εἰς Κορφούς και ἐν νοσοκομεῖον εἰς Βουτρυντόν, Ἄρταν ἢ Πάτρας. Πᾶσαι αἱ ἀποθῆκαι αὗται δύνανται νὰ ἐφοδιάζονται σταθερῶς τὰ χρειώδη ἐκ μέρους τινὸς τῆς Ἀλβανίας, τοῦ Μωρέως και ἐκ τῶν κρατῶν ἐτι τοῦ Βασιλέως τῆς Νεαπόλεως.

Ἡ ναυτικὴ δύναμις θὰ ἠδύνατο νὰ σύγκηται ἐκ 12 πλοίων τῆς γραμμῆς, ἐξ 8 φρεγατῶν, 10 ταρτάνων (πρεχαντηρίων) και κανονιοφόρων λέμβων μετὰ τῶν σκαμπαβιῶν (εὐδρόμων). Τὸ ἐλαφρὸν μέρος τῆς δυνάμεως ταύτης ἢ ὁ στολίσκος δέον νὰ χρησιμοποιῆται πρὸς κάλυψιν τῶν ἀποβάσεων και ἀπόκρουσιν εἰσβολῶν ὡς και πρὸς δρᾶσιν κατὰ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἐχθροῦ ἐὰν εὐρίσκεται παρὰ τὴν ἀκτὴν. Αἱ σκαμπαβίαι εἶναι εἶδος πλοίων μεθ' ἑνὸς μόνοιι τηλεβόλου και 25 ἢ 30 ἀνδρῶν, ποιῶνται δὲ χρῆσιν αὐτῶν πρὸς ἀποστολὴν διαταγῶν ἢ εἰδήσεων κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς και εἶναι καλὰ ἰστιοφόρα. Δύνανται νὰ ἀγορασθῶσιν ἐν Ραγούζῃ, Βενετία ἢ ἐν Νεαπόλει. Ἡ κατανομὴ τῆς δυνάμεως ταύτης δύναται νὰ ἦναι εἰς στόλος 3 φρεγατῶν, ὅστις θὰ ἔχη τόπον συναντήσεως τὸ Κάτταρον, θὰ παραπλή κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν και θὰ ἀγκυροβολῆ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Δρίνου ἐκ περισσοῦ 2 φρεγάτται ἐν Αὐλῶνι και Ἄρτα και πλοῖον τῆς γραμμῆς και δύο φρεγάτται ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ναυπάκτου (Lepanto) παρὰ τὰς Πάτρας ἢ τὴν Κόρινθον κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις. Δύο πλοῖα τῆς γραμμῆς και μία φρεγάττα πρὸς προστασίαν τῆς διόδου τῶν Κορφῶν και τὰ ἐννέα ἄλλα, θὰ παραπλέωσι παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Μωρέως ἀπὸ τῆς νήσου Σαπέντσας (Κηθύρων) μέχρι τοῦ Ἀκρωτηρίου τῆς Ἀγ. Μαρίας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐνοῦται πρὸς τὴν παρὰ τὸ Τάραντον και τὴν Ἀγ. Μαρίαν ἀγγλικὴν δύναμιν και νὰ διατηρῆ διὰ μέσον τῶν φρεγατῶν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς νήσου Μάλτας, τῆς Σικελίας και τοῦ Λόρδου Νέλσωνος παρὰ τὴν Κορσικὴν.

Ἐὰν στόλος γαλλικὸς ἢ ἰσπανικὸς ἐπεχείρει νὰ ἀποβιβάσῃ στρατεύματα εἰς Μωρέαν ἢ νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὴν Ἀδριατικὴν, ὁ ῥωσικὸς στόλος θὰ ἠνοῦτο πάραυτα πρὸς τὴν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ναυπάκτου μοῖραν και εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἀγ. Μαρίαν ἀγγλικὴν δύναμιν και θὰ ἐνισχύετο διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πλοίων. Ὁ στολίσκος ὁ προωρισμένος νὰ ὑποστηρίξῃ κίνησιν τινὰ τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων δι' ἀπόβασιν τινὰ ἢ ἄλλως, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀνατεθῆ εἰς ἐπιχειρηματίαν ἀξιωματικόν, ὁμιλοῦντα τὴν **ἐλληνικὴν** και ἰταλικὴν. Ὁ στολίσκος οὗτος θὰ ἔπρεπε νὰ σύγκηται ἐκ τεσσάρων ἰσχυρῶν φρεγατῶν, ἐξ ὀκτῶ ἢ δέκα ταρτάνων ἢ κανονιοφόρων

λέμβων καὶ τεσσάρων σκαμπαβιῶν. Πολλὰ τῶν πλοίων τούτων δύνανται ν' ἀγορασθῶσι παρ' Ἑλλήνων ἐπὶ τῶν ἀκτῶν. Ἡ δύναμις αὕτη, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ Τουρκία ἤθελε δράσει ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Γαλλίας, θὰ δεῖσῃ ν' αὐξηθῇ κατὰ τινὰ πλοῖα τῆς γραμμῆς καὶ ἀριθμὸν πρόσθετον φρεγατῶν.

(Ἔπονται παρατηρήσεις περὶ τῶν δύο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁδῶν, ἀναγκαιόταται ἐὰν οἱ Γάλλοι εἰσέβαλλον εἰς Μαυροβούνιον ἢ Ἀλβανίαν, ἀλλ' αἱ ὁποῖαι σήμερον, μὲ τὴν τεραστίαν ἀνάπτυξιν τῆς συγκοινωνίας διὰ τῶν σιδηροδρόμων, οὐδεμίαν ἔχουν ἐπίκαιρον σημασίαν. Μετὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας ὁ συγγραφεὺς τοῦ ὑπομνήματος, ὅστις ἀποδεικνύεται ἐντριβέστατος περὶ τὴν ψυχολογίαν τῶν κατοίκων καὶ τὴν γεωγραφίαν τῶν μερῶν, ἃ τόσον ἀριστοτεχνικῶς περιγράφει καὶ ὅστις φαίνεται χρηματίσας ὡς στρατιωτικὸς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Βενετίας, ἔξακολουθεῖ ὡς ἑξῆς):

Ἡ ἀγγλικὴ δύναμις ἐν Μάλτᾳ θὰ ἔπρεπε νὰ σύγκηται ἐξ 8000 ἀνδρῶν στρατευμάτων τῆς γραμμῆς καὶ 3000 κυνηγῶν ἢ ἐλαφροτέρων ὄπλων μετὰ 5—6000 οὐσσάρων ἢ ἐλαφροῦ πυροβολικοῦ. Τὸ πυροβολικὸν θὰ ἦτο τοῦ αὐτοῦ εἴδους τοῦ προταθέντος ἤδη διὰ τὰ ῥωσικὰ στρατεύματα. Τὰ στρατεύματα ταῦτα θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἐκ Κορφῶν κατ' ἐπιθεῖαν ἢ ἠνωμένως μετὰ τῶν τῆς Ρωσσίας ἢ ἀποβιβαζόμενα εἰς τὸν Μωρέαν ἐν Πάτραις, ὅπου θὰ εἶχον τὸ νοσοκομεῖόν των καὶ ἀποθήκην, εἴτε εἰς τὴν νῆσον Κεφαλληνίαν, καὶ θὰ ἠδύναντο νὰ δράσωσιν, ὡς ἐσημειώθη ἤδη ἀνωτέρω, ἐκ Ναυπάκτου ἀντικρὺ τῶν Πατρῶν ἢ ἐκ Κορίνθου μετὰ τῶν λοιπῶν σωμάτων τῆς ἠνωμένης στρατιᾶς. Ἡ ναυτικὴ δύναμις, ἣτις θὰ ἠδύναντο ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς τοῦ Λόρδου Νέλσωνος διὰ νὰ δράσῃ ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Ρωσσίας, θὰ συνέκειτο ἐκ τεσσάρων πλοίων τῆς γραμμῆς, ἐξ ἑξῆς ἢ ἐπτὰ φρεγατῶν καὶ δύο ἢ τριῶν Κοττέρων, ἢ Λοῦγγερς. Τὰ πλοῖα τῆς γραμμῆς θὰ παρέπλεον ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Ἁγίας Μαρίας μέχρι Κορφῶν, ὥστε νὰ τὴν καλύπτωσι καὶ προσέτι νὰ διατηρῶσι μίαν ἐπαφὴν μετὰ τῆς ῥωσικῆς μοίρας τῶν πλοίων τῆς γραμμῆς παρὰ τὸν Μωρέαν καὶ τὴν Ναύπακτον ὡς καὶ μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Σπαρτιβέντου καὶ Πασσάρου πρὸς δυσμὰς πρὸς κάλυψιν τῆς Σικελίας καὶ Μάλτας καὶ πρὸς διατήρησιν μιᾶς ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ παρὰ τὴν Κορσικὴν Λόρδου Νέλσωνος καὶ πρὸς συνένωσιν πάσης τῆς δυνάμεως, ἐκίστετε ἤθελε τοῦτο καταστεῖ ἐπ'ἀνάγκης. Τρεῖς ἀγγλικαὶ φρεγάτται θὰ ἠδύναντο νὰ ὦσιν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ναυπάκτου καὶ μία φρεγάττα ἐκεῖθεν μέχρι τῆς ῥωσικῆς μοίρας παρὰ τὸ Ναυαρίνον καὶ τὴν Ζάκυνθον, αἱ ἄλλαι ὀφείλουσι νὰ ὦσι μετὰ τεσσάρων πλοίων τῆς γραμμῆς ἀπὸ τῆς Ἁγ. Μαρίας μέχρι Κορφῶν ἐξ ἑνὸς καὶ μέχρι Σπαρτιβέντου, Πασσάρου καὶ

Μάλτας ἀφ' ἑτέρου. Τὰ πλοῖα ταῦτα δύνανται νὰ εἰσπλέωσιν εἰς Κορφοῦς, Ναύπακτον, Πάτρας καὶ Μάλταν διὰ νὰ προμηθεύωνται ὕδωρ καὶ τροφίμα ἐκάστοτε ἤθελεν ἀπαιτήσῃ ἢ ἀνάγκη.

Τέλος τῶν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐγγραφα Νέλσωνος» χειρογράφων τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου.

Β΄.

Ἔπονται ὡς ἑξῆς τὰ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐγγραφα Χουῦδσον Λώου» (Hudson Lowe) χειρόγραφα τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου. Ὁ Χουῦδσον Λώου ἦτον, ὡς εἴπομεν, τότε Διοικητὴς τῶν Ἰονίων Νήσων, ὅστις ἐν συνεννοήσει καὶ μετὰ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, προδίδοντας τοὺς Γάλλους ἢ μᾶλλον τὸν Πουκεβίλλ, ἐνετείλατο ἀνθρώπον του ὅπως ἐκφυλλίζων τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ τελευταίου μετὰ τοῦ Ναπολέοντος σημειοῖ ἐξ αὐτῶν τὰ σπουδαιότερα καὶ μεταβιβάξῃ ταῦτα ἐν ἡμερολογίῳ ἰταλιστὶ πρὸς τὸν Χουῦδσον Λώου. Αἱ σημειώσεις αὗται εἰσιν αἱ ἑξῆς ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ κειμένου:

Ἐκ τοῦ ἡμερολογίου:

1) Τετάρτη 12 Ἰουνίου 1811. Ἀφίξις τοῦ κ. Φιλίππου—λήψις ὑπουργικῶν ἐπιστολῶν—φορεὺς ὁ αὐτός.—Ἡ Α. Αὐτ. Μεγαλειότης ὁ Ναπολέων ἔχει στερεὰν τὴν ἀπόφασιν νὰ τελειώσῃ μὲ τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν.

2) Δευτέρα 17 Ἰουνίου: Συνομιλία μὲ τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν. Τῷ ἐξήγησε περίπου ὅτι ἡ Α. Αὐτ. Μ. ὁ Ναπολέων εἶναι ἠγανακτημένος κατ' αὐτοῦ.

3) Πέμπτη 20 Ἰουνίου. Ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς ἐγείρει φρούριον εἰς τὴν Σαγνάδαν.—Ἀπέναντι τῶν Γουμενιτσῶν εὐρίσκεται ἀγγλικὸν πολεμικὸν πλοῖον.

4) Ἐκ τοῦ βιβλίου ἀντιγραφῶν ἐπιστολῶν—25 Μαΐου—Ἐπιστολαὶ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν εἰς Παρισίους. Ὁ τελευταῖος ἡμέτερος ἰατρὸς διὰ Κωνσταντινουπόλιν. Ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς τὸν ἀπεγύμνωσε, τοῦ ἔλαβε τὰς ἐπιστολάς δίδων αὐτῷ ὃ λουδοβίκια.—Τὸ γεγονός τοῦτο μᾶς ἀνακοινοῦται ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἐν Θεσσαλονίκῃ προξένου.—Τὸν ἐφοδιασμὸν τῶν Κορφῶν ἐμποδίζει ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς θέσας φύλακας εἰς ὅλα τὰ ναυτικὰ μέρη μείζονα ἐχθρότητα δὲν δύνανται νὰ ἐπιδείξῃ πρὸς τοὺς Γάλλους.—Ἡ συμφωνία ἢ γενομένη μεθ' ἡμῶν διὰ τοῦ Γκρανὲ εἶναι ἀπατηλή, διότι μᾶς δίδονται τὰ σκουπίδια τῶν ἀποθηκῶν του.—Τόσαι προσβολαὶ δύνανται νὰ ἦναι πλέον ἀνεκταί; Εἶναι λίαν ἐπεῖγον, Κύριέ μου. νὰ ἐπιστήσητε τὴν προσοχὴν τῆς Α. Αὐτ. Μ. διὰ τοὺς Κορφοῦς, διὰ νὰ τελειώνομεν ἅπαξ διὰ παντός μὲ τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν, ἢ κακὴ συμπεριφορὰ τοῦ ὁποίου δὲν ἔχει πλέον ὅρια.—Λέγει ὅτι εἶναι διατεταγμένος νὰ φέρηται ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, καὶ ὅμως πάντοτε ἡμεῖς δεχόμεθα προσβολάς.

5) 6 Ἰουνίου.— Πρὸς τὸν Δουῦκα τοῦ Μπασσίνου, Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν εἰς Παρισίους.—Τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ καταλαβόντος πᾶσαν τὴν

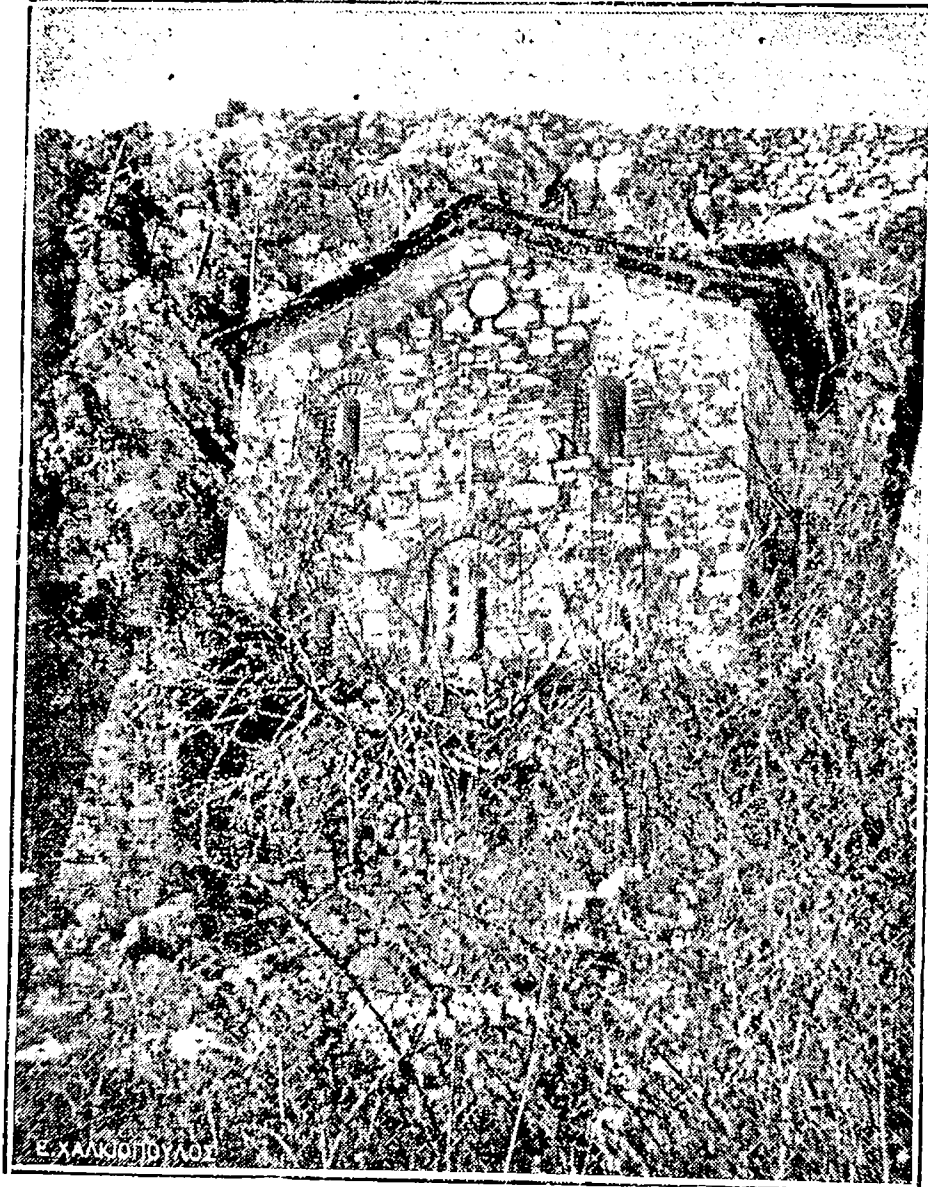
ναυτικὴν παραλίαν τοῦ Τσιάμη (; Ziami), οἱ Ἀγγλοὶ ἀποσύρουν τὰ ἰδικὰ των παραπλέοντα πλοῖα ἐκ τοῦ μέρους ἐκείνου καὶ οἱ Κορφοὶ εὐρίσκονται εἰς τὴν πλέον ἀτυχῆ θέσιν καὶ θὰ ἀπολεσθῶσιν ἐὰν ἡ Α. Αὐτ. Μ. δὲν λάβῃ ταχύτατα μέτρα.

6) 12 Ἰουνίου. Πρὸς τὸν Ἐπιτετραμμένον ἐν Κ/πόλει. Ἴδου τὸ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆστοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν — ἐκ Παρισίων 22 Μαΐου:

«Ἡ Α. Αὐτ. Μ. ἀπανδήσας ἐκ τῆς διαγωγῆς τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ ἐκ τῆς ἐπιμονῆς ὅπως ἐμποδίξῃ τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν Κορφῶν, ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἀνεχθῆ πλέον τὴν συνέχισιν τῶν προσβολῶν του.— **Ἡ σκέψις του εἶναι νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ**, ἐν ἣ περιπτ. σει ἡ Ὑψηλὴ Πύλῃ δὲν κατορθῶσῃ νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ εἰς τὸ καθήκόν του. Ἡ Α. Αὐτ. Μ. θὰ προὔτιμα καλλίτερον ὅπως ὁ Κυρίαρχός του ὁ ἴδιος ἐπέβαλλε πειθαρχίαν εἰς τὸν Πασσᾶν του. Ὑμεῖς, Κύριε, ὀφείλετε ν'ἀναγγεῖλητε εἰς τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν, ὅτι μόλις ἐμποδίση ἅπαξ τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν Κορφῶν θὰ κηρυχθῆ κατ' αὐτοῦ ὁ πόλεμος».

Ἐδῶ τελειώνουν τὰ ἔγγραφα τὰ πρὸς τὸν Χοῦδσον Λώου. Δὲν εἶναι βεβαίως πολλὰ, ἀλλὰ χαρακτηριστικωτάτη διὰ τε τὴν διαγωγὴν τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ τὴν ἀπειλὴν τοῦ Ναπολέοντος ὅπως τῷ κηρύξῃ τὸν πόλεμον εἶναι ἡ τελευταία ἐπιστολή, ἐφ' ἣ βεβαίως θὰ ἐμυκτήρισαν αὐτὸν καὶ ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς καὶ ὁ ὀπισθεν τούτου δρῶν Χοῦδσον Λώου. Πράγματι δὲ ὁ Ναπολέων ὑπ' ἄλλων μεριμνῶν περιστοιχιζόμενος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπειλὴν του καὶ ἡ κατὰ τῆς Τουρκίας ἐκστρατεία ἐματαιώθη. Ὁ διερχόμενος τὰς σελίδας ταύτας τῆς Ναπολεοντείου ἱστορίας δὲν θὰ δυνηθῆ ν' ἀντιπαρέλθῃ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ναπολέων ἐάν, ἀντὶ νὰ τρέχῃ καιόπιν χιμαιωῶν ἀνὰ τὰς ὥσσοικὰς στέππας, ἐφήρμοζε σοβαρῶς τὸ ὑπὸ τοῦ Ρήγα Φερραίου ὑποβληθὲν αὐτῷ ἐν Βενετία ἢ κατ' ἄλλους ἐκ Τεργέστης δι' ἀλληλογραφίας (ὡς γνωστὸν ἡ ἀλληλογραφία αὕτη κατασχεθεῖσα ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας ἐχρησίμευσεν εἰς ταύτην ὡς δικαιολογία τῆς παραδόσεως αὐτοῦ καὶ τῶν ἑπτὰ συντρόφων του εἰς τὸν Πασσᾶν ἢ, μᾶλλον, κατὰ τὸ αὐστριακὸν κείμενον τοῦ πρωτοκόλλου, εἰς τὸν «Καϊμακάμην» Βελιγραδίου) σχέδιον τῆς διὰ βοήθειας τῶν Ἑλλήνων καταλύσεως τοῦ μεγίστου αἵσχους τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ ἰδρύσεως νεοελληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ τὸ μέλλον τῆς Εὐρώπης θὰ ἦτο σήμερον ἄλλοιόν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἡ τύχη πολὺ καλλίτερα καὶ ἐνδοξότερα ἀπὸ τὴν οἰκτρὰν αὐτοῦ λῆξιν ὡς αἰχμαλώτου ἐν Ἀγία Ἐλένη. Ἀλλ' ἐν τῷ κόσμῳ ἄλλη εἶναι ἡ ἰθύνουσα χεὶρ!».

Εἰκ. 3. Καθολικὸν Μ. Προδρόμου, Ἀνατολική πλευρά.

Εἰκ. 5. Κιονόκρανον ἐν τῷ Καθολικῷ τῆς Μ. Ἁγ. Παντελεήμονος.

Εἰκ. 6. Καθολικὸν Μ. Ἁγ. Παντελεήμο
Φορητὴ εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Παντελεήμο
(λεπτομέρεια).

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Υ Π Ο

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐφόρου Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰωαννίνων καὶ γενικώτερον τῆς Ἠπείρου, ἣ ὁποία παρὰ πολλῶν ἐξητάσθη καὶ πολλὰ βιβλία ἀξιόλογα περὶ αὐτῆς ἐγράφησαν, τὰ μνημεῖα τῆς Ἠπειρωτικῆς Προτενουσῆς εἶναι ἐντελῶς σχεδὸν ἄγνωστα.

Ἐξαιρέσει τῶν ὀλίγων σελίδων, ἃς ἀφιέρωσεν ὁ ἀείμνηστος Σ. Λάμπρος εἰς τὰς μονὰς τῆς Νησίδος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Ἀρχιμανδρείου, ὡς καὶ τῶν ὀλίγων σημειώσεων τοῦ συναδέλφου κ. Δ. Εὐαγγελίδου, οὐδεὶς ἄλλος, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, ἠσχολήθη μὲ τὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῶν Ἰωαννίνων.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ μεταβάσεώς μου εἰς Ἰωάννινα χάριν εἰδικῆς ὑπηρεσίας, ἣν μοι εἶχεν ἀναθέσει τὸ Σ. Ὑπουργεῖον Παιδείας, ἐμελέτησα τὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Νησίδος, τὰ κυριώτερα δὲ πορίσματα τῆς μελέτης μου ταύτης ἐκθέτω ἐνταῦθα.

*
**

Μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Φρουρίου Ἰωαννίνων ἐκδίωξιν τῶν Χριστιανῶν, συνέπειά τῆς ἐν ἔτει 1612 ἀνταρσίας Διονυσίου τοῦ Σκυλλοσόφου, πάντες οἱ ἐν αὐτῷ χριστιανικοὶ ναοὶ κατεδαφίσθησαν¹. Κατὰ συνέπειαν νῦν ἐν τῷ Φρουρίῳ δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀνεύρωμεν χριστιανικὰ οἰκοδομήματα, ἣ δὲ παράδοσις περὶ τῆς μετατροπῆς αὐτῶν εἰς Τζαμιά δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῆ βέβαιος, καθ' ὅσον τὰ νῦν ἐν τῷ Φρουρίῳ Τουρκικὰ τεμένη ἀνηγέρθησαν ἀρχικῶς ὡς τοιαῦτα, ὡς θέλομεν ἀποδείξει κατωτέρω.

Ἐπίσης ἡ μεγάλη πυρκαϊά, ἣν ἔθεσεν ὁ πολιορκούμενος Ἀλῆ Πασᾶς τὴν 25 Αὐγούστου 1820, κατέστρεψε πάσας σχεδὸν τὰς παλαιὰς ἐκκλησίας

¹) Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου. Ἀθήναι 1856 Π 244. Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Φρουρίῳ Ναῶν αὐτόθι 242.

Δαμπρίδου, Ἠπειρωτικὰ μελετήματα I Περιγραφή τῆς πόλεως Ἰωαννίνων. Ἀθῆναι 1887 42.

τῆς πόλεως ¹. Αὐταὶ ἀνηγέρθησαν κατόπιν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1832 καὶ ἐξῆς ². Ὅχι δὲ μόνον αἱ ὑπὸ τῆς πυρκαϊᾶς καταστραφεῖσαι ἀνεκτίσθησαν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄθικτοι μείνασαι ἀνεκαινίσθησαν ἐκ βάρων, ὡς τὸ Ἀρχιμανδρεῖον κατὰ τὸ ἔτος 1852 ³.

Οὕτω τὰ ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων χριστιανικὰ οἰκοδομήματα εἶναι πάντα νεωτέρων χρόνων καὶ δὲν δύνανται νὰ ἀπασχολήσωσιν ἡμᾶς ἐνταῦθα.

Παλαιὰ ὅμως καὶ ἀξιολογώτατα μνημεῖα διεσώθησαν ἐπὶ τῆς Νησίδος τῆς λίμνης. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν θὰ ἐξετάσωμεν πρῶτον τὰ ἐν τῇ Νησίδι μνημεῖα καὶ μετὰ ταῦτα θὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων, ἵνα ἐκθέσωμεν τὰ κατὰ τὸ Φρούριον καὶ τὰ οὐχ ἦττον ἄξια λόγου τουρκικὰ οἰκοδομήματα.

I. ΑΙ ΜΟΝΑΙ ΤΗΣ ΝΗΣΙΔΟΣ

Τὴν ὑπαρξίν Μονῶν, ἀρχικῶς πιθανῶς Ἀσκητηρίων, ἐπὶ τῆς Νησίδος δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν ἐκ μὲν τῶν γραπτῶν πηγῶν (ἐπιγραφῶν κ.ἄ.) ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος ὑπερμεσοῦντος, ἐκ τῶν διασωθέντων ὅμως μνημείων ἐξάγεται ὅτι καὶ εἰς παλαιότερους ἀκόμη χρόνους ὑπῆρχον ἐκεῖ χριστιανικὰ οἰκοδομήματα.

Οὕτω κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἡ μικρὰ Νησίς τῆς λίμνης ἐχορησίμευεν ὡς τόπος ἀσκήσεως μοναχῶν, οἵτινες θὰ ἴδρυσαν ἐκεῖ τὰ Ἀσκητήριά των ἀκριβῶς ὅπως καὶ εἰς τὰς μικρὰς νησίδας τῆς λίμνης τῆς Πρέσπας (Γράδ, Μαλι-Γραδ, Ἄγ. Ἀχιλλεῖος), ἐπὶ τῶν ὁποίων διασώζονται ἀκόμη αἱ ἐπ' αὐτῶν ἀνεγερθεῖσαι ἄλλοτε Μοναὶ καὶ Ἀσκητήρια ⁴.

Ἀργότερον φαίνεται ὅτι συνεπήχθη τὸ ἤδη ὑπάρχον μικρὸν χωρίον. Παλαιότερα περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ χωρίου τούτου μνεῖα νομίζω ὅτι εὕρεσκειται εἰς τὴν Αὐτοβιογραφίαν τοῦ Νεκταρίου καὶ Θεοφάνους τῶν Ἀψαράδων ⁵.

Ὡστε δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν κτίσιν αὐτοῦ παλαιότεραν τῶν ἀρχῶν

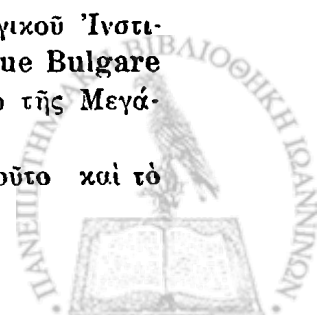
¹) Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Ἀθήναι 1895 207. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία I 332.

²) Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία II 294.

³) Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία II 244 Ν Ἑλληνομνημόνων X 1913 398.

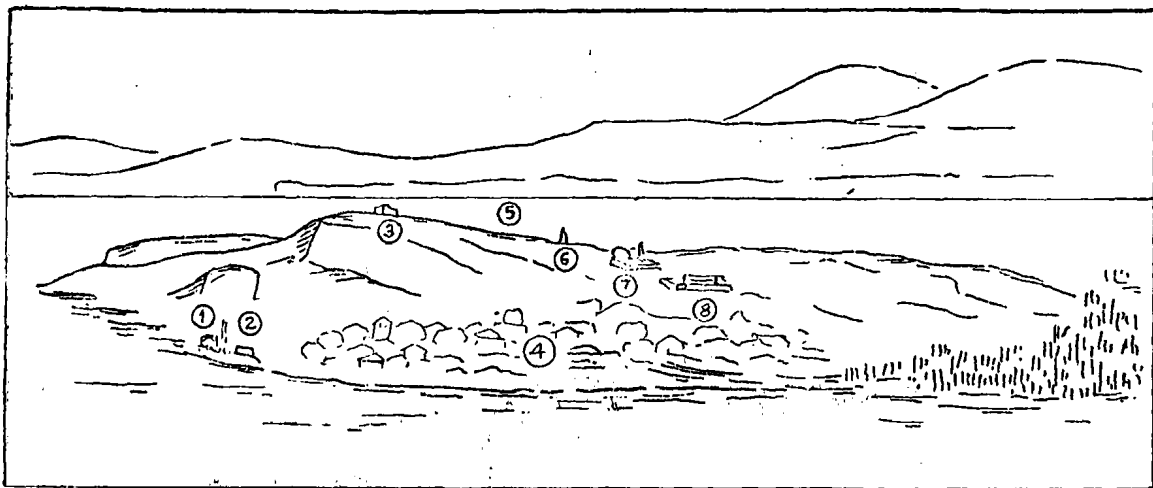
⁴) Περὶ *Miljuzkon* ἐν Δελτίῳ τοῦ ἐν Κοιν. πόλει Ρωσσοικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου IV 1899 26 κ. ἑ. *Ivanov* ἐν Bulletin de la Société archéologique Bulgare I 1910 55 κ. ἑ. Βλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Γ. Σωτηρίου ἐν Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1926, 151 κ. ἑ.

⁵) Τὸ κείμενον ἐν Ν Ἑλληνομνημόνων II 1905 101 στ. 38 «Μετὰ τοῦτο καὶ τὸ πλῆσιον τοῦ χωρίου κελλίον ἐκτίσθη παρ' ἡμῶν . . ».

τοῦ 16ου αἰῶνος, ὅτε συνετάχθη ἡ Αὐτοβιογραφία καὶ νῦν ἀναβιβάσωμεν οὕτω εἰς πολὺ παλαιότερους χρόνους τὴν παρὰ τοῖς νησιώταις παράδοσιν περὶ τῆς ἐποικίσεως ἐκεῖ Μανιατῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος¹.

Νῦν ἐν τῇ Νησίδι διασώζονται ἕξ Μοναί: Μ. Προδρόμου, Μ. Ἁγ. Παντελεήμονος, Μ. Ἁγ. Νικολάου Σπανοῦ, Μ. Ἁγ. Νικολάου Ντίλιου, Μ. Ἐλεούσης, Μ. Σωτήρος καὶ τρεῖς ἐκκλησίαι: Προφ. Ἡλιοῦ (ἕως ἄλλοτε Μονή), Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (ἐνοριακὴ τοῦ χωρίου) καὶ ναῖσκος νεώτατος παρὰ τὸ Σχολεῖον. Τῶν περισσοτέρων ἐκ τῶν ἐν λόγῳ μνημείων τὴν θέσιν δεικνύει τὸ παρατιθέμενον τοπογραφικὸν σχεδιάσμα (Εἰκὼν 1).

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸν σχεδιάσμα τῶν ἐπὶ τῆς Νησίδος Μονῶν καὶ Ναῶν. Μ. Προδρόμου, 2 Μ. Ἁγ. Παντελεήμονος, 3 Ν. Προφ. Ἡλιοῦ, 4 Τὸ χωρίον. Σωτήρος, 6 Μ. Ἁγ. Ἐλεούσης. 7 Μ. Ἁγ. Νικολάου Ντίλιου. 8 Μ. Ἁγ. Νικολάου Σπανοῦ.

Προβαίνομεν νῦν εἰς τὴν καθ' ἕκαστον ἐξέτασιν τῶν μνημείων τούτων².

Μονὴ τοῦ Προδρόμου.

Αὕτη εὐρίσκεται ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου³. Ἐκ τῶν ἀποτελούντων ἄλλοτε αὐτὴν οἰκοδομημάτων σώζονται κελλῖα τινὰ νεωτάτων χρόνων καὶ τὸ καθολικόν.

Τοῦτο εἶναι ναῖσκος σταυρεπίστεγος μετὰ χορῶν κατὰ τὰς μακρὰς

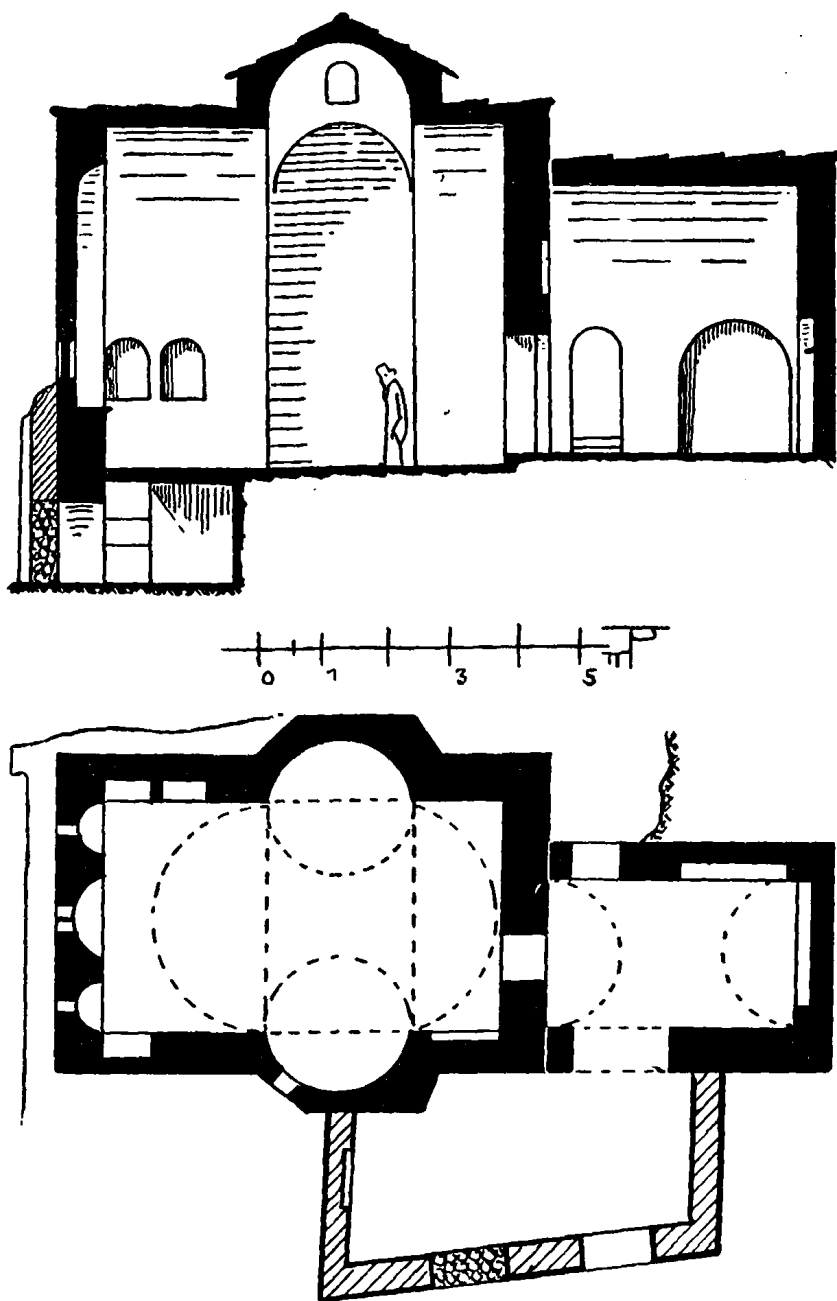
¹) Ν. Ἑλληνομνήμων XI 1914 3.

²) Συντομοτάτην περιγραφὴν τῶν σπουδαιότερων μνημείων τῆς Νησίδος ἐδημοσιεύσαμεν εἰς τὸ Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1926. 275 κ. ἑ.

³) Περὶ ταύτης βλ. Λάμπρον ἐν Ν. Ἑλληνομνήμωνι XI 1911 11 κ. ἑ καὶ *Εὐαγγελίδην* αὐτόθι 318.

πλευρὰς (*Εἰκὼν 2*)¹. Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν φέρει νάρθηκα σύγχρονον πιθανῶς πρὸς τὸν κυρίως ναόν², κατὰ δὲ τὴν βορείαν ἕτερον νάρθηκα πολὺ μεταγενέστερον.

Εἰκ. 2 Καθολικὸν Μ Προδροίμου, κάτοψις καὶ τομὴ κατὰ μῆκος.

Ἡ ἐξωτερικὴ τοῦ τοιχοδομίας ἀποτελεῖται ἐξ ἀκανονίστων λίθων συνδεομένων διὰ πλίνθων ἐν ᾧ διπλὰ πλίνθινα πλαίσια περιβάλλουσι τὰ παράθυρα ἀποτελοῦντα καὶ τὴν μόνην τοῦ μνημείου διακόσμησιν.

¹) Κάτοψις οὐχὶ ἀκριβῆς εὐρίσκεται καὶ παρ' Ἀντωνίω . Ἐν Ρούμελη (ρωσσισί) Πετρούπολις 1886 Πιν XII.

²) Τὸν νάρθηκα τοῦτον θεωρῶ σύγχρονον πιθανῶς πρὸς τὸν κυρίως ναὸν ἕνεκα τοῦ ἰδίου πάχους τῶν τοίχων καὶ μάλιστα ἕνεκα τῆς συμμετρικῆς πρὸς τὸν ἄξονα αὐτοῦ θέσεως τῆς εἰσόδου εἰς τὸν κυρίως ναόν.

Ἄξια παρατηρήσεως ἔξωτερικῶς εἶναι ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ, ἐντελῶς ἐπίπεδος, εἰς ἣν οὐδόλως προὔξει ἡ ἡμικυλινδρική σπῆς τοῦ Ἱεροῦ, ἀνοιγομένη ἀπλῶς εἰς τὸ πάχος τοῦ τοίχου (*Εἰκὼν 3* ἐν τῷ παρενθέντῳ πίνακι).

Κάτωθεν τοῦ Ἱεροῦ καὶ εἰς ὀλόκληρον τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ ὑπάρχει εἶδος κρύπτης, εἰς ἣν κατέρχεται τις διὰ τριῶν βαθμίδων ἐκ μικρᾶς ὀπῆς κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν εὐρισκομένης. Θύρα ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς κρύπτης ταύτης ὀδηγεῖ ἔξω τοῦ Ναοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν. Πρόκειται πιθανῶς περὶ μυστικῆς ἐξόδου, ἣς τὴν κατασκευὴν ἠνύνησε τὸ ἐπικλινές καὶ βραχῶδες τοῦ ἐδάφους κατὰ τὸ μέρος τοῦτο.

Ὀλόκληρον τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κυρίως ναοῦ καλύπτεται ὑπὸ τοιχογραφιῶν δυστυχῶς λίαν κατεστραμμένων ἐκ μεταγενεστέρων ἐπισκευῶν εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ γίνῃ πλέον εὐρύτερος λόγος περὶ αὐτῶν.

Τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς τῶν τοιχογραφιῶν τούτων καὶ τὰς ἀλλεπαλλήλους αὐτῶν ἐπισκευὰς μανθάνομεν ἐξ ἐπιγραφῆς γεγραμμένης ὑπεράνω τῆς εἰσόδου:

*Ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου καὶ
κυρίου Γρηγορίου καὶ ἡγουμενεύοντος τοῦ αἰδε-
σιμωτάτου καὶ εὐλαβεσιτάτου κυρίου Ἀναστασίου ἱερέως
ἱστορίσται ὁ πάνσεπτος οὗτος καὶ σεβάσμιος ναὸς διὰ
συνδρομῆς τοῦ αὐτοῦ ἱερέως καὶ κυρίου Βασιλείου Βαλκάνου
καὶ λυπῶν τοῦ αὐτοῦ ρουφείου τῶν κραιοπούλων
καὶ μνήμη τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου καὶ προδρομοῦ
Ἰωάννου: —*

Ἐτει 1789 ἐτελιόθη μηνὶ μαΐου 30

¹ *1824 μετὰ τὸν χαλασμόν ² ἐδιορθόθη
ἡ ἱστορία διὰ συνδρομῆς τοῦ κυρ βαγγέλη
κραιοπούλου.*

³ *Ἐν ἔτει 1891 Ἀπριλίον 28 ἐδιορθόθη ἅ
πασα ἡ ζωγραφία δι' ἐξόδων
Ἰωάννου Πα
πὰ Ζήσου Μεισοβίτου Χαντζῆ.*

Τοῦ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιγραφῇ ἀναφερομένου ἱερέως καὶ ἡγουμένου Ἀνα-

¹) Δι' ἄλλης χειρός.

²) «Χαλασμόν» ἐννοεῖ πιθανῶς ἐμπρησμόν ἢ ἄλλην καταστροφὴν γενομένην ἴσως ὑπὸ τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων κατὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ (1822).

³) Διὰ τρίτης χειρός.

στασίον ὑπάρχει καὶ προσωπογραφία εἰς τὸ πᾶχος τῆς ἀριστερᾶς παραστάδος τῆς θύρας, δεινῶς καὶ αὐτὴ ἐπεσκευαμένη, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς:

Ὁ ἐνδουσιμῶ		τατος ἀναστάσιος καὶ
καθηγούμε		νος τῆς ἀγίας καὶ σε
βασμίας μο		νῆς Ἰωάννου τοῦ
Προδροῦμου		τοῦ ἐν τῇ νήσῳ

Ὁ χρόνος τῆς κτίσεως καὶ οἱ κτίτορες τοῦ Ναοῦ εἶναι ἀκριβῶς γνωστά.

Ὁ Ναός, ὅπως καὶ ἡ Μονή, εἶναι ἴδρυμα τῶν ἀδελφῶν Νεκταρίου καὶ Θεοφάνους ἐκ τῆς μεγάλης Ἰωαννιτικῆς οἰκογενείας τῶν Ἀψαράδων. Τὰ κατὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Ναοῦ καὶ τῆς Μονῆς διηγοῦνται οὗτοι ἐν ἐκτάσει εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν συνταχθεῖσαν Αὐτοβιογραφίαν ¹.

Ἐκ ταύτης ἐξάγεται ἀσφαλῶς, ὅτι ὁ Ναός ἀνηγέρθη κατὰ τὸ ἔτος 1506-7.

Ὁ ὑπὸ τῶν Ἀψαράδων ὅμως ἀνεγερθεὶς Ναός φαίνεται ὅτι κατέχει τὴν θέσιν παλαιότερον ἐκεῖ ὑπάρχοντος ναΐδιου, τοῦ ὁποίου ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Νεκταρίου καὶ Θεοφάνους ἐσώζοντο ὀλίγα μόνον ἐρείπια τοῦ ἱεροῦ καλυπτόμενα ὑπὸ κισσοῦ. Τοῦτο τουλάχιστον νομίζω, ὅτι δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τοῦ σχετικοῦ χωρίου τῆς Αὐτοβιογραφίας ².

Τοῦ παλαιότερου τούτου ναΐσκου, ὁ ὁποῖος βεβαίως θὰ εἶχεν ἀνεγερθῆ εἰς βυζαντινοὺς ἤδη χρόνους, οὐδὲν ἔχνος περιεσώθη μέχρις ἡμῶν.

Τὸ καθολικὸν τῆς Μ. Προδροῦμου ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμενον παρουσιάζει τύπον σπανιώτατον. Καὶ ἡ μὲν ἀπλή μορφή τοῦ σταυροειστέγου ἄνευ τῶν πλαγίων χορῶν ναοῦ ἅπαντα συνηθέστατα, ἀπειράριθμα δὲ εἶναι ἀπὸ τοῦ 13ου καὶ ἐφεξῆς αἰῶνος τὰ ναΐδια τοῦ τύπου τούτου τὰ διεσπαρμένα ἀνὰ τὴν ἐλληνικὴν γῆν. Ἐπίσης συνηθῆς εἶναι καὶ ὁ τύπος τοῦ τρουλλωτοῦ σταυροειδοῦς ναοῦ μετὰ πλαγίων χορῶν ὁ καλούμενος συνηθῶς «ἀγιορειτικός».

Ἡ συνένωσις ὅμως τῶν δύο τούτων συστημάτων, ὅπως τὴν βλέπομεν εἰς τὸ ὑπ' ὄψιν μνημεῖον, εἶναι σπανιωτάτη.

Ἐγὼ τουλάχιστον δὲν θὰ ἠδυνάμην ν' ἀναφέρω ἄλλο παράδειγμα ἀπὸ τὸ εὐρισκόμενον ἐν Κρήτῃ ³.

Πόθεν προῆλθεν ὁ σύνθετος οὗτος τύπος; Ἡ πρώτη σκέψις θὰ ἦτο, ὅτι εἰς τὴν διαμόρφωσιν αὐτοῦ ἐπέδρασεν ὁ τρουλλωτὸς μετὰ χορῶν ναός. Τῆς ἐπιδράσεως ἄλλως τοῦ τρουλλωτοῦ ναοῦ ἐπὶ τὸν σταυροειστέγον ἔχομεν

¹) Τὸ κείμενον ὀλόκληρον ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι II 1:05 98 κ. ἐ. Τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν κτίσιν τῆς Μονῆς ἀποσπάσματα αὐτόθι XI 1914 11 κ. ἐ.

²) Ν. Ἑλληνομνήμων II 100 στ. 14 κ. ἐ. XI 12 κ. ἐ.

³) *Gerola Monumenti veneti nell' Isola di Creta II: Le Chiese Venezia* 1908 208 εἰκ. 177.

πολλὰ παραδείγματα, ἰδίως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐγκαρσίας καμάρας, ἣτις ἐνίοτε λαμβάνει τὴν μορφήν τετραγώνου τρούλλου¹. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁμως νομίζω, ὅτι ἡ ἐπίδρασις τοῦ μετὰ χορῶν τρουλλωτοῦ σταυροειδοῦς ναοῦ εἶναι μᾶλλον ἔμμεσος καὶ ὅτι οἱ πλάγιοι χοροὶ ἔχουσιν ἄλλην τὴν καταγωγὴν.

Ὑπάρχει σειρὰ ὅλη σταυρεπιστέγων ναϊδριῶν ἐν τοῖς ὁποίοις ἡ ἐγκαρσία καμάρα προεξέχει πέραν τῶν πλαγίων πλευρῶν σχηματιζομένου οὔτω ἐν τῇ κατόψει ἐλευθέρου σταυροῦ².

Περαιτέρω ἐξέλιξις τοῦ τύπου τούτου εἶναι νομίζω ἡ μορφή ἣν παρουσιάζει τὸ Καθολικὸν τῆς Μ. Προδρομοῦ, ὅπου τὰ προεξέχοντα μέρη τῶν ἐγκαρσιῶν καμαρῶν διεμορφώθησαν εἰς τριπλεύρους ἀψίδας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἴσως τῶν σταυροειδῶν μετὰ χορῶν ναῶν.

Ὅτι εἰς τὴν διαμόρφωσιν ταύτην τῶν ἀψίδων ἐπέδρασεν ἡ μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονικὴ, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ πλάγιοι χοροὶ εἶναι συνηθέστατοι, κανὼν σχεδὸν δύναται τις νὰ εἴπῃ³, ὑπαγορευόμενος καὶ ἐκ λειτουργικῶν ἀκόμη λόγων, ἐγὼ τοῦλάχιστον θεωρῶ πολὺ πιθανόν.

Οἱ ἰδρυταὶ ἄλλως τῆς Μ. τοῦ Προδρομοῦ ἐγνώριζον καλῶς τὸν ἀγιορειτικὸν τοῦτον τύπον τῶν μετὰ χορῶν ναῶν ἐκ τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει διαμονῆς των⁴, ἐφήρμοσαν δὲ αὐτὸν ὀλίγα ἔτη ἀργότερον κτίζοντες κατὰ τὸ 1548 τὸ Καθολικὸν τῆς ἐν Μετεώροις Μονῆς Βαρολαάμ, τέλειον ὑπόδειγμα σταυροειδοῦς τρουλλωτοῦ ναοῦ μετὰ χορῶν⁵. Διατί δὲν ἐφήρμοσαν τὸν καθαρὸν ἀγιορειτικὸν τύπον καὶ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Προδρομοῦ εἶναι ζήτημα μὴ δυνάμενον νῦν νὰ διευκρινισθῇ. Πάντως εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ἀπὸ τοὺς ἐν τῇ Νησιδί μεσαιωνικοὺς ναοὺς λείπει συστηματικῶς οὕτως εἰπεῖν, ἡ χρῆσις τοῦ τρούλλου ἴσως δι' ἔλλειψιν καταλλήλου ὕλικου ἢ καὶ δι' ἄλλον λόγον, ὃν δὲν γνωρίζομεν πλέον.

¹) Πρβ. Ὁρλάνδου. Ἡ Μονὴ Βαρνάκοβας. Ἀθῆναι 1923 37 κ. ε. καὶ τὰ ἐν σελ. 39 σημ. 1 ἀναφερόμενα παραδείγματα.

²) Βλ. προχείρως Gerola ἐνθ' ἄν. 207 κ. ε. εἰκὼν 174 κ. ε. Ὁρλάνδου, ἐνθ' ἄν. Τὰ πλεῖστα τῶν μνημείων τούτων εἶναι ἀκόμη ἀνέκδοτα. Ἐν Ἀττικῇ ἀναφέρω προχείρως μόνον τὴν Παναγίαν Ἐλεοῦσαν πλησίον τῆς Μονῆς Ἁγ. Ἰωάννου Θεολόγου παρὰ τὸν Ὑμηττόν, Ἁγ. Γεώργιον ἐν τῷ Νεκροταφείῳ Ἀμαρουσίου, Παναγίαν Ξυδοῦ ἐν Κηφισσίᾳ κ. ἄ.

³) Βλ. Brockhaus, Die Kunst in den Athos - Klostern Leipzig - 1891 19 κ. ε., Σωτηρίου, Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Ἀθῆναι (Σύλλογος ὠφελίμων βιβλίων) 99 κ. ε. Hasluck, Athos and its Monasteries London 1924 98 κ. ε. Κατόψεις τῶν κυριωτέρων ἀθωνικῶν Καθολικῶν βλ. παρὰ Strzygowski. Die Baukunst der Armenier und Europa Wien 1918 11 769 εἰκ. 724 καὶ παρὰ Romstorfer ἐν Zeitschrift für Geschichte der Architektur VII 1914—1919 26 κ. ε.

⁴) Ν. Ἑλληνομνήμων II 99 κ. ε.

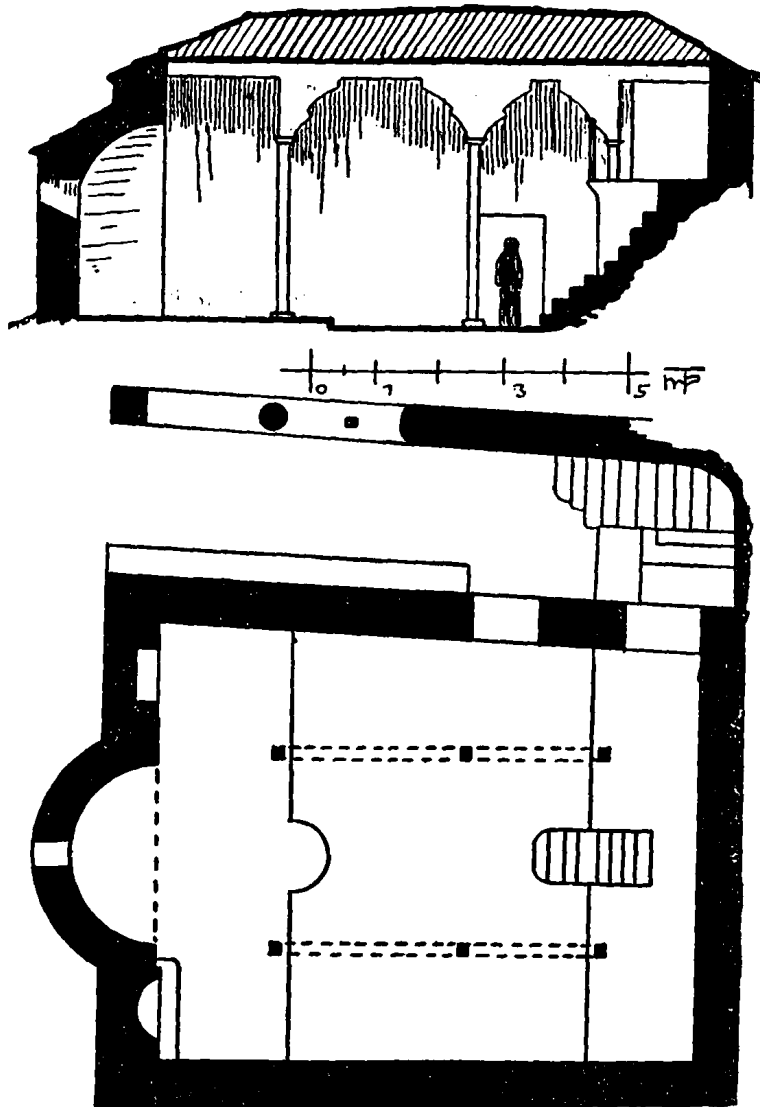
Κάτοψις οὐχὶ λίαν ἀκριβῆς παρ' Ἀντωνίνω ἐνθ' ἄν. Πίν. XVI.

Μονὴ Ἁγίου Παντελεήμονος.

Εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπόστασιν βορείως τῆς Μονῆς τοῦ Προδρόμου εὐρίσκεται ἡ μικρὰ Μονὴ τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος¹.

Ἡ μονὴ αὕτη εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰωαννίνων διὰ τὸν ἐν αὐτῇ φόνον τοῦ Ἁλῆ Πασᾶ κατὰ τὴν 17ην ἢ 24ην Ἰανουαρίου 1824².

Εἰκ. 4. Καθολικὸν Μ. Ἁγ. Παντελεήμονος.
Κάτοπις καὶ τομὴ κατὰ μῆκος.

Σώζονται τὰ περισσότερα τῶν κελίων τῆς, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ἐκεῖνο ὅπου ἐφρονεύθη ὁ Ἁλῆς.

Τὸ καθολικὸν τῆς μονῆς εἶναι μικρὰ βασιλικὴ φέρουσα ἐσωτερικῶς ἐπίπεδον ξυλίνην ὀροφὴν (ταβάνι) (Εἰκὼν 4).

¹ Περὶ τῆς Μονῆς ταύτης βλ. καὶ Λάμπρον ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι XI 9 κ. ἐ.

² Ἁραβαντινοῦ, Ἱστορία τοῦ Ἁλῆ Πασᾶ 330 κ. ἐ. Ποβ. καὶ Μ. Πρωτοσύγγε-
λον Ἀθηναγόραν ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας VIII 1923,
368 κ. ἐ.

Δύο σειραὶ ἐκ τριῶν ξυλίνων κίωνων ἐκάστη χωρίζουσι τὸ ἐσωτερικὸν εἰς τρία κλίτη.

Αἱ ξύλιναι αὗται κιονοστοιχίαι δὲν ἔχουσι τόσον τὸν σκοπὸν διαχωρίσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ, ὅσον μᾶλλον τὴν ὑποστήριξιν τῆς ξυλίνης ὀροφῆς.

Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἐσωτερικοῦ ὑπάρχει εἰς ὕψος 2.35 μ ἀπὸ τοῦ ἐδάφους εἶδος ἐξέδρας καταλαμβανούσης ὁλόκληρον τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ καὶ χρησιμευούσης ὡς γυναικωνίτης.

Τὴν παράδοξον αὐτὴν μορφήν τοῦ γυναικωνίτου φαίνεται ὅτι ἂν μὴ ἐπέβαλε, πάντως ὁμως ἠνόνησεν ἢ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο διασκευὴ τοῦ βραχέως ἐδάφους, ἐφ' οὗ ἐγείρεται ἡ ἐκκλησία.

Ἐκ τῆς Αὐτοβιογραφίας τοῦ Νεκταρίου καὶ Θεοφάνους τῶν Ἀφαράδων μαθαίνομεν, ὅτι πλησίον τῆς θέσεως, ὅπου οὗτοι ἴδρυσαν τὴν Μ. τοῦ Προδρόμου, ὑπῆρχεν Ἡσυχαστήριον τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος, εἰς τὸ ὁποῖον πρὸ πολλοῦ καιροῦ εἶχε μονάση περιβόητος ἀσκητής, ὁ Ἀντώνιος¹.

Ἡπῆρχεν ἄρα ἐκεῖ Ναὸς πολὺ πρὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16^{ου} αἰῶνος.

Ὁ νῦν ὑπάρχων ναῖσκος ἐπέχει ἴσως τὴν θέσιν τοῦ παλαιότερου, ἀλλὰ πάντως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῇ πρὸς ἐκεῖνον.

Τὸ νῦν σωζόμενον κτίσμα δὲν δύναται, ὡς νομίζω, ν' ἀνέλθῃ πέραν τοῦ 17^{ου} αἰῶνος. Φαίνεται μάλιστα, ὅτι ἔχει ὑποστῆ καὶ ἐπισκευὰς πολὺ νεωτέρων χρόνων, ἴσως καὶ ὀλικὴν ἀνακαίνισιν, πρὸ πάντων τῆς ξυλείας τοῦ ἐσωτερικοῦ, εἰς ἐποχὴν ὅχι πολὺ ἀπέχουσαν ἡμῶν.

Πιθανὸν ἢ ἀνακαίνισις αὕτη νὰ ἐγένετο συνεπεία τοῦ «χαλασμοῦ» τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Μ. Προδρόμου (βλ. σελ. 55). Τοῦτο δύναται τις ἴσως νὰ συμπεράνῃ καὶ ἐκ τοῦ σημειώματος τοῦ Πεντηκοσταρίου τῆς Ἐκκλησίας καθ' ὃ οἱ Τοῦρκοι στρατιῶται μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ «... ἔβγαλαν... ἡστερος κε σιδεριὲς καὶ ὅλα κε εμνηε μόνο τὸ μοναστήρι με τους τηχους...»².

Ἐντὸς τοῦ ναῖσκου κεῖται ἀπερριμμένον μαρμάρινον κιονόκρανον (ὑψ. 0,23) ἀνήκον εἰς ὀκτάπλευρον κιονίσκον διαχωρίζοντα ποτὲ δίλοβον παράθυρον ἢ ὑποστηρίζοντα τὸ ἐπιστύλιον μικροῦ τέμπλου. Τοῦτο κοσμεῖται ἐπὶ ἐκάστης τῶν τεσσάρων αὐτοῦ πλευρῶν ὑπὸ φύλλον ἀκάνθης μορφῆς λίαν ἐκφυλισμένης (*Εἰκ. 5* ἐν τῷ παρενθέτῳ πίνακι).

Τὸ κιονόκρανον τοῦτο, τὸ μοναδικὸν γλυπτικὸν τεμάχιον τὸ εὑρισκόμενον ἐν τῇ Νησίδι, ἀνήκει εἰς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ εἶναι ἴσως τὸ μόνον λείψανον τοῦ παλαιότερου ἐκεῖ ὑπάρχοντος Ναοῦ τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς περιγραφῆς τοῦ Ναοῦ ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ

¹) Ν. Ἑλληνομνήμων II 100 στ. 16 κ. ἔ.

²) Μ. Πρωτοσύγγελος "Ἀθηναγόρας ἐνθ' ἄν. 380.

καὶ ἀξιολογωτάτη φορητὴ εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος, ἔργον τοῦ 17ου πιθανῶς αἰῶνος, καλλίστης τεχνοτροπίας, εὐρισκομένη ἐπὶ προσκυνηταρίου κατὰ τὸν δεξιὸν τοῖχον πλησίον τοῦ τέμπλου (*Εἰκ. 6* ἐν τῷ παρενθέτῳ πίνακι).

Ὅτι ἰδιαιτέρως θὰ εἶχε νὰ παρατηρήσῃ τις ἐν τῷ ὑπὸ μελέτην ναΐδιῳ εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ παράδοξος μορφή τοῦ ἐν εἴδει ἐξέδρας γυναικωνίτου καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἰσχυρὰ ἐπίδρασις τῆς λαϊκῆς τέχνης, ἣν βλέπομεν κυρίως εἰς τὰ ξύλινα τόξα τῶν δύο κιονοστοιχιῶν.

Ἡ μορφή καὶ ἡ ἐν γένει διάταξις τῶν ξυλίνων τούτων κιονοστοιχιῶν ἐνθυμίζει ζωηρῶς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν οἰκιῶν, εἰς τὰς ὁποίας τὰ «χαγιάτια» κοσμοῦνται ὑπὸ τόξων οὐδόλως διαφερόντων κατὰ τὴν μορφήν ἀπὸ τὰ ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος.

Ἔπεται συνέχεια.

Ο ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΒΑΡΛΑΑΜΙΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΒΡΑΧΥ ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΑΥΤΟΥ

Υ Π Ο

ΝΙΚΟΥ Α. ΒΕΗ

Καθηγητοῦ τοῦ Ἐθ. καὶ Καποδ. Πανεπιστημίου.

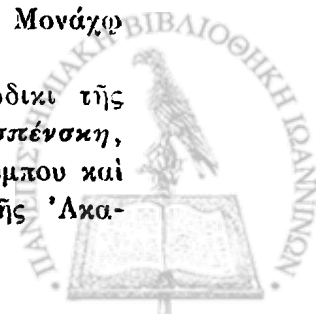
Ἡ ἱστορία τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων συνδέεται, ὡς γνωστόν, στενότερα πρὸς τὴν Ἠπειρον καὶ τοὺς Ἠπειρώτας. Τοῦτο ἀληθεύει πρὸ παντὸς ἐν σχέσει πρὸς τὴν μονὴν ἐκείνην τῶν Μετεώρων, τὴν τιμωμένην μὲν ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἁγίων Πάντων, ἰδρυμένην δ' ἐπὶ τοῦ λίθου εἴτε στύλου τοῦ Βαρλαάμ, φερωνύμου ἀσκητοῦ, ἀκμάσαντος κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἸΔ' αἰῶνος¹. Εἰς τὸν λίθον τοῦ Βαρλαάμ, τὸν ἀναδειχθέντα «Οὐρανοῦ τὸ ἀντίτυπον», ὡς ἐν τινι παλαιῷ κειμένῳ² λέγεται, κατέληξαν μετὰ μακροὺς μοναστικούς ἀγῶνας οἱ ἐξ εὐγενοῦς οἴκου τῶν Ἰωαννίνων ὀρμώμενοι αὐτάδελφοι Νεκτάριος καὶ Θεοφάνης οἱ Ἀραράδες ἢ Ἀραράτες³. Ἀνεληθόντες οὗτοι τὸ πρῶτον κατ' Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 1517 ἐπὶ τοῦ λίθου Βαρλαάμ⁴, ὁ ὁποῖος τότε ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἦτο ἀκατοίκητος καὶ μόλις που

¹) Ἴδὲ ἐπ' ἐσχάτων Νίκου Ἀ. Βέη, «Geschichtliche Forschungsergebnisse und Mönch- und Volkssagen über die Gründer der Meteoren-Klöster» ἐν «Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher», τόμ. Γ' (1922) σελ. 364-493, ἰδίᾳ σελ. 395 κ. ἐ. καὶ τὴν ἐκεῖ ἀναγραφομένην ἀρχαιότεραν βιβλιογραφίαν προσθετέα («Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν σπουδῶν», τόμ. Β', 1925, σελ. 181 κ. ἐ.)

²) Σπ. Π. Δάμπρον, «Νέος Ἑλληνομνήμων». τόμ. Β (1905) σελ. 121-130 (= Ὑπόμνημα ἐγκωμιαστικὸν ἐν ἀληθείᾳ τοῖς ἁγίοις πατρῶσιν ἡμῶν κῦρ Νεκταρίου καὶ κῦρ Θεοφανίου τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐταδέλφοις, ὧν ἡ ἀσκησις καὶ διαγωγή ἐν Μετεώρῳ τῷ τοῦ Βαρλαάμ λίθῳ, τοῖς ἐξ Ἰωαννίνων» ὑπὸ Δημητρίου μοναχοῦ καὶ πνευματικοῦ υἱοῦ τῶν ἐγκωμιαζομένων) καὶ δὴ σελ. 129, 26

³) Περὶ τῶν τύπων τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἰδὲ Νίκου Α. Βέη. ἐνθ' ἀνωτέρω. σελ. 395 κ. ἐ. ὑποσ. 4. (Πρόσθετος καὶ Κ. Krumbacher. Das mittelgriechische Fischbuch [Sitzungsberichte der philol. und der histor. Klasse der Bayer. Akademie der Wissenschaften, 1903. Heft III.], ἐν Μονάχῳ 1903, σελ. 347, ὑπόσημ. 2).

⁴) Ἴδὲ τὸ σχετικὸν χρονολογιακὸν σημεῖωμα ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 127 κώδικι τῆς μονῆς Βαρλαάμ, ἐξ οὗ τοῦτο ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Πορφυρίου Οὐσπένσκη, Ἀποδημία εἰς Θεσσαλίαν τῷ 1859 εἰς τὰ Μετέωρα καὶ τὰς μονὰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὀσσης, (ἔκδοσις ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ συγγραφέως ὑπὸ τῆς Ῥωσσοικῆς Ἀκα-

διέσωζεν ἐδάφη παλαιότερας κατασκευῆς, ἀνήγειραν ἐκεῖ δι' ἰδίων κόπων καὶ ἀναλωμάτων μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα, ἀναδειχθέντες κτήτορες μονῆς καὶ σήμερον ἔτι ὀνομαστῆς. Κτίσμα ἠπειρωτικὸν ἢ μονὴ Βαρλαάμ διετήρησεν ἐπὶ μακρόν, μονονουχὶ ἀδιακόπως, τὸν ἠπειρωτικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Μέγας ὄντως εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἠπειρωτῶν ἐκείνων, οἵτινες κατὰ τὸ τετρακοσιετὲς περίπου διάστημα, ὅπερ παρήλθεν ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ἰωαννιτῶν Ἀψαράδων ἰδρύσεως τῆς μονῆς Βαρλαάμ, ἐξέλεξαν τὸν ἀνάντη βράχον, ἐφ' οὗ ἡ μονὴ αὕτη κεῖται, ὡς τόπον ἀσκήσεως. Καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ὁ κατ' ἐπανάληψιν ἠγουμενεύσας τῆς μονῆς Βαρλαάμ πανοσιώτατος ἀρχιμανδρίτης Ἰάκωβος Σταμάτης, ἀνὴρ ἐνθέου ζήλου, φιλόραχαιος καὶ φιλεπιστήμων, εἶναι τέκνον τῆς ἠπειρου. Εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους μεταξὺ τῶν Βαρλααμιωτῶν ἐπλεόναζον οἱ καταγόμενοι ἐκ «τῆς τῶν Ἰωαννίνων περιφανοῦς μητροπόλεως¹», «ἦν τινα Μοναχόπολιν εἴ τις ἐπονομάσειεν οὐκ ἂν ἀμάρτοι τοῦ δέοντος μοναχῶν γὰρ ἐμπέπλησται θεσπεσίων καὶ ἁγίων μοναζουσῶν, καὶ μυρίοις ἄλλοις εὐθηνεῖται τοῖς ἀγαθοῖς²».

Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐμόναζεν ἐν τῇ Μονῇ Βαρλαάμ ὁ ἐν τῷ χωρίῳ Ἀπάνω Μπούρσιανη, τοῦ τέως δήμου Τυμφαίων, γεννηθεὶς³, ἀλλὰ πόρρωθεν ἐκ Μετζόβου καταγόμενος Χριστόφορος. Οὗτος εἶναι καὶ ἐκ διαφόρων πηγῶν, μάλιστα δ' ἐκ τῶν χειρογράφων τῶν Μετεώρων, γνωστός Χριστόφορος κατὰ κόσμον καλούμενος ἐκουρεύθη μοναχὸς ἐν τῇ μονῇ Βαρλαάμ τῇ 24 Φεβρουαρίου 1768 καὶ μετ' οὗ πολὺ τῇ 21 Ἀπριλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἐχειροτονήθη ἱεροδιάκονος ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Σταγῶν Παρθενίου⁴. Τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κουρὰν καὶ τὴν χειροτονίαν εἰς τὸν πρῶτον βαθμὸν τῆς ἱερωσύνης εἰδήσεις διέ-

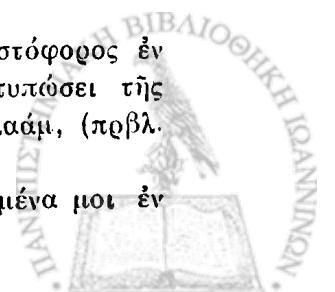
δημίας τῶν Ἐπιστημῶν ἐπεξεργασία Π. Α. Σύρκου). Ἐν Πετρούπολει 1896, (ῥωσιστί) σελ. 476, ὑποσημ. 3. Ἀλλ' ὀρθώτερον ἐδημοσιεύθη τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρονογραφικὸν σημεῖωμα ὑπὸ Νίκου Α. Βέη, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων», τόμ. Α' (1909) σελ. 306 καὶ μετὰ ταῦτα ὑπὸ Σπ. Π. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. ΙΔ' (1915[—1915]).

¹) Φράσις ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. νεομάρτυρος († 1526), παρὰ Σπ. Π. Λάμπρου, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β' (1905) σελ. 138, 15—18.

²) Φράσεις ἐκ τοῦ διαθηκῆου γράμματος τῶν ἀυταδέλφων Νεκταρίου καὶ Θεοφάνους τῶν Ἀψαράδων παρὰ Σπ. Π. Λάμπρου, ἐνθ' ἀνωτέρω. τόμ. Β' (1905) σελ. 108, 10—11.

³) «ἐκ τῆς χώρας ἀπάνω μπούρσιανης» ἀναφέρεται ὁ ἡμέτερος Χριστόφορος ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐπιγραφῇ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Κυριακῆς καὶ δὴ ἐν τῇ διατυπώσει τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, τῇ κειμένῃ ἐν φ. 1α τοῦ κώδικος 214 τῆς μονῆς Βαρλαάμ, (πρβλ. κατωτέρω).

⁴) Περὶ τοῦ ἐπισκόπου τούτου († 1784. Μαρτίου 26.) ἰδὲ τὰ γεγραμμένα μοι ἐν «Βυζαντίδι» τόμ. Α' (1909) σελ.

σωσεν αὐτὸς οὗτος ὁ Χριστόφορος ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ καταρτισθέντι χρονικῷ, περὶ οὗ γίνεται κατωτέρω λόγος.

Κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1772 ἦτο ἤδη ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης ἱερομόναχος· τοῦτο ἐξάγεται ἐκ σημειώματος, ὅπερ ἀναγινώσκεται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 101 κώδικι τῆς μονῆς Βαρλαάμ¹, καθ' ὃ ἐγράφη ὁ κώδιξ οὗτος περιέχων τὴν ἀκολουθίαν τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ καὶ εὐχάς, χειρὶ μὲν —ὡς ἐκ παλαιογραφικῶν ἐνδείξεων φαίνεται— Ἀναστασίου Σουγδουρῆ², ἐπιμελεία δὲ τοῦ Χριστοφόρου «ἱερομονάχου». Ῥητῶς ἀναφέρεται ὁ Ἀναστάσιος Σουγδουρῆς ὡς βιβλιογράφος τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 59 κώδικος τῆς μονῆς Βαρλαάμ, περιέχοντος μὲν τὴν Παρακλητικὴν, γραφέντος δὲ κατὰ δὴ τὴν δῆλωσιν τοῦ σχετικῷ σημειώματος ἐν ἔτει 1784 ἐπιμελεία τοῦ Χριστοφόρου ἱερομοράχου [τοῦ Βαρλααμίτου].

Ἄλλὰ καὶ ὁ κώδιξ 133 τῆς μονῆς Βαρλαάμ, περιέχων πρὸς τοῖς ἄλλοις κανόνας παρακλητικούς Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ καὶ Μανουὴλ ῥήτορος τοῦ Κορινθίου, ἐγράφη ὡσαύτως κατὰ τὸ ἔτος 1784, ὡς δηλοῖ σχετικὸν σημείωμα, χειρὶ τοῦ Ἀναστασίου Σουγδουρῆ καὶ ἐπιμελεία τοῦ Χριστοφόρου ἱερομονάχου [τοῦ Βαρλααμίτου]³. Οὗτος ἐπεστάτησεν ἤδη πρότερον, ὅπως γραφῆ καὶ ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 143 κώδιξ τῆς μονῆς Βαρλαάμ, περιέχων ἔργα Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, κώδιξ, οὗ ἡ γραφή ἤρξατο μὲν ἐν ἔτει 1781, συνετελέσθη δὲ μόλις τῇ 29 Μαΐου 1784.

Δῶρον δὲ τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τῶν Μετεώρων ὑπῆρξε μικρὸς κώδιξ περιέχων τμήματα τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας· τὸ σχετικὸν σημείωμα τοῦ κώδικος λέγει:

«Ἐγράφη τὸ παρὸν ἐν τῷ Στύλω τοῦ Βαρλαάμ, ἐπιμελεία Χριστοφόρου ἱερομονάχου, τοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς μονῆς, καὶ ἐδωρήσατο αὐτὸ τῇ ἱερᾷ μονῇ τοῦ ἁγ. Στεφάνου τῇ κειμένῃ πλησίον τοῦ ὄρους Κούκλης· ἐδέθη διὰ χειρὸς τοῦ Γαβριὴλ ἱερομονάχου καὶ καθηγητοῦ τῆς Ἁγίας μονῆς ἐν ἔτει σωτηρίᾳ μμπε' (=1785) κατὰ μῆνα Φεβρουάριον»⁴.

Ἐν τῷ κώδικι 182 τῆς μονῆς Βαρλαάμ καὶ δὴ ἐν σελ. 151 — 163 αὐτοῦ κεῖνται. «στίχοι περὶ τῆς μονῆς Βαρλαάμ, ποίημα Γαβριὴλ Ἁγιαμονίτου,

¹) Οἱ ἐνταῦθα δηλούμενοι ἀριθμοὶ τῶν Μετεωριτικῶν κωδίκων ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐμὴν κατάταξιν αὐτῶν· ἰδὲ Νίκου Α. Βέη. «Ἐκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ τεχνικῶν ἐρευνῶν ἐν ταῖς μοναῖς τῶν Μετεώρων κατὰ τὰ ἔτη 1908 καὶ 1909», ἐν Ἀθήναις 1910, (ἐκδόσις τῆς Βυζαντιολογικῆς Ἑταιρείας).

²) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἰδὲ προχείρως τὰ σημειωθέντα μοι ἐπ' ἐσχάτων ἐν Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher, τόμ. Δ (1923) σελ. 308 κ. ἑ.

³) Πρβλ. Π. Οὐσπένσκη—Π. Σύρκου, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 526—528 (=κατὰ ταῦτα Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσοῦ», τόμ. Γ', 1902, σελ. 87, ἀριθ. 39—46).

⁴) Π. Οὐσπένσκη—Π. Σύρκου, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 430.

διορθωθέντες διὰ συνδρομῆς Παπαχριστοφόρου [Βαρλααμίτου]» τῇ 20 Δεκεμβρίου 1786.

Κατ' Αὔγουστον τοῦ 1787 ἐπεμελήθη Χριστόφορος ὁ Βαρλααμίτης, ὅπως καταρτισθῇ κώδιξ προθέσεων τῆς μονῆς Βαρλαάμ, κατὰ Μάϊον δὲ τοῦ ἔτους 1788, ὅπως καταρτισθῇ κώδιξ παρορησιῶν τῆς αὐτῆς μονῆς. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες οὗτοι περιήλθον μέγρ' ἡμῶν, ταχθέντες παρ' ἐμοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 217 καὶ 218 ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς προμνημονευθείσης μονῆς.

Κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1788 ἀπεστάλη ὁ ἡμέτερος Χριστόφορος ὑπὸ τῆς ἀδελφότητος τῆς μονῆς Βαρλαάμ χάριν περισυναγωγῆς ἐλεῶν ὑπὲρ αὐτῆς, ἐφωδιασμένος καὶ διὰ πανδεκτικῆς, ἐν ἧ μεταξὺ τῶν ἄλλων συνιστάται εἰς τοὺς Χριστιανούς νὰ δεχθῶσιν «*ίλαροπροσώπως τὸν ἐν ἱερομονάχοις παπᾶ Χριστόφορον σεμνόβιον ὄντα καὶ καλογερικὸν ἐκ τῆς σεβασμίας Μονῆς τοῦ Βαρλαάμ, καὶ θέλετε ἐλεήσει αὐτόν, ἐξ ὧν ὑμῖν ὁ φιλόανθρωπος Κύριος ἐδωρήσατο καναβίων καὶ βαμπακίων καὶ ἄλλων. γράφοντες καὶ τὰ τίμα ὑμῶν ὀνόματα ἐπὶ τῶ μνημονεύεσθαι εἰς τὴν σεβασμίαν ταύτην μονήν, καὶ προσκαλοῦντες αὐτόν εἰς τὰ εὐλογημένα ὑμῶν ὀσπίτια χάριν ἁγιασμοῦ τε καὶ εὐλογίας. Φέρει γὰρ μεθ' ἑαυτοῦ τὴν θαυματόβρυτον χεῖρα τοῦ μεγαλομάρτυρος Προκοπίου καὶ ἄλλα θαυμάσια λείψανα, καὶ χρησιμεύση ὑμῖν ψυχῇ τε καὶ σώματι ὅσον δύναται¹*».

Κατὰ τὸ ἔτος 1796 ἐπιμελεῖται ὁ ἡμέτερος Χριστόφορος, ὅπως γραφῇ ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 131 κώδιξ τῆς μονῆς Βαρλαάμ, περιέχων τὰς ἀκολουθίας τοῦ νεομάρτυρος Ἰωάννου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, τῶν ὁσίων Νεκταρίου καὶ Θεοφάνους, τῶν κτιτόρων τῆς μονῆς Βαρλαάμ, τοῦ νεομάρτυρος Νικολάου τοῦ ἐκ Μετζόβου μὲν καταγομένου, ἐν Τρίκῃ δὲ τελειωθέντος, καὶ τοῦ ἱερομάρτυρος Μοδέστου. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1797 ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης ἐπιμελεῖται τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Κυριακῆς ἐν τῷ τόπῳ τῆς γεννήσεώς του, ἧτοι ἐν τῷ χωρίῳ Ἀπάνω Μπούρσιανη, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε, μέχρι ἐσχάτων, ὑπῆρξεν ἰδιοκτησία τῆς μονῆς Βαρλαάμ. Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς προμνημονευθείσης μονῆς ἐτάχθη παρ' ἐμοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 214 μικρὸς κώδιξ ἐκφωνήσεων, ἀναφερόμενος εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Κυριακῆς ἐν τῇ Ἀπάνω Μπούρσιανη, περιέχων δὲ ἐν φύλλῳ 1^α δι' ἐρυθρᾶς μελάνης ἀντίγραφον τῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς ἐκείνης, ἧτις διηώρισε τὸ ἐπιμελεῖα τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου συντελεσθὲν ἔργον τοῦ ἀνακαινισμοῦ τοῦ ναοῦ.

¹ Ἐσχάτη, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, μνεῖα τοῦ Χριστοφόρου Βαρ-

¹) Νίκου Ἀ. Βέη, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μονῶν Μετεώρων, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 309.—Καὶ ἄλλοτε φαίνεται ὁ Χριστόφορος χάριν ζητείας περιηγηθεῖς.

²) Ἴδὲ ἀνωτέρω.

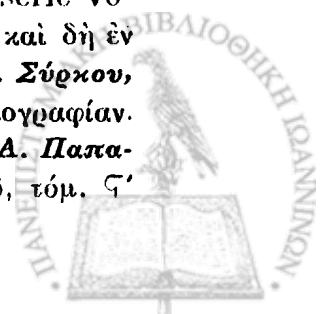

λααμίτου ἐν τοῖς ζῶσιν εἶναι ἐκ τοῦ ἔτους 1798, ὅποτε οὗτος συνέταξεν ἀναγραφὴν τῶν ἐν τῷ σκευοφυλακείῳ τῆς μονῆς Βαρλαάμι ἐναποκειμένων κειμηλίων καὶ λοιπῶν ἀντικειμένων, ταχθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 264 ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς μονῆς ταύτης. Δέχομαι, ὅτι ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης δὲν θὰ ἔζησε πολὺ μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἀναγραφῆς, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ἀμέσως ἀνωτέρω.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φαίνεται ἡ περὶ τὴν ἀντιγραφὴν χειρογράφων καὶ τὸν καθ' ὅλου πλουτισμὸν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν Μετεωριτικῶν μονῶν ἀγαστὴ προαίρεσις καὶ μεγάλη δραστηριότης τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου. Ὑπῆρξε δὲ ὁ ἄλλως τε μετριοτάτης σχολικῆς παιδείας κληρικὸς οὗτος οὐχὶ μόνον φιλόβιβλος, ἀλλὰ καὶ ἔξαιρέτως φιλόστοργος ὅθεν γεγονότα, ἅτινα οὗτος ἔκρινεν ἄξια μνήμης, ἀνέγραφεν ἐπιμελῶς κατ' αὐτὴν τὴν τέλεσιν αὐτῶν ἢ βραχὺ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῶν παραφύλλων ἐσταχωμένου ἐντύπου, ὅπερ ἀπετέλει, ὡς φαίνεται, ἴδιον αὐτοῦ κτῆμα. Ἦτο δὲ τὸ βιβλίον τοῦτο ἀντίτυπον τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας», τὴν ὁποίαν Ἄνθιμος ὁ Ἰβηρ, ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος Ῥιμνίκου (1705—1708) καὶ ἔπειτα μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1708—Αὐγούστ. 1716) χάριν τῶν Ῥουμάνων καὶ Βλάχων συνέταξε καὶ διὰ σλαβικῶν στοιχείων ἐτύπωσε. Ἡ «Ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία» εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος πλέον ἢ ἅπαξ¹ τὸ ἀντίτυπον, οὗ ἐπὶ τῶν καλυμμάτων τῆς σταχώσεως καὶ ἐπὶ τῶν παραφύλλων ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης ἀνέγραφε διάφορα χρονολογικὰ σημειώματα, ἦτο τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1710². Καὶ ἡ μὲν τύχη τοῦ σχετικοῦ ἐντύπου ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον ἀγνοεῖται, ὁκτὼ δὲ κατὰ τὴν στάχωσιν εἰς τὸ ἐντύπον προστεθειμένα παράφυλλα, ἐφ' ὧν ἀκριβῶς ἔκειντο χρονολογικὰ σημειώματα Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ ἐντύπου ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1859 τὰ Μετέωρα καὶ ἄλλας Θεσσαλικὰς μονὰς χάριν ἐρευνῶν ἐπισκευθεὶς ῥώσσοσ ἀρχιμανδρίτης Πορφύριος Οὐσπένσκησ († 1877

¹) Περὶ τοῦ προσώπου Ἄνθιμου τοῦ ἐξ Ἰβηρίας καὶ τῶν ἐκδόσεων τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Διδασκαλίας» ἰδὲ πρὸ παντὸς *Emile Picot*, Notice biographique et bibliographique sur l'imprimeur Anthim d'Ivir, métropolitain de Valachie ἐν «Nouveaux mélanges orientaux. Mémoires, textes et traductions publiés par les professeurs de l'École spéciale des langues orientales vivantes à l'occasion du septième congrès international des orientalistes réuni à Vienne» (Septembre 1886 [=Publications de l'École des langues orientales vivantes IIe série volume XIX]. Paris...MDCCC LXXXVI σελ. 513-560 (αὐτόθι σποράδην καὶ δὴ ἐν σελ. 560 ἀρχαιότερα σχετικὴ βιβλιογραφία). Πρβλ. καὶ Π. Οὐσπένσκην—Π. Σύρκου, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 203, ὑπόσημ. 1,481 καὶ τὴν αὐτόθι ἀναφερομένην βιβλιογραφίαν.

²) Πρβλ. Π. Οὐσπένσκην—Π. Σύρκου, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 203,481, Α. Παπαδόπουλον-Κεραμέα ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ, τόμ. 5^ο (1902) σελ. 140.

ὡς μητροπολίτης Κυέβου), ἐπόμενος προσφιλεῖ αὐτοῦ μεθόδῳ, καθ' ἣν ἐπετρέπετο ἄνευ τύψεως τῆς συνειδήσεως ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἐπίπονον ἀντιγραφὴν ἢ εὐχερῆς ἀποκοπή! Τὰ ὀκτὼ παράφυλλα, τὰ περιέχοντα χρονογραφικὰ σημειώματα Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, συνέπηξεν ὁ Πορφύριος Οὐσπενσκις μετὰ τινων ἄλλων σπουδαίων χειρογράφων ἢ φύλλων, ἅτινα μάλιστα ἐκ τῆς μονῆς Βορλαὰμ βαρβαρικώτατα συναπεκόμισεν. Οὕτω συναπηρτίσθη μικρὸς κώδιξ, ὁ ὁποῖος μετὰ τῶν λοιπῶν χειρογράφων τοῦ Πορφυρίου Οὐσπενσκι περιήλθεν ἐν ἔτει 1883 εἰς τὴν κεντρικὴν βιβλιοθήκην Πετρούπολεως, τὴν ἄλλοτε λεγομένην Δημοσίαν Αὐτοκρατορικὴν, νῦν δὲ Λαϊκὴν Σοβιετικὴν, ταχθεὶς ὑπ' ἀριθμὸν 251 μετὰ τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης ταύτης. Εἶναι δὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ κώδικος τούτου σπουδαιότατον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑπείρου καὶ Θεσσαλίας κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους, καθ' ἃ θὰ ἔχω τὴν εὐκαιρίαν ἀλλαγῶν διεξοδικῶς νὰ διαλάβω¹.

Τὰ ἐν τῷ προμνημονευθέντι κώδικι τῆς Πετρούπολεως ὀκτὼ παράφυλλα, τὰ περιέχοντα αὐτόγραφα σημειώματα Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, ἀναποκρίνονται πρὸς τὰ φ. 50-57 τοῦ καθ' ὅλου κώδικος· εἰς τὰ ὀκτὼ ταῦτα φύλλα προσέθηκεν ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκις καὶ δύο ἄλλα φύλλα (=58 καὶ 59 τοῦ καθ' ὅλου κώδικος), ἐφ' ὧν διὰ μολυβδίδος ἀντέγραψε τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἐντύπου, εἰς οὗ τὰ παράφυλλα, ὡς εἴρηται, ἔκειντο τὰ αὐτόγραφα Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, δύο χρονογραφικὰ τῶν ἐτῶν 1589 καὶ 1751 σημειώματα, εἰλημμένα πιθανῶς ἐξ ἄλλων χειρογράφων ἢ ἐντύπων βιβλίων², καὶ τινὰ ἐκ τῶν αὐτογράφων τοῦ Χριστοφόρου σημειώματα³, ἅτινα προφανῶς ἦσαν γεγραμμένα ἐπὶ τῶν παραφύλλων, τῶν ἐπικεκολλημένων ἐπὶ τῶν πινακίδων τοῦ σταχώματος τοῦ ἐντύπου· τὰ παράφυλλα ταῦτα δὲν ἠδυνήθη ἢ ἐδίστασε ν' ἀποσπάσῃ καὶ νὰ συμπεριλάβῃ ὁ ἄλλως τε τολμηρὸς περὶ τὰ τοιαῦτα Πορφύριος Οὐσπένσκις, δι' ὃ, βεβαίως ἀθυμῶν, περιορίσθη εἰς τὴν ἀντιγραφὴν τῶν ἐν αὐτοῖς κειμένων.

¹) Ἴδὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ Γ' παράρτημα τῆς Ἑπετηρίδος τῆς Δημοσίας Αὐτοκρατορικῆς Βιβλιοθήκης Πετρούπολεως διὰ τὸ ἔτος 1883 (ἐν Πετρούπολει 1886), ὅπου περιγράφεται, ἂν καὶ ἐλλιπῶς, μετὰ τῶν ἄλλων χειρογράφων τῆς συλλογῆς Πορφυρίου Οὐσπένσκι καὶ ὁ κώδιξ, περὶ οὗ γίνεται ἐνταῦθα λόγος. Πρβλ. καὶ *V. G. Vasiljevskij* ἐν «*Vizantijskij Vremennik*» τόμ. Γ' (1896) σελ. 233 κ. ἐ., *Α. Παπαδόπουλος—Κεραμεύς*, αὐτόθι, τόμ. ΙΑ' (1904), σελ. ..., καὶ ἐν τῇ Ἑπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσῶν, τόμ. Γ' (1902) σελ. 440 κ. ἐ.

²) Κατὰ παραδρομὴν ἀναφέρει ὁ *Α. Παπαδόπουλος—Κεραμεύς* ἐν τῇ Ἑπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσῶν τόμ. Γ' (1902) σελ. 140, 145, ὅτι καὶ σημεῖωμα ἀναγόμενον εἰς τὰ ἔτη 1779—1783, προέρχεται πιθανῶς οὐχὶ ἐκ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου, ἀλλ' ἐξ ἄλλου βιβλίου.

³) Ἴδὲ κατωτέρω.

Οὕτω παραδίδεται ἐν τῷ κώδικι τῆς Πετροπόλεως τὰ χρονογραφικὰ σημειώματα Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, ἀποτελοῦντα οὕτως εἶπειν βραχὺ χρονικόν, διήκον ἀπὸ τῆς 1 Μαΐου 1767 μέχρι τῆς 29 Ἰανουαρίου 1793, τοῦτο μὲν γνωρίζον εἰς ἡμᾶς γεγονότα ἀλλαχόθεν παντελῶς ἄγνωστα, τοῦτο δὲ γνωστὰ συμπληρωματικῶς διαλευκαίνον. Ἀναφέρονται δὲ τὰ γεγονότα ταῦτα κυρίως εἰς τὴν μονὴν τοῦ Βαρλαάμ καὶ τὰ ἄλλα ἰδρύματα τῶν Μετεώρων καὶ τὴν λοιπὴν Θεσσαλικὴν χώραν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἑπειρον, Ἀλβανίαν, Μακεδονίαν, Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον. Φυσικὰ φαινόμενα, λιμούς, θεομηνίας, πολέμους καὶ μάχας, ἐπιδρομὰς καὶ δηώσεις, ἀφίξεις διοικητικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων, περιστατικὰ ἐπισήμων ἢ καὶ ἀπλῶς οἰκείων προσώπων, κρίνει ὁ Χριστόφορος κατ' ἐξοχὴν ἄξια μνήμης· γεγονότα ὅμως εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ πρόσωπον ἀποβλέποντα σπανίως θεωρεῖ μνημονεύσιμα ὁ συντάκτης τοῦ βραχέος χρονικοῦ. Ἄξια ἰδιαίτερας προσοχῆς εἶναι δύο σημειώματα τοῦ Χριστοφόρου ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐπιδημίας εἰς τὴν μονὴν Βαρλαάμ δύο γλωσσομαθῶν καὶ λογίων περιηγητῶν, ὁρμωμένων ἐκ Σβειζίας, ἤτοι Σουηδίας:

1780: κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον. Ἦλθεν εἰς τὸ μοναστήριόν μας ἕνας Φράγκος ἀπὸ τὸ βασιλεῖον τῆς Σβειζίας ὀνομαζόμενος Ἰάκωβος, πεπαιδευμένος καταπολλὰ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς ἄλλαις γλώσαις. Εἰς αὐτὸ τὸ ἔτος ἀνακαινίσθη καὶ τὸ καθολικὸν τῆς ἐκκλήσιας — Αὐτοὶ οἱ δύο Φράγκοι ἦσαν περιηγηταί.

1784: κατὰ μῆνα Μάρτιον. Ἦλθεν ἄλλος Φράγκος ἀπὸ τὴν Σβειζίαν ὀνομαζόμενος Φριδέριχος, καὶ ἦτο πεπαιδευμένος εἰς ταῖς γλώσσαις, ἕως γλώσσαις δεκαπέντε ¹.

Καὶ ὁ μὲν Ἰάκωβος, περὶ οὗ λέγει τὸ σημείωμα τοῦ ἔτους 1780, εἶναι ὁ πολυμαθὴς Ἀνατολιστὴς Ἰάκωβος Ἰωνᾶς Björnstähl, οὗ τὰ ἐπιστολιμαῖα κατάλοιπα περιέχουσι πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων ². Ἀλλὰ τὸ λεγόμενον ἐν τῷ σημειώματι Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, ὅτι ὁ Σουηδὸς περιηγητὴς ἐπεσκέφθη τὰ Μετέωρα ἐν ἔτει 1780 δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα. Διότι ὁ Ἰάκωβος Ἰωνᾶς Björnstähl ἀπέθανε τῇ 12 Ἰουλίου 1779 ³, τὰ Μετέωρα δὲ καὶ τινα ἄλλα γειτο-

¹) *Μ. Οὐσπένσκης* — *Π. Σύρκου*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 482. *Α. Παπαδόπουλος* — *Κεραμεύς*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 144, ἀριθ. 32 καὶ 33.

²) Πρβλ. τὰ γεγραμμένα μοι ἐν «*Βυζαντίδι*» τόμ. Α' (1909) σελ. 191, 236^{σβ}, ἐν «*Berliner philologische Wochenschrift*», τόμ. Μ' (1920), σελ. 476–478 καὶ ἐν *Byzantinisch—Neugriechische Jahrbücher* τόμ. Γ' (1922) σελ. 383 κλ.

³) Πρβλ. *Jakob Jonas Björnstähls Briefe auf seinen ausländischen Reisen an den Königlichen Bibliothekar C. C. Cjörwell in Stockholm*. Aus dem Schwedischen übersetzt von *Christian Heinrich Grosskurd.*, τόμ. VI, Leipzig—Rostock 1783, σελ. 218.

νικὰ μοναστήρια ἐπεσκέφθη κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἀξιοπιστότερον εἶναι χρονογραφικὸν σημεῖωμα, ἀναγινωσκόμενον ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 65 κώδικι τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν: «εἰ. ἀφοθ' ἦλθεν εἰς το μοναστηριον του Δουσαικου ὁ περιηγηθης Σβετζος Ιακωβος Ιωαννας Μπωέρονστολ, ουτος δε απεθανε πορευομενος εἰς την πολιν Θεσσαλονικην απο τουτου του μοναστηριου»¹. Ὁ δὲ Φριδέρικος, περὶ οὗ λέγει τὸ δεύτερον τῶν ἀνωτέρω παρατεθειμένων σημειωμάτων τοῦ Χριστοφόρου, εἶναι γνωστὸς καὶ ἐκ σημειώματος αὐτόγράφου τοῦ λογίου τούτου Σουηδοῦ, ὅπερ κεῖται ἐν φ. 1^α τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 545 κώδικος τῆς μονῆς τοῦ Πλατέος Λίθου, τῆς κατ' ἐξοχὴν Μετεώρου καλουμένης· τὸ σημεῖωμα τοῦτο τελευτᾷ διὰ τῶν ἐξῆς: *εγραψε ταυτα ὁ περιηγητης σβείτζος αδελφος*² *Φρεδερίκος Στουριτζεμπεχερο ἐν τω Μοναστηριω καλουμενω Μετεωρον του κα Μαριίου απηδ.*

Τὰ πλεῖστα τῶν σημειωμάτων, τῶν ἀποτελούντων τὸ χρονικὸν Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, ἐγράφησαν ἀναμφιβόλως ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ Βαρλαάμ, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται, ὅτι τινὰ ἐξ αὐτῶν ἐγράφησαν καὶ ἐκτὸς αὐτῆς Διότι, ὡς εἴπομεν³, ὁ Χριστόφορος εἶχεν ἐπιχειρήσει χάριν ζητείας ὑπὲρ τῆς μονῆς τῆς μετανοίας αὐτοῦ κατ' ἐπανάληψιν ἀποδημίας. Μάλιστα φαίνεται πιθανόν, ὅτι τὸ ἀντίτυπον τῆς χάριν τῶν Ῥωμαίων καὶ Βλάχων ὑπ' Ἀνθίμου τοῦ Ἰβηρος⁴ συνταχθείσης «*Ἐκκλησιαστικῆς Διδασκαλίας*», τὸ ἀντίτυπον τοῦτο, λέγω, ἐν τοῖς παραφύλλοις καὶ σταχώμασι τοῦ ὁποίου ἔγραψεν ὁ Χριστόφορος τὰ χρονογραφικά του σημειώματα, ἐχρησίμευεν εἰς αὐτὸν ὡς συνέκδημον καὶ βοήθημα διὰ τὰ κηρύγματα καὶ τὰ ἄλλα αὐτοῦ ἱερατικὰ καθήκοντα ἐν τόποις, ὅπου ἡ Βλαχικὴ ἦτο γλῶσσα τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς καθ' ἡμέραν χρήσεως. Ἡ πανδεκτικὴ τοῦ ἔτους 1786, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω⁵, ἀναφέρει ῥητῶς, ὅτι ὁ Χριστόφορος, ὅπως ἄλλως τε καὶ ἄλλοι μοναχοί, πρὸ καὶ μετὰ ταῦτα, συνέλεγον ἐράνους ὑπὲρ τῆς μονῆς Βαρλαάμ καὶ εἰς εἶδη, *καννάβια καὶ βαμπάνια*, τὰ ὅποια ἐπώλουν ἢ ἄλλως διέθετον ὑπὲρ τῆς μονῆς. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καλῶς καὶ τὸ ἀμεσώτερον ἐνδιαφέρον τοῦ Χριστοφόρου διὰ πράγματα οἰκονομολογικά π. χ. σημείωμα αὐτοῦ λέγει:

1786 εἰς τὸ πανηγύρι τοῦ Μαυρονόρου ἐπουλήθηκε τὸ μετάξι ἡ ὀκὰ

¹) *I. καὶ Ἀ. Σακκελίωτος*. Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1892, σελ. 34. Πρβλ. καὶ *Νίκων Ἀ Βέην* ἐν «*Βυζαντιδί*» τόμ. Α' (1909) σελ. 236^{οβ}, τόμ. Β' (1911 - 12) σελ. 262, καὶ ἐν «*Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*» τόμ. Γ' (1922) σελ. 383, ὑποσημ. 5.

²) = *Adolf* = Ἀδόλφος.

³) Ἀνωτέρω σελ. 66.

⁴) Ἰδὲ ἀνωτέρω σελ. 67.

⁵) Σελ. 66.

γρόσια δέκα, καὶ κατὰ τὸν μῆνα Νοέμβριον γρόσια δεκάξη καὶ ἐπέκεινα ¹
(Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς ἐμπορικῆς πανηγύρεως τοῦ χωρίου Μαῦρον
ὄρος τῶν Γρεβενῶν, τελουμένης κατὰ τὴν 30 Ἰουλίου ²).

Ἐπεταί συνέχεια.

¹) Π. Οὐσπένσκις — Π. Σύρσκου, ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. XYV, Α. Παπαδόπουλος
Κεραμεύς, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 142 ἀριθ. 10.

²) Ἀναγινώσκωμεν ἐν τῷ σπανίῳ βιβλίῳ «Δρομοδείκτης τῶν ἀκολουθῶν ὀκτὼ με-
ρῶν. Μεθ' ἀξιολόγων ὑποσημειώσεων τοῦ καθενὸς μέρους. Πελοποννήσου, Βοιωτίας,
Ἀττικῆς, Θεσσαλίας, Ἠλείου, Μπόνας, Μακεδονίας, καὶ Θράκης. Ἐν Βενετίᾳ.
Παρὰ Μιχαήλῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων 1829» σελ. 15: «Μαῦρον ὄρος» καὶ ἐν
ὑποσημειώσει: «Ἐδῶ γίνεται Πανήγυρις εἰς τὰς 30 Ἰουλίου». Πρβλ. καὶ Π. Ἀρα-
βαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠλείου, τόμ. Β' σελ. 104: Μαυρονόροι (sic).—Κώμη
τῆς ἐπαρχίας τῶν Γρεβενῶν, γνωστὴ διὰ τὴν ἀξιόλογον ἐμπορικὴν πανήγυριν, ἣτις
ἐκροτεῖτο μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΥΠΟ

Ι. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΟΥ

Τὴν παροῦσαν μελέτην, γραφεῖσαν ἐπὶ τῇ βάσει βυζαντινοῦ ἀνεπιγρά-
φου πανηγυρικοῦ, ὃν τελευταῖον ἐξέδωκα ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ τῶν Παλαιο-
λογείων καὶ Πελοποννησιακῶν τοῦ Σπυρ. Λάμπρου ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 226
κώδικος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ¹, εὐχαρίστως ἐπεφύλαξα διὰ τὰ
«Ἡπειρωτικά Χρονικά».

Ὁ πανηγυρικός οὗτος ἐγράφη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1427—1446 καὶ ἀνα-
φέρεται εἰς τὴν σύγχρονον βυζαντινὴν ἱστορίαν². Τὸ δὲ κεφάλαιον τὸ
πραγματευόμενον περὶ τῶν ἡπειρωτικῶν πραγμάτων ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπικυροῖ
ἱστορικὰς εἰδήσεις καὶ ἀλλαγόθεν μέχρι τοῦδε γνωστάς, ἀφ' ἑτέρου δὲ
εἰσφέρει ὅλως νέας εἰδήσεις περὶ τῆς ἱκανῶς σκοτεινῆς ἱστορικῆς ἐκείνης
περιόδου.

I

Εὐρισκόμεθα δηλαδὴ εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ ἐκ τῶν ἰσχυροτά-
των φράγκων δυναστῶν τῆς Ἑλλάδος Κάρολος Α' Τόκκος κόμης τῆς
Κεφαλληνίας, οὗ ἡ κομητεία περιελάμβανε καὶ τὰς νήσους Ἰθάκην, Ζάκυν-
θον καὶ Λευκάδα μετὰ τῆς ἀπέναντι Βονίτισης, ἐπεκτείνει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ
ἐπὶ τοῦ ἄλλοτε ἑλληνικοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου³ κατεχομένου τότε

¹) Σπ. Λάμπρου Παλαιολόγια καὶ Πελοποννησιακὰ τόμ. Γ' σ. 194,7 ἐ., ἐν
Ἀθήναις 1926—2. *Αὐτόθ.* σ. γ'—3. *Μίλλερ-Λάμπρου* Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας
ἐν Ἑλλάδι τόμ. Β' σ. 58, Ἀ. Μουστοξίδου Ἑλληνομνήμων ἢ Σύμμικτα Ἑλληνικά
τόμ. Α' σ. 562 ἐ., *Κ. Ηοrφ*, *Chroniques Graecoromanes* σ. 368.

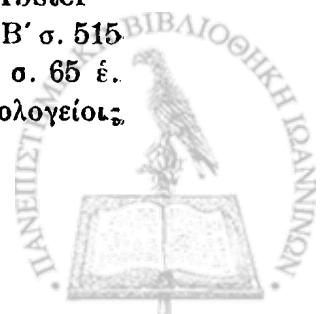

ὑπ' Ἀλβανῶν φυλάρχων, ἀναγνωρισθεὶς τῷ 1418 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, Μανουὴλ Β' τοῦ Παλαιολόγου, ὡς «δεσπότης Ῥωμαίων». Τὴν ἐπέκτασιν ταύτην Καρόλου τοῦ Α' ἐπὶ τῶν Ἑπειρωτικῶν χωρῶν τοῦ δεσποτάτου διὰ τῶν ἐξῆς μνημονεύει ὁ ἀνώνυμος τοῦ πανηγυρικοῦ διακρίνων αὐτὴν εἰς δύο στάδια: «(Κάρολος) συγκατέλαβε παρὰ μικρὸν τὴν ἀπ' Αἰτωλῶν μέχρι Θεσπρωτῶν καὶ Μολοτιῶν, ἢ τῆς Ἑπείρου μέρος, οὐ ξύμπασα». Ὅτι ὁ Κάρολος Α' διὰ μακρῶν ἀγώνων ἔγινε κύριος τῶν Ἑπειρωτικῶν χωρῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον, «παρὰ μικρὸν», ἦτο μέχρι τοῦδε γνωστόν¹. Δὲν ἠξεύραμεν ὅπως ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἀρχὴ τοῦ Καρόλου ὑπερέβη τὰ ὄρια τῆς ἀρχαίας Ἑπειρωτικῆς Θεσπρωτίας καὶ Μολοσσίας, ἐκ δυσμῶν δηλαδὴ ὑπερέβη τὸν ῥοῦν τοῦ ποταμοῦ Θυάμιδος, ὅπου ἕτεροματίζετο ἡ Θεσπρωτία, ἐκταθεῖσα ΒΔ μέχρι τῶν Ἀκροκεραυνίων. Βεβαίως δὲν δυνάμεθα σαφῶς νὰ γνωρίζωμεν ποίαν γεωγραφικὴν ἔννοιαν ἔχουσι παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ἀνωνύμῳ οἱ χωρογραφικοὶ ὄροι Θεσπρωτία καὶ Μολοσσία, διὰ τῆς παραδόσεως περιελθόντες μέχρις αὐτοῦ, ἢ ἐπέκτασις ὁμοῦς μέχρις Ἀκροκεραυνίων Καρόλου τοῦ Α' ῥητῶς ὑπὸ τοῦ ἀνωνύμου μνημονεύεται, λέγοντος: «νῦν (Κάρολος) ἄρχει ξυμπάσης (Ἑπείρου), ἐν ἧ τὸ παλαιὸν τοσάδε διανεμένητο τὰ γένη, Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων, Ἀμφιλόχων, Κασσιοπαίων, Δολόπων, Ἀμπρακιωτῶν, Ἀθαμάνων, Θεσπρωτῶν, Μολοτιῶν καὶ Χαόνων τῶν καὶ ἀνηκόντων ἐς Ἀκροκεραύνια ὄρη».

Ἐκ τούτων γίνεται φανερόν ὅτι ὁ βυζαντινὸς ἀνώνυμος λέγων Ἑπειρον (οὐ ξύμπασαν, ξύμπασαν) ἐννοεῖ καθ' ἃ οἱ ἀρχαῖοι, τὴν χώραν τὴν ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου μέχρι τῶν Ἀκροκεραυνίων, εἶχε δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἑλληνικὸν δεσποτάτον, ὅπερ ἴδρυσεν τῷ 1204 Μιχαὴλ Α' Ἄγγελος περιλαμβάνον τὴν Αἰτωλίαν, Ἀκαρνανίαν καὶ Ἑπειρον². Καὶ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ δεσποτάτου φαίνεται ἀποβλέπων Κάρολος ὁ Α', καθ' ὅσον ἐν ἑλλείψει ἄλλων πηγῶν, δυνάμεθα ἐκ τῆς παρούσης νὰ κρίνωμεν ἀνὴρ ὑπὸ μὲν Λαονίκου Χαλκοκονδύλη 213, 6 ἔ. παραδιδόμενος ὡς «τά τε ἐς ἀρχὴν καὶ ἐς τὸν πόλεμον δοκῶν γενέσθαι οὐδενὸς τῶν τότε ἡγεμόνων λειπόμενος», συμφω-

¹) Χαλκοκονδύλη ἐκδ. Bonn. 209,15 «καὶ κατὰ βραχὺ τὴν τε Ἀκαρνανίαν». Παρατηρητέον ὅτι ὁ ἡμέτερος ἀνώνυμος ὡς πρὸς τὴν κατάκτησιν τῶν Ἑπειρωτ. χωρῶν ὑπὸ τοῦ Καρόλου Α' ἀκολουθεῖ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν οὐχὶ τοῦ Χαλκοκονδύλη καὶ τοῦ Κορωναίου. Ἴδὲ G. Hertzberg Geschichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens bis zur Gegenwart, ἑλλ. μετ. Π. Καρολίδου τόμ. Β' σ. 515

²) Μίλλερ - Λάμπρον Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι Τόμ. Α' σ. 65 ἔ. Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὀνόματος; δεσποτάτον ἰδὲ I. Κ. Βογιατζίδου ἐν Παλαιολογεῖαι; καὶ Πελοποννησιακοῖς τόμ. Β' σ. μ' ἔ.

νούσης δὲ καὶ τῆς νέας πηγῆς «οὕτως καὶ δραστήριος ἀνὴρ». Συνεργούς δ' εἰς ἐπικράτησιν ἐν ταῖς χώραις τοῦ ἑλληνικοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου εἰκάζετο μέχρι τοῦδε ὅτι εἶχεν ὁ Κάρολος Τόκκος τοὺς Ἕλληνας, ἦτοι τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τῆς Ἡπείρου¹. ἡ δὲ νέα πηγὴ ἔτι σαφέστερον τοῦτο ὑποδηλοῖ. Διότι διακρίνει τὸν τότε πληθυσμὸν τῆς Ἡπείρου εἰς Ἕλληνας καὶ βαρβάρους, ὑπὸ τὸ τελευταῖον ὄνομα νοοῦσα βεβαίως τοὺς Ἀλβανούς κατὰ πρῶτον λόγον (περὶ ὧν κατωτέρω πλείονα) τοὺς Βλάχους καὶ τοὺς Σέρβους· ἐπειδὴ δὲ τοὺς βαρβάρους τούτους τῆς Ἡπείρου, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του, ἠναγκάσθη ὁ Κάρολος νὰ ἐκδιώξῃ ἐν τινι βαθμῶ, ἐξ Ἡπείρου, ἐξαναγκάζων εἰς ἀκουσίαν μετανάστευσιν «τοῦτο μὲν ἀπάτη καὶ πειθοῖ τοῦτο δὲ δόλω, ἔστι δ' οἷς καὶ βίαν ἐπαγαγών»², ἐντεῦθεν καθίσταται πρόδηλον ποίαν ἀντίδρασιν προέβαλον εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Καρόλου οἱ Ἀλβανοί, Βλάχοι καὶ Σέρβοι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς αὐτόχθονας Ἕλληνας. Καὶ ἡ τοιαύτη εὐνοια τῶν ἑλλήνων Ἡπειρωτῶν πρὸς τὸν Κάρολον καὶ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη δὲν εἶναι ἀνεξήγητος, ὅταν ἔχωμεν τὰ ἐξῆς ὑπ' ὄψει. Πρῶτον ὅτι σύζυγος Καρόλου Α', μία τῶν ἀρχικωτάτων γυναικῶν τῆς λατινικῆς ἀνατολῆς, ἦτο ἡ Φραγκίσκα, θυγάτηρ τοῦ Νερίου Ἀτζαϊώλου, δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Αὕτη παρὰ τοῦ πατρὸς της, φιλέλληνος κατὰ πάντα, εἶχε κληρονομήσει τὸ πνεῦμα καὶ τὰς πολιτικὰς ἀρχάς, γινώσκομεν δ' ὅτι ἐπεβάλλετο εἰς τὰς βουλὰς τοῦ συζύγου της, κατορθώσασα τὴν παλινόρθωσιν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Λευκάδος³.

Δεύτερον, ὅτι, κατὰ τὴν νέαν πηγὴν, τὰ Ἡπειρωτικὰ κάστρα, αἱ ὠχυρωμένα Ἡπειρωτικὰ πόλεις κατακοῦντο τότε ἐξ ἀμιγοῦς σχεδὸν ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ· τί θὰ ἠδύνατο λοιπὸν ὁ Κάρολος νὰ κατορθώσῃ ἐν

¹) Χαλκοκονδύλη ἐκδ. Bonn. 211,10 «καὶ τινων τῶν τῆς χώρας ἄτε δὴ ἀχθόμενων τῇ Ἀλβανῶν τυρρανίδι». Ἴδὲ *Μίλλερ-Λάμπρου* αὐτόθι τόμ. Β' σ. 58.

²) Ἡ πηγὴ τοῦ Κορωναίου ἀναφέρει ὅτι φονευθέντος ἐν μάχῃ πρὸς τὸν Κάρολον Α' τοῦ ἄλβανοῦ φυλάρχου Μουρίκη Μπούα μόνον δύο τούτου ἀνεπιτοὶ λαθόντες ἔφυγον εἰς Κ'πολιν, ὁπόθεν ἀπεστάλησαν εἰς Πελοπόννησον. Ὁ δὲ Hertzberg αὐτόθ. σ. 518 γράφει ὅτι μετὰ τὸ 1418 ὁ Κάρολος προσεπάθει νὰ ἐξελάσῃ «ἐκ τοῦ δεσποτάτου τὰ ἡμινομαδικὰ στίφη τῶν κυρίως Σκιπετάρων ὥστε ἡ Αἰτωλία, Ἀκαρνανία, καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Ἀρτης καὶ τῶν Ἰωαννίνων δὲν δεικνύουσι πλέον ὕστερον Ἀλβανούς κατοίκους. Ἡ μετανάστευσις τῶν Ἀλβανῶν τούτων ἔλαβεν αἰτίαν διέυθυνσιν πρὸς τὴν μέσην Ἑλλάδα καὶ πρὸς τὴν Πελοπόννησον». Σημειωτέον ὅτι καὶ Νικηφόρος Β' δεσπότης τῆς Ἡπείρου (1335-1358) τὴν αὐτὴν μετῆλθε πολιτικὴν πρὸς τοὺς Ἀλβανούς ἦν καὶ ὁ Κάρολος Α' «τοὺς δὲ Ἀλβανίτας βουλόμενος) τέλεον ἐκδιώξαι τοῦ τόπου οὐκ ἔφθη τοῦτο ποιῆσαι. (Νικηφόρος)». Ἴδὲ καὶ *G. Hertzberg* αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 515.

³) *Μίλλερ-Λάμπρου* αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 55 ἐ.

Ἠπειρῶ ἄνευ τῆς συνεργασίας τῶν ἐγκατοίκων τῶν κάστρων τούτων¹⁾; Ἴδου οἱ λόγοι οἵτινες προεκάλεσαν τὴν ἀμοιβαίαν μεταξὺ ἐλλήνων Ἠπειρωτῶν καὶ Καρόλου ἐμπιστοσύνην.

Ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ ἐλληνικοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπειροῦ ἡ μεσημβρινωτέρα, ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ Ἀχελώου ποταμοῦ μέχρι τοῦ Εὐήνου, τὸ πρῶτον νῦν ἐκ τῆς νέας πηγῆς γίνεται γνωστὸν ὅτι ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους προσηρτημένη εἰς τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας, οὗ ἡγεμῶν τελευταῖος ἀπὸ τοῦ 1404-1432 διετέλεσεν ὁ γενουάτης Κεντυρίων Ζαχαρίας²⁾, καὶ ὅτι βραδύτερον τῶν ἄλλων Ἠπειρωτικῶν χωρῶν κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Καρόλου Τόκκου. Εἶναι δὲ περίεργον πῶς μετὰ τὴν ἀπόθασιν τοῦ Καρόλου εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν (τῷ 1405) καὶ τὴν κατάληψιν τῆς Αἰτωλίας διέφευγε τῶν χειρῶν του ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἢ λωρὶς ἐκείνη, ἢ μεταξὺ τῶν δύο ποταμῶν Ἀχελώου καὶ Εὐήνου περιοριζομένη. Τίς δηλαδὴ δύναμις συνεκράτησε τὴν λωρίδα ταύτην ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας ἀπομεμακρυσμένην, διὰ τῆς θαλάσσης τοῦ Πατραϊκοῦ κόλπου, τοῦ κυρίου σώματος τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας; Τοῦτο θὰ κατανοήσωμεν ἂν ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ κόμης τῆς Κεφαλληνίας Κάρολος Α' Τόκκος κατ' ἀρχὰς συνεδέετο διὰ φεουδαλικοῦ δεσμοῦ πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας³⁾. Ὅταν ὁ ἐπικυρίαρχος τῆς Ἀχαΐας βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Λαδίσλαος κατήγγησε τῷ 1396 τὸν φεουδαλικὸν τοῦτον πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας δεσμόν⁴⁾, ὁ Κάρολος θ' ἀνέκτα ἀναμφιβόλως ἔκτοτε, ἂν εἶχε τὴν ὑλικὴν δύναμιν, πλήρη τὴν ἐλευθερίον τῆς δράσεώς του ἀπέναντι τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Ἀλλὰ τῷ 1405 συνέιχεν αὐτὸν δισταγμὸς τις. Διότι ὅταν αὐτός, πολίτης καταστάς τῆς Γενούης⁵⁾, ἔθεσε τῷ 1405⁶⁾ τὸν πόδα αὐτοῦ ἀσφαλῆ ἐπὶ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας, μόλις πρὸ ἑνὸς ἔτους εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας, ὑπὸ τοῦ ἐπικυρίαρχου αὐτῆς βασιλέως Λαδισλάου, εἰς τὸν νέον ἡγεμόνα Κεντυρίωνα Ζαχαρίαν⁷⁾, ἐκ μεγάλου οἴκου Γενουατικοῦ καταγόμενον. Μὴ λησμονῶμεν δὲ τὴν μεγάλην διπλωματικὴν ἐπιβολὴν τῶν δύο ἰσχυρῶν, ἀλλ' ἀντιπάλων, ναυτικῶν τῆς

¹⁾ Πβ. τὰ ἐπὶ καταλήψεως ὑπὸ τοῦ Σινᾶν πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων λαβόντα χώραν, Ἄ. Μουστοξίδου αὐτόθ. σ. 576 ἔ. Μίλλερ-Λάμπρου αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 55.

²⁾ Μίλλερ-Λάμπρου αὐτόθ. τόμ. Α' σ. 417, Β' σ. 55.

³⁾ G. Hertzberg αὐτόθι τόμ. Β' σελ. 483, 514, Μίλλερ-Λάμπρου αὐτόθ. τόμ. Β' σελ. 55.

⁴⁾ G. Hertzberg αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 514.

⁵⁾ Αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 514.

⁶⁾ G. Hertzberg αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 515.

⁷⁾ Μίλλερ-Λάμπρου αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 54 ἔ.

Ἰταλίας δυνάμεων, Γενούης καὶ Βενετίας, ἐπὶ τῶν φράγκων ἐν Ἀνατολῇ δυναστῶν. Ὅσον ὁ Κάρολος Τόκκος διαλλάσσεται πρὸς τὴν Βενετίαν καὶ προσεγγίζει πρὸς τὴν πολιτικὴν αὐτῆς¹, ἐπὶ τοσοῦταν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν τροχίαν τῶν γενονατικῶν συμφερόντων. Τότε αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐλύθησαν καὶ ἐπετέθη τῷ 1407 κατὰ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας καὶ ἀπὸ βορρᾶ ἐν ταῖς αἰτωλικαῖς κτήσεις αὐτῆς καὶ ἀπὸ νότου κατὰ τῆς Γλαρέντσας. Τοῦτο συνάγω ὄχι μόνον ἐξ ὧν ἐν τῷ ἡμετέρῳ πανηγυρικῷ κατωτέρῳ φέρονται περὶ τοῦ Καρόλου, ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν κατάληψιν ἐν τῇ Ἡλιδι τῆς Γλαρέντσας «*συμπεριλαμβάνει καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν διήκουσαν Ἀλφειοῦ μέχρις Ἀχελῷου ποταμοῦ πᾶσαν*»² ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Χαλκοκονδύλη, λέγοντος «ἔστε ἐπὶ Ναύπακτον³ καταντικρὺ Ἀχαΐας ἐπεκράτει τῆς χώρας καὶ ἐτυράννευε (Κάρολος)»³, ὅπερ πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ καθὼς ἀνωτέρῳ εἴπομεν. Πρέπει δὲ νὰ προστεθῇ ἐνταῦθα ὅτι αἱ παρὰ τὴν Ἀκαρνανίαν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελῷου μέχρι τοῦ κόλπου τοῦ Ἀστακοῦ παρακείμεναι νησίδες Ἐχινάδες ἀνήκουσαι εἰς τὴν κομητείαν τῆς Κεφαλληνίας ἠκολούθησαν τότε τὴν τύχην ταύτης ὡς καὶ ἐφεξῆς.

II

Περὶ τῆς ἐθνολογικῆς καταστάσεως τῶν Ἡπειρωτικῶν χωρῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς Καρόλου Α΄ ἡ νέα πηγὴ παρέχει τὴν εἶδησιν ὅτι αἱ μὲν πόλεις ἐν γένει, αἱ τε παράλιοι καὶ αἱ μεσόγειοι, κατοκοῦντο καθ' ὅλου ὑπὸ Ἑλλήνων, ἡ δὲ ὑπαιθρος χώρα ὑπὸ βαρβάρων ἐν γένει, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν ὁποίων βεβαίως πρέπει νὰ νοήσωμεν τοὺς Ἀλβανούς, Σέρβους καὶ Βλάχους «*πάσης δὲ ἐκείνης (τῆς Ἡπείρου) τὰ μὲν ἐπὶ θάλασσαν χωρία Ἕλληνες ὄκουν, τὰ δ' ἀνωτέρῳ καὶ πρὸς μεσόγειαν βάρβαροι καὶ πάλοι καὶ νῦν*»⁴. Ἐκ τῶν λόγων ὁμοῦς τούτων δὲν πρέπει νὰ συναγάγωμεν ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς Ἕλληνες εἶχον καταλίπει τελείως τὴν ὑπαιθρον χώραν περιορισθέντες μόνον εἰς τὰς πόλεις. Ἀπλῶς ἀντιδιαστολὴν ἡ νέα πηγὴ κάμνει μεταξὺ πλειονότητος ὑπαίθρου χώρας καὶ πόλεων. Ἀριθμητικὴν ὑπεροχὴν μεταξὺ πάντων τῶν ἐπηλύδων ἀλλογενῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου ἀναγνωρίζει εἰς τοὺς Ἀλβανούς, ζῶντας βίον νομαδικὸν ἀλλ' ἐν μέρει καὶ γεωργικόν. «*Καὶ τανῦν ὄκισται σποράδην ἐκείνη καὶ κατὰ μικρὸν ὑπ' Ἀλβανῶν, γένους Ἰλλυρικοῦ*

¹) *G. Hertzberg* αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 516.

²) Ἡ Ναύπακτος ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1407 εἶχε παραχωρηθῆ εἰς τὴν Ἑνετίαν ὑπὸ τοῦ δυνάστου αὐτῆς Παύλου Μπούα Σπάτα. Τοῦτο δὲ θὰ ἐπηκολούθησε τὴν πλήρη ὑπὸ τοῦ Καρόλου τῆς Αἰτωλίας κατάκτησιν.

³) Χαλκοκονδ. 213,5.

Ἰόμπασα καὶ κωμηδόν· νομαδικὸν γὰρ τὸ γένος καὶ λυπρόβιον, οὐ πόλειον, οὐ φρουρίοις, οὐ κώμαις, οὐκ ἀγροῖς, οὐκ ἀμπελῶσιν, ἀλλ' ὄρεσι χαῖρον καὶ πεδιάσιν».

Ἐνταῦθα ἐρχόμεθα ἤδη νὰ συνάψωμεν τὸ περὶ Ἡπείρου ἐθνολογικὸν ζήτημα τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, οἷον διετύπωσεν αὐτὸ ὁ γερμανὸς ἱστορικὸς G. Hertzberg. Οὗτος δηλαδὴ ἐν τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος¹ δισχυρίζεται ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς Ἕλληνες, τοῦ ἄλλοτε δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, ἐν μὲν τῇ Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ «ἠσθάνοντο τὴν σκιπεταρικὴν ἐξουσίαν» τῶν Ἀλβανῶν τοπαρχῶν «ἀπλῶς ὡς ξενοκρατίαν», ἐνῶ ἐν τῇ κυρίῳ Ἡπείρῳ οὐδὲ τοῦτο συνέβαινε. Διότι ἐνταῦθα πλὴν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀρχαιότερον ἐξελληνισμένου λαοῦ τῆς νοτίου ὑπαίθρου χώρας καὶ τῶν μεγάλων πόλεων «εὗρίσκοντο ἀνέκαθεν ἰσχυρὰ πλήθη τοιούτων ἐθνογραφικῶν στοιχείων, ἅτινα ἦσαν συγγενῆ πρὸς τοὺς Σκιπετάρους»· ἐκ τούτου δ' ἐξηγεῖται κατὰ τὸν Hertzberg ἡ τόσον ταχεῖα ἐπέκτασις «τοῦ ὀνόματος τῶν Ἀλβανῶν ἐπὶ πᾶσαν τὴν Ἰλλυρίαν καὶ Ἡπειρον». Τὴν ὀρθότητα τῆς γνώμης ταύτης διημφεσθήτησεν ὁ καθηγητὴς κ. Π. Καρολίδης², γράψας ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐν Ἡπείρῳ πλὴν τῶν ἐξελληνισμένων ἀρχαιότερον λαῶν «ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι συγγενέστεροι πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς ἢ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀπιθανώτατον δὲ ὅτι αὐτοὶ οἱ λαοὶ διετήρουν τὴν φυλετικὴν αὐτῶν ταύτην ἰδιότητα μέχρι τῶν χρόνων καθ' οὓς οἱ Ἀλβανοὶ.....ἐξετάθησαν καὶ εἰς τὴν Ἡπειρον». Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Hertzberg προφανῶς ἐστηρίχθη ἐπὶ τῶν δεδομένων τῆς ἀρχαίας ἱστορίας. Τὰ παρὰ Στράβωνι δηλαδὴ VII, 323 ἐκ τοῦ Θεοπόμπου μνημονευόμενα δέκα τέσσαρα «ἠπειρωτῶν ἔθνη» ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν θεωροῦνται ἰλλυρικὰ ἔθνη· ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Ἀλβανοὶ εἶναι ἰλλυρικὸν ἔθνος, ὑπετέθη ὑπὸ τοῦ Hertzberg ὅτι ὅταν οἱ Ἀλβανοὶ ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος νὰ κατέρχωνται εἰς τὴν Ἡπειρον εὔρον ἐν αὐτῇ συγγενεῖς ἰλλυρικοὺς λαοὺς. Ἀλλ' ἀπὸ μακρῶν αἰῶνων εἶχον παύσει τὰ ἠπειρωτικὰ ἔθνη τῆς ἀρχαιότητος νὰ ἔχωσι τὴν ἰδιαίτερον αὐτῶν ἀρχικὴν φυλετικὴν ὑπόστασιν· πάντα εἶχον ἐξελληνισθῆ. Τοῦτο ἔρχεται ἡ νέα πηγὴ νὰ πιστοποιήσῃ ἱστορικῶς. Ἀφοῦ ἀπαριθμεῖ τὰ ἀρχαῖα ἠπειρωτικὰ ἔθνη, Αἰτωλοὺς, Ἀκαρνανάνας, Ἀμφιλόχους, Κασσιοπαίους, Δόλοπας, Ἀμπρακιώτας, Ἀθαμᾶνας, Θεσπρωτοὺς, Μολοττοὺς καὶ Χάονας³

¹) Αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 517.

²) Αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 517 σημ.

³) Σημειωτέον ὅτι ὁ ἡμέτερος ἀνώνυμος ἐκ τῶν τῆς ἀρχαίας παραδόσεως δέκα εσασάρων ἠπειρωτικῶν ἐθνῶν μνημονεύει μόνον δέκα· παραλείπων ἑπτὰ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως· ἀντὶ τούτων εἰσάγει τοὺς Αἰτωλοὺς, Ἀκαρνανάνας, Δόλοπας, Ἀμπρακιώτας.

ἐπιφέρει: «Ταῦνα γένη παλαιὰ καὶ πολλά, εὐανδροῦντα καὶ πολυανδροῦντα τὸ πάλαι, νῦν ἀπορία μεγάλη κατείληπται καὶ τοῦνομα προσαπολωλὸς ἕκαστόν ἐστι. Χρόνος γὰρ ὁ μακρὸς λήθην καταχέει πάντων μακρὰν. Καὶ τανῦν ὄκισται σποράδην ἐκείνη καὶ κατὰ μικρὸν ὑπ' Ἀλβανῶν».

III

Τὸ ζήτημα τῆς ἔτυμολογικῆς ἐξετάσεως τοῦ ὀνόματος Ἰωάννινα, περὶ τοῦ ὁποίου ἰδίαν πραγματείαν ἐδημοσίευσεν ὁ καθηγητῆς κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις¹, ἐπαναφέρει ἡ νέα πηγὴ τοῦ βυζαντινοῦ πανηγυρικοῦ διότι διδάσκει ἡμᾶς ὅτι κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα παράδοσις ἐσώζετο, ὑπὸ τῆς ὁποίας ἐμπνέεται καὶ καθ' ἣν οἰκιστὴς τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων ὑπῆρξε Ἰωάννης τις: «ἡ δ' ἐτέρα² (πόλις), . . . νέον, οὐ πάνυ νέον, οἰκισθεῖσα πρὸς τινος Ἰωάννου καὶ τὴν ἐκείνου φέρουσα τανῦν ἐπωνυμίαν». Καὶ τοῦ Χατζιδάκι δ' ἡ ἐρμηνεία δὲν ἀπεμακρύνθη τοιαύτης παραδόσεως, γράφωντος: «ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῆ ὅτι ἐλέγετό ποτε ἀπλῶς τὰ Ἰωάννου . . . εἰς δήλωσιν ἐκτάσεως, κτήματος, συνοικισμοῦ (Ἰωάννου τινός) . . . οὐδὲν βεβαίως ἐκόλυε νὰ σχηματισθῆ ἐκ τοῦ τοπωνυμικοῦ τούτου ἐθνικὸν εἰς-ινὸς καὶ οὐδ. εἰς-ινὰ εἰς δήλωσιν τῶν κτημάτων, τῆς περιοχῆς κ.τ.τ., ὅπως λ. χ. ἐκ τοῦ Βατοπέδιον ἐγένετο Βατοπεδινὸς—Βατοπεδινά». Κατ' ἀναλογίαν δ' ἄλλων ὀνοματίων ἠρμήνευσεν ὁ Χατζιδάκις τὸν ἀναβιβασμὸν τοῦ τόπου ἐκ τῆς ληγούσης Ἰωαννινὰ εἰς τὴν προπαραλήγουσαν Ἰωάννινα καθ' ἣ τὰ Δαμασκηνα—τὰ δαμάσκηνα. Ἄλλα τοπωνυμικὰ ὁμοίως σχηματισθέντα, μετὰ ἢ ἄνευ ἀναβιβασμοῦ τοῦ τόπου, δὲν ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν εἰμὴ τὰ Στεφανινὰ τῆς Μακεδονίας. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὁ οἰκιστὴς ἐκεῖνος Ἰωάννης ἔζη, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι πάντως ἤκμασε πρὸ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος (οὐ πάνυ νέον, τοῦ πανηγυρικοῦ), ἀφοῦ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν Κ/πόλει συνόδου τοῦ ἔτους 879 μ. Χρ. ἀναφέρεται ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Ἰωαννίνων «Ζαχαρίου Ἰωαννίνων»³. Οὕτω κατὰ τὸν ἕνατον πλέον αἰῶνα ὁ ἀπλοῦς οἰκισμὸς τοῦ Ἰωάννου εἶχεν ἀυξηθῆ εἰς πόλιν Ἰωαννίνων. Ἐννοεῖ-

οὕτως ὥστε πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν συμφωνεῖ μόνον ὡς πρὸς τοὺς Χάονας, Θεσπρωτοὺς, Κασσωπαίους, Μολοσσοὺς, Ἀθαμᾶνας. Ἀμφιλόχους ἰδὲ Pauly—Wissowa Real Encyclop. ἐν λ. Epeiros σι. 2722.

¹) Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς. 10 (1915, σ. 1-10.

²) Αὐτόθι σελ. 9.

³) *Mansi Amplissima collectio consiliorum* τόμ. ΙΖ' (1722) σ. 377 ἐνθα ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως Ἰωαννίνης, πβ. Χατζιδάκιν Αὐτόθι. σ. 10.

ται δ' ἄφ' ἑαυτοῦ ὅτι ἡ προαγωγή αὕτη δὲν συνετελέσθη ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν.

IV

Ἐφεξῆς καταχωρίζομεν ὁλόκληρον τὸ κεφάλαιον τῆς νέας βυζαντινῆς πηγῆς.

Ἔστι Κάρολος γένος Ἰταλός, ὄξυς καὶ δραστήριος ἀνὴρ, τὰ μέγιστα πεπονθὼς πρὸς τῶν βασιλέων εὖ καὶ τιμηθεὶς ἀξίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ καὶ ἐς δεσπότου φθάσας ἀξίωμα, τὴν προγονικὴν τῶν νήσων προκατάρχων ἀρχὴν νησιῶτις γάρ ἡ δ' ἐστὶν Ἰθάκη, Ζάκυνθος, Λευκάς καὶ Κεφαλληνία· συγκατέλαβε παρὰ μικρὸν τὴν ἀπ' Αἰτωλῶν μέχρι Θεσπρωτῶν καὶ Μολοτιῶν, ἡ τῆς Ἡπείρου μέρος, οὐ ξύμπασα, ἀλλὰ τι καὶ τῆς Ἀχαΐας τελεῖ, ὅσον ἀπ' Ἀχελῷου μέχρις Εὐήρου διήκει ποταμοῦ.

Πάσης δὲ ἐκείνης τὰ μὲν ἐπὶ θάλατταν χωρία Ἑλληνες ὄκουν, τὰ δ' ἀνωτέρω καὶ πρὸς μεσόγειαν βάρβαροι καὶ πάλαι καὶ νῦν, οὓς ἐκβαλῶν, τοῦτο μὲν ἀπάτη καὶ πειθοῖ, τοῦτο δὲ δόλω, ἔστι δ' οἷς καὶ βίαν ἐπαγαγών, ἄρχει ξυμπάσης, ἐν ἧ τὸ παλαιὸν τοσάδε διανεμένητο τὰ γένη, Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων, Ἀμφιλόχων, Κασσιοπαίων, Δολόπων, Ἀμπρακιωτῶν, Ἀθαμάνων, Θεσπρωτῶν, Μολοτιῶν καὶ Χαόνων τῶν καὶ ἀνηκόντων ἐς Ἀκροκεραυνία ὄρη.

Ταῦτα, γένη παλαιὰ καὶ πολλὰ εὐανδροῦντα καὶ πολυανδροῦντα τὸ πάλαι, νῦν ἀπορία μεγάλη κατείληπται καὶ τοῦνομα προσπαλωλὸς ἕκαστόν ἐστι. Χρόνος γὰρ ὁ μακρὸς λήθην καταχέει πάντων μακρὰν.

Καὶ τανῦν ὄκισται σποράδην ἐκείνη καὶ κατὰ μικρὸν ὑπ' Ἀλβανῶν, γένους ἰλλυρικοῦ ξύμπασα καὶ κωμηδόν· νομαδικὸν γὰρ τὸ γένος καὶ λυπρόβιον, οὐ πόλεσιν, οὐ φρουρίοις, οὐ κώμαις, οὐκ ἀγροῖς, οὐκ ἀμπελῶσιν, ἀλλ' ὄρεσι χαῖρον καὶ πεδιάσιν.

Αἱ δὲ πόλεις καθαρὸν ἔτι σώζουσι τὸ ἑλληνικὸν γένος, ὧν δύο ἐστὸν ἄρτι προκαθεζομένω, Ἀμπρακία¹ μὲν τῷ παρ' αὐτῆς ἐπωνύμῳ κόλπῳ, ἀνωτέρω κειμένη τοῦ μυχοῦ ὄκισται δὲ παρὰ Γόλγου τοῦ Κυπέλου, ὑπερκειμένη θαλάττης ἱκανῶς, παραρρεῖ δ' αὐτὴν Ἄραχθος ποταμός, μετόκισται δὲ ἐκείνης μικρὸν ἄπωθεν, μεταβαλοῦσα καὶ τοῦνομα ἡ δ' ἐτέρα πρὸς τῆ

¹) Ἡ σημερινὴ Ἄρτα.

Ἄχερουσία¹ λίμνη νέον, οὐ πάνυ νέον οἰκισθεῖσα πρὸς τινος Ἰωάννου καὶ τὴν ἐκείνου φέρουσα τανῶν ἐπωνυμίαν· τάχα δ' ἂν εἴη αὕτη Ἐφυρα Θεοπρο-
πῶν ἢ πόλις ἢ ὅ τι ταύτης ἐγγυτέρω κειμένη πάλαι.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Μαΐου 1926.

¹) Παρατηρητέον ὅτι τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίων καλεῖ Ἄχερουσίαν, ὅπερ δὲν παρεδόθη ὑπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως. Τοῦτο ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὸν ζυτυισμόν Ἰωαννίων καὶ Ἐφύρας, ἧτις ἔκειτο ἐν τῇ Ἐλαίτιδι ἀνωτέρω τῆς ἐκβολῆς τοῦ Ἀχέροντος ποταμοῦ εἰς τὸν σημερινὸν κόλπον τὸ Φανάρι.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΓΛΩΣΣΑ — ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΤΑ ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΙΔΙΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

(*Ὁδηγία διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου τῶν*)

Υ Π Ο

Γ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ἀφιερώνεται εἰς τοὺς Ἑπειώτας
διδασκάλους.

Δὲν μᾶς χωρίζει πολὺς καιρὸς ἀπὸ τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἔρευνα τῆς Ν. Ἑλληνικῆς καὶ τῶν διαλέκτων τῆς ἐθεωρεῖτο καθαρὰ ματαιοσχολία. Μειδίαμα οἴκτου καὶ—πολλάκις—καταφρονήσεως ἐξέφραζε μέχρι πρὸ ὀλίγου τὴν γνώμην πολλῶν, ἂν μὴ τῶν περισσοτέρων ἐκ τῶν λογίων μας διὰ πᾶν ἔργον σχετικὸν μὲ τὴν σύγχρονόν μας γλῶσσαν καὶ τὰ κατὰ τόπους ἰδιώματά της. Τὸ παράδειγμα τοῦ Κοραῆ—ἀσχοληθέντος ὄχι μόνον μὲ τὴν ἀρχαίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν Ν. Ἑλληνικὴν—ἐβράδυνεν ὄχι ὀλίγον νὰ εὔρη συστηματικούς καὶ εἰδικούς συνεχιστὰς καὶ γενικὴν ἐπιδοκιμασίαν.

Σήμερον τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Αἱ ἰδέαι μας περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας τῆς συγχρόνου γλώσσης μας εἶναι εὐτυχῶς διάφοροι. Ἡ ἐξαιρετικὴ καὶ γόνιμος ἐπιστημονικὴ δραῖσις τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοῦ Καθηγητοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι, συνετέλεσεν—ἐκτὸς ἄλλων—καὶ εἰς τὸ ν' ἀποδείξῃ τὴν μελέτην τῆς ὀμιλουμένης σπουδαιοτάτην καὶ μάλιστα ἀπαραίτητον ὄχι μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν ἐν γένει τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀκριβεστέραν καὶ πληρεστέραν γνῶσιν αὐτῆς ταύτης τῆς ἀρχαίας. Δι' ἀρκετὰς λέξεις—προφανῶς παλαιάς—αἱ ὁποῖαι δὲν ἔτυχε νὰ μᾶς παραδοθῶν γραπτῶς καὶ αἱ ὁποῖαι σφύζονται ἐπομένως εἰς μόνον τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, ἡ ὀμιλουμένη εἶναι διὰ τοῦτο ἡ μόνη πηγὴ μας. Ἀπὸ τὴν Ν. Ἑλληνικὴν ὡσαύτως μαθάνομεν ὅτι λέξεις ὀμηρικώταται ζοῦν ἀκόμη εἰς τὴν λαϊκὴν ὀμιλίαν, ὅπως λ. χ. αἱ λ. *μῆνις* καὶ *νόστος* εἰς τὴν διάλεκτον τῶν καλῶν Δωδεκανησίων. Διὰ τῆς Ν. Ἑλληνικῆς ἐπίσης ἐξελέγχονται γνῶμαι διάφοροι ἢ διαφωτίζονται σπουδαῖα ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν. Θὰ φέρω ὀλίγα μόνον παραδείγματα.

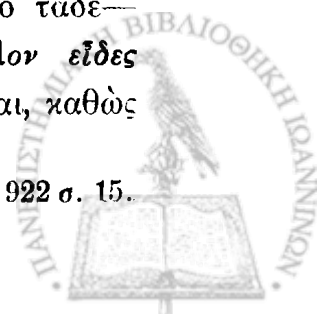
Ὁ μακαρίτης καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας Α. Thumb λέγει εἰς τὸ
ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ Α, (1926), 1.

περὶ τῶν ἀρχαίων διαλέκτων ἐγχειρίδιόν τοι, ὅτι ἡ λέξις *εὐδία*, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ εἰς τὸν ῥήτορα Ἀντιφῶντα, ἦτο πλεόν κατά τοὺς χρόνους τοῦ καθαρῶς ποιητικῆ καὶ οὐχὶ εὐχρηστος εἰς τὴν καθημερινὴν ὁμιλίαν. Καὶ ὅμως τὸ γεγονός ὅτι ἀκόμη καὶ σήμερον εἶναι εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ εἰς πολλὰς ἐπαρχίας (*εὐδία* εἰς τὴν Χίον, *εὐγιά* εἰς τὴν Κρήτην, *βδιά* εἰς τὴν Κύμην, *βιδιά* εἰς τὴν Κύζικον, Κῶν, Νίσυρον, Σῦρον κ.ἀ. καὶ ῥῆμα *βιδιάζει* = *εὐδιάζει*) ἀποδεικνύει ἐντελῶς ἐσφαλμένην τὴν ἀνωτέρω γνώμην τοῦ σοφοῦ γλωσσοδίφου. Ἐκ τῆς διττῆς προφορᾶς τὸ *υ* παρὰ τῶν σημερινῶν Τσακῶνων ἠδυνήθη ὁ Χατζιδάκις ν' ἀποδείξῃ τὴν ὡσαύτως διττὴν προφορὰν τοῦ ἰδίου φωνήεντος εἰς τὴν ἀρχαίαν Λακωνικὴν διάλεκτον. Τὰ παραδείγματα θὰ ἠδύναντο νὰ πολλαπλασιασθοῦν. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνωτέρω ἀρκοῦν διὰ νὰ καταδείξουν τὴν χρησιμότητα τῆς Ν. Ἑλληνικῆς διὰ τὴν μελέτην τῆς ἀρχαίας.

Εἶπον ὅτι διὰ τὴν μελέτην τῆς τρισχιλιετοῦς καὶ πλεόν ἱστορίας τῆς γλώσσης μας, εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἔρευνα τῆς γλώσσης τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων. Δύναμαι νὰ προσθέσω ὅτι αὕτη εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἔρευναν καὶ τῆς ἑλλ. ἱστορίας ἐν γένει, Ἐκ τῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν συγχρόνων ἰδιωμάτων μας πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς διαφόρους ξένας γλώσσας (Λατινικὴν, Σλαβικὴν, Ἰταλικὴν, Ἀλβανικὴν, Τουρκικὴν, Ἀραβικὴν κ.λ.) δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν πολύτιμα διδάγματα περὶ τῶν σχέσεων τοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τοὺς ὁμιλοῦντας τὰς ἀνωτέρω γλώσσας λαοὺς, περὶ τῆς κατὰ καιροὺς μετακινήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῶν διαφόρων ἑλλήν. χωρῶν, περὶ τοῦ δεκατισμοῦ, ἐκτοπισμοῦ καὶ ἐγκαταστάσεώς του ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, περὶ ἐρημώσεως καὶ ἐπανοικισμοῦ πόλεων, χωρῶν καὶ νήσων. Ἐκ τῶν κατὰ διαλέκτους ξένων στοιχείων μᾶς εἶναι δυνατόν νὰ λάβωμεν ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς ἐκτάσεως καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐπιδράσεως, τὴν ὁποίαν ξένοι ἐπιδρομεῖς καὶ κατακτηταὶ ἐξήσκησαν εἰς τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς χώρας. Δι' αὐτῶν δυνάμεθα νὰ μεταφερθῶμεν εἰς περασμένους αἰῶνας καὶ νὰ ἴδωμεν—πολλάκις ζωηρῶς καὶ παραστατικώτατα—τοὺς ὁμογενεῖς μας συζῶντας μὲ ξένους κατακτητὰς, τυραννουμένους καὶ καταδυναστευομένους ὑπὸ τούτων. Τί δὲν μᾶς λέγει π.χ. ἡ φράσις «*σὲ Κατελάνου χερίᾳ*»; Ποῖος δὲν ἀντιλαμβάνεται εἰς αὐτὴν τὴν φρίκην τῶν μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὰς ἀγρίας δηώσεις καὶ λεηλασίας, φόνους καὶ ἀρπαγὰς τῶν Καταλάνων τοῦ *Ρογήρου δὲ Φλώρ*¹; Τί δὲν μᾶς λέγει ὡσαύτως ἡ λέξις *Τοῦρκος* ὑπὸ τὰς διαφόρους χρήσεις τῆς: εἰς φράσεις, παροιμίας, δημ. ἄσματα κ. λ. (εἶναι *Τοῦρκος* ὁ τάδε—δὲν εἶναι *Τοῦρκος* ὁ Θεὸς—*Τοῦρκον* εἶδες γρόσια θέλει κι' ἄλλον εἶδες κι' ἄλλα θέλει κ. λ.) ἢ ἡ λέξις *γενίτσαρος* καὶ τόσαι καὶ τόσαι ἄλλαι, καθὼς

¹) Ἰ. Φ. Κουκουλέ. Διὰ τῆς Ἑλλ. ἱστορίας καὶ τοῦ ἑλλ. βίου. Ἀθήναι 1922 σ. 15.

καὶ ξενικὰ τοπωνύμια, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος ἀμέσως κατωτέρω.

Ἐκτὸς τούτων διὰ τῆς ἀκριβοῦς μελέτης τῆς συγχρόνου γλώσσης μας θὰ δυνηθῶμεν νὰ συλλέξωμεν τὸν λεξιλογικὸν καὶ φραστικὸν πλοῦτόν της, νὰ τὸν κωδικοποιήσωμεν τρόπον τινὰ εἰς τὸ παρασκευαζόμενον μέγα ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ἑλλ. γλώσσης, νὰ μελετήσωμεν τὴν φωνητικὴν καὶ τὸ τυπικὸν της, νὰ διαφωτίσωμεν ἐπιστημονικῶς τὰς νέας μας διαλέκτους καὶ τὴν νέαν μας Κοινήν, γραπτὴν καὶ ὁμιλουμένην.

Τὸ ἔργον ἤρχισε πρὸ πολλοῦ καὶ εὐτυχῶς προχωρεῖ εἰς βαθμὸν ἀρκετὰ ἱκανοποιητικόν. Ἐπιστήμονες ἰδιοὶ μας (πρὸ πάντων ὁ κ. Χατζιδάκις, ὁ ἰδρυτὴς τῆς νεοελληνικῆς Γλωσσικῆς) καὶ ξένοι (Thumb, Kretschmer, Pernot, Dawkins, Dieterich κ. λ.) προσέφεραν ἤδη γενναίαν συμβολὴν εἰς τὴν ἐπιστημ. ἐξέτασιν τῆς Ν. Ἑλληνικῆς. Μερικαὶ νεοελληνικαὶ διάλεκτοι ἠρευνήθησαν ἤδη μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν καὶ ἐπιμέλειαν (ὅπως λ. γ. ἡ Κυπριακὴ ὑπὸ τοῦ κ. **Σ. Μενάρδου**, ἡ Χιακὴ ὑπὸ τοῦ κ. **H. Pernot**, ἡ Λεσβιακὴ ὑπὸ τοῦ κ. **P. Kretschmer**, ἡ Καππαδοκικὴ ὑπὸ τοῦ **Dawkins**, ἡ τῆς Βελβεντοῦ ἐν Δ. Μακεδονίᾳ ὑπὸ τοῦ κ. **Εὐθ. Μπουντιῶνα**, κ.λ. κ.λ.), ἄλλαι δὲ ἐμελετήθησαν ὀλιγώτερον καὶ ἐλλιπέστερον.

Εἰς τὰς δευτέρας ἀνήκει ἀτυχῶς καὶ ἡ ἠπειρωτικὴ διάλεκτος· Αὕτη δὲν ἔχει ἀκόμη ἐξετασθῆ μὲ τὴν ἀπαιτουμένην ἀκρίβειαν καὶ συμφώνως πρὸς τὰς σημερινὰς ὀξιώσεις τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης. Ἄν ἐξαιρέσῃ τις τὸ ἰδίωμα τοῦ ΒΔ. Ζαγορίου (Παπίγκου καὶ περιχώρων)—τοῦ ὁποίου ἡ μελέτη ἐπιχειρηθεῖσα πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ γράφοντος τὰς γραμμὰς ταύτας ἀπέχει ἀκόμη ἀρκετὰ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι πλήρης¹—καὶ τὸ ἰδίωμα τῶν Σαρακατσαναίων, τὸ ὁποῖον ἐμελέτησεν ὁ δανὸς γλωσσολόγος κ. C. Höeg καὶ διὰ τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη ἤδη ὑπ' αὐτοῦ δίτομος καὶ ἐξαιρετος πραγματεία², τὰ λοιπὰ ἠπειρωτικὰ ιδιώματα (τῶν Κουρέντων, τοῦ Πωγωνίου, τῶν Κατσανοχωρίων, τῆς Ν. Ἡπείρου, τῆς Χιμάρρας, τῆς περιφερείας Κονίτισης κ.λ.) ἀναμένουν ἀκόμη τοὺς φιλοπόνους καὶ ἐπιστήμονας ἐρευνητάς των. Τὸ ἔργον τούτων θὰ ὠφηλήσῃ τὰ μέγιστα καὶ θὰ καταστήσῃ δυνατὸν ἡ ἐπιμελὴς καὶ ἀκριβὴς συλλογὴ καὶ ἀποθησαύρισις τοῦ γλωσσικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ὕλικου τῶν διαφόρων περιφερειῶν τῆς Ἡπείρου. Καὶ εἰς τοῦτο

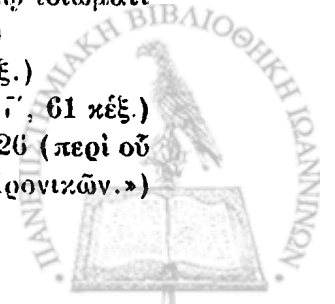
¹) Πρβλ. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Περὶ τοῦ δυναμικοῦ τονισμοῦ ἐν τῷ ἰδίωmati τοῦ Ζαγορίου. Θεσσαλονίκη 1915.

—Ὀλίγα περὶ τῆς κλίσεως τῶν ὀνομάτων καὶ ἀντωνυμιῶν ἐν τῷ ἰδίωmati τοῦ Ζαγορίου (=Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Χατζιδάκιν σ. 176 κέξ.)

--Περὶ τῶν νεοελλ. ἀνδρωνυμικῶν (=Λογογραφία Ζ', 123 κέξ.)

—Περὶ τοῦ ῥήματος ἐν τῇ ἐν Ἡπείρῳ ὁμιλουμένη (=Ἀθηγὰς Λ γ', 61 κέξ.)

²) C. Höeg, Les Saracatsans. I—II. Paris—Copenhague 1925—1926 (περὶ οὗ θὰ γράψωμεν εἰς τὸ προσεχὲς τεῦχος τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν.»)

καλοῦνται νὰ προσφέρουν τὰς πολυτίμους καὶ φιλοτίμους ὑπηρεσίας των οἱ ἠπειρωῶται διδάσκαλοι. Οὗτοι συνεχίζοντες τὴν εὐγενῆ παράδοσιν τῶν συμπατριωτῶν των διδασκάλων, οἱ ὅποιοι κατὰ τὰ θλιβερὰ χρόνια τῆς δουλείας μετελαμπάδενον τὸ φῶς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῆς ἑλλην. συνειδήσεως εἰς ὅλας τὰς ἑλλην. χώρας, ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἰονίου πελάγους μέχρι τῶν ἐνδοτέρων τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἀπὸ τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν μέχρι τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Σουδάν, καὶ ἀνήκοντες ἀναμφισβητήτως—κατὰ τὸ πλεῖστον—εἰς τὴν τάξιν τῶν λογιωτέρων, τῶν εὐσυνειδητοτέρων καὶ ἐγκριτοτέρων ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν μας, εἶναι ἐνδεδειγμένοι νὰ συνεχίσουν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ, τοῦ Γ. Χασιώτου, τοῦ Γυμνασιάρχου κ. Δ. Σάργου κ.λ., οἱ ὅποιοι μὲ φιλοπονίαν καὶ ὑπερτέραν στοργὴν πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα των ἀπεθησαύρισαν ἤδη ἀρκετὸν μέρος τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ της. Τὰ «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» διαθέτουν ὀλόκληρον τὸ Βον μέρος των εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἀνεκδότου λεξιλογικοῦ καὶ λαογραφικοῦ πλούτου τῆς χώρας μας. Δέχονται εὐγνωμόνως πᾶσαν συλλογὴν λέξεων καὶ φράσεων, πᾶσαν συλλογὴν ἀνεκδότων δημοτικῶν ᾠσμάτων, παροιμιῶν, παραμυθίων, αἰνιγμάτων κ. λ. Καὶ πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῆς ἐργασίας ταύτης ἐκρίθη σκόπιμον νὰ προκηρυχθῇ ἀπὸ τοῦδε γλωσσικὸς διαγωνισμὸς—τοὺς ὅρους τοῦ ὁποίου δύνανται νὰ ἴδουν οἱ ἐνδιαφερόμενοι εἰς τὴν ἐν τέλει δημοσιευομένην σχετικὴν προκήρυξιν. Δὲν ἀμφιβάλλομεν, ὅτι ἡ συγκομιδὴ τοῦ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ θὰ εἶναι πλουσία καὶ ἀνταξία ὄχι μόνον τοῦ πλούτου τῆς ἠπειρωτ. λαογραφίας καὶ τῶν ἠπειρωτικῶν διαλέκτων, ἀλλὰ καὶ τῆς φιλοτιμίας τῶν λογίων Ἡπειρωτῶν.

Εἶναι περιττὸν νὰ τονισθῇ, ὅτι πᾶσα λεξιλογικὴ καὶ λαογραφικὴ συλλογὴ διὰ νὰ ἔχη ἐπιστημονικὴν ἀξίαν καὶ χρησιμότητα πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν *πιστὴ καὶ ἀκριβῆς* ἀναπαράστασις τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ. Κάθε μεταβολή, ἐν συνειδήσει ἢ μὴ γινομένη, ζημιώνει πολὺ τὴν ἀξίαν της. Πολλαὶ, ἢ μᾶλλον αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς μέχρι τοῦδε συλλογὰς δὲν ἔχουν ἀτυχῶς νὰ ἐπιδείξουν τὸ ἀπαραίτητον χαρακτηριστικὸν κάθε συλλογῆς, δηλ. τὴν ἀκριβῆ καὶ πιστὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἰδιώματος τοῦ τόπου. Οὔτε ἡ ἠπειρωτικὴ προφορὰ οὔτε ἡ ἠπειρωτικὴ κλίσις ἐτηρήθησαν ἀμετάβλητα. Αἱ λέξεις κατεγράφησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τὴν κοινὴν προφορὰν ἢ μὲ τὴν φωνητικὴν καὶ τὸ τυπικὸν τῆς γραφομένης. Καὶ τοιοῦτοτρόπως αἱ συλλογαὶ αὗται ἔχασαν μέγα μέρος τῆς ἀξίας των.

Αἱ ἐργασίαι, αἱ ὁποῖαι θὰ ὑποβληθοῦν εἰς τὸν κατωτέρω προκηρυττόμενον διαγωνισμὸν, πρέπει νὰ εἶναι ὅλαι πισταὶ—*φωνογραφικαί*, εἰ δυνατόν—ἀναπαραστάσεις τῆς προφορᾶς καὶ τῆς κλίσεως τῆς διαλέκτου τῶν Ἡπειρωτῶν. Πρέπει νὰ μᾶς δίδουν ἀκριβῆ κατὰ τὸ δυνατόν τὴν εἰκόνα της

Τὰ ἄτονα φωνήεντα *ε* ἢ *αι* καὶ *ο* ἢ *ω* πρέπει νὰ γράφονται ὡς *ι*

καὶ *ου*, ὅπως ἀκριβῶς καὶ προφέρονται (ὅπου καὶ ὅτε τυχὸν προφέρονται οὕτω), τὰ δὲ ἄτονα φωνήεντα *ι* (ἢ *η, υ*, ὡς καὶ αἱ δίφθογγοι *ει, οι, υι, η*), καὶ ἡ δίφθογγος *ου*, ὁσάκις δὲν προφέρονται, πρέπει καὶ νὰ μὴ γράφονται. Μὲ ἄλλας λέξεις θὰ γράφεται, *τού πουτάμ', τὸν πιδί, τὸν βνό. οὐ ἄνθρωπου-πους, οὐ λόγους* — *οἱ λόγ'', τ'ς λόγ'', ξνός, χσός, πιστεύου, πιδέφκα* κ. λ. κ. λ., καὶ οὐχί: *τὸ ποτάμι, τὸ παιδί, τὸ βουνό, ὁ ἄνθρωπος, ὁ λόγος* — *οἱ λόγοι* — *τούς λόγους, ξινός, χρυσός, πιστεύω, παιδεύτηκα* κ. λ., τὰ ὅποια δὲν λέγονται ἀπὸ τοὺς Ἠπειρώτας, τοῦλάχιστον ὅσους δὲν ἐπηρέασεν ἀκόμη ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ ἐπικοινωνία μὲ ἄλλους Ἑλληνας, καὶ τὰ ὅποια δὲν ἀντιπροσωπεύουν ἐπομένως τὴν γνησίαν, τὴν καθαρὰν ἠπειρωτικὴν προφορὰν.

Ὡσαύτως δὲν θὰ γράφεται *μουλάρι* ἢ *παλαιόμυλος* κ. λ., ἀλλὰ *μυλάρ'* ἢ *παλιόμυλους*, ὅπου, ἐννοεῖται, λέγονται καὶ προφέρονται οὕτω. Οὕτε θὰ σημειώνεται *σιτᾶρι, ἀραποσίτι, ἀσκή, σηκῶνομαι*, κ. λ., ἀλλὰ *σ'τάρ', ἀραποσ'ίτ', ἀσ'κή, σ'κῶνουμι* κ. λ., μὲ τὸ *σ'* δηλουμένου τοῦ παχέος *σ*, τὸ ὅποιον προφέρεται ὅπως τὸ γαλλικὸν *ch* ἢ ὅπως εἰς τὰς λέξεις *κισάσια* ἢ *κισασιᾶ* (κεράσια—κερασέα) κ. λ. Δὲν θὰ γράφεται *ὁ ἀδελφός μου, ὁ (ι)δικός μου* κ. λ., ἀλλὰ *οὐ ἀδιρφός μ'* ἢ *ἀδιρφός-ι-μ'*, *οὐ θκός μ'* ἢ *οὐ θκός-ι-μ'*, ὅπου τυχὸν λέγονται κατὰ τὸν ἕνα ἢ κατὰ τὸν ἄλλον τρόπον, οὐτε *παίξεις, ὁ Θανάσις, νὰ πέσης* κ. λ. κ. λ., ἀλλὰ *παίξις, Θανάξις, νὰ πέξις* κ. λ.

Μόνον οὕτω κατηρτισμέναι αἱ συλλογαὶ θὰ ἔχουν τὴν ἀπαιτουμένην γλωσσικὴν ἀξίαν καὶ θὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην τῆς ἠπειρωτικῆς προφορᾶς καὶ ἐν γένει τῆς ἠπειρωτικῆς διαλέκτου. Ἡ ἀνακριβὴς παράστασις τούτων θὰ ἐλαττώσῃ πολὺ τὴν χρησιμότητα τῶν συλλογῶν καὶ θὰ τὰς καταστήσῃ σχεδὸν ἀνωφελεῖς διὰ τὴν γλωσσικὴν ἔρευναν.

2. ΜΙΚΡΑ ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗΝ
ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

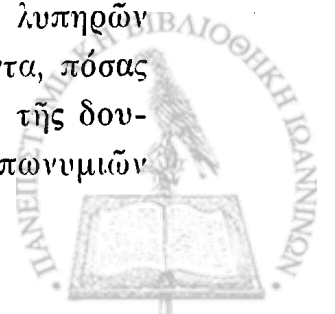
Υ Π Ο

Γ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΟΥ

Α΄.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων, τῶν χωρίων, τῶν ποταμῶν, τῶν λιμνῶν, τῶν διαφόρων τόπων, μὲ μίαν λέξιν αἱ τοπωνυμῖαι— αἱ ὁποῖαι πολὺ προσφυῶς παρωμοιάσθησαν μὲ «ἐπιγραφὰς γεγλυμμένας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους»—εἶναι σπουδαιόταται ὄχι μόνον διὰ τὴν μελέτην τῆς γλώσσης μας καὶ τῶν κατὰ τόπους διαλέκτων της, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἔθνικὴν μας ἐν γένει ἱστορίαν. Ὁ καθηγητὴς κ. Σ. Μενάρδος εἰς τὴν ὑποδειγματικὴν μελέτην του περὶ τῶν τοπωνυμῶν τῆς Κύπρου, συνιστῶν ἐν τέλει τὴν ἐξακολούθησιν τῆς μελέτης καὶ ἐρεῦνης καὶ τῶν ὑπολοίπων τοπωνυμῶν τῆς μεγαλονήσου, προσθέτει τὰ ἑξῆς: «*Εἰς τοιαύτην συλλογὴν ἠμποροῦσι νὰ ἐργασθῶσι πρό πάντων οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν τούτων τῶν κυπριακῶν κωμῶν. Ἐὰν «πατρός τε καὶ μητρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμωτάτον ἢ πατρίς», οὐδεμίᾳ ἄλλῃ μελέτῃ τιμωτέρα τῆς ἱστορίας τῆς πατρίδος. διὰ τῆς σπουδῆς τῶν ὀνομάτων, ἔστω καὶ μόνων τῶν κωμῶν εὗρομεν ἐπιζῶσαν τὴν γεραρὰν ἀρχαιότητα πολὺ πλεόν ἢ ὅσον ἐνομιζέτο μέχρι τοῦδε. Καὶ ἡ Χριστιανικὴ παράδοσις ἐφωτίσθη καὶ εἶδομεν ἐπισκόπους οἰονεὶ ἀνισταμένους ἐκ τῶν ναῖσκων, ὅπου ἐκάλυψαν τὰ λείψανά των εὐλαβέστεραι γενεαί. Ξένοι ἐπιδρομεῖς, ἀλλόφυλοι μισθοφόροι, Ἕλληνες ἄρχοντες, Φράγκοι ἰππῶται καὶ Λατῖνοι μοναχοὶ παρήλασαν κατόπιν ἐνώπιον ἡμῶν καὶ ἠκούσαμεν ἐπιζῆσαν καὶ αὐτὸ τὸ ἐπώνυμον τῶν ῥηγῶν».*

Τὰ ἠπειρωτικὰ τοπωνύμια—ἀθησαύριστα ἀκόμη κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἀμελέτητα—εἶναι ὡσαύτως σπουδαιότατα διὰ τὴν μελέτην τῆς ἰδιαίτερας πατρίδος μας. Πόσα ἔξ αὐτῶν δὲν μαρτυροῦν ἀγνώστους καὶ ἐνδιαφερούσας σελίδας τῆς περιπετειώδους κοὶ σκοτεινῆς εἰς πολλὰ σημεῖα ἱστορίας της! Πόσα δὲν εἶναι ἀπήχησις τρόπον τινα ποικίλων γεγονότων λυπηρῶν ἢ εὐφροσύνων τῶν περασμένων χρόνων! Πόσα καὶ πόσα συμβάντα, πόσας ἐπιδρομάς, πόσας συμφοράς, πόσα μαρτύρια ἰῶν μαύρων ἡμερῶν τῆς δουλείας της δὲν μᾶς διηγοῦνται πολλὰ—ἰδίως ἐκ τῶν ξένων—τοπωνυμῶν

της! Ἄφ' οὗ οἱ ἠπειρωῖται καυχῶνται διὰ τὴν «εὐάνδρον» πατρίδα των, ἔχουν ἓνα λόγον περισσότερον νὰ μὴ λησμονοῦν καθόλου τὴν γνωστὴν γαλλικὴν παροιμίαν «noblesse oblige» καὶ ὅτι ἡ μελέτη τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος τῆς γενετείρας των—ὕφ' ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις των—ἀποτελεῖ δι' αὐτοὺς καθήκον ἱερόν, καθήκον ἐπιτακτικὸν καὶ ἐπεῖγον.

Τὰ τοπωνύμια τῆς ἠπειροῦ, τὰ δημοτικὰ τῆς τραγούδια (κλέφτικα, γαμήλια, ἐρωτικά, μοιρολόγια, τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς κ.λ.), τὰ γλωσσικὰ τῆς ἰδιώματα, αἱ ἐπιγραφαί τῆς, τὰ προικοσύμφωνα, τὰ διάφορα κοινωνικὰ ἔγγραφα, τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαιολογικῶν τόπων τῆς, τὰ μεσαιωνικὰ κάστρα τῆς, οἱ βυζαντινοὶ ναοὶ τῆς κ.λ. κ.λ., ὅλα μᾶς διηγοῦνται κἄτι ἀπὸ τὴν μακρὰν ἱστορίαν τῆς, ὅλα προσθέτουν ἓνα λίθον, ἔστω καὶ μικρόν· εἰς τὸ ἄξιον τῆς ἠπειροῦ οἰκοδόμημα, εἰς τὴν ἴδρυσιν τοῦ ὁποίου τὰ «ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ» καλοῦν ὅλα τὰ φιλότιμα τέκνα τῆς, ἀνοίγοντα εὐχαρίστως εἰς τὰς μελέτας αὐτῶν τὰς φιλοξένους στήλας των.

Ἄλλαι γῶραι ἑλληνικαὶ ἠτύχησαν νὰ εὗρουν δεξιούς ἐρευνητὰς τῶν τοπωνυμιῶν των. Ἡ Κύπρος τὸν κ. Σ. Μενάρδον, δημοσιεύσαντα εἰς τὸν ΙΗ' τόμον τῆς «Ἀθηνᾶς» σελ. 315 - 421 τὴν ἀναφερθεῖσαν ὀλίγον ἀνωτέρω ἐξαιρετικὴν πραγματείαν του¹. Ἡ Χίος τὸν μακαρίτην Γ. Ζολώταν καὶ τὸν Καθηγητὴν κ. Κ. Ἀμαντον, τοῦ ὁποίου ἀρκοῦμαι ν' ἀναφέρω μόνον τὴν εἰς τὸν Β' τόμον τοῦ «Λεξικογραφικοῦ Ἀρχείου» σ. 12 - 48 ἀρίστην «Συμβολὴν εἰς τὸ Τοπωνυμικὸν τῆς Χίου»². Διαφόρων χωρῶν τοπωνύμια — μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μερικὰ ἠπειρωτικά: Ἰωάννινα, Σοῦλι, Πρέβεζα κ.λ. — ἠρεύνθησαν εἰς ἐξαιρετικούς πρᾶγματείας των καὶ οἱ κ. κ. Γ. Χατζιδάκις, Π. Φουρῆκης (ἴδ. Ἡμερολόγιον Μεγάλης Ἑλλάδος τοῦ 1922, Ἐπετηρίδα Βυζαντ. Σπουδῶν τοῦ 1924 κ.λ.). κ. ἄ. Περὶ τῶν ἠπειρωτικῶν τοπωνυμιῶν δὲν ἔχομεν—καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω — καμίαν μέχρι τοῦδε συνολικὴν καὶ συστηματικὴν πραγματείαν. Ἡ παροῦσα μελέτη μου δὲν εἶναι—ὡς ἄλλως τε καὶ ἡ ἐπιγραφή τῆς δηλοῖ—παρὰ μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν τοπωνυμιῶν τῆς ἠπειροῦ καί, γενικώτερον, εἰς τὴν μελέτην τῶν ὄρων, ὕφ' οὓς ὁ λαὸς πλάττει τὰς ὀνομασίας τῶν διαφόρων τόπων³. Εὐχομαι ἄλλοι λόγιοι ἠπειρωῖται—καὶ πρὸ πάντων οἱ διδάσκαλοι—νὰ προσφέρουν ἀκόμη μεγα-

¹) Βραχυγραφικῶς θὰ ἀναφέρεται κατωτέρω: Γ. Κ.

²) Βραχυγραφικῶς θὰ δηλώνεται ἐφεξῆς: Γ. Χ.

³) Πρβλ. τὴν ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς Σμύρνης «Ἀνατολικῇ Ἐπιθεωρήσει» τοῦ ἔτους 1872 σ. 6—9. 31 κέξ. ἀνωνύμως δημοσιευθεῖσαν μελέτην «Περὶ ὀνοματοθεσιῶν τινῶν ἐν Συρίᾳ» καὶ τὴν τοῦ κ. Ἀθ. Παππαδοπούλου, Τοπωνύμια καὶ ἔθνη ἐν Πόντῳ, ἐν Λεξικογραφικ. Ἀρχ. Ε', 203 — 209.

λυτέραν καὶ γενναιοτέραν τὴν συμβολὴν τῶν εἰς τὴν μελέτην τῶν τοπωνυμῶν τῆς πατρίδος τῶν.

B'.

Αἱ τοπωνυμῖαι τῆς Ἠπείρου—ἀντανακλῶσαι, ὡς εἶναι φυσικόν, ὅλας τὰς κατὰ καιροὺς ἱστορικὰς τύχας τῆς χώρας—εἶναι ἄλλαι μὲν καθαρῶς ἑλληνικαί, ἄλλαι δὲ ἄλβανικαί, σλαβικαί, τουρκικαί, κουτσοβλαχικαί κ. λ. Αἱ ἄλβανικαὶ ἐπιχωριάζουν, φυσικά, πρὸ πάντων εἰς τὰς ἄλβανοφώνους περιφερείας τῆς Ἠπείρου: πρβλ. τὰς τοπωνυμῖας *Βρέκε*—*Βετετίμε* (=Ἀστροπόβραχος), *Γκοῦρ* (=Πέτρα), *Γρόπε*—*Σκίπε* (=Ἀετόλακκος ἢ Ἀετοφωλεά), *Κάλι*—*Μπάρδι* (=Ἀσπρο ἄλογο), *Κιάφα* (=Ζυγός), *Κιούγγι* (=Κωνοειδῆς βράχος), *Μπιθεκοῦκι* (=Κοκκινόκωλος), *Ῥέθι* (=Στεφάνι), *Σκίπερι*—*Μπρέι*, *Σκίμπι*—*κοῦκι* (=Κοκκινόβραχος), *Χοῦντι*—*κοῦκι* κ. λ.¹

Ὡσαύτως καὶ αἱ κουτσοβλαχικαὶ ἀπαντοῦν κυρίως εἰς τὰ βλαχόφωνα χωρία τῆς ΒΑ. Ἠπείρου, πρβλ. λ. χ. τὰς τοπωνυμῖας *Βάλεα*—*Μάρι*, *Βάλεα*—*ντι* *Κόρνο*, *Μορουμέντο*—*άλ*—*Φλέβο*, *Τζιάννα*—*Πούλεα*, *Πολιτσιουάρε*, *Φριγκουράσα* κ. λ. Τὰ σλαβικὰ καὶ τὰ τουρκικὰ τοπωνύμια ἀνήκουν ἀντιθέτως εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ τμήματα τῆς Ἠπείρου, πρβλ. λ. χ. τὰ τοπωνύμια: *Ἀρμάτοβο*, *Καπέσοβο*, *Κεράσοβο*, *Διάχοβο*, *Ντουμπρίνοβο*, *Ὀνιάτζοβο*, *Χόρμοβο* κ. λ. *Κλινοβό*, *Ῥογκοβό*, *Σανοβό*, *Τουρνοβό* κ. λ. *Ζιέλοβα*, *Λέλοβα*, *Ντραμπάτοβα* (ἐκ τοῦ *Ντόμπρα*—*Βόντα*=καλὸ νερὸ ἢ *Καλονέρι*, κατὰ τὴν ὀρθὴν γνώμην τοῦ Ι. Λαμπρίδου, Ἠπειρωτ. Μελετημ. Α' σ. 8) κ. λ. *Βελτσιόσια*, *Γκριτσούνισια*, *Ντοβρά*, *Πογδορά*, *Σιοποτό*, *Τσιερνέσι* κ. λ. *Ἀλιζόι*—*τσιφλίκ(ι)*, *Ἐμίν*—*ἀγᾶ*, *Κανλι*—*τσεσμὲ* (ἢ *Καλούτσιαν*), *Καραλῆ*—*μπεῦ* (χωρίον παρὰ τὸ Δέλβινον), *Μειζιντιές* (χωρίον βλαχόφωνον, κατοικούμενον ὑπὸ Γκαραγκούνηδων, κληθὲν οὕτως ἐκ κοῦ σουλτάνου Ἀβδοῦλ Μειζίτ), *Ναμάζ*—*Γκιάχ*, *Ντερβένι*, *Ῥεσαντιέ* (ἐκ τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ Ῥεσάτ τοῦ Ε'), *Σιεφικ*—*μπεῦ* κ. λ. Μόνον ἢ ἑλληνικωτάτη, ἀλλ' ἀτυχῆς Χιμάρα, ἣτις καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Τουρκοκρατίας διέμεινεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αὐτόνομος, ἔχει ὅλα σχεδὸν τὰ τοπωνύμιά της καθαρῶς ἑλληνικά: *Ἀνδρεχώρα*, *Ἀπέλιστρα*, *Βῆσσα*, *Γράμματα*, *Γυπέα*, *Γωνία*, *Δέμα*, *Διόταμο*, *Καστανέος*, *Κάκοφο*, *Κάλουφο*, *Κρωτήρι*, *Περιθώρι*, *Παγά*, *Ῥαχῶνες*, *Σπήλαια*, *Σταυρίδι*, *Φντά*, *Χάος*, *Χιμάρα* κ. λ. πρβλ. Δ. *Εὐαγγελίδου*. Ἡ βόρειος Ἠπειρος. Ἀθῆναι 1919 σ. 71.

Ἀφῆνων εἰς ἄλλους εἰδικωτέρους μου τὴν μελέτην τῶν ξένων τοπω-

¹) Τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἄλβανικῶν τοπωνυμῶν ὀφείλω εἰς τὸν φίλον καὶ ἄλβανομαθῆ συνάδελφόν μου κ. Π. Φουρίκην.

νυμιῶν, θὰ λάβω ὑπ' ὄψιν εἰς τὰ ἐπόμενα μόνον τὰς καθαρῶς ἑλληνικὰς ὀνομασίας τῆς χώρας. Τὸ ὕλικόν ἤντηλσα ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ προφορικῶν πηγῶν (ἰδίως τὸ προερχόμενον ἀπὸ τὰ χωρία Πάπιγκον, Ἀρτσίσταν, Ἀγ. Μηνᾶν, Βιτσικόν, Γλυτονιαβίσταν), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τὰ ἐξῆς συγγράμματα :

Ι. Λαμπρίδου, Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα Α' — Γ'. Ἀθήναι 1887 — 1890 (βραχυγραφικῶς θὰ δηλώνεται Η. Μ).

Ι. Λαμπρίδου, Ζαγοριακά. Ἀθήναι 1870 (βραχυγραφ.: Ζαγ.).

Σπ. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ-πασσᾶ τοῦ Τεπελενλῆ. Ἀθήναι 1895 (ἐν τέλει ταύτης ἀπὸ σελ. 601 κῆξ: εὐρίσκεται πίναξ τοῦ Φιλητᾶ ἀνέκδοτος περιέχων τὰ τσιφλίκια τοῦ Ἀλῆ-πασσᾶ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Βραχυγραφικὴ δήλωσις: Ἀραβ.).

Δ. Βασιλειάδου, Ἠπειρωτικὸς Ἀστὴρ (εἰκονογραφ. Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1904. Ἐν Ἀθήναις. Βραχυγραφικῶς: Ἡ. Ἀστ.).

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

1) Τμημάτων τινῶν τῆς Ἠπείρου:

Z. = Ζαγόριον	Λ. = Λάκκα
K. = Κούρεντα	Λπ. = Λακκοπούλλα
Π. = Πωγώνιον	M. = Μαλακάσιον
Πρ. = Πρέβεζα	Τσ. = Τσιαρκοβίστα

2) Χωρίων τινῶν τοῦ Ζαγορίου:

Παπ. = Πάπιγκον	Ἀμ. Ἀγιος Μηνᾶς
Ἀρτσ. = Ἀρτσίστα	

Γ'.

Αἱ πλεῖσται τῶν ἡπειρωτ. τοπωνυμιῶν προῆλθον:

1) Ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς ποιότητος τοῦ ὀνομαζομένου δι' αὐτῶν ἐδάφους ἢ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀναβρύντων ὑδάτων. Ἰκαναὶ δὲ πάλιν τῶν οὕτω πλασθεισῶν τοπωνυμιῶν εἶναι κοινοὶ γεωγραφικοὶ ὄροι, προσηγορικὰ ὀνόματα ἀποδιδόμενα εἰς πάντας τοὺς ὁμοειδεῖς τόπους καὶ ἀποτελοῦν οὕτω δεῖγμα τρανὸν ποιᾶς τινος ῥαθυμίας περὶ τὴν ὀνομασίαν καὶ τὸν χαρακτηρισμὸν διαφόρων τόπων. Οὕτω λ. χ. ἀπαντοῦν αἱ ἐξῆς τοπωνυμίαι:

Ἀργιόραχ(ι) (ἀντὶ Ἀργιόραχι, ἐν Ἀρτσίστῃ).

Ἀσπροχάλικο (εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Λούρου καὶ πρὸς Β. τῆς Φιλιπιάδος· τόπος κληθεὶς οὕτως ἐκ τοῦ χρώματος τῶν ἐν αὐτῷ χαλίκων).

Ἀσπρομυαλὸς (Παπ.) τόπος, οὗ τὸ ἔδαφος συνίσταται ἐκ λευκῆς ἀργίλλου, παρεμφεροῦς τὸ χρῶμα πρὸς μυελόν (προφ. Ἀσπρομυαλός).

Βαρκά (Ἄρτσ.) τόπος βαρκὸς ἦτοι ὑγρὸς καὶ κατ' ἀκολουθίαν χλοερὸς.

Βρυσούλλα (ἔξοχικὸς τόπος ἐν Πρεβέζῃ, κληθεὶς οὕτως ἐκ παρακειμένης πηγῆς).

Βρυσούλλες (Παπ.) Τόπος, ἐν ᾧ πολλαὶ πηγαὶ εἰς ὀλίγην ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν (προφ. λλις),

Βρομονέρι. Πηγαὶ θειοῦχοι παρὰ τὴν Κόνιτσαν, κληθεῖσαι οὕτως ἐκ τῆς ὁσμῆς τοῦ ὕδατος αὐτῶν (προφ. Βρομουνέρ', τό).

Γαῖδαροχώρι (Π.) κληθὲν οὕτω μᾶλλον διὰ τὴν ἀφορίαν τοῦ ἐδάφους τοῦ ἢ διὰ τὴν διατροφὴν ὄνων. (Πρβλ. Γαῖδουρονήσι κ.τ.λ.).

Γυφτόκαμπος (Ζ.) κληθεὶς οὕτω διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν.

Γλυκονέρι (Παπ.) ἐκ τοῦ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ καὶ ἐκ τινος βράχου καταρρέοντος ὕδατος, εἰς ὃ πρό τινος χρόνου συνέρρεον κατὰ τὴν πρώτην Μαΐου πολλοὶ ἀσθενεῖς ἐκ τῶν πέριξ χωρίων καὶ ἐλούοντο ἔνεκα τῶν ἀποδιδομένων εἰς αὐτὸ διαφόρων ἱαματικῶν ἰδιοτήτων (προφ. Γλυκουνέρ', τό).

Κοκκινόχωμα (Κ.), **Κόκκινον λιθάρι** (Παπ.) (προφ. Κόκκινου λ'θάρ') ἐκ τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος τῶν τόπων. (Πρβλ. ἐν Κύπρῳ Κόκκιν' ἀλέβκα Τ. Κ. σ. 359), **Κρουνέρι** (Π.).

Λάκκος (=λύαξ ἐν Ἠπειρῷ), ὄνομα λύακος ἐν Παπίγκῳ· **Λίμνες**, ὄροπέδιον ἐν Παπίγκῳ, ἐφ' οὗ σχηματίζονται μικραὶ λίμναι ἐκ τῆς τήξεως τῶν χιόνων τῶν πέριξ βουνῶν (Πρβ. Λιμνὴν καὶ Λιμνιά, ἐν Κύπρῳ Τ.Κ. σελ. 359) προφ. Λάκκος, Λίμνις).

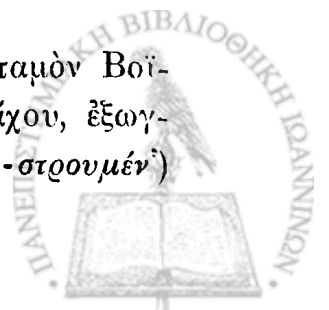
Ξηρόβαλτος (Π.) **Ξηροβούνι** (Μ.), ὄρος γυμνὸν καὶ ξηρὸν παραλλήλως πρὸς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀράχθου.

Πέτρα χωρίον παρὰ τὸν Λοῦρον, **Πλάκα** (Μ.), **Πουρί** (Παπ.) ἐκ τοῦ ἐξ αὐτοῦ ἐξαγομένου πωρίνου λίθου, **Ποτάμι** (Παπ.), παραπόταμος τοῦ Ἀώου, ὅστις καλεῖται καὶ **Βοῖδομάτι** (προφ. Πουτάμ', Βουιδουμάτ').

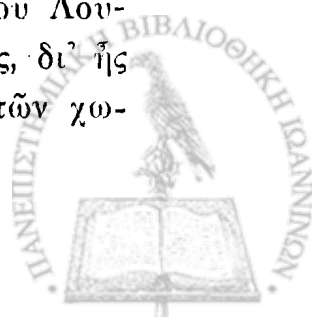
Χαλίμι (Μ.) χωρίον ΒΑ. τοῦ Συρράκου. **Χαλικαριά** (Παπ.), **Χούχλακας**, τόπος ἐν Παπίγκῳ κληθεὶς οὕτω ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ πηγῆς ἀφθόνου ὕδατος, ὅπερ «χουχλάζ'» (κοχλάζει) ἦτοι ἐξέρχεται μετὰ κοχλασμοῦ κ. λ.

2) Ἐκ τῆς ποικίλης διαπλάσεως τοῦ ἐδάφους ἢ ἐκ τοῦ σχήματος καὶ τῆς μορφῆς αὐτοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκ τῆς ὁμοιότητος αὐτοῦ πρὸς διάφορα ἴσφα ἢ πράγματα λ. γ.

Ἀγγαστρωμένη (Παπ.), οὕτω καλεῖται «οὐβίρα» τις εἰς τὸν ποταμὸν Βοῖδομάτην ἐκ τοῦ ἐν τῇ δεξιᾷ πλευρᾷ της συμπαγοῦς βράχου, ἐξαγωγόμενου κατὰ τὸ μέσον, δίκην ἐγκύου γυναικὸς (προφ. -σιρουμέν')

- Αὐγὸ** καὶ **Αὐγουλάκι** οὕτως ἐκλήθησαν παρὰ τῶν πολιορκητῶν τοῦ Μπιζανίου οἱ δύο γνωστοὶ παρ' αὐτὸ λόφοι ἐκ τοῦ ὠειδοῦς σχήματός των.
- Βαγγιλίστρια** (Παπ.), τόπος εἰς τὰς κλιτῦς τοῦ ὕρου Ἀστράκας, ἐν ᾧ μακρόθεν φαίνεται οἶονεὶ ἐξωγραφημένος ὁ εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Ἐν τούτῳ ἐκτίσθη καὶ εἰκόνισμα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.
- Βαθύλακκος**, χωρίον τῆς Παραμυθίας καὶ ῥυάξ ἐν Παπίγκῳ διασχίζων βαθέως τὴν πλευρὰν τοῦ βουνοῦ, ὅθεν καταρρέει. (Πρβλ. Βαθύλακκον, κώμην ἐν Κύπρῳ).
- Ζουνάρια** (Παπ.). Ὡς προσηγορικὸν ὄνομα ἢ λέξις δηλοῖ πλατείας καὶ χλοερὰς λωρίδας διαθεούσας τὰς πετρώδεις καὶ γυμνάς, ὡς τὰ πολλὰ, πλευρὰς τῶν βουνῶν ἐν εἴδει ζώνης (Πρβλ. *Κακὰ ζουνάρια* ἐν τῷ χωρίῳ Βιτσικῷ τοῦ Ζαγορίου).
- Καγκέλια** (Παπ.), τόπος διασχιζόμενος ὑπὸ ἀνάντους καὶ ἐλικοειδοῦς ὁδοῦ. ὁμώνυμος δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρου Μιτσελίου, ὅπερ δεσπόζει ἐξ Α. τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων.
- Κακόλακκος** (Π.), χωρίον, ὅπερ χωρίζει ἀπὸ τοῦ ἔναντι χωρίου Ῥομπάτες ῥυάξ βαθύς καὶ μὲ ἀποκρήμνους καὶ ἀποτόμους ὄχθας (πρόφ.-λακκούς).
- στ' Καλόρη' τὰ Κιφάλια** (Ἀμ.) Πρβλ. τὰς ἀρχαίας *Κυνὸς Κεφαλὰς*, *Ῥονοῦ γνάθον* κ. λ.
- Κάμπος**. Οὕτω καλεῖται πᾶς τόπος πεδινὸς παρὰ τῶν καλλιεργούντων αὐτὸν κατοίκων, χωρὶς νὰ λαμβάνηται φροντὶς πρὸς διάκρισιν αὐτοῦ δι' ἰδίον ὄνοματος ἀπὸ ὁμοειδῶν τόπων. Ἄλλ' ὅταν εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη τοιαύτης διακρίσεως, λ. χ. προκειμένου νὰ συγκριθῇ πεδιάς τις πρὸς ἄλλην, τότε προστίθεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου, εἰς ὃ ἀνήκει, ἢ κατὰ γεν. ἢ ὡς ἐπιθετικὸς δορισμὸς λ. χ. «οὐ κάμπους τς Γλυτουνιαφστας εἶνι καλύτιρους ἀπὸν τούγ κάμπου τς Κόντσας ἢ τς Γουρίτσας ἢ τ' Γιαννίν' (=τῶν Ἰωαννίνων)» κ. λ. ἢ «οἱ Γλυτουνιαφσνὸς οὐ κάμπους εἶνι καλύτιρους ἀπὸ τὸν Γουρι...τικουν» κ. λ.).
- Καμποχώρια**, ἔκφρασις γενική, δι' ἧς ὀνομάζονται 22 χωρία τοῦ τμήματος Κουρέντων τὰ ἐπὶ τοῦ ὀμαλωτέρου καὶ πεδινωτέρου ἐδάφους κείμενα.
- Καπνισμέν(η)** (ἐνν. *μπισ'τιριά*—σπηλιὰ ἐν Ἠλείῳ), σπήλαιον εἰς τὸ χωρίον Βιτσικὸν (Ζ.) καπνισμένον ἐκ τῆς πυρᾶς, ἣν ἀνάπτουν οἱ εἰς αὐτὸ ἐν ὄρῳ ἀνάγκης καταφεύγοντες κνηγοὶ ἢ ποιμένες.
- Κλεισοῦρα**. Οὕτω καλεῖται 1) χωρίον εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Λούρου 2) χωρίον πρὸς Α. τοῦ Τεπελενίου 3) στενὴ κοιλὰς, δι' ἧς διέρχεται ἡ ἀμαξιτὴ ὁδὸς Ἰωαννίνων—Κονίτσας, μεταξύ τῶν χωρίων Δολιανῶν καὶ Ἀρτσίστης (Ζ.) κ. ἄ.

Μακρύκαμπος 1) ὄροπέδιον ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Βοστίνης (Π.) καὶ 2) τόπος ἐν Παπίγκῳ (προφ. -καμπους).

Μπισ'τιρῆς (Παπ.), τόπος ἀπόκρημνος καὶ σπηλαιώδης.

Πλατεῖα Χούν(η) (Παπ.) (Προβλ. ἐν Χίῳ: Στενοχώνη). *Χούνη* παρ' ἡμῶν σημαίνει κοίλην κατωφέρειαν εἰς τὰς πλευρὰς βουνοῦ, δι' ἧς καταρρέουν χάλικες ἀποκοπτόμενοι ἐκ τοῦ ἐδάφους καὶ ἀποτελοῦντες σωρὸν ἐν εἴδει *χοάνης*, ἧς ἡ βᾶσις εἶναι εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους καὶ ἡ κορυφή ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῆς κλιτύος. (Προβλ. Τ. Χ. σελ. 39).

Πόρτις (οἱ), διάβασις ὁμοία πρὸς πύλην ἄνωθεν τῆς Γλυτονιαβίστης καὶ ἄλλη παρὰ τὴν Γότισταν (Μ.).

Σιάδια. (ἀντὶ ἰσιάδια = τόπος ἴσιος, ὁμαλὸς ἢ ἄλλως ἴσιονμα, ἰσιουτουπιὰ καὶ ὑποκοριστ. *σιαδαράκ'*). Ἐπειδὴ τοιοῦτοι ὁμαλοὶ τόποι ὑπάρχουν πολλαχοῦ, διαστέλλονται διὰ τῆς προσθήκης ἐπιθετικοῦ διορισμοῦ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ χωρίου, εἰς ὃ ἀνήκουν λ. χ. *Βραδινὰ Σιάδια*, *Παπιγκιώτικα Σιάδια* (ἀνήκοντα εἰς τὰ χωρία Βραδέτον, Πάπιγκον (Ζ.) κ. ἄ.

Σκᾶλα. Οὕτω καλεῖται ὁδὸς δυσβατωτάτη παρὰ τὴν Κρουσιόβισταν (Μ.), προβλ. Η. Μ. τ. Ε', 15, ἔτι δὲ καὶ τόπος ἐν Παπίγκῳ κατωφερῆς καὶ κλιμακοειδῆς.

Σκασμάδ(ι), τὸ (Παπ.), τόπος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Ῥαδόβολης, κληθεὶς οὕτω, διότι φέρει ῥωγμὴν καὶ οὕτω φαίνεται προελθὼν ἀπὸ τὸ *σκάσιμον* τρόπον τινὰ τῆς ἀκρωρείας κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο.

Σκαφιδάκι (Πρ.), βουνὸν ὁμοιάζον πρὸς σκάφην ἀνεστραμμένην. (προβλ. *Σκάφη* ἐν Κύπρῳ. Τ. Κ. σ. 361).

Σπήλαιο (Κ.).

Τρῦπα (Ῥῆτσ.), ἔνεκα ὀπῆς ἐν τῷ αὐτόθι κειμένῳ βράχῳ.

Ψ(η)λὰ Κουκούλια (Παπ.), τόπος, ἐν ᾧ ὑψοῦνται ἀπότομοι καὶ συμπαγεῖς καὶ ἀπομεμονωμένοι ἀπ' ἀλλήλων βράχοι.

3) Ἐκ τῆς θέσεως τοῦ τόπου εἴτε καθ' ἑαυτὸν εἴτε ἐν ἀναφορᾷ καὶ συγκρίσει πρὸς τοὺς παρακειμένους ἢ καὶ ἀπώτερον κειμένους ὁμοειδεῖς τόπους, λ. χ.

Ἀνήλιο, τό. Οὕτω καλεῖται κόμη ἐν Μαλακασίῳ ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς, ἔτι δὲ καὶ μία τῶν συνοικιῶν τοῦ Παπίγκου, εἰς ἣν ὁ ἥλιος ἀνατέλλει βραδύτερον ἢ εἰς τὰς ἄλλας. Ἀντιθέτως τὸ Μέτσοβο καλεῖται καὶ *Προσήλιο* (Προβλ. Η.Μ. Δ', 7).

Κάτου-Λάκκος (Παπ.), *Κειθιλάκκος* (ἦτοι ὁ «ἀπεκεῖθε», ὁ πρὸς Δ' τοῦ Παπίγκου λάκκος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πρὸς Α. αὐτοῦ ῥέοντα καὶ κυρίως *Λάκκον*, ὡς ἐρρήθη ἀνωτέρω, καλούμενον).

Κλειδί, τόπος, ὅστις ὄντως εἶναι ἢ κλείς ἀτραπῶν εἰς τὴν πρὸς Ν. τῆς Γλυτονιαβίστης ἀπόκρημνον βουνοσειράν.

Μεσοβούνι (Ζ.), χωρίον κείμενον ὄντως ἐν μέσῳ δύο βουνῶν.

Μεσογιόφυρα, ἀντὶ *Μεσογιόφυρο* = ἡ ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου γέφυρα, δι' ἧς διέρχεται καὶ ἡ κεντρικὴ ἀμαξιτὴ ὁδὸς τῆς Ἡπείρου Ἰωαννίνων-Κορυτσαῶς, καὶ ὁ περὶ αὐτὴν τόπος. Ἐκλήθη δ' οὕτω ἅτε κειμένη ἐν μέσῳ δύο ἄλλων γεφυρῶν, ἧτοι τῆς ἐπὶ τοῦ Σαρανταπόρου καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Μπουραζανίου, συμβαλλόντων εἰς τὸν Ἰωάννου Κατόπιν, λησμονηθείσης τῆς ἀρχῆς τῆς λέξεως καὶ συμπεριληφθεισῶν καὶ τῶν παρακειμένων δύο γεφυρῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἐτραπή ὁ ἐνικὸς εἰς πληθ. *Μεσογιόφυρα* (προφ. *Μισογιόφ*-).

Παράβαλτος (Κ.) — *Πέραμα*, προάστειον τῶν Ἰωαννίνων κείμενον εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην τῆς Παμβώτιδος. — *Πέρα μαχαλᾶς* ἢ ἀπλῶς *Πέρα* καλεῖται μία τῶν συνοικιῶν τοῦ Παπίγκου, ἅτε κειμένη εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην τοῦ διασχίζοντος αὐτὸ *Λάγκου* (ῥύακος).

Ποταμιά. Οὕτω καλοῦνται δύο κῶμαι, ἡ μὲν ἐν τῇ στενῇ καὶ εὐφόρῳ πεδιάδι τοῦ Φαναρίου μεταξὺ τοῦ Ἀχέροντος καὶ Κωκυτοῦ, ἡ δὲ παρὰ τὸν ἄνω ῥοῦν τοῦ Λούρου. (Πρβλ. *Ποτάμιν*, *Δικὸ ποταμοί*, κώμας τῆς Κύπρου (Τ. Κ. σ. 358).

Τὰ δύο τμήματα πόλεως ἢ κώμης ἢ καὶ δύο ὁμώνυμοι καὶ πλησίον ἀλλήλων κείμενοι κῶμαι, καθ' ὅσον μὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἢ ἐψηλοτέρα θέσις τῆς ἐτέρας, διακρίνονται διὰ τῶν ἐπιρρ. *Πάνω* — *κάτω* λ.χ. *Πάνω Κόντσα* — *Κάτω Κ.*, *Πάνω Ραβένια* — *Κάτω Ρ.* (Ζ.), — *Πάνω Σουδενά* — *Κάτω Σουδενά* (Ζ.), *Πάνω Λαψίστα* — *Κάτω Λ.* (Κ.), *Πάνω Σούλι* — *Κάτω Σ.* (Λ.), *Πάνω Μεσοπόταμο* — *Κάτω Μεσοπόταμο* (χωρία παρὰ τὸ Δέλβινον), *Πάνω Βίτσα* — *Κάτω Β.* (Ζ.), *Πάνω Δρόβιανη* — *Κάτω Δρ.*, *Πάνω Χώρα* — *Κάτω Χώρα* (συνοικίαι τοῦ Ἄνω Λαμπόβου καὶ τοῦ Δελβινακίου Π.), *Πάνω Χωριό* (συνοικισμὸς παρὰ τὰ Κάτω Σουδενά ἐκλιπὼν ἤδη) κ. ἄ., καθ' ὅσον δὲ συγκρίνονται πρὸς ἀλλήλας κατὰ τὸ μέγεθος, προκύπτουν τοπωνύμια ὑποκοριστικὰ λ.χ. *Μπιστούνη* (χωρίον παρὰ τὰ Ἰωάννινα) καὶ *Μπιστουνόπουλλο*, *Δελβινάκι* (Π.), καὶ *Δελβινακόπουλλο* (Κ.), *Τσιφλίκι* καὶ *Τσιφλικόπουλλο* (ἐπαρχία Κονίτσης), *Γαρδίκι* καὶ *Γαρδικόπουλλο* ἢ *Παλιὸ Γαρδίκι* (Κ.), *Σούλι* καὶ *Σουλδόπουλλο* (Κ.), *Γρανίτσα* καὶ *Γρανιτσοπούλλα* (παρὰ τὴν Παραμυθίαν), *Ζαβροῦχο* καὶ *Ζαβρουχάκι* (ὄροπέδια παρὰ τὴν Κιάφαν καὶ Κιούγγι. Πρβλ. Η.Μ. Γ', 9), *Νεοχώρι* (Κ.) καὶ *Νεοχωράκι*, *Κορώνη* καὶ *Κορωνόπουλλο*, *Λάκκα* καὶ *Λακκοπούλλα* (περιφέρειαι ἐν τῇ Ν. Ἡπείρῳ) κ. ἄ. (πρβλ. καὶ τὰ ῥηθέντα *Αὐγὸ* καὶ *Αὐγουλάκι*).

4) Ἐκ τῆς ὑφ' ἡμῶν χρήσεως τοῦ ἐδάφους λ. χ.

Ἀλογόδρομος (Ἀλουγόδρομους) ὁδὸς ἐπὶ τῶν Δ. κλιτύων τοῦ ὄρους Ἀστράκας (Παπ.), δι' ἧς διέρχονται τὰ ἄλογα τῶν Σαρακατσαναίων νομάδων-
Βίγλα (=σκοπιά), παρὰ τὸ χωρίον Βουτονὸς (Μ.) (Πρβλ. καὶ *Καραούλια* (Μ.))

Γελαδομονή (προφ. Γιλαδουμουνή), τόπος ἐν Παπίγκῳ, ἐν ᾧ «μονιάζον» τὰ βόδια, τὰ γελάδια.

Κλεφτόβρυσες (Παπ.) πηγαί, ἐξ ὧν ὑδρεύοντο οἱ λησταί, τῶν ὁποίων τὰ λημέρια ἔκειντο ἐκεῖ πλησίον (προφ. *Κλιφτόβρυσες*).

Λ(ι)βαδάκια (Παπ. καὶ ἐν Βίτση (Ζ), *Λιβάδια* (Ἄρτσ.) Πρβλ. *Λιβάδι* καὶ *Λιβάδκια*, κώμας ἐν Κύπρῳ (Τ. Κ.) σ. 359.

Ξυλοπάζαρο (Μ.) πρβλ. καὶ Ἀλευροπάζαρο (ἐν Ἰωαννίνοις).

Πόρος, τόπος ἐν τῇ Α. ὄχθῃ τῆς Παμβώτιδος, εἰς ὃν καταλήγει ἡ ἀπὸ Μετσόβου εἰς Ἰωάννινα ὁδός, καὶ ἐν Παπίγκῳ, ἐν ᾧ ὄντως εἶναι τὸ πέρασμα τῶν μεταβαινόντων εἰς Βίκον (προφ. *Πόρους*, ὄ).

5) Ἐκ τῶν φυτῶν τῶν ἐν διαφόροις τόποις φυομένων (*φυτώνυμοι τοπωνυμῖαι*). Οὕτως ὠνομάσθησαν διάφοροι τόποι εἴτε ἐκ τῆς πληθύος τῶν ἐπ' αὐτῶν φυτῶν καὶ δένδρων εἴτε καὶ ἐξ ἑνὸς μόνου δένδρου, διότι καὶ ἐν μόνον δένδρον ἀπομεμονωμένον ἢ διαφέρον τῶν παρακειμένων κατὰ τὸ μέγεθος δύναται νὰ διακρίνη τὸν τόπον καὶ νὰ δίδῃ ἐπομένως τὸ ὄνομά του εἰς αὐτόν. Τοῦτο πολλάκις παραμένει καὶ ἂν οὐ λείψῃ τὸ φυτόν, τὸ ὁποῖον ἔδωκε τὸ ὄνομά του εἰς τὸν τόπον. Ἄν δὲ κατόπιν εἰς τοὺς τόπους, οἱ ὁποῖοι τοιοῦτοτρόπως ὠνομάσθησαν, συνέβη νὰ κτισθῇ κώμη τις, προσέλαβε καὶ αὕτη τὴν φυτώνυμον τοπωνυμίαν, διότι, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ κ. Σ. Μενάρδος, τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων τοποθεσιῶν εἶναι τρόπον τινὰ φυτώρια τῶν ὀνομάτων τῶν κωμῶν. π. χ.

Ἀγκάθ(ι) (Παπ.): Ἀγραθιά (Ἄρτσ.), Ἀσφάκα (πρὸς Β τῶν Ἰωαννίνων καὶ εἰς τὰς κάτωθεν τῆς Δοβραῆς ὑπωρείας τοῦ Μιτσκελίου).

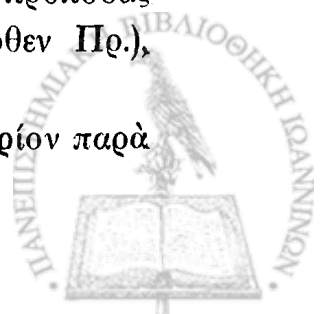
Β(ου)ζιά, ἡ (Μ. Ἡ λέξις σημ. τὴν ἀκταίαν), *Βρομοκλάδια* (Παπ.) (προφ. *Βρουμουκλ* -).

Δαδιά (Παπ.), *Δαδιές* (Παπ.), ἔστὸ *Δάσος* (Πρ.).

Ἐλαιῶνας (Πρ.), Ἐλατα, τὰ (εἰς τὰς κλιτύς τοῦ πρὸς Δ. τοῦ Παπίγκου ὄρους Τσιούκας).

Καλαμᾶς (ποταμός, ὁ παρ' ἀρχαίοις Θύαμις), *Κανναβίστριες* (-ις) (κῆποι κανναβόσπαρτοι ἐν Παπ.), *Καρνὰ* (Ἄρτσ.), *Καρνές* (εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Μιτσκέλ), *Καστανιά* (Σουλίου), *Καστροσυκιά* (ἄνωθεν Πρ.), *Κιρασιά* (Παπ. καὶ Ἄρτσ.).

Δάπατο(ν), τὸ (ἐπὶ τοῦ ὄρους Ῥαδόβολης Παπ.), *Λεφτοκαρνὰ* (χωρίον παρὰ τοὺς Φιλιάτες).

Μέγα δέντρο(ν) (Ἀ.μ.), *Μονοδέντρο* (Ζ), *Μέγας λόγγος* (παρὰ τὴν Βοστίαν Π.)
Μηλιά (Π.) *Μυγαλιά* (μία τῶν συνοικιῶν τῆς Γκριτσούνιστας (Κ.) καὶ
 2) τόπος ἀμπελόφυτος ἐν Ἀρτσιῶν),

Παλιάμπελα (Κ. Σουδενὰ (Ζ.), *Πλάτουνας* (συνοικία Ἰωαννίνων), *Πουρ-
 ναριά* (Ἀρτσ.). *Πουρνιά* (Παπ.).

(Ἀγιάννης) **Ῥιγανᾶς** (Πρ.) ἐκ τῆς ἀφθόνως παρ' αὐτὸν φυομένης ῥιγανῆς,
 Ῥειχοζώναρο (ἀντί: Ῥεικιοζώναρο, ἀπὸ τὰς ἐν αὐτῷ φυομένας
 ῥεικίτας (ἔρεικας).

Σουρβιά (Παπ.), *Συκιές* (Ἀρτσ.).

Τρανταφυλλιά (χωρίον ἐν τῇ Ν. Ἠπείρῳ).

Χάν' Φτελεᾶς (πανδοχεῖον πρὸς Ν. τῶν Ἰωαννίνων, λαβὸν τὸ ὄνομα ἐκ
 τῆς παρ' αὐτὸ πτελέας), *Φτέρ(ι)* (Ἀρτσ.), *Φτέρεις* (Ἀμ.) κ.λ. (Πρὸβλ.
Πενκερά, Ἀγκαθθερόν κ. λ. ἐν Κύπρῳ, Ἀγκαθεά, Ἀγρελεᾶς,
 Ἀχλαδεᾶς, Πενκεᾶς, Πρινεᾶς κ. λ. ἐν Χίῳ (Τ. Χ' σελ. 47).

Σημ. Καρπώνυμοι τοπωνυμῖαι, συνήθεις ἀλλαχοῦ, εἶναι σπάνια καθ' ὅσον
 γνωρίζω, ἐν Ἠπείρῳ, πρὸβλ. *Βαλανιδόρραχο* (χωρίον παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ
 Ἀχέρ. καὶ Κωκυτοῦ, *Καμποκούκκια* (Ἀρτσ.) (Πρὸβλ. *Κολοκάσι*, *Κρομμύδι*,
Σταφύλι, *Φοινίκι*, *Μακράσουκα*, *Συκαμίνου* κ. λ. ἐν Κύπρῳ (Τ.Κ. σελ.
 365, 366, 368), Ῥωδάκινο, χωρίον ἐν Δ. Κρήτῃ κ. λ.).

6) Ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς νεμομένων ζώων ἢ ἐντόμων λ. χ.

Ἀβδέλλα (εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Σμόλκα).

Ἀλποχώρι (Π.), δεύτερον παρὰ τὴν Δωδώνην καὶ τρίτον παρὰ τὸ Σοῦλι.

Ἀετόρραχι, ἢ, καταστᾶσα πανελληνίως γνωστὴ ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ μάχης κατὰ
 τὴν πολιορκίαν τῶν Ἰωαννίνων. Ἀιτοκούκουλο(ν), βράχος ἐν Παπ.

Μελίσσι, βράχος ἐν Μ. (Η, Μ. Δ', 27), *Μελισσόπειρα* (Π.).

Μυρμηγκόρραχι, ἢ (Ἀρτσ.). (Πρὸβλ. τὰ ἀρχαῖα: Μυόνησος, Ἀλωπεκόνησος).

7) Ἐκ ποικίλων οἰκοδομημάτων εὑρισκομένων ἐν αὐτοῖς. Εἶναι δὲ ταῦτα

α) **Ναοὶ** καὶ **Μοναί**. Ὅπως πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οὕτω καὶ ἐν Ἠπείρῳ
 τὰ ἀγιώνυμα τοπωνύμια εἶναι πολυπληθέστατα. Ἡ ζωηρὰ τοῦ ἑλληνικοῦ
 λαοῦ εὐσέβεια δὲν περιορίζεται εἰς μόνην τὴν οἰκοδομίαν ναῶν εἰς τοὺς
 πολιούχους τῶν κωμῶν καὶ ἄλλους ἀγίους, ἀλλ' ἀποδίδει τὸ ὄνομα τοῦ
 ἀγίου, εἰς τιμὴν τοῦ ὁποίου κτίζει τὸν ναόν, καὶ εἰς τὸν πέριξ τόπον καὶ
 εἰς πολλὰς κώμας, κτιζόμενας εἰς τοιοῦτους ἀγιωνύμους τόπους. Οὕτω λ. χ.
 εἰς μόνον τὸ Πάπιγκον ἔχομεν τὰς ἐξῆς τοπωνυμίας ἐξ ὀνομάτων ἀγίων:
 Ἀι-Βλάις (Ἅγιος Βλάσιος), Ἀγιώρ'ς (Ἄ. Γεώργιος), Ἀι Νκόλας, Ἀι-Θανάις¹.

¹) Οὐκ ὀλίγοι ἀγιώνυμοι τοπωνυμῖαι ἀνήκουσαι εἰς τόπους πλήρεις ἀγρῶν καὶ
 ἀμπελῶν λέγονται καὶ εἰς πληθ., καθ' ὅσον ὁ δι' αὐτῶν ὀνομαζόμενος τόπος νοεῖται
 ὡς σύνθετόν τι ἐκ πολλῶν ἀμπελῶν ἢ ἀγρῶν. Οὕτω λ. χ. λέγεται «ἀκόμα δὲ(ν) γίνεαι»

Παναγιά, Παλιουρή (Παναγία ἢ Παλιουριώτισσα), Ἀ2-Κουσαντίνους, Ἀ2-λιᾶς, Ἀ2-Τρύφανους (Ἀγ. Τρύφων), Ἀ2-Παρασ'κιβή, Ἀγκυριακή (Ἀγ. Κυριακή), Αἰ-Κιστόφορους (Ἀγ. Χριστόφορος), Αἰ-Ταξιάρχ'ς (Ἀγ. Ταξιάρχαι), Βαγγιλίστρια κ. ἄ., σχεδὸν ὅσοι οἱ ναοὶ καὶ τὰ παρεκλήσια καὶ τὰ εἰκονίσματα ἀκόμη τὰ ἰδρυμένα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ.

Αἰ-Βασίλ'ς (Αἰτ.), Μιγάλ' Ἰκκλησιὰ (Ἀμ.) ἦτοι ναὸς τοῦ Ἀγ. Μηνᾶ, τοῦ πολιούχου τῆς φερωνύμου κόμης, Ἀ2-Σουτήρα (ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος ἐν Γλυτονιαβίστη), στοῦ Μαναστήρ' (=ἢ τε μονή, ἢ παρὰ τὸν Ἀμ., τῆς Παναγίας τῆς Σπηλαιωτίσεως καὶ ὁ περὶ αὐτὴν τόπος), ὅς τ' Βιλλὰ (=ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἡ μονὴ τῆς Βελλᾶς καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ πόλις Βελλά, ἧς τὸ ὄνομα διασφύζεται καὶ ἐν τῷ τίτλῳ τοῦ μητροπολίτου Βελλᾶς καὶ Κονίτισης) κ. ἄ., χωρία δὲ ἀγιώνυμα σημειοῦμεν τὰ ἐξῆς: Ἀγ. Μηνᾶν (Ζ.) Ἀγ. Σαράντα (ἐκ τῆς Μονῆς τῶν ἁγ. 40 μαρτύρων), Ἀγιονικόλαν (παρὰ τὴν Αὐλῶνα), Σωτήρα (Αὐλῶνος, ἐκ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως), Ἀγιαντριᾶν, Ἀγιοβασίλην (παρὰ τὸ Δέλβινον), Ἀ2 Γεώργιν (κάτωθεν τῶν Ἀγ. Σαράντα), Περίλιφτη (συνοικισμὸν παρὰ τὰ Ἰωάννινα ἐκ ναοῦ Παναγίας τῆς Περιβλέπτου) κ. λ. π.

Μόνον κατ' αἰτ. λέγεται ἡ τοπωνυμία ὅς τις Ἀγίους («τοῦ γιουφύρ' ὅς τις Ἀγίους») κληθεῖσα οὕτω, διότι παρὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ γέφυραν, κειμένην παρὰ τὰ Κάτω Ραβένια (Ζ.), ὑπάρχει σπήλαιον, εἰς τοὺς τοίχους τοῦ ὁποίου διασφύζονται παλαιαὶ ἀγιογραφίαι, καὶ ὑποτίθεται ὅτι θὰ ἦτό ποτε ναὸς ἢ ἀσκητήριον (Η. Μ. Ζ', 10 σημ. 2) (Πρὸς τοὺς Ἀγίους ἐν Κύπρῳ, ἐκ παρεκκλησίου τῶν Ἀγ. Ἀναργύρων (Τ. Κ., 378).

Σημ. Ὅταν δύο παρακείμενα χωρία συμβῆ νὰ ἔχουν παρεκλήσια εἰς τὸν αὐτὸν ἅγιον ἀφιερωμένα καὶ ὁμώνυμα ἐπομένως τοπωνύμια, τότε δὲν ἀρκεῖ πλέον μόνον τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου εἰς δήλωσιν τοῦ τόπου, ἀλλ' ἀνάγκη δι' ἐπιθέτου ἢ δι' ἐμπροθέτου ἢ διὰ γενικῆς διορισμοῦ νὰ δηλωθῆ ἀκριβέστερον, ποῖον ἐκ τῶν δύο ὁμωνύμων τόπων ἐννοῦμεν. Οὕτω λέγομεν: πάνου (πηγαίνω) ὅς τὸν Ἀλιὰ τοῦ Γλυτουνιαφονὸ ἢ τις Γλυτουνιαφοντας ἢ ὅς τὸν Ἀλιὰ τοῦμ Παπιγκιώτικον, πάνου ὅς μ' Παναγὰ ὅς τὸν Βισκὸ (Ζ.) ἢ ἔρχουμι ἀπὸ ἡμ Παναγὰ ἀπὸ τοῦ Βισκὸ (πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς ἐν Παπίγκῳ) κ. λ.

6) **Μύλοι.** Καὶ οἱ εἰς τὰ διάφορα χωρία μύλοι ἔδωκαν τὸ ὄνομά των εἰς τοὺς πέριξ τόπους. Ἀλλὰ καὶ χωρία ἔτι εἶναι φερώνυμα μύλων, λ. χ. Μύλος, χωρίον ἐν Λακκοπούλλα (πρὸς Μύλους καὶ ἐν Πελοποννήσῳ).

οἱ Παναγῆς=δὲν ὠρίμασαν εἰσέτι τὰ ἐν τῇ Παναγῇ σιτηρά, «Φέτου οἱ Ἀγκυριακῆς ἢ οἱ Αἰ-Θανάδεις δὲν εἶναι προκουμέν»=οἱ ἐν Ἀγ. Κυριακῇ ἀγροὶ ἢ αἱ ἐν Ἀγ. Ἀθανασίῳ ἄμπελοι δὲν εἶναι προκομμένοι.

Ἄν δὲ μύλος τις ἐγκατελείφθη καὶ ἐκτίσθῃ ἄλλος εἰς μέρος καταλληλότερον, τότε ὁ περὶ τὸν ἐγκαταλειφθέντα τόπος καλεῖται φυσικὰ *Παλιόμυλους* (παλαιόμυλος).

γ) *Κρήναι καὶ πηγὰδια*. Συνήθης εἶναι ἡ τοπωνυμία ᾽ς τ' *Βρύσι* (πρὸβλ. καὶ ἀνωτέρω *Βρυσούλλα*). *Βρύσι* καλεῖται καὶ χωρίον παρὰ τὸ Δέλβινον καὶ ἕτερον εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὄρου *Πλαταριάς* (Ν. τοῦ λιμένος τῆς Ἠγουμενίτης) (Πρὸβλ. καὶ χωρίον *Κρήνα* ἐν Χίῳ. Τ. Χ. σελ. 27). Ὡσαύτως συνήθης καὶ ἡ τόπων. *Π(η)γάδι* (προφ. βγάδ'), ὡς λ. χ. ἐν Παπίγκῳ, ἐνθα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐννοεῖται οὐ μόνον ἡ εἰς τὸ χωρίον παρακειμένη κρήνη, ἀλλὰ καὶ ὁ περὶ αὐτὴν τόπος, πλήρης κήπων καὶ ἀγρῶν. *Πέντε Πηγὰδια*, πρὸς Ν. τῶν Ἰωαννίνων, γνωστὰ ἔκ τε τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου τοῦ 1897 καὶ ἔκ τοῦ τελευταίου ἑλληνοτουρκικοῦ τοῦ 1912-3. *Πγαδούλλ'* (Ἄρτσ.) (ὡς προσηγορικὸν ἢ λέξις δηλοῖ τὸ φρέαρ). Συνηθέστερον προστίθεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ιδρύσαντος τὴν βρύσιν ἢ πηγὰδι λ. χ. ᾽ς τ' *Στέφους τ' βρύσ'* (Παπ. Ἡ κατ' ὄνομ. ἐκφορὰ ἄχρηστος), ᾽ς τ' *Μίχ' τ' βρύσ'* (Παπ.), ᾽ς τ' *Νιάσκα τ' βρύσ'* (Παπ.) κ. ἄ., εἰς ἃ προηγεῖται κατὰ κανόνα τὸ ὄνομα τοῦ ιδρυτοῦ. Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ἡ τοπων. *Βρυσιατραγκόν'* (Παπ.) ἀντὶ βρύσ' τοῦ *Σιαντραγκόνη*, ὡσπερ ὄντως καὶ ἀνέγνωσα αὐτὴν εἰς προικοσυμβόλαιον τοῦ ἔτους 1813. Ἐν ταύτῃ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ἐκλιπόντος πρὸ πολλοῦ τοῦ οἴκου τοῦ ιδρυτοῦ καὶ λησμονηθέντος τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, συνεσωματώθη ἡ λ. βρύσ' μετὰ τούτου εἰς ἓν ὄνομα, ἡμαυρώθη δὲ καὶ ἡ ἔννοια τῶν συνθετικῶν του μερῶν. Εἰς τοῦτο συντελεῖ καὶ ἡ ἔκπτωσις τοῦ ρ': *Βρυσιατραγκόν'*, κατ' ἀνομοίωσιν.

δ) *Καλύβαι καὶ ἀλώνια*. Εἰς πολλὰ γεωργικὰ χωρία (Ἄρτσισταν, Ἰσπερβάρι, Γλυτονιάφσταν κ.λ.π.) οἱ χωρικοὶ πλὴν τῶν κυρίων οἰκήσεων ἔχουν καὶ καλύβας εἰς τὸν κάμπον, εἰς τὰς ὁποίας ὄχι μόνον φυλάττουν τὸν θεριζόμενον σῖτον, ἀλλὰ καὶ κατοικοῦν κατὰ τὸν χρόνον τῶν γεωργικῶν τῶν ἐργασιῶν, ἵνα εἶναι πλησιέστερον εἰς τοὺς ἀγρούς των καὶ μὴ χάνουν πολύτιμον χρόνον μεταβαίνοντες καθ' ἑκάστην πρωτὰν εἰς αὐτούς, ἀπέχοντας δύο καὶ περισσοτέρας ἐνίοτε ὥρας ἀπὸ τὰ χωρία των. Οὕτω προηλθον συνοικισμοὶ ὅλοι ἔκ καλυβῶν, οἵτινες κοινῶς ὀνομάζονται *Καλύβια*. Πρὸς διάκρισιν δὲ τούτων ἀπ' ἀλλήλων προστίθεται καὶ τὸ ὄνομα τῆς κώμης, εἰς ἣν ἀνήκουν, λ. χ. ᾽ς τ' Ἄρτσιστανὰ τὰ *Καλύβια*, ᾽ς τὰ *Γλυτονιαφστανὰ* ἢ ᾽ς τὰ *Τσιρβαριώτικα* τὰ *Καλύβια*, *Μπουλιτζάτικα* *Καλύβια* (Κ), *Καλύβια* τῶν *Τσαραπλανῶν* (Ζ) κ.λ. ᾽ς τ' *Νιτρούγκα τ' ἀλών'* (τόπος ἐν Παπ., ἐνθα ἄλλοτε ἦτο τὸ ἀλώνι

- Ντρούγκα τινός, τοῦ ὁποίου ἀλωνίου ἤδη δὲν φαίνεται πλέον οὐδὲν ἶχνος). *Πέντε ἀλώνια* (Ζ.) (Πρβλ. Ψηλὰ Ἀλώνια ἐν Πάτραις).
- ε) **Χάνια**. Εἰς τοὺς ἀμαξιτοὺς δρόμους τῆς Ἡπείρου ὑπάρχουν κατὰ διαστήματα χάνια διὰ νὰ σταθμεύουν οἱ διαβάται καὶ τὰ φορτηγά των ζῶα, δι' ὧν μεταφέρονται τὰ ἐμπορεύματα. Ἐκ τούτων καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἰδρυτοῦ ἢ ἰδιοκτῆτου ἐπλάσθησαν τοπωνυμιαὶ ἰσάριθμοι πρὸς αὐτά. Οὕτως ἀκούομεν λεγόμενον «θὰ μισημιριάσουμι ἴς τ' Ἐμὴν ἀγᾶ τοῦ |χάν'» ἢ ἴς τ' *Σιεφικ μπεῦ τοῦ χάν'* ἢ ἀπλῶς ἴς τὰ *τρία χάνια* (παρὰ τὸ χωρίον Βουτονὸς Μ.). ἴς τ' *Φουάτ' τοῦ χάν'* κ.τ.λ.
- ς) **Διάφορα ἄλλα ἰδιωτικὰ ἰδρύματα**. Οὕτως εἰς τὰ Ἰωάννινα μία συνοικία καλεῖται *Πλιθοκοπειὸ* ἐκ τοῦ ἐν αὐτῇ πλινθοποιείου. *Καφενέδες*, ἔνθα καὶ ἐξοχικὸς περίπατος ἐν Πρεβέζῃ. *Ἀργαστήρια* (θέσις ἐν Παπίγκῳ, ἔνθα ὑπῆρχόν ποτε τὰ ἐμπορικὰ τῆς κωμολέως καταστήματα, ὅτε αὕτη ἦτο τὸ διοικητικὸν κέντρον τῶν ἐκλιπόντων ἤδη πρὸ πολλοῦ χωρίων), οὕτω καλεῖται καὶ θέσις τις παρὰ τὸ χωρίον *Βασταβέτζ* (Μ.). *Καμίγια*, χωρίον παρὰ τὴν Ζίτσαν (Κ.) συγχωνευθὲν ἤδη πρὸς αὐτὴν (πρβλ. ὁμώνυμον συνοικίαν ἐν Πειραιεῖ) κ.λ.π.
- ζ) **Ἐρειπια ἀρχαίων κτισμάτων** ἦτοι φρουρίων, συνοικισμῶν, πύργων κ.λ. Ὅχι ὀλίγαι εἶναι αἱ τοπων. ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς λέξεως *Κάστρο*, ἀνήκουσαι εἰς τόπους, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπάρχουν λείψανα παλαιῶν φρουρίων λ. χ.
- Κάστρο** (τὸ φρούριον τῶν Ἰωαννίνων). Οὕτω καλεῖται συντομώτερον καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρον. *Λαχανόκαστρο* (Π.), κληθὲν πιθανῶς οὕτως ἐκ τοῦ ἐπωνύμου *Λαχανᾶ* τινος. *Παλιόκαστρο* (Τσ.). Οὕτω καλεῖται καὶ τὸ ἠρειπωμένον φρούριον τῆς Νικοπόλεως. *Παλιόκαστρο τοῦ Μπαμπακᾶ* ἐν Χιμάρᾳ. *Κάστρο τῆς Λίτιτσας* ἐν Πάργᾳ.
- Καστρι** 1) εἰς τὸ τμήμα Κουρέντων 2) ἐν Μαλακασίῳ παρὰ τὸ χωρίον Λουζέτς 3) χωρίον παρὰ τὴν Ἀχερουσίαν.
- Καστράκι**(ι), μεσαιων. φρούριον παρὰ τὸν Ἀμ. *Καστρίτσα* εἰς τὴν Ν. ὄχθην τῆς Παμβώτιδος.
- Κάτω χτίσματα**, λείψανα τειχῶν μεσαιων. ἐν Παπίγκῳ καὶ ὁ περὶ αὐτὰ τόπος.
- Πύργος** (Κ.) παρὰ τὸ χωρίον Γκριτσούνιστα καὶ ἐν Μ. (εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Κατσανοχωρίων). *Πύργ(οι)* καλοῦνται ἐν Παπίγκῳ διάφοροι θέσεις ἐπὶ τοῦ ὄρους Ῥοδόβολης, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ Σαρακατσαναῖοι νομάδες ἀνεγείρουν λιθοκτίστους πυργίσκους, ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὁποίων λαμβάνει τὴν ὀνομασίαν καὶ ἡ θέσις λ. χ. ἴς τς *τρεις τς Πύργ'* ἢ ἴς τς *δυὸ τς Πύργ'* κ.τ.λ. (=εἰς τοὺς τρεῖς πύργους κ.λ.).

Παλαιοχώρι (Μ.), ἐν ᾧ τὰ ἐρείπια τοῦ ἐρήμου ἤδη χωρίου *Μέλιαρης*, οὕτω καλεῖται καὶ μία τῶν συνοικιῶν τοῦ χωρίου Προσγολλίου (Μ.), εἰς δὲ τὸ Ζαγόρι *Παλαιοχώρι* καλεῖται ἔρημος ἤδη συνοικισμὸς παρὰ τὸ χωρίον *Πάνω Σουδενά* καὶ ἄλλος, ἔρημος ὡσαύτως, παρὰ τὰ *Κάτω Σουδενά*. *Παλαιοχώρι* καλεῖται καὶ τὸ ἐγκαταλειφθὲν ἤδη χωρίον *Μιτσικόπουλλο* (Π.), ἔξ οὔ συμφώκισθη περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ *Μετζιντιές*. *Παλαιοχώρ' τ' Μπότσιαρη* (Τσ.) καὶ *Παλμοχώρ' τς Λάϊστας* (Ζ.), ἔξ οὔ ἀπωκίσθη ἢ *Λάϊσια*, τὸ πολυανθρωπότερον χωρίον τοῦ Ζαγορίου. Πρὸβλ. καὶ *Παλαισέλι* (=Παλαιοχώρι) ΝΑ. τῆς Κονίτισης.

Σημ. Ἀντιθέτως οἱ νέοι συνοικισμοὶ συχνὰ λαμβάνουν τὸ ὄνομα *Νιοχώρι* (οὕτως ὀνομάζεται 1) χωρίον τῶν Κουρέντων 2) κώμη ΝΑ. τῶν Ἰωαννίνων καὶ 3) ΝΑ. τῶν Ἀγ. Σαράντα). Πρὸβλ. *Νιόχ χωρικὸν* ἐν Κύπρω (Τ,Κ. σελ. 351), *Νεοχώρι* ἐν Χίῳ (ΤΧ. σελ. 31) κ.λ.π.

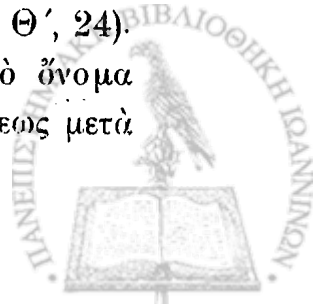
η) *γέφυραι*, λ. γ. εἰς τὸν *Παλιγιόφυρον* (Παπ.), στοῦ *γιοφύρι* τς *Βουϊδουμάτ(η)ς* (Πρὸβλ. τὰ ἀνωτέρω *Μεσογιόφυρα* τὸ *γιοφύρ' εἰς τς Ἀγιούς*), τὸ *γιοφύρι' εἰς τὸ Λυκόστομο* παρὰ τὰ Ἰωάννινα κ.λ.π.

θ) **Καὶ μνημάτων** φερώνυμα τοπωνύμια ἀπαντοῦν ἐν Ἠπείρῳ. λ. γ. *Μνήματα* (συνοικία ἐν Ἰωαννίοις καὶ 2) θέσις παρὰ τὰν Βίτσαν (Ζ.), τ' *Γιαλίμ' τοῦ μνήμα* (Παπ.), τ' *Διαμάντ' τοῦ μνήμα* (Ἄρτσ.), εἰς τὰ ὁποῖα ὡς μεμονωμένα προστίθεται καὶ τὸ ὄνομα τῶν, ἄγνωστον διὰ τίνα αἰτίαν, ταφέντων ἐντὸς αὐτῶν.

8) Ἐκ ποικίλων γεγονότων ἀφορώντων εἰς τὴν ἰδιαιτέραν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἱστορίαν τοῦ τόπου ἢ ἐκ διαφόρων περιπετειῶν καὶ δυστυχημάτων ἐκ τῶν σπανίως ἐπιγιγνόμενων εἰς τινὰς τῶν κατοίκων καὶ προσξενούντων κατ' ἀκολουθίαν μεγάλην ἐντύπωσιν, ὥστε τὰ μνημονεύονται καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις καὶ ν' ἀποκρυσταλλώνεται βαθμηδὸν ἢ ἀνάμνησις αὐτῶν εἰς ποικίλας τοπωνυμίας. Ἀλλὰ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου πλειστάκις λησμονεῖται ἐντελῶς τὸ γεγονός, ἔξ οὔ ἀφωρμήθη ἢ τοπωνυμία, καὶ παρέχεται οὕτως ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς μυθοπλαστίας ἢ ἀνθαιρέτους εἰκασίας λ. γ.

Τουρκοδρομία ἐν Βίτση (Ζ.), ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Τούρκων κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Τουρκοκρατίας. *Τουρκοπάλουκο* (Παραμυθία). *Παππαλάκος* (κλεισούρα παρὰ τὸ χωρίον Μπουτσιακὸν (Π) πρὸβλ. Η.Μ.Ζ', 9. Ἄ2 *Νικόλας Φοιῆς* (Κ.), πρὸβλ. ΗΜ. Ζ', 78. *Κεφάλια* (ἐν Μπάγια (Ζ.) πρὸβ. ΗΜ. Θ', 56. *Χαντάκι τοῦ Βενετσιάνου* ἐν Ἰωαννίοις (ΗΜ. Θ', 24).

Ἐπισκοπή (χωρίον πρὸς ΝΑ. τοῦ Ἀργυροκάστρου, λαβὸν τὸ ὄνομα ἐκ τῆς εἰς αὐτὸ μεταφορᾶς τῆς ἐπισκοπικῆς ἑδρας τῆς Δρυϊνουπόλεως μετὰ τὴν καταστροφὴν αὐτῆς τῷ 558 μ. Χ. (Πρὸβλ. Η. Ἀστ. σελ. 71).

᾽ς τ᾽ *Ζαβουγιάνν* τ᾽ *ῥάχ* (Παπ.), ᾽ς τς *Ζαφείρους* τὰ *σιφάνια* (Παπ.), ᾽ς τ᾽ *Φαρμάκ* τ᾽ *οκᾶλα* (Παπ.), ᾽ς τ᾽ *Γκάχα* τ᾽ *λακκιά* (Παπ.), τῆς ἀρχῆς τῶν ὁποίων οὐδεμία σαφῆς καὶ ἀσφαλῆς ἐξήγησις μοι ἐδόθη καὶ παρὰ τῶν γερωντοτέρων ἔτι κατοίκων τοῦ χωρίου.

᾽ς τ᾽ *Παππαζαφείρ* τ᾽ *λακκιά*, ᾽ς τ᾽ *Ντιέρ* τ᾽ *λακκιά* (Λ), ᾽ς τ᾽ *Τζιούφα* τ᾽ *ῥάχ*, ᾽ς τ᾽ *Γιαννῆ* τοῦ *λάκκου*, ᾽ς τ᾽ *Γκαβιτζῆ* τοῦ *λάκκου* (᾽Αρτσ.), *λάκκος* τ᾽ *Κουβαρᾶ* παρὰ τὸ ὄρος *Νεμέρτζικαν* (τὴν πάλαι *Μερόπην*).

Φραγκοπήδημα, ὄνομα ἐξοχικῆς θέσεως ἐν Πάργα.

Λάκκος τ᾽ *Γιαβρούμ* (᾽Αρτσ.) ἀντὶ «λ. τς *Τσίκους* τ᾽ *Γιαβρούμ(η)*», ὅστις ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ ἀποθανούσης ἐκ πτώσεως *Τσίκως* Γ., καθὼς μοι ἀνεκοίνωσεν ὁ ἔγγονός της *Μιχάλης* *Γιαβρούμης*.

(Πρὸβλ. τῆς *Κόρης* τὸ *γεφύρι* ἐν *Χίῳ* (Τ.Χ. σελ. 36 κ.λ.π.).

9) Ἐκ συσχετίσεως τόπων τινῶν πρὸς γνωστὰς λαϊκὰς παραδόσεις καὶ ἐγχωρίου μύθους. Τοιαῦτα τοπωνύμια πολυπληθέστερα ἀλλαχοῦ (λ. χ. ἐν Κύπρῳ πρὸβλ. *Δαιμονοβούνιν*, *Δρακογκιά*, *Σπήλιος* τῆς *Λάμιας*, *Πέτρα* τοῦ *Λιενῆ*, *Κάστρο* τῆς ᾽*Ωρκᾶς*, *Στοιχειωμένος* κ.λ. ΤΚ. σελ. 361), ἐν Ἠπειρῷ εἶναι σχετικῶς ὀλίγα: *Δρακόλιμν(η)* (ἢ κατὰ τὴν φωνητικὴν τοῦ *Ζαγορ.* ᾽ς τ᾽ *Ντρακόλιμν*) ἐν Παπ., εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τινὰ ἐγχώριον παράδοσιν διέμενέ ποτε ὁ δράκος τῆς ἐν λόγῳ λίμνης, ὅστις ἐπάλαιε πρὸς τὸν ἐν τῇ ἀπέναντι τοῦ ὄρους *Σμόλκα* (πρὸβλ. *Λαογρ.* Ε΄, 48 κέξ.). *Κάστρο* τῆς ᾽*Αργιᾶς* (ἀντὶ τῆς ᾽*Ωργιᾶς*) ἢ ἄλλως *Κάστρο* τῆς ᾽*Αργύρας* (παρὰ τὸ χωρίον *Γκορίτσαν* ἐν τῇ περιφερείᾳ ᾽*Αργυροκάστρου*) κ.λ.π.

10) Πληθὺς τέλος τοπωνυμιῶν προέρχεται ἐκ κυρίων ὀνομάτων (κυριώνυμοι τοπωνυμῖαι).

Συχνὰ δηλοῦται διὰ τούτων τὸ κτῆμα μετὰ τοῦ ἰδιοκτῆτου αὐτοῦ, λ. χ. ᾽ς τ᾽ *Ντάσκα* τοῦ *χωράφ(ι)* (Παπ.), ᾽ς τ᾽ *Γοῦρ* τοῦ *χωράφ(ι)* (᾽Αρτσ.), ᾽ς τ᾽ *Μπέλ* τοῦ *χωράφ* (᾽Αρτσ.) κ.τ.λ. Εἶτα παραλειφθέντος τοῦ κτήματος ἔμεινε μόνον τὸ ἐπώνυμον τοῦ κτήτορος εἰς γεν. ᾽ς τ᾽ *Παππαζήκ* (ἀντὶ ᾽ς τ᾽ *Παππαζήκ* τὸ *χωράφι*, καθὼς ἐλέγετο ἄλλοτε (Παπ.), ᾽ς τ᾽ *Τσιμπουγιάνν* (᾽Αρτσ.), ᾽ς τ᾽ *Κατοίκ* (᾽Αρτσ.), ᾽ς τ᾽ *Καραγιάνν* (᾽Αρτσ.), ἕως οὔ καὶ ἡ γεν. ἐτράπη εἰς ὄνομ. καὶ οὕτω καθίσταται πολλάκις δυσδιάγνωστος ἡ ἀρχὴ πλείστων κυριωνύμων τοπωνυμιῶν

Ἀντὶ τῆς γεν. τοῦ ὀνόματος τοῦ ἰδιοκτῆτου γίνεται πλειστάκις χρῆσις ἐπιθέτου παραγομένου ἐξ αὐτοῦ, λ.χ. ᾽ς τὸν *Πανταζάτ(ι)κου* (Παπ.), ἐνν. τὸ *χωράφι*, ᾽ς τὸν *Μασιουλάτ(ι)κου*, ᾽ς τὸν *Πρωτοσυγκελλάτ(ι)κου* κ.λ.π. (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετὰ τὴν κατάληξιν—*ικο* (ν) ἐν Παπ.) ἢ *Στεργείκα*, *Λιουμείκα*, *Γκαμπλιτσείκα* (*χωράφια* ἐνν.) ἐν ᾽Αρτσίστῃ, ᾽Αγ. Μηνᾶ κ. ᾱ. (Πρὸβλ. τὰ εἰς *-ια* ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις: *Τυπαλδᾶτα*, *Μαιταραγκᾶτα* κ. λ., *Καρθουνᾶτο*, *Στρα-*

τηγαῖο κ. λ. ἐν Χίῳ (ΤΧ. σελ. 47) ἢ εἰς -ιατὰ λ. γ. Ἀδρικιανὰ κ. λ., ἐν Χίῳ (ΤΧ. σελ. 47), Κρήτη κ.ά.

Πλεῖστα ὀνόματα κωμῶν καὶ ἄλλων ἐν Ἡπειρῷ τόπων ἐκ πρώτης ὄψεως πείθουν ὅτι ἐπλάσθησαν ἐκ τῶν πάλαι πατὲ κατόχων αὐτῶν καὶ θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, νὰ ἐγίνετο ἡ κατάλληλος ἔρευνα πρὸς εὐρεσιν τῆς ἀρχῆς πολλῶν τοῦλάχιστον ἐκ τούτων, λ. γ.

Μπιστούνη, Σταυράκη, Μπεζιάνη ἢ -ον, *Γραμμένου* (ἐξ οὗ καὶ *Γραμμενοχώρια*), *Μαρασσῆ, Καλωτᾶ, Καβαλλάρι* (οἰκογενείας *Μαρασσῆ, Καλωτᾶ* καὶ *Καβαλλάρι* ἀναφέρει ὁ Ι. Λαμπρίδης ὡς ἀκμασάσας ἐν Ἰωαννίνοις κατὰ τὸν ΙΣ΄ αἰῶνα (Ζαγορ. σελ. 16), *Κυρ Νικολὸ* (ἐν Κάμπῳ Ἄρτης), *Μαζαράκη* (Η.Μ. Γ΄, 14), *Μποντισαῖ* (Η.Μ. Γ΄, 15), *Βαρλαάμ* (Η.Μ. Γ΄, 16), *Κοσμηρᾶ* (ἐνθ. ἀν.), *Ρωμανοῦ* (Λ.), *Φωτεινοῦ* (Κ.), *Δημητράκια* (Μ.), *Καβάσιλα* (Π.), *Μακρυγιάννη* (κώμη συγχωνευθεῖσα μὲ τὴν *Τσοινδύλαν* (Ζ), *Στραβοσκιάδη* (Π.), *Συργιάννη* (Π.), *Σκιαδᾶ* (Λ.), *Γεωργάνου* (Τσ.), *Καραγατζί*, *Καραλῆ Μπέυ* (χωρία παρὰ τὸ Δέλβινον) κ.λ.π.

Καὶ ἐκ προσηγορικῶν ὀνομάτων, οἷον ἐπαγγελματικῶν ἐπωνύμων προῆλθον τοπωνύμια λ. γ. *Κατσικᾶ* (Κ.), *Γαλατᾶς* (συνοικία Πρεβέζης) κ.λ.π. (Πρὸβλ. *Μαχαιρᾶς, Μαρμαρᾶς, Ἀσκᾶς*, κ. λ. ἐν Κύπρῳ.)

Σημ. Ἐκ τῶν τοπωνυμίων, τὰ ὁποῖα ἀνωτέρω ἀνεγράφησαν, ὅσα μὲν παρέλαβον ἀπὸ ἐντύπου πηγᾶς, τὰ ἐσημείωσα φυσικά, ὅπως τὰ εὔρον ἀναγεγραμμένα. Μόνον τὰ τοπωνύμια, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ προφορικᾶς πηγᾶς, ἐσημειώθησαν συμφώνως πρὸς τὴν ἡπειρωτικὴν προφορὰν, ἢ, ἀκριβέστερον, πρὸς τὴν προφορὰν τοῦ τόπου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχονται. Ὅχι ὀλίγα ἐξ αὐτῶν, διὰ νὰ εἶναι εὐδιάγνωστα, ἐσημειώθησαν διττῶς, δηλ. κατὰ τε τὴν κοινὴν νεοελληνικὴν καὶ κατὰ τὴν ἐγχώριον προφορὰν.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Ε. Ἀναστυασιάδου, Γεωργίου Γεννάδιου βίος καὶ ἔργα. Α'—Β' Παρίσιοι 1926.

Εὐάνδρος ὠνομάσθη ἢ Ἡπειρος κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ τοῦτο πολὺ δικαίως, ἐπειδὴ καὶ πρὸ τοῦ μεγάλου ἀγῶνος καὶ κατ' αὐτὸν πολλοὺς καὶ γενναίους μαχητὰς καὶ λογίους καὶ μετ' αὐτὸν πλείστους εὐεργέτας παρέσχεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν καὶ τὸν φωτισμὸν τοῦ ἔθνους μας. Περὶ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἐγράφησαν μέχρι τοῦδε πολλά. Ἄλλ' αἱ παντοῖαι αὐτῶν ἀρεταί, ἡ φιλοπατρία, ἡ ἐθελουσιᾶ, ἡ φιλοδωρία, ἡ γενναϊότης, ἡ αὐταπάργνησις, τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα κατορθώματά των εἶναι τόσον πολλά, ὥστε θὰ παρέλθουν, φαίνεται, πολλὰ ἀκόμη ἔτη, πρὶν γνωσθῶν πάντα ταῦτα κατ' ἀξίαν. Ἀπλοῦς κατάλογος τῶν ὀνομάτων τῶν εὐεργετῶν, τῶν λογίων, τῶν ἀγωνιστῶν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι πιστεύοντες εἰς τὸν Θεὸν τοῦ δικαίου καὶ εἰς τὸ μέλλον τῆς φυλῆς ὤρμων πλήρεις ἐνθέου ζήλου εἰς τοὺς τραχεῖς ἀγῶνας ἐκείνους θὰ ἐγέμιζε σελίδας χρυσαῆς τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Σουλιῶται, Παργηνοί, γυναῖκες τοῦ Ζαλόγγου, Κατοσιανῶνις, Καραϊσκάκις, Μπότσαρης, Τζαβέλλας, Ζωσιμᾶδες, Ριζάραι. Ἀροῦάκης, Χατζῆ-Κώστας, Ἀβέρωφ, Ζάππας κ. λ. π., εἶναι ὀνόματα πλήρη ἀθανάτου δόξης καὶ αἰωνίου ἐγγνωμοσύνης ἐγγεγραμμένα ὄχι μόνον εἰς τὰς δέλτους τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων.

Εἰς τῶν φαεινῶν τούτων ἀστέρων, οἱ ὅποιοι κατηγλάισαν τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπῆρξε καὶ ὁ ἀοίδιμος Γεώργιος Γεννάδιος, τοῦ ὁποίου ὁ βίος καὶ ὡς ἀγωνιστοῦ καὶ ὡς διδασκάλου τοῦ Γένους καὶ ὡς συγγραφέως καὶ ἐν γένει ὡς ἀνθρώπου ἀληθῶς ὑπερόχου ἐξετέθη θαυμασίως εἰς τοὺς ἀνωτέρω δύο τόμους. Καὶ περιγράφεται οὗτος οὐχὶ ἄνευ μαρτυριῶν, ἀλλὰ πάντοτε μετὰ παραθέσεως τῶν πηγῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἀντιλοῦνται αἱ περὶ τοῦ ἐξόχου ἀνδρὸς εἰδήσεις. Διὰ ταῦτα μετὰ ψυχικῆς ἀγαλλιᾶσεως καὶ ἐθνικῆς ὑπερηφανείας διερχεται τις τὸ καλὸν τοῦτο βιβλίον.

Τοιαύτη πλήρης καὶ εὐσυνείδητος βιογραφία περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐκ τῶν ἀγωνιστῶν καὶ λογίων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἔχει μέχρι τοῦδε συνταχθῆ. Λιότι ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ οὔτε κόπων ἐφείσθη οὔτε δαπανῶν, ἵνα συναγάγῃ πανταχόθεν τὰς ἀναγκαίας πηγὰς, μελετήσῃ ταύτας μετὰ πάσης ἐπιμελείας, συγγράμῃ καὶ παραδώσῃ εἰς ἡμᾶς καὶ τοὺς μεθ' ἡμᾶς, εἰς τὸ ἔθνος μας ἐν γένει εἰκόνα θαυμασίαν τοῦ ἀγνοῦ πατριώτου, τοῦ ἐνθέρου ἀγωνιστοῦ καὶ τοῦ σοφοῦ ἐκείνου διδασκάλου τοῦ Γένους. Τοιοῦτοτρόπως μανθάνομεν — καὶ μάλιστα μετὰ πάσης ἀκριβείας — πῶς ὁ ἀειμνηστὸς ἀνὴρ ὄχι μόνον ἠγωνίσθη καὶ σινετέλεσε πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου ἀγῶνος δι' ὅσων ἐκάστοτε διέθετε χρηματικῶν θυσιῶν, διὰ τοῦ ἀγνοῦ πατριωτισμοῦ του, διὰ τοῦ ἔργου καὶ λόγου παραδείγματός του, δι' ὧν διέλυεν ξριδας καὶ τὰ ἄλλα κατὰ τοὺς δυσκόλους ἐκείνους χρόνους κακὰ, ἀλλὰ καὶ βραδύτερον ὡς γυμνασιάρχης ἐδίδαξε καὶ ἀνέθρεψεν εἰς φιλοπατρίον, εἰς εὐσέβειαν καὶ εἰς πᾶσαν ἀρετὴν τὴν τότε ἑλληνικὴν νεολαίαν καὶ πρὸς τούτοις συνέταξε καὶ ἐξέδωκεν δόκιμον Ἑλληνικὴν Γραμματικὴν, δι' ἧς χιλιάδες ὄλοι νέων Ἑλλήνων, καθὼς καὶ ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας, ἐδιδάχθημεν τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν.

Καταπαύων τὸν περὶ τοῦ παντὸς ἐπαίνου ἀξίου βιβλίου τούτου λόγον θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἐκφράσω τὴν εὐχὴν, ἵνα καὶ ἄλλων μεγάλων ἀνδρῶν τῶν χρόνων ἐκείνων ὁ βίος καὶ τὰ κατορθώματα παραδοθῶν εἰς τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἱστορίαν οὐχὶ μόνον πρὸς ἀφθιτον δόξαν των, ἀλλὰ καὶ ὡς μέγα δίδαγμα εἰς τοὺς νέους βλαστοὺς τῆς πατρίδος μας.

Ἀθῆναι

Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ

Σ. Δ. Εἰς τὸ προσεχὲς τεῦχος τῶν «Ἡ Χρονικῶν» θέλει δημοσιευθῆ βιβλιοκρισία τοῦ κ. Γ. Ἀναγνωστοπούλου εἰς τὸ περὶ τῆς διαλέκτου τῶν Σαρακατασίων δίτομον ἔργον τοῦ κ. C. Höeg.

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Προκηρύσσεται γλωσσικός διαγωνισμός υπό τούς ἐξῆς ὄρους:

1) Γίνονται δεκταὶ εἰς τὸν διαγωνισμὸν συλλογαὶ **ἀνεκδότου** γλωσσικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ὕλικου, προερχομένην ἐξ ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου (συμπεριλαμβανομένης τῆς περιφερείας Ἄρτης.) Αἱ συλλογαὶ αὗται δύνανται νὰ εἶναι α) **λεξιλόγια** περιλαμβάνοντα λέξεις καὶ ὄρους γεωργικούς, κηπουρικούς, ἀμπελοουργικούς, ἐλαιουργικούς, δενδροκομικούς, σηροτροφικούς, μελισσοκομικούς, κτηνοτροφικούς (τυροκομικούς, γαλακτοκομικούς κ. λ.), λέξεις καὶ ὄρους ἐν χρήσει παρὰ τοῖς διαφόροις τεχνίταις (ξύλουργοις, κτίσταις, ῥαπταῖς, ὑποδηματοποιοῖς, βυρσοδέψαις, μυλωθροῖς, σιδηρουργοῖς, βαρελλοποιοῖς, γανωταῖς, κ. λ.), λέξεις δηλωτικὰς τῶν μερῶν τοῦ σώματος, νόσων ἀνθρώπων καὶ ζώων καὶ τῶν σχετικῶν πρὸς αὐτὰς θεραπευτικῶν μεθόδων, βοτανῶν καὶ φαρμάκων, τῶν μερῶν τῆς οἰκίας, τῶν οἰκιακῶν σκευῶν καὶ ἐπιπλων, τῶν εἰδῶν τῆς μαγειρικῆς καὶ ζαχαροπλαστικῆς, τῶν εἰδῶν ἐνδυμασίας καὶ ὑποδήσεως κ. λ. Αἱ λέξεις αὗται πρέπει νὰ ἐρμηνεύωνται ὅσον τὸ δυνατὸν σαφέστερον καὶ ἀκριβέστερον καὶ πρὸς τοῦτο εἶναι ἀνάγκη ἐκτὸς τῆς σημασίας νὰ προστίθενται καὶ σχετικαὶ φράσεις ἢ παροιμίαι, στίχοι δημοτικῶν ᾠσμάτων κ. λ. πρὸς σαφεστέραν δήλωσιν τῆς σημασίας ἢ τῶν ποικίλων σημασιῶν τῶν λέξεων. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ λέξεις καὶ αἱ φράσεις πρέπει νὰ γράφονται ἀκριβῶς ὅπως λέγονται, δηλ. μὲ πιστὴν ἀπόδοσιν τῆς ἠπειρωτικῆς προφορᾶς καὶ τοῦ τύπου τῶν λέξεων. Περὶ αὐτῶν ἰδ. τὰς ἀνωτέρω ἐν σελ. 84 κέξ. σχετικὰς ὁδηγίας. β) **συλλογαὶ δημοτ. ᾠσμάτων, παροιμιῶν, ἀινιγμάτων, ἰδίως ὁμῶς εὐχῶν καὶ καταρῶν, εὐτραπέλων διηγήσεων (μεσελέδων) καὶ ἀνεκδότων, παραμυθίων, τὰ ὅποια — πιστῶς καταγραφόμενα — εἶναι χρησιμώτερα τῶν ἐμμέτρων δημοτικῶν μας μνημείων διὰ τὰς γλωσσικὰς μελέτας. Καὶ ταῦτα, ὅπως καὶ τὰ λεξιλόγια, πρέπει νὰ συνοδεύωνται ὑπὸ σαφοῦς καὶ ἀκριβοῦς ἐρμηνείας τῶν — ἰδιωματικωτέρων ἰδίως — λέξεων καὶ φράσεων καὶ νὰ ἀποδίδουν πιστότατα καὶ ἀκριβέστατα τὴν ἠπειρωτ. προφορὰν, χωρὶς καμμίαν μεταβολὴν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ γραπτοῦ μας λόγου.**

2) Αἱ συλλογαὶ πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν εὐανάγνωστοι, νὰ ἀποτελῶνται δὲ ἐξ οὐχὶ ὀλιγωτέρων τῶν 60 χειρογράφων σελίδων.

3) Αἱ συλλογαὶ ἀποστέλλονται ἐπὶ συστάσει εἰς τὴν Α. Σεβασμιότητα, τὸν Μητροπολίτην Ἰωαννίνων μέχρι τέλους Ὀκτωβρίου 1926. Θὰ συναποστέλλεται δὲ καὶ δελτίον φέρον τὸ ὄνομα τοῦ ὑποβάλλοντος τὴν συλλογὴν ἐντὸς φακέλου ἐσφραγισμένου καὶ ἀναγράφοντος γνωμικόν τι, ὅπερ θὰ ἐπιγράφεται καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου τῆς ὑποβαλλομένης συλλογῆς.

4) Ἐπιτροπὴ διοριζομένη ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων δύναται νὰ βραβεύῃ ἐκάστοτε τρεῖς ἐκ τῶν ὑποβαλλομένων συλλογῶν, ἐξ ὧν εἰς δύο μὲν δύναται ν' ἀπονέμηται τὸ πρῶτον βραβεῖον, ἧτοι 2000 δρ. εἰς ἑκατέραν, εἰς τὴν τρίτην δὲ τὸ δεύτερον βραβεῖον ἐκ 1000 δρ.

5) Αἱ βραβευόμεναι συλλογαὶ δημοσιεύονται ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει εἰς τὰ «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά.»

6) Τὰ χειρόγραφα τῶν βραβευομένων καὶ μὴ πραγματειῶν κατατίθενται εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῶν «Ἡ. Χρονικῶν» καὶ ἀποτελοῦν κτῆμα αὐτοῦ.

(Ἐκ τῆς Διευθύνσεως τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν»).

ΕΠΙΣΗΜΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΠΙ Τῆ ΕΚΔΟΣΕΙ ΤΩΝ «ΗΠΕΙΡ. ΧΡΟΝΙΚΩΝ»

Α΄.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
 ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ

Ἄριθ. πρωτ.
 1698

Ἱερώτατε Μητροπολίτα Ἰωαννίνων, ὑπέριμε καὶ ἔξαρχε πάσης Ἡπείρου καὶ Κερκύρας, ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν Μειριότητος κύριε Σπυρίδων, χάρις εἴη τῇ ὑμετέρῃ Ἱερότητι καὶ εἰρήνῃ παρὰ Θεοῦ.

Ἐκ τοῦ ἀπὸ κδ' τοῦ παρελθόντος μηνός, ἀριθ. 877, γράμματος αὐτῆς μετὰ πολλῆς τῆς εὐχαριστήσεως ἐπληροφορήθημεν ὅτι ἡ ὑμετέρα φίλη Ἱερότης φιλογενεῖ καὶ φιλοπάτριδι ζήλῳ διακαιμένη προσέβη ἤδη τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν», περιοδικοῦ στοχαζομένου τὴν ἐπιστημονικὴν διερεύνησιν τῆς Ἱστορίας τῆς Ἡπείρου, ἐν ἣ ὄντως ἦνθησαν ποτε τὰ γράμματα, ἡ φιλογένεια μεγάλων ἀνδρῶν ἤκμασε καὶ πλειὰς εὐεργετῶν ἀνέθορεν εἰς καύχημα τοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν Γένους.

Τὰ μάλιστα ἡσθέντες μετὰ τῆς περὶ ἡμᾶς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου ἐπὶ τῇ ἀγαστῇ ταύτῃ τῆς ὑμετέρας Ἱερότητος πρωτοβουλία, τῇ μαρτυρούσῃ τὴν μεγάλην φιλογένειαν, τὴν ἀξιέπαινον φιλοπατρίαν, τὴν πρὸς τὰ Γράμματα ἀγάπην καὶ τὸ ἠθικὸν αὐτῆς σθένος, ἐφόδια, ἅτινα πλήρως ἐγγυῶνται τὴν οὐριοδρομίαν καὶ ἀπρόσκοπτον λειτουργίαν τοῦ κατὰ πάντα ἀξιολόγου περιοδικοῦ τούτου, ἄσμενοι προαγόμεθα ἐξ ἀποφάσεως τοῦτο μὲν συγχαρῆναι αὐτῇ ἐπὶ ταῖς εὐοιῶναις ἀπαρχαῖς καὶ ταῖς εἰσόδοις τοῦ νέου τούτου αὐτῆς πονήματος, τοῦτο δὲ ἐπεύξασθαι ὅπως ὁ Ὑψιστος ἐνισχύῃ τὴν τε ὑμετέραν ἀγαπητὴν Ἱερότητα καὶ πάντας τοὺς τῶν γραμμάτων σκαπανεῖς, τοὺς φιλογενῶς καὶ φιλοπόνως παρέξοντας τὴν ἑαυτῶν πολύτιμον συμβολὴν καὶ συνεργασίαν, εἰς ἐπιτυχῆ ἐκπλήρωσιν τοῦ στοχαζομένου ὑψηλοῦ σκοποῦ.

Ἐπὶ τούτοις ἀσπαζόμενοι αὐτὴν ἀδελφικῶς, ἐξαιτούμεθα ἀπὸ Θεοῦ τὰ ἔτη αὐτῆς ὡς πλεῖστα, ὑγιεινὰ καὶ σωτήρια.

ἀπὸ κς'. Ἰουλίου ιγ'.

Ὁ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ἀγαπητὸς ἐν Χριστῷ ἀδελφός

Β΄.

ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΕΛΕΩ ΘΕΩ ΠΑΠΑΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ
ΠΟΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΓΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ἄριθ. πρωτ.

230

*Τῷ ἱερωτάτῳ Μητροπολίτῃ Ἰωαννίνων Κυρίῳ Σπυρίδωνι,
ἀδελφῷ ἐν Χριστῷ ἀγαπητῷ καὶ συλλειτουργῷ,
χαίρειν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ τῷ Θεῷ.*

Εἰς Ἰωάννινα

Μετὰ πολλῆς χαρᾶς ἐλάβομεν σὺν τῇ ἀδελφικῇ ἐπιστολῇ τῆς Ὑμετέρας ἀγάπης καὶ τὰ πρωτόλεια τῶν εὐγενῶν αὐτῆς προσπαθειῶν εἰς ἱστορικὴν ἐξερεύνησιν καὶ ἐξακριβωσιν τῆς ἐνδόξου ἱστορίας τῆς ἰδιαίτερας αὐτῆς πατρίδος Ἠπείρου. Ἡδύαμεθα ἀπὸ καρδίας ὑπὲρ ἐνισχύσεως τοῦ ζήλου αὐτῆς καὶ εὐοδώσεως τοῦ λαμπροῦ ἔργου, τοῦ ὁποίου θ' ἀναγγελθῇ ἢ ἔκδοσις διὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ Περιοδικοῦ «Πάνταινος», παρακαλοῦμεν δ' ὅπως ἐξακολουθήσῃ ἡ ἀγάπη σου ἀποστέλλουσα τὸ Περιοδικὸν τοῦτο ἐπ' ἀνταλλαγῇ τῶν Πατριαρχικῶν Περιοδικῶν.

Συγχαίροντες αὐθις τῇ φιλοπόνῳ καὶ φιλοπάτριδι ἀγαπητῇ ἡμῶν ἱερότητί σου κατασπαζόμεθα αὐτὴν καὶ διατελοῦμεν.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ 1/14 Ἰουλίου 1926

Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ἀγαπητὸς ἐν Χ/ῷ ἀδελφός.

Γ΄.

ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ
ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ

Ἄριθμ. Πρωτ.
586.

Πανιερώτατε Μητροπολίτα Ἰωαννίνων, ἐν Χριστῷ, τῷ Θεῷ, λίαν
Ἡμῖν ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργῆ τῆς Ἡμῶν Μετριό-
τητος Κύριε Σπυρίδων. Τὴν Ὑμετέραν περισπούδαστον Ἡμῖν
Πανιερότητα ἐν ἀγίῳ φιλήματι περιπτυσσόμενοι, ἡδέως
προσαγορεύομεν.

Ἄσμενοι ἐκομισάμεθα τὴν τε ὑπ' ἀριθμ. 877 ἐπιστολὴν τῆς
Ὑμετέρας λίαν Ἡμῖν ἀγαπητῆς Πανιερότητος καὶ τὸ συναποσταλὲν
αὐτῇ πρῶτον τεῦχος τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν», ὧνπερ ἐκ βα-
θυτάτης ἀγάπης πρὸς τὴν γενέτειραν αὐτῆς καὶ ἐπὶ ἱστορικῇ διερευ-
νήσει αὐτῆς ἤρξατο τῆς ἐκδόσεως.

Πολλὴν αἰσθανόμενοι τὴν χαρὰν ἐπὶ τῇ ἀρξαμένῃ ἐκδόσει τοῦ
ἄριστα ἐπιστημονικῶς συγκεκριημένου περιοδικοῦ τούτου συγγράμ-
ματος, ἀπὸ καρδίας μὲν εὐχαριστίας αὐτῇ ἐρμηνεύομεν ἐπὶ τῇ ἀπο-
στολῇ τούτου πρὸς Ἡμᾶς, ἐπαινοῦμεν δὲ καὶ ἐπευλογοῦμεν τὸ ἔργον
αὐτῆς δεόμενοι τοῦ Πατρὸς τῶν Φώτων ἐνισχύειν αὐτὴν καὶ ἐπιρ-
ρωννύειν τὰς δυνάμεις αὐτῆς εἰς τελεσφόρον καὶ ἀπρόσκοπτον συνέ-
χισιν τοῦ πολλῆς σημασίας καὶ ὠφελείας πνευματικοῦ αὐτῆς πονήματος.

Ἐξαιτούμενοι δὲ ἐπὶ τούτῳ τὰ ἔτη τῆς Ὑμετέρας Πανιερότητος
ὡς πλεῖστα καὶ ὑγιεινά, ἀσπαζόμεθα αὐτὴν καὶ αὔθις ἐν Κυρίῳ καὶ
διατελοῦμεν.

Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Πόλει Ἱερουσαλήμ αἴϋκς' Ἰουλίου ι'.

† Ὁ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ἀγαπητὸς ἐν Χριστῷ ἀδελφός

Πανιερώτατε ἐν Χριστῷ ἀγαπητὲ ἀδελφὲ ἅγιε Ἰωαννίνων κ. Σπυρίδων,
τὴν Ὑμετέραν περισπούδαστον ἡμῖν Πανιερότητα ἐν Κυρίῳ
ἀσπαζόμεθα.

Ἄσμενοι ἐγενόμεθα κάτοχοι τῆς τε ὑμετέρας ἀδελφικῆς ἐπιστολῆς
καὶ τοῦ προνοία τῆς ὑμετέρας πεπνυμένης Σεβασμιότητος ἐκδοθέν-
τος Α' τεύχους τῶν «Ἑπειρωτικῶν Χρονικῶν».

Ἡ εὐάνδρος Ἑπειρος, ἐπίλεκτον τμήμα τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος,
ἐξόχως διακρινθεῖσα καθ' ὅλην τὴν μακρὰν ἐθνικὴν σταδιοδρομίαν,
ἦτο ἀξία ἀληθῶς πληρεσιέρας ἐπιστημονικῆς διερευνήσεως τῶν κατ'
αὐτήν.

Καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ταύτην διερεύνησιν ἐγκύρως ὑπισχνεῖται
τὸ ὑμέτερον ἀξιόλογον περιοδικόν.

Ἐφ' ᾧ καὶ ἐγκαρδίως συγχαίροντες ὑμῖν καὶ πᾶσι τοῖς μεθ' ὑμῶν
φιλοτίμοις συνεργαζομένοις λογίοις εὐχόμεθα πλήρη εὐόδωσιν καὶ ἐπι-
τυχίαν εἰς τὸ ἐθνωφελὲς τοῦτο ἐγχείρημα.

Ἀρχιεπισκοπῇ Κύπρου τῇ 9 Αὐγούστου 1926

Καὶ αὖθις φιλήματι ἀγίῳ κατασπαζόμενοι
τὴν Ὑμετέραν Πανιερότητα

Διατελοῦμεν ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς
καὶ ὅλως πρόθυμος

† Ὁ Κύπρου ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Σεβασμιώτατε καὶ περισπούδαστε ἐν Χριστῷ ἀδελφέ.

Μετ' ἐξαιρετικῆς ὅλως χαρᾶς ἐκομισάμην τὸ πρῶτον τεύχος τῶν «Ἑπειρωτικῶν Χρονικῶν», ὡς πρόσωπον τηλαυγές τοῦ ὅλου μεγάλου πνευματικοῦ ἔργου, ὅπερ ἀνελάβετε δωροφοροῦντες εἰς τὴν Ἑπειρον καὶ τὴν ὅλην Ἑλλάδα θησαυρὸν γνώσεως ἀτίμητον.

Θερμῶς εὐχαριστῶν ἐπὶ τῇ ἀποστολῇ τοῦ τεύχους καὶ συγχαίρων, ἐκτὸς ἐπαίνου καὶ θαυμασμοῦ οὐδὲν ἕτερον ἔχω νὰ προσθέσω ἢ τὴν ἐγκάρδιον εὐχὴν ὅπως οὐχὶ ἀπλῶς συνεχίσητε ἀπροσκόπτως τὸ θαυμάσιον τοῦτο ἔργον καὶ προαγάγητε αὐτὸ καὶ ἀναδείξητε, ἀνταξίως τοῦ ὑμετέρου ζήλου καὶ τῆς ἀκαταβλήτου δραστηριότητος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ διηνεκές ἐξασφαλίσητε.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 26 Σεπτεμβρίου 1926.

Τῆς Ὑμετέρας Σεβασμιότητος ἀγαπητὸς ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς

† Ὁ Ἀθηνῶν ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

ΚΥΡΙΑΚΟΣ Ο ΕΞ ΑΓΚΩΝΟΣ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ¹

ΥΠΟ

Dr ERICH ZIEBARTH

Καθηγητοῦ τοῦ ἐν Ἀμβούργῳ Πανεπιστημίου.

Πιθανῶς ὁ ἀρχαιότερος μάρτυς, ὅστις διέσωσεν ἀρχαίας ἐπιγραφὰς τῆς Ἡπείρου, εἶνε ὁ Κυριακὸς ἐξ Ἀγκῶνος. Ὁ περίφημος οὗτος περιηγητὴς παρέσχε βεβαίως μεγάλην ἐκδούλευσιν, διότι εἰς τὰ ταξιδιωτικὰ αὐτοῦ ἡμερολόγια ἔχει ἰχνογραφήσει καὶ ἀντιγράψει πολλὰ ἀρχαῖα μνημεῖα καὶ ἐπιγραφάς, αἵτινες ὀλίγον μετὰ τὸ ταξιδίον του κατεστράφησαν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Δυστυχῶς τὰ πολύτιμα ταῦτα ἡμερολόγια δὲν ἔχουσιν ἡμῖν πλήρως διασωθῆ, ἀλλὰ μόνον εἰς ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε μόνον ἐν μέρει ἔχουσιν ἐκδοθῆ ἐκ τῶν ὡς τὰ πολλὰ εἰς ἰταλικὰς βιβλιοθήκας διατηρουμένων χειρογράφων². Ὅτι εἰς τὰ ἡμερολόγια ταῦτα ἢ εἰς τὰς ἰδιωτικὰς ἐπιστολάς διηγεῖται περὶ τῆς ἐπισκέψεώς του εἰς τὴν Ἡπειρον, θὰ ἀνακοινωθῆ ἐνταῦθα.

Ἡ πρώτη ἐπίσκεψις τοῦ Κυριακοῦ εἰς τὰς ἡπειρωτικὰς ἀκτὰς ἐγένετο κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1435—1436 καὶ περιγράφεται ἐν τῇ ταξιδιωτικῇ ἐπιστολῇ τῆς τετάρτης τῶν Καλενδῶν Ἰανουαρίου (=29 Δεκεμβρίου) τοῦ 1435 ἐκ τῆς πόλεως Ἀκαρνανίας «ex Acarnania urbe» ἐκδοθείση ἐν

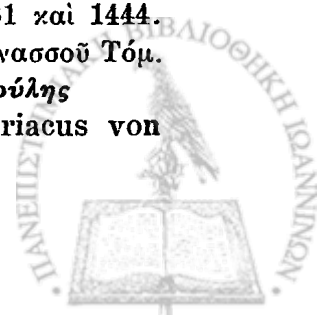
¹ Τὸ οἰκογενειακόν του ὄνομα ἦτο Pizzicollì. Ἐγεννήθη εἰς Ἀγκῶνα τῆς Ἰταλίας περὶ τὸ 1391 καὶ ἀπέθανε εἰς τὴν Κρεμόνα περὶ τὸ 1450. Δι' ἐμπορικὰς του ὑποθέσεις ἐταξίδευσεν πολλάκις εἰς τὴν Σικελίαν, τὰς Ἀδριατικὰς ἀκτὰς, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Μικρασιατικὰς ἀκτὰς. Κατὰ τὰ ταξιδεῖα του ταῦτα συνέταξεν ἡμερολόγια, ἐσχεδίασε μνημεῖα, ἀντέγραψεν ἐπιγραφὰς καὶ οὕτως ἀπέβη ἡ κυριώτερα πηγὴ τῆς ἀρχαιομαθείας κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα. Ἐγραψε λατινιστί. Τὰ ἔργα του ἐξεδόθησαν τρεῖς αἰῶνας μετὰ τὸν θάνατόν του. Πολλάκις λείπει ἐν αὐτοῖς ἡ κριτικὴ, ἀλλὰ μᾶς εἶναι σπουδαιότατα, διότι περιγράφουν μνημεῖα ἐξαφανισθέντα ἤδη.

Τὰ ἔργα του εἶναι τὰ ἑξῆς :

Kyriaci Angonitani. Itinerarium. ed. L. Mehus (Φλωρεντία 1742). Inscriptiones et epigrammata graeca et latina (Ρώμη 1747). Fragmenta cum notis P. Comptonii (Πέζαρον 1763). Ἐσχάτως ἀνευρέθησαν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ Βατικανοῦ, τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Πάρμας ἀνέκδοτοι σημειώσεις του, ἰδίως λεπτομερῆς περιγραφή τῶν ἐρειπίων τῆς Κυζίκου, ἣν εἶχεν ἐπισκεφθῆ κατὰ τὰ 1431 καὶ 1444. Περὶ τούτου γράφει ἀρκετὰ καὶ ὁ ἀείμνηστος Λάμπρος ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασσοῦ Τόμ. Ζ' σελ. 39.

Χρ. Σούλης

² Φιλολογίαν πρβλ. π. χ. παρὰ P. Maas, Ein Notizbuch des Cyriacus von Ancona aus dem Jahre 1436. Μόναχον 1913.

Kyriaci Anconitani Itinerarium ὑπὸ τοῦ L. Mehus (ἐν Φλωρεντία 1742 σ. 58 ἐξ.). Ὁ πλοῦς ἐγένετο ἀπὸ τῶν Γαδεύρων διὰ τοῦ Καττάρου, Δυρραχίου, ἀκρωτηρίου τῆς Γλώσσης, πλησίον τοῦ ὁποίου τὸ πλοῖον κατέφυγεν εἰς τινὰ λιμένα ἕνεκα ἰσχυροῦ νοτίου ἀνέμου. Ὁ Κυριακὸς καὶ οἱ ἀκόλουθοί του ἐξῆλθον ἐκεῖ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἔσχον μεγάλην ἐπιτυχίαν εἰς τὸ κυνήγιον ἐλάφων, ὅπερ περιγράφεται διεξοδικῶς. Ὁ περαιτέρω πλοῦς ἔφερον αὐτοὺς διὰ τῆς Κερκύρας, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἠγκυροβόλησαν ἕνεκα τοῦ κινδύνου τοῦ λοιμοῦ, πρὸς τὸ Βουθρωτόν, ὅπου ἔφθασαν τῇ ἐβδόμῃ τῶν Καλενδῶν Ἰανουαρίου. Ἔπειτα προσθέτει :

Provehimur inde remis, et nostrum ad iter die noctuque placidi Neptuni liquidum fulcando campum Dodonaea secus littora Bargam, Phanarium Arnatiumque vidimus, et ad quintum denique Kalendas Januarii diem Dodonaeam ipsam venimus magnam, et nobilissimam sylvam, ubi insignem prope Nicopolim vetustissimam civitatem, et antiquissima procul vidimus magni vestigia Jovis. Postero quidem die prope Arachthi fluvii ostia amoeno superato remis ad IX. miliaria amne arboribus praetexti variis, varioque volucrum cantu, pisciumque saltu laetati, nec minus ea praeda, quam ductabat a rupibus astor, Acarnaniam tandem Arachtheam civitatem ipsam in ripa, quam tanto petivimus cursu, convenimus optimo iuvante Jove. Ubi postquam consedimus primarios inter quam primum vidimus splendidissimum juvenem Karolum praeclarae Neapolitanae Domus Tocchi generosissimam prolem, e inclytum Epirotarum, atque Serenissimum Regem, qui Thomam imprimis affinem, meque quanta hodie humanitate suscepit hisce non modo litteris οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἶεν plene satis mehercule dicere quivissem. Sed postquam magnam perambulavimus urbem, vidimus Acarnaniae vetustissimae civitatis egregias architectorum operibus portas, ac ingentia magnis, immanibusque congesta lapidibus moenia, statuasque arte conspicuas, et allatura vobis quinque nobilissima atticis litteris epigrammata. Sed iam vos valere opto, et tantum, viri suavissimi, vobis nostrae de navigationis cursu velut inter jocandum dixi.

Ex Acarnania Urbe, eo, quo ad eam venimus, die IV. Kal. Januarii 1435 ¹.

¹ Μετ: «Ἀναγόμεθα ἐκεῖθεν διὰ τῶν κοπῶν καὶ πρὸς τὴν ἡμετέραν πορείαν ἡμέρας καὶ νυκτὸς τοῦ ἠσύχου Ποσειδῶνος τὸ ὑγρὸν αὐλακίζοντες πεδίον παρὰ τὰς Λοδωναίας ἀκτὰς καὶ τὴν Πάργαν, καὶ τὸ Φανάριον καὶ τὸ Ἀρνάτιον (?) εἶδομεν καὶ

Ταῦτα περιέχει ἡ ἤδη τύποις ἐκδοθεῖσα ταξιδιωτικὴ ἐπιστολή. Αὕτη συμπληροῦται διὰ τῶν συγκεντρωθέντων συμβάντων τοῦ ταξιδίου τούτου ἐν τοῖς Epigrammata reperta per Illyricum a Cyriaco Anconitano ἔκδ. Moroni 1660 καὶ μετὰ ταῦτα. Ἐνταῦθα εὔρηται ὑπ' ἀριθμὸν 33 ἡ ἐπιγραφή CJG 1799 μετὸν τόπον τῆς εὐρέσεως In Epiro apud Arechtheam Acarnanam ad III Kal. Jan.

Olympiadis autem DL III anno III. Ἀκολουθοῦσι n. 34=CJG 1803 ad sacram aedem Sophiae, n. 35=CJG 1802 in alio lapide, n. 37=CJG 1804 in domo domini Thomasii Venerii viri magnifici, n. 38=CJG 1798 ad aulam regis. Ἐπειτα ἀκολουθεῖ:

Moenia antiquissima urbis Acarnaniae in quo lapides mirae magnitudinis conspiciuntur ¹.

Ἐν τοῖς Ἐπιγράμμασιν ἀκολουθεῖ ἔπειτα:

Ad pridie Idus Ianuarias 1436 vidimus Nicopolim magnam in Epiro civitatem et ex cocto latere moenia vetustate diruta, vidique Dodonaei Jovis delubrum multa collapsum vetustate: circum undique vidimus marmorea ingentia atque ornatissima aedificia (ἀκολουθεῖ ὁ ἀρ. 39=CJG 1817) ².

τὴν πέμπτην τέλος πρὸ τῶν Καλανδῶν τοῦ Ἰανουαρίου ἡμέραν εἰς αὐτὸ τὸ Δοδώναιον ἦλθομεν μέγα καὶ ὀνομαστότατον δάσος, ἔνθα περιφανῆ παρὰ τὴν ἀρχαιοτάτην Νικόπολιν πόλιν καὶ ἀρχαιοτάτα πλησίον εἶδομεν ἵχνη τοῦ μεγάλου Διός. Τὴν δὲ ἐπομένην ἡμέραν πλησίον τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου, διὰ τῶν κωπῶν περὶ τὰ 9 γιλιόμετρα διὰ διαφόρων δένδρων παρυφασμένου καὶ ἐκ τοῦ ποικίλου τῶν πτηνῶν ἕσματος καὶ τοῦ πηδήματος τῶν ἰχθύων περιχαρεῖς καὶ ὄχι ὀλιγώτερον ἐκ τῆς λείας, τὴν ὁποίαν συνήθως ἔφερον ἀπὸ τῶν βράχων ὁ Κάστωρ (?), εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν τέλος καὶ τὴν Ἀράχθειον πόλιν αὐτὴν ἐν τῇ ὄχθῃ, τὴν ὁποίαν διὰ τὸσαύτης πορείας ἐζητήσαμεν, ἦλθομεν τοῦ ἀρίστου Διὸς βοηθοῦντος. Ὅπου ἀφοῦ πρῶτον εἶδομεν τὸν λαμπρότατον νέον Κάρολον τὸν εὐγενέστατον γόνον τοῦ ἐνδόξου τῆς Νεαπόλεως Οἴκου Torchi καὶ ἔνδοξον τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ γαληνότατον βασιλέα, ὅστις τὸν Θωμᾶν ἐν τοῖς πρώτοις συγγενῆ καὶ ἐμέ, μεθ' ὁποίας σήμερον φιλοπροσηγορίας ὑπεδέχθη οὐ μόνον διὰ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς θὰ ἡδυνάμην μὰ τὸν Ἡρακλέα λίαν ἀρκούντως νὰ εἶπω. Ἀλλ' ἀφοῦ τὴν μεγάλην πόλιν διωδεύσαμεν, εἶδομεν τῆς Ἀκαρνανίας τῆς ἀρχαιοτάτης τὰς θαυμασίας διὰ τῶν ἀρχιτεκτόνων ἔργων πύλας καὶ τὰ πελώρια τὰ διὰ μεγάλων καὶ ὑπερμεγέθων λίθων συντεθέντα τείχη καὶ τοὺς ἐκ τῆς τέχνης περιφανεῖς ἀνδριάντας καὶ τὰ πέντε γνωστότατα δι' ἄττικῶν γραμμάτων ἐπιγράμματα. Ἀλλ' ἤδη ἐπιθυμῶ νὰ ὑγιαίνητε, καὶ τοσοῦτον, γλυκύτατόι μου ἄνδρες, εἰς ὑμᾶς περὶ τῆς τοῦ ἡμετέρου πλοῦ πορείας, ὥσπερ μεταξὺ παιζῶν εἶπα».

Ἐκ τῆς πόλεως Ἀκαρνανίας τὴν 4ην πρὸ τῶν Καλανδῶν τοῦ Ἰανουαρίου ἡμέραν τοῦ 1435, καθ' ἣν εἰς αὐτὴν ἐφθάσαμεν».

¹ «Τείχη παλαιότατα τῆς πόλεως Ἀκαρνανίας ὅπου λίθοι θαυμαστοῦ μεγέθου διακρίνονται».

² Μετ. «Τὴν προτεραίαν τῶν Εἰδῶν τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1436 εἶδομεν τὴν Νικόπολιν μεγάλην ἐν Ἠπειρῷ πόλιν καὶ πλίνθινα τείχη παλαιὰ κρημνισμένα καὶ εἶδον τοῦ Δοδωναίου Διὸς τὸν ναὸν ἐκ τῆς πολλῆς καταρρεῦσαντα παλαιότητος. Πέριξ πανταχοῦ εἶδομεν ἐκ μαρμάρου ἀποστίλβοντα καὶ τὰ μάλιστα κεκοσμημένα οἰκοδομήματα»

Τὰ τεῖχη τῆς Νικοπόλεως δηλαδή μακράν τινα ἔπαλξιν καί τινα τρίποδα ἔχει ἰχνογραφῆσαι κατὰ τὴν συνήθειάν του ὁ Κυριακός. Ἡ ἰχνογραφία του εὔρηται ἐπίσης μεταξύ τῶν ἰχνογραφιῶν τοῦ Giuliano da Sangallo ἐν τῷ Βατικανῷ Βαρβερνιανῷ Λατινικῷ Κώδικι 4424 καὶ ἐξεδόθη ἐξ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Chr. Huelsen ἐν τῇ ἐκδόσει του τοῦ χειρογράφου τούτου (Λιψία 1910 σ. 40).

Ὁ ἡγεμῶν, τὸν ὁποῖον ἐπεσκέφθη ὁ Κυριακός, εἶνε ὁ Κάρολος δεύτερος, ὁ ἀνεπιὸς τοῦ τῇ 4ῃ Ἰουλίου 1429 ἐν Ἰωαννίνοις ἀποθανόντος Καρόλου πρώτου, δούξ τῆς Λευκάδος καὶ Ζακύνθου, ὑπήκοος τοῦ βασιλέως Λαδισλάου τῆς Νεαπόλεως, ὅστις τῷ 1405 τὸ Ἀνατολικὸν καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν, τῷ 1418 πᾶσαν τὴν Ἡπειρον κατέλαβε μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ ἀλβανοῦ Μαυρίσκου. Ἐφερε τὸν τίτλον «δεσπότης Ρωμαίων,» ἡ δὲ γυνή του, ἡ θυγάτηρ τοῦ δουκὸς Νερίου πρώτου Ἀτζαϊώλη (Acciajoli) τῶν Ἀθηνῶν, τὸν τίτλον «βασίλισσα Ρωμαίων». Ἡ ἔδρα του ἦτο ὅτε μὲν ἐν Κεφαλληνίᾳ, Ἄρτη καὶ Λευκάδι, ὅτε δὲ ἐν Ἰωαννίνοις. Ἡ σχέσις του πρὸς τὴν αὐλὴν τῆς Φλωρεντίας ἰδιαζόντως καλή, ἰταλοὶ δὲ ἔμποροι ἐγίνοντο δεκτοὶ ἐν τῇ αὐλῇ του. Ἐπειδὴ ὁ Κάρολος ὁ πρῶτος νόθους μόνον ἐγκατέλιπε, δηλαδή τὸν Μέμωνα, τὸν Ἡρακλῆ, τὸν Τύρνον καὶ τὸν Ὁρλάνδον, ἐπῆλθον ἔριδες διὰ τὸν θρόνον. Οἱ νόθοι προσεκάλεσαν τοὺς Τούρκους, οἵτινες τῷ 1430 εἶχον καταλάβει τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐπολιόρησαν τὰ Ἰωάννινα καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὰ τῇ 9 Ὀκτωβρίου 1430. Οὕτως ἐκράτει ὁ Κάρολος ὁ δεύτερος ἀκόμη μόνον τὴν δεσποτείαν τῆς Ἄρτης γενόμενος φόρου ὑποτελῆς τοῖς Τούρκοις. Τῷ 1449 πίπτει ἔτι ἡ Ἄρτα καὶ ὁ Κάρολος ὁ δεύτερος ἀπέθανε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1448. Διὰ πάσας τὰς λεπτομερείας πρβλ. Ἰωάννου Ρωμανοῦ Περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου. Κέρκυρα 1895.

Ὁ Κυριακός κατὰ τὴν ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐπιστροφὴν του ἤδη περὶ τέλει Ἀπριλίου ἐπανήλθεν ἐκ Πατρῶν εἰς τὴν φιλόξενον αὐλὴν. Οὕτως εὔρηται ἐν τοῖς Epigrammata per Illyricum μεταξύ τοῦ ἀριθμοῦ 130 καὶ 131 μετὰ τὴν μνείαν τῆς ἐπισκέψεως ἐν Καλαβρούτοις καὶ Πάτραις:

ad V Jd. Maii Acarnaniam revisi et ad Karolum Despotum me iterum contuli. Ad III Jd. per Astacora et Acherontem venimus Leucatem et vidimus Action nobilem et vetustissimam urbem, ubi navale ingens et memorabile bellum inter Aug. Caes. et M. Antonium Cleopatramque fuit ¹.

¹ Μετ: «Τὴν πέμπτην ἡμέραν πρὸ τῶν εἰδῶν τοῦ Μαΐου τὴν Ἀκαρνανίαν ἐπανεῖδον καὶ τὸν Κάρολον Δεσπότην πάλιν συνήντησα. Τὴν τρίτην πρὸ τῶν Εἰδῶν διὰ τοῦ Ἀστακοῦ (?) καὶ τοῦ Ἀχέροντος ἦλθομεν εἰς τὴν Λευκάδα καὶ εἶδομεν τὸ Ἄκτιον

Ἀκολουθεῖ ἡ ἐπιστολή :

Karulo inclito Epirotarum regi... die 1436 ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Mehus εἰς τὸ Itinerarium.

Ἡ διαμονὴ τοῦ Κυριακοῦ φαίνεται ὅτι διήρκεσε μακρότερον χρόνον. Διότι ἡ ἀκόλουθος περιγραφὴ αὐλικοῦ κνηγίου ἀποδεικνύει τὴν παρουσίαν του ἔτι κατὰ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου καὶ ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ ἐν Cod. Tarvis. communal. 483 φύλ. 90 ἄρχεται :

Cum exactis diebus non multis, splendidissime rex Ausoniae, e Graecia ad patriam et inclitam maiestatem tuam remeaturus ad revisendum Karolum, despotum, me suam hanc Arachtheam ad aulam contulisset καὶ ἀναφέρει ἔπειτα ὅτι ὁ Κυριακὸς ἐκεῖ ἔλαβε τὴν εἶδησιν τῆς κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1436 (16 Σεπτεμβρίου) γενομένης ἐναντίον τῶν Τούρκων μάχης¹.

Ἡ εἶδησις διὰ τὸ αὐλικὸν κνηγίον εὑρηται ἐν κώδικι Tarv. φύλ. 121, ἐκ τοῦ ὁποίου μέρη ἔχουσι ἐκδοθῆ ὑπὸ τοῦ Colucci, Antichità Picene XV.

Venatio Actiaca regia.

Quom ad VI iduum septembrium faustum Kyriacumque et B(eate) dei parentis M(ariae) virg. almae natalicium panegyricumque diem Karolus inclytus acharnanum princeps una dilectissimo suo cum nato Leonardo magna nobilium stipante caterva ex Acarnanea nobili regia sua oceanum petente Phoebō exeuntes Arachtheum per amnem et Ambraciacum aequor pheacea veloci bireme et plerisque cymbis devecti Cynthia e coelo clara lampade comitante, lenis aspirantibus auris et nereidum omnibus iubilantibus nymphis ad eiusdem Ambraciaci sinus fauces ante diluculum applicuissent Actiaca demum ad litora Nicopolitanae civitatis Dodoneique nemoris in conspectu desilientes in solum.

Φύλ. 121 v.

Ad urgentem serenum pharetrigere dianaē diem Jacobo Ruphu nobili pref(ecto) suo ex Italia Leucatem nuper adventante comperto, viro nempe venationis experto Actiacos illico per

ἐνδοξον καὶ παλαιοτάτην πόλιν, ὅπου ἐγένετο μεγάλη καὶ ἀξιομνημόνευτος ναυμαχία μεταξὺ τοῦ Αὐγ. Καίσαρος καὶ Μ. Ἀντωνίου καὶ τῆς Κλεοπάτρας».

¹ Μετ: «Ὅτε μετὰ π'ροδον οὐ πολλῶν ἡμερῶν, ἐκλαμπρότατε τῆς Αὐσωνίας βασιλεῦ, ἐπανακάμπτων εἰς τὴν σὴν πατρίδα καὶ τὴν σὴν ἐνδοξον μεγαλειότητα, ἵν ἐπανίδω τὸν δεσπότην Κάρολον ἐπεσκέφθην τὴν Ἀραχθίαν ταύτην αὐλὴν αὐτοῦ — ἔμαθον ἐκεῖ τὴν κατὰ τῶν Τούρκων μάχην τὴν γενομένην τῇ 16ῃ Σεπτεμβρίου 1436)».

campos et bina inter Actiaca nemora plerisque telis ceteris et venabulis armis muniti veloces et alcimos canes ac alipedes equos exercentes venatum iere et equidem bonis avibus duce Kaliope canente nostra nostram hanc in dianam brevem orationem protulimus.

Audi me o regina multi nominis ac Jovis filia, cursoria, sagittis gaudens, atque noctu ambulans etc. (προσευχὴ διὰ τὴν θήραν) tuamque felicitatem praesta (ἔπειτα ὑπάρχουσι δύο σελίδες ἀπεσπασμένοι) ¹.

Φύλ. 124 v.

At(enim) vero postquam ad tris posteros dies myrthea Bon-ditianaque et alia eiusdem sinus littora perlegentes proximis plerisque silvis solerti venatione discussis quam plures setigeros apros praeda iuvenes principum ante ora duxere e quis itaque in primis alteram a canib(us) vivam abrectam trepidantem invenculam suem Karolus ipse genitor optumus et iucundissimus princeps L(eonardo) filio praedigno, de quo maxima vel omnis Karissimi parentis cura vigeat, antea e luco Catina Romano ad litus regia tentoria repetenti praedigne alacri pro munere destinarat. Verum equidem praeterea unum hoc minime praete-reundum censuimus, quod nostros inter nautas quatuor animosos vidimus et memorabiles iuvenes, quos nuper abusque occiduis Massalieis littoribus ex antiqua Nicia magna animi et virtutæs

¹ Μετ: «Ὅτε τὴν πρὸ τῆς 6ης τοῦ Σεπτεμβρ. εἰδὼν εὐτυχῆ Κυριακὴν τε καὶ τῆς Μακαρίας τῆς τοῦ Θεοῦ μητρὸς Παρθένου Μαρίας γενέθλιον καὶ πανηγυρικὴν ἡμέραν ὁ ἔνδοξος Κάρολος τῶν Ἀκαρνάνων πρίγκηψ ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀγαπητοτάτου υἱοῦ Λεονάρδου μεγάλου τῶν εὐγενῶν πλήθους ἀκολουθοῦντος ἐκ τῆς ὀνομαστῆς Ἀκαρνανίας, τὸν Ὠκεανὸν ζητοῦντος τοῦ Φοίβου ἐξερχόμενοι διὰ τοῦ Ἀράχθου ποταμοῦ καὶ τῆς Ἀμβρακικῆς θαλάσσης διὰ ταχείας Φαιακικῆς διήρους καὶ διὰ πολλῶν μικρῶν λέμβων κομιζόμενοι, τῆς Κυνθίας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λαμπρᾶς λαμπάδος συνοδευοῦσης, ἑλαφρῶν αὐρῶν πνευσῶν ὑπὸ τὰς ἰαχὰς τῶν Νηρηίδων νυμφῶν εἰς τὸ στόμιον τοῦ αὐτοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου πρὸ τοῦ λυκαυγοῦς προσωρμίσθημεν καὶ τὰς Ἀκτιακὰς ἀκτὰς τῆς Νικοπόλεως καὶ τοῦ Δοδωναίου δάσους εἰς τὸ ἔδαφος τηδῶντες.

Τὴν ἐπείγουσαν αἶθριον τῆς φαρετροφόρου Ἀρτέμιδος ἡμέραν, μετὰ τοῦ Ἰακώβου Ρούφου, εὐγενοῦς ἐπάρχου ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς Λευκάδα πρὸ ὀλίγου ἐλθόντος ἀνδρὸς βεβαίως τῆς θήρας ἐμπείρου, συναντηθέντες ἀνὰ τοὺς Ἀκτιακοὺς (κεῖ ἀγροὺς καὶ ἀνὰ τὰ δύο Ἀκτιακὰ δάση διὰ πολλῶν βελῶν καὶ λοιπῶν κυνηγετικῶν ὄπλων ἐρωδιασμένοι ταχεῖς καὶ ἀλκίμους κύνες καὶ ταχεῖς ἵππους ἐξησηκημένους ἔχοντες εἰς θήραν μετέβημεν καὶ δὴ ὑπὸ καλοὺς οἰωνοὺς τῆς ἀρχηγῆς Καλλιόπης ψαλλούσης ταύτην τὴν ζωνῆν εἰς τὴν Ἀρτεμιν προσευχὴν εἶπαμεν :

Ἄκουσον, ὦ βασίλισσα πολλοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ Διὸς κόρη, δρομαία, ἡ χαίρουσα ἐπὶ τοῖς βέλεσι καὶ τὴν νύκτα ὀδεύουσα κτλ. καὶ τὴν ἀφθονίαν σου νῦν παρὰ σῆς».

suae fiducia audientes, ut profunda undique maria legendi coralia gratia scanderent parvula scapha devectos Tyrrenum Libycum Sicanumque et Jonicum aequor transfretantes. Ceraunia nuper malefida passim Phaeaceaque et Chaonia littora perlegentes denique Leucatem et ipsum Ambraciacum sinum adventasse percepimus.

Nos vero iussu principum quom ad pridie idus Septembr. ad piscosum exiguum Heronesum quem prope Arachthi fluminis ostia Καρακονήσιον vocitant, allaberemur inibi postquam per noctem membra quievimus sopnosque per littora culices inter infestos carpitantes. Venereo divo albescente die ad sacrum et conspicuum b. virginis sacellum quod plerique Graeca religione (φύλ. 125) monachi colunt, sacris de more principibus coram exactis breve hoc marmoreum ad pavementum epigramma antiquis et atticis quoque litteris Karolo ipso indicante rege comperimus Κλαυδία Βερονίκη sic sonant Latine: Claudia Veronice annorum XXIII salve¹.

¹ Μετ: «Μετὰ τρεῖς ἐπομένας ἡμέρας παρεπλεύσαμεν τὴν μυρσινοφόρον Βονδιτιανὴν καὶ ἄλλας τοῦ αὐτοῦ κόλπου ἀκτᾶς, οἱ δὲ νεανῖαι ἐκόμισαν ὡς λείαν πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ πρίγκηπος πλείστους σκληροτρίχους κάπρους ἐκ τῶν πολλῶν ἐκεῖ πλησίον κειμένων δασῶν. ἅτινα ὡς ἐπιδέξιοι θηρευταὶ περιῆλθον. Ὄθεν δὴ ἐν πρώτοις αὐτὸς ὁ πατὴρ Κάρολος, ὁ ἄριστος καὶ χαριέστατος ἡγεμῶν, τὴν ὑπὸ τῶν κυνῶν ἐξελαθεῖσαν ζῶσαν σὺν ὄρισεν ὡς δῶρον τῷ ἀνταξίῳ αὐτοῦ υἱῷ Λεονάρδῳ, ὅστις τὴν περὶ τοῦ τιμωτάτου πατρὸς μέριμναν περὶ πλείστου ἐποιεῖτο καὶ ἦλθε πρότερον ἐκ τοῦ δάσους πρὸς τὴν ἀκτὴν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ βασιλέως ἵνα τιμήσῃ τοῦτον. Ἀλλὰ φρονῶ οὐχ ἦτρον ὅτι οὐδαμῶς δέον νὰ παροραθῇ καὶ τοῦτο, ὅτι διεκρίναμεν μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ναυτῶν τέσσαρας εὐτόλμους καὶ ἀξίους μνείας νεανίας, παρ' ὧν ἐμάθομεν ὅτι ἤρχοντο ἐσχάτως ἐκ τῶν δυτικῶν μασσαλιωτικῶν ἀκτῶν, ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως Νικαίας καὶ ὅτι ἐπεδείξαντο μεγάλην ἐτοιμότητα καὶ ἀνδρείαν κατερχόμενοι πανταχοῦ εἰς τὰ θαλάσσια βᾶθη πρὸς ἀλιεῖαν κοραλλίων καὶ ὅτι ἦλθον ἐπιβαίνοντες μικροῦ σκάφους τὸ Τυρρητικὸν καὶ τὸ Λιβυκὸν καὶ τὸ Σικελικὸν καὶ τὸ Ἴόνιον πέλαγος διαπλεύσαντες. Ἐσχάτως δὲ ὡς ἠκούσαμεν, τὰ κακόπιστα Κεραύνεια ὄρη καὶ τὰς Φαιακικὰς καὶ Χαονικὰς ἀκτᾶς παραπλεύσαντες ἔφθασαν τέλος εἰς τὴν Λευκάδα καὶ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον.

Ἡμεῖς ὁμῶς διαταγῇ τῶν πριγκήπων ἐπλεύσαμεν τῇ παραμονῇ τῶν Εἰδῶν τοῦ Σεπτεμβρίου (= τῇ 12ῃ Σεπτεμβρίου) πρὸς τὴν ἰχθυοβριθῆ μικρὰν Ἠρόνησον(?), ἣτις παρὰ τὸ στόμιον τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου «Καρακονήσιον» ὀνομάζετο, καὶ ἀνεπαύσαμεν ἐκεῖ διὰ νυκτὸς τὰ μέλη ἐπιζητοῦντες τὸν ὕπνον παρὰ τὴν ἀκτὴν ἐν μέσῳ τῶν κακῶν κωνώπων. Ἀρχομένης δὲ τῆς ἡμέρας Παρασκευῆς ἐν τῷ ἱερῷ καὶ ἐπιφανεῖ ναῷ τῆς Μακαρίας Παρθένου, τῷ τιμωμένῳ ὑπὸ μοναχῶν τινῶν τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας, ἐπετελέσαμεν κατὰ τὰ ἐκεῖ ἔθιμα τὴν ἱερὰν ἀκολουθίαν ἐνώπιον τῶν πριγκήπων καὶ εὐρομεν ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου δαπέδου τὸ ἐπόμενον βραχὺ ἐπίγραμμα, γράμματιν ἀρχαίοις ἀττικοῖς, ὅπερ ἔδειξεν ἡμῖν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Κάρολος: Κλαυδία Βερονίκη, λατινιστὶ δὲ Claudia Veronice annorum XXIII salve (ἐτῶν 24, χαῖρε)»

Φύλ. 125 v. A(tenim) vero N. interim socii et regii quidem ingenii ex aula famuli solerti ipso curante Antonello ἀρχιτροίκλιν quos iactis sub unda retiis pingues C. et varigenos pisces laquearibus ad principes laeti detulere, exinde ante sacrum sacro ipso in diversorio religioso eodem Aphrodisio die perinde ac monastico et religioso epulo sumto Arachtheam Acarnaneam ipsam regiam navigiis equisque mari terraque intercedentibus felicibus ipsis atque serenis sequuti regibus felicissime nostri quidem voti compotes remeavimus¹.

ΧΑΙΡΕ ΑΚΑΡΝΑΝΩΝ
ΕΥΔΑΙΜΩΝ
ΠΑΤΡΙΣ

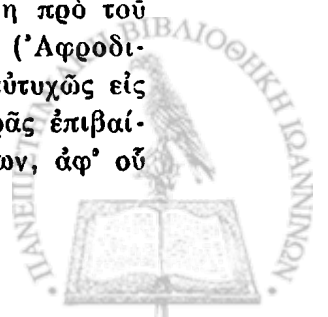
Ἐν εὐφρυνῆς δῶρον φιλοξενίας ἐγκατέλιπεν ὁ Κυριακὸς τότε ἐν τῇ αὐλῇ, τὸ ποίημά του εἰς τὸν πρίγκηπα Ἡρακλῆ, τὸ ὁποῖον περιέχει τὸ σημειωματάριον τοῦ Κυριακοῦ ἐκ τῆς Ἀγκῶνος τοῦ 1436 φύλ. 30^r καὶ ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ P. Maas Beiträge zur Forschung. Studien und Mitteilungen aus dem Antiquariat Jacques Rosenthal I München 1913, 10:

Φύλ. 30^r.

Ἔστι δὲ καλῆ κῶμη ἐν ἀρχῇ τῆς Ἀχαΐας
εἰς Αἰτωλίαν πλῆσιον Ἀχελώου τὸν ποταμὸν
Ἀγγελοκάστρον κάλουσιν εὐμορφον θεωρίας.
Αὐτήν τοῦ Κάρλου πρῶτου μεγαλήτορα υἱόν,
Ἡρακλέα γεμονεὺς ἠΰρα παῖδας μετὰ δύο,
Κάρωλον μὲν τρίτον, τρίτον δὲ καὶ Λονάρδον,
Θεοεῖδοι εἶσαν ὅσπερ παῖδες Πριάμοιο,
ἄριστοι καὶ εἰς πάντες εὐγενίαις εὐεργέτοι
οἱ μὲ ποίαν εἰς φιλείαν εὐεργεσίαν δ' ἐν πλουσίῳ
οἴκῳ ἐπεδέξαν ρεῖα γραφεῖν οὐ δυνόμεν τοι: ²

¹ Μετ: «Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἑταῖροι καὶ οἱ ὑπηρέται τῆς βασιλικῆς αὐλῆς ὑπὸ τὴν αὐτοπρόσωπον φροντίδα τοῦ ἀρχιτροίκλινου Ἀντωνέλλου εἶχον κομίσει μετὰ χαρᾶς πρὸς τοὺς πρίγκηπας τοὺς παχεῖς καὶ ποικιλογενεῖς ἰχθυεῖς, τοὺς ὁποῖους εἶχον ἀλιεῦσαι διὰ δικτύων, ριφθέντων εἰς τὴν θάλασσαν καὶ δι' ἀγκίστρων, εἶτα δὲ παρετέθη πρὸ τοῦ ναοῦ ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ ἀναπαυτηρίῳ κατὰ τὴν αὐτὴν ἱερὰν Παρασκευὴν (Ἀφροδισίαν) ἡμέραν γεῦμα μοναχικὸν καὶ θρησκευτικόν, μεθ' ὃ ἐπεστρέψαμεν εὐτυχῶς εἰς τὸ Ἀράχθειον τῆς Ἀκαρνανίας βασιλικὸν μέγαρον διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς ἐπιβαίνοντες πλοίων καὶ ἵππων ἐν συνοδείᾳ τῶν εὐδαιμόνων καὶ γαληνῶν βασιλέων, ἀφ' οὗ ἐξεπληρώσαμεν τὴν εὐχὴν ἡμῶν».

² Ἐτηρήθη ἡ ὀρθογραφία τοῦ πρωτοτύπου.

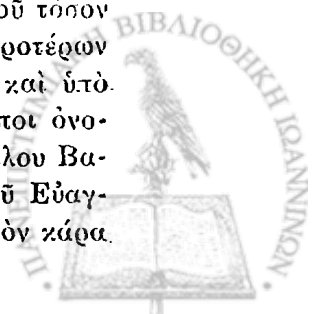

Ἔτι τὸ τρίτον ἔμεινεν ὁ Κυριακὸς ἐν Ἄρτῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλεως Καρόλου τοῦ δευτέρου. Τότε ἔγραψε τὴν ἐν κώδ. Tarvis. φύλ. 126 σωζομένην καὶ ὑπὸ τοῦ Colucci, Antichita Picene XV S. CX. ἐκδοθεῖσαν ἐπιστολὴν de morte Caroli regis.

ad XV Kal. Novembres Lucae Evangelistae Sⁱ sacrum venerationumque diem ex eadem Arachthea Astaico¹ Acarnanum regia Karolo inclyto principe adusque prid. Kal. Octobr. deuncto et Leonardo regnante regulo annuente una Hermodoro nostro comitante liberto Dodoneamque per sylvam Acheronthei ad fluminis ripas Dodonem antiquam venimus antiquissimo Dodonei Jovis oraculo memorabilem urbem. Ubi tam longaevae et almae suae veternitatis monumenta nonnulla nostra utique conspicit aetas et inter potiora sua et turritis et mirificis moenibus non equidem exiguam partem extare comperimus. Itaque ad arcem, quam hodie accolae Roghum vocitant, Basilio amico veteri nostro favitante praefecto ad sacram eiusdem Evangelistae metropolitaneam aedem vetusto in loculo sacrum suum revisimus et venerabile corpus nec non Annae almae virginis genetricis beatissimae pretiosum et honorabile caput ac recolendum Chrisostomi Joannis religionis nostrae per Graeciam doctoris et facundissimi Theophori pedem, quibus denique visis et alia inter sacra relicta nobis monumenta divum praedignissime veneratis, saonis et denique Graeco de more religiose peractis ad pacandum ejusdem Karoli principis pientissimi Manes hanc in eundem Lucam luculentissimum Evangelistam Latio idiamate piam horationem habuimus².

¹ Ἀνάγνωθι Astacora (?).

² Μετ: «Τῇ δὲ 15ῃ τῶν Καλενδῶν τοῦ Νοεμβρίου (=τῇ 18ῃ Ὀκτωβρίου), ἱερᾷ καὶ σεβαστῇ ἡμέρᾳ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ ὀρηθηθέντες ἐκ τοῦ αὐτοῦ Ἀραχθείου Ἀκαρνανικοῦ βασιλικοῦ μεγάρου, ἐνθα τὴν παραμονὴν τῶν Καλενδῶν τοῦ Ὀκτωβρίου (=30 Σεπτεμβρίου) εἶχεν ἀποθάνει ὁ ἐνδοξος ἡγεμὸν Κάρολος καὶ ἐβασίλευεν ἔκτοτε ὁ Λεονάρδος, ἤλθομεν τῇ ἐπινεύσει τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῇ συνοδείᾳ τοῦ πιστοῦ ἡμῶν Ἑρμοδώρου, διὰ τοῦ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ἀχέροντος κειμένου δάσους εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν Δοδώνην, περίφημον διὰ τὸ ἀρχαιότατον τοῦ Δοδωναίου Διὸς μαντεῖον. Ἐκεῖ διακρίνει ἀκόμη καὶ ἡ σύγχρονος ἡμῶν ἐποχὴ μνημεῖά τινα τοῦ τόπου μακροῦ καὶ σεβασμίου αὐτῆς παρελθόντος, ἔμαθον δὲ ἐκεῖ ὅτι ἐκ τῶν λαμπροτέρων (μνημείων) αὐτῆς σφίζεται μέχρι σήμερον οὐχὶ μικρὸν μέρος τῶν θαυμασίων καὶ ὑπὸ πύργων περιβαλλομένων τειχῶν. Οὕτω δὲ ἐν τῷ πύργῳ, τὸν ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζουν σήμερον Ρόγον (?), ἐπανεῖδον συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου ἡμῶν φίλου Βασιλείου τὸν ἐν παναρχαίῳ τόπῳ κείμενον ἱερὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τοῦ αὐτοῦ Εὐαγγελιστοῦ καὶ προσεκύνησα τὸ πανσεβάσιμον σῶμα ἔτι δὲ καὶ τίμιον καὶ σεβαστὸν κέρα.

Ἀκολουθοῦσι τρία ἰταλικά δεκατετράστιχα ποιήματα (σονέττα).

Τὴν αὐτὴν ἐν Δοδώνῃ ἐπίσκεψιν περιγράφει ὁ Κυριακὸς ἐν ἐπιστολῇ ὑπὸ ἡμερομ. 11 Ἰανουαρίου 1436, δημοσιευθεῖσα παρὰ *Mehus*, *Itinerarium* σελ. 66/7, ἧς τὸ περιεχόμενον συμπίπτει ἐν πολλοῖς πρὸς τὸ ἀνωτέρω ἀνωκοινωθὲν κείμενον, ἐν τινὶ δὲ σημείῳ καὶ συμπληροῖ τοῦτο (σελ. 67): *Vidimus igitur in primis ad sacram Lucae Evangelistae sanctissimam aedem sacratissimum ab eo mortalibus nobis in solum relictum incorruptibile corpus atque Cri(sostomi) Antiochenaе ecclesiae Presbyteri sacrarum facundiae literarum sanctum et incorruptum pedem sacrumque Annae matris almae Virginis caput*»¹.

τῆς μακαρίας Ἄννης τῆς μητρὸς τῆς Ποιτίας Παρθένου καὶ τὸν ἀξιοσέβαστον πόδα Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ διδασκάλου τῆς θρησκείας ἡμῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ εὐφραδοῦς Θεοφόρου. Εἶδον πάντα ταῦτα καὶ ἄλλα σφζόμενα ἱερά λείψανα τῶν ἁγίων εὐλαβῶς προσεκύνησα, τελεσθείσης δὲ ἱερᾶς ἀκολουθίας κατὰ τὰ θέσιμα τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας πρὸς ἀνάπαυσιν τῆς ψυχῆς τοῦ θεοσεβεστάτου ἡγεμόνος Καρόλου ἐξεφώνησα εἰς λατινικὸν ἰδίωμα εὐσεβῆ λόγον πρὸς τιμὴν τοῦ πανευφήμου Εὐαγγελιστοῦ Λουκά».

¹ Μετ: «Εἶδον λοιπὸν ἐν πρώτοις ἐν τῷ ἱερῷ καὶ ἁγιωτάτῳ ναῷ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκά τὸ ἐπ' αὐτοῦ καταλειφθὲν ἡμῖν τοῖς βροτοῖς ἱερώτατον καὶ ἀδιάφθορον σῶμα ὡς καὶ τὸν ἱερὸν καὶ ἄφθαρτον πόδα τοῦ Χρυσοστόμου, Πρεσβυτέρου τῆς τῶν Ἀντιοχείων ἐκκλησίας, καὶ τὸ ἱερὸν κάρα τῆς σεβασμίας Παρθενομήτορος Ἄννης».

Σημ. Ἡ Χ. Τὰ «Ἠπειρ. Χρονικά» χάριτας πολλὰς ὁμολογοῦσι πρὸς τοὺς κ. κ. Κ. Δουβουινιώτην καὶ Ἐργ. Σκάσσην, καθηγητὰς τοῦ Ἀθηνῆσι Πανεπιστημίου, συμβαλόντας τὸν μὲν εἰς τὴν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἐκ τοῦ γερμικικοῦ ἀπόδοσιν τῆς διατριβῆς, τὸν δὲ εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν πλείονων λατινικῶν αὐτῆς περικοπῶν, τὰς ὑπολοίπους τῶν ὁποίων μετέφρασεν ὁ κ. Π. Βιζουκίδης.

Ο ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΒΑΡΛΑΑΜΙΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΒΡΑΧΥ ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΑΥΤΟΥ *

Υ Π Ο

ΝΙΚΟΥ Α. ΒΕΗ

Καθηγητοῦ τοῦ Ἑθ. καὶ Καποδ. Πανεπιστημίου.

Ἐκλογή ἐκ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Χριστοφόρου, ἤτοι 14 σημειώματα ἐξ αὐτοῦ, οὐχὶ ἴσως καὶ τὰ σημαντικώτερα, ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη «Ἀποδημία εἰς Θεσσαλίαν τῷ 1859 εἰς τὰ Μετέωρα καὶ τὰς μονὰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὀσσης», ἔργῳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως ἐμφανισθέντι κατ' ἐπεξεργασίαν τοῦ Ῥουμάνου λογιῶν Π. Σύρκου.¹ Μετὰ ταῦτα κατέστησε τὸ Χρονικὸν τοῦ Χριστοφόρου ἀντικείμενον ἐρεύνης καὶ μικροῦ δημοσιεύματος ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς.² «Ἐπειδὴ — γράφει³ προοιμιαζόμενος ὁ μακαρίτης φίλος — καὶ τὰ ἀνέκδοτα [ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη] μείναντα [χρονογραφικὰ σημειώματα τοῦ Χριστοφόρου] εἶναι λόγου ἄξια, ἡμεῖς... καταχωρίζομεν καὶ ταῦτα καὶ τὰ ἤδη ἐκδεδομένα, ἵνα οὕτως οἱ Θεσσαλεῖς γνωρίσωσιν ὅλον τὸ ἐν Πετροπόλει διασωθὲν Χρονικὸν τοῦ Χριστοφόρου, ὡς δηλαδὴ εὑρίσκεται ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ χειρογράφῳ καὶ ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀπολύτως μεταβολῆς [πλὴν τῆς περὶ τὴν στίξιν]».

Εὐτυχήσας νὰ μελετήσω τὸ Χρονικὸν τοῦ Χριστοφόρου ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ κώδικι τῆς Πετροπόλεως, ὁπόθεν οὗτος ἐν ἔτει 1913 χάριν εἰδικῶν περὶ τὰ Ἡπειρωτικὰ σπουδῶν μου ἀπεστάλη εἰς τὴν Δημοσίαν Βιβλιοθήκην τοῦ Βερολίνου, ἀνακοινῶ ἐνταῦθα τὰ πορίσματα τῆς σχετικῆς ἐρεύνης μου. Καὶ δὴ παρατηρῶ, ὅτι ὁ μακαρίτης Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς παρέλιπε νὰ δημοσιεύσῃ σπουδαιότατον σημείωμα τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Χριστοφόρου· τοῦτο ἔχει ἀντιγραφῆ χειρὶ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη ἐν φ. 59α⁴ διὰ μολυβδίδος τοῦ κώδικος καὶ λέγει:

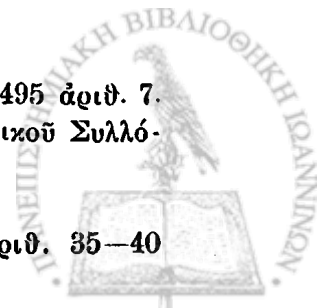
* Συνέχεια ἐκ τοῦ Α'. Τεύχους σελ. 71.

¹ Ἐνθ' ἀνωτέρω [ιδὲ σελ. 63 κ. ἐ. ὑποσημ. 4] σελ. XXV, 481-482, 495 ἀριθ. 7.

² «Θεσσαλικά σημειώματα» ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ ἐν Ἀθήναις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσῶ, ἔτος 7' (1902) σελ. 140—145.

³ Αὐτόθι σελ. 141.

⁴ Διὰ μολυβδίδος ἔχει γράψῃ ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκη καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 35—40

1784.) Κατὰ μῆνα Αὐγύστου ἔκαμεν ἀγάπην ὁ Κουρ πασιᾶς μετὰ τὸν υἱὸν τῆς Βελῆ πασιουῶς τὸν Ἀλη Πασιᾶ. καὶ ὁ Ἀλη Πασιᾶς ὑπῆγε καὶ ἔκαυσε καὶ ἐρήμωσε τὸ Κακοσιδλι ὄλο, καὶ ἔπιασε πολλοὺς προεσοὺς, καὶ εἰς δύο τοὺς ἀπεδειξεν αὐτοὺς, ὡς... τορας,¹ διότι τὸν τζιαούσην τὸν ἔψηνε ζωντανον|σὴν σοῦβλαν, τὸν δε πρόφιτην ἔβανε|τὰς χεῖρας του καὶ πόδας του ἀπο ἓνα ἓνα|ἐπάνω εἰς πέτραν, ἔπειτα τα ἐβαρούσε|με σφύραν, καὶ οὕτως ἐτελειώθησαν.

Αἱ τελευταῖαι λέξεις τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου σημειώματος κεῖνται χειρὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Χριστοφόρου ἐν φ. 7^β ὡς ἑξῆς:

φτην ἔβανε τὰς χεῖρας του κ(αί) πόδας του ἀπό ἓνα|ἓνα ἐπάνω εἰς πέτραν, ἔπειτα τὰ ἐβαρῶσε μέ|σφύραν, κ(αί) οὕτως ἐτελειώθησαν.—

Ποῦ ἔκειτο ἡ ἀρχὴ τοῦ σημειώματος δὲν δύναται μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος νὰ λεχθῆ. Ἄλλως τε τοιαύτην ἀτάξίαν περὶ τὴν συνέχειαν τοῦ κειμένου ἔχομεν καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 26² σημειώματι, οὗ ἡ μὲν ἀρχὴ κεῖται ἐν φ. 7^α, τὸ δὲ τέλος ἐν φ. 8^β (καταλάβετε ὀλί==|<γον||ὅτι ἔβαλεν). Ἄλλ' ὁπωςδήποτε εἰκάζω, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ σημειώματος, ὡς τοῦτο ἀρχῆθεν ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου εἶχε γραφῆ, ἔκειτο ἐπὶ τοῦ σταχώματος τοῦ πολλάκις ἤδη μνημονευθέντος ἀντιτύπου τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Διδασκαλίας» εἰς τρόπον, ὥστε ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκη ἠδυνάτει ἢ μᾶλλον ἐδίστασε νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν προσφιλεῖ του μέθοδον τῆς ἀποκοπῆς. Οὐδὲ εἶναι τὸ ἀνωτέρω σημείωμα ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Χριστοφόρου τὸ μόνον εἰς τοὺς Σουλιώτας ἀναφερόμενον. Εἰς αὐτοὺς ἀφορᾷ καὶ τὸ σημείωμα ὑπ' ἀριθμὸν 19, κατὰ τὴν ἀρίθμησιν καὶ ἔκδοσιν τοῦ Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμέως³. Τοῦτο, κείμενον ἐν φ. 5^β, ἔχει κατ' ἀκριβεστάτην ἀντιγραφὴν ὡς ἑξῆς:

<1792: μαῖου 20—

Ἐκίνησεν ὁ ἄλη πασιᾶς τὸν πόλεμον
διὰ τῶς κακοσουλιώταις, κ(αί) ἐσκοιῶθη=
σαν κ(αί) ἀπό τὰ δύο μέρη πολλά παλικάρια.

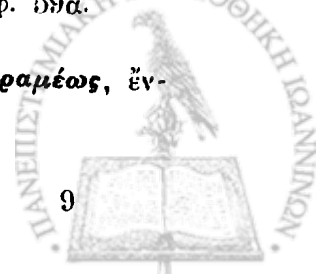
Προκειμένου περὶ τῶν ἀνωτέρω παρατεθειμένων σημειωμάτων, τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ Σοῦλι, ἄξιοι προσοχῆς εἶναι ἐν πρώτοις οἱ τύποι Κακοσ(ι)οῦλι, Κακοσουλιώταις, οἱ ὅποιοι ἄλλως τε καὶ ἐν ἄλλοις δη-

ὑπὸ τοῦ Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, ἐνθ' ἀνωτέρω, δημοσιευθέντα σημειώματα. Ἐξ αὐτῶν τὸ ὑπ' ἀριθ. 35 κεῖται ἐν φ. 58^α, τὸ ὑπ' ἀριθ. 36 ἐν φ. 59^{α-β}, τὸ ὑπ' ἀριθ. 37 ἐν φ. 59^β, τὰ ὑπ' ἀριθ. 38 καὶ 39 ἐν φ. 58^β καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 40 ἐν φ. 58^α.

¹) Οὕτω στιγμαί τινες παρὰ Πορφυρίῳ Οὐσπένσκη ἴσως: ὡς τέρας.

²) Κατὰ τὴν ἀρίθμησιν τῶν σημειωμάτων ὑπὸ Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 143 κ. ἑ.

³) Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 143.

μωδεστέροις κειμένοις ἀπαντῶσι¹. 'Ο Χριστόφορος Περραιβός² λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τοῦ δημοτικοῦ στίχου:

'Εδώ 'ν' τὸ Σοῦλι τὸ κακό, ἐδώ 'ν' τὸ Κακοσοῦλι

ὑποσημειοῖ: «Σοῦλλι κακό, καὶ Κακοσοῦλλι, εἰσὶ ταυτοσήμαντα, δηλαδή, τὸ ἀνδρεῖον, τὸ ἀνίκητον». Κατὰ τὸν Smart-Hughes³ *Κακοσοῦλι* ἦτο ἡ ἡρειπιωμένη πρωτεύουσα τῆς Σουλιωτικῆς δημοκρατίας, ἐνῶ κατὰ τὸν Π. Ἀραβαντινόν⁴ «τὸν ἡρωϊκὸν... τόπον [τοῦ Σουλίου] οἱ ἐν τῇ Ἡπείρῳ Ὀθωμανοὶ ὠνόμασαν *Κακοσοῦλιον*, δι' ἣν φρίκην ἐνεποίουν αὐτοῖς οἱ κάτοικοι αὐτοῦ». 'Ο Χριστόφορος Βαρλααμίτης ἔχει ἀφορμὴν νὰ μνημονεύσῃ τὸν Τεπελενλῆν Ἀλῆν Πασᾶν οὐχὶ μόνον ἐν τοῖς σχετικοῖς πρὸς τοὺς Σουλιώτας σημειώμασι, τὰ ὁποῖα ἀνωτέρω παρεθέσαμεν, ἀλλὰ καὶ ἐν πέντε ἄλλοις σημειώμασι τῶν ἐτῶν 1778—1790⁵. Τὸ ἀρχαιότατον ἐξ αὐτῶν, προερχόμενον ἐκ τοῦ ἔτους 1778, ἀναφέρει «τὸν υἱὸν τῆς *Βελῆ πασιούς*... τὸν *Ἀλήμπεην*⁶», ἀπαντᾷ δὴλον ὅτι καὶ ἐν τούτῳ ἡ μητρωνυμικὴ διάκρισις τοῦ Ἀλῆ ὅπως καὶ ἐν τῷ σημειώματι τοῦ ἔτους 1784 τῷ σχετικῷ πρὸς τοὺς Σουλιώτας. Ἡ μήτηρ τοῦ Ἀλῆ, ἡ περιβόητος *Χάνκω*, ἡ δευτέρα σύζυγος τοῦ πατρὸς ἐκείνου *Βελῆ*, ἦτο—ὡς γνωστὸν—θυγάτηρ τοῦ *Ζεϊνέλ μπέη*, καταγομένου ἐκ πασᾶ⁷. Ἡ δὲ μητρωνυμικὴ διάκρισις τοῦ Ἀλῆ δικαιολογεῖται καθ' ὅλα, διότι ἐπταετῆς περιπού γενόμενος ὄρφανὸς πατρὸς ἠνδρώθη ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τῆς μητρός του, ἡ ὁποία τὰ μάλιστα συνέβαλεν εἰς τὴν ἀνάδειξιν τοῦ υἱοῦ Ἀλῆ. Παρὰ τὰ ἄλλως πως παραδεδομένα⁸ ὁ πατὴρ τοῦ Ἀλῆ Βελῆς εἶχε τὸν τίτλον τοῦ *Πασᾶ*. Τοῦτο μαρτυρεῖται πλὴν τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν. Οὕτω τὸ Χρονικὸν τοῦ Γεωργίου Οἰκονόμου⁹ λέγει ἐπὶ λέξει: «'Ο πατὴρ τοῦ

¹) Π. χ. *Χατζῆ Σεχρέτη*, Ἀληπασιάς κατὰ τὴν ἐκδοσιν *Κ. Ν. Σάθα*, Ἱστορικαὶ διατριβαί, ἐν Ἀθήναις 1870, σελ. 188 κ. ἐ., 237 κ. ἐ., 244 κ. ἐ., 255 κ. ἐ., *Χριστοφόρου Περραιβοῦ*, Ἱστορία τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας, τόμ. Α' ἐν Ἀθήναις 1857, σελ. 51, κλ.

²) Ἐνθ' ἀνωτέρω.

³) *Travels in Greece*, τόμ. Β', ἐν Λονδίῳ 1820, σελ. 321 (πρὸβλ. καὶ *Σπ. Π. Ἀραβαντινοῦ*, Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ, ἐν Ἀθήναις 1895, σελ. 62)

⁴) Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, τόμ. Β', σελ. 155.

⁵) *Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς* ἐν τῇ Ἐπετηρίδι «Παργασσοῦ» τόμ. 7' (1902) σελ. 142 ἀριθ. 12, 13, 11, σελ. 143 κ. ἐ. ἀριθ. 18, 26.

⁶) Αὐτόθι σελ. 143 κ. ἐ., ἀριθ. 26.

⁷) Πρὸβλ. *Σπ. Π. Ἀραβαντινόν*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 7.

⁸) Πρὸβλ. περιοδικὸν «Παγδώρα», τόμ. 17' (1865—6) σελ. 91.

⁹) Ἐξεδόθη ὑπὸ *Γ. Π. Κρέμου* ἐν τῷ περιοδικῷ «Παργασσῶ» τόμ. Ζ' (1883) σελ. 950—979, τόμ. Η' (1884) σελ. 61—75, 139—151 καὶ ἀντίγραφον ἑλλιπές, ἐναποκείμενον ἐν τῇ Δημοτικῇ Βιβλιοθήκῃ Πειραιῶς. Πληρέστερον εἶναι τὸ ἀντίγραφον, ὅπερ

Ἄλῃ πασᾶ ὀνόματι Βελῆς ἀξιωθείς παρὰ τοῦ σουλτάνου δύο τούγχα ἐπωνομάσθη Βελῆ-πασᾶς»¹. Ἐν δὲ τῷ Χρονικῷ τοῦ Γεωργίου Τουρτούρη² ἀναφέρεται ῥητῶς: «Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰσλάμπασα, ὅστις εἶχε τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Δελβίνου, ἔγινε πασᾶς ταύτης τῆς ἐπαρχίας ὁ [πατὴρ τοῦ Βεζιρ Ἄλῃ πασᾶ] Βελῆ πασᾶς, ὅστις πρότερον ἦτο μόνον μπέης· καὶ οὕτω Δέλβινο καὶ ὀτσάκι τοῦ Τεπελενίου ἔμεινε μὲ ἀξίωμα ἡγεμονίας, τὸ ὁποῖον ἐπροξενούσε μίαν ὑπεροχὴν εἰς ταύτην τὴν ἐπαρχίαν καὶ εἰς τὰ περίξ μέρη τῆς Ἀλβανίας»³. Ἀλλὰ καὶ ὁ Χατζῆ Σεχρέτης ἐν τῷ ἐμμέτρῳ βίῳ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ κατ' ἐπανάληψιν τὸν πατέρα τούτου ὀνομάζει Βελῆν πασᾶν⁴.

Αἱ εἰδήσεις, ἃς παρέχει τὸ ἀνωτέρω παρατεθειμένον σημείωμα ἐκ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἄλῃ πασᾶ καὶ τῶν Σουλιωτῶν ἐν ἔτει 1792, συμφωνοῦν γενικῶς πρὸς τὰ ἄλλοθεν ἐγνωσμένα. Ὁ Χριστόφορος Περραιβός, ἀντλῶν «ἐξ ἀκριβῶν ἐξετάσεων διαφόρων συναγωνιστῶν καὶ ἐκ τῆς Ἱστορίας τοῦ Βρετανοῦ [William Eton]»⁵, συγκεφαλαιοῖ τὰ κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους ἐπιλέξει ὡς ἑξῆς: «Τὸ μὲν στράτευμα τοῦ Ἀ[λῆ] Π[ασᾶ] δὲν ἦτον ὀλιγώτερον τῶν δέκα χιλιάδων, τῶν δὲ Σουλλιωτῶν ὄχι περισσότερον τῶν δύο· γέγονε δὲ ἡ μάχη αὕτη τῷ 1792 ἔτει κατὰ μῆνα Ἰούλιον ἐφρονεύθησαν ἐκ μὲν τῶν Τουρκαλβανῶν ὑπὲρ τὰς δύο χιλιάδας ἐκτὸς τῶν ἀγνώστων τραυματιῶν καὶ ὄσων οἱ χωρικοὶ ἐθυσίασαν, ἐκ δὲ τῶν Σουλλιωτῶν ἔπεσον ἑβδομήκοντα τέσσαρες, ἐτραυματίσθησαν δὲ ἑννεήκοντα ἑπτὰ»⁶. Ἐὰν ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης ἀναφερόμενος εἰς τοὺς ἐν ἔτει 1792 διεξαχθέντας ἀγῶνας τοῦ Ἄλῃ πασᾶ καὶ τῶν Σουλιωτῶν θέτῃ αὐτοὺς ὑπὸ χρονολογίαν 1792 Μαΐου 20, βεβαίως ἐννοεῖ τὴν ἑναρξιν τῶν ἀγῶνων τούτων, ἐν ᾧ ὁ Χριστόφορος Περραιβός—καὶ συμφώνως πρὸς αὐτὸν καὶ

κέκτηται ἡ Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἐταιρεία τῆς Ἑλλάδος ἐκ δωρεᾶς τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου, ἀναφέρει δ' ἐν τέλει τοῦ προοιμίου καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως [Πρὸβλ. Σπ. Π. Δεμπρ. «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Ζ (1910-1911), σελ. 79, ἀριθ. 59], περὶ οὗ ἰδὲ προχείρως Σπ. Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. λθ'.

¹) Γ. Π. Κρέμος, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Ζ' (1883) σελ. 150.

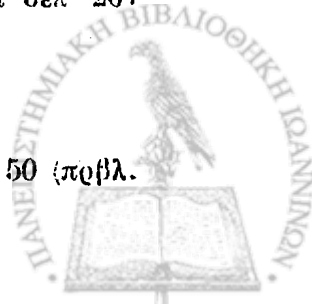
²) Ἐξεδόθη τὸ Χρονικὸν τοῦτο ὑπὸ Κ. Ν. Σάθα ἐν τῷ περιοδικῷ «Πανδώρα», τόμ. ΙΕ' (1864-5) σελ. 261-266, 285-288 (πρὸβλ. καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Α. Θεσπεριτοῦ [Ἀραβαντινοῦ], αὐτόθι, τόμ. ΙΓ' [1865-6] σελ. 89-92). Περὶ τοῦ Γεωργίου Τουρτούρη ἰδὲ προχείρως Σπ. Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. λγ'.

³) Κ. Ν. Σάθας ἐν τῇ «Πανδώρα», τόμ. ΙΕ' (1864-5) σ. 263 (πρὸβλ. καὶ σελ. 261-266, ὅπου πάλιν ὁ πατὴρ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ ὀνομάζεται Βελῆ πασᾶς).

⁴) Ἐκδοσι; Κ. Ν. Σάθα [ἰδὲ σελ. 122, ὑποσημ. 1] σελ. 131 κ. ἑ.

⁵) A survey of the turkish Empire, ἐν Λονδίῳ 1798.

⁶) Χρ. Περραιβοῦ. Ἱστορία τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας, τόμ. Α'. σελ. 50 (πρὸβλ. καὶ σελ. 115).

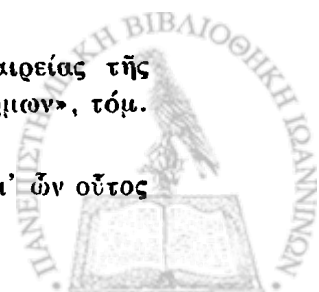
ἄλλοι¹—θέτουσι κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1792 ῥητῶς τὴν μάχην, ἣτις κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἔκρινε τὸν ἀγῶνα καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς Σουλιώτας τὴν νίκην. Σημείωμα, ἀναγινωσκόμενον ἐπὶ χειρογράφου εὐχολογίου τῆς ἐκκλησίας Μονοδενδρίου τῆς Ἠπείρου, ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τοὺς ἐν ἔτει 1792 ἀγῶνας τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἀλλὰ δηλοῖ ὑπερβολικώτερον καὶ μεροληπτικώτερον παρ' ὅτι ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς τοὺς σχετικὸς ἀριθμούς: «*Ἔτος ἀρ' ἡβ. ὁ ἡγεμὼν ἢ πασιᾶς τῶν Ἰωννίνων Ἀλῆς ἐπιβουλεύθη τοὺς κατοικοῦντας τὸν Σούλιου ὀνομαζόμενον τόπον. καὶ πρῶτον ἀλαλάζοντας ἄωρμησε μὲ εἴκοσι σφᾶς χιλιάδες στράτευμα. καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐκατώρθωσε τίποτας διότι ἦτον ὁ θεὸς φανερὰ φανερὰ βοηθὸς αὐτῶν ἐκίνησε πόλεμον. καὶ ἴσως μὲ σκοπὸν νὰ στήσῃ θρόνον τυραννικῶ τῷ τρόπῳ. ἦτον ἐκεῖνοι ὄχι περισσότεροι ἀπὸ χιλίους πεντακοσίους, ἀλλ' αὐτῶν μὲν ἐβοήθησεν ὁ θεὸς εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἤλπισαν, αὐτὸς δὲ ἐστράφη ἄπρακτος, ἔτι δὲ καὶ καιησχυμμένος μετὰ τὸν θάνατον περισσοτέρου παρὰ δύο χιλιάδας τοῦ στρατεύματός του καὶ ἐφορεύθησαν καὶ ἐξ ἐκείνων ὡς ὀγδοήκοντα. ἀκολούθησε καὶ ἐστάθη ἡ μάχη ἓνα τρίμηνον. . . »².*

Τὸ σημεῖωμα τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὸ ἔτος 1784, παρετέθη δὲ ἀνωτέρω σελ. 121, ἔχει παραδοθῆ εἰς ἡμᾶς κατὰ μέγα μέρος μόνον δι' ἀντιγραφῆς τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη. Εἶναι προφανές, ὅτι ὁ Ῥῶσσος λόγιος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναγνώσῃ πανταχοῦ τὸ αὐτόγραφον τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος σημειώματος³, παραμένει δὲ καὶ ἀμφίβολον, ἂν καὶ ὅτι ἀνέγνωσεν ὀρθῶς ἀνέγνωσε καὶ ἀπέδωκε. Ἡ παρατήρησις αὕτη εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν καθ' ὅλου κριτικὴν τοῦ σημειώματος

¹) R. Davenport. The life of Ali-Pasha late vizier of Jannina, surnamed Aslan or the Lion (περὶ τῶν ἐκδόσεων καὶ μεταφράσεων τοῦ ἔργου τούτου σημειοῖ τινὰ ὁ Σπ. Π. Ἀραβαντινός, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. κθ' κ. ε. [πρόσθετες, ὅτι ἔχομεν καὶ ἔκδοσιν ἐν Λονδίῳ τῷ 1878 ἀλλὰ καὶ ἐλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ ἔργου τοῦ Davenport, ἧς ὁ πλήρης τίτλος ἔχει: «Βίος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἐκ Τεπελενίου τῆς Ἠπείρου ἐπονομασθέντος Ἀσλάν ἢ Λέοντος ὑπὸ P. A. Δαβενπορτ. Μεταφρασθεὶς ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ τῆς ἡδὴ καταργηθείσης ἐν Ἀργοστολίῳ Ἀγγλικῆς Σχολῆς Ἀναστ. Κ. Μπίτζη καὶ ἐκδοθεὶς ὑπὸ Κωνστ. Γ. Φιλιππίδου καὶ Θεοδώρου Γ. Πεφάνη. Τόμος πρῶτος. Ἐν Κεφαλληνίᾳ, τυπογραφεῖον ἡ «Κεφαλληνία», 1866»). Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τόμ. Α'. σελ. 280. Λάμπρου Κουτσονίκα, Γενικὴ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1863, σελ. 30, 37. Σπ. Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ σ. 83. Ἰωάννου Μ. Ράγκου, Σούλι ἦτοι σελίδες ἱστορίας Σουλίου, ἐν Ἀθήναις 1880, σελ. 14.

²) Δημ. Μ. Σάργος ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Ε' (1900) σελ. 569 (= Σπ. Π. Λάμπρου, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Ζ' [1910-1911] σελ. 243. ἀριθ. 486).

³) Πρὸβλ. τὰς στιγμὰς ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη, δι' ὧν οὗτος ἐδήλωσεν οὐχὶ γράμματα περιττὰ θεωρούμενα. ἀλλὰ δυσξύμβλητα.

τούτου, οὗ τὸ περιεχόμενον διαφωνεῖ πρὸς ἄλλας πηγὰς, προφανῶς δὲ δὲν ἀναποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα ἐν ὀρισμένοις σημείοις. Ὁ Ἄλῃς ἐν τῷ σημειώματι τούτῳ ἀναφέρεται ἤδη τῷ 1784 ὡς *πασᾶς*, ἐν ᾧ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἔλαβε τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1786¹, ἀλλὰ δικαιούμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης ἀπέδωκεν ἐν ἔτει 1784 εἰς τὸν ἐπιφανῆ Ἄλβανὸν τὸν τίτλον τοῦ *Πασαῖ*, διότι καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ τις πρὸς μητρὸς πρόγονος αὐτοῦ εἶχον διὰ τοῦ ἀξιώματος τούτου τιμηθῆ,² λοιπὸν λόγῳ τῆς καταγωγῆς του, ἂν μὴ κατὰ πρόληψιν.

Περὶ τοῦ *Κοῦρ Πασαῖ*—ὅστις κατὰ τὸ σημείωμα τοῦ 1784—μηνὶ Αὐγούστῳ τοῦ ἔτους τούτου συνεφιλιώθη μετὰ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ, λέγομεν τὰ δέοντα κατωτέρω, σελ. 129-130. Περὶ δὲ τῆς ἐρημώσεως τῆς περιοχῆς τοῦ Σουλίου ἐν ἔτει 1784 ὑπὸ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ οὐδὲν γνωρίζομεν ἐκ τῶν κοινῶς προσιτῶν πηγῶν. Ἀντιθέτως τὸ χρονικὸν τοῦ Γεωργίου Τουρτούρη εἰς τὸ ἔτος 1784 τάσσει ὀρθῶς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ καταστραφὴν τοῦ Χορμόβου καὶ τὸν θάνατον τοῦ ἐκ τῆς χριστιανικῆς πολίχνης ταύτης τῆς ἐπαρχίας Τεπελενίου ὀρωμένου προύχοντος Τζαούση Πρίφτη. Τὰ σχετικὰ σημειώματα ἐκ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Γεωργίου Τουρτούρη λέγουσι :

1784 ἐχάλασε [ὁ Ἄλῃ Πασᾶς] τὸ Χόρμοβο.

Εἰς τὰ 1784 ἐθανάτωσε [ὁ Ἄλῃ Πασᾶς] τὸν Τζαούση-Δρίφτη³.

«Ἡ κωμόπολις τοῦ Χορμόβου—λέγει ὁ Γεώργιος Τουρτούρης ἐν τῷ ἐπανειλημμένῳ ἤδη μνημονευθέντι χρονικῷ αὐτοῦ—ἦτον μεγάλη εὐγεναν ἀπὸ αὐτὴν ἕως 500 ἄνδρες τῶν ἀρμάτων οἱ Χορμοβίταις ἦτον οἱ πλέον ἄνδρεῖοι ἀπὸ ὄλους τοὺς ἐγκατοίκους τῆς ἡγεμονίας τοῦ Τεπελενίου, τοὺς ἔκανε καὶ δυνατοτέρους ἢ θέσις τῆς κωμοπόλεως ὅτι αὐτὴ κεῖται ἐδῶθεν τοῦ ποταμοῦ Βώση [= Βωβούσης, Λώου] πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἀργυροκάστρου, δηλ. βορείως ἀπὸ τὸ Τεπελένι... Ἡ Χάνκω [ἡ μήτηρ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ] ἔδειχνε πρὸς τοὺς Χορμοβίτας... κλίσιν καὶ ἀγάπῃ καὶ τοὺς ἐκολάκευ. Μεταξὺ τῶν φαμελιῶν τοῦ Χορμόβου ἦτον ἐκείνη ἐνὸς ἱερέως Παπα-Κώστα (Δήμου) ὀνομαζομένου, ἡ πρωτίστη καὶ ἡ πλέον ἔγκριτος. Ὁ Δῆμος εἰς τὴν Ἄλβανίτικην γλῶσσαν κράζεται *Δρίφτι*.⁴ ἐτοῦτος εἶχε 4 υἱοὺς ἡ Χάνκω ἐπῆρε τὸν μεγαλιέτερον καὶ τὸν ἔκαμεν οἰκονόμον εἰς τὸ *σεράγι* της. Ὁ οἰκονόμος Τούρκικα καὶ Ἄλβανίτικα κράζεται *τζαούσης*: ὅθεν ὁ ὀηθεὶς υἱὸς τοῦ Δήμου Κώστα ὀνομάσθη *τζαούσης Δρίφτη*... Συζῶν οἰκιακῶς ὁ τζαούσης Δρίφτης μετὰ τὴν Χάνκω καὶ Ἄλίμπεη, εἶχεν ὄλον τὸ θάρδος καὶ τὰ μυστικά των. Ἄδεται λόγος παρὰ τῶν ἐγχωρίων τῶν τσε-

¹) Πρὸβλ. προχείρως *Σπ. II Ἀραβαντινόν*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 49 κ. ἑ.

²) Πρὸβλ. σελ. 122.

³) *K. N. Σάθας*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 238.

⁴) Ἴδὲ τὰ κατωτέρω (σελ. 126) ἐν σχέσει πρὸς τὴν λέξιν σημειούμενα

σάρων χριστιανικῶν κωμοπόλεων, ὅτι ἡ Χάνκω εἶχεν ἀγαπητικὸν τὸν τζαούσην Δρίφτην, ὅχι μόνον μετὰ τὴν χηρείαν της, ἀλλὰ καὶ ζῶντος τοῦ ἀνδρός της Βελήπασα τὴν ἐμοίχευε... Οὕτω ἐχόντων τῶν σχέσεων μεταξὺ Χάνκως, υἱοῦ της Ἀλήμπεη καὶ Τζαούση ἀπεφάσισαν αὐτοὶ τὸν θάνατον τῆς Κιόρκας [=συζύγου τοῦ Ἰσλιὰν Μπέη, θείου τοῦ Ἀλῆ] καὶ τοῦ υἱοῦ της Χοτάμπεη, καὶ μιᾶς θυγατρὸς της· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βελῆ πασᾶ ἀνεχώρησεν ἡ Κιόρκα ἀπὸ τὸ σαράγι, καὶ ἐπῆγε καὶ ἔκτισεν ἰδικόν της σαράγιον εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ χωριά της ὀνομαζόμενον Κάριανη καὶ ἐκάθητο· καὶ ἐκεῖ πηγαίνει ὁ Τζαούσης Δρίφτης μετὰ τοὺς Χορμοβίτας του, τὴν ἐπολέμησε, τὴν ἐπῆσεν αὐτὴν καὶ τοὺς υἱούς της, καὶ τοὺς ἐθανάτωσεν, καὶ οὕτω ἡ Χάνκω μετὰ τὸν υἱὸν της Ἀλήμπεη ἔμειναν κύριοι ἀπὸ τὰς κωμοπόλεις, χωριά καὶ δεκλίκεια¹, ὅπου ἀναλογουσαν εἰς τὸ μέρος τῆς Κιόρκας... Ἡ Χάνκω εἶχε κάμει ἀρχὴν νὰ πειράζῃ καὶ νὰ ἐνοχλῇ καὶ τοὺς Χορμοβίτας, Λεκλιώτας, Λομποβίτας, καὶ Ῥεντηνοὺς. Τοὺς ἐξητοῦσε παραπάνου ἐτήσιον δόσιμον, ἀπὸ τὸ συνειθισμένον· δὲν τοὺς ἔδειχνε τὴν πρώτην ἀγάπην καὶ κλίσιν, καὶ πολλαῖς φοραῖς τοὺς ἐκαταφρονοῦσε μᾶλλον ὁ Τζαούσης Δρίφτης»². Ὁ Γεώργιος Τουρτούρης ἐπαγγέλλεται³ μὲν νὰ ἐκθέσῃ τὰ κατὰ τὸ τέλος Τζαούση Πρίφτη, ἀλλ' ἐν τῷ σφζομένῳ τμήματι τοῦ Χρονικοῦ, ἐν ᾧ ἄλλως τε τὸ ἀλβανικὸν πρίφτ-ι (=ἱερεὺς)⁴ κακῶς ἐκλαμβάνεται ὡς κύριον ὄνομα (Δῆμος)⁵, οὐδὲν περὶ τούτου κεῖται. Πληρέστερον, ἂν καὶ συντομώτερον, ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὸν Τζαούσην Πρίφτην ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Γεωργίου Οἰκονόμου: «Πρὶν ἢ ἀξιωθῆ [ὁ Ἀλῆς] τοῦ τίτλου «πασᾶς» δι' ἑνὸς Χορμοβίτου Τσαοὺς Πρίφτη (Χριστιανοῦ ὄντος καὶ ἀρχηγοῦ τῶν σωματοφυλάκων τῆς Κ[ι]όρκας. Βεβαιόνουν ὅτι ἦτον καὶ τῆς Χάνκως, μητρὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἐρωμένος) ὀνομαζομένου ἐδολοφόνησε διὰ μιᾶς τὴν Κιόρκαν σύζυγον τοῦ θείου του μετὰ τὸν ὀκταετῆ υἱὸν της Χουτᾶ-μπεη καὶ ἅπαντας τῆς οἰκίας της, μεθ' ὧν εὗρεθεις σκλάβος καὶ ὁ πολυθρύλητος Ἰσοῦφ ἀράπης διέβη μετὰ τὴν σφαγὴν τῆς κυρίας του εἰς τὴν δούλευσιν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, δὲν ἔπαυσεν ὅμως οὐδέποτε νὰ μελετᾷ ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ ἐπιβούλου Τσαοὺς Πρίφτη, ἕως ὅτου γενόμενος πασᾶς ὁ Ἀλῆ μπεης καὶ ὁ Ἰσοῦφ ἀράπης διορισθεις χασνατάρης του ἡ πρώτη χάρις, τὴν ὁποίαν τοῦ ἐζήτη-

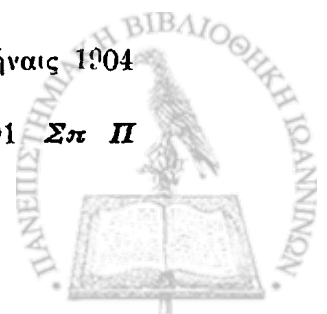
¹) «Ἀνάγνωθι δειλίκια ἀντὶ τσιφλίκια» λέγει ὁ Π Θεσπρωτὸς [=Ἀραβαντινός], ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 91.

²) Κ. Ν Σάθας, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 264-265.

³) Λύττόθι σελ. 264.

⁴) Κ. Χριστοφορίδου, Λεξικὸν τῆς Ἀλβανικῆς Γλώσσης, ἐν Ἀθήναις 1904 σελ. 344.

⁵) Πρβλ. Π. Θεσπρωτὸν [=Ἀραβαντινόν], ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 90, 91 Σπ Π Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ, σελ. 8

σεν, ἦτο γὰ παραδῶση εἰς τὴν ἔξουσίαν του τὸν Τζαοὺς Πρίφτη, καί, τούτου γενομένου, τὸν ἔψησεν εἰς τὴν σούβλαν ζῶντα ἐπὶ παρουσίᾳ χιλιάδων Ἄλβανῶν¹. Ἄλλ' ὁ Γεώργιος Οἰκονόμου παραλείπει ν' ἀναφέρῃ οὐσιώδεις λεπτομερείας καὶ δὴ σχετικὰς πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Γαρδικιωτῶν αἰχμαλωσίαν καὶ διαπόμπουσιν τῆς μητρὸς τοῦ Ἀλῆ, Χάνκως, καὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, Χαϊνίτσας, γεγονὸς συμβάν κατ' Αὐγούστον τοῦ 1762, ὅποτε καὶ ὁ Ἰσοῦφ Ἀράπης, φρόνιμος καὶ πιστὸς δοῦλος, ἀλλ' ὠμὸς καὶ θηριώδης ἄνθρωπος, περιῆλθεν ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Κιάρκας εἰς τὸν τῆς Χάνκως. Παρὰ τοῦ Ἄραβος τούτου, μεθ' οὗ συνυπηρέτει ὁ Τσαούσης Πρίφτης ἐν τῷ οἴκῳ τῆς Χάνκως εἰς Κάριανην, ἐπληροφορήθη ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, ἀνδρωθείς, τὰς ἀθεμίτους σχέσεις τῆς ἰδίας μητρὸς μετὰ τοῦ Τσαούση Πρίφτη. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ὁ θηριώδης τρόπος, καθ' ὃν ἐξεδικήθη ὁ Ἀλῆ Πασᾶς μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Χορμόβου τὸν Τσαούσην Πρίφτην διὰ χειρὸς τοῦ Ἰουσοῦφ Ἀράπης². Ὅπως τὸ χρονικὸν τοῦ Γεωργίου Οἰκονόμου οὕτω καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Χατζῆ Σεχρέτη ποιηθεὶς ἔμμετρος βίος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ παραλείπει οὐσιώδεις λεπτομερείας τῆς προῖστορίας τοῦ Τζαούση Πρίφτη καὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ἀλῆ πρὸς τοὺς Χορμοβίτας, τὰς ὁποίας ἄλλως τε ἐκθέτει μετὰ περισσῆς μεροληψίας, ἀλλὰ γενικῶς συμφωνεῖ πρὸς ἄλλας πηγὰς ὡς πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Τζαούση Πρίφτη:

Στὸ Χόρμοβο δὲν ἄφησε³ μηδὲ ψυχὴ γὰ βλιάξη,
τὸν Τζιαοὺς Πρίφτη πρόσταξε μὲ ξύλα γὰ τὸν κάψη.
'Ο Τζιαοὺς Πρίφτης θέλησε συχώρεσιν γὰ πάρη,
κατόπι γὰ τὸν ψήσουνε σὰν τὸ παχὺ κριάρι.
Τὸ σκοτεινὸ τὸ Χόρμοβο ἐγένηκε βιράνι,
κι' ὁ Τζιαοὺς Πρίφτης γίνηκε κεμπάπι στὸ σαχάνι⁴.

Ἐν τῷ σημειώματι τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἀφετηρία τῆς ἐνταῦθα ἐρεῦνης, ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν διχάζεται τὸ πρόσωπον τοῦ Τζαούση Πρίφτη, ἀφ' οὗ ἐν αὐτῷ γίνεται λόγος ὡς περὶ διαφόρων προσώπων πρῶτον περὶ τοῦ Τζαούση καὶ ἔπειτα περὶ τοῦ Πρίφτη, ἑκατέρου δι' ἰδίου βασανιστικοῦ τρόπου τελειωθέντος. Φαίνεται, ὅτι ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης συγχέει τὸν Τζαούσην Πρίφτην καὶ τὸν πρό-

¹) Γ. Π. Κρέμος, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Ζ' (1883) σελ. 951.

²) Πρβλ. Π. Θεσπρωτῶν [= Ἀραβαντινόν], ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 91. Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, τόμ. Α', σελ. 251 κ.έ.. Σπ. Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ, σελ. 8 κ.έ.

³) = Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς.

⁴) Ἐκδοσις Κ. Ν. Σάθα [ιδὲ σελ. 122 ὑπόσημ. 1], σελ. 163 (πρβλ. Σπ. Α. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 528).

κριτον Ἰωάννην Λέκαν, τὸν ἐπικαλούμενον Λέκλην. Ὁ πρῶτος, Χορμοβίτης κατὰ τὰ προειρημένα, εὔρε τὸν θάνατον, καταληφθείσης τῆς πατρίδος του ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἐν ἔτει 1784, «ἐμπρησθεὶς ὡς πρόβατον ἐπ' ὄβελου» (σοῦβλας)¹. Ὁ δεύτερος, ἐπικαλούμενος Λέκλης, διότι κατήγετο ἐκ τοῦ ὁμωνύμου χωρίου, ἀφ' οὗ καὶ τοῦτο κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, βραχὺ μετὰ τὴν κατάληψιν καὶ ἐρήμωσιν τοῦ γειτονικοῦ Χορμόβου, ἦτοι ἐν ἔτει 1784, ἐφονεύθη σφυρηλατηθεὶς ἢ κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν «συντριβέντων τῶν ὄστων του εἰς χειρόμυλον»². Καὶ ὁ Τζαούσης Πρίφτης καὶ ὁ Ἰωάννης Λέκκας Λέκλης—κατὰ τὰς λαογραφικὰς παρατηρήσεις τοῦ ποιητοῦ Κρουστάλλη—ἐπιζῶσι μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἐν τῇ δημῳδῇ ποιήσει τῶν Ἀλβανῶν³.

Καὶ ἄλλα σημειώματα τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Χριστοφόρου ὡς ἔχουσιν ἐν τῷ κώδικι τῆς Πιερουπόλεως παραβαλλόμενα πρὸς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμέως δεικνύουσι διαφορὰς τινὰς, ὧν ἡ ἀναγραφὴ ἐνταῦθα δὲν εἶναι, ὡς νομίζω, περιττή. Καὶ κατωτέρω παραπέμπω συμφῶνως πρὸς τὴν ἀρίθμησιν τῶν καθ' ἕκαστον σημειωμάτων τὴν ὑπὸ τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως γενομένην ἐν τῇ οἰκείᾳ ἐκδόσει, εἰς ἣν διορθῶν ἢ ἄλλως παρατηρῶν καὶ ἀναφέρομαι.

Ἄριθ. 8: «1770: Οἱ Ἀρβανίταις, ὁ Μπάγιος, ἔκανσαν τὰ Τρίκκαλα, τὸ τζιαρσί, παιοῦντες καὶ ὀσπίτια τούρκικα καὶ ῥωμαίικα εἰς ταῖς 14: Ἰουλίου ἡμέρα Τετράδι. Ἐν ἐπῆραν πρόβατα καὶ γίδια καὶ γελάδια ἀπὸ τοῦς Σταγούς⁴ καὶ Καστράκι⁵ καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα χωρία τοῦ κάμπου. Τότε ἐπολεμοῦσαν καὶ τὸν Μωρέαν οἱ Ἀρβανίταις». Κατὰ τὸ χειρόγραφον ἀντί: καὶ τὸν Μωρέαν γρ.: σιὸν Μωρέαν. Τὸ σημείωμα τοῦτο τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου συμπίπτει ἐπὶ μέρους πρὸς σημειώματα τοῦ Ἰωάννου ἱερέως τοῦ ἐκ Τρίκκης: 1770, ἤφεραν Ἀρβανίταις οἱ ἀγάδες διὰ φύλαξιν τῆς πολιτείας (=Τρικκάλων) χιλίους πεντακοσίους, καὶ ἐπέρασαν καὶ ἄλλοι Ἀρβανίταις καὶ ἐπῆγαν διὰ τὸν Μωρέαν, καὶ τὰ κακὰ ὀποῦ ἔκαμαν οὔτε ἔχουν σταθῆ ἄλλην βολά. 1770 Ἰουλίου 14, ἡμέρα τετράδη, οἱ ἄνωθεν Ἀρβανίταις, ὀποῦ τοῦς εἶχαν μπεκτζίδες, ἐδιαγούμισαν τὰ ἐργαστήρια ὄλα τοῦ παζαργιοῦ, ἔως πεντακόσια τὸν ἀριθμόν, καὶ ἀπάνω εἰς τρεῖς ὥρας ἐκάη ὄλο τὸ τσαρσί, καὶ

¹) Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τόμ. Α', σελ. 253 ὑποσημ. —Πρὸβλ. Π. Θεσπρωτὸν (= Ἀραβαντινόν), ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 1. Σπ. Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 32.

²) Π. Ἀραβαντινός, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 253 Πρὸβλ. Σπ. Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 33.

³) Πρὸβλ. Σπ. Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 33. ὑποσημ. 2.

⁴) =Καλαμπάκαν.

⁵) =Χωρίον κατὰ τὴν κοιλάδα τῶν Μετεώρων.

ἐσκοτώθησαν Ἀρβανίταις 13, ἐπειδὴ καὶ ἦτον δύο ταράφια· καὶ ἐπάτησαν ἀκόμη καὶ τὰ Ὀθρεϊκά τὰ σπίτια καὶ τὸν ἐπάνω μαχαλᾶ, καὶ τὸν κάτω¹⁾...

Ἄριθ. 23. «1775: Ἰουλίον 17, ἡμέρα Πέμπτη. Ἐκομην ὁ μπουλούμπασης τοῦ Κούρτ πασιᾶ τὸν Δημάκην καὶ τὸν υἱὸν του». Οὕτω κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως. Ἀλλὰ παρατηρῶ, ὅτι ὁ Χριστόφορος κατ' ἀρχὰς ἔγραψε τὸ ἔτος 1774, μεταγενεστέρως δὲ δι' ὠχροῦ μέλανος διέγραψε τὸ 4 καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ ἔγραψε: 5, ὅπερ ἐλέγχεται καὶ ὀρθότερον. Ὁ [Ἀχμετ] Κούρτ Πασᾶς, ὃν ἄλλως κατ' ἐπανάληψιν ἀναφέρουσι τὰ σημειώματα τοῦ Χριστοφόρου (ἀριθ. 24, 25²⁾, 26, 30), εἶναι ὁ καὶ ἔξ ἄλλων πολλῶν ὑπομνημάτων γνωστὸς διοικητὴς τοῦ Βερατίου (1758—1785)³. Καταγόμενος οὗτος ἐκ Λιούσνης, χωρίου τῆς Μουζακιᾶς, εἴλεκε πόρρωθεν τὴν καταγωγὴν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, διεκρίθη δὲ μάλιστα λόγῳ τοῦ γάμου, ὃν συνῆψε μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ τοπάρχου τοῦ Βερατίου Ἰσμαήλ Πασᾶ, τοῦ ἐπικαλουμένου Βελιαμπίμπεη· τοῦτον διεδέξατο ἐν τῇ τοπαρχίᾳ τοῦ Βερατίου ὁ Κούρτ Πασᾶς, ὁ ὁποῖος ἐπεξέτεινεν ἐν ἔτει 1760 σημαντικῶς τὴν ἀρχὴν διορισθεὶς ὑπὸ τῆς Πύλης γενικὸς ἐπόπτης τῶν στενῶν καὶ ὁδῶν καθ' ὅλην τὴν Ἡπειρον, Θεσσαλίαν καὶ Στερεὰν Ἑλλάδα⁴. Τὸ σημεῖωμα τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύσαμεν ἀνωτέρω σελ. 121, λέγει περὶ τῆς συμφιλίωσεως τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ μετὰ τοῦ Κούρτ Πασᾶ. Ὄντως μακρὰ καὶ μονονουχὶ ἀδιάκοποι ὑπῆρξαν αἱ ἔριδες μεταξὺ τῶν δύο τούτων Ἀλβανῶν δεσποτῶν, ὡς διδασκόμεθα καὶ ἔξ ἄλλων πηγῶν καὶ δὴ ἐκ τῆς Ἀληπασιάδος τοῦ Χατζῆ Σεχρέτη⁵, ἐκ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Γεωργίου Τουρτούρη (ὀλιγώτερον ἐκ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Γεωργίου Οἰκονόμου)⁶ καὶ ἐκ τῆς ἐμμέτρου ἐκθέσεως περὶ τοῦ Δελβινακίου τοῦ Γεωργίου Γαζῆ⁷. Ὁ Κούρτ Πασᾶς «φημίζεται ὡς χρηματίσας ἀνῆρ λίαν δρα-

¹⁾ Κ. Ν. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, ἐν Ἀθήναις 1869, σελ. 495, ὑποσημ. 1.

²⁾ Ἐν αὐτῷ λέγεται: «ἐπῆρε [ὁ Κούρτ πασιᾶς] τρεῖς φοραὶς τὰ Τρίκκαλα πασιᾶλίκι».

³⁾ Πρβλ. Σπ. Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. λθ'. Ἐσφαλμένως ὁ Π. Ἀραβαντινός, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 273 (καὶ κατ' αὐτὸν καὶ ὁ Σπ. Π. Ἀραβαντινός, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 38) θέτει τὸν θάνατον τοῦ Κούρτ Πασᾶ εἰς τὸ ἔτος 1784.

⁴⁾ Πρβλ. τὰ ὑπ' ἀριθ. 25 καὶ 26 σημειώματα τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου, ἐπίσης Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 248 κ. ἐ., 255 κ. ἐ., 272

⁵⁾ Οὗτος μεταχειρίζεται κατὰ προτίμησιν τοὺς τύπους Κ ο ὕ ρ τ η ς καὶ Κ ο ὕ ρ π α σ ι ᾶ ς. (Ὁ τύπος Κ ο ὕ ρ τ η ς καὶ ἐν τῷ σημειώματι τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου, ἀνωτέρω σελ. 121).

⁶⁾ Περὶ τῶν Χρονικῶν τούτων ἰδὲ ἀνωτέρω σελ. 122 κ. ἐ.

⁷⁾ «Τρόπαιον Δελβινακίου ἦτοι ἱστορία τοῦ Δελβινακίου κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ γενομένη διὰ σίχων πολιτικῶν ὑπὸ Γεωργίου Γαζῆ Δελβινακιώτου καὶ τύποις ἐκδοθεῖσα δαπάνη τοῦ ἴδου πρὸς χάριν τῆς πατρίδος. Ἐν Αἰγίνῃ... 1835». (β' ἔκδοσις, δαπάνη Νικολάου Μάγκου Δελβινακιώτου, ἐν Ἀθήναις 1916).

στήριος, δίκαιος, καὶ ἐπικίνδυνος πρὸς τοὺς Ἀρματωλοὺς Χριστιανοὺς ὑπὲρ πάντα ἄλλον προκάτοχόν του εἰς τὴν ἐποπτεῖαν τῶν ὁδῶν»¹. Ἐφημίζετο καὶ διὰ τὸ ἀνεξιθρησκον αὐτοῦ ἦθος, προστάτης πάντοτε ἀναδειχθεὶς τῶν φιλησύχων Χριστιανῶν· καίτοι κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἐγένετο ὁ φόνος τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ (1779)² ὡς καὶ τοῦ προεστῶτος Ἰωαννίνων Χα-
ραμη³. Τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου σημειούμενα ἐν σχέσει πρὸς τὸν θάνατον τοῦ ἐπισήμου ἄρχοντος τῶν Τρικκάλων Δημάκη καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ συμφωνοῦσι καὶ πρὸς τὰ κείμενα ἐν σημειώματι τοῦ Ἰωάννου ἱερέως Τρίκκης: 1775 Ἰουλίου 17, ὁ Τερβίσης μπουλούμπασης ἐσκότωσε τὸν μακαρίτην κὺρ Δημάκην ὁμοῦ μὲ τὸν υἱὸν του Νικολὸν εἰς τὸ σπίτι τους, μέσα εἰς τὸν ὄντᾶ τους, οἱ ὁποῖοι ἐστάθησαν γέροντες Τρικκάλου. Ἐπειτα ἔγινε γέροντας ὁ κὺρ Στάθης Δημουλᾶς⁴. Περὶ τοῦ Δημάκη, ὅστις κατήγετο ἐκ Καστανιάς τοῦ Ἀσπροποτάμου, λέγει καὶ σημείωμα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 287 κώδικος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν (ἰδὲ κατωτέρω σελ. 131).

Ὁ Μιχαὴλ Κούμας⁵ ἀφηγεῖται τὰ κατὰ τὰς ἔριδας τοῦ Δημάκη πρὸς ἄλλους ἄρχοντας τῶν Τρικκάλων, ἔριδας, ὧν τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ὀλέθρια διὰ τοὺς κατοίκους τῆς ἐπαρχίας ταύτης, ἐξ ὧν τῇ 9 Μαρτίου 1770 τρεῖς περίπου χιλιάδες ἐφονεύθησαν ἐν Λαρίσση ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐν ᾧ διεδήλουν εἰς τὸν Πασᾶν τὰς συμπαθείας των ὑπὲρ τοῦ Δημάκη ἢ τῶν ἀντιθιασωτῶν ἐκείνου. Ἦτο δὲ ἱερεὺς ὁ Δημάκης, δι' ὃ καὶ ὡς Παπαδῆμος πολλάκις ἀναφέρεται. Οὕτω σημείωμα τοῦ Χριστοφόρου Βαρ-
λααμίτου λέγει περὶ τινος υἱοῦ τοῦ Δημάκη, ἐπίσης πολιτευομένου καὶ ὡς ὁ πατὴρ ἐρίζοντος καὶ πρὸς Χριστιανοὺς καὶ πρὸς Τούρκους: 1790 ἐκίνη-
σεν ὁ Γιαννάκης, ὁ υἱὸς τοῦ παπᾶ Δήμου, ἀπὸ χωρίον Καστανιὰν τὸν καν-
γὰν μὲ τὰ παιδιὰ τοῦ Χαλλῆλ ἀγᾶ, καὶ ἤφεραν τὸν Μπεκὶρ πασιᾶ καὶ ἔδιωξαν

¹) Π. Ἀραβαντινός, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α' σελ. 272.—Τοῦ Κουρτ-πασᾶ ἡ πρόρτα ἀναφέρεται ἐν δημοτικῷ ᾄσματι τῶν ἀρματωλῶν *Καισογιάννη* καὶ *Βέμη* (περὶ τὸ 1765) παρὰ Ἀ. Ἰατροῖδη, Συλλογὴ δημοτικῶν ᾄσμάτων παλαιῶν καὶ νέων, ἐν Ἀθήναις 1859, σελ. 20 Κι οὐ ρ πα σι ας ἐν δημοτικῷ ᾄσματι τοῦ *Δημάκη* παρὰ Γ. Χρ. Χασιώτη, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον δημοτικῶν ᾄσμάτων, ἐν Ἀθήναις 1866, σελ. 106 κ. ε.

²) Πρβλ. Τρ. *Εὐαγγελίδου*, Κοσμᾶς Ἰτωλὸς ὁ ἱσαπόστολος Ἐν Ἀθήναις 1897. (ἰδὲ προχειρότερον Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 267 κ. ε., Σπ. Π. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 30 κ. ε.)

³) Α. Π. Κουτσαλέξη, Διαφέροντα καὶ περιεργὰ τινὰ ἱστορήματα. ἐν Ἀθήναις 1882, σελ. 2.

⁴) Κ. Ν. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σελ. 495 κ. ε., ὑποσημ. 1 (ὅπου ἀντί: 1775 κεῖται ἐξ ἀβλεψίας τυπογραφικῆς: 1773).

⁵) Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τόμ. Γ' ἐν Βιέννῃ 1811, σελ. 383. Πρβλ. καὶ Κ. Ν. Σάθαν, ἔθ' ἀνωτέρω, σελ. 496.

τὸν Γιαννάκην Καλαμπακιώτην ¹ καὶ ἄλλους πολλούς.. ².» Ὁ ἐπίσης ἐκ Καστανιάς τοῦ Ἀσπροποτάμου καταγόμενος ἰατροφιλόσοφος Διονύσιος Πύρρος σημειοῖ περὶ τῆς πατρίδος του: Ἐκ τῆν Κωμόπολιν Κασθαναίαν ἐχορημάτισαν οἱ ἄρχοντες τῶν Τρικκάλων: Ἰωάννης ὁ Παπὰ Δήμου, Κωνσταντῖνος ὁ Παπὰ Πολυμέρου καὶ ὁ νῦν καλοκάγαθος Ἀθανάσιος Παπὰ Πολυμέρου καὶ Ἀθαν. παπὰ Δήμου³ (Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν εἶναι προφανῶς ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Γιαννάκην Παπαδήμον, εἰς ὃν ἀναφέρεται τὸ σημεῖωμα τοῦ Χριστοφόρου Βαρλααμίτου). Καὶ δημοτικὰ ἄσματα ⁴, Θεσσαλικά καὶ Ἡπειρωτικά, ἀναφέρονται εἰς πρόσωπα τοῦ οἴκου Δημάκη, περὶ οἷ ἐνταῦθα γίνεται λόγος. Ἀκριβῶς τὰ ἐνταῦθα ἀνακοινούμενα σημειώματα περιέχουσι πολυτίμους ἐνδείξεις διὰ τὴν χρονολογίαν τῶν δημοτικῶν αὐτῶν ἄσμάτων.

Ἀριθ. 26, στίχ. 7—8, ν' ἀφαιρεθῶσιν αἱ ἐν τῇ ἐκδόσει κείμεναι δύο παρενθέσεις, τὸ χειρόγραφον ἔχει ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ τὰς λέξεις μεταξὺ κομμάτων. Περὶ τῆς ἀταξίας τοῦ κειμένου ἐν τῷ σημειώματι τούτῳ παρατηρήθησαν ἀνωτέρω, σελ. 121, τὰ δέοντα.

Ἀριθ. 28: «1773. Ἐκχυαν τὰ Τρίκαλα ὁ Ὄσμαν Μεούσης κατὰ μῆνα Νοέμβριον». Οὕτω κατὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμέως: ἀλλὰ τὸ αὐτόγραφον τοῦ Χριστοφόρου ἔχει: ὁ ἄσμαν | λεδσας, ἦτοι: Λεούσας. Οὕτω ἔχει τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐν σημειώματι τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 287 κώδικος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν: 1774 ἔκαυσεν Ὄσμαν Λεούσας τὰ Τρίκαλα μὲ τὸν Πιειτμπεη μαζί, διατί, αὐτὸς τοὺς ἔφερεν καὶ ἐκλήσεν τοὺς γέροντες, καὶ τὸν Δημάκην, μέσα, εἰς τὸ σαράγι τοῦ Χαλήλαγα⁵.

Ἀριθ. 36, στίχ. 9 ἀντί: ἦλθεν γρ. ἦλθαν.

¹) Ο αὐτὸς πρὸς τὸν ἄρχοντα Τρικκάλων Ἰωάννην Καλαμπάκην, ὃν μνημονεύουσι παλαιὰ ὑπομνήματα (πρὸβλ. Σπ. II. Ἀραβαντινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 530) μεταξὺ τῶν ἀρχόντων τῆς Ρούμελης ἐπὶ Κούρτ Πασᾶ.

²) Ἀ. Παπαδόπουλος Κεραμέως ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ, τόμ. 7' (1902) σελ. 143, ἀριθ. 18.

³) Διονυσίου Πύρρου, τοῦ Θετταλοῦ, Γεωγραφία Μεθοδική, ἔκδ. Β', ἐν Ναυπλίῳ 1834, σελ. 161 ὑποσημ. (α').

⁴) Π. γ. Γ. Χο. Χασιώτης, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 106 κ. ἐ. ἀριθ. 26, 27. Α. Passow, Popularia carmina Graeciae recentioris, σελ. 67, ἀριθ. 67. II. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημοτικῶν ἄσμάτων τῆς Ἡπείρου, ἐν Ἀθήναις 1880, σελ. 7 κ. ἐ., ἀριθ. 5 (ἐνθα διορθωτέα ἐν τῷ ὑπομνήματι καὶ ἄλλα καὶ τὰ περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Δημάκη): Ζωγράφειος Ἀγών τοῦ Ἑλλην. Φιλολ. Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. Α', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1891, σελ. 72 κ. ἐ., ἀριθ. 14, σελ. 148, ἀριθ. 260.

⁵) Νίκος Α. Βέης ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 7' (1901—1906) σελ. 99 κ. ἐ. ἀριθ. 11 (=Σπ. II. Λάμπρου, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Ζ' [1910—1911], σελ. 241, ἀριθ. 462).

Ἐν τέλει, προκειμένου περὶ τῶν σημειωμάτων, ἅτινα δὲν προέρχονται ἐκ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Χριστοφόρου τοῦ Βαρλααμίτου, ἀλλ' ἐξ ἄλλων πηγῶν,¹ ἔχω νὰ παρατηρήσω :

Ἀριθ. 38, στίχ. 1, μετὰ τὸ: ζήη' ἔπεται ἐν τῇ μεταγραφῇ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη: (7098).

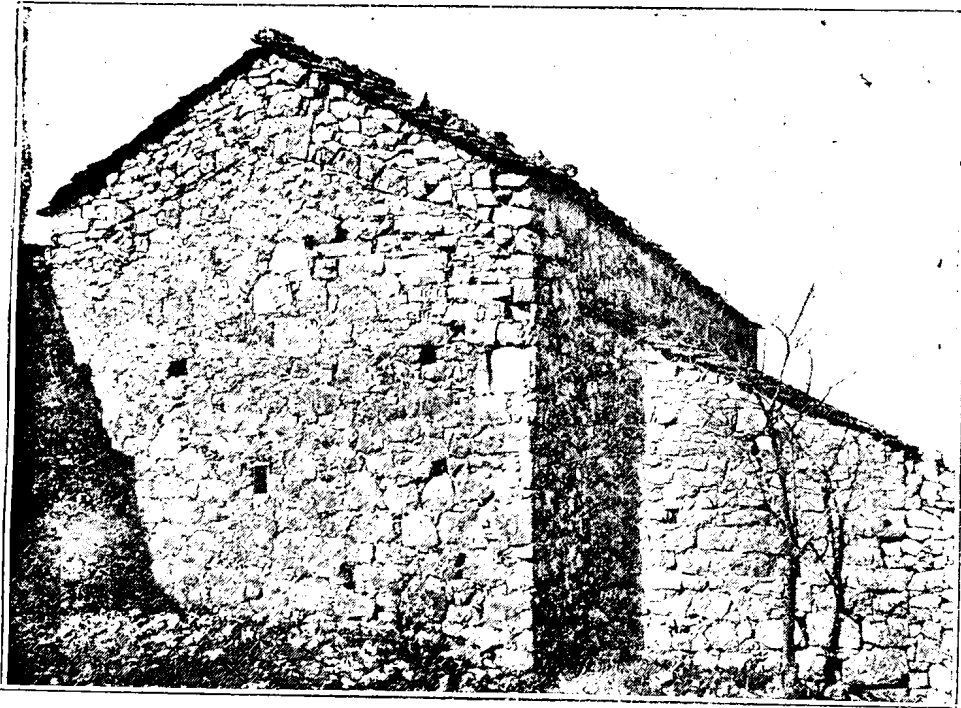
Ἀριθ. 39, στίχ. 1, μετὰ τὸ: αψνα' ἔπεται ἐν μεταγραφῇ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη: (1751), αὐτόθι, στίχ. 3, ἀντί: ἀπό τῆ ψύχρα κεῖται: ἀπὸ τὰ ψύχρα, ὅπερ διαλεκτικῶς εἶναι ἄξιον προσοχῆς.

Ἐν Βερολίῳ, Μάρτιος 1925

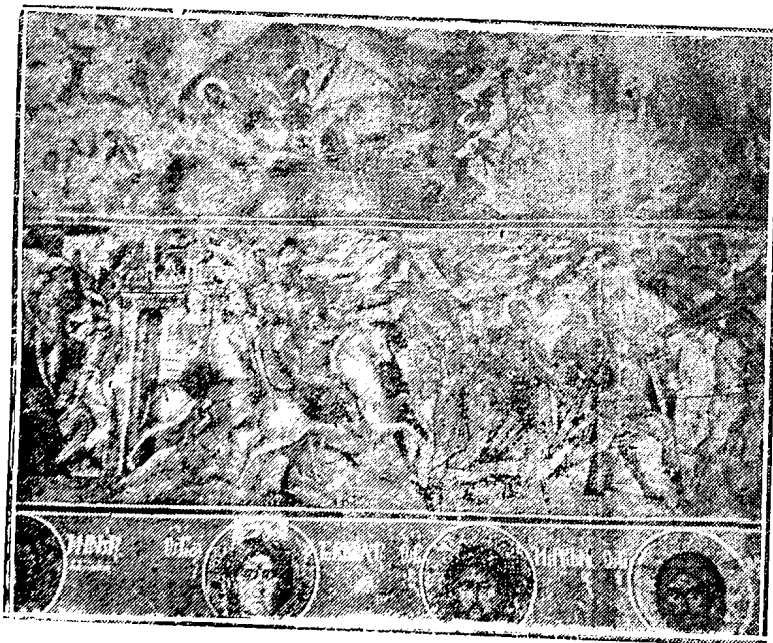
Ἐν Ἀθήναις, Μαῖος 1926

¹ Ἴδὲ ἀνωτέρω, σελ. 68.

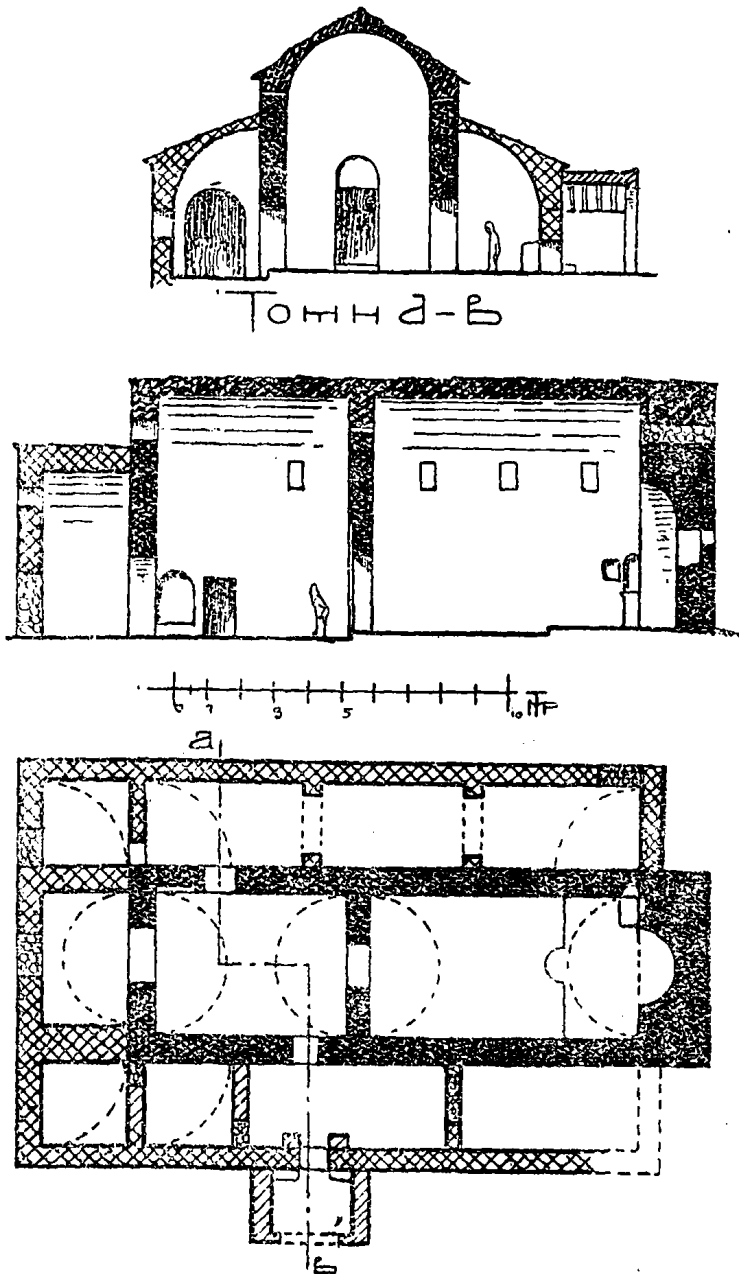
Εικ. 8. Καθολικὸν Μονῆς τοῦ Σπανοῦ. Ἀνατολική πλευρά

Εικ. 9. Καθολικὸν Μ. τοῦ Σπανοῦ. Τοιχογραφίαι κυρίως ναοῦ

καὶ πτερωτοῦ ὡς «Μεγάλης βουλής ἀγγέλου» (εἰκ. 10 ἐν τῷ παρενθέτῳ πίνακι Γ'), εἰς δὲ τοὺς τοίχους εἰκονίζονται ἐντὸς τετραγώνων πλαισίων εἰς

Εἰκ. 7 Καθολικὸν Μονῆς Σπανοῦ.

των / ἐπὶ ἔτους 5ων (6850 = 1342 μ. Χ.)

Ὁ Μιχαὴλ Φιλανθρωπινὸς φέρει μέγα σκιάδιον μετὰ ταινιῶν κρεμαμένων πρὸς τὰ κάτω καὶ μακρὰν φαιὰν γενειάδα.

2) † Ἐκοιμοίθη ὁ δοῦ(λος) τοῦ / Θεοῦ Γεώργιος ὁ Φιλαν/θρωπινὸς

¹⁾ Τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῶν ἐπιγραφῶν δεικνύει ὁ ἐπὶ τοῦ παρατιθεμένου σχεδιάσματος (εἰκ. 13) ἀντίστοιχος ἀριθμὸς. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἐδημοσιεύθησαν οὐχὶ ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου ἐνθ' ἀν., χρῆσιν δὲ αὐτῶν ἔκαμε καὶ ὁ Ἀραβαντινὸς Χρονογραφία II 221 κ. ἑ.

δύο ζώνας οἱ 24 οἴκοι τοῦ Ἁκαθίστου καὶ μαρτύρια ἁγίων, τέλος δὲ σειρὰ ἁγίων ὀρθίων ἱσταμένων.

Κατὰ τὴν Β. πλευρὰν τοῦ νάρθηκος ἐντὸς ἀβαθοῦς κόγχης εὐρίσκονται αἱ προσωπογραφίαι πέντε ἐκ τῶν ἱδρυτῶν τῆς Μονῆς Φιλανθρωπινῶν γονυπετῶν πρὸ τοῦ Ἁγ. Νικολάου κρατοῦντος μακρὸν εἰλητάριον καὶ μεσιτεύοντος πρὸς τὸν ἄνω εἰκονιζόμενον ἐν προτομῇ Ἰησοῦν (εἰκ. 11 καὶ 12) ἐν τῷ παρενθέτῳ πίνακι Δ'.

Τὰ εἰκονιζόμενα πρόσωπα ἐπεξηγοῦσιν ἐπιγραφαὶ διὰ λευκοῦ χρώματος γεγραμμένα ἐπὶ τοῦ μέλανος ἐδάφους¹.

1) † Ἐκοιμοίθη ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Μιχαὴλ ὁ Φιλανθρωπινὸς καὶ μέγας οἰκονόμος ἔτι δὲ καὶ ὑποψήριος τῆς ἁγιο(τάτης) μ(ητ)ρο(πόλεως) Ἰωαννίνων

Εικ. 10 Καθολικόν Μ. τοῦ Σπανοῦ. Τοιχογραφία
καμάρας τοῦ Νάρθηκος.
Ἰησοῦς «Μεγάλης Βουλῆς Ἄγγελος»

Εικ. 15. Καθολικόν Μ. τοῦ Σπανοῦ. Τοιχο-
γραφία τοῦ Φιλοσόφου Ἀπολλωνίου

Εἰκ 11. Καθολικὸν Μ Σπανοῦ. Προσωπογραφίαι τῶν
Φιλανθρωπινῶν

Εἰκ 12. Λεπτομέρεια τῆς εἰκόνας 11

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καὶ προ/τασικρί(της) Ἰωαννή/νων ἐπὶ ἔτει/ Ἰωξε (6865 = 1357 μ. Χ.)

Ὁ Γεώργιος Φιλανθρωπινὸς παρίσταται μετὰ κοντοῦ καστανοῦ γενείου καὶ βραχείας κόμης, φέρει δὲ κωνικὸν πῖλον πρασίνου χρώματος μετὰ ἐρυθροῦ πλατέος γύρου καὶ βαθὺ πορφυροῦν ἔνδυμα.

3) † Ἐκοιμοίθη ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ/μακάριος μον(να)χ(ός) ὁ φιλαν/θρωπινός ζιγ (7013 = 1505 μ. Χ.)

Ὁ Μακάριος εἰκονίζεται ὡς μοναχὸς μετὰ κουκουλίου.

4) † Ἐκοιμοίθη ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ νεόφυτος / ἱερομόναχος / ὁ Φιλαν/θρωπινός / ἐπὶ ἔτει ζμ (7040 = 1532 μ. Χ.)

Παριστάνεται ὁ Νεόφυτος καθ' ὅμοιον πρὸς τὸν Μακάριον τρόπον.

5) † Ἐκοιμοίθη ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ μουρίκης / ὁ φιλανθρωπινός κ[αι σα]κελάριος / Ἰωαννίνων ὁ διὰ τοῦ ἀγγελικοῦ σχή/ματος μετονομασθῆς μανθέος/ζμβ (7042 = 1534 μ. Χ.)

Ὁ Ματθαῖος Φιλανθρωπινὸς εἰκονίζεται ἐπίσης ὡς μοναχὸς φέρον τὸ ἐπανωκαλύμμαχον.

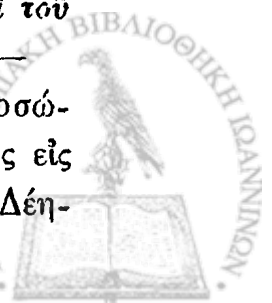
Ἐπὶ τοῦ εἰληταρίου τέλος τοῦ Ἀγ. Νικολάου εὐρίσκεται ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ ἀπληλαγμένη προφανῶν τινῶν ἀνορθογραφιῶν:

† Βασιλεῦ ἅγιε φι/λεύσπλαχτε, φιλό/ψυχε, ἐλεήμον καί/οἰκτίρμον κλεῖ-
νον τὸ / οὖς σου καὶ ἐπάκουσον / καὶ ποιήσον ἔλεον διὰ / μεσητείας ἐμοῦ τοῦ
σοῦ δούλου / εἰς ὃν αὐτοὶ ἔκλιναν γό/ρυ πρὸς με μὴ παρί/δης τὴν δέησίν
μου ἔ/τι δὲ καὶ πάλιν ἐκτε/νὴν ποιῶ πρὸς σὲ κ(ύρι)έ μου / καὶ ὑπὲρ τοῦ
ἐν ἱερομονάχοις / Ἰωάσαφ τοῦ φι/λανθρωπινοῦ ὁμοῦ δὲ / καὶ μετὰ τῶν αὐτοῦ
φοιτητῶν / ὡς λα(μ)πρῶς ἐπμελῶς καὶ / καλλίστως ἐκόσμησαν / τὸν ἐμὸν
οἶκον διαφύλαξον αὐτοὺς ἀτρώτους ἀπὸ τὰς / παγίδας τοῦ διαβόλου / δὸς
αὐτοῖς τὸ ἔλεος σου ἐν τῇ ἡ/μέρᾳ τῆς κρίσεως ἔτι δὲ καὶ / ὑπὲρ τῶν δω-
ρούντων Χριστια/νῶν ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ σῶσον / αὐτοὺς ἵνα καὶ ὑπὸ πάν-
των / δοξασθῇ τὸ πανάγιον ὄνομά σου τοῦ π(ατ)ρ(ός) καὶ τοῦ υἱοῦ / καὶ τοῦ
ἀγίου πνεύματος νῦν καὶ ἀεὶ / καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶ/νων ἀμήν:—

Εἰς τὸν Βόρειον Νάρθηκα διασώζονται μορφαὶ τινες ἁγίων ὁλοσώ-
μων, εἰς τὸν Δυτικὸν εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ, τέλος εἰς
τὸν Νότιον αἱ τοιχογραφίαι λίαν κατεστραμμέναι παριστάνουσι τὴν Δέη-

Εἰκ. 13 Προσωπογραφίαι τῶν Φιλαν-
θρωπινῶν ἐν τῇ Μ. Σπανοῦ Σχέδιον
δεικνύον τὴν θέσιν τῶν ἐπιγραφῶν.

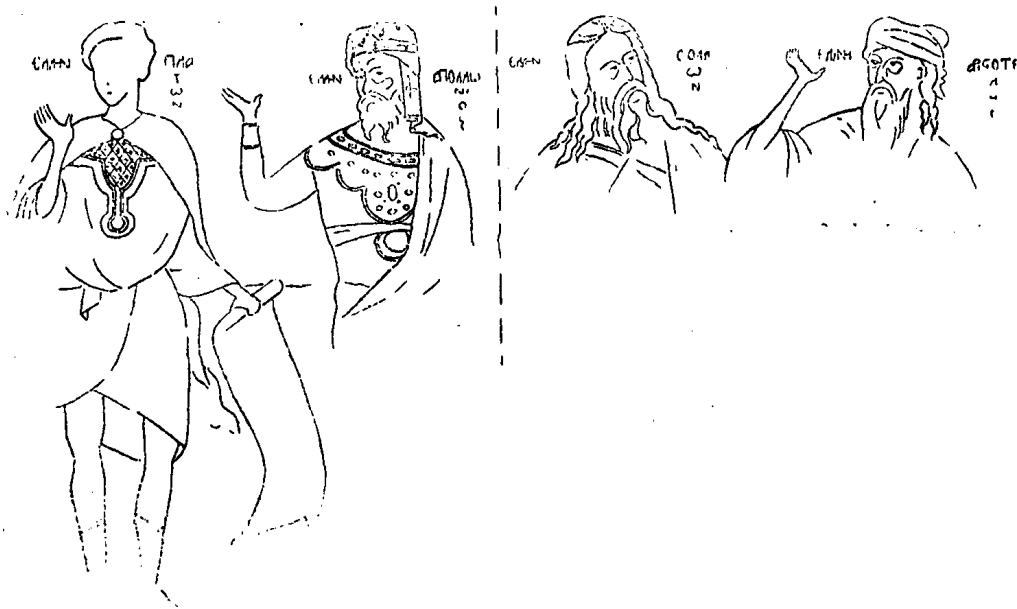

σιν, Δευτέραν παρουσίαν, ὀλοσώμους μορφὰς ἁγίων, προσέτι δὲ τὰς εἰκόνας ἑπτὰ φιλοσόφων.

Αἱ σπουδαιόταται αὐταὶ παραστάσεις εὐρίσκονται εἰς τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ Νάρθηκος, εἶναι δὲ δυστιγῶς λίαν κατεστραμμένα καὶ σχεδὸν μόνον τὰ περιγράμματα αὐτῶν διακρίνονται. (*Εἰκ. 14 καὶ 14α*)

Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ εἰκονίζονται οἱ ἑξῆς φιλόσοφοι:

Ἑλλην Πλάτων. Νέος ἀγένειος φέρων βραχὺν χιτῶνα καὶ ἄνωθεν τού-

Εἰκ. 14 αθολικὸν Μ. Σπανοῦ. Τίχνογραφίαι Φιλοσόφων.

του μανδύαν. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς εἰλητάριον, ἐφ' οὗ διασώζονται τὰ ἑξῆς:

«Ὁ παλαιὸς νέος / καὶ νέος ἀρχαῖος ὁ πατήρ ἐν τῷ /γον....»

Ἑλλην Ἀπολλώνιος. Μεσηλιξ μὲ γένειον. Εἶναι ἐνδεδυμένος χιτῶνα ἐξωσμένον καὶ γλαμύδα, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς φέρει σαρίκιον (*εἰκ. 15* ἐν τῷ παρενθέτῳ πίν. Γ').

Ἑλλην Σόλων. Γέρον μὲ μακρὸν ἀτημέλητον γένειον καὶ κόμην πίπτουσαν ἐπὶ τῶν ὤμων. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρει μικρὸν κάλυμμα ἐν εἴδει μανδουλίου.

Ἑλλην¹ Ἀριστοτέλης. Μεσηλιξ μὲ μακρὸν γένειον καὶ κόμην πίπτουσαν μέχρι τῶν ὤμων. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρει σαρίκιον.

Ἑλλην Πλούταρχος. Φέρει χιτῶνα καὶ γλαμύδα. Ἐχει γένειον μακρὸν χωριζόμενον εἰς δύο, ἡ δὲ κόμη του φθάνει μέχρι τῶν ὤμων. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρει ὁμοίως σαρίκιον.

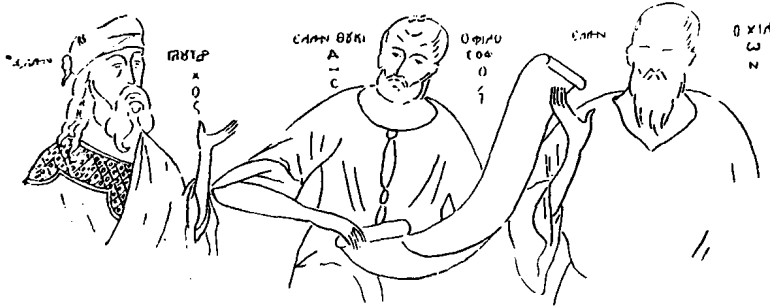
¹) Οὕτω ἀντὶ Ἑλλην.

Ἔλλην Θουκιδίδης ὁ φιλόσοφος. Γέρων μὲ στρογγύλον κοντὸν γένειον. Φορεῖ χιτῶνα καὶ κρατεῖ ἀνεπτυγμένον εἰλητάριον, ἐφ' οὗ διασώζονται τὰ ἐξῆς: «Οὐκ ἐφικτὸν ἡμῖν / ὦ φιλόσοφοι [τοῖς] ἀ/μυήτοις τὰ θεῖα μυστή/ρια λέγειν ἢ φανερὰ παρα/θέσθαι πλὴν τὸν οἶκ... / εάτε μου ἦν μεν Θ(εὸς)... / τοερ[ῶς;] / καὶ τούτου αἶνε[σιν] / καὶ δόξαν ἐν' ᾧ εἰ οὐ τοῖ /.....»

Ἔλλην ὁ Χίλων. Γέρων μὲ ὄξυ γένειον φέρων χιτῶνα ἐξωσμένον.

Ὑπεράνω τῶν εἰκόνων τούτων τῶν φιλοσόφων ἐπιγραφὴ ἀκεραία

Εἰκ. 14α

Καθολικὸν Μ. Σπανοῦ. Τοιχογραφίαι Φιλοσόφων.

εὐτυχῶς διασωζομένη ἐξηγεῖ τὴν μεταξὺ τῶν παραστάσεων τῶν ἁγίων παρουσίαν αὐτῶν:

«[Ἄνδρες] Ἕλλη-
νες περὶ τῆς θείας
ἐναν(θρω)πίσεως Χ(ρι-
στο)ῦ τοῦ Θ(εο)ῦ ἡμῶν
καὶ περὶ τῶν Ζ' χρι-

σμῶν . . . Ἐπτὰ φιλό-

σοφοὶ ἐν δόμῳ τινι // τῶν Ἀθηναίων πρὸς ἀλλήλους συνεδριάσαντες λόγον σοφώτατον καὶ ἀπόρρητον κεκηνίκασιν περὶ τῆς παρουσίας Χ(ριστοῦ) τοῦ Θ(εο)ῦ ἡμῶν Ἀπολλώνιος καὶ Σόλλων, Θουκκηδ(ίδης), Πλάτ(ων), Πλού-
ταρχος, Ἀριστοτέλης, Χίλων».

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐξάγεται ὅτι οὐδεμία εἰκὼν φιλοσόφου κατεστράφη, ὡς ὑπετέθη ἤδη ¹, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦτο ἑπτὰ.

Τὸν χρόνον τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Καθολικοῦ, τὰς διαφοροὺς ἀνακαινίσεις καὶ τὴν διὰ τοιχογραφιῶν διακόσμησιν αὐτοῦ διδάσκουσιν εἰς ἡμᾶς ἐπακριβῶς τρεῖς διασωθεῖσαι ἐπιγραφαί.

α) Ὑπεράνω τῆς θύρας τοῦ κυριῶς Ναοῦ ²:

« + Ἀνεκαινίσθη ὁ θεῖος οὗτος καὶ πάνσεμπος ναὸς τοῦ ἐν ἁγίοις π(ατ)ρ(ὸ)ς ἡμῶν Νικολάου ἀρχιε/πισκόπου Μύρων τῆς Δικίας τοῦ θαυματουργοῦ διὰ σηδρομῆς τε παρὰ τοῦ τιμιωτάτου ἱερέως κυρῶ / Μηχαῆλ καὶ οἰκονόμου τῆς ἁγιωτάτης Μ(ητ)ροπόλεως Ἰωαννίνων τοῦ Φιλανθρω-

¹) Ὁ Τσιγαρᾶς ἐν Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ Ἀσωπίου 1886 361 σημ. 1, ἐκ μνήμης ἴσως γράφων, ἀναφέρει, ὅτι μέγα μέρος τῶν τοιχογραφιῶν τούτων κατεστράφη. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς διασωζομένης ἐπιγραφῆς. Ἐπίσης ὁ αὐτὸς ἀνακριβῶς ἀναφέρει καὶ τὰ ὀνόματα τῶν φιλοσόφων ἀναμιγνύων τούτους πρὸς πατέρας τῆς ἐκκλησίας. Κατὰ τὸν Τσιγαρᾶν οἱ εἰκονιζόμενοι εἶναι: Θουκκιδίδης, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Δημοσθένης, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Πλάτων, Βασίλειος ὁ Μέγας κλπ.

²) Ἐδημοσιεύθη οὐχὶ ὀρθῶς ὑπὸ Ἀντωνίνου ἐνθ' ἀν.

πινού, Ω (6800 = 1292 μ. Χ.) ἔτι δὲ μετὰ παρέλευσιν / χρόνων :: CM ::¹
ἀνεκαινίσθη τὸ δεύτερον πάλιν οὗτος ὁ θεῖ(ος) ναὸς διὰ τε θώλον τὸν ὄρο-
φον / καὶ ἀνηστορήθη διὰ σιδρομῆς κόπου τε καὶ ἐξόδου ὑπὸ τοῦ ἐν ἱερο-
μονάχοις κυρῶ Ἰωάσαφ τοῦ / Φιλανθρωπινού καὶ τῶν αὐτοῦ φοιτητῶν ἐπὶ
ἔτει Ζ^ω Ν Ἰνδ(ικτιῶνος) α΄». (7050 = 1542 μ. Χ.)

β) Ὑπεράνω τῆς Νοτίας θύρας τοῦ Νάρθηκος (σημερινῆς εἰσόδου) :

« † Ἀνηγέρθησαν οἱ τρεῖς οὗτοι εἰεξαρτικοὶ ἐκ βάθρων διὰ τε θό-
λων καὶ ἀνι/στορήθησαν διὰ σιδρομῆς κόπου τε καὶ ἐξόδου ὑπὸ τοῦ ἐν
ἱερο/μονάχοις κυρῶ Ἰωάσαφ τοῦ Φιλανθρωπινού καὶ τῶν αὐτοῦ φη/τοι-
τῶν ἐπὶ ἔτει Ζ^ω ΕΗ» (7068 = 1560 μ. Χ.).

Ὑπεράνω τῆς βορείας θύρας τοῦ Νάρθηκος πρὸς τὸν Βόρειον πλάγιον
νάρθηκα ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον νάρθηκα ὄψεως τοῦ τοίχου :

« + Κατὰ τὴν παρούσαν ἡμέραν τοῦ ἐνεσιῶτος, μηνὸς Ἰουνίου ΚΣ /
ἔτελιωθει ἐν...οιπ.....ἐξάρτικι διὰ τῆς ζωγραφικοῖς / ἐπιστίμ[η]ς.....
ἱερ..... / οια.....»

Ἄν ὁ Ἰωάσαφ Φιλανθρωπινὸς συντάσσει ἐν ἔτει 1542 τὴν ἐπιγρα-
φὴν α΄ εἶχεν ὑπ' ὄψει του, πράγμα ὅπερ θεωρῶ πολὺ πιθανόν, παλαιο-
τέραν ἐκεῖ ὑπάρχουσαν ἐπιγραφὴν ἢ σημειώματι τοῦ κώδικος τῆς Μονῆς,
ἴσως αὐτοῦ τοῦ περιφήμου «Κουβαρᾶ»³, τότε πρέπει νὰ θεωρήσωμεν
ἀσφαλῆ τὴν εἴδησιν, ὅτι ὁ ἀρχικὸς Ναὸς ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Φιλαν-
θρωπινού κατὰ τὸ ἔτος 1292. Τὸ ἀρχικὸν τοῦτο κτίσμα (σημειούμενον
ἐν τοῖς σχεδίοις τῆς εἰκ. 7 διὰ μέλανος χρώματος) ἦτο ἀπλὴ βασιλικὴ μο-
νόκλιτος μετὰ νάρθηκος.

Κατὰ τὸ ἔτος 1542 ὁ Ἰωάσαφ Φιλανθρωπινὸς προσέβη εἰς ἀνακαίνι-
σιν τοῦ Ναοῦ, συνισταμένην κυρίως εἰς τὴν ὑψωσιν τῆς στέγης καὶ τὴν
κατασκευὴν νέας καμάρας. Τοῦτο, πλὴν τῆς ρητῆς μνείας τῆς ἐπιγραφῆς
α΄ (... διὰ τε θώλον τὸν ὄροφον ...) δεικνύει εἰς ἡμᾶς σαφῶς ἡ ἐξωτερικὴ
ὄψις τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς (εἰκ. 8) ὅπου εἶναι ἀρχαίοντως εὐδιάκριτα τὰ
ἴχνη τῆς παλαιᾶς στέγης⁴.

Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος 1542 ἐγένοντο καὶ αἱ τοιχογραφίαι τοῦ κυρίως
ναοῦ, πιθανῶς δὲ καὶ τοῦ νάρθηκος.

Δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἀργότερον, κατὰ τὸ 1560, ὡς μανθάνομεν ἐκ τῆς
ἐπιγραφῆς β΄, ὁ αὐτὸς Ἰωάσαφ Φιλανθρωπινὸς ἀνεγείρει τοὺς τρεῖς νάρ-

¹) Ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ζωγράφου ἴσως κατὰ λάθος ἀντὶ CN (250).

²) Ἐδημοσιεύθη καὶ ὑπὸ Δ. Εὐαγγελίδου ἐν Ν. Ε. XI 316

³) Βλ. περὶ τούτου Δάμπρον ἐνθ' ἀν. 7 κ. ε.

⁴) Ἐν τοῖς σχεδίοις τῆς εἰκ. 8 ἡ ἐπισκευὴ αὕτη σημειοῦται διὰ διακεκομμένων λευ-
κῶν γραμμῶν ἐντὸς τοῦ μέλανος χρώματος.

θηκας τοὺς περιβάλλοντας τὸ παλαιὸν κτίσμα κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς, βορραίαν, δυτικὴν καὶ νοτίαν. Τότε γίνεται καὶ ἡ διὰ τοιχογραφιῶν διακόσμησις αὐτῶν. Τέλος πολὺ ἀργότερον εἰς ἐποχὴν, ἣν δὲν δυνάμεθα ἐπακριβῶς νὰ ὀρίσωμεν, κτίζεται τὸ μικρὸν πρόπυλον τῆς νοτίας πλευρᾶς δι' οὗ εἰσέρχεται τις σήμερον εἰς τὸν Ναόν.

Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ οἰκοδομικὴ ἱστορία τοῦ μνημείου. Ἰδωμεν νῦν ποία ἡ σημασία του.

Τὸ ἀρχικὸν κτίσμα τοῦ 1292, ὁ πυρὴν τοῦ ὅλου συμπλέγματος, παρουσιάζει καὶ μετὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ 1542 τὸ ἀπλούστερον οἰκοδομικὸν σχῆμα μικρᾶς μονοκλίτου θολοσκεπάστου βασιλικῆς μετὰ νάρθηκος.

Περισσότερον ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1560 προσθήκη τῶν τριῶν ναρθήκων. Ἡ ἰδέα τοῦ Ἰωάσαφ Φιλανθρωπinoῦ νὰ περιβάλλῃ διὰ ναρθήκων κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευρᾶς τὸ παλαιὸν κτίσμα δὲν ἦτο νέα. Ἡ μορφή μάλιστα ἦν οὗτοι ἔχουσιν εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος μνημεῖον εἶναι ἡ τελευταία ἐξέλιξις τύπου πολὺ παλαιότερου, τοῦ ὁποίου παραδείγματα πολυάριθμα διασώζονται ἀνὰ τὸ μακεδονικὸν καὶ ἡπειρωτικὸν ἔδαφος.

Ἡ καθαρὰ μορφή τοῦ τύπου τούτου εἶναι στοὰ ἐν εἴδει ὑποστέγου στηριζομένη ἐπὶ κίωνων ἢ ξυλίνων στύλων καὶ περιβάλλουσα τὸ οἰκοδόμημα¹.

Εἰς τὸ ἡμέτερον οἰκοδόμημα ἡ κιονοστοιχία αὕτη ἔχει ἀντικατασταθῆ ὑπὸ συνεχοῦς τοίχου, ἡ δὲ ἐλευθέρη κυκλοφορία μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων ναρθήκων ἔχει διακοπὴν ὑπὸ δύο διαμερισμάτων κατὰ τὴν ΒΔ καὶ ΝΔ γωνίαν, γενομένων ἴσως ἐνεκεν ὄρισμένης ἀνάγκης, πιθανῶς ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς σκευοφυλάκια ἢ κρηψῶνες.

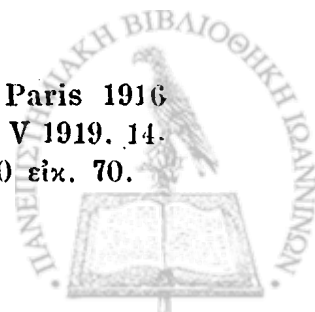
Τῆς μορφῆς δὲ ταύτης τῶν ναρθήκων τῶν ἀποτελουμένων ὑπὸ συνεχοῦς τοίχου παραδείγματα ὑπάρχουσι πολλά, ἰδίᾳ ἐν Μακεδονίᾳ. Εἰς πολλὰ μάλιστα μνημεῖα τὴν παλαιότεραν ἀνοικτὴν στοὰν ἀντικατέστησε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας συνεχὴς τοίχος, ὅπως εἰς τὸν Ἁγ. Νικόλαον τὸν Ὀρφανὸν² καὶ τὸν Ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας³.

Ἄξιος ἐπίσης προσοχῆς εἶναι ἐν τῷ ὑπὸ μελέτην οἰκοδομήματι καὶ ὁ τρόπος τῆς διὰ τεταρτοκυλίνδρων στεγάσεως τοῦ Β καὶ Ν Νάρθηκος. Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς στεγάσεως εἶναι ἀληθῆς ὅτι δὲν ἀπαντᾷ πολὺ συχνά,

¹) Βλ. *Millet* L' Ecole grecque dans l'architecture byzantine. Paris 1916 131 κ. ἐ. Περβ. καὶ Ὀρλάνδου Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἁρτης ἐν Δ. Δ. V 1919. 14.

²) Κάτοψις παρὰ *Kondakov* Μακεδονία. Πετρούπολις 1919 (ρωσ.) 130 εἰκ. 70.

³) Κάτοψις παρὰ *Kondakov* ἐνθ' ἀν. 163 εἰκ. 102.

ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ μοναδικὸν ἐνταῦθα, διότι καὶ ἄλλα παραδείγματα ὑπάρχουσιν, ἐν δὲ μάλιστα καὶ ἐν Ἡπίρω.¹

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν διὰ τοιχογραφιῶν διακόσμησιν δέον νὰ σημειωθῇ ἡ στενὴ σχέσηις ἢ συνδέουσα τὰς τοιχογραφίας ταύτας πρὸς τὸν τεχνικὸν ἐκείνον τρόπον τὸν ἀναπτυχθέντα ἰδίᾳ ἐν Ἀγ. Ὄρει κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους καὶ ὅστις ἐκεῖθεν διεδόθη εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

Πάντως μεταξὺ τῶν ἀγιορειτικῶν καὶ τῶν ἠπειρωτικῶν τοιχογραφιῶν ὑπάρχει πολλὴ τεχνικὴ συγγένεια προερχομένη πιθανώτατα ἐκ τῆς στενῆς πρὸς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἐπικοινωνίας.

Ἡ διάταξις τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ κυρίως ναοῦ κατὰ ζώνας συνεχεῖς, ὅπου, ὡς εἶδομεν, αἱ σκηναὶ περιπλέκονται ἢ μία πρὸς τὴν ἄλλην, σχετίζει τὰς τοιχογραφίας ταύτας πρὸς τὰ μακεδονικὰ μνημεῖα καὶ πρὸς παλαιότερά τινα ἀγιορειτικά, ὡς τὸ Πρωτᾶτον².

Ἐξ ὅλης τῆς διὰ τοιχογραφιῶν διακοσμήσεως ταύτης τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναοῦ δύο κυρίως εἶναι τὰ ἐξέχοντα σημεῖα: ἀφ' ἑνὸς αἱ προσωπογραφίαι τῶν Φιλανθρωπινῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου αἱ εἰκόνες τῶν Φιλοσόφων.

Ἡ ἐντὸς τῆς ἀβαθοῦς κόγχης ἀπεικόνισις τῶν πέντε Φιλανθρωπινῶν δεικνύει ἴσως, ὅτι πρὸ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὐρίσκεται πιθανῶς ὁ τάφος αὐτῶν. Τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξακριβωθῇ διὰ μικρᾶς σκαφικῆς ἐρεῦνης, ἣν δὲν εἶχον τὸν καιρὸν νὰ κάμω, ἀλλὰ ἐλπίζω νὰ γίνῃ ἀργότερον. Τὴν εἰκασίαν ταύτην καθιστῶσι πιθανὴν πλεῖστα ὅσα ἀνάλογα παραδείγματα τόσον ἐν Μυστρᾷ (Παντάνασσα, Ἀφεντικό, Ἀγ. Θεόδωροι, Ἀγ. Ἰωάννης) ὅσον καὶ ἀλλαχοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν πιστότητα τῶν προσωπογραφιῶν τούτων δὲν δυνάμεθα νὰ ἤμεθα ἀπολύτως περὶ αὐτῆς βέβαιοι δεδομένου ὅτι αὐταὶ ἐγένοντο κατὰ τὸ ἔτος 1560 ὑπὸ τοῦ Ἰωάσαφ Φιλανθρωπινοῦ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς εὐρισκομένης ἐπὶ τοῦ εἰληταρίου τοῦ Ἀγ. Νικολάου (βλ. ἄνωτ. σ. 135). Πάντως ὅμως εἶναι πολὺ πιθανὸν ὁ κατασκευάσας αὐτὰς ζωγράφος νὰ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν παλαιότερας προσωπογραφίας αὐτῶν εὐρισκομένας πιθανῶς ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀβαθοῦς κόγχης.

Λεπτομερῆς ἐξέτασις τῶν ἀφορώντων τὰς εἰκόνας τῶν ἑπτὰ Φιλοσόφων θὰ ἦγεν ἡμᾶς πολὺ μακράν. Προκειμένου δὲ ν' ἀσχοληθῶμεν προσεχῶς εἰς εἰδικὴν περὶ τοῦ θέματος τούτου μελέτην ἐπὶ τῇ βάσει καὶ νέου ἀνεκδό-

¹) Πρβ. Ὁρλάνδου Αἰ Βλαχέρναι τῆς Ἡλείας ἐν ΑΕ 1923 14 καὶ τὰ ἐκεῖ παρατιθέμενα παραδείγματα. Ὁ κ. Ὁρλάνδος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ ἀνακοινώσῃ, ὅτι καὶ οἱ ἐν Λιγουριῶ Ναοὶ τῆς Κοιμήσεως καὶ Ἀγ. Μαρίνης φέρουσι τοιαύτας καμάρους ἀποτελουμένας ἐκ τεταρτοκυλίνδρων.

²) Περὶ τῆς διατάξεως ταύτης πρβ. Millet Recherches sur l'iconographie de l'Evangile Paris 1916 633 κ. ἐ.

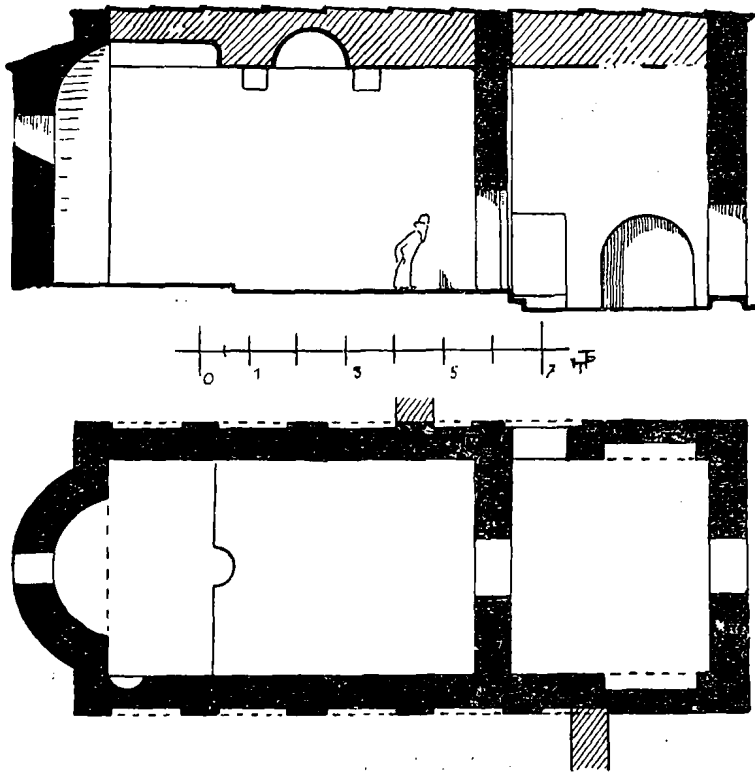

του ὕλικου παραπέμπομεν εἰς τὰς σχετικὰς προεργασίας τοῦ Βέη καὶ Grecu¹.

Μονὴ Ἁγίου Νικολάου Ντίλιου

Ἡ μικρὰ αὕτη Μονὴ κεῖται ἀνατολικῶς τῆς Μονῆς τοῦ Σπανοῦ καὶ ἔγγυς αὐτῆς².

Τὸ Καθολικὸν αὐτῆς εἶναι μικρὰ βασιλικὴ μονόκλιτος μετὰ νάρθηκος

Εἰκ. 16 Καθολικὸν Μονῆς Ντίλιου.

Ἡ παλαιὰ στέγη τοῦ ναοῦ καταπεσοῦσα ἔχει σήμερον ἀντικατασταθῆ δι' ἐπιπέδου ξυλίνης ὀροφῆς (ταβανιοῦ), εἶναι ὅμως πολὺ πιθανόν, ὅτι ἀρχικῶς τὸ μνημεῖον ἐστεγάζετο διὰ καμάρας, ὡς δεικνύουσιν ἕγνη τινὰ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ.

Τὸ μνημεῖον διασώζει σχεδὸν ἀκεραίαν τὴν διὰ τοιχογραφιῶν διακόσμησιν αὐτοῦ.

Τὴν ἀψίδα ἀντὶ τῆς συνήθους παραστάσεως τῆς Παναγίας ὡς Πλατυ-

φέρουσα ἀψίδα ἡμικυκλικὴν ἔξωθεν. (εἰκ. 16)

Τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ Ναοῦ ἀντιθέτως πρὸς πάντα τὰ ἄλλα μνημεῖα τῆς νησίδος, παρουσιάζει τοιχοδομίαν διὰ πλίνθων ἐναλλασσομένων κανονικῶς πρὸς λίθους, ἐνῶ ζώνη ἐκ πλίνθων σχηματιζόντων τρίγωνα κοσμεῖ τὴν ἀψίδα.

Κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς ἐξωτερικῶς φέρει σειρὰν τυφλῶν τόξων κοσμουμένων ἄνω διὰ πλίνθων (εἰκ. 17 ἐν τῷ παρενθέτῳ πίν. Ε').

¹) N. Bees Darstellungen altheidnischer Denker und Autoren in der Kirchenmalerei der Griechen. Ἐν Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher IV 1923 107 κ. ε. V Grecu Darstellungen altheidnischer Denker und Schriftsteller in der Kirchenmalerei des Morgenlandes. Bulletin de l'Academie Roumaine Section Historique XI 1924.

²) Περὶ τῆς Μονῆς ταύτης βλ. καὶ *Εὐαγγελίδην* ἐνθ' ἀν. XI 317 κ. ε.

τέρας καταλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς ὡς «Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος», εἰς δὲ τοὺς τέσσαρας τοίχους τοῦ κυρίως ναοῦ ἔξαπλοῦται εἰς δύο ζώνας ὁλόκληρος ἡ εὐαγγελικὴ ἱστορία.

Ὡς δείγμα τῆς σειρᾶς ταύτης παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν σκηνὴν τοῦ Ἰούδα ἐπιστρέφοντος τὰ ἀργύρια καὶ ἀπαγχονιζομένου, ἐνῶ κάτωθεν αὐτοῦ εἰκονίζεται ἐντὸς σπηλαίου ὁ Ἄδης (εἰκ. 18 ἐν τῷ παρενθ. πίνακι Ε').

Κάτω τῶν δύο τούτων ζωνῶν εἰκονίζονται ὁλόσωμοι μορφαὶ ἁγίων.

Τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ νάρθηκος καταλαμβάνουσι σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἁγ. Νικολάου ὡς καὶ ἡ Δευτέρα παρουσία. Εἰς τὰ κάτω τέλος μέρη τῶν τοίχων εὐρίσκονται εἰκόνες ὁλόσωμοι ἁγίων. (εἰκ. 19 ἐν τῷ παρενθέτῳ πίν. Ε')

Τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς τῶν τοιχογραφιῶν τούτων μανθάνομεν ἐξ ἐπιγραφῆς εὐρισκομένης ὑπεράνω τῆς ἐπὶ τοῦ Ν. τοίχου τοῦ Νάρθηκος εἰσόδου. Αὕτη, ὡς παρετήρησαν καὶ οἱ προηγούμενοι αὐτῆς ἐκδόται, εἶναι ἔμμετρος, ἔχει δὲ πάθη εἰς τινα σημεῖα βλάβας τινας. Αἱ ὀλίγαι ὅμως ἐκπεσοῦσαι λέξεις δύνανται νὰ συμπληρωθῶσιν ἐπὶ τῇ βάσει παλαιοῦ αὐτῆς ἀντιγράφου, ὅχι καθ' ὅλα ἀκριβοῦς, εὐρισκομένου ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν παραφύλλων ἑνὸς τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Μονῆς.

Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφή ἔχει οὕτω :¹

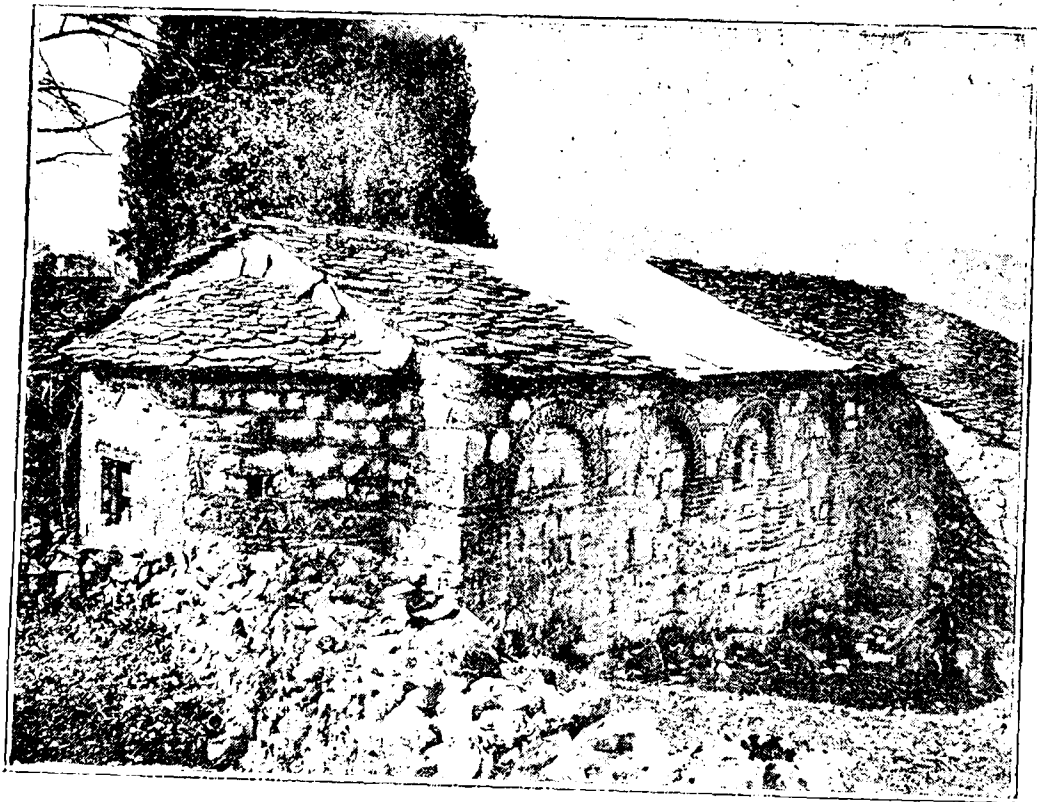
« Ὁ ὅτις ὁ πάνσεπτος ναὸς παμμάκαρος Μυρέων
 ἁγίου Νικολάου τοῦ κλεινοῦ ἀρχιερέων
 ἐξωγραφῆθαι [εὐ]κλεῶς, σιλιπνῆς | ἐπιστημόνως
 παρ' ἱερῶν δισὶν ἀνδρῶν ἡ ἔξοδος καὶ κόπος
 ὀσσιωτάτου Νήφωνος καὶ κυροῦ Σωφρονίου
 τοῦ μνημονεύεσθαι ἀεὶ [καὶ] / ροῦ πολυχρονίου .
 ἅμα δὲ καὶ ἡ ἐκλεκτὴ συν τούτοις συνοδία
 ἵν[α] ἔχουσιν εἰς τὸν ἅγιον ψυχικ[ήν] εὐδίαν
 Ἐπ' ἔτους μέγα τρέχοντος | χίλια ἐν ἐπτάκις
 μετὰ καὶ πρώτῳ γε μικρῷ συν τοῖς πεντηκοντάκις
 ΖΝΑ ἀρχιερατεύοντος » (7051=1543 μ.Χ.)

Ἄλλὰ τὸ οἰκοδόμημα εἶναι πολὺ παλαιότερον.

Ὁ Μ. Πρωτοσύγγελος Ἀθηναγόρας κατώρθωσε νὰ ταυτίσῃ τὴν Μονὴν ταύτην τοῦ Ντίλου πρὸς τὴν Μονὴν τοῦ Στρατηγοπούλου, ὅπου ἐπὶ τῶν

¹) Ταύτην ἐξέδωκαν μετὰ τινὰς μικρὰς διαφορὰς ὁ *Εὐαγγελίδης* ἐνθ' ἀν. 317 κ. ἐξ. καὶ ὁ *Μ. Πρωτοσύγγελος Ἀθηναγόρας* ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας VIII 1923 563.

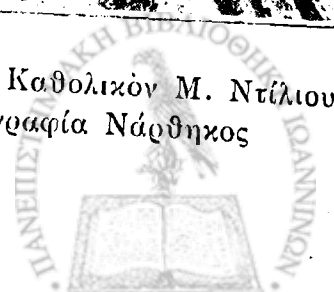
Εικ. 17, Καθολικὸν Μ. Ντίλιου

*Εικ. 18. Καθολικὸν Μ. Ντίλιου. Τοιχογραφία κυρίως
ναοῦ. Ὁ Ἰούδας ἐπιστρέφει τὰ ἀργύρια καὶ
ἀπαγχονίζεται*

*Εικ. 19. Καθολικὸν Μ. Ντίλιου.
Τοιχογραφία Νάρθηκος*

χρόνων τῶν Δεσποτῶν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα εἶχεν ἰδρυθῆ περιφημος σχολή¹.

Νομίζω ὅμως ὅτι καὶ τοῦ 13ου αἰῶνος παλαιότερος εἶναι ὁ ναῖσκος. Ἡ ἐξωτερικὴ αὐτοῦ μορφή μετὰ τὴν διὰ πλίνθων καὶ λίθων τοιχοδομίαν καὶ τὰ κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς τυφλὰ τόξα παρουσιάζει πολλὴν συγγένειαν πρὸς τὸν μικρὸν ναῖσκον τοῦ Νεκροταφείου τῆς Μονῆς Βατοκόβου ἐν Βουλγαρίᾳ, ἀνεγερθέντα ὑπὸ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Μονῆς Πακουριανοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1083².

Ἐπίσης ἡ διὰ κεράμων διακόσμησις αὐτοῦ ὁμοιάζει ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὴν τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγ. Γερμανοῦ ἐν τῷ χωρίῳ Γέρμαν παρὰ τὴν Πρέσπαν ἀνεγερθέντος κατὰ τὸ ἔτος 1006³ καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὴν ὁμάδα τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Καστορίας ἀνεγερθεισῶν, ὡς πιστεύεται τουλάχιστον, κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον⁴.

Κατὰ ταῦτα τὸ ναῖδριον τῆς Μονῆς τοῦ Ντίλιου θὰ ἠδύνατο μετὰ πολλῆς πιθανότητος ν' ἀναχθῆ εἰς τὸν 11ον αἰῶνα καὶ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐν ἑκ ἀρχαιοτέρων μνημείων τῶν διασωζομένων ἐπὶ τῆς νησίδος.

Τοῦτο ἄλλως διαφέρει καθ' ὁλοκληρίαν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ναῖσκους τῆς νήσου καὶ φαίνεται, ὅτι πράγματι εἶναι τὸ παλαιότερον, ἀλλὰ καὶ τὸ σπουδαιότερον τόσον διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν του ὅσον καὶ διὰ τὰς καλυπτύσσας τὸ ἔσωτερικόν του τοιχογραφίας.

Αἱ τοιχογραφίαι αὗται ἀπὸ ἀπόψεως τέχνης, ἀλλὰ καὶ εἰκονογραφικῶν λεπτομερειῶν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς αἱ καλλίτεραι καὶ σπουδαιότεραι πασῶν τῶν ἐν τῇ νησίδι εὑρισκομένων. Διὰ τοὺς λόγους τούτους θέλομεν ἀφιερῶσαι εἰς αὐτὰς εἰδικὴν μελέτην.

Μονὴ Ἐλεούσης

Ἡ Μονὴ αὕτη κειμένη νοτιώτερον τῆς τοῦ Ντίλιου ἐτιμᾶτο ἄλλοτε ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἐπιλεγομένη τῶν Γιουμάτων⁵.

Ἡ μετονομασία τῆς εἰς Μονὴν τῆς Ἐλεούσης ὀφείλεται κατὰ τὴν παράδοσιν εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου Ἐλεούσης τὴν ἀποκειμένην ἤδη ἐν τῷ Νάρθηκι τοῦ Καθολικοῦ. Ἡ εἰκὼν αὕτη εὑρίσκετο πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν

¹) Μ. Πρωτοσύγγελος Ἀθηναγόρας ἐνθ' ἀν. 557 κ. ἐ.

²) *Ivanov* ἐν Δελτίῳ τῆς Βουλγαρικῆς Ἀρχαιολογ. Ἐταιρίας; II 1911 212 κ. ἐκ. *Grabar* ἐν Δελτίῳ τοῦ Βουλγαρικοῦ Ἀρχαιολογ. Ἰνστιτούτου I 1921—2 106 κ. ἐ.

³) Εἰκὼν τοῦ μνημείου πρὸ τῆς ἐπισκευῆς αὐτοῦ παρὰ *Ivanov* ἐν Δελτίῳ τῆς Βουλγαρ. Ἀρχαιολ. Ἐταιρίας; I 1910 58 εἰκ. 2.

⁴) Πρβ. *Millet* L' Ecole grecque 22 κ. ἐ., 253 κ. ἐ.

⁵) Βλ. περὶ τῆς Μονῆς καὶ *Λάμπρον* Ν. Ε. ἐνθ' ἀν. 15 κ. ἐ.

εὐρισκομένης ἐν τῷ Νάρθηκι ὑπεράνω τῆς ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ αὐτοῦ τοίχου εἰσόδου: ¹

«† Γίνωσκε ὡ ἀναγνώστα, ὅτι ὁ νάρθηξ οὗτος ἐκτίσθη μὲν πρότερον / μετὰ τῆς περιοχῆς καὶ τῶν λοιπῶν νέων οἰκίσκων ἐπὶ τῆς ἡγουμενείας τοῦ ἀοιδίμου καὶ ἐν πνευματικοῖς πατρῶσι κυρ Γερασίμου ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανμερωιάτου κυρίου Γρηγορίου τοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἱστορήθη δὲ ὁ αὐτὸς νάρθηξ διὰ δαπάνης τινῶν φιλοθέων χριστιανῶν ἐκ τῆς μονῆς ἡγουμενεύοντος τότε τοῦ ἐν ἱερομο(ονάχοις) / κυρίου Χριστοφόρου καὶ διὰ εὐρωχωρίαν τῆς ἐκκλησίας ἐκορημίσθη ἡ μέση καμάρα τῆς / ἐκκλησίας ἣτις ἦν πλησίον τοῦ δεσποτικοῦ θρόνου ὡς δοῶς δὲ τὴν ἱστορίαν τῶν δώδεκα / πατριαρχῶν ἀλλ' ἔτι καὶ ἡ ἁγία τράπεζα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ βήματος κατέστη πρότερον ἢ (;) / οὔσα προσκεκολλημένη τῷ τοίχῳ ταῦτα δὲ ἐτελειώθησαν ἐπιστάσιᾳ τοῦ ταπεινοῦ / Δοσιθέου ἀρχιδιακόνου τοῦ ρηθέντος μνητροπολίτου καὶ ἡγουμένου τῆς αὐτῆς μονῆς ἐν ἔτει ἀπὸ θεογονίας αψνθ' / διὰ χειρὸς Ἀναστασίου ἐκ κώμης Καπεσώβου / ἐν μηνὶ ἀπριλεῖο κ.ζ».

Ἐκατέρωθεν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εὐρίσκονται αἱ προσωπογραφίαι δύο μοναχῶν συνοδευόμεναι ὑπὸ ἐπιγραφῶν².

Παρὰ τὸν πρὸς ἀριστερά:

«Δωρόθεος / οὗτος μετὰ τοῦ λειψάνου / τοῦ ἁγίου ἱερομάστουρος Ἐλευθερίου εἰς διαφόρους / τόπους καὶ πόλεις ἀπελθὼν / συνήθροισε τὰ τῆς οἰκοδομῆς χορήματα καταλύσας τὸ ζῆν *ἡ σφραγ.* » ³

Παρὰ τὸν πρὸς δεξιά:

«Ὁ δὲ Γεράσιμος / ἐκεῖσε ἀπελθὼν / καὶ τὰ συναχθέν[τα] / χορήματα παρα[λα] / βὼν καὶ καλῶς / ταῦτα οἰκονομή/σας ἔκτισε τὰς ὀρωμένας οἰκοδομάς:—»

Ἐν τῇ Μονῇ διασώζεται καὶ ἡ ἀπανταχοῦσα, ἣν εἶχε παραλάβη μεθ' ἑαυτοῦ ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενος Δωρόθεος πρὸς συλλογὴν ἑλεῶν ⁴.

Ἐν τῷ Ναῷ ἀπόκεινται πλεῖσται φόρηται εἰκόνες, ὧν τινες καλλίστης τέχνης. Μεταξὺ τούτων ἀξιολογώτεροι εἶναι ἡ τῆς Παναγίας Ἐλεούσης καὶ μία τοῦ γνωστοῦ ζωγράφου τοῦ 17ου αἰῶνος Θεοδώρου Πουλάκη τοῦ Κρητός. Ἡ τελευταία αὕτη παριστᾷ τὴν Δευτέραν Παρουσίαν εἰς μεγάλην πολυπρόσωπον σύνθεσιν, ἔχει δὲ καὶ τὴν πρόσθετον σπουδαιότητα ὅτι ὁ τεχνίτης ἀναγράφει μετὰ τῶν σχετικῶν παραπομπῶν τὰ ἐκ τῆς Παλαιᾶς

¹) Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Λάμπρου ἐνθ' ἄν. 21.

²) Ἐδημοσιεύθησαν ὁμοίως ὑπὸ Λάμπρου ἐνθ' ἄν. 21.

³) Τὰς δύο δυσξυμβλήτους ταύτας λέξεις, ἃς παρέχομεν ἐν πανομοιότητῳ, ὁ Λάμπρος εἶχεν ἀναγνώσει «ἐν τῇ περιοδείᾳ». Νομίζω ὅτι μᾶλλον ἀναφέρεται ἐνταῦθα ἡ πόλις εἰς ἣν ἀπεβίωσεν ὁ Δωρόθεος

⁴) Αὕτη ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Λάμπρου ἐνθ' ἄν. 21 κ, ε.

καὶ Καινῆς Διαθήκης χωρία, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησεν ὡς πηγὰς διὰ τὴν σύνθεσίν του. Τὰ χωρία εἰς ἃ κυρίως παραπέμπει εἶναι τὰ ἑξῆς: Ἐκ τῆς Π. Δ. Ἡσαίου ΚΣ', ΛΔ', Ἰεζεκιήλ ΛΖ', Δανιήλ Ζ', Ἰωήλ Β', Ψαλμοὶ ΡΑ', ΡΓ'. Ἐκ τῆς Κ. Δ. Ματθαίου Ε', ΚΔ', Πρὸς Κολοσσαεῖς Γ', Πρὸς Θεσσαλονικεῖς Α', Δ', Ἀποκαλύψεως Κ'.

Ναὸς Προφήτου Ἡλιοῦ.

Ὁ ναῖσκος οὗτος, ἀποτελῶν ἴσως ποτὲ τὸ Καθολικὸν μικρῶς Μονῆς, εἶναι μικρὰ βασιλικὴ ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ Ἁγ. Νικολάου Ντίλιου ὡς παρετήρησεν ἤδη καὶ ὁ κ. Εὐαγγελίδης (ἐνθ' ἄν.). Ἡ στέγη αὐτοῦ ἔχει μεταβληθῆ, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ τοῦ μνημείου ἐπάλειψις δι' ἀσβέστου ἔχει ἐντελῶς μεταβάλλει τὴν ὄψιν αὐτοῦ.

Περὶ τῆς **Μονῆς τοῦ Σωτήρος** δὲν δύναται νὰ γίνῃ πλέον λόγος ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως, διότι ὁ ναὸς αὐτῆς πυρποληθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν κατὰ τὸ 1822 ἀνεκαινίσθη ἐκ βάρθρων κατὰ τὸ ἔτος 1851¹.

Ἐπίσης καὶ αἱ δύο ἄλλαι ἐν τῇ νήσῳ ἐκκλησίαι τόσον ἡ ἐνοριακὴ τοῦ χωρίου ὅσον καὶ ἡ παρὰ τὸ Σχολεῖον δὲν δύναται ν' ἀπασχολήσωσιν ἡμᾶς ἐνταῦθα καθόσον εἶναι κτίσματα νεωτάτων χρόνων οὐδεμίαν ἔχοντα ἀρχαιολογικὴν σημασίαν.

*
* *

Συνοψίζοντες τὰ ἐκ τῆς λεπτομεροῦς ἐξετάσεως τῶν μνημείων τῆς νη-σίδος πορίσματα καταλήγομεν εἰς τὰ ἑξῆς συμπεράσματα:

Ἀρχιτεκτονικῶς ὁ τύπος ὁ περισσότερο ἐν χρήσει εἶναι ἡ διὰ καμάρας στεγαζομένη βασιλική, εἴτε ἀπλῆ (Μ. Ντίλιου, Μ. Ἐλεούσης, Ν. Προφ. Ἡλιοῦ) εἴτε περιβαλλομένη ὑπὸ ναρθήκων (Μ. τοῦ Σπανοῦ). Ἐπίσης ἀπαντᾷ καὶ ἡ ξυλόστεγος μετὰ ἐπιπέδου ὀροφῆς (ταβανιοῦ) βασιλικὴ (Μ. Ἁγ. Παντελεήμονος), ἥτις εἶναι ἡ τελευταία μορφή ἐξελίξεως ἣν ἐπὶ τουρκοκρατίας λαμβάνει ἡ βασιλικὴ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἴσως τῆς ἰδιωτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Μεταξὺ τῶν μνημείων τῆς Νησίδος εὐρίσκεται καὶ εἷς σπανιώτατος τύπος οἰκοδομήματος, ὁ σταυρεπίστεγος μετὰ χορῶν ναός (Μ. Προδρομοῦ).

Ἀρκούντως χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ παντελῆς ἔλλειψις τρούλλου ἢ καὶ ἡμισφαιρικῆς ὀροφῆς (calotte), ὀφειλομένη ἴσως εἰς εἰδικούς λόγους οὓς δὲν δυνάμεθα πλέον νὰ γνωρίζωμεν σήμερον.

Τέλος πρέπει ἰδιαίτερος νὰ σημειωθῇ ἰδιαίτουσα εἰς τὰ μνημεία ταῦτα λεπτομέρεια, ἡ εἰς τὸ πάχος δηλαδὴ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ἀνοιγομένη

¹) Πρὸς. Δάμπρον ἐνθ' ἄν. 10 κ. ε

ἐπίς ἧτις, ἐξωτερικῶς δὲν εἶναι ὁρατὴ (Μ. Προδρόμου, Μ. Σπανοῦ, Μ. Ἐλεούσης).

Ἡ χαρακτηριστικὴ αὕτη λεπτομέρεια, ἧτις ἐνθυμίζει παλαιὰ χριστιανικὰ οἰκοδομήματα τῆς Μ. Ἀσίας, Συρίας καὶ Αἰγύπτου, εἶναι σπανιωτάτη εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἀπαντᾷ μόνον, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, εἰς τὸν ἐν Θήβαις Ναὸν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ¹.

Ἀπὸ ἀπόψεως Ζωγραφικῆς τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσιν ὅσον ἀφορᾷ τὴν τέχνην καὶ τὴν εἰκονογραφίαν αἱ τοιχογραφίαι τῆς Μ. Ντίλιου. Κατὰ δεύτερον λόγον ἔρχονται αἱ τῆς Μ. τοῦ Σπανοῦ, ὅπου μεγάλην σημασίαν ἔχουσιν αἱ προσωπογραφίαι τῶν Φιλανθρωπινῶν καὶ μάλιστα αἱ σπανιώτατα ἀπαντῶσαι εἰκόνες τῶν ἀρχαίων Φιλοσόφων.

Δέον προσέτι νὰ σημειωθῇ ἡ τεχνικὴ καὶ εἰκονογραφικὴ συγγένεια ἡ συνδέουσα τὰς τοιχογραφίας τῆς Νησιδος πρὸς τὸ Ἅγιον Ὄρος.

Ὁ ἐνταῦθα τέλος παρατιθέμενος χρονολογικὸς πίναξ, καταρτισθεὶς κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπαρχουσῶν ἐπιγραφῶν, δεικνύει τὴν ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος μέχρι περίπου τῶν ἡμερῶν μας οἰκοδομικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν κίνησιν ἐν τῇ Νησίδι.

11ος αἰὼν Ἀνέγερσις Καθολικοῦ Μ. Ἁγ. Νικολάου Ντίλιου.

1292 Ἀνέγερσις Καθολικοῦ Μ. Ἁγ. Νικολάου Σπανοῦ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Φιλανθρωπινοῦ.

1506/7 Ἀνέγερσις Καθολικοῦ Μ. Ἁγ. Ἰωάννου Προδρόμου ὑπὸ Νεκταρίου καὶ Θεοφάνους τῶν Ἀψαράδων.

1542 Ἐπισκευὴ Καθολικοῦ Μ. Σπανοῦ καὶ τοιχογράφησις αὐτοῦ ὑπὸ Ἰωάσαφ Φιλανθρωπινοῦ.

1543 Τοιχογράφησις Καθολικοῦ Μ. Ντίλιου.

1560 Ἀνέγερσις τριῶν ναρθήκων περὶ τὸ Καθολικὸν τῆς Μ. τοῦ Σπανοῦ καὶ τοιχογράφησις αὐτῶν ὑπὸ Ἰωάσαφ Φιλανθρωπινοῦ.

17ος αἰὼν(;) Ἀνέγερσις Καθολικοῦ Μ. Ἁγ. Παντελεήμονος.

1759 Μεταρρύθμισις κυρίως Ναοῦ, ἐπισκευὴ Νάρθηκος καὶ τοιχογράφησις Καθολικοῦ Μ. Ἐλεούσης.

1789 Τοιχογράφησις Καθολικοῦ Μ. Προδρόμου.

1824 Ἀνανέωσις τοιχογραφιῶν Καθολικοῦ Μ. Προδρόμου.

1851 Ἀνοικοδόμησις τοῦ καέντος Καθολικοῦ τῆς Μ. τοῦ Σωτῆρος.

1891 Ἀνανέωσις τοιχογραφιῶν Καθολικοῦ Μ. Προδρόμου.

Ἐπεται συνέχεια.

¹) Πρὸβ. Γ. Σωτηρίου ἐν Ἀρχαιολογ. Ἐφημερίδι 1924 4 εἰς 6.

Γ Ρ Α Μ Μ Α Τ Α

ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΟΥ ΣΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡΓΗΣ

Υ Π Ο

ΔΗΜ. Μ. ΣΑΡΡΟΥ

Γυμνασιάρχου

(*Ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Ἰονίου Γερουσίας*)

Εἰς τὴν εὐμενῆ πρόσκλησιν τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἰωαννίνων ὅπως ἀποστείλω ἐργασίαν μου διὰ τὰ *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά*, ὧν ἡ ποθητὴ ἔκδοσις μεγάλως με χαροποιεῖ, μὴ δυνάμενος ἐπὶ τοῦ παρόντος ν' ἀνταποκριθῶ ὡς ἐπεθύμουν, διότι δὲν ἔχω ἐνταῦθα τὰς λαογραφικὰς καὶ ἄλλας εἰς τὴν Ἡπειρον ἀναφερομένας ἐργασίας μου, οὐδὲ καὶ τὰ κατάλληλα βιβλία μου, ἔκρινα οὐχὶ ἀπρόσφορον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ περιοδικοῦ ὅπως ἀποστείλω ἀντιγράψας ἐκ τῶν *Ἀρχείων τῆς Ἰονίου Γερουσίας* (δεσμῖς ρμ') γράμματά τινα ἀναφερόμενα εἰς τὴν εὐκλεᾶ τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργης ἱστορίαν (1799 — 1804), ὧν τὴν ὑπόδειξιν ὀφείλω εἰς τὸν εὐγενῆ φίλον κ. Σπυρίδωνα Θεοτόκην, ἔφορον τοῦ ἐν λόγῳ ἀρχείου. Μὴ εὕρισκων ἐνταῦθα πάντα τὰ κατάλληλα βιβλία πρὸς ἀντιπαραβολὴν δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω κατὰ πόσον πάντα τὰ δημοσιευόμενα γράμματα εἶναι ἀνέκδοτα. Καὶ ἐξ αὐτῶν καταφαίνονται αἱ ἐλπίδες, ἃς ἐστήριζον ἐπὶ τῆς ἐκλάμπρου Ἰονίου Γερουσίας οἱ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν καὶ τῆς πατρίδος ἀγωνιζόμενοι ἡρωϊκοὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες κατὰ τοῦ τυράννου τῆς Ἡπείρου Ἀλῆ, ὡς καὶ ἡ ἀντίληψις καὶ προστασία, ἣν ἐκείνη παρεῖχεν αὐτοῖς πάντοτε, ἔστω καὶ μετ' ἐπιφυλάξεως.

Ἐν τοῖς ἀρχείοις τούτοις τῆς Γερουσίας σώζονται καὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, παραπονουμένου πρὸς αὐτήν, ὅτι προστατεύει τοὺς εἰς τὰς Ἰονίους νήσους καταφεύγοντας μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των ἄρματωλοὺς καὶ κλέπτας, ὡς καὶ τοῦ περικλεοῦς σχολάρχου τῶν Ἰωαννίνων Ἀθανασίου Ψαλίδα, ἃς θὰ δημοσιεύσωμεν προσεχῶς.

Ἐν τοῖς δημοσιευομένοις ἀντιγράφοις ἐτηρήσαμεν τὰς ἀνορθογραφίας τῶν πρωτογράφων.

Ἐν Κερκίρα τῇ 10 Ἀπριλίου 1926

ΔΗΜ. Μ. ΣΑΡΡΟΣ

Γυμνασιάρχης

Α΄.

Τῶν ἠληκρινεστάτων μου, καὶ ἠγάπητόν μοι φίλον σιὸρ κοντη Σπύρο Θεοτόκη· καὶ σιὸρ Στάμω Χαλκιόπουλω καὶ σιὸρ Χριστόδουλω Ντόρια πανευτυχος δοθι εἰς Κορφους.

Ἠληκρινέστατι καὶ ἀγαπημενι μου φίλη σιὸρ κόντε Σπύρο καὶ σιὸρ Στάμω Χάλκιόπουλω. καὶ Νσιὸρ Χριστόδουλω Ντόρια κατὰ πολὰ σᾶς χαιρετώ· καὶ μὲ ἀγάπην τῆς καρδίας μου σᾶς ἀσπάζωμε. μετὰ τὴν ἐρώτισιν τῆς ποθινοτάτης μοι ὑγείας σᾶς κάνο γνωστόν ὁ κηνὸς ὄχθρὸς τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τύραννος Ἐλί πασᾶς ἐκηνίθη πάλην ἐναντίον μου. γιρεύει διναστικὸς τὰ τρία χωριά να τοὺς ἀφανίσι καὶ νὰ τοὺς διόξη· ἐγὼ ὄμος ὅπου ἐστάθικα πάντοτε βωεῖθὸς τοὺς ἀπόφάσινα να τον ἀπαντήσω μὲ πόλεμων· καὶ ὁ θεὸς ὅπου γνωρίζη τὴν ἀθωότητά μας ἄς μας δόσι δύναμην καὶ ἄς μας βωιθῆσι. λιπὸν παρακάλο τὴν φιληκὴν σας ἀγάπην· νὰ μὲ προφθάσετε με ἤτη τρόπον ὑμπορίτε· καὶ με λόγων καὶ μὲ ἔργον διὰ να ὑμπορὸ νὰ τοὺ ἀντισταθῶ· νὰ πάρω τὸ δικεὸν μου· καὶ νὰ γλητώσω πτοχὰ χωρία. διατὶ ἐγὼ ἀ[πο]φάσινα η μαζή τους νὰ γλητώσω η μαζή τους νὰ χαθῶ στοχασθῆτε ἀγαπιμένι μου πὸς εἶνε κακὸς γίτωνας ἀν λάβι ισχὴν να μάς νικήσι. τάφτα βιέος δὲν μου μένι ἄλλο παρὰ να σας ἀγαπὸ ἀπὸ καρδίας.

[Δέλβινον] 1799: σεπτεμβρίου 16.

ἀγαπητος φίλος

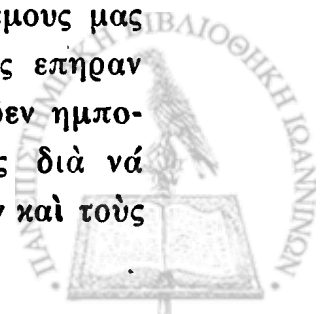
ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΠΑΣΑΣ

(τ. σ.)

Β΄.

Ἐκλαμπρότατοι καὶ πανευγενέστατοι ἄρχοντες τῆς χώρας
τῶν Κορυφῶν ταπεινῶς προσκυνοῦμεν σας

Με μεγαλὴν θλυψιν καὶ με θερμὰ δακρυὰ λαμβανομαὶ το θαρὸς να σας φανεροσομαι τὴν μεγαλὴν δυστυχίαν καὶ φοβερὰν στενοχωρίαν οπου εχωμε ἀπο τριαντα χιλιαδες ἀσκερη του Ἀλη πασα καὶ ολοι η Τζαμουριά ἐπερικυκλωσαν ὅλον τον τοπον μας καὶ με καθημερινους πολεμους μας ἐπῆραν διάφορα χωρία μας καὶ το περισσοτερον οτι τοπον μας ἐπῆραν ἐκτισαν κτιρια μὲ τον νουν τους να μας στενοχωρεσουν ἀνισως δὲν ἠμπορεσουν με πολεμον να μας παρουν νὰ παραδοθουμε θελιματικως διὰ νὰ μας σωσουν ηκοσι χιλιαδες ψυχαις οπου ημαστε ως καθως ἐκαμαν καὶ τοὺς

δυστυχημένους Πρεβεζανους και αλους πολους Ρωμαιοις οπου ελαβαν εις τα χερια τους. σας φανερονομε ευγενεστατοι αρχοντες και αφενταδες οτι ο σκοπος του Αλη πασα και ολον των Τουρκων ειναι να χαλασουν ολους τους Ρωμαιοις οπου βρισκονται εις την Ρουμελη και πασκουν με καθε τροπον να λαβουν τον τοπον μας ὅπου εἶναι δυνατος διατι δεν φοβουνται καθε εχθρον απο πολεμον δια να αποστατισουν και ανισως απο κακην μας τύχην ακολουθιση ο χαλασμος εις εμας ελπιζομαι να εγνωρισεται οτι δεν θελει λαβεται καλοσυνη και η αφεντια σας μητε τὰ αλλα ολα νησια. δια τουτο σας περικαλουμαι μετα θερμων δακρυον αυτου οπου ερχονται η εδικη μας να τους βοηθησεται με οτι τροπον ημπορειται, τοσον και ὁ υπερεξοχωτατος Ζακωφ οπου η ελπιδα του εως την σημερον μας κρατει ζωντανους οσον με καθε αλον τροπον οπου να ημπορεσεται ως καθὼς η εδικη μας στοματικα σας θελη ομιλησουν. καθε ελεος και βηθειαν οπου να καμεται δεν ειναι δια ημας μονον αμη δια ολους τους Χριστιανους· δια αυτο θελει σας το ανταποδοση ο Κυριος και εις την παρουσαν ζωην και εις την μελουσαν ζωην και ημεις θελει σας μεινομεν υποχρεοι και καθε κερων να σας το ανταπληροσομε με το κεφαλη μας και με το αιμα μας· δεν ανφιβανομεν εις την εδικην σας ευσπλαγγνίαν. με ολον το σεβας σας προσκυνουμεν.

1 Αλοναρίον 1800 απο Σουλη

Κουιζονικα	Διμο	Φωτο	Τουση	Ναση
(τ. σ.)	Δρακο	Τζαβελι	Ζερβα	Φωτο [μαρα]
	(τ. σ.)	(τ. σ.)	(τ. σ.)	(τ. σ.)
Διαμαντη	Κολιο	Κοκο	Γιωτη	
Μαρχο	Δημητρο	Φοτο	Τζαλα	
(τ. σ.)	(τ. σ.)	(τ. σ.)	(τ. σ.)	

[Ἐπιγραφή:] «Τον εκλαμπροτάτον και ευγενεστατον ἀρχόντιον της χορας τον Κοριφον

Εἰς Κοριφούς»

Γ'

[Ἐπιγραφή:] «Το ὑψιλοτατο πρέντζιπαι Θεοτόκι αὐθέντα ημῶν ὕγιος

εἰς Κορφοῦς

Ἐμψυλώταται Πρεντζηπαι αὐθέντα ὑμῶν δουλικὸς προσκυνουῦμεν.*

Δεν λοῖπομεν μαι το ταποινόν μας γράμα ὅς ὁμοπυσι διὰ νὰ σας

[Σημ. Μετὰ τὴν προσφώνησιν σφραγίς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου]

φανερóσομε τὴν παρῖστασιν καὶ διστιχίαν τῆς πατρίδος μας ὡς καθὼς σᾶς εἶναι γνωστὰ τα ὅσα ἐτραβείσαμεν ἕως τότε καὶ πάλιν ὁ γιτόνας μας ἐχθρὸς τοῦ γαίνους μας δὲν λοίπει μαὶ κάθαι ἀπειστοῖαν καὶ μαὶ καθαι τρόπους διὰ νὰ μᾶς χαλάσι ζητόντας τὴν μπατριδαν μας, καὶ ἐμῖς ἀποφασίσαιμιν νὰ ἀπαιθάνουμιν ὄλλοι μικρὶ καὶ μαὶγάλη καὶ ὄχοι νὰ παραδοθούμιν εἰς τὰ χείρια τυ. τότε ἀρχέισαι νὰ μαζώνει ἀσκερη καὶ νὰ κάνει καὶ μουσαβαιρέδες μαὶ ὄλην τὴν Τουρκιαν διὰ νὰ ἔρθει ἀπανουμυς. διὰ τοῦτο καὶ ἐμῖς προσπεύτομιν καὶ παρακαλουμιν τὴν ὑμψυλότη σας καὶ συνατόρους διὰ νὰ μας εὐρεθῦται ὡς ὁμοπυστεὶ Χριστειανεῖ ὅτι ἔχουμιν μαὶγάλην χρίαν διὰ καμπόσες μπάλες ἀπὸ λιτραις τρεῖς καὶ τρισύμσει ὅσα σᾶς φανουν εὐλογον διὰ νὰ ὑμποραίσομεν νὰ ἀντεισταθοῦμεν ὅτι ὑμαιοσεν πολὰ χριστούμιν ἀπὸ αὐτῶ καὶ αὐτὰ μυστικὸ τὸ τρόπο διὰ νὰ τὰ λάβομιν. διὰ τοῦτο ἐπαρακαλαίσαμεν καὶ τὸν ἀδελφόν μας Μαγγιὸρ Χρίστο Καλόγερον διὰ νὰ σᾶς ὁμιλίσι στοματικὰ μαὶ ἕναν ἐδικόν μας. ταῦτα καὶ μαίνομεν εἰς τὴν ὑμψυλήν σας ἀπόκρισιν εἰς τὰς προσταγὰς πάντα: — 1803: ἀπριλίου 25 Σουλεῖ: —

δουλι σας ταποινεῖ καὶ ὑπόχρεει τῆς ὑμψυλότι σας:

Κουζτο	Δημο	Ζηκο	Τουσα	Κοκας	Γιανακι	Πιλιο	Ναστα	Ναση
Νηκας	Δρακος	Τζαβελας	Ζερβας	Τακλης	Σεχος	Πουσοπος	Πενουκας	Φοιτομαρας
(τ. σ.)	(τ. σ.)	(τ. σ.)	(τ. σ.)	(τ. σ.)	(τ. σ.)	(τ. σ.)	(τ. σ.)	(τ. σ.)

Δ'

Γαληνοτάτη Σύγκλητος τῆς Ἐπιανήσου Ρεπούλικας.

Ἡ παράδοσις τοῦ Σουλίου γενομένη ἐτούταις ταῖς ἡμέραις μᾶς ἐπεφόρτισε μίαν μεγάλην βάσανον καὶ κίνδυνον φοβερὸν εἰς τὸν ταλαίπωρον τοῦτον τόπον μας, καὶ τώρα μάλιστα εἶναι ὁ στενότατος ἐκεῖνος καιρὸς ὅπου σφικτὰ χρειάζεται τὴν κραταιὰν καὶ φιλεύσπλαγχον προστασίαν σας καθὼς μὲ ἔλεος καὶ εὐμένειαν μεγαλειοτάτην τὴν ἐδείξετε πάντοτε εἰς ἡμᾶς ἕως ἄρτι. Ἡ παράδοσις αὕτη ἔγινε πρῶτον μερικῶς πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν κατὰ τὸ μέρος Κιάφα, καὶ τότε μὲ θλίψιν εἶδαμεν ἔξαφνα εἰς τὰ σύνορά μας πλῆθος ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν καὶ παιδίων Σουλιώτες μὲ ζῶα αὐθεντικὰ καὶ συνοδευόμενοι μὲ προσταγὴν τοῦ ὑψηλοτάτου Βελῆ πασα μὲ τὴν ὁποίαν μᾶς ἐπρόσταζεν νὰ ἤθελε τοὺς δεχθοῦμεν δίδοντάς τους κατοικίας καὶ κάθε ἄλλην ἀναγκαίαν βοήθειαν. ἡμεῖς ὁμως προσκολλημένοι πάντοτε εἰς τὰς βασιλικὰς διαταγὰς καὶ οὕτως ἀκόμη ἐρμηνευόμενοι ἀπὸ τὸν ἐκλαμπρότατον μπέη μας ὄχι μόνον δὲν τοὺς ἐδέχθηκαμεν, ἀλλ' ἀκόμη καθημερινῶς τοὺς ἀποδιώξαμεν καὶ ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν τοὺς ἀπομακρύναμεν δὲν εἶχαμεν ἀκόμη λυτρωθῆ τελεῖως ἀπὸ

τὸ μέγα τοῦτο φορτίον ὅταν τὴν χθὲς ἀνελπίστως περιλαμβάνομεν ἀν-
(θρῶπ)ον τοῦ ὑψηλοτάτου Ἀλῆ βεζύρη προσφέροντος εἰς ἡμᾶς προσταγὴν
του νὰ διώξωμεν τοὺς Σουλιώταις καὶ ὅσους ἤθελαν εὐρεθοῦν εἰς τὸν τό-
πον μας νὰ τοὺς πιάσωμεν καὶ νὰ τοὺς παραδώσωμεν ζωντανούς εἰς χεῖ-
ρας του. Τὸ παράδοξον δὲ βλέπομεν εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν νὰ τοὺς ἀκο-
λουθεῖ πλῆθος ἕτερον Σουλιωτῶν μὲ ζῶα τοῦ βεζήρη καὶ μὲ ὅλα τὰ ἄρ-
ματά τους· μ' ὄλον ὀποῦ καὶ ἐτούτους εὐθὺς ἐτρέξαμεν καὶ μὲ ὅλους τοὺς
τρόπους μακρὰν τοὺς ἐδιώξαμεν· μ' ὄλον τοῦτο τὴν σήμερον μᾶς ἐπρό-
φθασαν εἰς τὰ σύνορά μας ὡς τέσσαρες χιλιάδες Τοῦρκοι τοῦ αὐτοῦ βε-
ζύρη φοβερίζοντάς μας καὶ ἀποστέλλοντας δεύτην προσταγὴν του ὑπο-
χρεώνοντάς μας νὰ τοὺς πιάσωμεν ἢ μόνοι μας ἢ μὲ τὴν συνεργίαν τῶν
αὐτῶν ἀποσταλμένων στρατιωτῶν του καὶ νὰ τοὺς δώσωμεν εἰς χεῖ-
ράς του.

Εἶναι πρόδηλον λοιπόν, ὃ γαληνοτάτη σύγκλητος, ἀπὸ τὴν σύντομον
ταύτην περιλήψιν καὶ ἀπὸ τὰ ἀντίγραφα ὀποῦ Σᾶς συνοδεύομεν πόσον
ἐπίβουλαις ἐναντίον μας εἶναι ἡ ἐπιχειρήσεις τοῦ ὑψηλοτάτου τούτου αὐ-
θεντὸς θέλοντας νὰ ἀπολέσῃ τὴν ζωὴν μας καὶ τὴν ἡσυχίαν μας μὲ τὴν
πρόφασιν τούτων τῶν ἐχθρῶν του ὀποῦ εἶχεν εἰς χεῖρας καὶ εἰς τὴν ἐξου-
σίαν του καὶ μὲ ἀν(θρῶπ)ους του τοὺς ἐξαπέστειλεν ἐδῶ διὰ νὰ μᾶς χα-
λάσῃ. Εἰς τόσον μέγαν κίνδυνον ὄλος ἐτούτος ὁ ταπεινὸς καὶ ταλαίπω-
ρος λαὸς γονυπετῶς προσπίπτει εἰς τὴν γαληνότητά Σας καὶ ταπεινῶς
περικαλεῖ νὰ προφθάσετε σπουδαίως εἰς βοήθειάν του· διὰ μίαν λοιπὸν
τοιαύτην σφικτὴν αἰτίαν καὶ ἵνα στοματικῶς ἱμφορμάρουν τὴν γαληνό-
τητά σας καὶ συνομιλήσουν περὶ τούτου Σᾶς ἀποστέλλομεν πρέσβεις
μὲ πληρεξουσιότητα τοὺς εὐγενεῖς κυρίους Γεώργιον Βασιλᾶ, καὶ Πανα-
γιώτην Δεσύλλα καὶ ἀπεγδεχόμενοι μὲ βεβαίαν ἐλπίδα τὴν κραταιοτάτην
βοήθειαν καὶ προστασίαν τῆς ὑμετέρας γαληνότητος οὕτως μὲ ὄλον τὸ
βαθύτατον σέβας καὶ ταπεινὴν εὐλάβειαν διαμένομεν.

Πάργηθεν εἰς τὰς 18 : δεκεμβρίου 1803 : Ε : Π :

Πρὸς τὸ Γαληνότατον Σενάτιον τῆς Γα-
ληνοτάτης Ἐπτανήσου Ρεπούπλικας.

Τῆς ὑμετέρας γαληνότητος
Ταπεινοὶ καὶ εὐπειθέστατοι δοῦλοι :

Πρόεδροι

= Νικολος Βεργος
= Σπύρος Δημουλίτζας
Γιανούτζος Μαυρογιάννης
Αναστασις Βασιλας

«Ἴσον ευγαλμένον ἀπὸ τὸ Μπουγιουρτί τοῦ ὑψηλοτάτου Βελῆ πασᾶ

(τ. σ.)
1803
Νοεμβρίου 22
Σούλι

Ἠγαπητοί μου προεστῶτες τῆς Πάργας, μετὰ τὸν χαιρετισμόν μου, σᾶς φανερόνω, ὅτι τούτων τῶν Σουλιώτων ὁποῦ τοὺς ἔδωσα ῥάη καὶ ἐπροσκύνησαν νὰ τοὺς δεχθῆται αὐτοῦ ὄλους εἰς τὸν τόπον σας κατὰ τὸ Μπουγιουρτί μου ὁποῦ ἔχουν, καλτῆ καὶ δὲν τοὺς θελήσεται, ἔχουν τὴν ἄδειάν μου νὰ σταθοῦν ὅπου νὰ θελήσουν σὲ κάθε βασιλικὸν τόπον, χωρὶς νὰ τοὺς γένη καννένας μανές· καὶ μετὰ καιρὸν ἀνίσως θελήσουν νὰ γυρῖσουν εἰς τὰ μέδρῃ μας κατὰ τὸ σιαρτναμάν, ὁποῦ τοὺς ἔχω δώση, ἔχουν τὸ ἡτζιαζάδι μου νὰ ἔλθουν καὶ ὑγειαίνετε».

Σημ. Τὸ ἀνωτέρω γράμμα, δημοσιευθὲν καὶ ἐν σελ. 34 τοῦ Β' τόμου τῆς Ἱστορίας Σουλίου καὶ Πάργας [ὑπὸ Χρ. Περραιβοῦ] Βενετία 1815, ὑπὸ χρονολογίαν 15 Νοεμβρίου 1803, ἀνεδημοσίευσεν ἐκεῖθεν ὑπὸ χρονολογίαν 14 Δεκεμβρίου ὁ Π. Α. Σ(αλαμπάντας) ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντι βιβλίῳ *Τὸ Σούλι*, Ἀθήναις 1860 σελ. 164 κ.έ. προσπαθῶν ματαίως διὰ μακρῶν ν' ἀποδείξῃ αὐτὸ ψευδές. Δ. Μ. Σ.

Βεζῆρ Ἀλῆ πασᾶ

(τ. σ.)

Ὅρισμὸς ἀπὸ τὸν ὑψηλότατον,
καὶ χαιρετισμὸς καὶ εἵδησις πρὸς ἐσᾶς ὑπεραγαπ(ητ)οί μας ῥαιᾶδες Παργινοί. Σᾶς δίδομεν τὴν εἵδησιν, ὅτι ἐλάβομεν τὸ ἀγαπητὸν ἡμῖν γράμμα σας καὶ εἶδομεν τὰ ὅσα μᾶς ἐγράψ(ε)τε περὶ τῶν Σουλιώτων, ὅτι πῶς εἶχον γράμμα ἐδικόν μας διὰ νὰ ἔλθουν αὐτοῦ. μὲ λάθος τὸ γράφετε· ἐδικόν μας μπουγιουρτί δὲν εἶχαν, μόνον ἀπὸ τὸν διωρισμένον ἀνθρώπον μας εἰς αὐτὸν τὸν πόλεμόν τους ἐπῆραν ἓνα ῥάη μπουγιουρτῆ διὰ νὰ κατέβουν εἰς τὰ τζεφλίκιά μας Λάμαρης νὰ κατοικήσουν, καὶ εἰς τὰ τζεφλίκια τοῦ Φράρη καὶ νὰ γένουν ῥαιᾶδες καὶ αὐτοὶ καθὼς ἔχομεν καὶ τοὺς ἄλλους. αὐτοὶ ὅμως δὲν ἠκολούθησαν ἔτσι, ἀλλὰ ἦλθαν ὄλοι εἰς τὴν χώραν σας μὲ σκοπὸν ὁποῦ καὶ συντένωρα πάλιν νὰ μὴν παύσουν, μόνον νὰ κάμουν ταῖς συνηθισμέναις κακίαις τους· διὰ τοῦτο στέλνομεν ἐξεπίτηδες τοὺς ἐπιφέροντας τὸ παρόν μας καὶ ὅσοι Σουλιῶται ἦλθον αὐτοῦ νὰ τοὺς πιάσετε εὐθύς καθὼς κρατεῖ τὸ σύνορόν σας καὶ νὰ τοὺς δώσετε τῶν ἐρχομένων ἀνθρώπων μας. τὸ μεράμι μου ὁποῦ τοὺς ζητῶ δὲν εἶναι πῶς θέλω νὰ τοὺς σκοτώσω, ἐπειδὴ ἂν ἤθελα στὸ χέρι μου τοὺς εἶχα, μόνον ἐγὼ δὲν ἔχω αὐτὸν τὸν σκοπὸν παρὰ νὰ τοὺς φέρω στὸ ῥαῖ-λίκι. διὰ τοῦτο καὶ ἐσεῖς δὲν πρέπει νὰ μου προφασίζεσθε, μόνον νὰ ἀκολουθᾶτε τὴν ἀλήθειαν τὴν γειτονικὴν καὶ νὰ σᾶς ἀγαπῶ καθὼς μὲ

προστάζει ὁ πολυχρονημένος κραταιότατος βασιλεύς μας, ὡς καὶ οἱ ἴδιοι δὲν ἤμπορεῖτε νὰ τὸ ἀρνηθῆτε, ὅπου στὸν μουσααβέ σας κοσοῦρι δὲν ἔχω κάμει καὶ δὲν κάμνω. λοιπὸν ἰδοὺ ὅπου στέλλομεν καὶ τὸν ἐδικὸν μας Χασὰν ἀγά, ὅπου ὅσοι δὲν ἐστάθησαν ἔξω νὰ γένουν ραῖᾶδες μόνον ἐμπῆκαν αὐτοῦ διὰ νὰ ἐβγαίνουν ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν νὰ κάμνουν τὰ κακὰ, ὅπου ἔκαμνον εἰς τὸν κόσμον, αὐτοὶ νὰ πιασθοῦν ὅλοι ἀπὸ ἐσᾶς καὶ νὰ δοθοῦν εἰς χεῖρας τῶν ἀνθρώπων μου. μὴ κάμνητε ἀλλέως μόνον καθὼς ἐπιθυμοῦμεν τὸ συμφέρον σας καὶ σᾶς παραγγέλλομεν ἔτσι νὰ κάμνητε, ἐπειδὴ τὸ γνωρίζετε καὶ μόνοι σας κάμνοντας τὰ ἐνάντια τῆς συμβουλῆς μας ζημίαν μεγάλην θὰ προξενήσητε εἰς τὸν ἑαυτὸν σας καὶ ὄχι κανένα διάφορον καὶ πλέον ἀφῆστε τὰς προφάσεις καὶ ἐμβᾶτε εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ θέλει τὸ γνωρίσητε ὅπου σᾶς γίνεται πολλὰ ὠφέλιμον. νὰ ἤξεύρετε ἂν δὲν ταῖς πιάσετε πταίσιμον δὲν εἶναι ἐπάνω μου εἰς ὅτι ἀκολουθήση παρὰ ἐδικὸν σας. Ἐξ ἀποφάσεως 1803 Δεκεμβρίου 17: Σούλι:

Τὸν Χασὰν ἀγά τὸν βεκήλ χαρίζι μου τὸν χαρνατάρη τοῦ παιδιοῦ μου, καὶ ἄλλους ἀνθρώπους μου τοὺς ἔκαμα ταῖμι εἰς τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ Φράρη, ὅπου νὰ τοὺς δώσουν τὸ νιζάμι νὰ τοὺς βάλουν νὰ καθίσουν μὲ τὸ ἤριζι τους ραῖᾶδες καὶ ἐσεῖς τὸ σύνορόν σας νὰ τοὺς πιάσητε μόνοι σας καὶ νὰ τοὺς δώσητε εἰς τὸ χέρι τῶν ἀνθρώπων μας καὶ ἂν δὲν ἤμπορεῖτε μόνοι σας πάρτε καὶ τοὺς ἀνθρώπους μου διὰ νὰ τοὺς πιάσουν καὶ μὴ προφασίζεσθε:—

Ε'

Ἴσον εὐγαλμένον ἀπὸ τὸ α' Μπουγιριτὶ τοῦ Ὑψηλοτάτου Βεζῦρ Ἀλή πασα.

Βεζῦρ Ἀλή πασα

(τ. σ.)

Ὅρισμὸς ἀπὸ τὸν ὑψηλότατον καὶ εἰδησις πρὸς ἐσᾶς Παργινοί. σήμερον ἦλθαμεν ἐδῶ εἰς τὸ Κακοσοῦλι, τὸ ὁποῖον ὁ θεὸς διὰ τὰς πολλὰς κακίας τοὺς ἐχάλασεν ὑποκάτω εἰς τὰς δυνάμεις τῶν στρατευμάτων μας ἀφ' οὗ ἔγιναν μουχασερὲ δεινότατοι αὐτοὶ οἱ Σουλιώταις οἱ ἀσῆδες καὶ ἐπολεμήθησαν ἀνδρείως, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσιν, ἐβγήκαν καὶ ἔφυγαν καὶ διὰ νὰ ἔχουν κάμη ἀναριθμητα κακὰ εἰς τὸν κόσμον ὅλον καὶ εἰς ὅλον τὸν ραῖᾶ, ἔχουν σκοτώσει καὶ ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν περισσότερον ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες Τούρκους, διὰ τοῦτο σᾶς δίδομεν τὴν εἰδησιν νὰ μὴ ζυγώσετε κανένα ἀπὸ αὐτοὺς διὰ νὰ κατοικήση εἰς τὴν χώραν σας, ὅτι δὲν σᾶς συμφέρει. αὐτοὶ διὰ νὰ μὴν ἦτον καλοὶ ἄν(θρωπ)οι τοὺς ἐχάλασεν ὁ θεός, καὶ ἐσεῖς δὲν πρέπει νὰ χαθῆτε¹ ἐνάν-

¹) ἴσως εἰς τὸ πρωτόγραφον: σταθῆτε. —² ἴσως: χαρίζομαι.

τιοὶ εἰς τὸν Θεόν, μόνον νὰ φυλάξετε τὴν παραγγελίαν μου ὁποῦ οὔτε ἓναν νὰ μὴ ζυγώσετε εἰς τὴν χώραν σας, ἐπειδὴ ἐγὼ δὲν τοὺς χωρίζομαι², καὶ διατί νὰ πάρετε τὸν μπελιά αὐτονῶν τῶν κακοποιῶν ἀν(θρώπ)ων εἰς τὰ σπήτια σας; ἡμεῖς σᾶς ὑπεραγαπῶμεν ὡς ῥαϊᾶδες ὅπου εἴσθε τοῦ βασιλέως μας καὶ θέλοντας διὰ πάντα νὰ σώξεσθε μὲ ἄκραν ἡσυχίαν καὶ μὲ φύλαξιν κατὰ τὰς προσταγὰς ὁποῦ ἐλάβομεν παρὰ τοῦ κραταιοτάτου, διὰ τοῦτο σᾶς δίδομεν αὐτὴν τὴν εἶδησιν παραγγέλοντάς σας καὶ συμβουλεύοντάς σας πολλάκις διὰ τοῦ παρόντος μπουγιουρδίου μας, νὰ μὴ δεχθῆτε κανένα νὰ κατοικήσῃ εἰς τὴν χώραν σας καὶ ὅσοι ἐμβῆκαν μέσα αὐτοῦ νὰ τοὺς πιάσετε ὅλους καὶ νὰ μᾶς τοὺς δώσετε ζωντανούς εἰς τὰς χεῖράς μας διὰ νὰ λάβωσι τὴν πρέπουσαν παιδείαν, ἀλλέως ἂν κάμετε γίνεται φανερόν ὁποῦ ὄχι μόνον στέκεσθε ἐνάντιοι εἰς τὴν συμβουλήν μας, καὶ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ὁποῦ ἔχομεν τῆς ἀληθοῦς ἡσυχίας σας, ἀλλὰ ἐνηγκαλίζοντες παρομοίους κακοποιούς, ἀποστάτας τοῦ βασιλέως μας, καὶ ὁποῦ δὲν ἄφησαν ῥαῖᾶ ἀχάλαστον καὶ ὁποῦ ἐσκότωσαν τόσον κόσμον φαίνεται λέγω ὁποῦ τὸν μπελιά θεληματικῶς τὸν καλεῖτε εἰς τὰ σπίτια σας.

Ὅθεν ἦτοι ὅσοι Σουλιῶται ἦλθον αὐτοῦ τοὺς πιάνετε ζωντανούς καὶ τοὺς παραδίδετε εἰς χεῖράς μας, ἢ νὰ ἔχομεν ἀπόκρισίν σας καθαρὰν. Δυνατὸν νὰ ἔχουν γράμμα ἀπὸ κανένα ἀν(θρώπ)όν μας ἀπὸ τοὺς διωρισμένους εἰς αὐτὸν τὸν πόλεμον, ὅμως καὶ ἂν ἔχουν νὰ μὴν τὸ πιάσετε παρὰ νὰ ἀκούσετε τοῦτο τὸ συμβουλευτικὸν μὲ ὄσης τῆς ἀγάπης πουγιουρδί μας καὶ νὰ ἀκολουθήσετε καθὼς προστάζομεν ἐξ ἀποφάσεως.

1803 Δεκεμβρίου 16: Σούλιθεν.

[Υ. Γ.] Ἡμεῖς αὐτοὺς τοὺς κακοποιούς τοὺς ἐπολεμήσαμεν μὲ φερμάνι βασιλικόν καὶ τοὺς ἐδιώξαμεν διὰ τοῦτο καὶ ἐσεῖς ὡς ῥαϊᾶδες τοῦ κραταιοτάτου βασιλέως μας νὰ μὴ τοὺς δεχθῆτε, οὔτε μέσα εἰς τὴν χώραν σας μήτε εἰς τὸ σύνορόν σας, καλτὴ καὶ τοὺς δεχθῆτε τὸ κάμνετε μπελί ὁποῦ φιλίαν γειτονικὴν μαζί μας δὲν ἔχετε καὶ σὲ δύο ἡμέρες κατεβαίνομεν εἰς Γλυκὴν καὶ δὲν σᾶς γίνεται καλόν».

(Ἐξ ἀντιγράφου)

Βεζύρ Ἄλια πασιᾶ

Ἐψηλότατε ἰναγελτῆμ μερχαμειλῆ βενλιγκιουνάμ
σουλτανούμ ἐφέντη μας δουλικῶς προσκυνούμεν σε.

Τὴν σήμερον ἐλάβομεν τὸ σεβάσιον καὶ ὑψηλὸν μπουγιουρδί τῆς ὑψηλότης σου παρὰ τοῦ ἀπεσταλμένου τζοχαντάρι σας συντροφευμένος μὲ πολλὰς φαμηλίες καὶ ζῶα σας φορτωμένα πράγμα Σουλλιῶτικον, καὶ ὡς

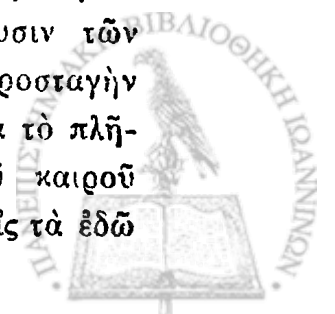
ἔπρεπε τὸ ἐπροσκυνήσαμεν. Εἶδαμεν μὲ ἔκπληξίν μας νὰ μᾶς γράφετε διὰ τοὺς Σουλιώτας νὰ μὴν τοὺς δεχθοῦμεν εἰς τὴν χώραν καὶ σύνορόν μας, καὶ ὅσοι ἔμβουν ἐδῶ νὰ τοὺς πιάσωμεν ζωντανούς καὶ νὰ τοὺς παραδώσωμεν εἰς τὰς δυνάμεις σας. Γίνωσκε ὑψηλότατε, ὅτι ἡμεῖς τέτοιους κακοποιούς ἀσίδες καὶ τραδιτόρους μὲ ὄλον ὁποῦ συχνάκις μᾶς ἐστάλθησαν μὲ προσκυνητὰ μπουγιουρδιά σας καὶ μὲ ἀνθρώπους ἐδικούς σας καὶ ζῶα σας, πάντοτε τοὺς ἐδιώξαμεν καὶ ἐκνηγήσαμεν, ὡς ἐμείναμεν μάλιστα περὶ τούτου καὶ προσταγμένοι ἀπὸ τὸν πανεκλαμπρότατον Ἀβδουλάχ μπέη ἐφέντη μας, βεκύλην καὶ κυβερνήτην εἰς τούτους τοὺς νεοκτῆτους τόπους τοῦ κραταιοτάτου Αὐγούστου Βασιλέως μας, οὗ ὁ παντοδύναμος θεὸς διαιωνίζει τὸ κράτος ἀήτητον ἀμήν. Τέτοια μηχανικαὶ περιστάσεις ὑπερήχυσαν εἰς τὰς καρδίας μας μεγαλοτάτην θλίψιν καὶ σύγχυσιν βλέποντας ἀπὸ ἓνα μέρος νὰ μᾶς στέλνετε μὲ ἀνθρώπους καὶ ζῶα σας, τέτοιους διεστραμμένους καὶ ἀπὸ ἄλλο μᾶς γράφετε νὰ τοὺς κνηγήσωμεν καὶ τοὺς πιάσωμεν. Ἡ ὑψηλότης της εἶχε καὶ ἔχει ὄλην τὴν δύναμιν νὰ πράξῃ εἰς αὐτοὺς ἐκεῖνο ὁποῦ ὀρίζει, καὶ ἡμεῖς μὴ γένοιτό ποτε νὰ ζυγώσωμεν τέτοιους κακοποιούς ἀσῆδες. Καὶ παρακαλοῦμεν τὴν ὑψηλότητά της στέλνε τους εἰς τὰ πολλὰ καὶ ἀναρίθμητα ἐδικὰ της μέρη καὶ ὄχι εἰς τοῦτο τὸ παραμικρότατον σύνορον διὰ νὰ μὴ πειράζουν τούτους τοὺς πιστοὺς καὶ σαρμπέστικους ῥαγιάδες τοῦ βασιλέως μας. ἀσῆκωσέ μας παρακαλοῦμεν τούτην τὴν σύγχυσιν, ὑψηλότατε αὐθέντα, καὶ κάμετε νὰ στέλνωνται ἄλλοῦ τέτοιοι διεστραμμένοι ἀσῆδες, διατὶ εἶναι ἀνυπόφερτον εἰς ἡμᾶς τέτοιος μηχανικὸς ξηρὸς πειρασμός, ὁ ὁποῖος θέλει μᾶς κάμη νὰ φωνάξωμεν εἰς τὸν κραταιότατον βασιλέα μας. Ταῦτα καὶ μὲ ὄλον τὸ σέβας εὐλαβῶς ἀσπάζομεθα τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων της.

Τῆ 17 : Δεκεμβρίου 1803 Πάργα.

5'

Γαληνότατε πρίγκηψ δουλικῶς τὴν προσκυνοῦμεν.

Παρὰ τοῦ ἐδικοῦ σας κυρίου Μαγγιὸρ Χρηστάκη ἀσπασίως ἠξιώθημεν τὴν σεβασμίαν της ἐπιστολῆν, σημειωμένην τῆ 14 : τοῦ τρέχοντος διὰ τῆς ὁποίας ἔγνωμεν τὴν εὐσπλαγχνίαν τῆς φιλανθρωποπάτης γαληνοτάτης ὑμῶν Γερουσίας, πρὸς τοὺς δυστυχημένους Σουλιώτας, διὰ τὴν ἔλευσιν τῶν ὁποίων εἰς τὰ σημειωθέντα νησία. Διὸ κατὰ τὴν ἱεράν της προσταγὴν δὲν ἐλείψαμεν νὰ ἐκτελέσωμεν ὅσον ἦτον τῆς δυνάμεώς μας, ἀλλὰ τὸ πλῆθος αὐτῶν καὶ ἡ ἀκαταστασία των, προσέτι καὶ ἡ ἀνωμαλία τοῦ καιροῦ ἐπροξένησαν τὴν τόσην βραδύτητα καὶ ἔτι ηὔρισκονται μερικοὶ εἰς τὰ ἐδῶ

τοὺς ὁποίους θέλει κάμωμεν νὰ ἀναχωρήσουν καὶ αὐτοὶ τάχιστα. Λοιπὸν μένομεν ἀκολούθως ὑπόχρεοι καὶ πρόθυμοι εἰς πᾶσαν σεβασμίαν προσταγὴν της. Οὕτως καὶ με ὄλον τὸ σέβας φιλοῦμεν τὰς χεῖράς σας.

Ἐκ Πάργης τῆ 30 Ὀκτωμβρίου 1804.

Τῆς Ὑμετέρας Γαληνότητος
ταπεινοὶ δοῦλοι καὶ πρόεδροι

Γεώργιος Βασιλᾶς
Ἀναστάσιος Δημουλιτζας
Ἰωάννης Μαυρογιάννης

Μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῶν γραμμάτων τούτων εἶδομεν τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Περ. Γ. Ζερλέντου ἐκδοθεῖσαν τῷ 1921 ἐν Ἀθήναις *Συνθήκην τῶν Ἑπτανησίων* καὶ τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ ἔθους, ἐν ἧ (σελ. 25) ἐδημοσιεύθη ἡ ἐν σελ. 150—151 τοῦ παρόντος τεύχους Γ' ἐπιστολὴ τῶν ἀρματωλῶν τοῦ Σουλίου πρὸς τοὺς γερουσιαστὰς τῆς Ἰονίου πολιτείας μετὰ τινων παραλλαγῶν ὡς πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τινὰς λέξεις, καὶ λαθῶν ὡς πρὸς τινὰ κύρια ὀνόματα (*χαράσι, ἀποθάνουμεν, σαινατόρους, εἴμασθεν, προσταγὰς σας, ἀπριλίου 21, γιανα—χρειστος, ναστα—πενούγας, ἀντὶ τῶν ἐν τῷ πρωτογράφῳ: χαλάσι, ἀπαιθάνουμεν, συνατόρους, ὕμαιοσεν προσταγα σας, ἀπριλίου 25, γιανα-κι σεχος, ναστα--πενουκας*). Σημειωτέον ὅτι, ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἡ ἐν σελ. 151 στιχ. 4 λέξις *ζητοντας* ἐπαναλαμβάνεται δις ἐν τῷ πρωτογράφῳ.

Δ. Μ. Σ.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ

Συλλεγέντα

Υ Π Ο

ΧΡΙΣΤΟΥ Ι. ΣΟΥΛΗ

Καθηγητοῦ τοῦ ἐν Ἰωαννίσις Β'. Γυμνασίου.

*«Ξεσκέπασε τὴ δημοτικὴ σου παράδοση
καὶ πρόσωπο μὲ πρόσωπο θὰ ἀντικρύσῃς
γυμνὴ τὴν ψυχὴ σου.»*

**Ἰδα. Νεοελ. πολιτισμός.*

Ὁ πατὴρ τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας ὁ ἀείμνηστος Πολίτης ἀκολουθῶν τὸν ὄρισμὸν ἀρχαίου τεχνογράφου λέγει, ὅτι «τὸ αἶνιγμα εἶναι φράσις ἐπιτετηδευμένη εἰς ἀσάφειαν, ἀποκρύπτουσα τὸ νοούμενον ἢ ἀδύνατον καὶ ἀμήχανον παριστάνουσα αὐτό». Τὰ αἶνιγματα διὰ τὸ δξύμωρον καὶ εὐτρόπελον περιεχόμενόν των ἦσαν καὶ εἶναι εὐχάριστον καὶ διασκεδαστικὸν ἐνασχόλημα τῶν λαῶν καὶ αὐτῶν προσέτι τῶν κατὰ φύσιν, ὡς ἀπέδειξαν πασιφανῶς συγκριτικαὶ λαογραφικαὶ μελέται. Καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ἦσαν γνωστὰ τὰ αἶνιγματα. Οἱ Δελφικοὶ χρησμοὶ οὐδὲν ἄλλο ἦσαν εἰμὴ αἶνιγματα. Πολλοὶ μάλιστα ὑποστηρίζουν, ὅτι καὶ τοῦ Πυθαγόρου τὰ παραγγέλματα ἦσαν ἀρχαῖα δημοτικὰ αἶνιγματα.¹ Ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογίαν γνωρίζομεν, ὅτι κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀγριωνίων αἱ γυναῖκες μετὰ τὸ δεῖπνον ἐπρότεινον πρὸς λύσιν αἶνιγματα, ὅπως ἀκριβῶς γίνεται καὶ σήμερον εἰς πολλὰ ἑλληνικὰ χωριά κατὰ τὰ «νυχτέρια» καὶ τὰς «βεγγέρες». Ἐν ἐπίσης ἀπὸ τὰ διασκεδαστικὰ μέσα τῶν ἀρχαίων Ἀθηναϊκῶν συμποσίων ἦτο καὶ τὸ αἶνιγμα. Ἀλλὰ ὁ λύτης τότε δὲν ἐκέρδιζε κάστρα καὶ πόλεις, ὅπως γίνεται σήμερον εἰς πολλὰ χωριά τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ στεφάνους καὶ φιλήματα, ὁ δὲ ἀποτυγχάνων ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ πῆ ἀμυστὶ ἢ κύπελον πλήρες οἴνου ἢ κάδον πλήρη ὕδατος ἢ ἄλλης. Ἐν τῇ Παλλατινῇ Ἀνθολογίᾳ (βιβλ. ΙΔ') καὶ τοῖς Δειονοσοφισταῖς τοῦ Ἀθηναίου δύναται τις νὰ ἴδῃ πολλὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ αἶνιγματα.

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους μὲ τὸ αἶνιγμα ἠσχολήθησαν πολλοὶ

καὶ καλοὶ λόγοι ἀπὸ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ μέχρι τοῦ Πτωχοπροδρομοῦ καὶ τοῦ Εὐσταθίου τοῦ Μακροβολίτου¹, ἀκόμη δὲ καὶ αὐτοκράτορες ὡς Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος.² Βυζαντινὰ αἰνίγματα ἐδημοσιεύθησαν μέχρι σήμερον ἀρκετὰ³.

Ἐκ τῶν δημοτικῶν μας αἰνιγμάτων πολλὰ ἔχουν σχέσιν, ὅχι τόσον μὲ τὰ ἀρχαῖα ὅσον μὲ τὰ βυζαντινά. Πολλὰ μάλιστα εἶναι ἀπλή παράφρασις τῶν βυζαντινῶν. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὸν βυζαντινὸν λόγιον ἀνεπλήρωσεν ὁ λαός. Ἔκαμε καὶ αὐτὸς τὰ *μανιέματα*, τὰ *παραμανιέματα*, τὰ *βρειά*, τὰ *παραπουλητιά*, τὰ *κασιράκια*, τὰ *ξεπουλητιά*, τὰ *ροιάσματα*, τὰ *ἀπεικαστιά*, τὰ *χόσματα*, τὰ *καταλόγια*, ὅπως ὀνομάζον σήμερον εἰς τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τὰ δημοτικά μας αἰνίγματα.⁴ Τὰ δημοτικά μάλιστα αἰνίγματα παρουσίασαν καὶ κάτι τὸ νεώτερον ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα καὶ βυζαντινά, τὰ ἀσεμνοφανῆ τοιαῦτα. Ἡ ἀσεμνοφάνεια ὅχι μόνον τὴν θέσιν καθιστᾷ δυσκολωτέραν, ἀλλὰ καὶ τὸ αἶνιγμα περισσότερον εὐτόραπελον καὶ διασκεδαστικόν.

Ὁ τρόπος καθ' ὃν παίζονται τὰ αἰνίγματα εἶναι διάφορος εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας. Γνωστότερος καὶ διασκεδαστικώτερος εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν παίζονται εἰς πολλὰ χωρία τὰ *κασιράκια* καὶ τὰ *παραπουλητιά*⁵. Εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν ἔπαιζον μὲ τὰ αἰνίγματα καὶ μεγάλοι, τώρα ὅμως ἔχουν ταῦτα περιορισθῆ εἰς τοὺς μικροὺς.

Εἰς τὴν πατρίδα μου τοὺς Χουλιαράδες, χωρίον κείμενον ἐπὶ τῆς συμβολῆς τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου καὶ τοῦ παραποτάμου τούτου Ντουβιάκα, τὰ αἰνίγματα ὀνομάζονται «*εἶδος—εἶδος*» ἐκ τῶν πρώτων λέξεων

¹) Κρουμβάχερ. Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου τ. Β' σ. 75. 712 καὶ 729.

²) Αὐτόθι τ. Β σ. 734.

³) Ὡς ἐγὼ τοὐλάχιστον γνωρίζω βυζαντινὰ αἰνίγματα ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὰ ἐξῆς βιβλία καὶ περιοδικά. *Revue de Byzantine Studies*. *Anecdota graeca* τ. Γ σ. 429—455. ἐκδ. 1831. Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος τ. Β' σ. 154, ἔνθα ὁ Σπ. Λάμπρος ἐδημοσίευσεν 25 βυζ. αἰνίγματα ἐξ ἀθηνικοῦ χειρογράφου. Ἐπετηρίς Παρνασσῶ τ. Γ σ. 103, ἔνθα ἐδημοσίευσέ τινα ὁ κ. Ν. Βέης. *Λαογ. Πολ.* τ. Α' σ. 574, ἔνθα ἐδημοσίευσέ τινα ὁ Α. Παπαδόπουλος—Κεραμεὺς καὶ *Λαογ. Πολ.* τ. Η' σ. 109, ἔνθα ἐδημοσίευσεν ἀρκετὰ ὁ κ. Στ. Κυριακίδης ἐκ κυπριακοῦ χειρογράφου. Ἀργότερα θὰ δημοσιεύσω καὶ ἐγὼ ἀρκετὰ ἐκ χειρογράφου, ὅπερ κατέχω. Ἐκ τοῦ χειρογράφου τούτου ἐλήφθησαν τινα τῶν δημοσιευομένων ἐν τῇ προκειμένῃ συλλογῇ μου.

⁴) Περὶ τῶν διαφόρων ὀνομασιῶν τῶν δημοτικῶν αἰνιγμάτων βλ. *Λαογ. Πολ.* τ. Α' σ. 10 καὶ *Λαογ. Κυρ.* σ. 351.

⁵) Σχετικὰ βλέπε: Ν. Πολίτου, *Αἰνίγματα καὶ λογοπαίγνια* (Φ. Σ. Κ. πόλεως τ. Η' 1874 σ. 524). Π. Παπαζαφειροπούλου, *Περὶ συναγωγῆ κ.λ.π.* (σ. 316). Θ. Κληρονόμου, *Παραπουλητιά* (Παναθ. τ. ΙΘ' σ. 308). Σπ. Στάθη, *Κυθηραϊκὰ αἰνίγματα* (*Λαογ. Πολ.* τ. Β σ. 330). Στ. Κυριακίδου (Ἑλλήν. Λαογραφία σ. 350).

«ἔχω ἓνα εἶδος—εἶδος», ἢ «εἶν' ἓνα εἶδος—εἶδος» διὰ τῶν ὁποίων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀρχίζουν. Εἰς τὰ Πράματα τῶν Ἰζουμέρκων τὰ ὀνομάζονται «μαντέματα». Εἰς τὴν πατρίδα μου μόνον τὰ παιδιὰ τὰ μεταχειρίζονται εἰς τὰς συναναστροφάς των, ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ κορίτσια κατὰ τὰ νυχτέρια ἢ ὅταν βόσκουν τὰ πρόβατα. Τὰ παίζουν δὲ ὡς ἐξῆς: Ἐνα παιδί ἀποτεινόμενον πρὸς τὰ λοιπὰ λέγει. «Λάτε νὰ ποῦμε τὰ εἶδος—εἶδος». Τὰ παιδιὰ τότε συναθροίζονται καὶ καθισμένα ἢ ὄρθια περιμένουν νὰ ἀκούσουν τὸ πρὸς λύσιν προτεινόμενον αἰνίγμα. Τὴν λύσιν τοῦ πρώτου ἀκολουθεῖ ἕτερον, ἕως ὅτου τὸ παιδί εἰπῇ ὅλα ὅσα γνωρίζει. Μετ' αὐτὸ ἄλλο παιδί προτείνει, ὅσα αὐτὸ γνωρίζει, ἕως ὅτου ὅλα τὰ παιδιὰ ἐξαντλήσουν τὰ αἰνίγματα, τὰ ὁποῖα γνωρίζουν. Στοιχήματα σπανιώτατα βάνουν, ἰδίως μάλιστα ὅταν κανένα παιδί ἔχει πεποίησιν, ὅτι τὸ προτεινόμενον αἰνίγμα του εἶναι δύσλυτον. Τὸ στοιχίμα εἶναι πάντοτε κᾶτι ἀπὸ τὰ συνειθισμένα παιγνίδια τῶν παιδιῶν τοῦ χωριοῦ.

Ἡ δημοσιευομένη συλλογὴ ἤρχισε τὸ 1918 εἰς τὰ Πράματα τῶν Ἰζουμέρκων, ἔνθα ὑπηρετοῦν ὡς Σχολάρχης. Ἐξηκολούθησεν ἔπειτα εἰς τὰ χωρία τῆς Κορίνθου, ἔνθα ὑπηρετήσα κατὰ τὸ 1919 ὡς ἀξιωματικὸς καὶ συνεπληρώθη κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τὴν πατρίδα μου Χουλιαράδες καὶ εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἔνθα ἤδη ὑπηρετῶ. Πολλὰ τῶν αἰνιγμάτων κατέγραψα παρὰ μαθητῶν μου. Εἰς τὸ τέλος ἕκαστου σημειοῦται βραχυγραφικῶς ὁ τύπος τῆς καταγωγῆς τούτου.

Διὰ τὴν κατάταξιν εἶχον ὑπ' ὄψιν μου ἐπιστολὴν τοῦ μακαρίτου Πολίτου, ἐν ἣ ὁ ἀκούραστος καθοδηγὸς τῶν Ἑλλήνων Λαογράφων μου ἔδιδε, ὅπως πάντοτε συνείθιζε, συμβουλὰς διὰ τὸν ἐπιστημονικὸν καταρτισμὸν καὶ τὴν δημοσίευσιν τῆς προκειμένης συλλογῆς μου. Ἐπίσης τὰ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα εἰς τὸ Περιοδικὸν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κων/πόλεως (τ. Η' σ. 524). Τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ κ. Στ. Κυριακίδου, Διευθυντοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου εἰς τὴν πολύτιμον Ἑλληνικὴν Λαογραφίαν του (σ. 341—364) καὶ τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ κ. Σπ. Στάθη, εἰς τὴν ὀραίαν συλλογὴν του τῶν Κυθηραϊκῶν αἰνιγμάτων (Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 330).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν καταγραφὴν τῆς προφορᾶς τῶν αἰνιγμάτων τῆς συλλογῆς μου εἶχον ὑπ' ὄψιν τὰ ἀκόλουθα. Ἡ διάλεκτος τοῦ χωρίου μου καὶ λοιπῶν χωρίων, ἐξ ὧν τὰ δημοσιευόμενα αἰνίγματα προέρχονται, ἀνήκει γλωσσολογικῶς εἰς τὴν διάλεκτον τῶν βορείων Ἑλλήνων, ἔχουσιν ὡς γνωστὸν τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά.

α) Οἱ φθόγγοι ε (= ε, αι) καὶ ο (= ο, ω), ὁσάκις εἶναι ἄτονοι τρέπονται εἰς ι καὶ ου. Π. χ. ἔρχομι ἀντὶ ἔρχομαι, ζουντόβουλου ἀντὶ ζουντόβολο, φαίνιτι ἀντὶ φαίνεται κ.τ.τ.

β) Οἱ φθόγγοι ι (= ι, η, υ, ει, οι) καὶ ου, ὁσάκις εἶναι ἄτονοι ἢ ἀδυ-

νατίζουν πολὺ καὶ μόλις ἀκούονται ἢ χάνονται ὀλοσχερῶς, π.χ. μλάρι ἢ μλάρ ἀντὶ μουλάρι, προὺν ἀντὶ πηρούνι, ἄκσα ἀντὶ ἄκουσα¹.

Σήμερον ὅμως οὐδαμοῦ τῆς Ἑπείρου τηροῦνται ἀκριβεῖς οἱ κανόνες οὗτοι. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ σχολείου, τοῦ βιβλίου, τοῦ τύπου καὶ ἡ συχνὴ ἐπικοινωνία τῶν βορείων Ἑλλήνων μὲ τοὺς νοτίους, τῶν ὁποίων ἡ προφορὰ εἶναι καθαρὰ καὶ ἀπηλλαγμένη τῶν μνημονευθέντων φθογγολογικῶν παθῶν, ἐπέφερον κλονισμόν καὶ ἀταξίαν εἰς τὴν προφορὰν τῶν βορείων. Ἡ ταραχὴ καὶ ὁ συμφυρμὸς παρατηρεῖται ὀλοκάθαρα εἰς τὸν πρῶτον κανόνα τῆς τροπῆς δηλ. τοῦ ε(=ε,αι) καὶ ο(=ο,ω) εἰς ι καὶ ου. Ὁ δεύτερος κανὼν, ὁ τῆς συγκοπῆς τῶν ἀτόνων ι(=ι,η,υ,οι,ει) καὶ ου, τηρεῖται σταθερότερον εἰσέτι καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἐτήρησα καὶ ἐγώ. Ἐπρόσεξα καλὰ ἀγραμμάτους χωρικούς, διὰ νὰ δυνηθῶ νὰ πεισθῶ περὶ τῆς ἀκριβοῦς τηρήσεως τῶν ἀνωτέρω κανόνων, ἀλλὰ εἶδον, ὅτι ὅλοι κάμνουν ἀνάμειξιν. Κατὰ τὴν ἰδίαν ὁμιλίαν ἤκουσα καὶ ἐσημείωσα: πράσινο, πράσνο, πράσνου καὶ πράσινου. Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων ἐθεώρησα καλὸν νὰ καταγράψω τὰ αἰνίγματα τῆς παρουσίας συλλογῆς μου χωρὶς νὰ τηρήσω ἀκριβῶς τοὺς νόμους τῆς βορείας προφορᾶς, ἵνα μὴ εὐρίσκωμαι μακρὰν τῆς πραγματικότητος².

Ἡ ἐσωτερικὴ μορφή τῶν καταγραφομένων αἰνιγμάτων εἶναι ἕμμετρος, σπανιώτατα δὲ εἰς πεζόν.

Ἡ ὅλη συλλογὴ διαιρεῖται εἰς τέσσαρα μέρη.

Τὸ Α' μέρος (ἀριθ. 1—198) περιλαμβάνει αἰνίγματα, τῶν ὁποίων τὸ κείμενον εἶναι κανονικὸν καὶ ἀπηλλαγμένον ἀσέμων καὶ ἀκατανοήτων λέξεων ἢ φράσεων.

Τὸ Β' μέρος (ἀριθ. 198—208) περιλαμβάνει αἰνίγματα, τῶν ὁποίων τὸ κείμενον περιέχει παραδόξους καὶ ἀκατανοήτους λέξεις ἢ φράσεις.

Τὸ Γ' μέρος (ἀριθ. 208—223) περιλαμβάνει αἰνίγματα ἀσεμνοφανῆ.

Καὶ τὸ Δ' μέρος (ἀριθ. 223—236) περιλαμβάνει ἀριθμητικὰ αἰνίγματα.

Εἰς τὸ τέλος ἐκάστου αἰνιγματος προσεπάθησα νὰ καταγράψω τὰς διαφοροὺς παραλλαγὰς τὰς ἐκασταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀπαντωμένας. Δυστυχῶς συλλογὰς τινας, ὡς τὴν τοῦ Π. Μελανοφρύδου, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ βιβλίῳ του «Ἡ ἐν Πόντῳ Ἑλληνικὴ γλῶσσα κλπ.» Βατοῦμ 1911, τὴν τοῦ

¹) Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ τούτου φαινομένου ἰδέ, Μεσαιωνικά καὶ νέα Ἑλληνικά ὑπὸ Γ. Χατζηδάκι τ. Α' σ. 259 κ. ἐξ. καὶ τὰς Παρατηρήσεις εἰς τὸ Ἑπειρωτικὸν γλωσσάριον τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ ὑπὸ Δ. Σάρρου σ. 4 (ἀνατύπ. ἐκ τῆς Πεντηκονταετηρίδος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κων. πόλεως).

²) Περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος καὶ ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἀλλὰ κάπως ἐκτενέστερα ἔγραψεν ὁ μακαρίτης Χρ. Λιμπράκης, καθηγητῆς, εἰς τὸν πρόλογον τῆς συλλογῆς του «Τραγούδια τῶν Τζουμέρκων» (Λαογ. Παλ. τ. Ε' σ. 52).

Ἐγ. Θέρου, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ «Μαλεβῶ», περιοδικῷ τοῦ ἐν Ἀθήναις Συλλόγου τῶν Βασσαριωτῶν «ὁ Διόνυσος» καὶ μικροτέρας ἄλλων τινῶν δὲν ἠδυνήθην νὰ προμηθευθῶ.

Τοὺς ἐν τῇ ἡμετέρα γραπτῇ γλώσση ἑλλείποντας φθόγγους παρέστησα συνθηματικῶς ὡς ἑξῆς:

b	διὰ τὸν ἀντίστοιχον Ἑλληνικόν
d	» » » »
ζ = j	γαλ.
νι = gn	»
ξ̄ = kch	»
σ̄ = ch	»
ψ̄ = rch	»

Ἐπίσης αἱ παραπομπαὶ τῶν παραλλαγῶν ἀναγράφονται βραχυλογικῶς ὡς ἑξῆς:

Ἄνec. = Ἄνεκδοτος συλλογὴ ἠθῶν, ἐθίμων κλπ. Καρυῶν (Καβακλῆ) ὑπὸ Μ. Λουλουδοπούλου. Βάρνα 1903.

Βαλ. = Βίος καὶ ἔργα Βαλαωρίτου (ἐκδ. Μαρασλῆ).

Δημ. Ἄνθ. = Δημοτικὴ Ἄνθολογία Μ. Λελέκου. Ἀθ. 1868.

Δοκιμ. = Δοκίμιον τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Καρύστου καὶ τῶν πέριξ ὑπὸ Εὐαγ. Παπαχατζῆ. Ἀθ. 1915.

Ἐθν. Μοῦσα = Ἐθνικὴ Μοῦσα, πανελληνιον μηνιαῖον μουσικὸν περιοδικόν. Ἀθ. 1909.

Ἐπιδ. = Ἐπιδόρπιον Μ. Λελέκου, Ἀθ. 1878.

Ἐπταλ. = Ἐπτάλοφος περιοδικόν, Κων/πολις. Ἔτος Β' τεῦχος Α'.

Ἐφ. Φιλ. = Ἐφημερὶς τῶν Φιλομαθῶν, περιοδικόν. Ἀθ.

Ζωγ. Ἄγ. = Ζωγράφειος ἀγών, ἦτοι μνημεῖα τῆς Ἑλλ. ἀρχαιότητος ζῶντα ἐν τῷ νῦν Ἑλλ. λαῷ. Κων/πολις 1891.

Ἰστ. Τραπ. = Ἱστορία καὶ στατιστικὴ Τραπεζοῦντος, ὑπὸ Σαβ. Ἰωαννίδου. Κων/πολις 1870.

Κυθ. Ἐπει. = Κυθηραϊκὴ Ἐπειηρὶς. Ἀθ. 1909.

Κυπρ. = Τὰ Κυπριακά, ὑπὸ Α. Σακελλαρίου. Ἀθ. 1891 τ. Β'.

Λαογ. Κυρ. = Ἑλλην. Λαογραφία, ὑπὸ Στ. Κυριακίδου. Ἀθ. 1923.

Λαογ. Πολ. = Λαογραφία. Δελτίον τῆς Ἑλλην. Λαογραφικῆς Ἐταιρείας. Ἀθ. 1909.

Λεσβ. = Λεσβιακά, ὑπὸ Σπ. Ἀναγνώστου.

Μακ. Ἡμερ. = Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1908.

Maced. = Abbott, Macedonian Folklore. Cambridge 1903.

- Νεοελ. Ἀναλ. = Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Φιλ. Συλλόγου Παρνασσοῦ. Ἀθ. 1870 τ. Α΄.
- Πανδ. = Πανδώρα, σύγγραμμά περιοδικόν. Ἀθ. 1850 — 1872 τ. Α΄-ΚΒ΄.
- Παναθ. = Παναθήναια, περιοδικόν. Ἀθ. 1910 τ. ΙΘ΄.
- Παραρτ. = Μηνιαῖον παράρτημα ἑφημερίδος «Ἀθῆναι», τ. Δ΄ 1911.
- Περिसυν. = Περισυναγωγή γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ Ἑλλην. λαοῦ, ἰδία δὲ τῆς Πελοποννήσου, ὑπὸ Π. Παπαζαφειροπούλου Πάτρι. 1887.
- Σαμ. = Σαμιακά, ὑπὸ Ε. Ι. Σταματιάδου τ. Ε΄.
- Τραγ. = Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, ὑπὸ Ἀλ. Γουσίου. Ἀθ. 1901.
- Φ. Σ. Κ/πόλεως = Περιοδικόν τοῦ Ἑλλ. Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κ/πόλεως.
- Χιακ. Ἀναλ. = Χιακὰ Ἀνάλεκτα, ἤτοι συλλογὴ ἠθῶν, ἐθίμων κλπ., ὑπὸ Κ. Κανελλάκη. Ἀθ. 1890.
- Χφον = Χειρόγραφον ἔξ 127 φύλλον τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι γεγραμμένα πλεῖστα αἰνίγματα βυζαντινὰ κυρίως. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο εὕρισκόμενον παρ' ἐμοὶ θὰ δημοσιευθῆ ἀργότερον.

Βραχυγραφίαι τοπωνυμιῶν

- Ἰωάν. = Ἰωάννινα
 Δοβ. = Δοβρά (χ. Ζαγορίου)
 Κον. = Ἐπαρχία τῆς Κονίτισης
 Πραμ. = Πράμαντα (χ. Τζουμέρκων)
 Χουλ. = Χουλιαράδες (χ. Ἰωαννίνων)

Εὑρετήριον τῶν αἰνιγμάτων¹

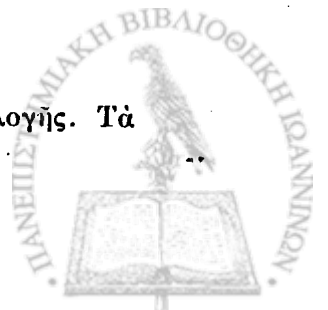
Α

Τ' ἀβγὸ 66, 67, 111, 184. Τ' ἀλάτι 79. Ὁ ἄνθρωπος 175. Ἡ ἀνεμοδοῦρα 152. Ὁ ἀργαλειὸς 73. Τὸ ἀρμεγμα 40. Ἡ ἀσπρομάνδαρα 19. Τ' ἀστέρια 2. Τ' ἀσκή 6. Τ' αὐτοκίνητο 147.

Β

Ὁ βάκακας 55. Ἡ βελέντζα 212. Τὸ βελόν' μετὰ τὸ ῥάμμα 4,210. Τὸ βιβλίον 22. Οἱ βέργες ποὺ πλέ(κου)νε 137. Ὁ βόρβολος 26. Τὸ βόλι 113. Τὸ βουχαρί 117. Τὸ β(ου)τσέλ' μετὰ τὸ νερό 97. Ἡ βουκάλα 208. Τὸ βυζὶ τῆς γυναίκας 207.

¹) Οἱ ἀριθμοὶ δηλώνουν τὸν αὐξοῦντα ἀριθμὸν τοῦ αἰνίγματος τῆς συλλογῆς. Τὰ ἀριθμητικὰ αἰνίγματα δὲν περιλαμβάνονται ἐν τῷ εὑρετηρίῳ.

Γ

Ἐ γάστρος 68. Τὸ γάλα τῆς μάνας 121. Τὰ γεράματα 165. Ἐ γίδα 86, 215. Ἐ γλῶσσα καὶ τὰ δόντια 78. Ἐ γλῶσσα 107, 110, 181. Ἐ γκουβᾶς 220. Τὸ γνέμα 133. Τὸ γουρούνι 168. Τὸ γράμμα (=ἡ ἐπιστολή) 95. Τὰ γράμματα 44, 45.

Δ

Τὰ δάχτυλα, τὰ δόντια, ἡ γλῶσσα, τὸ στομάχ', ὁ κῶλος 35. Τὰ δάχτυλα καὶ τὸ σῶμα 36. Τὰ δάχτυλα καὶ τὰ νύχια 136. Τὸ δάχτυλο καὶ τὸ δαχτυλίδ' 154. Τὸ δίχτυ 192. Τὰ δόντια 149, 151. Τὸ δ(ου)φρέκ' 41, 80, 96, 188. Τὸ δρεπᾶν' 201.

Ε

Οἱ ἐλιές 126. Ἐ ἐλιά 209.

Ζ

Ἐ ζευγίτης μὲ τὰ βόϊδια 183.

Η

Ἐ ἥλιος 87, 112. Ἐ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι' 165.

Θ

Ἐ θάλασσα 144. Ἐ θεός 60. Ἐ θυματός 102.

Ι

Ἐ ἴσκιος 18, 155.

Κ

Τὸ καίκι 24. Ἐ καβαλάρης 171. Ἐ καθρέφτης 105. Ἐ καμπάνα 52, 98, 182. Τὸ καμπρί (=ἡ κράμβη) 202. Ἐ καρδιά 69. Οἱ καραβίδες 213. Τὸ καρύδι 167, 170. Τὸ κάστανο 30. Ἐ καπνός 70, 127, 134, 197. Τὸ κανδήλι 109, 159. Τὸ κεφάλι 92. Τὸ κεράσι 205. Τὰ κεραμίδια 191. Ἐ κλωστή στὸ βελόνιασμα 221. Τὸ κλῆμα, τὸ σταφύλι, τὸ κρασί 135. Ἐ κολοκυθία 16, 43, 132, 140. Ἐ κόκοτος 27, 145. Ἐ κοιλιά μὲ τ' ἄντερα 31. Τὸ κολοκύθι 91. Ἐ κοκόσια (=τὸ καρύδι) 169. Ἐ κουλουρα 217. Τὸ κουτάλι 85, 115. Ἐ κῶλος 12.

Λ

Τὰ λανάρια 39. Ἐ λαχανόπιττα 143. Τὸ λυχνάρι 153, 178.

Μ

Τὸ μάλαμα 156. Τὰ μάτια 11, 17, 54, 76. Ἡ μαντάρα (=τὸ μανιτάρι) 13, 25. Τὰ ματοτσύνουρα 88. Τὸ μαργαριτάρι 20. Τὸ μεγαλοσεράκοστο κ' ἢ πασκαλιά 83. Ἡ μέλισσα 221. Ἡ μυλόπετρα 61. Ὁ μύλος 93, 106, 216. Ὁ μυλωνᾶς 130. Ἡ μύξα 116. Ἡ μυρμηγγοφωλιά 100. Τὰ μυρμηγγια 142.

Ν

Τὸ νερό 148.

Ξ

Τὸ ξυλένιο σήμαντρο 157.

Ο

Ἡ ὀμπρέλλα 47. Τὸ ὄνομα 62, 65. Ὁ οὐρανὸς μὲ τ' ἄστρα 74, 114, 166.

Π

Τὸ παπούτσι 118, 124, 125, 128. Ὁ παπᾶς 103. Ὁ πεθαμένος 179. Ἡ πέννα 5, 46, 81. Τὸ πηγάδι 33. Ἡ πλάκα μὲ τὸ πλακοκόνδυλο 101. Τὰ πλεμόνια 185. Τὸ ποτάμι 49. Ἡ πορδὴ 37. Τὸ πορτοκάλι 84, 205. Ἡ πυροστιά 7.

Ρ

Τὸ ράβδισμα τῶν ἑσάμωνων 162. Τὸ ράβδισμα τῶν κράνων 163. Τὸ ρεπάνι 23. Τὸ ρόϊδο 1, 189, 190. Οἱ ρόδες τῆς ἄμαξας 172. Τὸ ρολοῖ 50. Ἡ ρόκα (=ἡλακάτη) 28. Οἱ ρόκες (=ὁ ἀραβόσιτος) 194.

Σ

Ἡ σαῖτα τ' ἀργαλειοῦ 8, 139. Ἡ σκοῦπα 32, 174. Τὸ σκαφίδι 211, 219. Τὸ σκόρδο 161. Τὰ σπύριτα 160, 193. Ἡ σουρίχτρα 129. Τὸ σταφύλι 21, 141, 177. Ἡ σταφίδα 82. Ἡ στάμνα 119. Τὸ στατέρι 198, 203. Τὸ στάρι 195. Τὸ στόμα 59. Ὁ σύρτης 200. Τὰ σύγνερα 180. Ἡ σφήνα 63. Ἡ σφαῖρα 186. Τὸ σφουγγάρι 199.

Τ

Ὁ τάλαρος 57. Ὁ ταμβάκος 218. Ἡ τέντζεξη 71. Τὸ τηγάνι 187. Τὸ τσαρούχι 204.

Φ

Τὸ φίδι 34. Ἡ φεγγίτα 104. Ἡ φκένδρα 97, 174. Ἡ φλέβα 123. Τὸ φκνάρι 109. Ὁ φοῦρος 29. Ἡ φωνή 42. Ἡ φωτιά 15, 72, 77, 94, 108, 131.

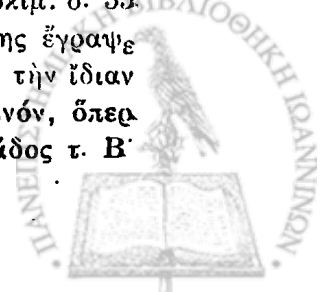
Α'. Μέρος.

1. Ἄγκαθο καλάγκαθο
καλαγκαθένιο τὸ μανδρὶ
καὶ κόκκινα τὰ γίδια. (Πράμ.)
(Τὸ ῥόϊδο)
2. Ἄγπán' ἀπ' τὸ σπ(ι)τάκ' μ
κοκοσ'οὔλες ἀπλωμένες. (Πραμ.)
(Τ' ἀστέρια)
3. Ἄγπán' σκαφδάκ'
ἀποκάτ' πλαστ'ράκ'
καὶ στ' μέσ' ἓνα παιδι
μὲ τὰ τέσσερα περβατεῖ. (Χουλ.)
(Ἡ χελῶνα).

Παραλλαγαί: Δοκίμ. σ. 34. Περισυν. σ. 316,2,

4. Ἄλογο σιδερένιο
μὲ νουρά βαμβακένια. (Χουλ.)
(Τὸ βελόν' μὲ τὸ ῥάμα.)
5. Ἄλογο εἶδα οπότερεχε
σὲ κάτασπρο λιβάδι,
τρεῖς ἄντρες τὸ κρατάγανε
καὶ δυὸ τ' ἀκολουθοῦσαν. (Πραμ.)
ἦ
Τρεῖς μὲ πᾶνε τρεῖς μὲ φέρουν
κ' ἄλλοι δυὸ πίσω μου τρέχουν. (Χουλ.)
ἦ
Τρεῖς μὲ κρατοῦν ἅμα γεννάω
καὶ δυὸ μὲ ξεβοηθᾶνε
καὶ σὰν γεννήσω νὰ σωρὸ
ἀφίνω τὰ παιδιά καὶ φεύγω (Κον.)
(Ἡ πέννα).

Παραλλαγαί: Φ. Σ. Κπόλεως τ. Η' σ. 400, 1. 514, 9. Νεοελ. Ἄναλ. τ. Α' σ. 214, 285 καὶ 286. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 348, 100. Πανδ. τ. Θ' σ. 120. Ἐπιδ. σ. 157. Χιακ. Ἄναλ. σ. 180, 92, 95. Ζωγ. Ἄγ. 373 24 καὶ 46, Σαμ. τ. Ε' σ. 181. Δοκίμ. σ. 33 μὲ λύσιν «μαγγάνιον βάμβακος» Σημ. Τὰ αἰνίγματα ταῦτα, καθὼς ὁ Πολίτης ἔγραψε (Λαογ. τ. Β' σ. 123) εἶναι κοινότατα εἰς ὅλους τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς μὲ τὴν ἴδιαν σχεδὸν μορφήν. Ὅλαι αἱ παραλλαγαὶ προέρχονται ἀπὸ τὸ παλαιὸν βυζαντινόν, ὅπερ ἔδημοσίευσεν ὁ Σ. Λάμπρος (Δελτ. Ἰστ. καὶ Ἑθνολ. Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος τ. Β' σ. 151).

Ἴππον εἶδον τρέχοντα λευκῶ πεδίῳ,
 τρεῖς δ' ἄνδρες ἄοπλοι κρατοῦσι τοῦτον,
 ὅπισθεν ἄλλοι δύο ἀκολουθοῦσιν.
 Ἄν μὴ τοῦ ἵππου κᾶρα ἦ ἐσχισμένη,
 τῶν ποδῶν αὐτοῦ οὐ φαίνονται τὰ ἵχνη.

6. Ἄλαιμο καὶ μὲ λαιμὸ
 μὲ μηριὰ καὶ δίχως πόδια. (Χουλ)

ἢ

Εἶν' ἓνα πρᾶμα,
 λαιμὸ ἔχ' καὶ λαιμὸ δὲν ἔχει'
 μεριὰ ἔχ' καὶ ποδάρια δὲν ἔχ'. (Πράμ.)

(Γ' ἄσκι)

Παράφρασις τοῦ βυζαντινοῦ αἰνίγματος (Χφον φ. 26β)

Ἔχω τράχηλον καὶ κεφαλὴν οὐκ ἔχω.
 Τετρασκελὴς εἶμι, καὶ ποδῶν δίχα,
 ἔμπνους τε νεκρός, ἀλλὰ χωρὶς ὀστέων.

7. Ἀνά σκελα ξανά σκελα κάθεται
 κ' ἢ μαυρίκω ψλὰ στέκεται. (Χουλ.)

(Ἡ πυροστιά.)

Παραλλαγαί: Δημ Ἄνθ σ. 171. Νεοελ Ἄναλ. τ. Α' σ. 207, 81. Ἐν Μαζ. Ἡμερ. σ. 305 δημοσιεύεται ἡ ἐξῆς:

Κάθεται ἢ τσουντζοῦρου
 κ' ἀνεβαίν' ὁ ἀράπης.

Ἐπίσης καὶ ἐν τῇ Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 316, 85 ἡ ἐξῆς:

Στέκεται ὁ τριπόδης
 καὶ καβαλικᾶ ὁ μαῦρος.

8. Ἀνάμεσα ἄπο δυὸ βουνὰ
 ὤμορφ' κόρ' σκούζ'. (Δοβ.)

(Ἡ σαίτα τ' ἀργαλειοῦ.)

Παραλλαγαί: Δοκιμ. σ. 33 μὲ λύσιν «ὕφαντήριον καὶ ξυλόχτενον». Ζωγ. Ἄγ. τ. Α', σ. 414, 15. Λαογ. Πολ. τ. Β' 333. 6. Σημ. Στ. 2 πουλί καὶ κιλαιδῆ.

9. Ἀνεβαίν' κατεβαίν'
 καὶ χωρὶς νὰ τρώῃ παχαίν'
 μοναχὴ τ'ς στριφουγυρίζ'
 καὶ τ' κ'λοῦλά τς γιομίζ'. (Χουλ.)

ἦ

Πιπινίτσο¹ ἀνέβενε
 πιπινίτσα κατέβενε
 ψωμί φαεὶ δὲν ἔτρωγε
 καὶ τὴν κ²λιὰ (ἀ)πολοῦσε¹ (Πραμ.)

ἦ

Πήλ³νος ἀνέβενε
 πήλ³νος κατέβενε
 χαρά στὸν πήλ³νο
 καὶ στ⁴ ἠλιά τ⁵ π⁶ κάν⁷. (Ἰωαν.)

(Τὸ δράχτι)

Παραλλαγαί: Λαογ Πολ. τ. Β' σ 333, 7. Δοκμ. σ. 32 Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ 215, 127. Φ. Σ. Κ⁸ πόλεως τ. ΙΗ' σ. 514, 10.

10. Ἄν μὲ βάλῃς στὸ στριφτὸ
 νὰ μὲ καρτερῆς στὸ ὄχτώ.
 Ἄν μὲ βάλῃς στὰ βουνὰ
 νὰ μὲ καρτερῆς στὸ ἐννιά.
 Κ⁹ ἂν μὲ ῥίξις στὴ φωτιά
 μὴ μὲ περιμένῃς πλειά. (Πραμ.)
 (Ἐ ψύλλος)
11. Ἄνοιγοκλειοῦν οἱ κάμαρες
 καὶ χτύπος δὲν ἀκούεται. (Χουλ)
 (Τὰ μάτια)
12. Ἄνάμεσα σὲ δυὸ βουνὰ
 ἦ γελάδα μας βο¹⁰σκάει,
 κ¹¹ ἂν τύχ¹² καὶ κρουώσ¹³
 ὄλο μου-μου κάν¹⁴. (Χουλ.)
 (Ἐ κῶλος)

Στὸ Δοκμ. σ. 30 ἀναγράφεται ἡ ἐξῆς παραλλαγή:

Ἄνάμεσα σὲ δυὸ βουνὰ
 βούβαλος βοῶ¹⁵
 (Ἐ πορδή)

13. Ἄπán¹⁶ σ¹⁷ ἓνα σουβλάκ¹⁸
 κάθετα ἓνα κοπελάκ¹⁹
 καὶ χαλέβ²⁰ νερὸ κ²¹ ἄλάτ²²
 κ²³ ἓνα κάρνο γιὰ νὰ κάτσο²⁴ Πραμ.)
 (Ἐ μανδάρρα)

Ἐν Παναθ. τ. ΙΘ' σ. 303, 21 γράφεται ἡ ἐξῆς παραλλαγή:

¹) ἀπολοῦσε.

Ἔτσι πάνου στὸ οὐράτσι
κάθεται νὰ κοπελάτσι
καὶ ζητεῖ νερὸ κ' ἄλάτσι
καὶ στὸ κάρβουνο νὰ κάτση.

14. Ἀπὸ πάνω σὰν τηγάν'
κ' ἀπὸ κάτω σὰ βαμβάκ'
κ' ἀπὸ πίσω σὰν ψαλίδ' (Χουλ.)
(Τὸ χελ'δόν')

Παραλλαγαί: Maced. σ. 306, 8. Φ.Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 524, 13. Ζωγ. Ἀγ. τ. Α' σ. 413, 7. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 218, 145.

15. Ἀπ' ὄω καὶ στὰ Γιάνενα
τ' μάνα μ' γνωρίζω. (Χουλ.)
(Ἡ φωτιά)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 335, 17, 49. Νεοελ. Ἀναλ. σ. 204, 63. Παναθ. τ. ΙΘ' σ. 311, 28. Σημ. στ. 1 Χανιά ἢ Βενετιά ἢ Ἀνατολή. στ. 2 βλέπω ἢ ἀναδειάζω.

16. Ἀπολάω τριχῆς
καὶ μαζώνω κ' βάρια. (Χουλ.)
(Ἡ κολοκothιά)

Παραλλαγαί: Μακεδ. Ἡμ. 1908 σ. 305. βλ. ἀριθ. 132.

17. Ἀπὸ τὰ παραθύρια σου
ὄλον τὸν κόσμον γλέπω. (Χουλ.)
(Τὰ μάτια)

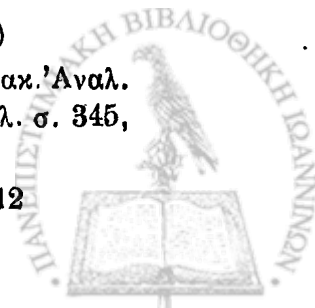
18. Ἀπὸ κοντά σ' ὀλένα ἔρχομαι
καὶ ψωμί-φαῖ δὲ σ' χαλέβω. (Δοβ.)
(Ὁ ἥσκιος)

19. Ἀρβανίτης μὲ τὸ 'σκιάδ'
καὶ μὲ τὸ μονὸ ποδάρ. (Χουλ.)
(Ἡ ἀσπρομάνδαρα)

Παραλλαγαί: Δοκμ. σ. 34

20. Ἀσπρο εἶναι σὰν τ' ἄβγό,
στρογγυλὸ σὰν τὸ πεπέρι,
ὄχι μὰ τὸν Ἀη-Γεώργη
μηδ' ἄβγὸ μηδὲ πεπέρι. (Ἰωάν.)
(Τὸ μαργαριτάρι)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 336, 24. Ζωγ. Ἀγ. τ. Α' σ. 372, 8. Χιακ. Ἀναλ. σ. 168, 30. Κυπρ. 279, 141. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 190, 35. 211, 101. Ἑπταλ. σ. 345, 74. Σημ. στ. 3 Ἀ-Λευτέρη.

21. Ἄσπρα μαῦρα πρόβατα
 κ' ὁ πιστικὸς ξυλένιος. (Χουλ)
 (Τὸ σταφύλι)
22. Ἄσπρο εἶναι τὸ χωράφι
 καὶ μελαχρινὸς ὁ σπῆρος
 καὶ μιλῆ καὶ συντυχαίνει
 σὰν ἐκεῖνον ποῦ τὸ σπέρει, (Κον.)
 ἦ
 Ἄσπρος κάμπος
 μαῦρα γίδια
 καὶ χαρά στον π' τάχει. (Χουλ.)
 (Τὸ βιβλίον)

Παραλλαγαί : Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 336, 23. Δημ. Ἀνθ. σ. 176, Φ. Σ. Κ'πόλεως τ. Η' σ. 490, 14. 515, 17. Ζωγ. γ σ. 373, 27. 414, 29. Ἐθν. Μούσα σ. 71, 11. Δοκμ. σ. 30. Περισυν. σ. 317, 4.

23. Ἄσπρο—ἄλπρο σὰν τυρὶ
 καὶ τυρὶ δὲν εἶναι
 ἔχει φύλλα σὰ δενδρὶ
 καὶ δενδρὶ δὲν εἶναι
 Ἐχει ποντικιοῦ νουρά
 καὶ ποντίκ' δὲν εἶναι. (Χουλ. Πραμ.)
 (Τὸ ῥεπάν')

Παραλλαγαί : Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 193, 2. 33 σ. 2ῷ Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 236, 248 Ζωγ. Ἀγ. τ. Α' σ. 190. 3. 414, 14. Ἰστ. Τραπ. σ. 271. Δοκμ. σ. 31.

24. Ἄψυχο ψυχὴ δὲν ἔχει
 καὶ ψυχὴ παίρνει καὶ φέγει. (Ἰωάν. Χουλ.)
 (Τὸ καΐκι)

Παραλλαγαί : Δοκμ. σ. 33. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 337, 30. Δημ. Ἀνθ. σ. 176. Φ Σ. Κ'πόλεως τ. Η' σ. 400, 9. 490, 16. τ. Θ' σ. 350, 8. τ. ΙΔ' 261, 5. τ. ΙΗ' σ. 220, 11. Ζωγ. Ἀγ. σ. 373, 28. 415, 33. Χιακ. Ἀναλ. σ. 165, 11. Maced. σ. 314, 40.

Παράφρασις ἀπομεμακρυσμένη τοῦ βυζαντινοῦ αἰνίγματος (Χρον φ. 56^μ):

Ζῶφόν τι πεζόν. ἀλλὰ νηκτὸν εὐρέθει
 ἔμψυχον, ἀλλ' ἄψυχον, ἔμπνουν, ἀλλ' ἄπνουν,
 ἔρπον, βαδίζον καὶ πτεροῖς κεχρημένον
 ἄκουε καὶ θαύμαζε καὶ δίδου λύσιν.

25. Ἄψυχο ψυχὴ δὲν ἔχ'
 καὶ τ' γῆ τρουπάει καὶ βγαίν'. (Χουλ)

ἦ

Πέταλο τριπέταλο
τρυπάει τ^ο γῆ καὶ βγαίν^{ει}. (Πραμ.)

(Ἡ μανιτάρα)¹.

26. Βοῖδι δὲν εἶναι, κέρατα ἔχ^{ει}.
Γαῖδαρος δὲν εἶναι σαμάρ^{ος} φοράει
Γραμματικὸς δὲν εἶναι
περπατεῖ καὶ γράφ^{ει}. (Χουλ.)

(Ὁ βόρβολος)²

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 342, 61. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 202, 50. 220. 157.
Κυπρ. τ. Β' σ. 292, 50. Ζωγ. Ἀγ. τ. Α' σ. 414, 20. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 516, 34.
Ἑθν. Μοῦσα σ. 83, 26. Δοκίμ. σ. 30 καὶ 32.

27. Βασιλιάς δὲν εἶναι
κορόννα φοράει,
ῥολοῖ δὲν εἶναι
τς^ο ὤρες μετράει. (Πραμ.)

(Ὁ κόκοτος)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 337, 31. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 226, 188. Ma-
ced. σ. 308, 18. Χιακ. Ἀναλ. σ. 169, 36.

28. Βλαχοῦλα ξενιένεται
βλαχόπλο νιένεται. (Πραμ.)

(Ἡ ῥόκα καὶ τὸ ἀδράχτι)

Παραλλαγαί: Περισυν. σ. 323, 46

Σημ. Στιχ. 1 φράγγα στιχ. 2 φράγγος

29. Γαῖδούρι μαυρουμούτσ^{νο}
πουρνάρια ῥουκανίζ^{ει}. (Λοβ.)

ἦ

Ἐνα μούντζουρου δαμάλ^{ος}
πουρνάρια ῥουκανίζ^{ει}. (Λοβ.)

(Ὁ φοῦνος)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 347, 94. Παναθ. τ. Η' σ. 310, 1. Ζωγ. Ἀγ. τ.
Α' σ. 414, 23. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 212. 106. 246, 299.

Σημ. Ἐν τῇ Λαογ. Πολ. γράφεται ἡ ἐξῆς Κυθηραϊκὴ παραλλαγή:

Τὸ καπρίτσινο μουλάρι
κοκκαλίζει τὸ μπρινάρι.

¹) Τὸ μανιτάρι, ὁ μύκης.

²) κοχλίας.

30. Γύρω γύρω γιαλστερό
κ' ἀπὸ μέσα μαλλιαρό.
Ἄν τὸ βάλῃς στὴ φωτιά
γίνεται καλὴ χαψιά. (Χουλ.)

(Τὸ κάστανο)

Παραλλαγαί: Δοκιμ. σ. 31. Κυπρ. τ. Β' σ. 167, 21. Παναθ. τ. ΙΘ' σ. 308, 24.
Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 335, 20. Maced. σ. 304, 1. Νεοελ. Ἄναλ. τ. Α' σ. 217, 140.
Ἐν Περισυν. σ. 327, 47 ὑπάρχει ἡ ἐξῆς παραλλαγή:

Χαλκωτοῦ καὶ χαλκωτὸ
κ' ἀπὸ μέσα στὸ μαλλι
εἶναι μιὰ καρδιά καλή.

Σημ. Ὁ 1 στ. παρουσιάζει τὰς ἀκολουθῶν παραλλαγὰς:

Ἄπ' ὄξω πόξω μαγληνὸ (Λαογ. Πολ.)
Ἄπ' ὄξω ἀπ' ὄξω γληνητὸ (Λαογ. Πολ.)
Ὅξω εἶν' ἀγκυλερό. (Δοκιμ.)

31. Γύρ' ἀπὸν ἀσὶ γιομάτο
ποδολόγες μαζωμένες,
ἂν τὶς κόψῃς τὶς καημένες
γλήγορα θὰ πὰς στὸν τάφο. (Χουλ.)
(Ἡ κοιλιά μὲ τ' ἄντερα)

32. Γυρίζ' τριγυρίζ'
καὶ στ' ἄκονιὰ πάει καὶ καθίζ'. (Χουλ.)

(Ἡ σκούπα)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 338, 35 Κυπρ. τ. Β' σ. 170, 39. Νεοελ. Ἄναλ.
τ. Α' σ. 194, 7.

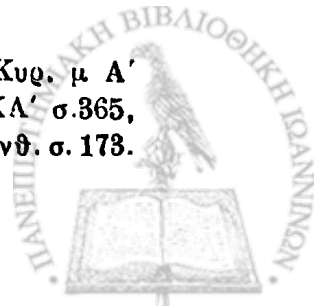
33. Δαχτυλίδι πυργωτό,
πυργωτὸ καμαρωτό,
βρέχει καὶ χιονίζεται,
καὶ πάλι δαχτυλίδ' εἶναι. (Χουλ.)

(Τὸ πηγάδ')

34. Δαχτυλίδι πύρινο,
πύρινο ξεπύρινο,
στὸ γκρεμὸ γκρεμίζεται,
πέφτει δὲν τσακίζεται. (Χουλ.)

(Τὸ φίδ')

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 338, 36 μὲ λύσιν τὸ φεγγάρι. Λαογ. Κυρ. μ. Α' σ. 353. Νεοελ. Ἄναλ. τ. Α' σ. 222, 342. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 400, 3. τ. ΚΑ' σ. 365, 6. Κυπρ. τ. Β' σ. 294, 86. 297, 131 Ἐφ. Φιλομ. 1866 τ. ΙΔ' σ. 1080. Δημ. Ἀνθ. σ. 173.
Ἐν Δοκιμ. σ. 34 καὶ Περισυν. σ. 319, 17 ἀπαντᾷ ἡ ἐξῆς παραλλαγή:

Κανάτι πήλινο
 πήλινο τριπήλινο
 ᾗ γκρεμὸ γκρεμίζεται
 τέλεια δὲ ῥαίζεται.

Σημ. Αἱ παραλλαγαὶ ἔχουν τριπύρινο ἀντὶ ξεπύρινο.

35. Δέκα γ'βαλαῶν
 κ' ἄλλ' τὸς γυρνᾶν,
 δίνουν μιὰ καὶ πάει κάτω,
 γιὰ νὰ βρῆ ἢ κορφὴ τὸμ βάτο (Κον.)
 ἢ

Πέντε-δέκα κουβαλαῶν
 δώδεκα βαροκουπαῶν
 ἢ μαργιόλω τὰ φορτῶν
 κ' ὁ παπποῦς τὰ ξεφορτῶν. (Χουλ.)
 ἢ

Τὰ φεγγίτια, τὰ λουίτια,
 ὁ τζουρνᾶς, ἢ ταχταρέλω
 πέντε-δέκα τὰ μαζῶν(ου)ν
 κ' ὁ τσαούης τὰ ξεφορτῶν. (Πραμ.)

(Τὰ δάχτυλα, τὰ δόντια, ἢ γλῶσσα, τὸ στομάχ', ὁ κῶλος)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 344, 78. Νεοελ. Ἐναλ. τ. Α' σ. 196, 17. 205, 66 καὶ 67. 216, 132. 225. 178. 239, 260. Φ. Σ.Κ./πόλεως τ. Η' σ. 514, 5. τ. ΚΑ' σ. 165, 13. Κυπρ. τ. Β' σ. 293, 67. Χιακ. Ἐναλ. σ. 166, 18. 181, 100. Παναθ. τ. ΙΓ' σ. 288. Δημ. Ἄνθ. σ. 172. Ἑπταλ. σ. 341, 44

36. Δέκ' ἀδέρφια δούλευαν
 κ' ἔθρεφαν ἓν' ἀφέντη,
 κ' ὅταν' ἀφέντς πέθανε,
 πεθάναν καὶ τ' ἀδέρφια. (Πραμ.)

Τὰ δάχτυλα καὶ τὸ σῶμα)

37. Δ(ου)φέκ' ἀνδερένιο
 μ' ἀέρα γιομίζ'
 στ' φτέρα ματιάζ'
 καὶ στ' μίτ' βαράει. (Πραμ.)

ἢ

Ἄντερὸ ἔναι τὸ δοξάρι
 κ' ἄνεμος τὸ σαϊτάρι

τ' φτέρα σμαδεύ'
καὶ τ' μύτ' γυρεύ'. (Πραμ.)
(Ἡ πορδή)

38. Δυὸ ἀδέρφια ἦταν
κ' ἕναν ἀφαλὸ εἶχαν. (Χουλ.)
(Τὸ ψαλίδ')

39. Δυὸ παλιοκαλόεροι
τραβιοῦντ' ἀπὸ τὰ γένεια. (Ἰωαν.)
(Τὰ λανάρια)

Παραλλαγαί: Ἐν τῇ Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 338, 38 γράφεται ἡ κατωτέρα με λύειν
«τὰ χειρόκτια» :

Ἔχω δυὸ καλὰ ἀδερφάκια
καὶ τραβοῦν ἐνοῦ τ' ἄλλοῦ τὰ γένεια.

40. Δυὸ κρατᾶν,
δυὸ κατ'ρᾶν,
ἡ μύτ' στοὺν κῶλο
κ' ὁ κῶλος στ' μύτ'. (Κον.)
(Τ ἄρμεγμα)

Ἐν Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 513 ἀναγράφεται ἡ παραλλαγή :

Δέκα τραβᾶνε
δυὸ κατουρᾶνε
ὁ κῶλος στὴν πέτρα
ἡ πέτρα στὸν κῶλο.

Παραλλαγαὶ ἕτεραι : Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 347, 91. Κυπρ. τ. Β' σ. 292, 48 καὶ 49

41. Ἐδῶ κάθουμε
κι' ἐκεῖ πέρα τρώω. (Χουλ.)
(Τὸ δφῆκ')

42. Ἐδῶ εἶμαι
κ' ἐκεῖ βρίσκομαι. (Χουλ.)
(Ἡ φωνή)

43. Δῶ φωλιάζω τ'κότα
καὶ ἔκει πέρα βρίσκω τ' ἀβγά. (Χουλ.)
ἢ
Δῶ φωλιάζω τ'ν κότα μ'
καὶ κεῖ πέρα γεννάει. (Πραμ.)
(Ἡ κολοκθιά)

44. Εἴμασι' εἴκοστέσσεροι
καὶ τὸν κόσμον γιομίσαμε.
Ὅσ' μας δέχτηκαν
ξ(ι)λιές χόρτασαν. (Πραμ.)
(Τὰ γράμματα)

45. Εἴμασι' εἴκοστέσσεροι
κ' εἴμ' ὁ καπετάνιος
κ' ἄν ἐγὼ χαθῶ
κανέννας ἄχ δὲ βγάζ'. (Πραμ.)
(Τὸ γράμματα)

46. Εἶν' ἓνα πλὶ
π' γεννάει ἀπ' τ' μύτ'. (Χουλ.)
(Ἡ πέννα)

Παραλλαγαί : Μ. Ἑμερ. σ. 305

47. Ἑκκλησοῦλα τσουπωτὴ
μιὰ βεργούλα τὴν κρατεῖ. (Πραμ.)
'Ἡ ὀμβρέλα)

Ἐν Παναθ τ. ΙΘ' σ. 308, 16 ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος μὲ λύσιν «τὸ μαγιτάρι» :

Ἐντα ἔντα ἑντωτὴ
κ' ἓνας στύλος τὴν κρατεῖ.

48. Ἐνας κοντὸς κοντούτσ'κος
μὶ τὰ πουλὰ τὰ μ'στάκια. (Χουλ.)
(Τὸ κρομμύδ')

Παραλλαγαί : Μ. Ἑμερ. σ. 305.

49. Ἐνα προῶμα πάει - πάει
κὶ πίσω δὲν ξαναγυρίζ'. (Χουλ.)
ἦ
Εἶν' ἓνα προῶμα
π' πάει - πάει
κὶ πίσω δὲν κ'τάει. (Πραμ.)
(Τὸ ποτάμ')

Παραλλαγαί : Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 348, 101. Δημ. Ἀνθ. σ. 175. Ἑθν. Μοῦσα σ. 71, 23. 109, 40. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 239, 265 καὶ 298.

50. Ἐνας πατέρας ἔχ' δώδεκα παιδιὰ
κάθε παιδὶ ἐξήντα θυγατέρες
μὲς ἄσπρες καὶ μὲς μαῦρες. (Χουλ.)

ἦ

Εἶδα ἓνα δένδρο ποῦεχε δώδεκα κλωνάρια,
 κάθε κλωνάρ³ τριάντα φύλλα (Δοβ.)
 ἀπὸ τ³ μιὰ μεριά ἄσπρα
 κ³ ἀπὸ τ³ν ἄλλ³ μαῦρα. (Χουλ.)
 (Ὁ χρόνος)

Παράφρασις τοῦ ἀρχαίου αἰνίγματος (Ἀνθ. Παλ. ΙΔ', 101) :

Εἷς ὁ πατήρ, παῖδες δυοκαίδεκα· τῶν δὲ θ' ἐκάστω
 παῖδες τριήκοντα διάνδιχα εἶδος ἔχουσαι·
 αἱ μὲν λευκαὶ ἔασιν ἰδεῖν, αἱ δ' αὖτε μέλαιναί
 ἀθάνατοὶ δὲ τ³ ἐοῦσαι, ἀποφθινύθουσιν ἅπασαι.

51. Ἐνα ἄνδρρο τρανάει
 Θεοδωροῦλα τραγουδάει. (Πραμ.)
 (Ἡ καμβάνα)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Α' σ. 175, τ. Β' σ. 334, 10, 335, 18, 348, 99. Νεοελ.
 Ἀναλ. τ. Α' σ. 251, 331. Ἑθν. Μοῦσα σ. 71, 14.

52. Ἐνα λάφ³ πάει - πάει
 κὶ σκοτῶν³ λαφάκια. (Χουλ.)
 (Τὸ χτέν')

53. Ἐνα τραῖ μικρὸ τραῖ
 μὲ δώδεκα τομάρια. (Πραμ.)
 (Τὸ κρομμύδ')

54. Ἐνα πράμα π³ φ(υ)τῶν³
 κ³ ἔχ³ καπέλο καὶ βρακί. (Πραμ.)
 (Ἡ μανδάρα.¹)

55. Ἐνα τραῖ βαλδάμ τραῖ
 δίχως νουρὰ δίχως μαλλί. (Πραμ.)
 (Ὁ βάκακας)

Παραλλαγαί: Περισυν. σ. 322, 41.

56. Ἐνας κόκοτος στ³ τζέπ³
 π³λαλάει ὅποτε θέλ³ς. (Χουλ.)
 (Τὸ ῥολοῖ)

¹) Τὸ μανιτάρι.

57. Ἐνας κοντὸς κοντόχοντρος
ζωμένος μὲ πολλὰ ζουνάρια. (Χουλ.)
(ἽΟ τάλαρος)¹

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ 194, 8 (μὲ λύσιν «τὸ κρεμμύδι») σ. 347, 96. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ 194, 31, 240, 266 Ἑπταλ. σ. 343, 58. Maced. σ. 312, 32 Περισυν. σ. 320, 30 Δοκιμ. σ. 29 Ζωγ. Ἀγ. Α' τ. σ. 371, 3. Μ. Ἡμερ. σ. 305, Παναθ. τ. ΙΘ' σ. 311, 20, 21 (πανταχοῦ μὲ λύσιν «τὸ βαρέλι») ἽΟ συνηθισμένος τύπος τοῦ αἰνίγματος τούτου εἶναι ὁ ἀκόλουθος:

ἽΟ γιὸς μ' ὁ Κοντοθόδωρος
μὲ τὰ πολλὰ ζωνάρια.

58. Ἐνα κοκκαλάκ'
λάφια κατεβάξ'.
(Τὸ χτέν')

Παραλλαγαί: Δοκιμ. σ. 32. Περισυν σ. 321, 31 ἢ ἀκόλουθος:

ἽΟ γιὸς μ' ὁ Κοντοθόδωρος
τὰ λάφια κατεβάξει.

59. Ἐνα κλειδοπίνακο
γιομᾶτο στουρναράκια. (Χουλ.)
ἢ
Ἐνα κ'τὶ μικρούτσ'κο
γιομᾶτο σκεπαρνάρια. (Πραμ.)
(Τὸ στόμα)

60. Ἐνα μάτ' ἔχω
κ' ὄλον τὸν κόσμον γλέπω. (Δοβ.)
ἢ
Μ' ἔνα μου μάτ' μονόματο
ὄλον τὸν κόσμον γλέπω. (ἽΙωαν.)
(ἽΟ Θεὸς ἢ ὁ ἥλιος)

61. Ἐνας κοντὸς καλόγερος
μὲ τὸ τρουκὶ ζωμένος. (Πραμ.)
(ἽΗ μυλόπετρα)

62. Ἐνα πρᾶμα
σ' ὄλα μπαίν'. (Χουλ.)

¹) Τάλαρος=ξύλινο δοχεῖο.

ἦ

Ἐνας εἶμαι,
κ' ὅλοι μ' ἔχ'ν. (Πραμ.)

(Τ' ὄνομα)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 345, 80, Νεοελ. Ἐναλ. τ. Α' σ. 228, 199 καὶ 200 Ἐπταλ. σ. 332, 1 Φ. Σ. Κ'πόλεως τ. ΚΑ' σ. 365, 1.

Σημ. Ἐναμφιβόλως τὰ αἰνίγματα ταῦτα κατάγονται ἐκ τοῦ κατωτέρω βυζαντινοῦ (Χρον Φ. 10^β).

Εἰμὶ ἐν πᾶσι, καὶ δι' ἐμοῦ τὰ πάντα,
χωρητὸς πᾶσιν, ἀλλ' οὐ Θεὸς ὑπάρχω.

63. Ἐνα παιδὶ μικροῦτσ'κο
τῆ μάνα τ' σκοτών'. (Χουλ.)

(Ἡ σφήνα)

64. Ἐν' ἀδέρφ'
μὲ δυὸ λαιμούς, (Πραμ.)

(Τ♣ ψαλίδ')

65. Ἐχω το, ἔχεις το,
κι' ἄν δὲν τὸ πῶ
δὲ βρῖσκεις το. (Κον.)

(Τ' ὄνομα)

66. Ἐχω ἓνα βαρελάκι
πῶχει δυὸ λογιῶν κρασάκι. (Χουλ.)

(Τ' ἀβγό)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 339, 42, 194, 13. Περισυν. σ. 318, 11, Παραστ. σ. 3296, 5. Δοκιμ. σ. 34. Φ. Σ. Κ'πόλεως τ. ΙΗ' σ. 221, 26. Χιακ. Ἐναλ. 172, 48. Νεοελ. Ἐναλ. τ. Α' σ. 228, 201. Ἰστ. Τραπ. σ. 271. Ἐφ. Φιλομ. τ. ΙΔ' 1886 σ. 1079. Δημ. Ἄνθ. σ. 173. Πανδ. τ. ΙΓ' σ. 288. Maced. σ. 312, 33. Ἐθν. Μοῦσα σ. 27, 5.

67. Ἐχω ἓνα βαρελάκ'
πῶχ' δυὸ λογιῶν κρασάκ',
ἀνοίγω τό ἓνα βρῖσκ' ἀσήμ',
ἀνοίγω τᾶλλο βρῖσκω μάλαμα. (Πραμ.)

(Τ' ἀβγό)

68. Ἐχω μιὰ γελαδοῦλα
τ'ς σκῶνω τ' νοροῦλα
καὶ τ'ς τρώω τ'κοπροῦλα. (Χουλ.)

(Ἄ γάστρος)

69. Ἐχω ἓνα τί
μέσ' σ' ἓνα κ'τί,

ἂν τὸ χάσω τὸ τί
τί τὸ θέλω τὸ κ'τί; (Πραμ.)

(Ἡ καρδιά)

Παραλλαγαί: Μ. Ἡμερ. σ. 305 Δοκιμ. σ. 30 με λύσιν «ὁ ὀφθαλμός».

70. Ἔχω μάνα κόκκινη
κι' ἐγὼ γιννιέμαι μαῦρο
φτερά δὲν ἔχω καὶ πετῶ
τὰ σύγνεφα γιὰ νᾶβρω. (Πραμ.)

(Ὁ καπνός)

Παράφρασις τοῦ ἀρχαίου αἰνίγματος (Ἀνθολ. Παλ. ΙΔ' 15):

Εἰμι πατρὸς λευκοῦ μέλαν τέκος, ἄπτερος ὄρνις
ἄχρι καὶ οὐρανίην ἱπτάμενος νεφέην·
κούραις δ' ἀντομένησιν ἀπενθέα δάκρυα τίκτω·
εὐθὺ δὲ γεννηθεὶς λύομαι εἰς ἀέρα.

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β σ. 335, 19.

71. Ἔχω ἓναπραματάκι
στὸν κῆπο δὲν πάει
καὶ τὰ λάχανα τρώει. (Πραμ.)

ἢ

Ἔνας εἶδος - εἶδος
στὸν κῆπο δὲν πααίν'·
καὶ τὰ λάχανα τρώει. (Χουλ.)

(Ἡ τέντζερη)

72. Ἔχω μνιὰ κόκκν' κόττα
π' ἂν πιῆ νερὸ ψοφάει. (Χουλ.)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 315, 79 Χιακ. Ἀναλ. σ. 181, 98. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 229, 208 καὶ 209. βλ. καὶ ἀριθ. 77, 94.

Σημ. α'. Στ. 1 γελαδοῦλα.

Σημ. β'. Τὸ αἰνίγμα πάντως ἔχει σχέσιν μετὰ τὸ βυζαντινόν (Λαογ. Κυπρ. σ. 350).

Ἄπληστόν εἰμι θηρίον καὶ παμφάγον,
ἐὰν δὲ φάγω τὴν τροφήν ἤνπερ λάβω,
θνήσκω παρευθὺς κείμενον ἐπ' ἐδάφους.

73. Ἔχω ἓν ἄλογο,
 ὀλοένα τὸ βαρῶ
 καὶ ποτὲς δὲ φεύγῃ. (Χουλ.)
 (Ὁ ἀργαλειός)

Παραλλαγαὶ πολὺ ἀπομεμακρυσμέναι : Λαογ. Πολ. τ. Β σ. 351, 119. Χιακ. Ἀναλ. σ. 166, 17. Ζωγ, Ἀγ. τ. Α σ. 372, 12.

74. Ἔχω μιὰ βελεντζοῦλα
 ποῦν γιουμάτῃ καρ(υ)δάκια. Ἰωαν.)
 (Ὁ οὐρανὸς μὲ τ' ἄστρα)

Παραλλαγαί : Λαογ. Πολ. τ. Β σ. 346, 87. Νεοε. Ἀναλ. τ. Α' σ. 211, 103. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. ΚΑ σ. 366, 26. Κυπρ. τ. Β σ. 290, 11. 291, 32. Ἐφ. Φιλομ. τ. ΙΔ' σ. 1079.

75. Ἔχω ἓνα σενδονάκῃ
 π' ὄλον τὸν κόσμον τὸν σκεπάζῃ
 καὶ τὸ νερὸ δὲν τὸ σκεπάζῃ. (Χουλ.)
 (Τὸ χιόν')

Παραλλαγαί : Φ. Σ. Κπόλεως τ. Η σ. 524.

76. Ἔχω δυὸ τριχῆς,
 π' ὅπ' νὰ τὶς ρίξω φτάνῃ. (Χουλ.)
 (Τὰ μάτια)

77. Ζ(υ)γούρῃ παλιοζύγ(ου)ρο
 νερὸ ἂν πιῇ ψοφάει
 ξύλα ἂν φάη θρέφεται. (Πραμ.)
 (Ἡ φωτιά)

Παραλλαγαί : Περιουν. σ. 322, 39.

78. Ἡ θειά ἢ Μαριῶ στοιμάει
 κ' ἢ βάβου τὰ σκουρπάει. (Χουλ.)
 (Ἡ γλώσσα καὶ τὰ δόντια)

79. Ἡ μάννα μου μὲ γέννησε
 κ' ὁ φώσφορος μὲ θρέφει
 κ' ἂν μὲ βαρέσῃ ἢ μάννα μου
 στὰ κλάματα πεθαίνω. (Κον.)
 (Τ' ἄλάτ')

Παραλλαγαί : Λαογ. Πολ. τ. Β σ. 355, 138. 620, 13.

Σημ. Ἐν τῷ Χφω Φ. 13^α καὶ 61^α ὑπάρχουν αἱ ἀκόλουθοι παραλλαγαί, φανερώ-
 νουσαι τὴν βυζαντινὴν προέλευσιν τοῦ αἰνίγματος τούτου :

Ἐγὼ μὲ γέννη, καὶ φώσφορός με τρέφει
 ἰδὼν τὴν μητέρα μου, γεύομαι τὸν θάνατον.

ἦ

Ἡ θάλασσα ἦν ἡ μήτηρ μου, ἥλιος δὲ ὁ πατήρ μου,
ὅταν ἴδω τὴν μητέρα μου λύεται ἡ ψυχὴ μου.

80. Ἦσος ἴσος σὰν κερὶ
κ' ἡ φωνὴ του βροντερῆ. (Χουλ.)

(Τὸ ἀφέκ')

Ἐν τῷ Φ Σ. Κ/πόλεως ἀναγράφεται ἡ ἐξῆς παραλλαγή :

Ἄφωνος φωνὴ δὲν ἔχει
καὶ φωνὴ μεγάλη σέρνει.

Ἔτεροι παραλλαγαί : Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 341, 54. Νεοελ. Ἄναλ. τ. Α' σ. 199, 34.
Χιακ. Ἄναλ. σ. 174, 57.

81. Καλαμένιος ὁ ζ' γός
πέντε βόϊδια τὸν σέρον'. (Χουλ.)

(*Ἡ πέννα)

82. Καλοεράκ' κάθεται
ψηλὰ σ' ἓνα παλοῦκ'. (Χουλ.)

(*Ἡ σταφίδα)

83. Καμπρί μου πενηντάφυλλο,
μ' ἑφτὰ καρδιὲς τρουγύρω
καὶ μέσ' στὴ μέση
τὸ χρυσὸ πουλί. (Χουλ.)

(Τὸ Με, αλοσαράκοστο κ' ἡ Πασκαλιά)

84. Καράβ' δωδεκάσφ(η)νο
κάθε σφήνα κ' ὄνομα. (Πραμ.)

(Τὸ πορτοκάλ')

Παραλλαγαί : Περισυν. σ. 319, 18 με λύσιν «τὸ ἔτος». Δοκιμ. σ. 29 με τὴν ἰδίαν λύσιν.

Σημ. Στ 1. Βαρέλι.

85. Καραβάκ' φορτωμένο
σὲ σπηλιὰ πααίν' κι' ἀράζ'. (Χουλ.)

(Τὸ κ(ου)τάλ')

Παραλλαγαί : Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 337, 32. Δημ. Ἄνθ. σ. 173. Maced. σ. 310, 20.
Νεοελ. Ἄναλ. τ. Α' σ. 204, 59 καὶ 326 Χιακ. Ἄναλ. σ. 178, 81. Περισυν. σ. 317, 7.

Σημ. Στ. 1. Γαῖδουρίτσα

86. Κηπουρός δὲν εἶμαι
 τς κῆποι χαλάω.
 Γέρος δὲν εἶμαι
 κ' ἄσπρα μαλλιά ἔχω. (Δοβ.)
 ('Ἡ γίδα)

88. Κλειδώνω τὸ σπ'τάκ' μ'
 καὶ τὰ ξοῦχ' ἀφίν' ἀπόξω. (Χουλ.)
 ἢ
 Διπλώνω τ' βελεντζούλα μ'
 καὶ τὰ κλώσια μένουν ὄξω. (Πραμ.)

87. Κλειδώνω μανταλώνω
 καὶ τὸν κλέφτ' μέσα βρίσκω. (Χουλ.)
 ('Ὁ ἥλιος)

Παραλλαγαί : Περιουν. σ. 319, 20. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 341, 56. Ἑθν. Μοῦσα σ. 27, 7. Κυπρ. τ. Β' σ. 291, 17. Maced. σ. 308, 13. Μ Ἑμερ. σ. 305, 7. Παραρτ. σ. 3296, 2.
 (Τὰ ματοτσύνουρα)

89. Κλέφτες μπῆκαν στὸ χωριὸ νὰ κλέψν'
 τὸ χωριὸ βγῆκ' ἀπ' τὰ παραθύρια
 καὶ τς κλέφτες τς' ἔπιακαν. (Δοβ.)
 (Τὰ ψάρια κ' ἡ θάλασσα)

Σημ. Τὸ αἰνίγμα αὐτὸ προέρχεται ἐκ τοῦ ἀκολούθου βυζαντινοῦ ('Ἐπετ. Παρνασσοῦ ἔτος 5' καὶ Λαογ. Πολ. τ. Δ' σ. 373) :

Κλέπται εἰσῆλθον τοῦ συλῆσαι τὴν πόλιν
 καὶ ἡ μὲν πόλις ἐκ τοῦ θορύβου ἐξέφυγεν
 οἱ δὲ πολῖται κρατηθέντες τῷ πυρὶ παρεδόθησαν.

90. Κ'λιὰ μὲ κ'λιὰ
 τοῦ μακρὸν κάν' τ' δ'λιὰ. (Χουλ.)
 'Ὁ χειρόμβλος)

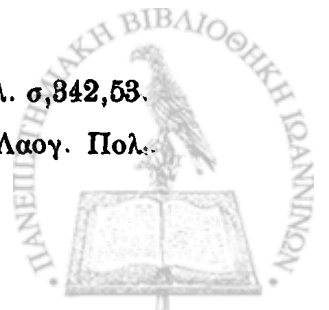
Παραλλαγαί : Δοκμ. σ. 32. Maced. σ. 367, 6. Χιακ. Ἐναλ. σ. 173, 2. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 353, 125 μὲ λύσιν «τὸ πιθάρι ὄντας βγάξει κανένας τὸ λάδι ἢ καὶ ὁ χειρόμβλος»,

91. Κολοβὸς κολοβίν'
 πούθε τρώει πούθε πίν'; (Πραμ.)
 (Τὸ κολοκύθ')

92. Κολοκύθ' ἐφτάτρυπο
 κάθε τρύπα κ' ὄνομα. (Χουλ.)
 (Τὸ κεφάλ')

Παραλλαγαί : Περιουν. σ. 320, 94. Νεοελ. Ἐναλ. τ. Α' σ. 232, 225. Ἑπταλ. σ. 342, 53.

Σημ. Τὸ αἰνίγμα τοῦτο ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν Τουρκικὴν Λαογραφίαν (Λαογ. Πολ. τ. Γ' σ. 233, 4. Τουρκικὴ Λαογραφία ὑπὸ Ἄχ. Διαμαντάρα).

93. Κόκοτος ἀναβρακάτος
καὶ σιδερομουστακάτος
σὰν ξανοίξη τὰ φτερά του
καταπίνει τὴν κυρά του. (Κον.)

Παραλλαγαί : Περισυν. σ 319, 23 με λύσειν «ψαλλίδι» Παραρτ. Δ' σ. 3296. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 620, 11 Νεοελ. Ἐναλ. τ. Α' σ. 395, 10.

Σημ. Στ. 1 κουκουμανλάτος. στ. 2 στ. 2 σιδερένιος μουστακάτος. στ. 3 τὰ βρακιά του στ. 4 ποῖός κοτῶ νὰ πάη κοντά του.

94. Κόκοτος ἀναβρακάτος
καὶ κοκκινομουστακάτος
παίρει πλάγια, παίρει δρόμους
κ' ὅπου βρῆ νερὸ ψοφάει (Χουλ.)

(Ἡ φωτιά)

Παραλλαγαί : Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 345, 79. Χιακ. Ἐναλ. σ. 181, 98. Νεοελ. Ἐναλ. τ. Α' σ. 229, 208. 230, 209. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. ΙΗ' σ. 220, 20.

Σημ. Στ. 1 πετεινὸς κωλοβρακάς ἢ βρακάτινος. στ. 2 σιδηροκαπηλάτινος ἢ κοκκινοφτερουγῆς. στ. 3 τρέχε, ὄρη καὶ βουνὰ ἢ ὅ,τι εὔρη κατατρῶγει.

95. Κομμάτ' παλιοκόμματο
τὰ πέλαγα διαβαίν'.
Γυρίζ' πόλες καὶ χωριά
καὶ τ' ἀφέντη του μηνᾶ. (Κον.)

(Τὸ γράμμα)

Παραλλαγαί : Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 341, 58 καὶ 59. Νεοελ. Ἐναλ. τ. Α' σ. 219, 151. 253, 344.

Σημ. Στ. 1 ἓνα παλιμπάλωμα.

96. Κούφιος δένδρος
δράκος μέσα. (Χουλ.)

(Τὸ δρέκ')

Παραλλαγαί : Μ. Ἡμερ. σ. 305. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 342, 62. Δημ. Ἐναλ. σ. 173. Νεοελ. Ἐναλ. σ. 207, 82 Δοκιμ. σ 30.

Σημ. Στ. 1 Κούφιος πλάτανος ἢ ἔλατος

97. Κούφιος κέδρος
δροσιὰ γιομᾶτος. (Χουλ.)

(Τὸ β(ου)τσέλ' με νερό

Παραλλαγαί : Περισυν. σ. 320, 26.

98. Κόκοτος λίλ'σε
στ' μέσ' ἀπ' τ' θάλασσα,
καὶ τὸμ βροσκύνησαν. (Πραμ.)

(Ἡ καμῖάνα)

99. Μακρὺς-μακρὺς καλόερος
 μὲ τὸ κεφάλι πίττα. (Χουλ.)
 (Τὸ φκυάρ')

Παραλλαγαί : Δοκιμ. σ. 30. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 194, 9. 342, 62. Δημ. Ἀνθ. σ. 173. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 207, 82. Λαογ. Κυρ. μ. Α' σ. 348. Ἐφ. Φιλολ. τ. ΙΔ' 1866 σ. 1079. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 490, 18. τ. ΚΛ' σ. 365, 11. Χιακ. Ἀναλ. σ. 177, 77. Ζωγ. Ἀγ. τ. Α' σ. 373, 25. Κυπρ. τ. Β' σ. 291, 28. Maced. σ. 312, 29.

100. Μανδρὶ παλιομάνδρ'
 πρόβατα χλιάδες χωράει
 κ' ἄρνιοῦ ποδάρ' δὲ χωράει. (Χουλ.)
 (Ἡ μυρμηγκοφωλιά)

Παραλλαγαί : Δοκιμ. σ. 32.

101. Μαῦρος ὁ πατέρας μαῦρ' ἢ μάννα
 κι' ἄσπρα τὰ παιδιὰ γεννᾶν. (Χουλ.)
 ἢ
 Μαῦρο πίσσα τὸ χωράφ'
 μαῦρος πίσσα ὁ σπόρος
 καὶ τὸ γέννημα κάτασπρο. (Πραμ.)
 (Ἡ πλάκα μὲ τὸ πλακοκόντυλο)

102. Μαυροκέφαλο γαϊδούρ'
 κάρ(βου)να κρατάει καὶ τρώει. (Χουλ.)
 (Ὁ θυμιάτος)

103. Μαυροφόρα κατεβαίν'
 μὲ κακάβι στὸ κεφάλ'
 καὶ γιὰ γ'ναῖκα ὁμοιάζ'. (Χουλ.)
 (Ὁ παππᾶς)

Παραλλαγαί : Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 342, 66.

104. Μ' βάν'ς μικραίνω
 μ' βγάν'ς μεγαλώνω. (Χουλ.)
 (Ἡ φεγγίτα)

105. Μὲ κ'τάεις σὲ κ'τάζω,
 τρώς τρώω,
 κλαῖς κλαίω,
 γελάς γελάω,
 κ' ἄνθρωπος δὲν εἶμαι. (Δοβ.)
 (Ὁ καθρέφτης)

106. Μέρα-νύχτα γύρα φέρῳ
 κ' ὀλοένα τρώει καὶ χέζῳ. (Χουλ.)
 (Ἐ μῦλος)
107. Μέσ' σὲ φράχτ' κοκκαλένια
 κόκκνο σκλὶ ἀλχτάει. (Χουλ.)
 (Ἐ γλώσσα)
108. Μέσ' στὸ λόγγο δὲ ζυγῶν
 καὶ τὰ ξύλα ξεπατών' (Χουλ.)
 (Ἐ φωτιά)
109. Μιὰ φωτιά
 μέσα σὲ μιὰ λίμν'. (Δοβ.)
 ἦ
 Γύρου-γύρου θάλασσα
 κὶ στ' μέσ' μιὰ φεξοῦλα. (Πραμ.)
 ἦ
 Γύρα-γύρα νερὸ
 καὶ στ' μέσ' φωτιά. (Χουλ.)
 (Τὸ κανδήλ')
110. Μιὰ σανίδα στὸ νερὸ
 καὶ ποτὲς δὲ σέπεται. (Χουλ.)
 ἦ
 Σανίδα παλιοσάνδα
 στ' μέσ' ἄπ' τὴ θάλασσα
 καὶ ποτὲς δὲ σέπεται. (Πραμ.)
 (Ἐ γλώσσα)

Παραλλαγαί: Περισυν. σ. 323,44 Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 339, 47. Ἐπταλ. σ. 341,40.

111. Μιὰ κλησοῦλα φλώρα
 χωρὶς πόρτα πθενά. (Χουλ.)
 ἦ
112. Μίνια κούλια γαστρομέν'
 κὶ πθενὰ πόρτα δὲν ἔχ'.
 (τ' ἀβγό)

Σημ. Στιχ. 1 κούλια ἀσβεστομέν'.

112. Μιὰ λίμπα βούτ'ρο
 ὄλον τὸν κόσμ' ἀλείφ'. (Χουλ.)
 (Ἐ ἥλιος)

Παραλλαγαί: Περισυν. σ. 317, 9. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 342, 67. Δημ. Ἀνθ. σ. 170. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 177, 75. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 217, 139. 227, 194. Ἐπταλ. σ. 344, 65. Ἰστ. Τραπεζ. σ. 271. Λαογ. Κυρ. μ. Α' σ. 348, ἔνθα ὁ κ, Κυριακίδης γράφει, ὅτι ἡ παρομοίωσις τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς μὲ τὸ βούτυρον εὐρίσκεται καὶ εἰς τοὺς ὕμνους τῶν Ἰνδικῶν Βεδῶν.

Σημ. Στ. 1 ταψάκι, στ. 2 ἀλείβει.

113. Μικρὸ πουλὶ φαρμακερὸ
 στὸ λόγγο πάει σκούζοντας. (Χουλ.)
 (Τὸ βόλ')
114. Μίνια ψάθα καρύδια
 ἀχπὰν' ἀπ' τὰ κεραμίδια. (Δοβ.)
 ('Ο οὐρανὸς μὲ τ' ἄστρα)

Σημ. Τὸν οὐρανὸ μὲ τ' ἄστρα πολλαὶ παραλλαγαὶ τὸν παριστάνουν ὡς κῆπον ἢ κάμπον μὲ λουλούδια. (Βλ. Ζωγ. Ἀγ. τ. Α' σ. 252, 336, 201, 46 Σαμ. σ. 185).

115. Μὴ μερμήγγα φορτωμέν'
 τὸν ἀνήφορο πααίν'. (Χουλ.)
 (Τὸ κουτάλ' ὅταν τρῶνε)
116. Μὴ κυρὰ κατέβαινε
 ἀπ' τ' μεγάλ' τῆ σκάλα
 πέντ' ἀδέρφια τὴν ἀρπάξαν
 καὶ στὸν τοῖχο τὴν πετάξαν. (Κον.)
 ('Η μύξα)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 340, 53. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 213, 116, 216, 134, 222, 163, 231, 216, 217 καὶ 218 Δημ. Ἀνθ. σ. 175. Κυπρ. τ. Β' σ. 290, 2. Περι-
 συν. σ. 320, 29. Δοκιμ. σ. 32.

Σημ. Στιχ. 2 ἀπὸ ψηλὸ παλάτι ἢ ἀπὸ δυὸ πόρτες βγαίνει.

117. Μίνια ἀράπ(ι)σσα ἀγκαστρωμέν'
 πάντα ἀγκαστρωμέν'. (Χουλ.)
 (Τὸ βουχαρί)
118. Νέος στραβὸς
 γέροντας μὲ μάτια. (Πραμ.)
 (Τὸ παπούτσ')
119. Νερὸ καὶ χῶμα καὶ φωτιὰ
 εἶναι τὰ φκειαστικά μου,
 κί' ὁ κόσμος ὅλος ὅταν ζῶ
 χαίρουνται στή δροσιά μου,
 κί' ὅταν πεθάνω ὅλοι τους
 σκορποῦν τὰ κόκκαλά μου. (Κον.)
 ('Η στύμνα)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 355, 137. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 237, 252. Χιακ.
 Ἀναλ. σ. 163, 4. Λεσβ. σ. 201. Σαμ. τ. Ε' σ. 187. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 522.

Σημ. Τὸ αἰνίγμα τοῦτο εἶναι παράφρασις τοῦ ἀκολούθου βυζαντινοῦ αἰνίγματος:

Ἐκ γῆς τὴν πλάσιν, ὥσπερ ὁ Ἀδάμ, ἔσχον,
 πυρρίκαυστος γέγονα, ὡς οἱ τρεῖς παῖδες.

Ζῶσα μὲν ἑδρόσισα ἀνθρώπους πάντας
θανούσης δ' οὐδείς συνήθροισεν ὄστᾶ μου.¹

120. Νουρὰ ἔχ' καὶ πλὶ δὲν εἶναι
καὶ στ' νουρά τ' ἔχ' δυὸ μάτια (Χουλ.)
(Τὸ ψαλίδ')
121. Ὅλ' μ' ἔφαγαν,
ὄλ' θὰ μὲ φάν',
καὶ στὸ τραπέζ'
καένας δὲ μὲ βάν'. (Χουλ.)
(Τὸ γάλα τς μάνας)
122. Ἐνας εἶδος-εἶδος
τ' ράχ' τ' ράχ' πάει
καὶ κρόπ κρόπ κάν' (Χουλ.)
ἦ
Ὅλο τ' ράχ' τ' ράχ' πάν'
κ' ὄλο κρόπ κρόπ κάν'. (Πραμ.)
(Τὸ ψαλίδ')
123. Ὅλοένα σὲ χτπᾶω
χωρὶς νὰ σοῦ πονᾶω
κ' ὅταν πάψω νὰ σὲ χτπᾶω
στὸ κ'βούρ' θὰ σ' ἰδῶ. (Χουλ.)
(Ἡ φλέβα)
124. Ὅλ' τ' μέρα μὲ τὸ στόμα κλειστὸ
καὶ τὸ βράδ' μὲ τὸ στόμ' ἀνχτό. (Χουλ.)
(Τὸ παπούτσ')
125. Ὅντας τὸ δένς περβατάει
κ' ὄντας τὸ λῆς κ'μᾶται. (Χουλ.)
(Τὸ παπούτσ')
126. Ὅξω στὰ ὄρη κρέμεται
καὶ στοὺς ἀγιοὺς κοιμᾶται
τὰ μαῦρα τῆς τὰ κόκκαλα
μέσ' στίς αὐλές κυλιοῦνται. (Κον.)
(Οἱ ἐλιές)
127. Ὁ πατέρας ἀκόμα δὲ γεννήθηκε
καὶ τὸ παιδὶ στὰ κεραμίδια φωνάζ'. (Κον.)
(Ὁ καπνός)

¹) Σχετικὰ ἐγράφησαν εἰς τὸ Δελτίον τῆς Ἰστ. καὶ Ἑθνολ. Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος (τ. Ζ' σ. 141), εἰς τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Φιλ. Σουλ. Παρνασσός (1909 τ. Η' σ. 187, 1906 τ. Θ' σ. 130) καὶ εἰς τὴν Λαογραφίαν (τ. Β' σ. 191).

128. Ὄταν μὲ λῆς στέκουμαι
κ' ὅταν μὲ δένς κο'σεύω.¹ (Χουλ.)
(Τὸ παπούτσ')
129. Ὄταν φσᾶς σκούζω
κ' ὅταν σκούης σωπαίνω. (Χουλ.)
(Ἡ 'σουρίχτα)
130. Ὄταν ἔχω νερὸ
πίνω κρασί,
κ' ὅταν δὲν ἔχω νερὸ
πίνω νερό. (Πραμ.)
(Ὁ μυλωνᾶς)

Παραλλαγαί: Δοκίμ. σ. 33 μὲ λύσιν «Ὁ σίαλος».

Σημ. Τὸ αἰνίγμα τοῦτο εἶναι παράφρασις τοῦ βυζαντινοῦ (Χφον Φ. 61 α)

Διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὕδωρ, πίνω ὕδωρ
ἂν δέ γε εἶχον ὕδωρ, ἔπινον οἶνον.

131. Ὄτ' βρίσκω τὸ χαλάω,
κ' ὄντας πιῶ νερὸ ψοφάω. (Χουλ.)
(Ἡ φωτιά)
132. Οὐρjεs ἀπλώνω
κ(ου)βάρια μαζώνω. (Πραμ.)
(Ἡ κολοκ(υ)θιά)

Παραλλαγαί: Μ. Ἡμερ. σ 305. βλ. ἀριθ. 16.

133. Ὁ χορὸς μὲ παχαίν'
κι' ἀργαλειὸς μ' ἀχαμναίν'. (Χουλ.)
(Τὸ γνέμα)
134. Πααίν' τὸν ἀνήφορο
καὶ κόκκαλα δὲν ἔχ'. (Χουλ.)
ἦ
Π'λι πάει τὸν ἀνήφορο
χωρὶς φτερὰ καὶ κόκκαλα. (Χουλ.)
(Ὁ καπνός)
135. Πατέρας ζιγγλὸς
παιδὶ φρόνμο
ἀγγόν' ζουρολό. (Πραμ., Χουλ.)

(Τὸ κλῆμα, τὰ σταφύλια, τὸ κρασί)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 335, 23. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 515, 18. Χιακ.
'Αναλ. σ. 182, 104. Νεοελ. Ἄναλ. τ. Α' σ, 203, 56. 251, 332. 252 335. Ζωγ. Ἄγ. τ. Α'
σ. 414, 22. Δοκίμ. σ. 32.

Σημ. Στ. 1 ἄσχημος, σγουμπός, στραβοδίβωλη, στραβολαιμιασμένη, στραβοκού-
ζουλη μάνα. στ. 2 ὄμορφο, καλό, ὠραία, μαλαματένια κόρη, πανώρια θεγατέρα. στ.

¹) κο'σεύω = τρέχω.

3 τρελό, μοναδαριό, δαιμονισμένο. Εἷς τινα παραλλαγήν Νεοελ. Ἐναλ. σ. 252, 335 ἀναγράφεται καὶ ὁ ἀκόλουθος 4ος στίχος :

κι² ἢ ξεγγόνα ταρλαντοῦ.

136. Πέντ' ἀδέφρια ἀράδα-ἀράδα

μὲ μιὰ πλάκα στόμ πλάτ'. (Χουλ.)

(Τὰ δάχτυλα μὲ τὰ νύχια)

Παραλλαγαί : Μ. Ἡμερ. σ. 305.

137. Πέντ' ἀδερφοῦλες πάιναν

ἢ μιὰ ἔπ' κοντὰ π' τὴν ἄλλη. (Χουλ.)

ἢ

Πέντ' ἀδερφοῦλες εἴμαστε

κ' οἱ πέντ' ἀγαπημένεν,

κ' ἂν λείψ' καμιὰ ἀπ' ὄλες μας

καμιὰ δουλειὰ δὲν κάν'. (Χουλ.)

(Οἱ βέργες ποὺ πλένε) ¹

138. Πέντε τὸν κυν(η)γᾶν

καὶ δυὸ τὸν πιάν(ου)ν.

Κὶ σὰν τὸν πιάσ(ου)ν τὸν σκοτῶν(ου)ν

ἀνάμεσα σὲ δύο ἄσπρα λ(ι)θάρια. (Χουλ.)

(Ὁ ψύλλος)

Παραλλαγαί : Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 334, 16. Νεοελ, Ἐναλ. τ. Α' σ. 217, 137. 230, 214 καὶ 215. Περισυν. σ. 316, 1 Δοκιμ. σ. 30.

Σημ. Ἡ συνεισμένη παραλλαγή εἶναι :

Ἀνάμεσα σὲ δυὸ βουνά

κόρη σφάζεται.

139. Πέρα δῶθε μὲ πααίνουν

καὶ μὲ τ' ἄντερά μ' ὑφαίνουν. (Χουλ.)

(Ἡ σαίτα τ' ἀργαλειοῦ)

140. Περδικοῦλα πάει-πάει

πιάνει τοῖχο κὶ γιννάει.

κάν' αὐγὰ κάνει πουλιά

καὶ περδικοπούλια. (Κον.)

(Ἡ κολοκθιά)

Παραλλαγαί : Δοκιμ. σ. 34. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 344, 75. Maced. 310, 25. Παναθ. τ. ΙΘ' σ. 310, 13. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. Θ' σ. 351, 16. Κυπρ. τ. Β' σ. 291, 22. Νεοελ. Ἐναλ. τ. Α' σ. 204, 57. 207, 80. 230, 213. Ἐφ. Φιλ. τ. ΙΔ' σ. 1080.

Σημ. Στ. 1 ὄρνιθα κουβά-κουβάει. στ. 2 παίρνει τοῖχο ἢ πηδᾶ φράχτη. στ. 3 κἀνει αὐγὰ πισώκωλα. στ. 4 πισωγκριστόκωλα.

¹) Ποὺ πλέκουν τίς κάλτσες).

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΒΟΥΡΜΠΙΑΝΗΣ ¹

συλλεγέντα

ΥΠΟ

ΧΑΡ. Ν. ΡΕΜΠΕΛΗ

δημοδιδασκάλου

1

Τὶ νὰ σὲ κάμω, γαλανή, τὶ νὰ σὲ κάμω, ξούσσα;
Μηνὰ εἶσαι μῆλο κόκκινο στὸν κόρφο νὰ σὲ βάλω;
Ἐσ' εἶσαι ἀκέριος ἄνθρωπος κ' ὁ κόρφος δὲ σὲ παίρνει.
Γιὰ νὰ σὲ πάω στὸ χωριό, φοβοῦμ' ἀπὸ τοὺς Τούρκους,
Γιὰ νὰ σὲ πάω στὸ βουνό, φοβοῦμ' ἀπὸ τοὺς κλέφτες.
Θαλὰ σὲ πάω στὸ χρυσκὸ γιὰ νὰ σὲ λαγαρίσω
Νὰ φειάσω μὲ ἄσημόκουπα νὰ μὲ κερνᾶς νὰ πίνω...

2

Κάτω σὲ γιολό, κάτω σὲ περιγιάλι,
Κόρ' ἀγάπησα ξανθὴ καὶ μαυρομάτα,
Δὲν ἤμπόρεσα νὰ τὴ γλυκοφιλήσω
Καὶ μ' ὠρμήνεψαν τὰ συνομόλικά μου.
« Ἐβγα σὲ βουνό, σ' ἓνα μαρμαροβοῦνι
« Μάσ' ἀσπρόχωμα, καὶ κόκκινο λιθάρι
« Φειάσε ἐκκλησιά, καινούργιο μοναστήρι
« Βάλε νιὸν παππᾶ καὶ παλληκᾶρι διάκο
« Βάρ' τὰ σήμαντρα καὶ τὶς χουσῆς καμπάνες. . . .
Πρβλ. Ἀραβαντ. σ. 180, ἀρ. 277, 278. ²

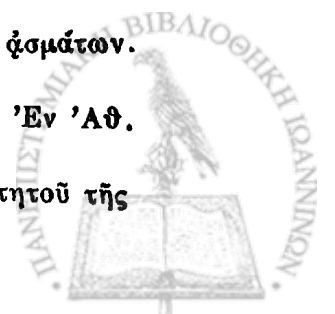
¹) Συντομογραφίαι:

Πολίτης = Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγοῦδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1914.

Χασιώτης = Γ. Χρ. Χασιώτου, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον δημοτικῶν ᾠμάτων. Ἐν Ἀθ. 1866.

Ἀραβαντ. = Π. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημοικῶν ᾠμάτων τῆς Ἠπέρου. Ἐν Ἀθ. 1880.

²) Αἱ παραπομπαὶ ὀφείλονται εἰς τὴν προθυμίαν καὶ καλωσύνην τοῦ φοιτητοῦ τῆς φιλολογίας κ. Ε. Φωτιάδου.

3

Παππούλη, δῶσ' μας τὴν εὐχή, κλέφτες νὰ σηκωθοῦμε.
 — Ὅσα βουνὰ κι' ἄν διαβετε σ' ὄσα χωριὰ κι' ἄν πάτε,
 Πέρα στῆς Κόντσας τὰ χωριὰ στὴ Βούρμπιανη μὴν πάτε,
 Τ' ἔχουν τὰ σπίτια δυνατὰ δίχνουν καὶ σᾶς σκοτώνουν.
 Πῆγα κι' ἐγὼ τὴν ἄνοιξι στὸ σπίτι τῶν Ντονταίων.
 Μοῦ σκότωσαν τὸν ψυχογιὸ τὸ πρωτο παλληκάρι.

4

Μιὰ κόρη, μιὰ Κοντσιώτισσα καὶ μιὰ Κοντσιωτοπούλα,
 Πόχ' ἀσημένιον ἀργαλειὸ καὶ φιλντισένιο χτένι,
 Σταυροπατάει τὸν ἀργαλειὸ καὶ στρίζουν τὰ καρούλια.
 Πραματευτῆς ἐδιάβαινε στὸν Κάμπο καβαλλάρις.
 Κοντοκρατάει τὸ μαῦρό του, τὴν κόρη κουβεντιάζει.
 — Κόρη μ', γιὰ δὲν παντρεύεσαι, δὲν παίρνεις παλληκάρι;
 — Κάλλιο νὰ σκάσ' ὁ μαῦρός σου, περὶ τὸ λόγο ποῦ εἶπες
 Ἐγὼ ἔχω ἄντρα στὴν ξενιτειὰ ἐδῶ καὶ δέκα χρόνια
 Κι' ἀκόμα τρεῖς τὸν καρτερῶ, πέντε τὸν παντιχαίνω
 Κι' ἀπὲ θὰ κόψω τὰ μαλλιά, καλόγρια θὰ γίνω.
 Θὰ πάω σ' ἔρημα βουνὰ νὰ στήσω μοναστήρι,
 Κεῖνον νὰ τρώγ' ἢ ξενιτειὰ κι' ἐμὲ τὰ μαῦρα ῥάσα.
 — Κόρη μ' ἐγὼ εἶμ' ὁ ἄντρας σου, ἐγὼ εἶμαι κι' ὁ καλός σου.
 — Πές μου σημάδια τοῦ σπιτιοῦ καὶ τότε σὲ πιστεύω.
 — Ἔχεις μηλιὰ στὴν πόρτα σου καὶ κλῆμα στὴν αὐλὴ σου...

Πρβλ. Πολίτου ρ. 4.

5

Μάννα, μὲ κακοπάντρωες καὶ μ' ἔδωκες στοὺς κάμπους,
 Κι' ἐγὼ τὸ κάμα δὲ βαστῶ, τὸ χλιὸ νερὸ δὲν πίνω,
 Κι' ἐκεῖ τρυγόνα δὲ λαλεῖ κι' ὁ κοῦκκος δὲν τὸ λέει.
 Τὸ λέν οἱ κοῦκκοι στὰ βουνὰ κι' οἱ πέρδικες στὰ πλάγια,
 Τὸ λέν κι' οἱ Ἀγραφιώτισσες, οἱ Ἀγραφιωτοπούλες
 «Τὸ ποιά ἔχει ἄντρα στὴν ξενιτειὰ καὶ γυιὸν ξενιτεμένο;
 Πές της νὰ μὴν τοὺς καρτερῇ, νὰ μὴ τοὺς περιμένῃ.
 Εἴηνα καράβια βούλιαξαν καὶ τοὺς ἐπῆρε μέσα.
 Γέμισ' ἢ θάλασσα παννιὰ κι' οἱ ἄκρες παλληκάρια.»

Πρβλ. Πολίτου ἀρ. 105.

6

Δὲ μοῦ βαροῦν τὰ ξένα καὶ τὰ μακρινά,
 Μόν' μοῦ βαροῦν τοῦ ξένου τὰ μηνύματα.
 Παίρω χαρτὶ καὶ πέννα καὶ τοῦ προβοδῶ·
 —“Ὅπου κι' ἂν εἶσαι ξένη μ', γλήγορα νὰ ρθῆς,
 Τ' ἐμένα μὲ παντρεύουν καὶ μὲ προξενοῦν·
 Μοῦ δίνουν ἓνα γέρο ξηνταδρὸ χρονῶν.
 Δὲν τό 'χω, ποῦ εἶναι γέρος, εἶν' καὶ ῥάθυμος.
 Τὸ βράδυ θὰ μὲ στέλνῃ γιὰ κρύο νερό,
 Τῆ νύχτα θὰ μαλώνῃ γιὰ τὰ στρώματα.»

Πρβλ. Χασιώτου σ. 85 ἀρ. 21. Ἀραβαντ. σ. 143 ἀρ. 207.

7

Τρικκαλινὴ μου πέρδικα καὶ Λαρσινὴ τρυγὸνα,
 Δὲ θαλὰ ῥθῆ κ' ἓνας καιρὸς κ' ἓνας βαρὺς χειμῶνας
 Νὰ στήσω βρόχια στὰ βουνὰ κι' ὀξώβεργα στοὺς κάμπους
 Γιὰ νὰ σὲ πιάσω ζουντανή, πουλί μου πλουμισμένο,
 Καὶ νὰ σὲ βάλω στὸ κλουβί, στὸ χρυσοκεντισμένο,
 Γιὰ νὰ λαλᾶς κάθε πρωτὶ καὶ κάθε μεσημέρι,
 Γιὰ νὰ ξυπνᾶς τὰ νιόγαμπρα τὰ πολυαγαπημένα;

8

Κοράσιο ἐτραγούδαγε ὀχπάνω σὲ γιοφύρι.
 Καὶ τὸ γιοφύρι ἐρράϊσε κι' ὁ ποταμὸς ἐσύρθη
 Καὶ τὸ στοιχειὸ τοῦ ποταμοῦ, κι' αὐτὸ στὴν ἄκρη βγῆκε.
 Κι' ὁ βασιλιάς διαβαίνοντας ἄκουσε τὸ τραγοῦδι.
 —Γιὰ πέσ' το, πέσ' το, κόρη μου, μεταδευτέρωσέ το·
 —Δὲν ἔχω ἀδειά, ἀφέντη μου, νὰ μεταδευτερώσω,
 Ἔχω τὸν ἄντρα μ' ἄρρωστο χρόνον καὶ πέντε μῆνες
 Γυρεύω ἀπὸ λαγὸν τυρὶ κι' ἀπ' ἀγριογίδι γάλα.
 Κι' ὅσο ν' ἀνέβῃ στὸ βουνό, νὰ κατεβῆ στοὺς κάμπους
 Νὰ φτεριάσῃ τσάρκο τοῦ λαγοῦ καὶ στρούγγα τ' ἀγριογίδι,
 Ὁ ἄντρας τῆς παντρεύτηκε κι' ἄλλῃ γυναῖκα πῆρε.

Πρβλ. Πολίτου ἀρ. 129 Β.

9

Σαράντα-πέντε Κυριακὲς κι' ἐξῆντα δυὸ Δευτέρες
 Δὲν εἶδα τὴν ἀγάπη μου, τὴν κόρη π' ἀγαποῦσα.

Μιά Κυριακίτσα τὸ πρωῖ τὴν εἶδα στολισμένη
 Καὶ στὸ χορὸ ποῦ χόρευε μὲ τ' ἄλλα τὰ κορίτσια,
 Μὲ δυὸ μαντήλια στὸ λαιμὸ μὲ τέσσαρα στὰ χέρια
 Καὶ μὲ τὸ μάτι τῆς πατῶ καὶ μὲ τ' ἀχείλ' τῆς λέω.
 — Ποῦ ἦσουν ἐψές, ποῦ ἦσουν προψές, τὸ ποῦ θανά εἶσαι βράδου;
 — Ἐψές ἦμουν στὴ μάννα μου, προψές στὴν ἀδερφή μου
 Κι' ἀπόψε θά εἴμεστε τὰ δυὸ

Περβλ. Χασιώτου σ. 87 ἀρ. 25. Ἄραβαντ. σ. 174 ἀρ. 266.

10

Κάτω στὸ Δάφνο ποταμὸ
 Ἐκ' εἶναι οἱ δάφνες οἱ πολλές
 Οἱ δάφνες κι' οἱ τρανταφυλλιές.
 Κι' ἐκεῖ περνοῦν συμπέθεροι.
 — Συμπέθεροι ποῦ πάνετε;
 — Νύφη πάμε νὰ πάρωμε.
 — Κι' ὅσα χωριά κι' ἂν διάβετε
 Κανένα μὴ πατήσετε,
 Μόνο τῆς νύφης τὸ χωριὸ
 Πατήστε το, κουρσέψτε το.

11

Σὲ τούτην τάβλα, ποῦ εἴμεστε, σὲ τοῦτο τὸ τραπέζι
 Τρεῖς μαυρομιάτες μᾶς κερνοῦν τρεῖς ἀρραβωνιασμένες,
 Ἡ μιὰ κερνάει μὲ τὸ γυαλὶ κι' ἡ ἄλλη μὲ τὴν κούπα
 Κι' ἡ τρίτη ἢ μικρότερη μὲ μαστραπᾶ στὸ χέρι.
 Κι' ἀπ' τὸ πολὺ τὸ κέρασμα κι' ἀπ' τὴ ψηλὰ τραγούδια
 Ἐσιασίτισε τὸ χέρι της, κι' ἔπεσε τὸ κρυστάλλι.
 Κι' οὐδὲ στὴν πέτρα ἔτεσε κι' οὐδὲ σ' ἄπρο λιθάρι
 Μόνο σι' ἀφέντη τὴν ποδιὰ ἔλεσε κι' ἐρραῖσθη.

12

Ποῖος θέλ' ν' ἀκούση κλιάματα,
 Μπέη Νειζίπη μου,
 Δάκρυα καὶ μοιρολόγια;
 Περάσι' ἀπ' τὴν Ἀρβανιτιά, ἔπο μέσα ἀπ' τὸ Προυντάνι,
 Νὰ ἰδῆτε μιὰ χανούμισσα μὲ πέντε θυγατέρες.
 Στὸ παραθύρι κάθονταν, τὲς σιρῶτες ἀγναντεύει.
 Βλέπει τ' ἀσκέρια πῶρχονται, τ' ἀσκέρια ποῦ διαβαίνουν

Καὶ τὸν τσιαούση κάλεσε καὶ τοῦ τσιαούση λέγει.

— Τσιαούση ποῦ εἶν' ἀφέντης σου, τσιαούση ποῦ εἶν' ὁ μπέης;

— Τὸ μπέη τὸν σκοτώσανε μέσ τὸν Ἀϊλιά τῆς Φούρκας. . . .

13

— Θέλω νὰ σ' τὸ πῶ, κόρη μ', κι' ἀντρέπομαι.

Τ' ἔχει τ' ἀχειλάκι σου καὶ σὲ πονεῖ;

Μήν' ἀρρώστησες, μήνα θερμάθηκες,

Μήν' ἄγουρου φίλημα ἐδέχτηκες;

— Κι' οὐδ' ἀρρώστησα κι' οὐδὲ θερμάθηκα

Κι' οὐδ' ἄγουρου φίλημα ἐδέχτηκα.

Μ' ἔστειλ' ἡ μαννούλα μου στὸν κῆπό της,

Νὰ βλαστολογήσω τὸ βασιλικὸ

Νὰ κορφολογήσω τὸν ἀμάραντο.

Κι' ἔπεσε ὁ κλῶνος καὶ μὲ βάρεσε.

— Δεῖξέ μου τὸ μέρος ποῦ σὲ βάρεσε

Νὰ τὸ ἀσημώσω μ' ἓνα φίλημα.

Πρβλ. Ἀραβαντινόν, σ. 159 ἀρ. 237, 238.

14

*Αφῆσ' ὁ Γιάννης τὴν κλεψιά κι' ἔπιασε τὸ ζευγάρι.

Φειάνει τ' ἀλέτρι ἀπὸ μηλιά καὶ τὸ ζυγὸ ἀπὸ δάφνη,

Φειάνει καὶ τὸ βουκέντρι του κλωνάρι κυπαρίσσι.

Δυὸ ἔσπερνε, δυὸ θέριζε, τρία ταγάρια σπόρο.

Τὸ 'να χρωστοῦσε τό 'δωκε, τ' ἄλλο τὸ πῆρ' ὁ Τοῦρκος,

Ἐνα τοῦ μαύρου ἀπόμεινε καὶ πάει νὰ τ' ἀλέση.

Βρίσκει τὸ μύλο χάρβαλο καὶ τὸ νερὸ κομμένο.

Ὅσο νὰ βάλῃ τὸ νερὸ νὰ φειάσῃ καὶ τὸ μύλο

Ὁ πόντικας ἀπὸ μεριά τό 'φαγε τὸ σακκοῦλι. . .

Πρβλ. Χασιώτου σ. 130 ἀρ. 64. Ἀραβαντ. σ. 213 ἀρ. 64.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

C. Höeg, *Les Saracatsans, une tribu nomade grecque. I (Etude linguistique précédée d'une notice ethnographique) — II (Textes, vocabulaire technique, Index verborum).* Paris — Copenhagen 1925·1926 σελ. XX, 312 + 212.

Πρὸ τριῶν περίου ἐτῶν εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μὲ ἐπισκεφθῆ εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἀνωτέρου βιβλίου καὶ νὰ μοῦ ἀνακοινώσῃ ὅτι, προκειμένου νὰ μεταβῆ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα μου πρὸς μελέτην ἑνὸς ἐκ τῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων της, θὰ ἐπεθύμει νὰ γνωρίσῃ, ποίου ἐξ αὐτῶν ἡ ἔρευνα θὰ ἦτο μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι ὅλα σχεδὸν τὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου (ἐξαιρουμένου ἐν μέρει τοῦ ἰδιώματος τοῦ Ζαγορίου, τοῦ ὁποίου μικρὸν διαμέρισμα εἶχεν ἐξετάσει γλωσσικῶς ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας) ἦσαν ἐπιστημονικῶς ἀμελέτητα καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ ἔρευνα οἰουδήποτε ἐξ αὐτῶν θὰ ἦτο πολὺτιμος καὶ λίαν εὐπρόσδεκτος συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς Ν. Ἑλληνικῆς καὶ τῶν διαλέκτων της, ἀλλ' ὅτι, ἐὰν ἐγὼ ὁ ἴδιος ἐλάμβανον ἤδη τὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετήσω ἰδιώματι τῆς Ἡπείρου, θὰ προετίμων τὸ τῶν Σαρακατσαναίων. Καὶ τοῦτο, διὰ τὸν λόγον ὅτι τῶν νομάδων τούτων ἡ διάλεκτος καὶ διὰ τὴν πλήρη σχεδὸν ἀπαιδευσίαν των καὶ διὰ τὸν φυσικὸν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον μονήρη βίον των ἐπάνω εἰς τὰ ὄροπέδια καὶ τὰ λιβάδια τῆς πατρίδος των εἶναι ἀ πριόρι πιθανὸν ὅτι θὰ παρουσιάσῃ ὀλιγωτέρας ἐπιδράσεις τοῦ σχολείου καὶ τῆς νεοελληνικῆς Κοινῆς καὶ ὅτι οὕτω θὰ παρέχῃ εἰς τὸν ἐπιστήμονα γλωσσοδίφην ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον. Λαμβάνων ὅμως ὑπ' ὄψιν τὰς βιοτικὰς συνθήκας τῶν Σαρακατσαναίων καὶ τὰς δυσκολίας τῆς παραμονῆς εὐρωπαϊοῦ ἐπιστήμονος ἐπὶ τῶν ὄροπέδιων τῆς Πίνδου καὶ τῶν παραφυάδων της ἐπὶ μῆνας ὀλοκλήρους τοῦ ἐξέφρασα πολλοὺς δισταγμοὺς καὶ εὐνοήτους ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὸ δυνατὸν ἢ τοῦλάχιστον τὸ εὐκόλον τῆς ἐπιτοπίου ἐρεύνης τοῦ ῥηθέντος ἰδιώματος.

Ὁ κ. Höeg εἰς ἀπάντησιν μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι μετὰ τὰ ῥηθέντα περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας τῆς διαλέκτου τῶν Σαρακατσαναίων, τοῦ ἦσαν ὅλως ἀδιάφοροι οἱ ὄροι, ὑφ' οὓς θὰ ἔξῃ μαζί των καὶ ὅτι ἔλαβεν ἤδη τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐπιτοπίου μελέτης της. Κατόπιν τούτων δὲν εἶχον ἄλλο τι νὰ κάμω παρὰ νὰ τοῦ δώσω μερικὰς χρησίμους διὰ τὸ ἔργον του πλη-

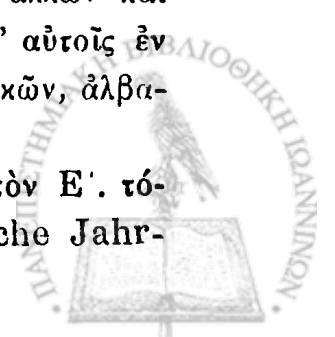
ροφορίας και να τον κατευοδώσω εὐχόμενος πλήρη ἐπιτυχίαν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀποστολὴν του.

Οὕτως ὁ κ. Höeg ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ, μετὰ παραμονὴν ὀλίγων ἡμερῶν εἰς Ἰωάννινα, μετέβη εἰς τὰ χωρία τοῦ Ζαγορίου Πάπικον καὶ Τσεπέλοβον καὶ ἔζησεν ἐπάνω εἰς τὰ ὑψικόρυφα βουνά των καὶ ἐντὸς τῆς σιάνης τῶν Σαρακατσαναίων τὸν τραχὺν καὶ φυσικὸν βίον τοῦ σκηνίτου.

Εἶναι ἀληθῶς ἀξία θαυμασμοῦ ἢ εὐκολία, μὲ τὴν ὁποίαν ἠδυνήθη νὰ ἐξοικειωθῇ εἰς βραχύτατον χρόνον μὲ γλωσσικὸν ἰδίωμα, τὸ ὁποῖον προσπίπτει ἀρκετὰ ἰδιόρρυθμον καὶ εἰς Ἑλληνας ἀκόμη, καὶ ἡ φιλοπονία, μὲ τὴν ὁποίαν κατώρθωσε ἐν μόλις διμήνῳ παραμονῇ πλησίον τῶν Σαρακατσαναίων νὰ μελετήσῃ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά των καὶ ἰδίως τὴν γλῶσσάν των μετὰ ζηλευτῆς τῶντι ἀκριβείας.

Προῖόν τῆς μελέτης του ταύτης πρόκειται ἤδη εἰς ἡμᾶς τὸ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης βιβλιοκρισίας σημειούμενον δίτομον ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ σπουδαιοτάτην συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν συγχρόνων διαλέκτων μας. Εἰς τὸν πρῶτον τόμον προτιάσσεται (σελ. 3-75) βραχεῖα καὶ πιστὴ περιγραφὴ τοῦ βίου τῶν Σαρακατσαναίων, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων των—ποικιλλομένη καὶ αἰσθητοποιουμένη δι' ἐκλεκτῶν φωτοτυπικῶν εἰκόνων—, ἀπὸ δὲ σελ. 76-94 ἀκολουθεῖ ἐξέτασις τοῦ δυσλύτου ζητήματος τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ἀρχικῆς κοιτίδος τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος νομάδων. Ἀπὸ σελ. 97-290 περιγράφεται τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῶν Σαρακατσαναίων ἐν γένει, καὶ δὴ ἀπὸ μὲν σελ. 97-286 τὸ τῶν Σαρακατσαναίων τῆς Ἠλείρου, ἀπὸ δὲ σελ. 287-291 συντομώτατα τῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, τῶν ὁποίων τὸ ἰδίωμα ὁ συγγραφεὺς δὲν ἔλαβε τὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετήσῃ ἐξ ἴσου λεπτομερῶς ὅπως τὸ τῶν ὁμοφύλων των τῆς Ἠλείρου. Ἐν τέλει ἀπὸ σελ. 291 κέξ. προστίθενται γενικώτεραι παρατηρήσεις καὶ ἐξετάζεται ἡ σχέσις τοῦ ἐρευνηθέντος ἰδιώματος πρὸς τὰς λοιπὰς νεοελλ. διαλέκτους. Εἰς τὸν δεύτερον τόμον μετὰ σύντομον εἰσαγωγὴν (σελ. 1-7) δημοσιεύονται διάφορα διαλεκτικὰ κείμενα, ἥτοι δεκαοκτὼ παραμύθια, παραδόσεις καὶ αἰνίγματα (σελ. 9-68), ἑξήκοντα δημοτικὰ τραγούδια (σελ. 71-106) καὶ γλωσσάριον (σελ. 109-154). Ἀκολουθεῖ πίναξ ἐκτενῆς τῶν εἰς ἀμφοτέρους τοὺς τόμους ἀναγραφομένων λέξεων (σελ. 154-200), ἐν τέλει δὲ (σελ. 201-207) ἐπισυνάπτεται συλλογὴ πλὴν ἄλλων καὶ τῶν βαπτιστικῶν ὀνομάτων τῶν Σαρακατσαναίων καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐν χρήσει ξένων λέξεων (λατινικῶν, ἰταλικῶν, σλαβικῶν, κουτσοβλαχικῶν, ἀλβανικῶν καὶ τουρκικῶν.)

Μερικὰς προσθήκας καὶ διορθώσεις ἐδημοσίευσεν ἤδη εἰς τὸν Ε' τόμον σελ. 288 κέξ. τοῦ περιοδικοῦ Byzantinische-Neugriechische Jahr-

bücher, καὶ ἐπομένως κρίνω περιττὸν ν' ἀναδημοσιεύσω αὐτὰς ἐκ νέου. Τοῦτο μόνον ὀφείλω νὰ προσθέσω, ὅτι ἡ δίτομος αὕτη ἐργασία τοῦ κ. C. Höeg, ἀναφερομένη εἰς ἰδιώμα δυσπρόσιτον σχετικῶς εἰς τὴν κοινὴν μελέτην, ἀνεπλήρωσε μέγα κενὸν εἰς τὴν νεοελληνικὴν διαλεκτολογίαν καὶ λαογραφίαν καὶ ἀποτελεῖ πολύτιμον ἀνάγνωσμα διὰ τοὺς μελετῶντας ἐν γένει μὲν τὴν Ν. Ἑλληνικὴν, ἰδιαιτέρως δὲ τὰ ἠπειρωτικὰ ἰδιώματα καὶ τὴν ἠπειρωτικὴν λαογραφίαν. Ἄς εὐχηθῶμεν ἵνα τὸ παράδειγμα τοῦ ἐγκρίτου συγγραφέως ἀκολουθήσουν καὶ ἡμέτεροι ἐπιστήμονες καὶ οὕτω μὴ βραδύνουν νὰ μελετηθοῦν μὲ τὴν ἀπαιτουμένην ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν καὶ τὰ λοιπὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου.

Ἐν Ἀθήναις

Γ. Π. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΡΟΚΗΡΥΞΕΙΣ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

ΥΠΟ

ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΒΟΥΡΜΠΙΑΝΗΣ

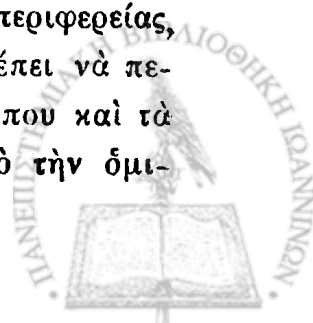
Χορηγοῦντος τοῦ κ. *Α. Τράντα* προκηρύσσεται γλωσσικός διαγωνισμὸς ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους:

1) Σκοπὸς τοῦ διαγωνισμοῦ εἶναι ἡ μελέτη τῶν γλωσσικῶν ιδιωμάτων τῶν χωρίων τῆς ἐπαρχίας Κονίτισης (καὶ ἰδίως Βουρμπιάνης, Πυρσόγιανης, Μολίστιης, Τουρνόβου, Λισκατσίου, Σιονιάδων, Ισβόρου, Σέλτσης, Στράτσιανης κ.λ.).

2) Αἱ γλωσσικαὶ συλλογαί, αἱ ὁποῖαι θὰ ὑποβληθοῦν εἰς τὸν διαγωνισμὸν πρέπει νὰ εἶναι ποικίλου γλωσσικοῦ καὶ λαογραφικοῦ περιεχομένου (συλλογαὶ λέξεων καὶ φράσεων, περὶ ὧν ἰδ. μετὰ προσοχῆς ὅσα ἀναγράφονται εἰς τὴν προκήρυξιν τοῦ γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ τῶν «*Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν*» εἰς τὸ προηγούμενον τεῦχὸς των σελ. 103—συλλογὴ λαϊκῶν παροιμιῶν καὶ αἰνιγμάτων, εὐχῶν καὶ καταρῶν—λαϊκῶν παραδόσεων καὶ εὐτραπέλων διηγήσεων (μεσελέδων), παραμυθιῶν κ.λ.—συλλογὴ δημοτικῶν ᾄσμάτων—τοπωνυμιῶν κ.λ.).

3) Αἱ συλλογαὶ πρέπει νὰ ἀποδίδουν ὅσον τὸ δυνατὸν πιστότερον καὶ ἀκριβέστερον τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, χωρὶς καμμίαν ἀπολύτως μεταβολὴν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς γλώσσης τοῦ βιβλίου καὶ τῶν λογίων ἢ τῆς Νεοελληνικῆς Κοινῆς. Πᾶσα τοιαύτη μεταβολή—εἴτε ἐν συνειδήσει εἴτε ἀσυναίσθητως γινομένη—ζημιώνει τὰ μέγιστα τὴν γλωσσικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀξίαν τῆς συλλογῆς καὶ ἀποτελεῖ μέγιστον μειονέκτημα αὐτῆς, μέλλον νὰ βαρύνῃ σπουδαίως καὶ εἰς τὴν κρίσιν τῆς συσταθησομένης κριτικῆς Ἐπιτροπείας (ἰδ. περὶ τούτων τὰς ὁδηγίας τὰς δημοσιευθείσας ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Ἀναγνωστοπούλου εἰς τὸ προηγούμενον τεῦχος τῶν «*Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν*» σελ. 84 κέξ.).

4) Ἐν ἀρχῇ ἢ ἐν τέλει ἐκάστης συλλογῆς πρέπει νὰ προστίθεται σύντομος Γραμματικὴ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τοῦ χωρίου ἢ τῆς περιφερείας, ἐξ ὧν προέρχεται ἡ συλλογή. Εἰς τὴν Γραμματικὴν ταύτην πρέπει νὰ περιγράφονται τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς γλώσσης τοῦ τόπου καὶ τὰ ἰδιόρρυθμα γνωρίσματα, διὰ τῶν ὁποίων διακρίνεται αὕτη ἀπὸ τὴν ὁμι-

λίαν τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν ἢ τῆς Νεοελληνικῆς Κοινῆς. Οὕτω θὰ σημειώ-
νεται, ἂν τὰ λ, ν, σ προφέρονται κατὰ τὴν κοινὴν προφορὰν ἢ ἂν προφέ-
ρωνται ὡς λλ, νν (γαλλ. gn), σσ (γαλλ. ch) καὶ τότε προφέρονται οὕτω.
Θὰ δηλώνεται ἂν τὰ ἄτονα φωνήεντα ἢ δίφθογγοι: ε, αι — ο, ω τρέπον-
ται εἰς ι — ου καὶ ἂν τὰ ὠσαύτως ἄτονα ι, η, ει, οι, η, υι, ου ἀποβάλλων-
ται (κουτι — κί, χτυπῶ — χι'πῶ ἢ χπῶ κλ. κλ.) κλ. κλ. Θὰ σημειώνεται κάθε
ἰδιορρυθμία εἰς τὴν κλίσιν τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ἥτοι θὰ δηλώνεται,
ἂν κλίνεται λ. χ. ὁ ἄντρας — τοῦ ἀντροῦς ἢ τοῦ ἄντρα ἢ τ' ἀντροῦς κ.λ. οἱ
μάννες ἢ οἱ μαννάδες, ἡ κωπέλλα — τῆς κωπελλῶς (κατὰ τό: θυγατρὸς) ἢ τῆς
κωπέλλας κ.λ. κ.λ.

5) Αἱ συλλογαὶ εὐαναγνώστως γεγραμμέναι ὑποβάλλονται μέχρι τῆς
31ης Δεκεμβρίου 1927 εἰς τὸν κ. Α. Τράνταν ('Αθήναι, ὁδὸς 3ης Σεπτεμ-
βρίου, 47), φέρουν δὲ ἀναγεγραμμένον ἐντὸς φακέλου ἐσφραγισμένου τὸ
ὄνομα τοῦ συγγραφέως μετὰ γνωμικοῦ τινος, ὅπερ ἐπιγράφεται καὶ ἐπὶ
τοῦ ἐξωφύλλου τῆς συλλογῆς.

6) Τριμελὴς Ἐπιτροπεία, ὀριζομένη ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου
τοῦ ῥηθέντος Συνδέσμου, θὰ βραβεύσῃ τὸ ἄριστον ἐκ τῶν ὑποβληθησομέ-
νων ἔργων, ἀπονέμουσα εἰς αὐτὸ 10,000 δρ. Ἐὰν τυχὸν ἤθελον βραβευθῆ
δύο ἔργα, ἢ Ἐπιτροπεία δύναται νὰ διανείμῃ εἰς αὐτὰ τὸ βραβεῖον κατὰ
τὴν κρίσιν τῆς.

7) Τὸ βραβευθησόμενον ἔργον θέλει δημοσιευθῆ ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει
εἰς τὰ «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά».

8) Τὰ χειρόγραφα τῶν τε βραβευομένων καὶ μὴ ἔργων ἀποτελοῦν
κτῆμα τοῦ ἐν Ἀθήναις Συνδέσμου τῆς Κοινότητος Βουρμπιάνης.

(Ἐκ τοῦ Γραφείου τοῦ ἐν Ἀθήναις Συνδέσμου τῆς Κοινότητος Βουρμπιάνης)

Σημ. Ἐπειδὴ τὸ ἑλληνικὸν ἀλφάβητον δὲν ἐπαρκεῖ πρὸς γραφὴν καὶ
δήλωσιν ὅλων τῶν φθόγγων, τοὺς ὁποίους προφέρομεν καὶ μεταχειριζό-
μεθα κατὰ τὴν καθημερινὴν μας ὀμιλίαν, διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη καὶ με-
ρικῶν ἄλλων γραμμάτων χάριν τῆς ἀκριβεστερας κατὰ τὸ δυνατὸν παρα-
στάσεως ὀρισμένων φθόγγων. Διὰ τοῦτο ἐκρίναμεν καλὸν νὰ ἐπισυνά-
ψωμεν τὸν ἐπόμενον πίνακα, τὸν ὁποῖον παρακαλοῦνται νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν
— χάριν τῆς ὁμοιομορφίας — ὅλοι ὅσοι θὰ λάβουν μέρος εἰς τὸν προκη-
ρυττόμενον διαγωνισμόν:

α) κ̣, γ̣, χ̣ = κί, γί, χί ἥτοι κ, γ, χ οὐρανικά (ὅπως προφέρονται εἰς τὰς
λέξεις: συκιά, γιαιρός, χιόνι. Οὕτως, ἂν τὸ τελικὸν -ι τῆς λέξεως
παιδάκι ἀποβάλληται καὶ τὸ προηγούμενον κ ἐξακολουθῆ νὰ προ-
φέρηται ὅπως καὶ πρότερον, τότε θὰ γράφηται: πιδάκ̣. ὁμοίως
γναῖκα (ὄχι γναῖκα!) κ.λ.).

- β) $\dot{\iota} = \dot{\lambda}i$ ἢ ἰταλ. gli (ὅπως προφέρεται εἰς τὰς λέξεις: ἀμπέλια, φασούλια κ.λ. Οὕτως, ὅπου προφέρεται τὸ λ πρὸ τοῦ i κατὰ τὸν ἄνωτέρω τρόπον, θὰ γράφηται $\dot{\lambda}$, λ. χ. ἕκος, λύπη, λίμνη κ.λ.).
- γ) $\dot{\nu} = \nu i$ (γαλλ. gn, ὅπως προφέρεται εἰς τὴν λέξιν: κασιανιά, παννιὰ κ.λ. διὸ θὰ γράφηται: νοῖκι, νοικιάζω κ.λ., ὅπου τυχὸν προφέρεται τὸ ἀρκτικὸν ν ὡς τὸ γαλλ. gn).
- δ) $\overset{\nu}{\sigma}$ ($\overset{\nu}{\xi}$, $\overset{\nu}{\psi}$) = γαλλ. ch (keh, pch). Οὕτω γράφηται ξινός ἢ ξνός κ.λ., ἂν κάπου προφέρεται ἡ λέξις ὡς κehινός ἢ κehνός.
- ε) $\overset{\nu}{\zeta} = \overset{\nu}{\zeta}i$ ἢ γαλλ. j (ὅπως εἰς τὴν λέξιν: μαγαζιά κ.λ.). Ἐπομένως θὰ γράφηται ζῳώνου (=ζυγώνω), ὅπου τυχὸν τὸ ῥῆμα προφέρεται οὕτω.
- ς) $\overline{\mu\pi}$, $\overline{\nu\tau}$, $\overline{\gamma\kappa}$ ἢ $\overline{\gamma\gamma}$ = ἄρρενα μπ, ντ, γκ (ἢ γαλλ. b, d, gu), ὅπως προφέρονται εἰς τὰς λέξεις: μποῦφος, γκρεμίζω κ.λ. κ.λ.

Γ. Π. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΙ ΕΣΤΙΝ ΗΠΕΙΡΟΣ ΕΝ ΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Υ Π Ο

Π. ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

Ἡ Ἡπειρος εἶναι ἡ πρώτη καὶ παλαιοτάτη Ἑλλάς, ἡ Ἑλλῆς Ἑλλάδος, οὕτως εἰπέῖν, οὐχὶ ὕφ' ἣν ἔννοιαν ἐκλήθησαν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις αἱ Ἀθῆναι, ὡς ἐκπροσωποῦσαι τὸν ὑψιστον βαθμόν, τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ, ἀλλ' ὡς ἡ πρώτη χώρα ἡ γεννήσασα ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς τὴν φυλὴν τὴν ἑλληνικὴν καὶ δοῦσα εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα Ἑλλήνων καὶ Ἑλλάδος. Ἐν Ἡπειρῷ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην αὐτὸν ὑπῆρξεν ἡ πρώτη Ἑλλάς, φέρουσα κατ' οὐσίαν αὐτὸ τοῦτο τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα. Ὁ τύπος τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἡπειρωτικοῦ δὲν εἶναι «Ἑλληνες», ἀλλ' ὁ πρωτόθετος τύπος Ἑλλοὶ (καὶ Σελλοὶ) ἐξ οὗ παρήχθη τὸ Ἑλλην παρεμμερῆς δὲ πρὸς τὸν πρωτόθετον τοῦτον εἶναι καὶ ὁ τύπος Ἑλλοψ. Ἑλλοπες (οψ ἐν τῷ Ἑλλοψ δὲν εἶναι δευτέρον συνθετικόν, ἀλλ' ἀπλῆ κατάληξις ὅπως ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ὀνόμασι Δόλοψ, Δρύοψ) = Ἑλληνες. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ Ἑλλοπία εἶναι ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους πρώτη Ἑλλάς. Ὁ μῦθος ποιῶν τὸν Ἑλλοπα υἱὸν τοῦ Ἰωνος μαρτυρεῖ ἀπλῶς τὴν τῶν φυλῶν Ἑλλήνων τῆς Ἡπειροῦ καὶ τῶν Ἰώνων συγγένειαν, ἐνῶ ὁ ἕτερος μῦθος περὶ Ἑλλοπο: ὡς υἱοῦ τοῦ Τιθωνοῦ μαρτυρεῖ τὴν μεγάλην ἀρχαιότητα τῶν ὀνομάτων Ἑλλοψ καὶ Ἑλλην ὡς ὀνομάτων Πελασγικῶν. Καὶ τὸ ἄλλο δὲ ὄνομα Ἑλενος, ὄνομα δηλονότι ἥρωος, μυθικοῦ βασιλέως τῆς ἡπειρομακεδονικῆς Ἑλιμίας, εἰς ὃν ἀνήγε τὸ γένος αὐτῆς ἡ Ἡπειρωτικὴ βασιλόπαις Ὀλυμπιάς, ἡ γενομένη βασίλισσα τῆς Μακεδονίας, εἶναι μαρτύριον τῆς ἐξ Ἡπειροῦ καταγωγῆς τοῦ ὀνόματος Ἑλλην. Ἀλλὰ τί ἀρχήθεν ἦσαν οὗτοι οἱ Ἑλλοπες ἢ Ἑλληνες ἢ Ἑλενοὶ καλούμενοι λαοί; Ἦσαν ἀπλούστατα οἱ Ἑλλοὶ ἢ Σελλοὶ τῆς Ἑλλοπίας, τῆς περὶ τὴν Δωδώνην τῆς Ἡπειροῦ χώρας, οἱ Ἑλληνες οἱ ἐν Δωδώνῃ καὶ οἱ ἱερεῖς κατὰ Ἡσύχιον, οἱ γνωστοὶ ἤδη εἰς τὸν Ὅμηρον Σελλοί, περὶ ὧν λέγει ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδος (Π. στ. 234 κέξ.) διὰ τοῦ στόματος τοῦ ἐξ Ἡπειροῦ καταγομένου καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ οἰκοῦντος καὶ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Ἑλλήνων ἀρχοντος μεγίστου καὶ ἐνδοξοτάτου τῶν ἡρώων Ἀχιλλέως, τοῦ ὁμωνύμου τῷ Ἡπειρωτῇ θεῷ Ἀχελῷ, τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ οἰκοῦντος, ἀλλὰ τὸν πάτριον τῆς Ἡπειροῦ θεόν, τὸν Δία τῆς Δωδώνης λατρεύοντος καὶ ἐν ὀνόματι τούτου ὁμνύοντος

*Ζεῦ ἄνα Δωδωναῖε Πελασγικέ, τηλόθι ναίων
Δωδώνης μεδέων δυσχειμέρον· ἄμφι δὲ Σελλοὶ
σοὶ ναίουσ' ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι.*

Οἱ Σελλοὶ λοιπὸν τοῦ ποιητοῦ ἦσαν ἱερεῖς, ἀλλ' οὐχὶ ὑπὸ τὴν κυριολεκτικὴν τοῦ ὀνόματος τούτου ἔννοιαν, ἥτοι θύτου, σφάζοντος, ἀλλὰ ὑποφῆται ἥτοι προφῆται, χρησμοδοί. Ἡ δὲ κυριολεκτικὴ ἔννοια τοῦ Σελλὸς φαίνεται οὕσα ἢ αὐτὴ τῇ τοῦ Ἑλλην, Ἑλλοψ, Ἑλενος ἥτοι λαμπρός, ἐπιφανής, εὐγενής (ἐκ τῆς ῥ. σέλ. σέλας, σελήνη, Ἑλένη, Λατιν. sol). Ἐκ τῶν ὑποφητῶν δὲ τούτων τῶν ἀποτελούντων οἰονεῖ τινα ἀριστοκρατίαν ἱερατικὴν ἔλαβε τὸ ὄνομα ἢ φυλὴ ἢ οἰκοῦσα περὶ τὴν Δωδώνην, κληθεῖσα Σελλοὶ καὶ Ἑλλοί, Ἑλλοπες καὶ Ἑλληνες. Ἀλλὰ κατ' Ἀριστοτέλην μετὰ τῶν Σελλῶν ὄκει παρὰ τὴν Δωδώνην καὶ ἕτερα φυλὴ ἢ τῶν Γραικῶν. Εἶναι προφανές ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο (ὅπερ ἀπαντᾷ ἤδη ὡς ὄνομα ἥρωος μυθικοῦ τοῦ Γραικού) εἶναι ταῦτόν τῳ παρὰ Λατίνοις *Graeci*, ὀνόματι δηλαδὴ διδομένῳ ὑπὸ τῶν Λατίνων εἰς ἅπασαν τὴν μεγάλην Ἑλληνικὴν φυλὴν τῶν ἱστορικῶν χρόνων (ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν τὸ ὄνομα «Γραικός» δὲν ἦτο ἐν χρήσει ἐν τῇ περιόδῳ τῇ Ἑλληνικῇ πρὸ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων). Φαίνεται δὲ ὅτι ἀρχῆθεν τὸ Γραικός ἐσήμαινε ταῦτόν περιπου τῷ Ἑλλός, Σελλός ἥτοι σεβαστός (γέρον, ἐκ τῆς ρίζ. πιθανῶς τοῦ γέρας, γέρον, γραῦς. Ὑπάρχει δὲ ἐν τῇ Λατινικῇ καὶ ἀρχαιότερος τύπος τοῦ Graecus, τὸ *Graïus* παρὰ τοῖς ποιηταῖς).

Ἡ φυλὴ τῶν Ἑλλῶν ἢ Ἑλλήνων ἢ Σελλῶν ἐκ τῆς ἐν Ἡπειρῳ ἀρχαιοτάτης κοιτίδος αὐτῆς ἐν χρόνοις προϊστορικοῖς διὰ τῶν πυλῶν τῆς Πίνδου μετενάστευσεν εἰς τὴν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις Θεσσαλίαν κληθεῖσαν πέραν τῆς ὄροσειρᾶς τῆς Πίνδου ἐκτεινομένην χώραν, ἐνθα εὐρίσκωμεν αὐτοὺς παρ' Ὀμήρῳ οἰκοῦντας ἐν Φθίᾳ, ἥτις ἀπ' αὐτῶν ἐκαλεῖτο καὶ Ἑλλάς, ὑπὸ βασιλεῖς, ὧν ὁ ἐπιφανέστατος ὁ ἀπὸ τοῦ Ἡπειρωτικοῦ θεοῦ Ἀχελῷου εἰς μέγαν ἥρωα μεταποιηθεὶς Ἀχιλλεύς. Ἐτέρα μοῖρα τῆς αὐτῆς φυλῆς, ἢ τῶν Μακεδνῶν, ἀπὸ τοῦ Ἄργους τοῦ Ὀρεστικοῦ τῆς Πίνδου εἰσέδου εἰς τὴν ἀπ' αὐτῆς βραδύτερον Μικεδονίαν κληθεῖσαν χώραν οἰκοῦσα ἐνταῦθα ὑπὸ βασιλεῖς Ἀργεάδας καλουμένους καὶ ἀποτελοῦσα τοὺς Γρασίους Μακεδνούς, μεθ' ὧν φαίνεται ἠνώθησαν καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ὀσσης εἰς τὴν αὐτὴν χώραν εἰσβαλόντες ὁμόφυλοι αὐτῶν Ἑλληνες. Ἀπὸ Θεσσαλίας δ' ὀρμωμένη ἢ φυλὴ αὕτη κατέλαβε κατὰ μικρὸν πᾶσαν τὴν νῦν Στερεὰν Ἑλλάδα καλουμένην ἕκτασιν χωρῶν (ἐξαιρουμένης μόνον τῆς Ἀττικῆς, ἧς μικρὰν τινα γωνίαν μόνον περὶ τὸν Μαραθῶνα, τὴν Τετράπολιν καλουμένην κατέλαβε), περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ 12ου π. Χ. αἰῶνος (1104) κατεκτήσατο καὶ τῆς Πελοποννήσου τὸ πλεῖστον ὑπὸ τὸ ὄνομα Δωριέων. Οὕτως ἢ Ἡπειρος ὑπῆρξεν ἢ κοιτὶς καὶ μητρόπολις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ πρώτη καὶ ἀρχαιοτάτη Ἑλλάς.

ΗΠΕΙΡΩΤΑΙ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Υ Π Ο

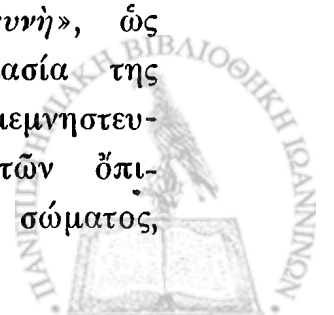
Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ

Τακτικού Καθηγ. τῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπ. Ἀθηνῶν

Δὲν πρόκειται νὰ περιγράψωμεν τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Πετθαλοὶ ἢ Θεσσαλοὶ ἦσαν Ἡπειρώται, καὶ ἐκ Θεσπρωτίας ὀρμηθέντες, κατέλαβον μετ' ἀγῶνας μακροὺς τὴν κατεχομένην ὑπὸ Αἰολέων (Βοιωτῶν) καὶ Ἀχαιῶν χώραν, τὴν ὑπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν, ἀπὸ τοῦ 1100 π. χ. περίπου, Θεσσαλίαν. Διὰ τῆς συντόμου ταύτης πραγματείας θὰ περιγράψωμεν δι' ὀλίγων τοὺς μεταναστεύοντας ἐκ τῆς χώρας τῶν Ἡπειρώτας καὶ ἐγκαθισταμένους μονιμώτερον ἢ μονίμως ἐν Θεσσαλίᾳ, κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ἔτι δὲ τοὺς ὀπωσδήποτε ἀναφερομένους ἐν Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς Ἡπειρώτας.

Προέχουσαν θέσιν ἐν τῇ ἀναφορᾷ τούτων κατέχει ἡ στήλη τῆς Ἀφροδισίας, εὑρεθεῖσα ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς Δημητριάδος—Παγασῶν καὶ διατηροῦσα ἄριστα ὠραιότατην εἰκόνα, τὴν ὁποίαν, ἄνευ χρωμάτων ὁμως, ἀποδίδει ἡ παρατιθεμένη ἀπικόνισις. Ὑπάρχει σήμερον ἐν τῇ Α' αἰθούσῃ τοῦ Μουσείου Βόλου ὑπ' ἀριθ. 28 καὶ περιγράφεται εὐρύτατα ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Ἀ. Σ. Ἀρβανιτοπούλου «Θεσσαλικά Μνημεῖα. Περιγραφή τῶν στηλῶν» σελ. 188—194. Διερχόμενος ἐκεῖθεν ὁ Ἡπειρώτης καὶ ἡ Ἡπειρώτις, δύναται νὰ ἀτενίσῃ τὴν μορφήν, τὴν ἐνδυμασίαν, τὴν φυσιογνωμίαν καὶ ἐν γένει τὴν ἐμφάνισιν μιᾶς δεσποινίδος συμπολίτιδος αὐτοῦ πρὸ 2150 τοῦλάχιστον ἐτῶν· διότι ἡ στήλη τῆς Ἀφροδισίας δὲν εἶναι νεωτέρα τοῦ 225 π. Χ., οὔτε παλαιότερα τοῦ 250 π. Χ. Εὐκτὸν θὰ ἦτο ἂν τὰ «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» κατώρθουν νὰ ἀποδώσωσι καὶ διὰ χρωμάτων τὴν ὠραίαν ταύτην καὶ σπανιωτάτην καὶ μοναδικὴν γραπτὴν στήλην.

Ἡ ἐπιγραφή λέγει ὅτι ἡ Ἀφροδισία ἦτο θυγάτηρ τοῦ Θευδότου (=Θεοδότου) καὶ Ἡπειρώτις (=Ἡπειρώτις) τὴν πατρίδα, δὲν ἦτο ἔγγαμος, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ προσετίθετο «τοῦ δεινὸς γυνή», ὡς δεικνύει ἡ μελέτη τοῦ συνόλου τῶν στηλῶν· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνδυμασία τῆς εἶναι οὐχὶ ἐγγάμου, ἀλλὰ ἀγάμου καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μεμνηστευμένης ἤδη· διότι ὁ πέπλος, τὸν ὁποῖον φορεῖ, ἐξηρημένον ἐκ τῶν ὀπίσθεν τοῦ κρανίου καὶ καταπίπτοντα εὐρέως εἰς τὰ ὀπίσω τοῦ σώματος,

δηλοῖ ὅτι πρόκειται περὶ νύμφης· ἐπίσης καὶ ἡ

Μαρμαρίνη στήλη τῆς Ἀφροδεισίας μετὰ
πολυχρώμου γραπτῆς παραστάσεως
ἐκ Παγασῶν Θεσσαλίας

ριον τοῦ καλλιτέχνου ἢ στήλη καὶ κατεσκευάσθη,

πολυτελῆς θρονόμορφος
καθέδρα, ἐπὶ τῆς ὁποίας
κάθηται, ἀναγνωρίζεται
ὡς ἡ «νυμφοστόλος»
ἔδρα, κοινῶς «νυφο-
στόλης».

Ἐκ τούτων τῶν ἀπλου-
στάτων φαινομένων δύ-
ναται τις νὰ συναγάγη
ὀλόκληρον οἰκογενεια-
κὸν δράμα συγκινητικώ-
τατον: ἡ ἀτυχῆς Ἀφρο-
δεισία ὀλίγον πρὸ τοῦ
γάμου της, ἤδη μεμνη-
στευμένη, ἀπέθανε, καὶ
μὴ ἰδοῦσα τὸν πραγμα-
τικὸν ὑμέναιον, παρε-
στάθη ὑπὸ τῶν οἰκειῶν
της μετὰ τὸ ἔνδυμα τοῦ
γάμου καὶ ἐπὶ τῆς νυμ-
φοστόλου. Ἀκόμη πε-
ρισσότερον μᾶς συγ-
κινεῖ ἡ πρὸ τῆς λέξεως
«Θευδότου» ὑπάρχουσα
λέξις «Ἡδίστη», τὴν
ὁποίαν ἀπέξεσεν ὁ τεχνί-
της ἐπίτηδες, ἀλλ' ὅχι
τόσον, ὥστε νὰ μὴ δια-
κρίνηται.

Τίνα λόγον ἄρα γε
εἶχεν ἡ λέξις αὕτη, καὶ
πῶς ἔγινε τὸ λάθος νὰ
τεθῆ αὕτη καὶ κατόπιν
ἐν μέρει νὰ ἀποξεσθῆ; Ἡ
πιθανωτάτη τῶν εἰκα-
σιῶν εἶναι νὰ δεχθῶμεν
τὸ ἐξῆς: ὅταν παρηγ-
γέλθη εἰς τὸ ἐργαστή-
ριον τοῦ φυσικῶ

τί ὄνομα θὰ γράψῃ· ὁ οἰκεῖος τῆς Ἀφροδισίας, ἴσως ὁ μνηστήρ, ὑπαγορεύων τὸ ὄνομα Ἀφροδισία καὶ ἐνθυμηθεὶς τὴν ὠραίαν κόρην, ἐξέφερε μετὰ στεναγμοῦ τὸν χαρακτηρισμὸν «*Ἠδίστη*»! Γλυκυτάτη! Ὁ τεχνίτης, μὴ ἔχων λόγους νὰ συγκινηθῇ καθ' ὅμοιον τρόπον, ἔγραψε καὶ τὴν λέξιν ταύτην, τὴν ὁποίαν κατόπιν, εὐρεθέντος τοῦ λάθους, διατάχθη νὰ ἀποξέσῃ· ἀλλ' ὡς διὰ νὰ μείνῃ καὶ ἡ ἰδιαιτέρα αὐτῆ ἀνάμνησις, ἡ ἀπόξέσις δὲν ἔγινεν ἐντελής.

Ἐτερον νεαρὸν Ἡπειρώτην συναντῶμεν ἐν ἀγωνιστικῇ ἐπιγραφῇ τῆς Λαρίσης· τούτου τὸ ὄνομα δὲν περιεσώθη ὁλόκληρον. Ἡ ἐπιγραφή ἀναγράφει τοὺς νικητὰς εἰς τοὺς ἐκεῖ ἀγῶνας τῶν Ἐλευθερίων περὶ τὸ 170 π. Χ. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει: «*Ἀγενείους στάδιον*» ...*χου Ἡπειρώτης*». Νικητῆς λοιπὸν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν «ἀγενείων» καὶ εἰς τὸ ἀγώνισμα «στάδιον» ὑπῆρξεν ὁ ἄγνωστος υἱὸς τοῦ ...*χου* (π. χ. Ἀριστομάχου κτ.), Ἡπειρώτης τὴν πατρίδα· ἰδοὺ λοιπὸν καὶ ἔνδειξις ὅτι οἱ Ἡπειρώται δὲν παρημέλουν τὴν σωματικὴν ἀγωγὴν καὶ γυμναστικὴν.

Καὶ ἄλλων πολιτῶν Ἡπειρωτῶν, ἰδίως Κασσωπαίων, εὐρέθησαν ἐπιτύμβιοι στήλαι καὶ διατηροῦνται ἐν τῷ Μουσεῖῳ Βόλου. Περὶ τούτων ἴσως λάβωμεν ἀφορμὴν νὰ γράψωμέν τινα καὶ εἰς ἄλλο τεῦχος τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν».

ΑΛΕΞΙΟΣ ΣΠΑΝΟΣ

Υ Π Ο

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Ἐθν. καὶ Καποδ. Πανεπιστημίου

Μεταξὺ τῶν διαπρεπῶν λογίων τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ἑβδόμου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ὀγδοοῦ αἰῶνος, τῶν ἐξ Ἰωαννίνων καταγομένων, διαπρεπῆ ἀναμφιβόλως κατέχει θέσιν ὁ Ἀλέξιος Σπανός. Περὶ τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ ἐλαχίστας παρέχουσιν ἡμῖν εἰδήσεις οἱ περὶ τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν ἀσχοληθέντες καὶ ταύτας σφαλερὰς καὶ συγκεχυμένας. Τούτου ἔνεκα ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ ἐρευνήσω τὰ ἀφορῶντα τὸν βίον καὶ τὴν συγγραφικὴν δραῖσιν τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ καὶ δείξω τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀξίαν, τὴν παροραθεῖσαν.

I

Ὁ Γεώργιος Ζαβίρας ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον δις ἀναφέρει τὸν ἡμέτερον Σπανὸν ἀποδίδων εἰς αὐτὸν ἓν μόνον ἔργον, τὴν μετάφρασιν τῆς ἑξαβίβλου τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου μετὰ τοῦ περὶ συνοικεσίων ἐγχειριδίου ¹. Διάφορον τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ, ὡς φαίνεται, θεωρεῖ τὸν Ἀλέξιον Τζέτζην, τὸν καὶ Σπανὸν ἐπονομαζόμενον, ἀποδίδων εἰς αὐτὸν ἓν μόνον ἔργον, τὴν ποιητικὴν γραμματικὴν ². Τοῦναντίον ὁ Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας θεωροῦσι τὸν Ἀλέξιον Τζέτζην, τὸν ἐπονομαζόμενον Σπανόν, καὶ τὸν Ἀλέξιον Σπανόν, ὡς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, συγγράψαν ἀμφοτέρω τὰ ὑπὸ τοῦ Ζαβίρα ἀναφερόμενα ἔργα ³. Τὴν γνώμην ταύτην στηρίζουσιν, ὡς φαίνεται,

¹) Ἐνθ. ἀν. σ. 180 καὶ 205.

²) Ἐνθ. ἀν. σ. 134. Ὅτι ὁ Ζαβίρας θεωρεῖ τὸν Ἀλέξιον Σπανὸν διάφορον τοῦ Ἀλεξίου Τζέτζη, τοῦ ἐπονομαζομένου Σπανοῦ, καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς διαφόρου χρονολογίας τῆς ἀκμῆς αὐτῶν. Ὁ Ἀλέξιος Τζέτζης ἤκμασε κατὰ τὸ 1730 (ἔνθ. ἀν. σ. 134), ὁ δὲ Ἀλέξιος Σπανός κατὰ τὸ 1775 (ἔνθ. ἀν. σ. 180) ἢ τὸ 1777 (ἔνθ. ἀν. σ. 205). Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ἐπίσης ὅτι περὶ μὲν τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ σημειοὶ «ἐχρημάτισε καθηγητῆς τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει σχολῆς» (ἔνθ. ἀν. σ. 180 καὶ 205), περὶ δὲ τοῦ Ἀλεξίου Τζέτζη «ἦν δὲ φιλόσοφος καὶ ποιητῆς ἀριστος» (ἔνθ. ἀν. σ. 134).

³) Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ Νεοελλ. φιλολογία τόμ. Β' σ. 49 καὶ 337. Κ. Σάθα Νεοελλ. φιλολογία σ. 465.

καὶ ἐπὶ τοῦ Βεντότη ¹. Ἄλλ' ὁ Βεντότης παρατηρῶν τὰ ἀκόλουθα «Ἀλέξιος Τζέτζης ἐξ Ἰωαννίνων, ὃς καὶ Σπανός ὠνομάζετο, ἀνὴρ εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, πεπαιδευμένος ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, γραμματικὸς καὶ ποιητὴς ἄριστος. Συνέγραψε ποιητικὴν γραμματικὴν πληρεστάτην, ἀνέκδοτος. Ἐτελεύτησε τῷ 1736» ² μᾶλλον διακρίνει τὸν Ἀλέξιον Τζέτζην τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ, ἀφοῦ τὴν μετάφρασιν τῆς ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου δὲν ἀναφέρει ὡς ἔργον τοῦ Ἀλεξίου Τζέτζη τοῦ ἐπονομαζομένου Σπανοῦ.

Πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος ἂν ὁ Ἀλέξιος Τζέτζης, ὁ ἐπονομαζόμενος Σπανός, καὶ ὁ Ἀλέξιος Σπανός, ὁ μεταφραστὴς τῆς ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου εἶνε ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἢ δύο διάφορα πρέπει νὰ ἐξετασθῶσι τὰ ἔργα, τὰ ἀποδιδόμενα αὐτοῖς, τὰ τε τύποις ἐκδεδομένα καὶ τὰ ἀνέκδοτα.

II

Ὁ Ἡρακλείας Γεράσιμος θέλων νὰ ἐκδώσῃ τύποις τὴν εἰς τὸ ἀπλοῦν μεταπεφρασμένην ἑξαβίβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου ἀντιγράψας αὐτὴν ἐνεχείρισε τῷ Ἀλεξίῳ Σπανῷ, δούς αὐτῷ ἐντολὴν ὅπως, ἀφοῦ ἐξετάσῃ μήπως ἡ μετάφρασις αὕτη ἔχει ἀνάγκην διορθώσεως, συντάξῃ πίνακα ἀλφαβητικὸν αὐτῆς καὶ ἔγχειρίδιον περὶ συνοικεσίων κατὰ πλάτος, ἐπειδὴ ἡ βίβλος αὕτη συντόμως περιελάμβανε τὰ περὶ συνοικεσίων. Ὁ Σπανός λαβὼν τὴν μετάφρασιν καὶ ἔλθων εἰς Ἀδριανούπολιν ὡς διδάσκαλος τοῦ ἐκεῖ ἑλληνικοῦ σχολείου παρέβαλεν αὐτὴν πρὸς τὸ κείμενον ³ τῆς ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου, οὗτινος εὔρεν ἐν Ἀδριανουπόλει τὴν τύποις ἐκδοσιν, τὴν γενομένην τῷ 1540, εὐρὼν δὲ αὐτὴν ἐν πολλοῖς διεφθαρμένην διώρθωσεν αὐτὴν καὶ συντάξας τὸν τε ἀλφαβητικὸν πίνακα καὶ τὸ περὶ συνοικεσίων ἔγχειρίδιον ἔπεμψε τὴν ὅλην ἐργασίαν τῷ Ἡρακλείᾳ Γερασίμῳ.

¹) Ἐνθ. ἀν.

²) Μελετίου Ἀθηνῶν ἐκκλ. ἱστορ. τόμ. Δ' σ. 145.

³) Ἐσφαλμένως ὁ Σπ. Σακελλαριάδης ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Περὶ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ νομοφύλακος καὶ κριτοῦ Κ. Ἀρμενοπούλου» (Ἀθῆναι 1916 σ. 27 ὑποσ. 44) γράφει «τὴν παράφρασιν ταύτην παρέβαλεν ὡς λέγει ὁ Σπανός, πρὸς προηγουμένην, ἐκτυπωθεῖσαν κατὰ τὸ φημ' (1540) μ. Χ. ἔτος, ἣν εὔρεν εἰς Ἀδριανούπολιν». Ἡ παραβολὴ ἐγένετο πρὸς τὸ κείμενον, ὡς ῥητῶς λέγει ὁ Σπανός «εὔρον ἐνταῦθα (ἐν Ἀδριανουπόλει) τὴν ἑξαβίβλον ταύτην εἰς ἑλληνικὴν διάλεκτον, τυπωθεῖσαν εἰς Βασιλείαν κατὰ τοὺς φημ' ἀπὸ Χριστοῦ καὶ παραβαλὼν τὴν εἰς κοινὴν διάλεκτον μεταφρασεῖσαν βίβλον μὲ τὴν ἑλληνικὴν». Εἶνε φανερόν ὅτι ὁ Ἀλέξιος Σπανός εὔρεν ἐν Ἀδριανουπόλει τὴν πρώτην ἐκδοσιν τῆς ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου, τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Adameus Saalemborg τῷ 1540, πρὸς ἣν παρέβαλε τὴν μετάφρασιν.

ὅστις ἐξέδωκέν αὐτὴν τύποις τῷ 1744 ἐν Ἐνετίᾳ¹. Ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ, τῇ πρώτῃ, τῆς μεταφράσεως τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ τοῦ περὶ συνοικεσίων ἐγχειριδίου τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ προτάσσεται ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ πρὸς τὸν Γεράσιμον Ἡρακλείας ἐν εἴδει εἰσαγωγῆς, πρόλογος ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «τοῖς ἐντευξομένοις» τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας Γερασίμου, καὶ τρία ἐπιγράμματα τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ «Εἰς τὸν πανιερώτατον καὶ σεβασμιώτατον μητροπολίτην τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Ἡρακλείας κύριον κύριον Γεράσιμον», καὶ ἐπιτάσσεται «Πίναξ κατ' ἀλφάβητον τῆς βίβλου ταύτης»². Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ καὶ τοῦ προλόγου τοῦ Γερασίμου Ἡρακλείας μανθάνομεν τὰ ἀφορῶντα τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος ἔργου. Ἴδου τί ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων ἐν τῇ πρὸς τὸν Γεράσιμον ἐπιστολῇ αὐτοῦ ὁ Ἀλέξιος Σπανός. «Ταύτην τὴν βίβλον (τὴν Ἑξαβίβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου) οὐκ οἶδα ποῖος ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μας νῦν Ἑλληνας εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον μεταφράσας, καὶ ἡ θειοτάτη σου πανιερότης εὐροῦσα, καὶ ἀντιγράψασα, ὡς φιλομαθῆς καὶ ἐραστής ἔργων ἀγαθῶν, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ νόμου ὠφέλιμον, καὶ ταύτης τῆς βίβλου κατανοήσασα εἰς τὸ ἡμέτερον γένος, ὡσὰν ὅπου οὐδὲ ποσῶς τινες γινώσκουν, ἢ γνωρίζουν, ἐκεῖνα ὅπου οἱ νόμοι διαλαμβάνουσιν, ἑλληνικῇ διαλέκτῳ ὄντες γεγραμμένοι ἔσπευσας τύποις τὴν τοιαύτην βίβλον διδόναι οἰκείοις σου ἀναλώμασιν Καὶ δὴ τὴν βίβλον ταύτην δεδωκὼς εἰς ἐμένα, τὸν ἐλάχιστον αὐτῆς δοῦλον, νὰ καταστρώσω εἰς αὐτὴν ἓνα πίνακα κατ' ἀλφάβητον, διὰ νὰ εὐρίσκουν ἐκεῖνοι ὅπου τὴν μεταχειρίζονται μὲ εὐκολίαν κάθε ὑπόθεσιν, ἐπρόσταξεν, ὅτι καὶ νὰ τὴν στοχασθῶ ἀνίσως χρειάζεται καὶ ἐτέρας διορθώσεως. πρὸς τούτοις, ἐπειδὴ καὶ αὕτη

¹) Ἐσφαλμένως ὁ Ζαβίρας ἀναφέρει ὅτι ἡ πρώτη ἐκδοσις ἐγένετο τῷ 1777 (ἐνθ. ἀν. σ. 181 καὶ 205). Ἡ ἐκδοσις τοῦ 1777 εἶνε ἡ τρίτη, τῆς δευτέρας γενομένης τῷ 1766. Ὁρθῶς ὁ Παπαρόπουλος Βρετὸς (ἐνθ. ἀν. σ. 49) ἀναφέρει ὅτι ἡ πρώτη ἐκδοσις ἐγένετο τῷ 1744 ἐν Ἐνετίᾳ παρὰ Νικολαῷ τῷ Γλυκεῖ Ἐν τῇ Bibliographie hellénique τοῦ Legrand (τοῦ 18 αἰῶνος τομ. Α' σ. 319) εὐρίσκομεν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῆς πρώτης ταύτης ἐκδόσεως.

²) Ὁ Ζαβίρας φρονῶν ὅτι ἡ ἐκδοσις τοῦ 1777 εἶνε ἡ πρώτη σημειοῖ ἐσφαλμένως «προσέθετο δὲ (ὁ Ἀλέξιος Σπανός) οὐ μόνον τὸ περὶ συνοικεσίων ἐγχειρίδιον, ὅπερ αὐτὸς ἐκ πολλῶν ἐρανισάμενος συνέθετο (ὡς ἐν προοιμίῳ φησίν, ἀλλὰ καὶ κανόνας πολλοὺς ἐκ τε τῶν ἀποστολικῶν καὶ συνοδικῶν καὶ τῶν πατέρων τῶν μάλιστα ἐν χρήσει ὄντων τῇ βίβλῳ ταύτῃ ἀπλῆ διαλέκτῳ προσήρτησεν» (ἐνθ. ἀν. σ. 181). Ἄλλ' ἡ προσθήκη τῶν κανόνων δὲν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τῆς τρίτης ἐκδόσεως, ὅστις ῥητῶς λέγει «τὰ νῦν ἀξυνθεῖσα μετὰ τινων ἀποστολικῶν τε καὶ πατερικῶν κανόνων τῶν ἐν χρήσει καὶ πλέον ὠφελίμων εἰς τὸ αὐτὸ κοινὸν ἡμέτερον ἰδίωμα μεταφρασθέντων». Οἱ κανόνες οὗτοι ἐλλείπουσιν ἐν τε τῇ πρώτῃ (τοῦ 1744) καὶ τῇ δευτέρᾳ (τοῦ 1766) ἐκδόσει τῆς μεταφράσεως τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου.

ἡ βίβλος περὶ τῶν συνοικεσίων συντόμως πως διαλαμβάνει, νὰ γράψω ξεχωριστὰ περὶ τῶν συνοικεσίων κατὰ πλάτος τὸ κατὰ δύναμιν λαβὼν τὴν βίβλον καὶ εἰς Ἀδριανούπολιν ἔλθων διδάσκαλος τοῦ ἐν αὐτῇ ἑλληνικοῦ σχολείου, εὔρον ἐνταῦθα τὴν ἑξαβίβλον ταύτην εἰς ἑλληνικὴν διάλεκτον, τυπωθεῖσαν εἰς Βασιλείαν κατὰ τοὺς αἰσὶν ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ παραβαλὼν τὴν εἰς κοινὴν διάλεκτον μεταφρασθεῖσαν βίβλον μετὰ τὴν ἑλληνικὴν, εὔρον αὐτὴν εἰς πολλὰ διεφθαρμένην· καὶ διορθώσας κατὰ τὴν τάξιν, τὸ ὕφος, καὶ τὸ νόημα τῆς ἑλληνικῆς βίβλου, τελείαν, σώαν, καθαρὰν καὶ ἀνόθευτον ταύτην ἀπεκατέστησα. εἰς τὸ τέλος, καὶ τὸ περὶ τῶν συνοικεσίων ἐγχειρίδιον, ὅπερ ἀπὸ πολλῶν ἐρανισάμην κατὰ τὸ δυνατόν, γράψας, καὶ τὸν πίνακα κατ' ἀλφάβητον καταστρώσας, ἔτι δὲ καὶ τὸν τῶν τίτλων πίνακα εἰς κρείττονα σαφηνίας τάξιν μετενεγκών, τοῖς σοῖς ὑποτατόμενος, ὅσον μοι τὸ δυνατόν θείοις προστάγμασι». Ὁ δὲ Γεράσιμος Ἡρακλείας μετὰ τῶν ἄλλων λέγει ἐν τῷ προλόγῳ, τῷ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «τοῖς ἐντευξομένοις», «τὴν ὁποῖαν (τὴν ἑξαβίβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου) εὐρὼν ἐγὼ εἰς κοινὴν διάλεκτον μεταφρασθεῖσαν καὶ τὸ ὠφέλιμον ταύτης τῆς βίβλου γνωρίσας, διορθωθεῖσαν κατὰ τὴν τάξιν, ὕφος, καὶ νόημα τῆς πρωτοτύπου ἑλληνικῆς βίβλου τῇ ἐμῇ προτροπῇ παρὰ Ἀλεξίου Σπανοῦ, ὕφ' οὗ καὶ τὸ περὶ συνοικεσίων ἐγχειρίδιον προσετέθη, ἐστοχάσθην μὲ ὄσσην ἐπιμέλειαν νὰ τὴν βάλω εἰς τύπους, διὰ νὰ πολυπλασιασθῇ εἰς τὸ ἡμέτερον γένος».

Τῆς εἰς τὸ ἀπλοῦν μεταφράσεως τῆς ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου, ἦν ἀντιγράψας ἐνεχείρισεν ὁ Ἡρακλείας Γεράσιμος τῷ Σπανῷ πρὸς διορθώσιν, ἦτο κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Σπανοῦ ἄγνωστος ὁ μεταφραστής, «οὐκ οἶδα ποῖος ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μας νῦν Ἕλληνας εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον μεταφράσας». Δὲν εἶνε ὅμως δύσκολον νὰ προσδιορισθῇ ὁ μεταφραστής. Ὡς γνωστὸν πρὸ τῆς μεταφράσεως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ τῆς ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου, δύο Ἕλληνες λόγιοι εἶχον μεταφράσει αὐτὴν εἰς τὸ ἀπλοῦν, ὁ Νικόλαος Κουνάλης ὁ Κριτόπουλος καὶ ὁ Θεοδοσίος ὁ Ζυγομαλάς¹. Ὁ Νικόλαος Κουνάλης, ὅστις ἤκμασε κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος², μετέφρασε τὴν ἑξαβίβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ τὸ σύνταγμα τῶν κανόνων τοῦ Ματθαίου Βλαστάρεως εἰς τὸ ἀπλοῦν³,

¹) Κρομβάχερ ἱστορ. τῆς βυζαντ. λογοτεχνίας κατὰ μετάφρασιν Γ. Σωτηριάδου τόμος Β' σ. 398.

²) Ἐσφαλμένως ὁ Σάθας τάσσει αὐτὸν μετὰ τῶν λογίων τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος (ἐνθ. ἀν. σ. 411), ἐξ ἀβλεψίας δὲ ὁ Σικελλαριώδης γράφει Ἀκριτόπουλος ἀντὶ Κριτόπουλος (ἐνθ. ἀν. σ. 27). Κακῶς ὁ Σάθας καὶ ὁ Δημητριάδης (Προσθήκαι καὶ διορθώσεις σ. 72) καλοῦσιν αὐτὸν Κουνιάλην ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Κουνάλην (Περὶ καὶ Ν. Ἑλλ. τομ. ΙΑ τευχ. Δ' σ. 376)

³) Ἐσφαλμένως ὁ Σάθας σημειοῖ «ἔγραψε σύνταγμα κατ' ἀλφάβητον τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων καὶ τῶν νομιμῶν Ματθαίου τοῦ Βλαστάρεως (ἐνθ. ἀν. σ. 411) πρὸς βλ.

ὁ δὲ Θεοδοσίος ὁ Ζυγομαλᾶς, ὅστις ἤκμασε κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα, μετέφρασε τὴν Ἑξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ τὴν σύνοψιν νόμων τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου¹. Ἐκ τῶν δύο τούτων μεταφράσεων ὁ Γεράσιμος ἀναμφιβόλως εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν μετάφρασιν τοῦ Κουνάλη, ἣν ἀντιγράφας ἐνεχείρισε τῷ Ἀλεξίῳ Σπανῷ. Κατὰ ταῦτα ὁ Ἀλέξιος Σπανός διώρθωσε τὴν μετάφρασιν τοῦ Νικολάου Κουνάλη.

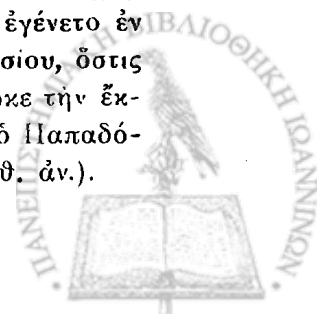
Ἡ κατὰ διόρθωσιν μετάφρασις αὕτη τοῦ Σπανοῦ ἐκδοθεῖσα τὸ πρῶτον ἐν Βενετία τῷ 1744 παρὰ τῷ Νικολάῳ τῷ Γλυκεῖ, τῷ ἕξ Ἰωαννίνων, ἐξεδόθη ἔπειτα τῷ 1766 παρὰ τῷ αὐτῷ Νικολάῳ τῷ Γλυκεῖ, τῷ 1777 ἐν Βενετία παρὰ τῷ Δημητρίῳ Θεοδοσίου, τῷ ἕξ Ἰωαννίνων, καὶ τῷ 1793, 1805 καὶ 1820 ἐν Βενετία παρὰ τῷ Πάνῳ Θεοδοσίου, τῷ ἕξ Ἰωαννίνων².

Ἄλλ' ἡ μετάφρασις αὕτη τοῦ Σπανοῦ εἶχεν ἀρκούσας ἑλλείψεις. Ἦδη ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς λογοπαικτῶν παρετήρησεν ὅτι ὁ Σπανός ἐσπάνισε τὴν Ἑξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου τῆς ἀρχαίας αὐτῆς ὠραιότητος, ὁ δὲ Κ. Κλωνάρης ἐξέδωκε τῷ 1833 ἐν Ναυπλίῳ νέαν μετάφρασιν τῆς Ἑξάβιβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου παρατηρῶν περὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Σπανοῦ τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ μετάφρασις δὲν ἔγεινεν ἀπὸ νομικὸν καὶ εἶναι γεμάτη λάθη· εἰς ταῦτα θὰ ὑπέπεσεν ὁ μεταφραστὴς καὶ ἀπὸ ἄγνοιαν τῆς ὕλης καὶ κατὰ μέρος ἴσως ἀπὸ ἑλλείψιν διωρθωμένου κειμένου. Ὁ μεταφραστὴς ἐκεῖνος δὲν ἐφύλαξε κάμμίαν τεχνικὴν λέξιν ἢ ἔκφρασιν, γλῶσσαν δὲ μετεχειρίσθη τὴν πολλὰ ἀπλὴν καὶ ἀναλελυμένην τοῦ καιροῦ ἐκείνου καὶ τοῦτο φέρει μεγάλην σύγχυσιν καὶ ἀσάφειαν εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν νόμων. Τὸ βιβλίον τοῦτο οὕτω μεταφρασμένον εἰς μὲν τὰς χεῖρας τοῦ δικαστοῦ καταντεῖ πολλάκις ἐπικίνδυνον, ὡς δυνάμενον διὰ τὰ εἰρημμένα ἐλαττώματα νὰ παρα-

Κρουμβάχερ (ἐνθ. ἀν.). Α. Δημητρακοπούλου Προσθήκαι καὶ Διορθώσεις σ. 72 καὶ Phil Mayer Die theol. Litt. der griech. Kirche im sechzehnten Jahrh. σ. 170.

¹) Κ. Διοβουνιώτου Θεοδοσίος Ζυγομαλᾶς σ. 27. Ἡ μετάφρασις τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ ἀμφοτέρων τῶν ἔργων εὗρηται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 1239 κώδικι τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων. Πρβλ. Ἐγκυκλοπαιδείαν Ersch καὶ Gruber I Section τόμ. 87 σ. 44 ἐ. ἐνθα καὶ περὶ κωδίκων περιεχόντων τὰς μεταφράσεις τοῦ Κουνάλη. Ὁ Μηνᾶς Μηνοῖδης ἀναφέρει ὅτι ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἰβήρων εὔρε χειρόγραφον περιέχον τὴν Ἑξάβιβλον διεσκευασμένην ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλᾶ κατ' ἐρωταπόκρισιν (Revue de Legislation 1846 Ἰούλιος).

²) Ἐσφαλμένως ὁ Zhishman (Das Eherecht der orientalischen Kirche 1864 σ. 67 πρβλ. καὶ μεταφρ. Ἀποστολοπούλου τομ. Α' σ. 130) σημειοῖ «Μεταγενέστεραι παραφράσεις τῆς Ἑξάβιβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου ἐξεδόθησαν ἐν Ναυπλίῳ ἢ τοῦ Δημητρίου Θεοδοσίου ἐν ἔτεσι 1805 καὶ 1820». Ἡ ἔκδοσις τοῦ 1805 καὶ 1820 ἐγένετο ἐν Βενετία ἐκ τῆς τυπογραφίας τοῦ Πάνου Θεοδοσίου, ὁ δὲ Δημήτριος Θεοδοσίος, ὅστις ἦτο τυπογράφος ἐν Βενετία (Ν. Ἑλλην. τόμ. ΙΓ' τεύχ. Γ' σ. 312 ἐ), ἐξέδωκε τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1777 τὴν περιέχουσαν τὴν μετάφρασιν τοῦ Σπανοῦ. Σφαλερῶς ὁ Παπαδόπουλος Βρετὸς ἀναφέρει ἔκδοσιν τοῦ 1806 ἀντὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1805 (ἐνθ. ἀν.).

σύρη καὶ τὸν ἔχοντα γνώσεις τινὰς τῆς νομικῆς, ὁ δὲ ἄπλοῦς πολίτης ἀπὸ τὴν μετάφρασιν ἐκείνην εἶναι ἀδύνατον νὰ σχηματίσῃ καθαρὰν ἰδέαν τῶν διατακτομένων. Ἀρκεῖ νὰ ἀνοίξῃ τις τὸ βιβλίον καὶ νὰ ἀναγνώσῃ τὴν τυχοῦσαν διάταξιν διὰ νὰ βεβαιωθῇ τὴν ἀλήθειαν ταύτην»¹. Καὶ ἄλλοι δὲ μετὰ τὸν Κλωνάρην μετέφρασαν τὴν Ἑξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου, καὶ δὴ ὁ Φλογαΐτης². Ὅπως ὁ ἀναγνώστης λάβῃ ἰδέαν τινὰ τῶν διαφορῶν τῶν διαφόρων μεταφράσεων παραθέτομεν κατωτέρω πίνακα, ἐν ᾧ τίθενται ἐκ παραλλήλου τὸ κείμενον τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ αἱ μεταφράσεις τοῦ Σπανοῦ, Κλωνάρη καὶ Φλογαΐτου τῆς ἀρχῆς τοῦ πρώτου τίτλου τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Ἑξάβιβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου.

Κείμενον Ἀρμενοπούλου	Μετάφρασις Ἀλεξίου Σπανοῦ	Μετάφρασις Κ. Κλωνάρη	Μετάφρασις Θ. Φλογαΐτου
Κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους οὔτε μοναρχίαι ἦσαν βασιλικαὶ ἀλλὰ δι' ὑπάτων τὰ τῶν Ῥωμαίων διυθύνοντο πράγματα· προεβάλλοντο γάρ, καθ' ἕκαστον χρόνον ὑπατοὶ δύο, καὶ ἀνεδέχοντο πάντα τὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικά. Καί ἵνα σαφέστερον καὶ συντομώτερον εἴπωμεν οὔτε νόμοι ἀκμήν, οὔτε βασιλεῖς ἦσαν, οὔτε ἐγγραφοὶ νόμοι ἐν βιβλίοις τεταγμένοι ἀναγραφόμενοι.	Εἰς τοὺς παλαιούς καιροὺς δὲν ἦσαν βασιλικαὶ μοναρχίαι, ἀλλὰ εἶχον κάποιους ἀνθρώπους ὁποῦ τοὺς ὠνόμαζον Ὑπάτους, καὶ ἐκεῖνοι ἐκυβερνοῦσαν τῶν Ῥωμαίων τὰ πράγματα. Διότι ἔβαναν κάθε χρόνον ἀπὸ δύο ἀνθρώπους, καὶ ἔπεναν ἐπάνω τους ἐκεῖνοι ὅλας τὰς υποθέσεις, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε νόμοι ἦσαν· καὶ διὰ νὰ εἰποῦμεν φανερώτερον καὶ συντομώτερον, ἀκόμη οὔτε Βασιλεῖς ἦσαν οὔτε νόμοι ἐγγράφοντο εἰς βιβλία διατεταγμένα.	Κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους δὲν ἦσαν βασιλικαὶ μοναρχίαι, ἀλλὰ τὰ πράγματα τῶν Ῥωμαίων ἐκυβερνοῦσαν ὑπατοὶ ἀνηγορεύοντο δὲ κατ' ἔτος δύο, καὶ ἀνεδέχοντο ὅλα τὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικά. Καὶ διὰ νὰ εἴπωμεν σαφέστερα καὶ συντομώτερα δὲν ἦσαν ἀκόμη οὔτε βασιλεῖς οὔτε νόμοι γραπτοὶ εἰς ὠρισμένα βιβλία.	Κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους δὲν ὑπῆρχον ἔτι ἐν Ῥώμῃ βασιλεῖς, ἀλλὰ δι' ὑπάτων διηυθύνοντο τὰ πράγματα τῶν Ῥωμαίων, ἀνηγορεύοντο δὲ κατ' ἔτος δύο ὑπατοὶ, οἵτινες ἀνεδέχοντο τὴν διαχείρισιν ὅλης τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας. Καὶ ἵνα σαφέστερον καὶ συντομώτερον ἐκφρασθῶμεν οὔτε νόμοι ἔτι ποσῶς ὑπῆρχον, οὔτε βασιλεῖς οὔτε νόμοι γραπτοὶ ἐν ὠρισμένοις βιβλίοις ἀναγραφόμενοι.

Ἐκτὸς τῆς μεταφράσεως τῆς Ἑξάβιβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου συνέταξεν ὁ Σπανός κατ' ἐντολὴν τοῦ Γερασίου ἐγχειρίδιον περὶ συνοικεσίων, ὅπερ ἀποτελούμενον ἐξ ὀκτὼ κεφαλαίων συνεξεδίδετο μετὰ τῆς μεταφράσεως. Τὸ

¹) Κωνσταντίνου τοῦ Ἀρμενοπούλου Πρόχειρον νόμων τὸ λεγόμενον ἢ Ἑξάβιβλος μεταφρασθεῖσα παρὰ Κ. Κλωνάρη (ἐν Ναυπλίῳ 1833) σ. β'—γ'. Ἐσφαλμένως ὁ Σακελλαριάδης (ἐνθ. ἀν. σ. 27) σημεῖοι «Ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἐξεδόθη ἢ Ἑξάβιβλος τὸ πρῶτον ἐν Ναυπλίῳ κατὰ τὸ 1833 ὑπὸ Κ. Κλωνάρη καὶ κατὰ τὸ 1835 ἐν Ἀθήναις τύποις Α. Κορομηλά». Ἡ ἔκδοσις τοῦ 1835 περιέχει τὸ κείμενον τοῦ Ἀρμενοπούλου, ἢ δὲ τοῦ 1833 τὴν μετάφρασιν τοῦ Κλωνάρη.

²) Οἱ δικαστικοὶ νόμοι τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς σχετικῆς νομολογίας τοῦ Ἀρείου Πάγου ὑπὸ Θ. Ν. Φλογαΐτου. Τόμος τέταρτος περιέχων τὴν Ἑξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου ἐν πρωτοτύπῳ καὶ ἐν μεταφράσει». Ἐν Ἀθήναις 1880.

ἔγχειρίδιον τοῦτο ἔχει ἀρκοῦσαν ἀξίαν, συχνή δ' αὐτοῦ ἐγένετο χρῆσις, οὕτως ὥστε διεσώθη καὶ ἐν πολλοῖς χειρογράφοις. Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι ἐκτὸς τοῦ ἔγχειριδίου τοῦ Σπανοῦ ὑπάρχει καὶ ἕτερον ἔγχειρίδιον περὶ συνοικεσίων τοῦ Ἀλεξίου Ἰσπανοῦ, σωζόμενον ἐν πλείσταις βιβλιοθήκαις¹. Τὸ ἔγχειρίδιον ὅμως τοῦτο τοῦ Ἀλεξίου Ἰσπανοῦ οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τὸ ἔγχειρίδιον τοῦ ἡμετέρου Ἀλεξίου Σπανοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κακῶς ἀντεγράφη.

Ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ τοῦ ἔγχειριδίου περὶ συνοικεσίων τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ ὑπάρχουσι καὶ τρία ἐπιγράμματα «Εἰς τὸν πανιερώτατον καὶ σεβασμιώτατον μητροπολίτην τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Ἡρακλείας κύριον κύριον Γεράσιμον» φέροντα ὑπογραφὴν «Τῆς ὑμετέρας πανιερότητος ἐλάχιστος δοῦλος Ἀλέξιος Σπανός». Τῶν τριῶν τούτων ἐπιγραμμάτων συγγραφεὺς εἶνε ὁ ἡμέτερος Ἀλέξιος Σπανός, ὅστις ἀναμφιβόλως ἔχει συντάξει καὶ τὰ δύο ἐπιγράμματα εἰς τὴν Γεωγραφίαν τοῦ Μελετίου τὰ φέροντα τὸ ὄνομα Ἀλέξιος Σπανός², ὡς καὶ τὰ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Σταύρου Μουλαῖμου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων «Ἀντιδοτάριον περὶ τῶν ἰοβόλων δηγμάτων»³. Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 241 κώδικι τοῦ μετοχίου τοῦ Παναγίου τάφου, τῷ περιέχοντι τὴν Γεωγραφίαν τοῦ Μελετίου, εὑρηνται καὶ δύο ἐπιστολαὶ πρὸς Χρῦσανθον, ὧν ἡ μὲν πρώτη φέρει ἐπιγραφὴν «Ἀναστασίου ἱερέως Βασιλείου ἱερέως τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ Ἀλεξίου Σπανοῦ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐπιστολὴ πρὸς Χρῦσανθον ἀφιερωτικὴ γραφεῖσα τῷ 1716»⁴, ἡ δὲ δευτέρα «Τὸ πρωτότυπον ἐπιστολῆς Ἀναστασίου ἱερέως καὶ Ἀλεξίου Σπανοῦ πρὸς Χρῦσανθον γραφείσης τῷ 1715»⁵. Δύσκολον εἶνε νὰ ἀποφανθῇ τις, ἐὰν ὁ Ἀλέξιος ὁ Σπανός, ὁ μετὰ τοῦ Ἀναστασίου ἱερέως γράψας τὰς ἀνωτέρω ἐπιστολάς πρὸς τὸν Χρῦσανθον, εἶνε ὁ ἡμέτερος Σπανός. Εἰς τοῦτο φαίνεται ὅτι ἀντίκει-

¹ Πρβλ. τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 35 κώδικα τῆς Ζαγοράς ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων Ζαγοράς Κ. Δυοβουνιώτου (Ν. Ἑλλ. τόμ. II' τευχ. Β σ. 214 πρβλ. καὶ τόμ. IA' τευχ. Γ' σ. 305), τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 5682 τοῦ ἀγίου Ὁρους (Σπ. Λάμπρου Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων). Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 2326 χειρόγραφον, ἀνήκον εἰς τὰ μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ καταλόγου τοῦ Σακελιώνοιο ἀποκτηθέντα χειρόγραφα, περιέχει τὸ ἔγχειρίδιον τοῦτο ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀλεξίου Ἰσπανοῦ ἔγχειρίδιον περὶ τῶν συνοικεσίων μεθ' ὄσης πλείστης σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας καὶ ἀκριβοῦς ἐπεξεργασίας συντεθέν τε ἀπλουσιτάτη φράσει καὶ ἐκδοθέν. ἐν τῷ περιέχονται πάντα τὰ κατὰ νόμον συγχωρητέα καὶ μὴ συνοικέσια».

² Ἐκδοσις Ἀνθίμου Γαζῆ τοῦ 1807 τόμ. Δ' σ. κ' καὶ Legrand ἐνθ. ἀν. σ. 216.

³ Legrand ἐνθ. ἀν. σ. 194.

⁴ Ἐξεδόθη ἐν Δ. Καμπούρογλου Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων τόμ. II σ. 364—367.

⁵ Ἐξεδόθη ἐνθ. ἀν. σ. 367.

ται ἡ ἀκόλουθος σημείωσις: «Οὗτοι πρῶτοι ἑξάδελφοι καὶ ἀδελφιδεῖς ἀπὸ ἀδελφᾶς τοῦ μακαρίτου Μελετίου, ὧν ὁ μὲν ἱερεὺς καὶ β' διδάσκαλος τῆς (λείπει) σχολῆς, ὁ δὲ πραγματευτὴς σπουδαῖος καὶ μουσικός»¹ δι' ἧς χαρακτηρίζεται ὁ 'Αλέξιος Σπανός «πραγματευτὴς σπουδαῖος καὶ μουσικός».

Εἰς πλείστας βιβλιοθήκας ἀπόκειται, ὡς ἐκ τῶν καταλόγων τῶν χειρογράφων τούτων γίνεται δῆλον, ἔργον φέρον ἐπιγραφὴν «'Αλεξίου Σπανοῦ τοῦ ἐξ 'Ιωαννίνων περὶ ποιητικῆς τέχνης εἴτ' οὖν στιχουργίας»². Τὸ ἔργον τοῦτο ἔχον μεγάλην ἀξίαν ἔμεινε μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτον. Τούτου ἕνεκα θεωρῶ ἀναγκαίαν ἐκτενῆ τινα περιγραφὴν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1368 κώδικος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου, τοῦ περιέχοντος τὸ ἀνωτέρω ἔργον. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 1368 χειρόγραφον, γραφὴν κατὰ τὸν 18 αἰῶνα, ἀποτελεῖται ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 162 ὧν δύο ἐν ἀρχῇ καὶ τέσσαρα ἐν τέλει ἄγραφα. Ἐν φύλλῳ 2^α ἀναγινώσκομεν:

«Κάποιος, ὃν ἐλησμόνησα, μοὶ ἄφησε πρὸ ἐτῶν 7—8 ἐν 'Αθήναις τὸ χειρόγραφον τοῦτο νὰ τὸ ἰδῶ καὶ ἔπειτα δὲν ἐφάνη πλέον νὰ τὸ ἀναζητήσῃ. Ὅθεν ἔκρινα νὰ τὸ δώσω εἰς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν βιβλιοθήκην.

Ἐν 'Αθήναις τῇ 3 Φεβρουαρίου 1892

Στέφανος Α. Κουμανούδης

Τὸ ἔργον ἄρχεται ἀπὸ τοῦ φύλ. 3^α φέρον ἐπιγραφὴν: «'Αλεξίου Σπανοῦ τοῦ ἐξ 'Ιωαννίνων περὶ ποιητικῆς τέχνης, εἴτ' οὖν στιχουργίας», διαιρεῖται δὲ εἰς τρία βιβλία, ἕκαστον τῶν ὁποίων ὑποδιαιρεῖται εἰς τμήματα, ἅτινα ὑποδιαιροῦνται εἰς κεφάλαια. Ἐκαστον βιβλίον ὡς καὶ ἕκαστον τμήμα καὶ κεφάλαιον φέρει ἰδίαν ἐπιγραφὴν. Τοῦ ὅλου ἔργου προηγεῖται προοίμιον (φυλ. 3^α — 6^β) καὶ ἔπεται ἐπίλογος (φυλ. 157^β). Τὸ προοίμιον ἔχει ὡς ἀκολούθως:

¹) Ἐνθ. ἀν. 368.

²) Ἰωάννου Σακκελίωτος Πατριακὴ βιβλιοθήκη κῶδιξ σοη'. Κ. Litizica κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Ρουμανίας κῶδιξ 641, ἐνθα ὀφθαλμοφανῶς πρόκειται περὶ περιλήψεως τοῦ ἔργου τοῦ Σπανοῦ, ὡς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἔργου καταφαίνεται. Τὸ ἔργον φέρει ἐπιγραφὴν «Περίληψις εἴτουν σύντομος ἐκθεσις τοῦ περὶ ποιητικῆς συγγράμματος 'Αλεξίου τοῦ Σπανοῦ εἰς εὐμάρειαν τῶν διδασκομένων» Ἄρχ. Ποιητικὴ ἐστὶ. Ἐν τέλει ἐν σ. 70, ἡ σημείωσις «Εἴληφε τέγμα ἐκ χειρὸς Γεωργίου Ἀμπελακιώτου 1764 Σεπτεμβρίου 13». Ἰωάννου Σακκελίωτος κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλ. τῆς Ἑλλάδος κῶδιξ 1368 πρβλ. ἔτι καὶ κῶδικα 2162 ἀνήκοντα εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ καταλόγου τοῦ Σακκελίωτος ἀποκτηθέντας κῶδικας. γεγραμμένου ὁμως διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς, δι' ἧς ἐγράφη καὶ ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 1368 κῶδιξ.

Προοίμιον

Περὶ ποιητικῆς ὡς ἐν προοιμίῳ βουλομένοις ἡμῖν ὀλιγ' ἄττα προανακρούσασθαι ἔδοξε διὰ τοῦ ὀρισμοῦ δηλῶσαι ταύτης τὴν ιδιότητα, ὅπως εἰς κατάληψιν ὡς οἷόν τε οἱ νέοι εὐμαρέστερον ἔλθωσι. Πάσης γὰρ ἐπιστήμης ἢ τέχνης καὶ παντὸς πράγματος ἢ ὄντοτης καὶ ἀξιοῦτος διὰ τοῦ ὀρισμοῦ κατάδηλος γίνεται. Ἔστι τοίνυν ἡ ποιητικὴ τέχνη ὡς ἐκ τοῦ α' καὶ β' κεφαλαίου ἐν τῷ περὶ ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους συνάγεται μίμησις πράξεως σπουδαίας ἢ φαύλης ἢ ὁμοίας ἐν πράγμασι διαφόροις τέλος ἔχουσα τὴν προτροπὴν διαφόρως ἐπὶ τὸ βέλτιον. Ταύτης δὲ τῆς ποιητικῆς τέχνης ὑποκείμενον περὶ ὃ καταγίνεται πάντα τὰ γεγονότα εἰσι πράγματα καὶ τὰ δυνάμενα γενέσθαι. Τρόποι δὲ δι' ὧν ἡ ποιητικὴ συντελεῖται τρεῖς εἰσι· πρῶτος ἡ τῶν συλλαβῶν ποσότης, δεύτερος τὰ μέτρα καὶ γ^{ος} τὸ ποίημα, τοῦτέστιν ὁ ἠδυσμένος λόγος, ὁ ἔχων ρυθμόν, ἁρμονίαν καὶ μέλος καὶ ὅ,τι ἄλλο παρόμοιον, περὶ ὧν ἅπαντα ἡμῖν ἡ ἑξῆς πραγματεία τολυπεύεται, εἰς τρία διαιρεθεῖσα κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ρηθέντων τῆς ποιητικῆς τέχνης τρόπων, παρὰ διαφορῶν συγγραφέων μεθ' ὄσης τῆς ἐπιμελείας συλλεχθεῖσα, ἐνὶ ἑκάστῳ κανόνι τε καὶ λέξει παράδειγμα ὑπὸ ποιητῶν ἔχουσα, οὐχ ὡς ἐκείνου μόνου τοῦ ποιητοῦ (οὔτινος ὁ στίχος εἰς παράδειγμα εἰσάγεται) οὕτω χρησαμένου, ἀλλ' εἰς ἐμπέδωσιν τοῦ λόγου ἑνὸς μόνου στίχου παρεισάγουσα, ὅπερ καὶ ἡμεῖς τὰ ἐκείνων ποιήματα ἀναγινώσκοντες ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν τῶν ἐν τῇ παρούσῃ πραγματεία ἔρανισθέντων ζητοῦντες εὐρίσκομεν. Δεῖ δὲ τὸν βουλόμενον ἐντελῶς κατὰ ποιητὰς γράφειν τέτταρα ταῦτα ἐν πᾶσι τῆς ποιητικῆς εἵδεσιν ἐπιμελέστατα φυλάττειν α^{ον} παλαιὰν ἱστορίαν β^{ον} μῦθον ἀλληγορικόν γ^{ον} λέξιν ποίαν καὶ ἀξιωματικὴν δ^{ον} καὶ τελευταῖον τὸ προσῆκον μέτρον. Ἡμῖν τε πάντας τοὺς ἀναγινώσκοντας ταύτην τὴν πραγματείαν συγγνώμην παρέχειν ἡμαρτηκόσι τίπου ἔγνωκότας, τὸ ἡμέτερον ἑλλιπὲς διὰ τῆς ἑαυτῶν ἐπιεικείας ἀναπληροῦντας· ἔστι γὰρ μεγάλη καὶ ὡς εἰπεῖν ἄπειρος σχεδὸν ἡ τῶν ποιητῶν ἀπολελυμένη ἄδεια, ὅθεν καὶ δηλίου δεῖται κολυμβητοῦ κατὰ τὴν παροιμίαν».

Ὁ δὲ ἐπίλογος οὕτως:

«Ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον περὶ τε τῶν ποιημάτων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς σημείων ἐν τρίτῳ τούτῳ βιβλίῳ γέγραπται παρ' ἡμῶν εἰδόντων καίπερ οὐδεις τῶν ἤδη Ἑλλήνων οἶδεν ἄνευ μιμήσεως τοιαῦτα ποιήματα ἢ δράματα γράψαι, ἐπεὶπερ αἶτε στροφαὶ καὶ ἀντιστροφαὶ, ἐπωδικὰ, μονοστροφικὰ καὶ ὅσα ἄλλα ἐκ πλειόνων μέτρων εἰς ἓν σύστημα συνάγεται διὰ λύρας ἤδετο κατὰ τε τὸν ἦχον ρυθμόν τε καὶ μέλος, ὅπερ ἠθέλεν ὁ ποιητὴς τοῦ δράματος τότε, οὐ δὲ ἦχου ρυθμοῦ τε καὶ μέλους τὴν τέχνην καὶ τὸν τρόπον οὐκ ἔχοντες ἤδη, τοῦ πανδαμάτορος χρόνου κατηναλωκότος ταῦτα καὶ

ποιήματα τοιαῦτα ἄνευ μιμήσεως οὐ δυνάμεθα γράψαι. Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἄνωφελές ὑπολάβοι τις τὸ βιβλίον τοῦτο· ἔστι γὰρ τὰ μάλιστα ἐπωφελές καὶ χρειώδες, τοῖς τε ἐπιεμένοις τοιαῦτα ποιήματα κατὰ μίμησιν γράφειν εὐμαρῶς ὅ,τι ἐν αὐτῷ εὐρίσκουσιν ὅποιον δὴ βούλονται τῶν ποιημάτων κατὰ μίμησιν γράψαι καὶ ἅπασι τοῖς φιλομαθέσι δι' αὐτοῦ ὅτι γινώσκουσι τίνος μέτρον ἔστι καὶ τίνα ὀνομασίαν ἕκαστον τῶν ποιημάτων ἔχει καὶ ὅποια δέχεται σημεῖα, ὧν ἕνεκα καὶ κατεστρώθη, ἵνα μὴ οἱ ἀναγινώσκοντες τὰ τοιαῦτα σύνθετα ποιήματα καὶ διάφορα συστήματα ἄμοιροι ᾧσι τῆς τῶν μέτρων γνώσεως, τῆς ὀνομασίας καὶ τῶν σημείων αὐτῶν τῶν ἀναγινωσκομένων ποιημάτων σποράδην ἐν τε τοῖς ὑπομνηματισταῖς τῶν δραματοποιῶν καὶ ἑτέροις διαφόροις βιβλίοις εὐρισκομένοις. Ἐνθεν ἡμεῖς ταῦτα μεθ' ὕψους τῆς ἐπιμελείας συλλέξαντες τὸ γ' τοῦτο βιβλίον ἐγράψαμεν εὐμαρῶς ὅπως ἔχουσι γινώσκειν καὶ συντιθέναι οἱ φιλομαθεῖς τὰ τοιαῦτα. Ὁ δὲ ἀναγινώσκωντες οἱ φιλομαθεῖς σὺν τοῖς ἄλλοις περιγραφεῖσι δυοῖς βιβλίοις, τῷ τε περὶ τῆς τῶν συλλαβῶν ποσότητος δηλ. α' βιβλίον καὶ τὸ περὶ μέτρων β' βιβλίον μέμνησθέ μου τοῦ εὐτελοῦς Ἀλεξίου Σπανοῦ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων διορθοῦντες οἱ εὐφυνέστεροι εἴ τι που καὶ σφάλμα ἐν αὐτοῖς εὐρεθῆι, τὸ ἐμὸν διὰ τῆς ἑαυτῶν εὐφυΐας ἀναπληροῦντες ὑστέρημα, ἀνθρώπινον ὄν τὸ ἁμαρτάνειν, οἷ τε δύο ὑπὲρ τὸν ἕνα».

Ἡ διαίρεσις τοῦ ἔργου κατὰ βιβλία καὶ κεφάλαια ἔχει ὡς ἀκολούθως :

BIBLION ΠΡΩΤΟΝ

Περὶ τῆς τῶν συλλαβῶν ποσότητος

(φ. 6β — 88α)

- φ. 6 β — 20 β Τμήμα α'. Περὶ τοῦ κατὰ προσωδίαν χρόνου.
 φ. 21 α — 37 β Τμήμα β'. Περὶ τῆς καταλήξεως τῶν ὀνομάτων.
 φ. 38 α — 47 β Τμήμα γ'. Περὶ ρημάτων.
 φ. 48 α — 51 β Τμήμα δ'. Περὶ ἄρθρου, ἀντωνυμίας, προθέσεως, ἐπιρρήματος καὶ συνδέσμου.
 φ. 52 α — 88 α Πίναξ τῶν διχρονογραφομένων λέξεων.

BIBLION ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Περὶ μέτρων

(φ. 88 β — 126 α)

- φ. 88 β — 98 β Τμήμα α'. Περὶ τῶν μερῶν ἐξ ὧν τὰ μέτρα.
 φ. 99 α — 110 β Τμήμα β'. Περὶ τῶν ἀπλῶν μέτρων.
 φ. 111 α — 118 α Τμήμα γ'. Περὶ τῶν συνθέτων μέτρων.
 φ. 118 β — 126 α Τμήμα δ'. Περὶ τῶν ἀσυναρτήτων.

BIBLION ΤΡΙΤΟΝ

Περὶ ποιήματος καὶ τῶν αὐτοῦ σημείων

(φ. 126 β—157 α)

φ. 126 β—150 β Τμήμα α'. Περὶ ποιημάτων.

φ. 151 α—157 α Τμήμα β'. Περὶ τῶν σημείων.

Ἐκαστον τμήμα ὑποδιαιρεῖται εἰς κεφάλαια. Οὕτω τὸ πρῶτον π. χ. τμήμα ὑποδιαιρεῖται εἰς ἕξ κεφάλαια τὰ ἀκόλουθα: 1) Περὶ βραχείας συλλαβῆς, 2) Περὶ μακρᾶς συλλαβῆς, 3) Περὶ κοινῆς συλλαβῆς, 4) Περὶ συνθέτων, 5) Περὶ τῶν παραγῶγων, 6) Περὶ τινῶν κανόνων καθόλου.

Ταῦτα περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ περὶ στιχουργίας¹.

III

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἀνεκδότου περὶ στιχουργίας ἔργου καλεῖ ἑαυτὸν Ἀλέξιον Σπανόν, «μέμνησθέ μου τοῦ εὐτελοῦς Ἀλεξίου Σπανοῦ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων», οὐχὶ δὲ Ἀλέξιον Τζέτζην ἢ Σπανόν, πάντα δὲ τὰ χειρόγραφα, τὰ περιέχοντα τὸ ἀνεκδοτὸν τοῦτο ἔργον, ἀποδίδουσι αὐτὸ εἰς τὸν Ἀλέξιον Σπανόν καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Ἀλέξιον Τζέτζην ἢ Σπανόν. Ταῦτα καὶ ἡ σύμπτωσης τῆς καταγωγῆς ἐξ Ἰωαννίνων καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς ἀμφοτέρων πείθουσιν ὅτι ὁ Ἀλέξιος Τζέτζης ἢ Σπανός καὶ ὁ Ἀλέξιος Σπανός εἶνε ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Κατὰ ταῦτα ὁ Ἀλέξιος Σπανός ἐκτὸς τῆς διορθώσεως τῆς μεταφράσεως τοῦ Προχείρου τοῦ Ἀρμενοπούλου ἔγραψεν ἴδια ἔργα, τὸ περὶ συνοικεσιῶν ἐγγειρίδιον, ἐκδοθὲν τύποις, καὶ τὸ περὶ στιχουργίας, μείναν ἀνεκδοτὸν, συνέθετο δὲ τὰ ἐπιγράμματα, τὰ φέροντα τὸ ὄνομά του, ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τῆς μεταφράσεως τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου, τῆς Γεωγραφίας τοῦ Με-

¹) Ὁ Σάθας ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀλέξιος Σπανός συνέταξε «κατὰ Βεντώτην γραμματικὴν καὶ ποιητικὴν ἀνεκδότους» (ἐνθ. ἀν. σ. 466), ἀλλ' ὁ Βεντότης γράφει «Συνέγραψε ποιητικὴν γραμματικὴν πληρεστάτην ἀνεκδοτος» (ἐνθ. ἀν. σ. 145), ἐξ οὗ ὀφθαλμοφανῶς καταφαίνεται ὅτι κατὰ τὸν Βεντότην ὁ Ἀλέξιος Σπανός ἔγραψεν ἔργον ἐν «ποιητικὴν γραμματικὴν» καὶ οὐχὶ δύο «γραμματικὴν καὶ ποιητικὴν» ὡς ὁ Σάθας λέγει. Καὶ ὁ Ζαβίρας ὀρθῶς ἀναφέρει «ποιητικὴν γραμματικὴν πληρεστάτην ὁμως σώζεται ἔτι ἀνεκδοτος» (ἐνθ. ἀν. σ. 134). Κατὰ ταῦτα ὁ Ἀλέξιος Σπανός δὲν ἔγραψε γραμματικὴν καὶ ποιητικὴν, ἀλλὰ μόνον ποιητικὴν γραμματικὴν ἤτοι τὸ ἀνωτέρω περὶ στιχουργίας ἔργον. Θὰ ἦτο ἄλλως τε παράδοξον, ἐὰν ὁ Ἀλέξιος Σπανός ἔγραφε γραμματικὴν καὶ ποιητικὴν, ἢ μὲν ποιητικὴ νὰ ἐσώζετο εἰς πολλὰ χειρόγραφα, ἢ δὲ γραμματικὴ εἰς οὐδέν, οὐδεμία δὲ περὶ αὐτῆς νὰ ὑπῆρχεν εἰδησις, καθόσον ἡ εἰδησις τοῦ Σάθα προέρχεται ἐξ ὀφθαλμοφανοῦς παρεξηγήσεως τῶν ὑπὸ τοῦ Βεντότη γραφομένων.

λειού 'Αθηνῶν καὶ τοῦ 'Αντιδοταρίου τοῦ Σταύρου Μουλαΐμου. Τούναντιον ὁ 'Αλέξιος Σπανός ὁ μετὰ τοῦ 'Αναστασίου ἱερέως γράψας τὰς δύο ἐπιστολάς πρὸς Χρῦσανθον φαίνεται ὅτι εἶναι ἄλλος ἢ ὁ ἡμέτερος 'Αλέξιος Σπανός, διότι ἐκεῖνος χαρακτηρίζεται «ὡς πραγματευτῆς σπουδαῖος καὶ μουσικός». Κατὰ ταῦτα ὁ ἡμέτερος 'Αλέξιος Σπανός δὲν εἶνε ὁ ἐκ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Μελετίου ἀνεψιὸς αὐτοῦ.

Περὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως τοῦ 'Αλεξίου Σπανοῦ οὐδὲν γνωρίζομεν. Ἐκ τοῦ Ζαβίρα¹ ὅμως καὶ τοῦ Βεντότη² πληροφορούμεθα τὸν χρόνον τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐπελθόντος τῷ 1736. Ἐκ παραδρομῆς ἀναμφιβόλως³ ὁ Σάθας σημειοῖ «ἀπεβίωσεν ὁ Σπανός ἐν ἔτει 1733» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ 1736, καθόσον καὶ τὴν εἶδησιν ταύτην ἀναμφιβόλως ἔχει παραλάβει ὁ Σάθας ἐκ τοῦ Βεντότη. Καὶ ἠδύνατο μὲν τις νὰ ἐγείρη τὴν ἔνστασιν ὅτι πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἀπέθανεν ὁ 'Αλέξιος Σπανός τῷ 1736, ἀφοῦ ἡ μετάφρασις αὐτοῦ μετὰ τοῦ περὶ συνοικεσίων ἐγχειριδίου καὶ τῶν ἐπιγραμματικῶν εἰς τὸ ἔργον ἐξεδόθη τῷ 1744, πῶς ἦτο δηλαδὴ δυνατόν νὰ ἐξεδόθη τὸ ἔργον κατὰ τὸ 1744, εἰὰν τὴν ἀνατεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Γερασίμου ἐνιολὴν εἶχεν ἐκτελέσει ὁ 'Αλέξιος Σπανός πρὸ τοῦ 1736. 'Αλλ' ἡ ἔνστασις αὕτη δὲν εἶνε σοβαρά, διότι ἠδύνατο κάλλιστα ὁ 'Αλέξιος Σπανός πρὸ τοῦ 1736 νὰ εἶχεν ἀποπερατώσει καὶ ἀποστείλει τὴν ἐργασίαν πρὸς τὸν Γεράσιμον, ὁ δὲ Γεράσιμος ἔνεκα τῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν μεγάλων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐξόδων τῆς ἐκδόσεως νὰ μὴ ἠδυνήθη πρότερον νὰ ἐκδώσῃ αὐτήν⁴.

¹) Ἐνθ. ἀν. σ. 134.

²) Ἐνθ. ἀν. σ. 145.

³) Ἐνθ. ἀν. σ. 466.

⁴) Κατὰ τὸ 1726 τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας Καλλινίκου τοῦ Ναξίου ἐκλεγέντος οἰκουμενικοῦ πατριάρχου εἰς διαδοχὴν τοῦ παυθέντος Ἱερεμίου Γ' καὶ ἀποπλήκτου γενομένου ἐξελέγη οἰκουμενικὸς πατριάρχης ὁ Νικομηδείας Παΐσιος, ὅστις ἀνέδειξε μητροπολίτην Ἡρακλείας τὸν Γεράσιμον. Κατὰ ταῦτα ἡ διόρθωσις τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ ἡ συγγραφή τοῦ περὶ συνοικεσίων ἐγχειριδίου θὰ ἐγένετο μετὰ τὸ 1726. Ὁ Γεράσιμος Ἡρακλείας ἀπεβίωσε τῷ 1760 ὑπερογδοηκοντούτης. (Περὶ τοῦ Ἡρακλείας Γερασίμου πρβλ. ἰδίᾳ Μ. Γεδεῶν Οἱ τελευταῖοι μητροπολίται τῆς Ἡρακλείας 1714—1830 ἐν Ἐκκλ. Ἀληθία ἔτ. Γ' τευχ. λε' 7 Ἰουνίου 1883 σ. 545—550). Κατὰ ταῦτα, ὅτε ἐγένετο ἡ δευτέρα ἐκδοσις τοῦ ἔργου τοῦ 'Αλεξίου Σπανοῦ τῷ 1766 «ἐπιμελεία τε καὶ ἐπιστάσις τοῦ αἰδεσιμωτάτου κυρίου Σπυρίδωνος Μήλια ἀρχιμανδρίτου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας» εἶχεν ἀποθάνει ὁ Γεράσιμος Ἡρακλείας. Ὁ 'Αλέξιος Σπανός διεδέχθη ἐν τῇ σχολῇ τῆς Ἀδριανουπόλεως τὸν Ἀθανάσιον Βουθροντήν, τὸν ἐξ Ἰωαννίνων, τὸν διδάξαντα ἐν Ἀδριανουπόλει ἀπὸ τοῦ 1715—1725, ἔμεινε δ' ἐκεῖ διδάσκων μέχρι τοῦ θανάτου του. μετὰ τὸν ὁποῖον διωρίσθη διδάσκαλος ὁ Σταμάτιος Παπᾶ ὁ ἐκ Κορνοφωλεᾶς (Ματθαίου Παρανίκα Σχεδίασμα σ. 42). Κατὰ τὸν Παρανίκαν ἡ διόρθωσις τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀρμενοπούλου ἐγένετο τῷ 1730 (ἐνθ' ἀν.) Δυστυχῶς ὁ Παρανίκας δὲν ἀναφέρει πόθεν παρέλαβεν ἢ ποῦ στηρίζει τὴν εἰκασίαν ταύτην.

Περὶ τῆς ἀξίας τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρχη ἀμφιβολία. Ἦδη ἡ ἀνάθεσις τῆς διορθώσεως τῆς μεταφράσεως τοῦ Προχείρου τοῦ Ἀρμενοπούλου εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείας Γερασίμου καὶ ἡ ἐντολὴ τῆς συγγραφῆς ὑπ' αὐτοῦ ἰδίου ἐγχειριδίου περὶ συνοικεσίων ἀποδεικνύουσι τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ, ἀνευ τῆς ὁποίας δὲν θὰ ἀνέθετεν ὁ Ἡρακλείας Γεράσιμος τὴν ἐργασίαν ταύτην εἰς τὸν Σπανόν, οὐδὲ περατωθεῖσαν θὰ ἐξέδιδε τύποις, οὐδὲ θὰ ἐπεκράτει αὕτη ἐπὶ μακρὰ ἔτη καταστᾶσα ἔργον κοινῆς χρήσεως. Καὶ τὸ γεγονός δὲ ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη καὶ δὴ τὸ περὶ συνοικεσίων ἐγχειρίδιον τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ, παρὰ τὴν πολλάκις τύποις ἔκδοσιν αὐτοῦ, εὔρηται ἐν πλείστοις χειρογράφοις ἀποκειμένοις ἐν διαφόροις βιβλιοθήκαις, ἀποδεικνύει τὴν ἀξίαν καὶ σημασίαν, ἣτις ἀπεδίδετο εἰς αὐτό, καὶ τὴν κοινὴν ἀναγνώρισιν καὶ χρῆσιν αὐτοῦ ἐπὶ μακρὰ μετὰ τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ ἔτη. Αἱ περὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀρμενοπούλου κρίσεις τοῦ Κλωνάρη οὐδόλως μειοῦσι τὴν ἀξίαν τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ, διότι βεβαίως ὁ Ἀλέξιος Σπανός δὲν ἦτο νομικὸς κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν καὶ τὸ κείμενον τοῦ 1540, τῆς πρώτης ἐκδόσεως τύποις τοῦ Προχείρου τοῦ Ἀρμενοπούλου, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου διώρθωσε τὴν μετάφρασιν, δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένον σφαλμάτων, ἀλλ' ἡ ἀξία προσώπου τινὸς προσδιορίζεται ἀσφαλῶς καὶ δικαίως διὰ τῆς συγκρίσεως αὐτοῦ πρὸς τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ καὶ οὐχὶ πρὸς ἄλλους ζήσαντας κατ' ἄλλην ἐποχὴν, ὁ δὲ Ἀλέξιος Σπανός συγκρινόμενος πρὸς τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ κατέχει διαπρεπῆ μεταξὺ αὐτῶν θέσιν. Μεγαλειτέρα ἀναμφιβόλως τῆς ἀξίας τῶν νομοκανονικῶν ἔργων τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ εἶνε ἡ ἀξία τοῦ περὶ στιχουργίας ἔργου αὐτοῦ, ὅπερ, δυστυχῶς ἀνέκδοτον μείναν, εἶνε ἄξιον ἰδίας μελέτης καὶ σπουδῆς ὑπὸ τῶν περὶ τὸ θέμα τοῦτο ἀσχολουμένων φιλολόγων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων γίνεται δῆλον ὅτι ὁ Ἀλέξιος Σπανός, ὁ χρηματίσας διδάσκαλος τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει σχολῆς, εἶνε εἷς τῶν διαπρεπῶν λογίων τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ἑβδόμου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ ἰδίᾳ διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ τὰ μάλιστα συμβαλὼν εἰς τὸν πνευματικὸν διαφωτισμὸν καὶ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὑπὸ τὴν δουλείαν διατελοῦντος Ἑλληνισμοῦ.

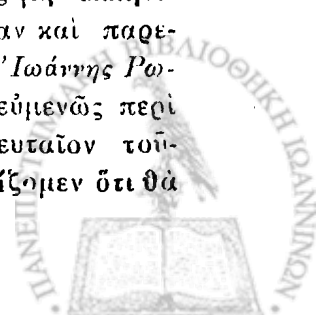
ΕΛΕΝΗ ΑΓΓΕΛΙΝΑ ΔΟΥΚΑΙΝΑ
ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΣΙΚΕΛΙΑΣ ΚΑΙ ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟ

ΜΗΧΑΗΛ Α. ΔΕΝΔΙΑ

Τὰ ἀφορῶντα τὴν Ἑλληνίδα καὶ δὴ Ἡπειρωτὴν βασίλισσαν τῆς Σικελίας καὶ Νεαπόλεως Ἑλένην Ἀγγελῖναν ἀνάγονται ὄχι μόνον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Δύσεως καθόλου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἡπείρου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Ἑλλάδι φραγκοκρατίας καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν μεγάλην ἐποχὴν τοῦ Μιχαὴλ Β'. Ἀγγέλου Δούκα, δεσπότη τῆς χώρας ταύτης. Εἶναι δὲ ἡ ἐποχὴ αὕτη τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν ἀγῶνων τοῦ μεγαλεπηβόλου τούτου ἡγεμόνος, περὶ τοῦ ὁποίου ἐπιφυλασσόμεθα νὰ διαλάβωμεν προσεχῶς ἐν ἰδιαιτέρῳ μονογραφίᾳ, κατὰ τὴν κρίσιν ἡμῶν σπουδαιότατη. Ἐξεταζομένη καθ' ἑαυτὴν ἡ ἐποχὴ Μιχαὴλ τοῦ Β'.¹ ἀπὸ μὲν γενικωτέρας Ἑλληνικῆς ἀπόψεως παρουσιάζει περίοδον ἀληθοῦς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα, περίοδον, καθ' ἣν τὸ τμήμα τοῦτο τῆς ὅλης φυλῆς συστηματικῶς ὀργανοῦται κατὰ τῶν Φράγκων λαμβάνον ἀκριβῶς ὡς ὑποδείγματα αὐτοῦς τούτους καὶ στρατιωτικῶς μορφούμενον καὶ συν-

¹) Τὰ τοῦ βίου καὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ Μιχαὴλ Β'. εἶναι ὀλίγον τι σκοτεινὰ ἐν ταῖς πηγαῖς. Ὅσα γνωρίζομεν πρὸ αὐτοῦ προέρχονται εἴτε ἐκ τῶν βυζαντινῶν πηγῶν, αἵτινες ἐνεπνέοντο ἀποκλειστικῶς παρὰ τῆς ἀντιπάλου αὐτῆς τῆς Νικαίας, εἴτε ἐκ λατινικῶν, αἵτινες περιλαμβάνουσι καὶ τὰ κατὰ τοῦ Μιχαὴλ εἰς τὸν ἴδιον κυκεῶνα συγχύσεως λόγῳ ἀγνοίας ἢ διαστροφῆς ἐκ μίσους ἢ περιφρονήσεως, εἰς ὃν οἱ Δυτικοὶ περιπίπτουσι κατὰ κανόνα προκειμένου περὶ τῶν Ἀνατολικῶν πραγμάτων. Κατὰ τὰς πηγὰς ταύτας ἰδίως τὰς βυζαντινάς, ὁ Μιχαὴλ Β' ὑπῆρξεν ἄπιστος καὶ δόλιος, ἡγεμὼν βάρβαρος, τέρας φιλοδοξίας καὶ κακίας. Ἐν τούτοις οἱ νεώτεροι δείκνυνται ἐπιεικέστεροι εἰς τὰς κρίσεις των. Ὁ Σάβας, *Μνημεῖα Ἑλλην. Ἱστορίας*, τ. IV, σ. XIV, εἰς γενικὰς κρίσεις περὶ τῆς δυναστείας τῶν ἐν Ἡπειρῷ Ἀγγέλων θεωρεῖ ἐκτὸς ἀμφιβολίας «ὅτι χάρις εἰς τούτους ἐσώθη ἡ ἡπειρωτικὴ Ἑλλὰς ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς (sic) τῶν σταυροφόρων καὶ τῶν Βουλγάρων· ὁ παρ' αὐτῶν διεξαχθεὶς ἀγὼν κατὰ παντὸς μὴ ἑλληνικοῦ ἑσταμάτησε τὴν καταστροφὴν, ἐξησθένεισε τὴν λατινικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ παρεκέυασεν εἰς τοὺς ἐν Νικαίᾳ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κοινῆς πόλεως». Ὁμοίως ὁ *Γωάννης Ρωμανός* *Περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου*, Κέρκυρα 1825 ἐκφράζεται λίαν εὐμενῶς περὶ τοῦ Μιχαὴλ Α' καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ Β'. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὸν τελευταῖον τούτον ἡγεμόνα ἔχουσι ἀνάγκην ἰδίως συνολικῆς μελέτης. Καὶ ταύτην ἐλπίζομεν ὅτι θὰ δυνηθῶμεν νὰ παρουσιάσωμεν λίαν προσεχῶς.

τασσόμενον θέτει τὰς βάσεις τῆς ἀνὰ μέσον τῆς προσεχοῦς δουλείας διατηρήσεως τοῦ ἔθνους καὶ τῆς συνεχοῦς αὐτοῦ ἐνόπλου διαμαρτυρίας κατὰ τῆς ἀκατανομάστου δουλείας, εἰς ἣν εἶχεν ὑποβληθῆ. Αὐταὶ αἱ χῶραι τοῦ παλαιοῦ Ἑπειρωτικοῦ δεσποτάτου ὑπῆρξαν μετὰ τοῦ καθ' ὅμοιον σύστημα ὀργανωθέντος Μορέως, αἱ κοιτίδες, τὰ εὐλογημένα φυτώρια τῶν ἠρώων τῆς ἐλευθερίας, τὰ ὄρη αὐτῶν ἐγένοντο τὰ καταφύγια καὶ αἱ σκοπιαὶ τῶν κλεφτῶν καὶ ἀρματωλῶν, οἵτινες ἔκαμνον τοὺς Τούρκους νὰ τρέμουν καὶ ὑπεμίμνησκον τοὺς Εὐρωπαίους τὴν ὑπὸ τὴν σποδιὰν ὑπαρξιν τοῦ σπινθῆρος, ὁ ὁποῖος ἔμελλε μίαν ἡμέραν νὰ ἀποδώσῃ τὰς ἐλευθερίας εἰς τὸ Γένος μεταβάλλων τὴν ὄψιν τῆς ἀνατολῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον.

Ἀπὸ δὲ μερικωτέρας, Ἑπειρωτικῆς ἀπόψεως οἱ χρόνοι τοῦ Μιχαὴλ Β'. ἀποτελοῦσι περίοδον δόξης, ἣν ὁ τόπος αὐτὸς εἶχε νὰ γνωρίσῃ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Πύρρου καὶ ἥς ἐπ' ὀλίγον ἐγεύθη ἐπὶ Θεοδώρου Ἀγγέλου. Ἐποχὴ μεγάλη, καθ' ἣν οἱ Ἑπειῶται ἐλεύθεροι ἀπὸ παντὸς ἔδιδον πριγκιπίσας ὡς βασιλίσσας εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν φραγκικὴν ἐπικράτειαν τῆς Πελοποννήσου, ἠγωνίζοντο ἐν τοῖς πρώτοις τῶν Ἑλλήνων ὑπὲρ τῆς δι' αὐτῶν ἀνακτήσεως τῆς Πόλεως, ἐκράτουν ἐν σεβασμῶ ἔχθρους καὶ φίλους, ἤκμαζον ἐσωτερικῶς, ὥστε νὰ συντηρῶσι μεγάλας στρατιάς καὶ ἦνθουν εἰς τὰς τέχνας, ὧν διατηροῦνται εἰσέτι τὰ ἔργα ἐν Ἄρτῃ καὶ ἄλλαχού.

Τῆς θυγατρὸς τοῦ Μιχαὴλ τούτου Ἑλένης θὰ παρακολουθήσωμεν κατωτέρω τὴν τραγικὴν ἐν πολλοῖς σταδιοδρομίαν, ἣτις διὰ μεγαλοπρεπῶν γ. μηλίων πομπῶν καὶ ἐκδηλώσεων ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως δύο λαῶν καταλήγει εἰς τὴν φρικτὴν ἀπομόνωσιν ἐντὸς τῶν τεσσάρων τοίχων τῆς φυλακῆς, εἰς παντελῆ ἐγκατάλειψιν καὶ ἐν τέλει εἰς ἓνα θάνατον, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ—καὶ ἐνέπνευσεν—εἰς μὲν τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς καλλιτέχνας ὡραῖα ἔργα, εἰς πάντας δὲ βαθύτατον οἶκτον καὶ νὰ ἐμβάλῃ εἰς σκέψεις περὶ τῆς εὐχερείας τῆς μεταστροφῆς τῶν ἀνθρωπίνων τυχῶν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἀντίθετον. Παρατρέχοντες τὰ γνωστὰ σημεῖα θὰ πραγματευθῶμεν ἐκτενέστερον πλὴν ἄλλων καὶ τὰ κατὰ τὴν βασίλισσαν Ἑλένην Ἀγγελίναν μετὰ τὴν σύλληψιν αὐτῆς παρὰ τοῦ Καρόλου Α'. καὶ δὴ τὰ κατὰ τὸ ἀποτυχὸν σχέδιον δευτέρου αὐτῆς συνοικεσίου μετὰ τοῦ Ἐρρίκου, ἱμφάντου τῆς Καστιλίας, σημεῖον τῆς ἱστορίας, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἀπασχολήσει ἰδιαίτερώς τὴν προσοχὴν τῶν σχετικῶς ἀσχοληθέντων.

Ἡ πολιτικὴ τῆς διὰ κηδεστικῶν μεταξὺ δύο δυναστειῶν ἐπιτευξέως στενοτέρας συσφίξεως τῶν σχέσεων, ἐνίστε δὲ καὶ συνεργασίας τῶν συγγενευσῶν αὐλῶν εἶναι τόσον παλαιὰ ὅσον καὶ ἡ ἱστορία τῶν δυναστειῶν, ὅσον καὶ ἡ ἱστορία τῶν διεθνῶν σχέσεων. Ὑπῆρξαν μάλιστα εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς ἡγεμονικοὶ οἴκοι, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ μέσου τούτου οὐχὶ μόνον εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐπίρρωσιν συνετέλεσαν, ἀλλὰ καὶ γενικωτέραν

τινὰ προσέγγισιν πλειόνων χωρῶν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιφέρωσιν. Ἄρκου-
μεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἐκ τῆς νεωτέρας ἱστορίας τὴν κλασσικὴν περίπτωσιν
τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας Χριστιανοῦ τοῦ Θ', δικαίως ἐπιλεγομένου
«πάππου τῆς Εὐρώπης»· διότι ἐκτὸς τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γεωργίου, γενομένου
κατὰ τὸ 1863 βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, καὶ τοῦ ἐγγονοῦ αὐτοῦ Ἄκωνος,
ἐκλεγέντος κατὰ τὸ 1905 βασιλέως τῆς Νορβηγίας, ἔσχε τὴν εὐτυχίαν νὰ
νυμφεύσῃ ἐκ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ τὴν μὲν Μαρίαν μετὰ τοῦ κατόπιν αὐ-
τοκράτορος τῆς Ρωσίας Ἀλεξάνδρου τοῦ Γ', τὴν δ' Ἀλεξάνδραν μετὰ
τοῦ μετέπειτα βασιλέως τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ Ἰρλανδίας Ἐδουάρ-
δου τοῦ Ζ'.

Ἡ τοιαύτη πολιτικὴ ἦτο φυσικὸν εἰς χρόνους, καθ' οὓς τὴν κυβέρ-
νησιν τῶν λαῶν διεχειρίζοντο ἀπολύτως οἱ ἡγεμόνες, νὰ εἶχεν ὡς ἀποτέ-
λεσμα ἐγγυτάτην προσέγγισιν τῶν κρατῶν· ἦτο δὲ φυσικὸν νὰ ἐπιζητῆται
ὁ τῆς κηδεστίας δεσμὸς συνήθως μὲν παρὰ τοῦ ἀσθενεστεροῦ, τοῦ καὶ
μᾶλλον ἐκ ταύτης ὠφελουμένου, ἄλλοτε δὲ παρὰ τοῦ ἰσχυροτέρου δι' ἰδίους
λόγους καὶ ἐνίοτε παρ' ἀμφοτέρων. Οἱ Βυζαντινοὶ ἡμῶν πρόγονοι ἐν τῇ
τελειοτάτῃ καὶ ἀξίᾳ νὰ μελετηθῇ διὰ μακρῶν διπλωματικῆ αὐτῶν τέχνη
εἶχον μετὰ ἄλλων καὶ τὸ ὄπλον τοῦτο καὶ οὐχὶ σπανίως ἐχρησιμο-
ποίησαν αὐτὸ μετ' ἐπιτυχίας. Κηδεστία μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου
τῶν Ρωμαίων ἐκολάκευεν ἰδιαιτέρως τοὺς ἡμιβαρβάρους ἡγεμόνας τῆς
Ἀσίας καὶ τοῦ Βορρᾶ. Ἰβηρες, Χάζαροι, Βούλγαροι, Ρῶσοι, Οὐγγυροί,
τελευταῖοι δὲ οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐθεώρουν ἐξαιρετικὴν τιμὴν νὰ
συγγενεύσωσι πρὸς τὸ Βυζάντιον. Γινώσκομεν ἀκόμη ὅτι καὶ Φράγκοι
ἡγεμόνες, οὓς ἐθάμβου τὸ Ρωμαϊκὸν ὄνομα καὶ ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ δύ-
ναμις τῶν ἡμετέρων πολλάκις ἀπέβλεψαν εἰς βυζαντινὰς κηδεστίας. Ἄλλ'
ἐφ' ὅσον τὸ κράτος ἤκμαζεν εἰς σημεῖον νὰ διεκδικῆ τὴν ἐπὶ σύμπαντος
τοῦ παλαιοῦ Ρωμαϊκοῦ κόσμου, ἔστω καὶ σκιώδη, ἐπικυριαρχίαν, οἱ ἐν
Κων)πόλει δυσκολώτατα συγκατετίθεντο ἵνα βασιλεὺς πορφυρογέννητος ὀ-
πέλθῃ εἰς Δύσιν. Εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὴ ἡ πρεσβεία τοῦ ὑβριστοῦ ἐπι-
σκόπου Κρεμώνης, ὅστις ἐστάλη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως ἵνα
διαπραγματευθῇ τὸν γάμον τοῦ μετέπειτα αὐτοκράτορος Ὁθωνος Β' με-
τὰ τῆς Θεοφανοῦς, θυγατρὸς τοῦ Ρωμανοῦ Β' καὶ ἀδελφῆς τοῦ Βασι-
λείου τοῦ Βουλγαροκτόνου· ὡς ἐπίσης εἶναι γνωστὴ ἡ τραχεῖα καὶ περι-
φρονητικὴ ἄρνησις πρὸς συγκατάθεσιν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Καὶ ἐγένε-
νετο μὲν ὁ γάμος οὗτος βραδύτερον καὶ ἡ εὐγενὴς Θεοφανὼ μεταβᾶσα εἰς
τὴν βάρβαρον Γερμανίαν εἰργάσθη συμφώνως πρὸς τὸν ἀπ' αἰῶνων
προορισμὸν τοῦ ἔθνους αὐτῆς εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ ἀνθηροῦ πολιτισμοῦ,
τὸν ὁποῖον ἀπεκόμιζε μετὰ τῆς πλουσίας ἀκολουθίας αὐτῆς ἀπὸ τῶν
ὀχθῶν τοῦ Βοσπόρου· ἔκτοτε ὅμως δὲν ἀναφέρονται ἄλλαι παρόμοιαι ἐλ-

ληνοφραγικαὶ προσεγγίσεις. Οἱ δύο κόσμοι εἶχον χωρισθῆ ἤδη διὰ τῶν κατὰ πρόσχημα δογματικῶν ἐρίδων εἰς σημεῖον ὅπερ νὰ προσεγγίξῃ, ἂν μὴ καὶ νὰ ὑπερβάλῃ ἐνίοτε τὴν ἐχθρότητα· ἔτι δὲ περισσότερον ἐνετάθησαν αἱ τοιαῦται σχέσεις ἐξ αἰτίας τῶν σταυροφοριῶν, αἵτινες πλὴν τοῦ ἀπωτέρου αὐτῶν σκοποῦ, τῆς ἐλευθερώσεως τῶν Ἀγίων Τόπων ἀπὸ τῶν Μουσουλμάνων καὶ περιαγωγῆς αὐτῶν ὑπὸ τοὺς Λατίνους καὶ μόνους, ἐκδιωκομένων τῶν Ἑλλήνων, ἕτερον σκοπὸν καὶ ἀποτέλεσμα ἔσχον, κινούμεναι καὶ ὀργανούμεναι παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης, τὴν καθυπόταξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς· καὶ τοῦτο διότι ἡ χώρα αὕτη, ἐν τῇ ὁποία ὁ Χριστιανισμὸς ἐξετράφη καὶ ἠνδρώθη, δὲν ἠθέλησε—καὶ δὲν ἠδύνατο—ἀπαρνούμενη τὸ ἴδιον παρελθόν, τὴν ἀπ' αἰῶνων ἀποστολικὴν αὐτῆς διοργάνωσιν καὶ τὴν κεφαλαιώδους σημασίας διὰ τὸν ὅλον Χριστιανισμὸν θεολογικὴν αὐτῆς παραγωγὴν νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν Ρώμην. ὡς τὸ ἔπραξεν ἡ Ἰβηρία ἢ ἡ Βρεταννία! Καὶ αἱ μὲν Σταυροφορίαι γινώσκομεν πάντες κατὰ πόσον ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὰς τότε ἀνάγκας τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου, ὃν αἱ ἐν Ρώμῃ ἠξίουσαν ὅτι κατηύθυνον ὡς ἄριστα, ἀρκεῖ νὰ ὑπομνησθῆ ὅτι οὐχὶ ἐλάχιστον τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν ἐγένετο ἡ ἐπιδείνωσις τοῦ μεταξὺ τῶν δύο κόσμων χάσματος, ἡ κατὰ συνέπειαν ἐξασθένωσις καὶ χαλάρωσις τῆς χριστιανικῆς ἀλληλεγγύης, καθ' ἣν ἐποχὴν ἔπρεπεν αὕτη νὰ εἶναι εἴπερ ποτε καὶ ἄλλοτε ἰσχυρά. Οὐχ ἦτιον ὅμως ἡ ἔστω καὶ ὑπὸ τοὺς χειροτέρους τῶν ὄρων συμβίωσις τῶν δύο λαῶν ἐν Ἀνατολῇ, ἡ διαμόρφωσις νέων κρατῶν καὶ ἡ ἀνάγκη προσαρμογῆς πρὸς τὴν αἰωνίως ρευστὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῶν χωρῶν τούτων ᾧδήγουν, εἰ καὶ σπανίως, τοὺς ἡγεμόνας τῶν κρατῶν τούτων, Ἑλληνας καὶ Φράγκους, εἰς παντοίας φιλικὰς σχέσεις, ἔτι δὲ καὶ εἰς κηδεστίας καὶ συμμαχίας. Οὕτω, Ἑλληνίδα νυμφεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης Δημήτριος, ἐξ ἀντιθέτου δὲ Γερμανὶς ἦτο ἡ σύζυγος τοῦ Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη, Ἄννα, θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου τοῦ Β'. καὶ ἄλλοι δὲ μικρότεροι ἡγεμόνες καὶ ἄρχοντες ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ἐκ τῶν Φράγκων ἤρχοντο εἰς παρομοίας συγγενείας σχέσεις.

Ἐν τούτοις τὰ συνοικέσια ταῦτα εἶχαν τὴν μορφήν μᾶλλον ἐξαιρέσεως παρὰ κανόνος. Ὁ Γρηγορᾶς, ἀπηχῶν προφανῶς τὴν γνώμην τῶν συγχρόνων αὐτοῦ καὶ προγενεστέρων, παρατηρεῖ σχετικῶς ὅτι οἱ Φράγκοι, καὶ ἐκ τούτων ἰδίᾳ οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ εὐγενεῖς, οὐδαμῶς ἐπεδίωκον τὴν κηδεστίαν οὐ μόνον τῶν κοινῶν ἑλληνικῶν οἴκων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν βασιλικῶν αὐτῶν οὐ γὰρ, ὡς τὰ πολλά, *περισπούδασιόν ἐστι λατίνων τοῖς εὐ γεγονόσι κηδεύειν, μὴ ὅτι Ρωμαίοις ἀπλῶς, ἀλλ' οὐδ' αὐτοῖς βασιλεύσιν*¹. Ὅποια

¹) Ἐκδ. Βόνν. I, 237, στ. 22 ἐξ.

ἀληθῶς διαφορὰ ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ Λιουντιπράνδος ἐζήτει ταπεινοφρόνως διὰ τὸν κύριον αὐτοῦ τὴν χεῖρα τῆς Θεοφανοῦς καὶ ἀπεπέμπετο τραχέως παρὰ τοῦ τρομεροῦ πολεμιστοῦ, ὅστις πρὶν ἢ καθίση ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου εἶχε λυτρώσει τὴν Κρήτην! 'Ἄλλ' ἤδη τὸ ἔθνος δὲν εἶναι πλέον τὸ ἔθνος τῆς νίκης! Εἶναι τῆς ἥττης καὶ τῆς δουλείας, τὸ ἔθνος, ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ ὁποίου ἐπικάθηται ἀγέρωχος καὶ αὐθάδης ὁ φραγκικὸς ζυγός, μυκτηρίζων ὄλας τὰς παλαιὰς Ἑλληνικὰς δόξας.

Καὶ ὅμως εἰς τὰς δυστυχεῖς ἐκεῖνας ἡμέρας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἦσαν ἀληθῶς αἱ δυστυχέστεραι, ὅτε τὸ ἔθνος μετὰ τὴν συμφορὰν ἤρχισε ν' ἀναλαμβάνη καὶ νὰ ἀνασυντάσῃται, ἐξετιμήθησαν εὐθὺς αἱ ἀρεταὶ αὐτοῦ καὶ οἱ ἡγεμόνες τῶν Φράγκων ἐπεζήτησαν τὰς σχέσεις τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων, οἵτινες πλὴν τῆς δυνάμεως τῶν ὄπλων ἐκέκτηντο καὶ θυγατέρας πλήρεις θελγήτρων, νύμφας περιζητήτους. Ὁ Μιχαὴλ Β' ἦτο ἐν τοῖς πρώτοις τούτων, ἔχων οὐ μόνον στρατὸν ἰσχυρὸν καὶ ἀληθῶς ἀπροσμάχητον, δι' οὗ ὑπερήσπιζε κράτος εὐρὺ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ μετὰ τῆς Θεοδώρας Πετραλείφα ¹ γάμου αὐτοῦ τρεῖς κόρας, Ἑλένην, Ἄνναν καὶ τρίτην τινά. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων δύο δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἐνταῦθα λόγος, θὰ περιορισθῶμεν δὲ μόνον εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἧς ἐγένοντο οἱ γάμοι τῆς Ἑλένης, τῶν ἀμέσων συνεπειῶν, ἧς ἔσχον, καὶ τῆς τύχης, ἣ ὁποία ἀνέμενεν αὐτὴν ἐν τέλει.

Περὶ τῶν λόγων, οἵτινες ὑπῆρξαν συντελεσταὶ τοῦ μετὰ τοῦ Βασιλέως Μαμφρέδου γάμου τῆς Ἑλένης, δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι γινώσκομεν αὐτοὺς ἀκριβῶς. Βέβαιον εἶναι ὅτι κατὰ τὸ 1858 ὁ Μαμφρέδος ἐμφανίζεται ἀναμειγμένος εἰς τὰ ἡπειρωτικὰ πράγματα. Ὡς ἐμφαίνεται ἐκ πωλητηρίου πράξεως συνταχθείσης παρὰ νοταρίου τινὸς τοῦ Δυρραχίου κατὰ τὴν 23 Φεβρουαρίου 1258, ἤδη πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ ἡγεμὼν τῆς Σικελίας κατεῖχε τὸ Δυρράχιον καὶ ἄλλους ἐν Ἡπείρῳ τόπους. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ² χρονολογεῖται «ἐπὶ τοῦ εὐτυχοῦς κράτους τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν ἀνθέντου κυρίου Μαμφρέδου, . . . καὶ τῆς κυριότητος τῆς πόλεως Δυρραχίου, Βελεγράδου, Αὐλῶνος, Σφηναρτίων ³ λόφων καὶ τῶν ἐπικρατημάτων καὶ θεμάτων τῶν τοιούτων χωρῶν ἔτει πρώτῳ». Ἦδη λοιπὸν εἶχε συντελεσθῆ παρὰ τοῦ Μαμφρέδου ἡ κατάληψις τῶν ἀναφερομένων τόπων καὶ ἡ «κυριότης» εὐρίσκετο εἰς τὸ πρῶτον ἔτος αὐτῆς.

¹) Περὶ τοῦ ἀρχηγέτου τῆς οἰκογενείας Πετραλείφα Pierre p' Aulps βλ. καὶ Chalandon, Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile, (Paris 1907) σ. 280.

²) Miklosich et Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi, III, σ. 239 ἔξ.

³) Τόνιζε: Σφηναρτίων.

‘Οτι δ’ ὁ Μαμφρέδος κατεῖχε τῷ 1258 χώρας ἐν Ἠπειρῷ δεικνύται ἐμμέσως ἐκ διπλώματος ¹ τοῦ δουκὸς Βενετίας Ραϊνερίου Ξένου ἀπὸ 1 Σεπτεμβρίου 1258, δι’ οὗ ἐξουσιοδοτεῖται ὁ μέγας κύριος Ἀθηνῶν Γουλιέλμος Δελαρὸς νὰ δέχεται τιμάρια παρὰ τε τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀπουλίας Μαμφρέδου καὶ παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Β’, ὃν ὀνομάζει μὲ τὸ κοινῶς φερόμενον ὄνομα αὐτοῦ *Μιχαλίτην* (Michalicius) ². Κατὰ συνέπειαν ὁ Μαμφρέδος ἦν ἤδη κύριος χωρῶν ἐν Ἠπειρῷ, ἐφ’ ὧν ἠδύνατο νὰ ἐκχωρήσῃ τιμάρια.

Ἄλλὰ πόθεν προήρχοντο αἱ χῶραι αὗται; Ἐκ τοῦ μετὰ τῆς Ἑλένης γάμου; Ἄλλ’, ὡς θὰ ἴδωμεν, οὗτος ἐτελέσθη βραδύτερον. Καὶ παραδέχεται μὲν ὁ del Gindice ³, θέλων νὰ συμβιβάσῃ τὴν χρονολογίαν τοῦ ἐγγράφου πρὸς τὴν τοῦ γάμου, ὅτι ἡ προῖξ ἐξεχωρήθη πρὸ τῆς συντελέσεως τοῦ συνοικεσίου, ἀλλὰ τίς ὑπῆρξεν ὁ πρὸ τοῦτο λόγος; Χωρὶς νὰ θέλωμεν νὰ ἀναλύσωμεν λεπτομερῶς ἐνταῦθα θέμα, οὕτινος ἡ θέσις εὔρηται ἀλλοχοῦ, παρατηροῦμεν μόνον ὅτι ἡ ἐν Δυρραχίῳ καὶ Ἠπειρῷ ἐγκατάστασις τοῦ Μαμφρέδου ἦτο συνέπεια κατακτήσεως ⁴. Περὶ τὸν Σεπτέμβριον 1257 ἡ σύζυγος τοῦ Μιχαὴλ Β’. Θεοδώρα ἐξηναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ, συναινέσαντος ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ τοῦ Μιχαήλ, εἰς τὸν Θεόδωρον Β’. τὸν Λάσκαριν τὰ Σέρβια, τὸ Δυρράχιον καὶ ἄλλας τινὰς ὄχυράς θέσεις ⁵. Τὸν Δε-

¹) Πρῶτος ἐδημοσίευσεν τοῦτο ὁ Buchon ἐν Recherches historiques sur la principauté de Morée τ. I σ. 103 ἐξ.

²) Τὸν ὑποκορισμὸν τοῦτον τοῦ ὀνόματος τοῦ Μιχαήλ δὲν γινώσκωμεν ἐξ ἡμετέρων πηγῶν. Συνάγομεν τὸν τύπον ἐκ φραγκικῶν ἐγγράφων, ἐν οἷς τὸ ὄνομα φέρεται Michalicius, τοιαῦτα δ’ ἀναφέρομεν τὸ ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου 1258 δίπλωμα τοῦ δουκὸς Ξένου, τὴν ἀπὸ 27 Μαΐου 1267 μεταξὺ Βαλδουίνου Β’. καὶ Καρόλου Α’. συνθήκην (Buchon, Nouvelles recherches historiques, τ. I 202 ἐξ. κ. ἀ.) καὶ τὰς ἀπὸ 5 Ἰανουαρίου 1267 ἐπιστολὰς τοῦ πάπα Κλήμεντος Δ’ πρὸς Κάρολον Α’ καὶ Ἑρρίκον τῆς Καστιλλίας (Martène et Durand, Thesaurus Anecd. τ. II, σ. 438 ἐξ.). Ὁ υἱὸς τοῦ Μιχαήλ Α’. ἐκαλεῖτο ἐκ τοῦ βαπτίσματος *Κωνσταντῖνος*, ὅτε ὁμως παῖς ἔφυγεν εἰς τὸν Μορέαν τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπεσκοτίσθη εἰς τὴν μνήμην τοῦ Ἠπειρωτικοῦ λαοῦ, ὅστις ἐγίνωκε καὶ ἀνέμενε αὐτὸν ὡς τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαήλ Α’. τοῦ *Μιχάλη*, ὡς ἀναφέρεται παρὰ τῶν Βενετῶν ὁ ἀρχηγέτης τῶν ἐν Ἠπειρῷ Ἀγγέλων, προφανῶς οὕτω φερομένου τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι τοῦ Ἠπειρωτικοῦ λαοῦ. Πβ. Κ. Παρρηγόπουλον, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (ἐν Ἀθήναις, 1874) τ. 5, σ. 21. Διὰ τοὺς Ἠπειρώτας λοιπὸν ὁ μικρὸς προῖκις ἦτο «τὸ μικρὸ τοῦ Μιχάλη», τὸ *Μιχαλίτιν*, ὁ *Μιχαλίτης*. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀκούοντες αὐτὸν βραδύτερον οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ Φράγκοι ἐξελατίνιζον εἰς Michalicius, οἱ δὲ ἀρχαιοπινεῖς χρονογράφοι τοῦ Βυζαντίου μετέγραφον εἰς Μιχαήλ. Αὐτὸς ὁ δεσπότης ὑπεγράφετο ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο: *Μιχαήλ ὁ Δούκας*. Βλ. Miklosich et Müller, Acta et diplomata, τ. III, σ. 67—68, ἐγγράφον, ἐν τῷ ὁποίῳ τῷ 1237 ἀνανεοῖ τὰ προνόμια τῶν Ραγουσαίων.

³) La famiglia di re Manfredi (Arch. stor. per le pr. napol. τ. III), σ. 55.

⁴) Πβ. Ρωμανόν, περὶ τοῦ δεσποτάτου, σ. 56.

⁵) Ἐκδ. Heisenberg, I, 132, 30 ἐξ. 133,9 ἐξ.

κέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐστάλη πρὸς παραλαβὴν τῶν παραχωρηθέντων ὁ ἱστορικὸς Γεώργιος Ἀκροπολίτης, ὅστις καὶ κατέλαβεν ὄντως, ὡς διηγείται¹, τὸ Δυρράχιον. Φαίνεται δ' ὁμως ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν χωρῶν ἐκείνων ἀναχώρησιν τοῦ Ἀκροπολίτου κατευθυνομένου εἰς Πρίλαπον, ὅπου ἔφθασε περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου 1258, αἱ καταληφθεῖσαι χῶραι, ὑποκινούμεναι πιθανώτατα παρὰ τοῦ δεσπότη, ἐπαναστάτησαν καὶ ἐξεδίωξαν τὰς φρουρὰς τοῦ Ἀκροπολίτου. Περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, τέλη Φεβρουαρίου, ἐμφανίζεται ἐν τῷ γνωστῷ ἐγγράφῳ καὶ ὁ Μαμφρέδος κύριος τοῦ Δυρραχίου, τοῦ Βελεγράδου (οὗ παραφθορὰ εἶναι τὸ νῦν ὄνομα τῆς πόλεως Βεράτι)², τοῦ Αὐλῶνος καὶ τῶν Σφηναιριτῶν λόφων. Καὶ εἶναι μὲν πιθανὸν ὅτι ὁ Μιχαήλ, ἔχων κατὰ νοῦν νὰ ποιήσῃται τὸν Μαμφρέδον σύμμαχον καὶ γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρί, ἔχη δ' αὐτὸν εὐνοϊκῶς διακείμενον κατὰ τὸν ἐπικείμενον πρὸς τοὺς ἐν Νικαίᾳ ἀγῶνα³, ἐξεχώρησε διὰ συνθήκης⁴ τὰς χώρας ταύτας εἰς τὸν Μαμφρέδον, ἧ καὶ ἀπλῶς ὑπέδειξεν ὅτι δὲν θὰ ἀντετίθετο εἰς τὴν παρὰ τούτου κατάληψιν, ἥρκει νὰ διαφύγῃ τοῦ κράτους τῶν ἐν Νικαίᾳ. Εἶναι ὁμως οὐχὶ ἀπίθανον τὰ πράγματα νὰ ἐξελιχθῆσαν καὶ ἄλλως: μετὰ τὴν περὶ τὰ τέλη τοῦ 1257 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1258 ἐπανάστασιν τῶν χωρῶν τούτων εἶναι δυνατόν νὰ προεκλήθῃ ἀναρχία ἐν τῷ τόπῳ, καὶ δὴ τῷ Δυρραχίῳ, μερὶς δὲ τῶν κατοίκων φίλα φρονοῦσα πρὸς τοὺς ἀπέναντι ἐπεκαλέσθη τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Μαμφρέδου πρὸς ἡσυχίαν καὶ ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τοῦ διαφαινομένου νέου πολέμου τοῦ Μιχαήλ πρὸς τοὺς ἐν Νικαίᾳ ἐπικειμένους δεινῶν. Ἀκόμη δ' ἀπλούστερον, ὡς παραδέχεται ὁ Miller⁵, ὁ Μαμφρέδος βλέπων τὴν ἀντιζηλίαν τῶν δύο Ἑλληνικῶν

¹) Αὐτ. 140,6 ἐξ.

²) Τὸ ὄνομα τῆς πόλεως φέρεται καὶ ὑπὸ τοὺς τύπους Βελέγραδα, Βελάγραδα, Βελόγραδα, ἔτι δὲ παρὰ Κατακουζηνῶ ἔκδ. I, 474, καὶ Βελέγριτα

³) Ὁ Μιχαήλ ἐφοβεῖτο ὅτι ὁ Μαμφρέδος ἠδύνατο ν' ἀκολουθήσῃ τὴν πολιτικὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, πολιτευθέντος φιλικώτατα πρὸς τοὺς ἐν Νικαίᾳ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ δεσποτάτον τιθέμενον ἐν μέσῳ δύο πυρῶν θὰ διέτρεχεν κίνδυνον νὰ ἐξαφανισθῇ. Ἡ ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων κατέδειξεν ὅτι, ἐάν ὁ Μιχαήλ δὲν εἶχε προλάβῃ, ὁ Μαμφρέδος ἠδύνατο νὰ δελεασθῇ διὰ προτάσεων ἐκ Νικαίας. Ὄντως, πρὶν ἢ ἀρξῆται τῶν ἐχθροπραξιῶν, ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος ἀπέστειλε πρὸς τὸν Μαμφρέδον πρεσβείαν ὑπὸ τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου Νικηφόρον Ἀλυάττην προφανῶς ἵνα ὑπομνήσῃ αὐτὸν τὴν πρὸς τοὺς Λασκαρίδας φιλίαν Φρειδερίκου τοῦ Β' καὶ ἀποτρέψῃ αὐτὸν νὰ παράσχῃ βοήθειαν εἰς τὸν δεσπότην. Ἄλλ' ὁ Μαμφρέδος, ἄρτι συνδεθεὶς μετὰ τοῦ τελευταίου, ἀντὶ ἄλλης ἀπαντήσεως ἐκράτησε παρ' αὐτῷ τὸν πρεσβευτὴν ἐγγύς που δύο ἐτῶν. Πῶς γὰρ ἀν' εἶχεν, ἀναφωνεῖ ὁ Ἀκροπολίτης, ἔκδ. Heis. I, 164, 4 ἐξ., καὶ πληρῶσαι τι τῶν τοῦ βασιλέως βουλευμάτων, καθά περ τῷ ἀποσιάτῃ Μιχαήλ συνδεθεὶς καὶ εἰς φαντασίαν μείζονος κέρδους κρατηθεὶς;

⁴) Τοῦτο παραδέχεται ὁ Ἀ. Μηλιαράκης, Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, σ. 518, καὶ ὁ Λάμπρος, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τ. VI, σ. 356.

⁵) Essays on the latin Orient, σ. 431.

κρατῶν ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας, ἵνα ἀνακτήσῃ τινὰς τῶν ἐπὶ τῶν Ἡπειρωτικῶν καὶ Ἀλβανικῶν παραλίων κατακτήσεων τῶν Νορμανδῶν. Πᾶσαι αἱ ὑποθέσεις αὗται εἶναι ὁμοίως δυναταί. Ὅπωςδὴποτε εἴτε μὴ δυνηθεῖς ἐγκαίρως ὁ Μιχαὴλ Β' νὰ παρεμποδίσῃ τὴν παρὰ τοῦ Μαμφρέδου κατάληψιν, εἴτε μὴ θελήσας, διότι ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος ἀφήρει τὸ Δυρράχιον καὶ ἄλλα ἴσως μέρη οὐχὶ ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Θεοδώρου Β', εἴτε καὶ ὁ ἴδιος ἐπιτρέψας ἢ καὶ συνεργήσας εἰς τὴν κατάληψιν, ἐπελήφθη τῆς ἀφορμῆς ταύτης, ἵνα οὐ μόνον ἀσφαλίσῃ ἑαυτὸν καὶ τὸ λοιπὸν κράτος ἀπὸ παντὸς ἐκ Δύσεως κινδύνου¹, ἀλλὰ καὶ ἀντλήσῃ ἐκεῖθεν πολῦτιμον ἐπικουρίαν, ἧς τόσην ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην πρὸς πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων αὐτοῦ στρεφομένων, ὡς γνωστὸν, περὶ τὴν ἐξουδετέρωσιν τοῦ κράτους τῆς Νικαίας καὶ τὴν παρὰ τῶν Ἡπειρωτῶν ἀνάκτησιν τῆς Κων]πόλεως.

Καὶ φρονεῖ μὲν ὁ Γρηγορᾶς, ἀπηχῶν τὴν κοινὴν γνώμην τῶν χρόνων αὐτοῦ, ὅτι τὰ σχέδια τοῦ τε Μαμφρέδου καὶ τοῦ ἑτέρου ἐπὶ θυγατρὶ γαμβροῦ τοῦ δεσπότη, πρίγκιπος τοῦ Μορέως, ἦσαν κυρίως ἢ κατάκτησις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπὸ τοῦ Ἰονίου μέχρι τοῦ Βυζαντίου: καὶ γὰρ τὴν μετὰ τὸν Ἰόνιον κόλπον εὐθὺς ἄχρι Βυζαντίου πᾶσαν Ρωμαίων ἀρχὴν ἤλπισαν ἔξειν ἀπονητί². Μάλιστα, ἐπιλέγει ὁ αὐτὸς Γρηγορᾶς, εἶχον φθάσει ὀλίγω βραδύτερον μέχρι τοῦ νὰ διανείμωσιν ἐκ τῶν προτέρων τὴν χώραν ταύτην πρὶν ἢ ἔλθωσιν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ πενθεροῦ: καὶ ὡς ἤδη βεβαίως ἔχοντες κλήρω ταύτην κατὰ σφᾶς αὐτοὺς διελάγχανον πρὶν ἄψασθαι ἔργου³.

Ἄλλ' ὁ Γρηγορᾶς, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ βυζαντινοὶ χρονογράφοι, ἐπηρεάζεται, εἰ καὶ νεώτερος τῶν γεγονότων, παρὰ τῆς πολιτικῆς τῆς Νικαίας. Βεβαίως οἱ γαμβροὶ τοῦ Μιχαὴλ θὰ ἠμείβοντο διὰ χωρῶν ἑλληνικῶν κατακτωμένων ἐπὶ τῶν ἀντιπάλων, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ ὀρίσωμεν ταύτας. Ὁ Buchon⁴ διδάσκει ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὑπισχνεῖτο εἰς τὸν Μαμφρέδον, ἐν

¹) Ὁ Bertaux, Les Français d'outre mer κτλ. (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Revue historique, τ. 85 (1904)), σ. 20, ὁμιλῶν περὶ ἐκστρατείας(;) ἣν ἐπεχείρησεν ὁ Μαμφρέδος εἰς Ἡπειρον, ἀποδίδει εἰς τοῦτον διαθέσεις νὰ ἀναλάβῃ ἀγῶνα κατὰ τῶν χωρῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς κατάκτησιν αὐτῶν καὶ πραγματοποίησιν τῶν παραβόλων σχεδίων τῶν ἐν τοῖς προκατόχοις αὐτοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς Ἀπουλίας καὶ Σικελίας Ροβέρτου Γ' υἱοκαρδου καὶ Βοεμούνδου. Ἀληθῶς εἰπεῖν ὁ Μαμφρέδος δὲν φαίνεται νὰ εἶχέ ποτε σοβαρῶς τοιαύτας διαθέσεις· αἱ εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς ἐπεμβάσεις αὐτοῦ δὲν ὑπῆρξαν σπουδαῖαι. εἶχον δ' ὡς αἰτίαν τὴν πρὸς τὸν δεσπότην μᾶλλον συγγένειαν· ὁ ἴδιος ῥῆξ οὐδέποτε ἀπεβίβασθη εἰς τὴν Ἡπειρον, οὐδ' ἄλλαχού τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ οἱ μὲν βυζαντινοὶ χρονογράφοι λέγουσιν ὅσα τότε ἐκυκλοφόρου, αὐτὸς δ' ὁ Μαμφρέδος ἐθεώρει ἀρκετὸν νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ σφοδρῶς παρὰ τοῦ πάπα ἀμφισβητουμένην θέσιν καὶ ἡγεμονίαν αὐτοῦ, εἰ καὶ δυτικοὶ ἔτι χρονογράφοι ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὸν σχέδια περὶ κατακτήσεως τῆς Ἀνατολῆς.

²) Ἐκδ. Βόνγ. I, 72, 2 ἔξ.

³) Ἀὐτ. 72, 6-7.

⁴) Histoire des conquêtes et de l'établissement κτλ. σ. 279.

περιπτώσει νίκης, προσαυξήσεις ἐν Ἡπείρῳ, τοῦτο ὅμως καὶ τοι δύνатаί τις νὰ συμπεράνη τι παρόμοιον, οὐδαμοῦ καὶ παρ' οὐδενὸς βεβαιοῦται. Ὡς πρὸς δὲ τοὺς φόβους περὶ κατισχύσεως τῶν Φράγκων καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ ὑποδουλώσεως ταύτης ὑπ' ἐκείνους ὁ Μιχαὴλ Β'. δὲν συνεμερίζετο τούτους. Τὸ μὲν διότι ἐκ μέρους τῶν θυγατέρων αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ τὰ σχέδια καὶ τὰς σκέψεις τῶν γαμβρῶν του, τὸ δὲ διότι, ἰδιαίτερος ὡς πρὸς τὸν Μαρμφρέδον, ἀνελογίζετο τὴν λαμπρὰν διαγωγὴν, ἣν ἀπέναντι τῶν ἐν Νικαίᾳ, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶχε τηρήσει ὁ πατὴρ ἐκείνου αὐτοκράτωρ Φρειδερίκος Β'.¹ Ὡς ἐκεῖνος, καὶ ὁ Μαρμφρέδος, καθ' ὁμολογίαν τοῦ Παχυμέρη, παρὰ πατρὸς Φερδερίχου εἶχε τὸ τῆς ἐκκλησίας (δηλ. τῆς Ρωμαϊκῆς) ἀποστατεῖν, ὥστε μὴ ξένον εἶναι τὸ Γερμανοὺς τοῖς ἐν τῇ πόλει Ἰταλοῖς μάχεσθαι². Οὕτω λοιπὸν ὁ Μιχαὴλ Β'. ἐσκέπτετο νικήσας πρότερον τοὺς Νικαεῖς νὰ ὀδηγήσῃ κατόπιν τὸν ἀντιπαπικὸν στρατὸν τοῦ Μαρμφρέδου ἐναντίον τοῦ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πάπα κράτους τῆς Κων/πόλεως. Ἡ σκέψις δὲν ἦτο ἐσφαλμένη, οὐδὲ κοινή. Ἐὰν δὲ κρίνωμεν ἐκ τῶν μετὰ τὸ 1259 γεγονότων, καθ' ἃ ὁ Μαρμφρέδος ἐπεκούρησε τῷ πενθερῷ γενναιότατα, παρὰ τὴν ἣν ὑπέστη προηγουμένως ἐν τῇ Πελαγονίᾳ καταστροφὴν, πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ κράτους καὶ ἀπόκρουσιν τῶν Νικαέων, δείκνυται ὅτι ὁ δεσπότης δὲν εἶχεν ἄδικον πεπιθῶς ἐπὶ τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ.

Ὁπωσδήποτε μετὰ τοῦ Μιχαὴλ καὶ τοῦ Μαρμφρέδου μετὰ τὴν παρὰ τοῦ δευτέρου κατάληψιν ὠρισμένων ἐν Ἡπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ θέσεων ἤρξαντο διαπραγματεύσεις ἐν σχέσει πρὸς τὸ συνοικέσιον τοῦ υἱοῦ τοῦ Φρειδερίκου Β'. μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ δεσπότη Ἑλένης. Καὶ ἀγνοοῦμεν μὲν τελείως τὰ κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας, εἰκάζομεν δ' ὅτι ἐστρέφοντο περὶ τὸν καθορισμὸν τῶν ἐπὶ προικὶ παραχωρήσεων καὶ τὴν μετὰ τῶν δύο ἡγεμόνων ἡσυχίαν, βέβαιον δ' εἶναι ὅτι ὑπῆρξαν ὀπωσδήποτε μακρὰν διαρκέσασαι ἀφ' ὅτου ὁ Μαρμφρέδος κατέλαβε τὸ Δυρράχιον καὶ τὰ ἄλλας θέσεις (τέλη τοῦ 1257 ἢ ἀρχαὶ τοῦ 1258) μέχρις ἴσως τῆς ἐποχῆς τῶν γάμων 2 Ἰουνίου 1259).

¹) Βλ. σχετικῶς J. Dräsche, Theod. Lascaris ἐν Byzant. Zeitschrift, τ. III, σ. 505. Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Φρειδερίκου Β'. πρὸς τὸν Μιχαὴλ Β'. ἀπὸ τοῦ 1250 (Acta et diplomata gr. m. aevi, III, σ. 68) ὁ πρῶτος ἐκφράζεται ὡς ἐξῆς: Ἡμεῖς γὰρ οὐ μόνον διεκδικεῖν τὸ ἡμέτερον δίκαιον ἐφιέμεθα, ἀλλὰ καὶ [τὸ] τῶν γειτνιαζόντων φίλων ἡμῶν καὶ ἀγαπητῶν, οἷς ἡ ἐν Χριστῷ καθαρὰ καὶ εἰλικρινὴς ἀγάπη συνῆψεν εἰς ἓν, καὶ κατ' ἐξαίρετον τοὺς Γραικοὺς, συγγενεῖς καὶ φίλους ἡμῶν, περὶ ὧν ὁ λεγόμενος ἄρτι πάπας δι' ἣν ἔχομεν σχέσιν καὶ ἀγάπην μετ' αὐτῶν, χριστιανικωτάτων ὄντων καὶ εὐσεβεστάτων πρὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν διακειμένων τὴν ἀκόλαστον αὐτοῦ γλῶσσαν ἐκίνησε καθ' ἡμῶν, ἀσεβεστάτους τοὺς εὐσεβεστάτους καὶ αἰρετικούς τοὺς ὀρθοδόξους ἀποκαλῶν.

²) Ἐκδ. Βόνν. I, 83,5 ἐξ.

Πρὶν ἴδωμεν διὰ βραχέων τίς καὶ ποῖος ἦτο ὁ βασιλικὸς γαμβρὸς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἡπείρου εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ἐλάχιστα περὶ τῆς Ἑλένης, τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσῳ ἦτε καταγωγὴ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς παρὰ τοῖς δυτικοῖς χρονογράφοις καὶ ἱστορικοῖς δὲν παρουσιάζονται πάντοτε ἄνευ συγχύσεως καὶ σφαλμάτων.

Ἡ Ἑλένη ἦτο, ὡς ἐλέχθη, θυγάτηρ τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῆς Θεοδώρας Πετραλείφα. Οὐχὶ ἀκριβῶς ὁ δούξ de Lugnes, σχολιάζων τὸν ἰταλὸν χρονογράφον Matteo da Giovenazzo¹, ἀναφέρει τὴν Ἑλένην ὡς θυγατέρα τοῦ Μιχαὴλ καὶ πριγκιπίσσης τινός, θυγατρὸς τοῦ Τερτερῆ, βασιλέως τῶν Βουλγάρων. Ὁ μακαρίτης Buchon, προσπαθὼν νὰ διορθώσῃ τὸν δοῦκα, περὶ οὗ παρατηρεῖ ὅτι ὑποπίπτει εἰς ἐλαφρὰν πλάνην, περιπίπτει καὶ αὐτὸς εἰς ὁμοίαν ἀναγράφων, ὅτι ὁ Μιχαὴλ Β' εἶχε νυμφευθῆ τὴν Ἄνναν Πετραλείφα². Ὅσῳ βαίνομεν πρὸς ἀρχαιότεραν ἐποχὴν τόσῳ καὶ μεγαλυτέρα εἶναι ἡ σύγχυσις, ἣν ἀπαντῶμεν προκειμένου περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ἐν ταῖς δυτικαῖς πηγαῖς. Οὕτω, ἐκ τῶν Ἰταλῶν χρονογράφων, ὅσοι μνημονεύουσι τοῦ ἄλλως οὐχὶ ἀδιαφόρου διὰ τοὺς χρόνους αὐτῶν γεγονότος—εἶναι ἐλάχιστοι—ὁ σχεδὸν σύγχρονος μὲν, κάκιστα ὁμῶς συνήθως πληροφορημένος, εἰ καὶ διετέλεσε γραμματεὺς τοῦ λογιωτάτου πάπα Ἰωάννου τοῦ XXI, χρονογράφος Σάββας Malaspina ἀναφέρων³ τὸν δεῦτερον γάμον τοῦ Μαμφρέδου, τό τε ὄνομα τῆς νύμφης παραλείπει, ἀγνοῶν αὐτὸ καὶ δι' ἀπλοῦ Μ. σημειῶν καὶ ὡς πρὸς τὸν πατέρα αὐτῆς σφάλλεται νομίζων ὅτι οὗτος ἦτο ὁ Βατάιζης. Τὴν νέαν σύζυγον τοῦ Μαμφρέδου χαρακτηρίζει γενικῶς ὡς puellam nubilem, in annis tamen juvenilibus illustrem et prudentem⁴. Ὁ Summonte ὑπολαμβάνει⁵ τὴν Ἑλένην κόρην τοῦ δεσπότη «τῆς Θεσσαλίας» Μιχαὴλ, δὲν εἶναι ὁμῶς βέβαιος περὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς καὶ ἄλλοτε μὲν τῇ ἀποδίδει τὸ ὄνομα Ἑλένη, ἄλλοτε δὲ τὸ ὄνομα Σίβυλλα. Ὁμοίως ὁ Costanzo⁶ ἀναφέρει ὅτι ἡ Ἡπειρῶτις σύζυγος τοῦ Μαμφρέδου ἐκαλεῖτο Σίβυλλα· καὶ αὐτὸς δ' ὁ σοφὸς Muratori⁷ ὑποπίπτει εἰς τὴν αὐτὴν πλάνην.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν σχέσει πρὸς τὴν καταγωγὴν καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἑλέ-

¹) Notes sur les Diurnali, σ. 181—184.

²) Recherches et matériaux pour servir à une histoire de la domination française aux XII, XIV et XV siècles dans les provinces démembrées de l'Empire grec κλ. Paris 1840. Μέρος Α'. σ. 176. σημ. 5.

³) Παρὰ Muratori, *Res. Ital. Script.* 8, σ. 802.

⁴) Προτείνομεν τὴν διόρθ. τοῦ nubilem εἰς nubilam (=ἀτυχῆ, δύσμοιρον) μὴ δυνάμενοι ἄλλως νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ tamen.

⁵) *Istoria Sicul.* βιβλ. II, κεφ. IV.

⁶) *Istoria di Napoli*, βιβλ. I.

⁷) *Annali d' Italia*, ἔτος 1266.

νης. Ὡς πρὸς δὲ τὰ χαρίσματα, τὰ ὁποῖα παρουσίαζεν αὕτη ὡς νύμφη, ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι γεννηθεῖσα τῷ 1259 εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς νεότητος αὐτῆς εἶχεν ἀνατραφῆ ἐν μέσῳ τῆς ὡραίας ἠπειρωτικῆς φύσεως καὶ παιδευθῆ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς ἁγίας μητρὸς της. Πρῶικισθεῖσα ὑπὸ τῆς φύσεως μὲ ὡραῖον παράστημα, εἶχεν οὐ μόνον καλλονὴν ἀπαράμιλλον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐρασμίαν ἐκείνην χάριν, ἣτις διπλασιάζει τῆς καλλονῆς τὰ θέλγητρα. Σεμνὴ καὶ φιλόφρων πρὸς τὸν λαὸν ἦτο φυσικὸν νὰ ἀγαπᾶται παρὰ πάντων, θέλομεν δ' ἀκούσει κατωτέρω ἀπὸ Ἰταλικοῦ στόματος κρίσεις λίαν εὐνοϊκὰς περὶ τῆς κόρης τοῦ δεσπότη τῆς Ἄρτας.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν γαμβρόν, τὸν βασιλέα *Μαμφρέδον*¹, εἶναι γνωστὸν ὅτι ἦτο υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, δουκὸς Σουαβίας καὶ αὐτοκράτορος «Ρωμαίων» Φρειδερίκου Β', ἐκ τῆς ἐκ *Wurtemberg* καταγομένης δυναστείας τῶν *Hohenstaufen*. Ἐγεννήθη κατὰ τὸ ἔτος 1232²— ἦτο ἐπομένως κατὰ δεκαετίαν πρεσβύτερος τῆς Ἑλένης— ἐκ τῆς *Bianca Lancia*, εὐγενοῦς λομβαρδῆς, ἐξ ἧς ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέκτησεν ἐπίσης τὴν Ἄνναν τὴν μετὰ ταῦτα σύζυγον τοῦ Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη καὶ αὐτοκράτειραν τῆς Νικαίας, ἣν ὁ χρονογράφος *Bartolomeo de Neocastro*³, ὡς καὶ πάντες οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι καὶ ἱστορικοὶ ὀνομάζουσι Κωνσταντίαν. Καὶ χαρακτηρίζεται μὲν συνήθως ὁ *Μαμφρέδος* ὡς νόθος, κατὰ τὰς πληροφορίας ὅμως τοῦ *S. Malaspina*⁴, οὗτος προήρχετο ἐκ γάμου πλήρους μὲν κατὰ τὰ ἄλλα, ἀπηγορευμένου ὅμως (*damnatus coitus*) διὰ τὸν λόγον, φρονοῦμεν, ὅτι ἡ *Bianca* ἦτο ἀπλῆ εὐγενής.

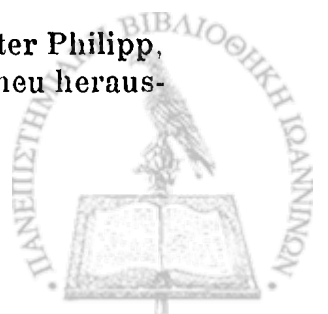
Ἐξ ὅλων τῶν υἱῶν τοῦ Φρειδερίκου ὁ *Μαμφρέδος* εἶχεν ὑπὲρ πάντας κληρονομήσει τὰς ἀρετὰς τοῦ πατρὸς, ἀνδρείαν, φρόνησιν, τέχνην τοῦ προσ-

¹) Ἐκ τῶν περὶ *Μαμφρέδου* ἔργων ἀρκούμεθα μνημονεύοντες τῶν ἐξῆς: *Di Cesare, Storia di Manfredi, Napoli 1837, τ. I—II. Schirmacher, Geschichte der letzten Hohenstaufen, Göttingen, 1871. Fahrenbruch, Zur Geschichte König Manfreds. Rossia 1880. A. Karst, Geschichte Manfreds vom Tode Friedrichs II bis zu seiner Krönung, Berlin, 1897. G. del Gindice, La famiglia di re Manfredi.*² *Napoli, 1896. K. Hampe, Urban IV und Manfred. Heidelberg, 1905.*— Οἱ ποιηταὶ *E. Raupach, O. Marbach* καὶ *F. W. Rogge* ἔγραψαν τραγωδίας ἀναφερομένας εἰς τὴν οἰκτρὰν τύχην τοῦ *Μαμφρέδου* καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. Οὐ πολλὸς δεκάδας ἐτῶν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ὁ *Dante Alighieri* ποιεῖ τὸν *Μαμφρέδον* ἐν Ἄδου καὶ δὴ τῷ *Καθαρηρίῳ* (*Divina Commedia, Purgatorio, cant. III*). Ὁ ζωγράφος *Engerth* ἔγραψεν ὡραῖαν εἰκόνα παριστῶσαν τὸν χωρισμὸν τῆς *Βεατρίκης* ἀπὸ τῆς Ἑλένης, καὶ ἄλλοι δὲ καλλιτέχναι ἐνεπνεύσθησαν ἐκ τῆς ἱστορίας ταύτης.

²) *Böhmer Regesta Imperii V. Die Regesten des Kaiserreichs unter Philipp, Otto IV, Friedrich II, Heinrich VII, Konrad IV κλ. (1198—1272), neu herausgegeben und ergänzt von J. Ficker τ. I (Innsbruck, 1879) σ. 849.*

³) Παρὰ *Murator*, 13, 1015.

⁴) *Λύτ. 8, 787. Πβ. καὶ Böhmer ἐνθ' ἀνωτ. σ. 851.*

οικειοῦσθαι τὰς ψυχὰς καὶ τοῦ κυβερνᾶν τοὺς ἀνθρώπους. Τὰ προτερήματα ταῦτα καθίστων τὸν Μαμφρέδον ἕξ ἴσου ἀγαπητὸν εἰς ἔθνη διαφόρων γλωσσῶν καὶ θρησκειῶν καὶ ἦσαν ἡ ἀφορμὴ, ἵνα δοθῇ εἰς αὐτὸν παρὰ τοῦ λαοῦ ἡ ἐπωνυμία «*νέος Τίτος*»¹. Ἰπποτικὴ εὐγένεια καὶ λεπτότης ἐν τοῖς τρόποις, ἀγάπη πρὸς τὰ γράμματα καὶ πρὸς τὰς τέχνας τῷ προσέδιδον μέρος τῆς μαγικῆς ἐκείνης δυνάμεως, δι' ἧς ἐπέτυχε νὰ ἀποκτήσῃ καὶ διατηρήσῃ παρὰ πᾶν ἐμπόδιον μέγα καὶ πλούσιον κράτος. Ὁ Μαμφρέδος ἦτο ποιητῆς, κατὰ δὲ τὸν τρόπον τῶν *τροβαδούρων* συνέθετεν ὁ ἴδιος τὴν μουσικὴν τῶν ποιημάτων αὐτοῦ. Σώζονται αὐτοῦ πληθὺς διαταγμάτων, ἡ συνέχεια «*πραγματείας περὶ θήρας*» (*Trattato della caccia*), ἣν ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν ἀρχίσει, καὶ παρὰ Στεφάνῳ Baluze² τρεῖς ἐπιστολαί, ἕξ ὧν αἱ δύο ἀνάγονται εἰς τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας ἐν τῷ κράτει καὶ δὴ εἰς τὴν διοργάνωσιν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Νεαπόλεως. Desideramus, γράφει εἰς τὴν πρώτην ἐπιστολήν, *ibidem liberalium artium condimenta concrescere et litteralis scientiae monumenta florere*. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ νέου Πανεπιστημίου, εἰς τὸ ὁποῖον προσκαλεῖ *libenter et hilariter magistros quoslibet et scholares in qualibet facultate studentes*³.

Τοιοῦτος ὢν ὁ Μαμφρέδος ἐξετιμᾶτο καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Αὐτὸς ὁ Dante, καίτοι ἐκ πεποθήσεων γουέλφος, σχεδὸν σύγχρονος τῶν ἀγώνων τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν γιβελλίνων⁴, φαίνεται συμπαθῶν πρὸς αὐτόν. Οὕτω τοποθετεῖ τὸν Μαμφρέδον οὐχὶ ἐν τῇ Κολάσει, ἀλλ' ἐν τῷ Καθαρηρίῳ· ἐκ τῆς ὅλης δ' εἰκόνας, ἐν ἣ παρουσιάζει αὐτὸν καὶ ἐκ τῶν λόγων, οὓς θέτει εἰς τὸ στόμα του, προκύπτει ὅτι ἐθεώρει μὲν τοῦτον ὡς μεγάλως ἁμαρτήσαντα, διότι ὠρθώθη κατὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Σίμωνος Πέτρου, ἄλλως ὅμως οἰκτεῖρει τὴν τύχην αὐτοῦ, ἡγεμόνος γενναίου, «*biondo e bello e di gentile aspetto*»⁵.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν σχέσει πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ προτερήματα τοῦ Μαμφρέδου, ὃν, ὡς λέγει ὁ κόμης de Cherrier⁶, ἡ φύσις προικίσασα μὲ ὅλα τῆς τὰ χαρίσματα ἐφαίνετο ὡς νὰ προητοίμαζε δι' εὐτυχὲς μέλλον·

¹) Dom. F. Davanzati, *Disertazione sulla seconda insglie dire Manfredi* κλ.

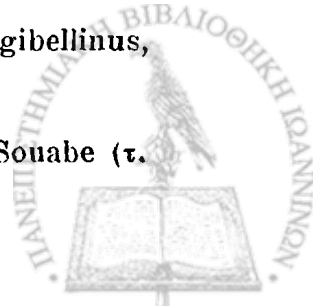
²) St. Baluzii *Miscellanea novo ordine digesta et . . . aucta opera ac studio Joandis Dominici Mansi* (Lucae, 1760—1764, τ. I—IV) τ. III σ. 104—105

³) Ἰβ. σ. 104.

⁴) Ἡ λ. γράφεται διὰ διπλοῦ I ἐν τῇ λατινικῇ, ἰταλικῇ καὶ γερμανικῇ (*gibellinus, gibellino, ghibelline*), δι' ἀπλοῦ δ' ἐν τῇ γαλλικῇ (*gibelin*).

⁵) *Καθαρηρίον*, III, σ. 107.

⁶) *Histoire de la lutte des papes et des empereurs de la main de Souabe* (τ. I—III. Paris, 1858—1859) τ. III, σ. 200.

ὡς πρὸς δὲ τὴν σταδιοδρομίαν αὐτοῦ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ μετὰ τῆς Ἑλένης γάμου παρατηροῦμεν διὰ βραχέων τινά.

Ὁ Μαμφρέδος ἐνυμφεύθη τὸ πρῶτον, κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1248 ἢ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1249, τὴν Βεατρίκην di Saluzzo, κόρην τοῦ κόμιτος Ἀμαδαίου τῆς Σαβοΐας¹, μεθ' ἧς εἶχεν ἀρραβωνισθῆ ἀπὸ 21 Ἀπριλίου 1247, ἀπέκτησε δ' ἐξ αὐτῆς θυγάτριον ὀνόματι Κωνσταντίαν². Ἐν τῇ κατὰ τὰς 17 Δεκεμβρίου 1250, μετὰ τὸν κατὰ τὴν 13ην τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐπελθόντα θάνατον τοῦ Φρειδερίκου, ἐν τῷ φρουρίῳ Fiorentino³ τῆς Καπιτανάτας, δεκαπέντε μίλλια ΒΔ τῆς Φοβέας (Foggia), ἀνοιχθείση διαθήκη τοῦ αὐτοκράτορος ὁ Μαμφρέδος λαμβάνει τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Τάραντος, τὴν κομιτείαν τοῦ Monte Sant' Angelo καὶ ἄλλα τινά, ἐπὶ πλεον δὲ τὴν γενικὴν ἐπιτροπείαν μὲ πλήρη βασιλικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ ὅλης τῆς χώρας, ὡσάκις ὁ Κορράδος εὐρίσκετο διὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν λόγον ἐκτὸς αὐτῆς⁴. Ἐν σχέσει τέλος πρὸς τὴν διαδοχὴν, ἐν τῇ διαθήκῃ, συνταχθείση προφανῶς πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἑρρίκου, ὠρίζετο ὅτι ἐν ἧ περιπτώσει ἀπέθνησκεν ἄτεκνος ὁ Κορράδος, θὰ διεδέχετο τοῦτον ὁ Ἑρρίκος, εἰ δὲ καὶ οὗτος ἀπέθνησκεν ἄπαις θὰ διεδέχετο αὐτὸν ὁ Μαμφρέδος⁵.

Ἀναχωρήσας ἐκ Γερμανίας τὸν Νοέμβριον τοῦ 1251 ἔφθασεν ὁ Κορράδος εἰς τὴν Ἰταλίαν περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους καὶ παρέλαβε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1252 τὴν ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Μαμφρέδου. Καίτοι ἀφορισθέντες, οἱ δύο ἀδελφοὶ ἠδυνήθησαν συνεργαζόμενοι ν' ἀνακτήσωσιν ὀλόκληρον τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ μέρος τῆς μέσης. Ἐνωρὶς ὅμως ὁ Κορράδος κατέστη ζηλότυπος τῆς φήμης, ἧς ἀπέλαυεν ὁ Μαμφρέδος, καὶ τῆς ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως, αἷς ἔτρεφον πρὸς αὐτὸν τὰ πλήθη· ἀγόμενον ὑπὸ τοῦ ταπεινοῦ τούτου πάθους οὐ μόνον ἀπεμάκρυναν αὐτὸν τῆς διοικήσεως, ἀλλὰ καὶ αἰσθανόμενος ἑαυτὸν ἐγγὺς τοῦ τέλους, κατὰ τὸ 1254, ὤρισεν ὡς ἐπίτροπον αὐτοῦ ἐν τῷ βασιλείῳ τὸν Μαρκήσιον v. Hochberg, συστήσας εἰς τὸν ἀδελφόν του τὸν διαιτητὴ αὐτοῦ υἱόν. Ἀποθανόντος τοῦ Κορράδου τὴν 21 Μαΐου ἐν Ἀπουλίᾳ⁶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Μαμφρέδου καὶ οἱ γουέλφοι ἀπέδωκαν φυσικὰ καὶ τὸν θάνατον τοῦτον, ὡς καὶ τὸν τοῦ Φρειδερίκου πρότερον, εἰς τὴν φιλοδοξίαν τοῦ Μαμφρέδου, ἐκμεταλλευόμενοι τὸ γεγονός τῆς διαφωνίας τῶν ἀδελφῶν. Ἐκραγείσης ἐπαναστάσεως ἐν τῷ κράτει μετὰ τὸν θά-

¹) Böhmer ἐνθ' ἄνωτ. σ. 673. 851. 852.

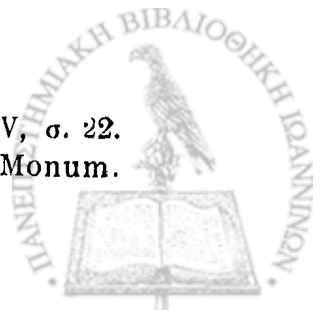
²) Ἡ Κωνσταντία ἐγεννήθη ζῶντος τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου, ὅστις ἔδωκεν εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς του.

³) Λύτ. σ. 826 τὸ κάστρον λέγεται Ferentino.

⁴) Böhmer, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 690.

⁵) Fr. Baronii, De majestate Panormitana (Panormi. 1630), βιβλ. IV, σ. 22.

⁶) Böhmer, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 848. Ann. Jan. παρὰ Muratori, 6. 520. καὶ Monum. German. 18,232. Sala Malaspina, παρὰ Muratori, 8,790.

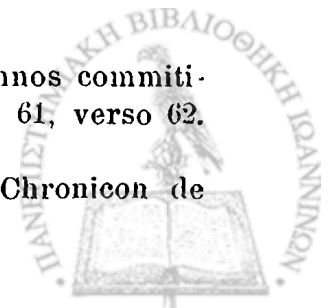

νατον τοῦ Κορράδου, ὁ v. Hochberg ἐξεχώρησε τὴν ἀντιβασιλείαν εἰς τὸν Μαμφρέδον, μόνον ἱκανὸν νὰ σώσῃ τὸν θρόνον ἀπὸ τῶν γουέλφων. Ὁ ἀγὼν τούτου ἦτο ἄνισος, διότι πάντες οἱ γουέλφοι εἶχον ἐνωθῆ κατ' αὐτοῦ. Μὴ διαβλέπων σωτηρίαν ὁ Μαμφρέδος προσέφυγεν εἰς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Δ' ἀναθέσας εἰς χεῖρας τούτου τὸ βασίλειον μὲ πλήρη ἐλευθερίαν διαθέσεως. Ἐπακολουθησάσης ὁμως μετ' οὐ πολὺ πλήρους διαφωνίας μεταξὺ Μαμφρέδου καὶ Ἰννοκεντίου, ὁ πρῶτος ἔφυγεν ἐκ τῆς παπικῆς αὐλῆς, ὅπου παρέμενε, καὶ διελθὼν ἐν μέσῳ ἀπείρων κινδύνων τὰ ὄρη, τὰ ὁποῖα χωρίζουσι τὸ κράτος τῆς Νεαπόλεως ἀπὸ τοῦ κλήρου τοῦ Ἁγίου Πέτρου, κατέφυγε παρὰ τοῖς Σαρακηνοῖς τῆς Νοκερίας ἐν Καπιτανάτα. Οἱ Σαρακηνοὶ οὗτοι, προστατευόμενοι τοῦ Φρειδερίκου Β', ἐγκαταστήσαντος αὐτοὺς ἐκεῖ, εἶχον ὀρκισθῆ ἀφοσίωσιν καὶ πίστιν εἰς τοὺς υἱοὺς ἐκείνου. Ἐνωθέντων τῶν Σαρακηνῶν μετὰ τῶν ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν διεσπαρμένων Γερμανῶν στρατιωτῶν ὁ Μαμφρέδος εὐρέθη ἐντὸς ἑβδομάδων τινῶν ἐπὶ κεφαλῆς ἰσχυροῦ στρατοῦ. Διωρισμένος ἤδη διὰ τοῦ ἀπὸ 20 Ἀπριλίου 1265 διατάγματος τοῦ Κορράδου ΙΙ (Κορραδίνου), «θεία χάριτι βασιλέως Ἱερουσαλήμ καὶ Σικελίας, δουκὸς Σουαβίας» ἐπίτροπος καὶ ἀντιβασιλεὺς ὁ Μαμφρέδος μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ ἀνεψιοῦ του¹, ἀφοῦ κατετρόπωσε τὸν v. Hochberg, ἐνίκησεν ἔπειτα ἐπανειλημμένως τοὺς γουέλφους καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς ν' ἀποσυρθῶσι τοῦ βασιλείου. Κατὰ τὰ ἔτη 1255 καὶ 1256 ἡ Ἁγία Ἐδρα ἀπώλεσε διαδοχικῶς πάντα τὰ φρούρια, ὅσα κατεῖχεν ἐν τῇ χώρᾳ. Δύο ἔτη βραδύτερον διεδόθη αἰφνιδίως ἀνὰ τὸ κράτος φήμη περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Κορραδίνου. Οὐδεὶς ἐγίνωσκε τὴν προέλευσιν ταύτης, ἢ δ' αὐτὴ τῆς Βαυαρίας οὐδεμίαν σχετικὴν εἶδησιν εἶχε διαβιβάσει². Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Μαμφρέδου διέδωκαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τεχνάσματος τοῦ ἰδίου, ἵνα εὖρη πρόφασιν ν' ἀνακηρυχθῆ βασιλεὺς· ὃ καὶ ἐγένετο στεφθέντος τοῦ Μαμφρέδου ἐν Πανόρφω κατὰ τὴν 10 ἢ 11ην Αὐγούστου 1258³. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἢ περὶ τοῦ θανάτου εἶδησις ἦτο ἀνακριβής, ὁ δὲ Μαμφρέδος ὤφειλε νὰ ἐξελέγξῃ ταύτην ἀσφαλέστερον πρὶν ἢ στεφθῆ. Ὅτι δ' ἐκπλήσσει πως ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου στάσει τοῦ ἄλλως ἱπποτικοῦ τούτου ἡγεμόνος, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι διαψευθέντος τοῦ θανάτου καὶ τοῦ Κορραδίνου ζητήσαντος διὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ πατρικοῦ βασιλείου ὁ Μαμφρέδος, οἶονεὶ ἐπιβεβαιῶν τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἐγένετο ὁ αὐτουργὸς τῆς φήμης, ἀπήντησεν εἰς τὸν ἐξαέτη αὐτοῦ

¹) «Bajulum ipsius regni nostri usque ad nostros puberes annos committimus». *Anchivi dei Frati* (Βενετία). *Liber pactorum* χφ. τ. ΙΙ, fol. 61, verso 62.

²) Βλ. Nicol. de Jamsilla, παρὰ Muratori 8,584.

³) N. Jamsilla, παρὰ Muratori 8,584. S. Malaspina, αὐτ. 8 798. *Chronicon de rebus in Italia questis*, σ. 242.

ἀνεψιὸν ὅτι ἀναβὰς ἤδη εἰς τὸν θρόνον τοῦ βασιλείου, τὸ ὁποῖον ἀνέκτησε δι' ἰδίων ἀγώνων, δὲν ἠδύνατο νὰ κατέλθῃ αὐτοῦ· ὅτι κατὰ συνέπειαν θέλει κρατήσῃ τὴν ἀρχὴν ἐν ὅσῳ θὰ ἔζη, διότι ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ ἠδυνάτει, παῖς ὢν, νὰ προασπίσῃ κράτος ἔχον τοσοῦτους καὶ τοιούτους ἐχθρούς· ὑποσχνούμενος δ' ὅτι τὸ βασιλεῖον θ' ἀνήκεν εἰς τὸν Κορραδῖνον, ἐκείνου ἀποθανόντος, προσεκάλει αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν αὐλήν του, ἵνα ζήσῃ ὡς υἱὸς τοῦ βασιλέως. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ Μαμφρέδος εἶχεν ἀγωνισθῆ ὑπὲρ πάντας ὑπὲρ τοῦ βασιλείου, ὅτι αἱ περιστάσεις ἀπήτουν διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κράτους τὴν παρουσίαν ἡγεμόνος ἰσχυροῦ καὶ πολεμικοῦ καὶ ὅτι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, ὡς καὶ πολλῶν ἄλλων, ὁ Μαμφρέδος εἶχε πάντα τὰ προσόντα, ἵνα γίνῃ βασιλεύς. Ἄνευ αὐτοῦ ὁ Κορραδῖνος οὐδὲ μελλοντικὴν ἐλπίδα περὶ βασιλείου ἠδύνατο νὰ ἔχῃ.

Ὅπως δὴποτε ὁ Μαμφρέδος περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην εὐρίσκετο ἄνευ συζύγου. Πότε ἀκριβῶς ἀπέθανεν ἢ πρώτη αὐτοῦ σύζυγος Βεατρίκη ἢ Σαβαυδικὴ δὲν γνωρίζομεν¹. Καὶ ἀναφέρει μὲν ταύτην βασίλισσαν ὁ S. Malaspina² καὶ συνδέει ἀμέσως τὸν θάνατον αὐτῆς πρὸς τὸν γάμον τῆς Ἑλένης καὶ τοῦ Μαμφρέδου, ἀλλ' εἰς τὸν χρονογράφον τοῦτον δὲν δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν σπουδαίαν σημασίαν. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ Βεατρίκη ἐγέννησε τὸ μόνον αὐτῆς ἐκ τοῦ Μαμφρέδου τέκνον, τὴν Κωνσταντίαν, ζῶντος τοῦ Φρειδερίκου Β'. Γεγονὸς δύναται νὰ θεωρηθῆ ὅτι αὕτη εἶχεν ἀποθάνει πρὸ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1258, διότι οὔτε ὁ N. de Jamsilla, οὔτε ὁ S. Malaspina, οὔτε ἄλλος τις ποιεῖται μνεῖαν ἢ ὑπαινιγμὸν περὶ αὐτῆς κατὰ τὴν στέψιν, εἰ καὶ τὸ γεγονὸς ἐκτίθεται παρὰ τισι διὰ μακρῶν.

*
* *

Οὕτω χῆρος διατελῶν ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας³ κατὰ τὸν χρόνον τῆς στέψεως αὐτοῦ εἶχεν ἀποφασίσει νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν κόρην τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου, ἧς ἐφημίζετο ἡ ὠραιότης. Πλὴν τῆς σπουδαίας προικὸς ἦν αὕτη θὰ ἔφερον, ὁ Μαμφρέδος ἔτρεφε τὴν ἐλπίδα ν' ἀποκτήσῃ ἐξ αὐτῆς τέκνα ἄρρενα, ὧν ἕστερεῖτο. Ἐχων τότε ἡλικίαν 26 ἢ 27 ἐτῶν, καθ' ὃν χρόνον διήρκουν αἱ πρὸς σύναψιν τοῦ συνοικεσίου διαπραγματεύσεις, ἐν ἀναμονῇ ἡμερῶν καλυτέρων ὁ βασιλεὺς διῆγε τὸν καιρὸν αὐτοῦ τὸ μὲν εἰς πολέμους, τὸ δὲ εἰς διασκεδάσεις ἐν Βαρλέττι, ἐγγὺς τοῦ

¹) Böhmcr, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 851. 852.

²) Παρὰ Muratori 8 802.

³) Καίτοι τοιοῦτος ἦτο ὁ τίτλος τοῦ βασιλέως, τὸ βασιλεῖον περιελάμβανε πλὴν τῆς Σικελίας καὶ τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ μέρος τῆς μέσης, ἀντιστοιχοῦν πρὸς ὅτι μεταγενεστέρως ἐλέγετο βασιλεῖον τῶν δύο Σικελιῶν ἢ βασιλεῖον τῆς Νεαπόλεως.

Τράνου, λησμονῶν οὕτω τὰς θλίψεις καὶ τοὺς μόχθους τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἀγώνων. Καὶ τὴν μὲν ἡμέραν κατεγίνετο ἀσκούμενος καὶ προπονούμενος εἰς κυνηγέσια διὰ κυνῶν ἢ ἱεράκων, εἰς ἀγῶνας δρόμου, εἰς ἀγῶνας ἄφ' ἵππου διὰ τῆς λόγχης. Τὴν δὲ ἑσπέραν παρευρίσκετο εἰς μεγαλοπρεπεῖς χορούς, εἰς τοὺς ὁποίους προσήρχοντο πᾶσαι αἱ ὠραῖαι τῆς αὐλῆς καὶ τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν νύκτα πολλάκις ὁ ἱπποτικὸς βασιλεὺς διήρχετο τὰς εἰρηνικὰς ὁδοὺς τῆς Βαρλέττας ἄδων μὲ ὠραίαν φωνὴν τὰ *strombuoti*, ὁμοιοκαταλήκτους στροφὰς ἔξ ὀκτὼ ἑνδεκασυλλάβων ἑκάστην, τῶν ὁποίων ὁ ἴδιος ἦτο ποιητής. Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὁ Μαμφρέδος ἠγάπα πολὺ τὴν μουσικὴν, ἢ δ' αὐλὴ αὐτοῦ, ἦν οἱ γουέλφοι ἐχαρακτήριζον ὡς ἐστὶαν διαφθορᾶς ¹, ἦτο ὁ τόπος συγκεντρώσεως τῶν ποιητῶν καὶ τῶν δεξιωτέρων μουσικῶν τῆς Ἰταλίας, τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας ². Ἡ καρδιά τοῦ νεαροῦ ἔτι ποιητοῦ - βασιλέως ἐφαίνετο ὡς νὰ ἐφαιδρύνετο περισσότερον ἐκ τῆς ἀναμονῆς τῶν γάμων του μετὰ τῆς Ἡλειρώτιδος πριγκιπίσσης, τῆς ὁποίας τὰς τε ἄλλας ἀρετὰς καὶ τὴν ἔκπαγλον ὠραιότητα εἶχε πληροφορηθῆ, ὡς ἀμέσως ἐνδιαφερόμενος, ἐνωρίτερον παντὸς ἄλλου. Ἐπὶ πλέον ὁ σχεδιαζόμενος γάμος ἀπετέλει καὶ ἀληθῆ εὐτυχίαν ἀπὸ καθαρᾶς πολιτικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμενος, διότι οὐ μόνον ἐπεξέτεινεν ὁ Μαμφρέδος τὰς ἰδίας κτήσεις, ἀλλὰ καὶ ἀπέκτα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ γείτονος δεσπότη φίλον καὶ συγγενῆ ἰσχυρὸν διὰ τε τὴν ἔκτασιν τοῦ κράτους αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν προσωπικὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐνεργητικότητα καὶ ἀξίαν.

Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1259 πᾶσαι αἱ λεπτομέρειαι τοῦ συνοικεσίου εἶχον διακανονισθῆ καὶ ἡ προῖξ καθορισθῆ. Συνίστατο δ' αὕτη εἰς τὸ Δυρράχιον, τὸν Αὐλῶνα καὶ τὰ Βελάγραδα, βραδύτερον δὲ προσετέθησαν καὶ τὰ Κάνινα καὶ ἡ Κέρκυρα ³. Πάντα τὰ μέρη ταῦτα, πλὴν τῆς

¹) Chron. Aquens. παρὰ Moriundns. τ. II. σ. 197. Ἠβ. Cherrier. III, σ. 85, σημ. 5.

²) Βλ. τὸ ἐν ὁμοιοκαταλήκτοις στίχοις χρονικὸν τοῦ ἐκ Στεριῆς Ottokar ἐν Pez, *Scriptores rerum Austriacarum*, τ. III. σ. 18.

³) Marino Sanudo Torsello. *Istoria del regno di Romania*, παρὰ Hopf, *Chroniques gréco-romanes*. Berlin 1873, σ. 107. Ἠβ. Κ. Παπαροηγόπουλον, *Ἱστορία τοῦ Ἑλλην. ἔθνους* τ. V. σ. 113. Ὁμοίως *Λάμπρον*, ἐνθ' ἄνωτ. VI, 356. ὅστις ὁμως δὲν ἀναφέρει τὰ Κάνινα. Ὁ Miller *Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας*, μετάφρ. *Λάμπρον* τ. I, 160, ἀναφέρει γενικῶς ὅτι ἐδόθησαν ὡς προῖξ εἰς τὴν Ἑλένην «διάφορα ἀξιόλογα χωρία ἐν Ἠπειρῷ καὶ ἡ Κέρκυρα». Ἐν τῇ Ἠπειρῷ περιλαμβάνει προφανῶς καὶ τὸ Δυρράχιον. Εἰς τὰ μέρη ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ οἱ ἐν τοῖς *Acta et diplomata*, III. 240 ἀναφερόμενοι *Σφηναρῆται λόφοι*. οὗς ὁ μὲν Hopf, *Chron. gréco-rom.* σ. 107, 529 ταυτίζει πρὸς τὴν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἄωου Spinazza, ὁ δὲ Miller, *Essays on the Latin Orient*. Cambridge 1921 σ. 431 τοποθετεῖ εἰς τὸ ἐκεῖθεν τῆς λιμνοθαλάσσης τοῦ Αὐλῶνος κείμενον *Στένερτσι*. Ὁμοίως πρέπει νὰ προστεθῶσι τὰ ἀπέναντι τῆς Κερκύρας καὶ ταύτης ἐξαρτήματα ὑπάρχοντα φρούρια τοῦ *Βουθρωτοῦ* καὶ τῶν *Συβότων*.

Κερκύρας καὶ τῶν Κανίνων, μέρη ἅτινα ἠδύνατο νὰ διανοιξοῦν εἰς τὸν Μαρμφρέδον τὸν δρόμον τῆς Ἑλλάδος ἢ νὰ χρησιμεύσουν εἰς αὐτὸν ὡς καταφύγιον ¹ τοῦλάχιστον ἐν περιπτώσει ἐκδιώξεως αὐτοῦ παρὰ τῶν γουέλφων, εἶχον καταληφθῆ παρὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Φρειδερίκου Β'. ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1257 ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1258. Ὁ Horf ², ἐρειδόμενος ἐπὶ τῶν ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ ἐγγράφου τῶν Acta et diplomata «τῆς κυριότητος ἔτει πρώτῳ» φρονεῖ ὅτι ἡ κατάληψις ἐγένετο τὸ 1257. Τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀκολουθεῖ πλὴν ἄλλων ³ ὁ W. Miller ⁴, ὅστις ὁμως ὑποστηρίζει ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην (1257) ὁ Μιχαὴλ διετέλει εἰς πόλεμον πρὸς τὸ κράτος τῆς Νικαίας, ὅπερ δὲν εἶναι τελείως ἀκριβές, τοῦ ἀγῶνος ἀρχίσαντος τῷ 1258. Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Horf δὲν εἶναι ἴσως ἀναγκαία, διότι ἡ ἔκφρασις «ἔτει πρώτῳ» δὲν σημαίνει ὅτι εἶχε παρέλθει ἔτος ἀπὸ τῆς καταλήψεως, ἀλλ' ὅτι διενύετο ἀπλῶς τὸ πρῶτον ἔτος, τὸ ὁποῖον ἦτο δυνατόν νὰ εἶχεν ἀρχίσει καὶ ἡμέρας μόνον πρὸ τῆς συντάξεως τοῦ ἐγγράφου. Ὁπωσδήποτε ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ καθορισμοῦ τῆς προικὸς ἢ Κέρκυρα μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν νησίδων καὶ τὰ Ἑπειρωτικὰ φρούρια τοῦ Δυρραχίου, τῶν Βελεγράδων, τῶν Κανίνων, τοῦ Αὐλῶνος, τῆς Χιμάρας, τοῦ Βουθρωτοῦ, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ τῶν Συβότων ἀπετέλεσαν οἰονεὶ προέκτασιν τοῦ Σικελικοῦ βασιλείου ἐπὶ τῶν Ἑπειρωτικῶν καὶ τῶν Ἀλβανικῶν παραλίων.

Περὶ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου τῆς Ἑλένης καὶ τοῦ Μαρμφρέδου οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι οὐδὲν ἄλλο ἀναφέρουσι πλὴν τῆς εἰδήσεως περὶ τοῦ συνοικεσίου. Ἐκ τῶν Ἰταλῶν χρονογράφων τὸ γεγονός ἀναφέρει γενικώτατα ὁ S. Malaspina ⁵ καὶ σχετικῶς πρὸς τὸ κείμενον αὐτοῦ θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Τὸ μοναδικὸν κείμενον, ἐξ οὗ μανθάνομεν ἐν λεπτομερείᾳ τοὺς γάμους τῆς Ἑλένης, εἶναι περιγραφὴ συγχρόνου τινὸς Ἀωνύμου ἐκ Τράνου ⁶, ληφθὲν ἐκ τοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Ἀρχείου τῶν Δομι-

¹) C. de Cherrier, ἐνθ' ἄνωτ. τ. III, σ. 85.

²) Ἐνθ' ἄνωτ.

³) Essays on the Latin Orient, σ. 431.

⁴) Μεταξὺ αὐτῶν σημειοῦμεν τὸν Bertaux, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 16 καὶ τὸν σεβαστὸν διδάσκαλον κ. Ed. Jordan, Les origines de la domination angévine en Italie. Paris 1909 σ. 381, σημ. 3.

⁵) Παρὰ Muratori. Scrip. rer. Italic. 8, 802—803.

⁶) Τὸ Τράνον (ὁ μακαρίτης Λάμπρος, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Γ', μεταχειρίζεται ἄλλοτε μὲν τὸν τύπον ἢ Τράνις, κατὰ τὸ ἢ Βᾶρις, ἄλλοτε δὲ τὸν τύπον τὸ Τράνον· πβ. αὐτ. σ. 28, 364 κ. ἄ.), Ἰταλ. Trani, κείμενον ἔναντι τοῦ Δυρραχίου ἦτο τὸ κέντρον τῶν πρὸς τὴν Ἀπουλιαν σχέσεων τῆς Ἀλβανίας καὶ βορείου Ἑπείρου. Βλ. περὶ τῆς πόλεως Forges Davanzati, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 11, σημ. 1. Del Giudice, La Famiglia di re Manfredi (Archivio storico per le province Napoletane, τ. III, (1878) σ. 21 σημ. 2 κ. ἄ. Heyd, Histoire du commerce τ. I. σ. 97, 178, 361, 419, 475). Τὴν ἐπὶ τῆς πόλεως βυζαντινὴν ἐπίδρασιν μαρτυροῦσι πλὴν ἄλλων τὰ ἔργα τοῦ ἐκ τῆς

νικυνῶν¹· εἶναι γεγραμμένη ἐν τῇ διαλέκτῳ τῆς Ἀπουλίας καὶ διὰ τοῦτο προτιμῶμεν νὰ παραθέσωμεν τὴν μετάφρασιν αὐτῆς ἔχουσαν οὕτω: «Κατὰ
 » τὰς δύο τοῦ μηνὸς Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1259 ἔφθασεν εἰς Ἀπου-
 » λίαν μετ' ὀκτὼ γαλερῶν² ἡ μνηστὴ τοῦ αὐθέντου καὶ βασιλέως Μαρ-
 » φρέδου, θυγάτηρ τοῦ δεσπότη τῆς Ἠπείρου (fillia de lu Despotu de
 » Epiru)³, ὀνόματι Ἑλένη (Alena), συνοδευομένη παρὰ πολλῶν βαρῶνων
 » καὶ κυριῶν τόσον ἐκ τοῦ ἡμετέρου βασιλείου, ὅσον καὶ ἐκ τῆς χώρας τοῦ
 » πατρὸς αὐτῆς. Καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν λιμένα τοῦ Τράνου, ὅπου ἀνέμενεν
 » αὐτὴν ὁ αὐθέντης βασιλεὺς. Εὐθύς ὡς ἡ κόρη κατῆλθε τῆς γαλέρας, ὁ βα-
 » σιλεὺς ἐνηγκαλίσθη αὐτὴν ἐγκαρδίως καὶ τὴν ἡσπάσθη. Ἀφοῦ δὲ διήγα-
 » γεν αὐτὴν δι' ὅλης τῆς πόλεώς μας ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν σύμπαντος
 » τοῦ λαοῦ ᾠδήγησαν αὐτὴν εἰς τὸ φρούριον, ὅπου ἐγένοντο μεγάλαι ἐορ-
 » ταὶ καὶ συναυλίας. Τὴν δὲ ἐσπέραν ἐγένοντο τόσαι φωταγωγίαι καὶ τόσοι
 » ἰδιωτικοὶ φανοὶ ἀνήφθησαν εἰς ὅλας τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεώς μας, ὥστε
 » ἐφαίνετο ὡς νὰ ἦτο ἡμέρα. Τὴν ἐπομένην ὁ αὐθέντης βασιλεὺς προεχί-
 » ρισεν εἰς ἱππότητας πολλοὺς, μεταξὺ τῶν ὁποίων τοὺς ἡμετέρους συμπολί-
 » τας Cola Pelaganne καὶ Fredericu Sifula, οἱ ὁποῖοι εἶχον συνο-
 » δεύσει τὴν βασίλισσαν κατὰ τὸν διάπλουν μετὰ τῶν δύο γαλερῶν τῆς
 » πόλεώς μας». Ἀναφερόμενος ὁ Ἀνώνυμος εἰς τὰ προσωπικὰ χαρίσματα
 τῆς βασιλίσης λέγει περὶ αὐτῆς ὅτι ἦτο «κατὰ πολλὰ εὐπαρουσίαστος,
 » ὅτι εἶχε καλοὺς τρόπους καὶ ὅτι ἦτο ὠραιότερα τῆς πρώτης γυναικὸς τοῦ
 » Μαρφρέδου». Ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν αὐτῆς ἀναφέρει ὅτι, «καθ' ἃ λέ-
 » γουσι», δὲν ἦτο μεγαλυτέρα τῶν δεκαεπτὰ ἐτῶν. Ὁ κόσμος συνωθεῖτο ὀπό-
 » θεν διήρχετο καὶ βλέπων αὐτὴν τόσον ὠραίαν καὶ τόσον χαριτωμένην τὴν
 ἠγάπησε πολὺ.

Ἐορταί ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν γάμων τῆς Ἑλένης καὶ τοῦ Μαρφρέδου ἐτε-
 λέσθησαν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις. Οὕτω, κατὰ τὸν De Simone⁴, εἰς τὴν Βᾶ-
 ριν ἐγένοντο περίφημοι ἱππικοὶ ἀγῶνες (torneo), κατὰ τοὺς ὁποίους ἠγω-
 νίσθησαν ἐνδόξως οἱ ἐκ Lecce Ὀρλάνδος Maremonte καὶ Renzo di
 Persona.

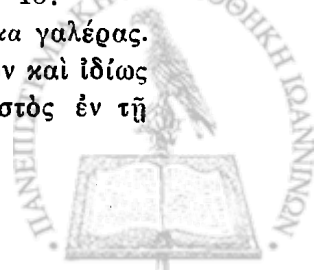
πόλεως ταύτης Barisanus, ὅστις κατεσκεύασε τὰς περιφήμους χαλκᾶς πύλας τοῦ
 Τράνου (1175), τοῦ Ραβέλλου (1179) καὶ τοῦ Monreale (1186). Πβ. Ch. Diehl,
 Manuel d' art byzantin, τ. II (Paris, 1926) σ. 729 ἐξ.

¹) Τὸ κείμενον τοῦτο ἀπωλέσθη. Βλ. σχετικῶς Davanzati ἐνθ' ἄνωτ. σ. 11. Τὸ
 σχετικὸν ἀπόσπασμα τοῦ Ἀωνύμου εὐρηται παρὰ Davanzati, αὐτ. σ. 11—13.

²) Κατὰ παραδρομὴν ὁ del Gintice, ἐνθ' ἄνωτ. τ. III, σ. 18 ἀναφέρει δέκα γαλέρας.

³) Ἐὰν πιστεύσωμεν εἰς τὴν αὐθεντικότητα τοῦ κειμένου, ἥτις παρὰ τινῶν καὶ ἰδίως
 τοῦ J. Ficker ἀμφισβητεῖται, ἔχομεν ἐνταῦθα τὸν τίτλον, ὑφ' ὃν ἦτο γνωστὸς ἐν τῇ
 Ἰταλίᾳ ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ Μιχαὴλ ὁ Β'. ὁ Ἀγγελος.

⁴) Lecce di suoi monumenti, σ. 301.

Τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν γνησιότητα τῶν χρονικῶν τοῦ Ἀνωνύμου ἀποδέχονται πάντες σχεδόν, ὅσοι ἠσχολήθησαν μὲ τοὺς γάμους τῆς Ἑλένης. Ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦσιν οἱ Carasso¹ καὶ J. Ficker². Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἀμφισβητεῖ μόνον τὴν χρονολογίαν τῶν γάμων παραδεχόμενος κατὰ τὰ λοιπὰ τὸ κείμενον τοῦ χρονικοῦ, ὁ δεύτερος ὅμως θεωρεῖ τοῦτο πλαστόν.

Εἰδικώτερον ὁ Carasso στηριζόμενος εἰς τὴν ὑπαρξιν διπλώματος τοῦ δουκὸς Βενετίας Ραϊνερίου Ξένου ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι ὁ Μαμφρέδος ἦτο κάτοχος χωρῶν ἐν Ἡπείρῳ κατὰ τὸ 1258, προτείνει τὴν διόρθωσιν τοῦ ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Ἀνωνύμου 1259 εἰς 1257. Μετὰ πολλῆς εὐκολίας ὁ del Gindice³ ἀνεσκεύασε τὰ γνώμας τοῦ Carasso, παρατηρήσας ἰδίως ὅτι ἐάν ὁ γάμος ἐγένετο τῷ 1257, δεδομένου ὅτι ὁ Μαμφρέδος ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς τὸν Αὐγούστιον τοῦ 1258, θὰ ἐστέφετο μετ' ἐκείνου καὶ ἡ Ἑλένη, ὡς ἐγένετο προκειμένου προκειμένου περὶ τῆς Βεατρίκης, συζύγου Καρόλου τοῦ Ἀνδεγαυοῦ, ὅτε οὗτος ἐστέφθη βασιλεὺς. Ἀλλὰ περὶ στέψεως τῆς Ἑλένης ἢ ἄλλης τινὸς βασιλίσης οὐδένα λόγον ποιοῦνται οἱ ἀναφέροντες τὰ κατὰ τὴν στέψιν χρονογράφοι. Πλὴν τῆς παρατηρήσεως ὅμως ταύτης, ἀκόμη ἀπλούστερον, νομίζομεν, καταδείκνυται τὸ ἀστήρικτον τῆς διορθώσεως τοῦ Carasso ἐξ αὐτοῦ τοῦ κειμένου, οὗ τὴν γνησιότητα ὁ ἱστορικὸς οὗτος παραδέχεται. Ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Ἀνωνύμου ὁ Μαμφρέδος χαρακτηρίζεται οὐχὶ ἄλλως πως ἢ ὡς «αὐθέντης βασιλεὺς»· δεδομένου δ' ὅτι τὰ γεγονότα φαίνονται καταγραφόμενα καθ' ἣν ἐποχὴν ἐτελέσθησαν, ὁ δὲ Μαμφρέδος ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς τῷ 1258, ὁ γάμος ἐγένετο μετὰ τὴν στέψιν. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν διόρθωσιν τοῦ 1259 εἰς 1257.

Κατὰ πολὺ σπουδαιότεραι εἶναι αἱ ἀντιρροήσεις τοῦ J. Ficker. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος προσεπάθησε διὰ μακρῶν νὰ καταδείξῃ ὅτι τὸ μὲν συνοικέσιον τῆς Ἑλένης καὶ τοῦ Μαμφρέδου συνήφθη, πιθανώτατα διὰ πληρεξουσίου, τὸ βραδύτερον κατὰ τὸ 1259, ὡς πρὸς τὴν πραγματοποίησιν ὅμως τοῦ γάμου αὕτη ἦτο ἀδύνατον νὰ γίνῃ, ὡς ὁ Ἀνώνυμος τοῦ Τράνου μαρτυρεῖ, κατὰ τὴν 2αν Ἰουνίου 1259, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κατὰ τὸν Ficker πάντοτε, ὁ Μαμφρέδος εὕρισκετο εἰς τὴν κατὰ τῆς Ἀκουῖλης (Aquila) ἐστρατείαν καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν ἠδύνατο νὰ εὕρισκεται ταυτοχρόνως καὶ ἐν Τράνῳ. Ὁ Ficker στηρίζεται ἰδίως ἐπὶ τῶν παρὰ S. Malaspina σχετικῶς πρὸς τὸν γάμον τοῦτον ἀναφερομένων⁴ καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ ὅτι τὸ γεγονός τοῦτο ἀναφέρεται μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τυράννου E-

¹) Historia diplomatica regni Siciliae (1250—1266) Neapoli 1874.

²) Manfreds zweite Heirath und der Anonymus von Trani ἐν Mitteil. des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung, τ III, σ 358—368.

³) Ἐνθ' ἀνωτ. τ. III (1878), σ. 55.

⁴) Παρὰ Muratori, Script rer. Italic. 8, 802--803.

zelino ἢ Eccelino da Romano¹, συμβάντα τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1259, καὶ τὴν παρὰ τὴν Ἀρβίαν μάχην, γενομένην τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1260. Συμφώνως πρὸς τὴν τοιαύτην χρονολογικὴν ἀναγραφὴν καθίσταται πιθανόν, λέγει ὁ Ficker², ὅτι ὁ γάμος ἐτελέσθη κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1261. Ὅτι δὲ ὁ Μαμφρέδος κατὰ τὴν 2 Ἰουνίου εὐρίσκετο ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ τῆς Ἀκουΐλης καταδεικνύει ὁ Ficker ὡς ἀκολούθως. Εἶναι μὲν ἀληθές, λέγει, ὅτι ὁ Malaspina δὲν προσδιορίζει τὸν χρόνον τῆς καταστροφῆς τῆς Ἀκουΐλης³, ἀρκούμενος νὰ σημειώσῃ ὅτι αὕτη ἐγένετο μετὰ τὴν στέψιν τοῦ Μαμφρέδου, ἐν τούτοις ἐκ τῶν Annali di Rieti καὶ ἐκ τῶν παρὰ τῷ ἀρχαιοτέρῳ ἱστοριογράφῳ τῆς πόλεως ταύτης Boetio di Rainaldo di Porporetto⁴ σαφές γίνεται ὅτι αὕτη ἐγένετο κατὰ τὸ 1259⁵. Γινώσκουμεν, συνεχίζει, ἐξ ἄλλου ἐκ διπλωμάτων τοῦ Μαμφρέδου, ποῦ εὐρίσκετο οὗτος μέχρι τέλους Ἀπριλίου τοῦ ἔτους τούτου. Κατὰ συνέπειαν ἢ κατὰ τῆς Ἀκουΐλης ἐκστρατείας δὲν εἶχεν ἀρχίσει πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Κατὰ τὸν Ἰούλιον εὐρίσκομεν τὸν Μαμφρέδον εἰς Πεσκάραν, κειμένην, ὡς γνωστόν, ἐπὶ τῆς ἐκ Καπιτανάτας πρὸς Ἀκουΐλαν ὁδοῦ⁶. Ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μετέβαινε κατὰ τῆς πόλεως ταύτης ὁ Μαμφρέδος, καὶ ὅτι ταύτην καταστρέψας ἐπέστρεψεν ἔπειτα εἰς Lago Pesole, ἔνθα συνήθιζε νὰ ἀναπαύηται. Ἐν τούτοις ὁ Ficker δὲν παραδέχεται ἢ ὅτι τὸν Ἰούλιον τοῦ 1259 ὁ βασιλεὺς διήρχετο ἐκ Πεσκάρας μεταβαίνων εἰς Ἀπουλίαν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἀκουΐλης, διότι λέγει κατὰ τὸν Μάϊον ὁ βασιλεὺς προκύπτει ὅτι εὐρίσκετο εἰς Νοκερίαν (Lucera), τὴν δὲ 19ην Μαΐου ὁ Μαμφρέδος εὐρισκόμενος παρὰ τὴν Ripa Longa⁷ ἔγραφεν «ἐν τῷ στρατοπέδῳ» (in castris). Κατὰ τὸν Ficker⁸ τὰς ἡμέρας ἐκείνας εἶχεν ἀρχίσει ἢ κατὰ τῆς Ἀκουΐλης ἐκστρατεία συνεχισθεῖσα μέχρι τοῦ Ἰουλίου.

¹) Πβ. περὶ τοῦ τυράννου τούτου del Gindice, ἐνθ' ἄνωτ. III, σ. 53. Cesare, Storia di Manfredi (Napoli 1837) I, 180. Fahrenbruch, Zur Geschichte König Manfreds, σ. 23 ἐξ. Ὁ Malaspina, παρὰ Murat ἐνθ' ἄνωτ. 8, 801, ἀναφέρει τοῦτον ὑπὸ τὸ ὄνομα Azolinus de Romangia, λέγει δ' ὅτι ἦτο pestifer tyrannus.

²) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 358 ἐξ.

³) Παρὰ Murat. ἐνθ' ἄνωτ. 8, 799—800.

⁴) Delle cose dell'Aquila. Παρὰ Murat. Antiquit. Ital. 6, 535 § 23: Alinquanta nove fusconcia, e fuornsciti. Ἡ πόλις αὕτη, κειμένη ἐν Ἀπουσίῳ (Abruzzi), Βλ τῆς Ρώμης ἐθεμελιώθη τῷ 1240 παρὰ τοῦ πατρὸς τοῦ Μαμφρέδου, δὲν ἦτο δὲ σπουδαία τις.

⁵) Ficker, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 362.

⁶) Αὐτ. σ. 364.

⁷) Κατὰ τὸν Capasso, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 176 ἢ Ripa Longa εὐρίσκετο εἰς τὴν θέσιν τῆς Incoronata. νοτιοδυτικῆς τῆς Φοβίας (Foggia).

⁸) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 365.

Κατὰ συνέπειαν κατὰ τὰς 2 'Ιουνίου ὁ Μαμφρέδος ἦτο ἀδύνατον νὰ εὐρίσκειτο ἐν Τράνω. Ἐκ τῆς τοιαύτης δ' ἀνασκευῆς τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν τοῦ Ἀνωνύμου ὡς καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν, κατὰ τὸν Ficker, καταφώρων ἀνακριβειῶν αὐτοῦ ὁ Αὐστριακὸς ἱστορικὸς κατολήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πρέπει νὰ παραδεχθῆ τις τὸ χρονικὸν τοῦ Ἀνωνύμου ὡς πλαστόν· μετὰ δυσκολίας δέ, προσθέτει, δύναται τις νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ ὅτι ὁ Forges Davanzati δὲν ἦτο ὁ ἀπατηθεὶς ἀλλ' ὁ ἀπατήσας αὐτός¹. Τὰ λεγόμενα τοῦ Ficker δὲν φαίνονται τοσοῦτον ἀκαταμάχητα, ὅσον ὁ ἴδιος τὸ πιστεύει². Ὅσον ἀριστοτεχνικὴ καὶ ἂν εἶναι ἡ κατασκευὴ τῶν συλλογισμῶν αὐτοῦ, εὐρίσκει ὅμως τις καὶ σημεῖα ἀσθενῆ κατ' αὐτήν.

Καὶ πρῶτον αὐτὸς οὗτος ὁ χρονογράφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ὁ Ficker, δὲν φαίνεται νὰ εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀκριβολόγος. Ὡν εἶπερ τις καὶ ἄλλος γουέλφος, guelfissimo ὡς χαρακτηρίζει αὐτὸν ὁ Cesare³, δὲν ἀποδίδει πολλὴν προσοχὴν εἰς τὰ ἀφορῶντα τοὺς ἀντιπάλους γιβελλίνους. Εἰς τὸ χωρίον, ὅπου ἀναφέρει τὰ τῶν γάμων τοῦ Μαμφρέδου, οὔτε τὸ ὄνομα τῆς Ἑλένης γινώσκει οὔτε τὸν πατέρα αὐτῆς ὀρθῶς ἀναγράφει. Τὴν δευτέραν σύζυγον τοῦ Μαμφρέδου θεωρεῖ κόρην τοῦ Βατάτζη, ἀορίστως δ' ἀναφέρει καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς. Ἐνῶ λοιπὸν οὕτω σφάλλεται εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀναφέρει ὀρθῶς τὴν χρονολογίαν καὶ τοῦτο καθ' ἣν στιγμὴν ἐκ τῶν Ἑλλήνων χρονογράφων γινώσκομεν ὅτι πολὺν χρόνον πρὸ τῆς ἐν Πελαγονίᾳ μάχης (1259) ὁ Μαμφρέδος εἶχε γίνῃ γαμβρὸς τοῦ δεσπότη Μιχαὴλ τοῦ Β'.; Ἴνα συνάψῃ τὸ συνοικέσιον τοῦτο ὁ Μαμφρέδος σημαίνει ὅτι ἡ σύζυγος αὐτοῦ εἶχεν ἀποθάνει πρὸ τοῦ 1259, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει τί θὰ ἦτο ἐκεῖνο τὸ ὅποιον θὰ ἐμπόδιζε τὸν μόλις 27 ἐτῶν ἡλικίαν ἔχοντα Μαμφρέδον νὰ λάβῃ εἰς σύζυγον τὴν μόλις 17 ἔτη ἀριθμοῦσαν Ἑλένην; Ἀσφαλῶς ὁ Ficker, ἐὰν ἦτο νεώτερος δὲν θὰ κατεδίκαζε τὸν Μαμφρέδον νὰ περιμένῃ τρία σχεδὸν ἔτη ὠραίαν γυναῖκα ἢ ὁποία ἐντὸς μιᾶς ἢ δύο ἡμερῶν ἠδύνατο νὰ διέλθῃ τὴν χωρίζουσαν τὰ δύο κράτη θάλασσαν!

Ἄλλ' ὁ Ficker πιστεύει ὅτι ὁ S. Malaspina ἀκολουθεῖ τοῦλάχιστον χρονολογικὴν σειρὰν ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν ἱστορουμένων. Περὶ τοῦ πράγματος δὲν συμφωνοῦσι πάντες πρὸς αὐτὸν. Ὁ πλειστάκις λαμβάνων ἀφορμὴν ν' ἀναδράμῃ εἰς τοὺς χρονογράφους Capasso πιστεύει⁴ ὅτι ὁ Malaspina πολλαχοῦ δὲν τηρεῖ χρονολογικὴν σειρὰν ἐν τῇ ἀναγραφῇ, τοῦτο

¹) Ficker ἐνθ' ἄνωτ. σ. 366.

²) Αὐτ. σ. 368.

³) Ἐνθ' ἄνωτ. I, 243.

⁴) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 176, σημ. 3· 177.

δὲ συμβαίνει καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει. Τὴν γνώμην τοῦ Capasso ἀποδέχεται πλήρως ὁ ἐμβριθέστατος del Giudice « Παντὶ δῆλον, λέγει ὅτι S. Malaspina δὲν ἀκολουθεῖ ἐν τῇ ἱστορήσει τῶν γεγονότων ἀκριβῆ χρονολογικὴν σειρὰν ».

Ἄλλ' ὁ κυριώτερος ἰσχυρισμὸς τοῦ μακαρίτου Ficker εἶναι ὅτι ὁ Μαμφρέδος τὴν Ζαν Ἰουνίου εὗρισκετο εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Ἀκουίλης. Ἄλλ' εἶναι ἀναγκαῖον νὰ δεχθῶμεν τοῦτο; Ἰδωμεν. Τὸν Μαμφρέδον εὗρισκομεν τὴν 19ην Μαΐου εἰς τὴν νοτίως τῆς Φοβέας (Foggia) Ripa Longa, ὅπουθεν γράφει « in castris ». Πρόκειται περὶ στρατοπέδου ἢ περὶ τῶν φρουρίων τοῦ μέρους ἐκείνου; Ἄλλ' ἂν δεχθῶμεν ὅτι πρόκειται περὶ στρατοπέδου, τοῦτο δὲν σημαίνει ἀναγκαίως ὅτι ὁ Μαμφρέδος ἐξεκίνησεν ἐκεῖθεν, ἵνα μεταβῆ κατὰ τῆς Ἀκουίλης. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν οἱ πόλεμοι ἦσαν διαρκεῖς, καθ' ἣν αἱ ἐπαναστάσεις διεδέχοντο ἀλλήλας καὶ ὁ βασιλεὺς κατεπολεμεῖτο παρὰ μερίδος πολεμικωτάτης καὶ διαρκῶς ἀγωνιζομένης, δὲν θὰ διέσχίζε τὴν Ἰταλίαν ἢ μετὰ στρατοῦ. Ἐὰν ῥίψωμεν ἕν βλέμμα εἰς τὸν χάρτην τῆς Ἰταλίας τὰ πράγματα ὁμιλοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν. Ἡ νοτίως τῆς Foggia κειμένη Ripa Longa εἶναι ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὸ Τραῆνον καὶ οὐχὶ πολὺ ἀπέχει αὐτῶν. Διὰ τὴν νὰ μὴ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Μαμφρέδος μετέβαινε μετὰ στρατοῦ πρὸς ὑποδοχὴν τῆς ἐξ Ἑπείρου ἀναμενομένης πριγκιπίσσης, ἢ ὁποῖα κατὰ τὸν Ἀνώνυμον τοῦ Τραῆνου, ἔφθασεν ἐκεῖ τὴν Ζαν Ἰουνίου. Ὁ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ μεγαλοπρεπεστέραν ὑποδοχὴν συνοδεύων τὸν Μαμφρέδον στρατὸς ὑπῆρξε πιθανώτατα ἐκεῖνος ἢ μέρος ἐκείνου ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὁποίου τεθεὶς βραδύτερον ὁ Μαμφρέδος ἐβάδισε κατὰ τῆς Ἀκουίλης διαβάς κατ' Ἰούλιον ἐκ Πεσκάρας. Ἄλλ' ἂν τὰ πράγματα δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν οὕτω, διὰ τὴν νὰ διέλθῃ ὁ Μαμφρέδος ἐκ Νοκερίας; Δὲν ἐγένετο τοῦτο ἵνα παραλάβῃ ἐκεῖθεν στρατόν; Ἐνταῦθα ἀπαντῶμεν ὅτι ὁ βασιλεὺς μεταβαίνων εἰς Τραῆνον ἐθεώρησε καλὸν νὰ διέλθῃ ἐκ τῆς ἀγαπητῆς πόλεως, ἧς οἱ γουέλφοι τὸν ἀπεκάλουν σουλιτᾶνον καὶ ἧτις ἄλλως δὲν ἔκειτο πολὺ μακρὰν τῆς ὁδοῦ αὐτῶν, τὸ μὲν ἵνα δώσῃ διαφόρους ὁδηγίας σχετικὰς μὲ τὴν διοίκησιν, τὸ δὲ ἵνα παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ στρατεύματα διὰ τὴν ὑποδοχὴν καὶ διὰ τὴν κατ' Ἰούλιον μέλλουσαν νὰ ἐπιχειρηθῇ ἐκστρατείαν εἰς τὰ Ἀπρούτια. Ἐὰν ὅμως, ὡς θέλει ὁ Ficker, ὁ Μαμφρέδος ὅτε διέβαινεν ἐκ Νοκερίας μετέβαινε κατὰ τῆς Ἀκουίλης, ἔπρεπε φυσικὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν δρόμον αὐτοῦ πρὸς βορρᾶν, καὶ οὐχὶ νὰ στρέψῃ πρὸς νότον. Ἐν βλέμμα εἰς τὸν χάρτην δεικνύει ὅτι πρὸς νότον τῆς Foggia, ὡς εἶδομεν, καὶ ἐγγὺς ὁπωσδήποτε τοῦ Τραῆνου ἔκειτο ἢ Ripa Longa, αὐτὴ δ' ἢ Foggia κείται

1) Ἐνθ' ἀνωτ. τ. III (1878) σ. 53.

νοτιοανατολικῶς τῆς Νοκερίας, θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Μαμφρέδος ἐκστρατεύων κατὰ τῆς Ἀκουίλης ἐβάδισεν ἐκ Νοκερίας πρὸς νότον καὶ ἔπειτα ἀνέλαβε πάλιν διεύθυνσιν πρὸς βορρᾶν! Τοῦτο θὰ ἦτο ἐντελῶς παράλογον.

Ἄλλὰ τὸ συγκεκριμένον τῶν πληροφοριῶν τοῦ Saba Malaspina δείκνυται, πιστεύομεν, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι παρ' αὐτῷ οἱ δεῦτεροι γάμοι τοῦ Μαμφρέδου συνδέονται ἀμέσως πρὸς τὸν θάνατον τῆς συζύγου αὐτοῦ Βεατρίκης, ἣν ἀναγράφει *βασίλισσαν*¹. Πρῶτον, ὡς εἶδομεν ἤδη, οὐδεὶς τῶν ιστορησάντων τὰ κατὰ τὴν στέψιν τοῦ Μαμφρέδου, οὐδ' ὁ Malaspina αὐτός, εἰ καὶ διὰ μακρῶν περὶ τοῦ γεγονότος τούτου πραγματεύεται², ποιεῖται τὸν ἐλάχιστον λόγον περὶ τῆς Βεατρίκης, ἐξ οὗ ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν ὅτι αὕτη εἶχεν ἤδη ἀποθάνει καὶ ἐπομένως κακῶς ὁ Malaspina ἀναφέρει ταύτην ὡς βασίλισσαν. Ἄλλὰ καὶ ἐὰν ὑποτεθῇ παρὰ πάντα ταῦτα ὅτι αὕτη ἐπέζησε τῆς στέψεως, πάντως θὰ ἀπέθανε πρὸ τοῦ 1259, ὅτε συνήφθη, κατὰ τοὺς Ἑλληνας χρονογράφους, τὸ συνοικέσιον τῆς Ἑλένης. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ θάνατος τῆς Βεατρίκης δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναγραφῇ χρονολογικῶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ezzelino καὶ τὴν παρὰ τὴν Ἀρβίαν μάχην.

Οὕτω, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, πιστεύομεν ὅτι ὁ Μαμφρέδος διηυθύνετο τὴν 19ην Μαΐου ἐκ τῆς Ripa Longa μετὰ τῆς αὐλῆς καὶ στρατοῦ εἰς Τραῆνον, ὅπου τὴν 2αν Ἰουνίου κατέπλευσεν ὁ φέρων τὴν μελλόνυμφον στόλος. Τελεσθέντων τῶν γάμων ὁ Μαμφρέδος ἐπεχείρησε κατ' Ἰούλιον τὴν κατὰ τῆς Ἀκουίλης ἐκστρατείαν, ἣτις ἔληξε τάχιστα, διότι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐγκατέλιπον αὐτήν. Μετὰ τὴν ταχέως συντελεσθεῖσαν καταστροφὴν τῆς μικρᾶς ἄλλως πόλεως ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς Lago Pesole, τὴν παλαιὰν Lacus Pensilis, ἐν τῇ Ἀπουλίᾳ, ἀφοῦ πρῶτον διέλυσε τὸν στρατόν, ἵνα ὡς διηγεῖται ὁ Malaspina³, τὰ καταπεπονημένα ἐκ τῶν πολεμικῶν μόχθων μέλη αὐτοῦ ἐνδυναμώσῃ ἐν τῇ ἀναπαύσει καὶ ταῖς εἰρηνικαῖς διασκεδάσεσιν. Εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο λοιπὸν κατηυθύνετο ὁ Μαμφρέδος, ἵνα, καθ' ἡμᾶς, διέλθῃ ὥραίας ἡμέρας μετὰ τῆς νεωστὶ συζευθείσης Ἑλένης.

Ἄλλ' ὁ Ficker δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν κατάδειξιν τῶν κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀνακριβειῶν τοῦ Ἀνωνύμου. Περαιτέρω ἔτι βαίνων θεωρεῖ τὸ κείμενον ὡς πλαστὸν καὶ ἐπὶ πλέον τὸν Davanzati ὡς πλαστογράφον! Ἄλλ' ἐκ τοῦ ὅτι εἷς χρονογράφος περιέχει ἀνακριβείας δὲν σημαίνει ὅτι καὶ

¹) Παρὰ Murat. Script. rer. Italic. 8, 802. Igitur regina Beatrice naturae debitum persolvente.

²) Ἐνθ' ἄνωτ. 8, 798.

³) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 799—800.

τὸ κείμενον αὐτοῦ εἶναι πλαστόν. Εἷς τῶν καλυτέρων χρονογράφων, ὁ ἡμέτερος Γρηγοράς, ὡς θέλομεν ἴδει παρακατιόντες, ἀναφέρει σπουδαίαν ἐν σχέσει μὲ τὸν Μαιμφρέδον ἀνακρίθειαν. Δὲν συμπεραίνομεν ὅτι τὸ χωρίον δὲν εἶναι γνήσιον. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ χρονονομίου τοῦ Ἀνωνύμου δὲν ὑφίσταται¹, ὁ δὲ Davanzati ἀναγράφει ὅτι εἶχεν ἤδη ἀπολεσθῆ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ. Ἐκ τούτου ὅμως προκύπτει ὅτι ὁ χαλκεύσας τὸ Χρονικὸν εἶναι ὁ Davanzati; Σημειωθήτω ὅτι οὗτος ἦτο διακεκριμένος κληρικός, ὡς ἱστορικός δὲ φαίνεται ἐν τῷ ἔργῳ του κριτικώτατος καὶ ἀληθῶς σεμνός. Ἐξ ἄλλου δὲ βλέπομεν οὐσιαστικούς λόγους σοβαροῦς, ὥστε νὰ ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς γνησιότητος τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἀνωνύμου καὶ νὰ θεωρήσωμεν αὐτὰ ὡς πλαστά.

Τὴν γνησιότητα τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Ἀνωνύμου τοῦ Τράνου ἀποδέχονται πλὴν ἄλλων ὁ del Gindice², ὁ Hopf³, ὁ σεβαστός μοι κ. Jordan⁴ ἐν παρόδῳ ὅλως παραπέμπει εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ficker, χωρὶς καὶ νὰ φαίνεται ἀποδεχόμενος ταύτην.

Ὅπωςδὴποτε διὰ τοῦ γάμου τούτου ἡ Ἡπειρώτις Ἑλένη καθίστατο βασίλισσα τῆς Σικελίας, δούκισσα τῆς Ἀπουλίας καὶ προγκίπισσα τῆς Καπύης. Ἑλληνὶς αὐτὴ καὶ ἐκ τῆς ἀρχικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος ἐστίας ὀρμωμένη ἐκλήθη νὰ ἄρξῃ ἐπὶ τῶν ἐδαφῶν τοῦ μετὰ ταῦτα καλουμένου βασιλείου τῶν Δύο Σικελιῶν, αἱ χῶραι τοῦ ὁποίου εἶχον ἀναδείξει τόσας ἑλληνικὰς δόξας. Παλαιαὶ ἑλληνικαὶ χῶραι, ἢ τε νότιος Ἰταλία, ἢ Magna Graecia τῶν Ρωμαίων, καὶ ἡ Σικελία περιῆλθον μετὰ τῆς λοιπῆς Ἰταλίας εἰς τοὺς Ρωμαίους, ὑφ' οὓς καὶ διετέλεσαν μέχρι τέλους τῆς ἀρχαίας ἱστορίας. Μετὰ τὴν διάσπασιν τῶν δύο τμημάτων τῆς αὐτοκρατορίας ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνακτῆσας ταύτας ἀπὸ τῶν βαρβάρων περὶ τὰ μέσα τοῦ 6ου αἰῶνος προσήρμοσε καὶ πάλιν εἰς τὸ ἄρμα τῶν τυχῶν τοῦ λοιποῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Καὶ ἡ μὲν πολιτικὴ κυριαρχία τοῦ βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων, ἰδίᾳ τῶν νοτιωτέρων, διετηρήθη, εἰ καὶ βαθμηδὸν περικοπτομένη, μέχρι τοῦ 11ου αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα τὸ ἑλληνικὸν δόγμα, οἱ νόμοι, ἢ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκράτησαν ἐπὶ μακρὸν καὶ διετηρήθησαν ἐνιαχοῦ, ἰδίως ἢ γλῶσσα, μέχρι καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἡ ἀκμὴ τῶν βυζαντινῶν Ἑλλήνων ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ εἶναι ὄντως ἀξία νὰ μελετηθῇ. Εἰς τὴν ὠραιοτάτην ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας τοῦ Ναυάρχου

¹) Βλ. σχετικῶς del Gindice, ἐνθ' ἀνωτ. τ. III (1878) σ. 53—54.

²) Ἐνθ' ἀνωτ. τ. IV (1879) σ. 57.

³) Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit. Ἐν Ersch und Grüber, ἐκδ. α' τ. 85, σ. 291 ἐξ.

⁴) Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 381, σημ. 1.

ἐν Πανόρμῳ σφύζονται ὠραιότατα μὲ ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς βυζαντινὰ μωσαϊκά, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐν παριστῶν τὰ κατὰ τὴν στέψιν τοῦ «*ῥηγὸς Ρογερίου*» (Ρογήρου τοῦ Β΄) μὲ στολὴν βυζαντινοῦ δεσπότη. Οὐχὶ μακρὰν τοῦ Πανόρμου, εἰς τὴν πόλιν Monreale, εὐρίσκεται ἄλλος θαυμάσιος βυζαντινὸς ναὸς τῆς Παναγίας¹, καὶ ἄλλα μνημεῖα βυζαντινὰ συναντᾶ τις εἰς τὰς χώρας ταύτας. Ἡ καὶ σήμερον ἔτι εἷς τινα χωρία τῆς Ἀπουλίας καὶ τῆς Καλαβρίας ὁμιλουμένη Ἑλληνικὴ ἦτο ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς Νορμανδικῆς κατακτήσεως τῆς χώρας καὶ κατόπιν ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν *Ohenstaufen* μία τῶν ἐπισήμων γλωσσῶν τοῦ κράτους, ὁ δὲ Φρειδερῖκος ὁ Β΄, πιθανώτατα δὲ καὶ ὁ Μαμφρέδος, ἐγίνωσκεν αὐτήν. Αἰῶνας ὅλους μετὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ Ἡπειρώτις Ἑλένη ἤρξε τῶν χωρῶν ἐκείνων, εὐρίσκομεν ἔγγραφα συντεταγμένα ἑλληνιστί, ἐν Νεαπόλει καὶ ἀλλαχοῦ². Δὲν ἦτο λοιπὸν ὅλως ξένη πρὸς τὴν χώραν, ἧς ἐκαλεῖτο βασίλισσα ἡ Ἑλένη· ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι συμπαγεῖς ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ διεσφύζοντο ἀκόμη τότε ἐν τε τῇ Σικελίᾳ καὶ τῇ Ἰταλίᾳ, ἀφ' ἑτέρου δ' ὅτι ἡ ἔχθρα τοῦ Μαμφρέδου πρὸς τὸν πάπαν προσήγγιζε κατ' ἀνάγκην αὐτὸν πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους, δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ μετὰ τῆς ἑλληνίδος γάμος ἦτο οἰονεὶ καὶ ἔνδειξις τιμῆς πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς τοῦ βασιλείου ἐκ μέρους τοῦ Μαμφρέδου, ἀφορμὴ δ' ἐνισχύσεως καὶ ἐνθαρρύνσεως τῶν τάλαιπῶρων τούτων ὁμογενῶν, καθ' ὧν ὁ πάπας διεξῆγεν ἀγῶνα σφοδρὸν ἀφομοιώσεως καὶ ὑποταγῆς.

*
**

Οἱ γάμοι τῆς Ἑλένης καὶ τοῦ Μαμφρέδου ἐτελέσθησαν πρὸ ἢ μετὰ τοὺς γάμους τῆς ἄλλης θυγατρὸς τοῦ δεσπότη *Ἀννης* μετὰ τοῦ *Γουλιέλμου Βιλλεαρδουίνου*; εἶναι ἐν ζήτημα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ συγγραφεῖς διαφέρονται. Οὕτω ὁ *Buchon*³ παραδέχεται ὅτι οἱ γάμοι τῆς Ἑλένης ἐγένοντο μῆνᾶς τινας μετὰ τοὺς τῆς Ἀννης. Τὴν τοιαύτην γνώμην τοῦ *Buchon*, ἧς οὐδεμία φέρεται δικαιολογία, παραδέχεται καὶ ὁ *W. Miller*, καθ' ὃν⁴ οἱ γάμοι τῆς Ἀννης προηγῆθησαν τῶν τῆς Ἑλένης. Ὅμοια εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ ἡ γνώμη τοῦ *del Gindice*⁵. Ἀντιθέτως ὁ *Λάμπρος*⁶ δι-

¹) Βλ. περὶ τοῦ ναοῦ τούτου *Baronius*, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 29.

²) Βλ. *Buchon*, *Nouvelles recherches historiques*, τ. Α' μέρ. α'. σ. 193—194. *Σ. Ζαμπελίου*, *Ἰταλοελληνικά. Rolhfs*, *Griechen und Romanen im Unteritalien*.

³) *Histoire des conquêtes et de l'établissement* κτλ. σ. 279 καὶ *Nouv. Recherches historiques I*, 404.

⁴) *Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας*, μετάφρ. *Σ. Λάμπρου*, I, 160.

⁵) Ἐνθ' ἄνωτ. τ. III σ. 17.

⁶) *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, τ. Γ'. σ. 310.

δάσκει ὅτι ὁ Μαρφρέδος ἐνυμφεύθη τὴν Ἑλένην ὀλίγω πρότερον τῶν γάμων τοῦ Βιλλεαρδουίνου καὶ τῆς Ἄννης. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει καὶ ὁ *I. Ρωμανός*· τούτῳ δ' ἀκολουθεῖ, ὡς ὁμολογεῖ, καὶ ὁ *Μηλιαράκης*, ὁ ὁποῖος ὁμως, περιέργως, ἀφοῦ ἀρχικῶς καθορίζει ὅτι ὁ γάμος τῆς Ἄννης ἐτελέσθη ἐν Πάτραις τῷ 1259¹, ἐν τῇ ἐπομένῃ σελίδι θεωρεῖ ἄδηλον ἂν ὁ γάμος τοῦ Βιλλεαρδουίνου ἐγένετο πρὸ ἢ μετὰ τὸν τοῦ Μαρφρέδου, διὰ τὴν συμφωνήσῃ μετ' οὐ πολὺ πρὸς τὸν Ρωμανόν, καθ' ὃν ἡ Ἑλένη ἐνυμφεύθη πρὸ τῆς Ἄννης. Ὁ γάλλος *E. Bertaux*², ἀγνοῶν τελείως ὡς καὶ οἱ λοιποὶ τὴν θεωρίαν τοῦ *J. Ficker*, παραδέχεται ὁμοίως ὅτι μῆνας τινὰς μετὰ τὴν τέλεσιν τῶν γάμων τῆς Ἑλένης καὶ τοῦ Μαρφρέδου ἐγένοντο οἱ τῆς ἄλλης θυγατρὸς τοῦ *Μιχαὴλ Β'* μετὰ τοῦ Βιλλεαρδουίνου. Ἄτυχῶς ὁ *Bertaux* δὲν ὑποδεικνύει, τίς ὑπῆρξεν ἡ πηγὴ τῆς τοιαύτης πληροφορίας, ἂν π. χ. αὕτη παρέχεται παρὰ δυτικοῦ τινος χρονογράφου, ὅπερ πάντῃ ἀπίθανον, ἢ εἶναι ἴδιον αὐτοῦ συμπέρασμα. Νομίζομεν ὀρθότερον ἐνώπιον τῆς τοιαύτης ἀσυμφωνίας νὰ καταφύγωμεν ἐν προκειμένῳ πρὸς αὐτοὺς τοὺς βυζαντινοὺς χρονογράφους καὶ δὴ τοὺς συγχρόνους. Καὶ ὄντως διὰ νὰ λύσωμεν τὸ ζήτημα ὀρεῖ νὰ προσέξωμεν εἰς τὰ λεγόμενα ἐν τῷ σχετικῷ κειμένῳ τοῦ ἀρίστα εἰδότης τὰ πράγματα αὐλικῶ, πολιτικῶ ἀνδρὸς ἄμα καὶ χρονογράφου *Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου*. Τὰ ἐνδιαφέροντα χωρία τούτου εἶναι δύο, ὧν τὸ πρῶτον ἔχει ὡς ἑξῆς: *τόν τε γὰρ ῥῆγα Σικελίας Μαφρέ, καθὼς προειρήκαμεν, τῇ ἑαυτοῦ θυγατρὶ Ἑλένη συνέξενξε, καὶ κῆδος δὲ ἄλλο ἐπὶ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Ἄννη μετὰ τοῦ τῆς Ἀχαΐας προίγκιπος ἐπεποίητο*³. Τὸ δὲ δευτέρον ἔχει οὕτω: *ἐφύσα γὰρ αὐτὸν (τὸν Μιχαὴλ), οὐ μόνον τὸ ἐπὶ τῷ ῥῆγι τῆς Σικελίας Μαφρέ κῆδος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπὶ τῷ προίγκιπι τῆς Ἀχαΐας τῷ Γουλιέλμῳ, ἥδη γὰρ καὶ τὴν τοιαύτην ἀγχιστείαν πεπλήρωκεν*⁴. Ἐξ ἀπλῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις καὶ ἰδίως τῷ δευτέρῳ λεγομένων παρὰ τοῦ ἐπισήμου χρονογράφου τῆς αὐλῆς τῆς Νικαίας καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἡ ὑπανδρεία τῆς Ἑλένης προηγήθη τῆς τῆς Ἄννης. Ὁ Βιλλεαρδουῖνος ἠκολούθησε τὸ παράδειγμα τοῦ Μαρφρέδου.

*
* *

Ἡ μεταξὺ Μαρφρέδου καὶ Μιχαὴλ Β' συμμαχία πρέπει νὰ ἀναχθῇ,

¹) *Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου*, σ. 520,

²) *Les Français d'outre mer κλ.* (ἀναδημοσίευσις ἐκ τῆς *Revue historique*, τ. 85 (1'04)) σ. 16.

³) *Ἔκδ. Heisenberg I, 157, 21* ἑξ.

⁴) *Ἄτ. I, 164, 3* ἑξ.

ὡς ἤδη εἶδομεν, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1258. μαμφρέδος ἐν προκειμένῳ ἐμιμείτο τὸν πατέρα, αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος πρὶν ἢ συγγενεῦση πρὸς τὸν Ἰωάννην Δούκαν Βατάτζην, εἶχε συμμαχήσει περὶ τὸ 1229 μετὰ τοῦ θείου τοῦ Μιχαὴλ Β'. Θεοδώρου Ἀγγέλου¹. Πιστὸς εἰς τὴν συμμαχίαν ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας ἐβοήθησε πάντοτε τὸν πενθερὸν αὐτοῦ εἰς τοὺς κατὰ τῶν ἐν Νικαίᾳ ἀγῶνας.

Κατὰ τὰς 17 Ἰουνίου 1258² μνημονεύεται ἡ ἀποστολὴ στόλου ἕξ ἑκατὸν γαλερῶν ὑπὸ τὸν Φίλιππον Κινάρδον πρὸς τὰ μέρη τῆς Ρωμανίας. Ἡ εἶδησις φέρεται συγκεχυμένη, διότι ἀναφέρεται εἰς πλοῦν τοῦ στόλου εἰς Μακεδονίαν ἐναντίον τῆς πόλεως Ἐδέσσης, περὶ ἧς πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι μεσόγειος οὕσα δὲν ἠδύνατο νὰ προσβληθῇ παρὰ τοῦ στόλου. Ὑποθέτομεν ὅτι περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην κατελήφθη παρὰ τῶν δυνάμεων τοῦ Κινάρδου ἡ Κέρκυρα, ἐν τῇ ὁποία καὶ ἐγκατέστη οὗτος ὡς διοικητὴς τῶν Ἠπειρωτικῶν κτήσεων τοῦ Μαμφρέδου ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ. Κατὰ τὸν Carasso³, ὃν ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Gindice⁴, ὁ μέγας οὗτος στόλος ἀπεστάλη εἰς ἐπικουρίαν τοῦ εἰς Μακεδονίαν κατὰ Θεοδώρου Β'. τοῦ Λασκάρεως ἀγωνιζομένου Μιχαὴλ τοῦ Β'. Ὁ Carazzo περὶ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν θέτει τὴν μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων συναφθεῖσαν παρὰ τὴν Βέρροϊαν, ὡς λέγει, ὀρθότερον, παρὰ τὰ Βοδενὰ μάχην, περὶ ἧς ποιεῖται λόγον ὁ Ἀκροπολίτης⁵.

Οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι ἀναφέρουσι μόνον τὴν ἐπικουρίαν, ἣν ὁ Μαμφρέδος παρέσχεν εἰς τὸν Μιχαὴλ Β'. ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν Πελαγονία μάχης. Ὅμοίως ποιοῦνται μνειὰν ἐπικουρίας σταλείσης μετὰ τὴν μάχην πρὸς τὸν ἐν ἀμνηχανία τελούντα δεσπότην, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ἠδυνήθη οὗτος νὰ ἀνακτήσῃ τὰς χώρας αὐτοῦ καὶ ἐκδιώξῃ τοὺς Νικαιεῖς. Ἄλλ' ὁ Μαμφρέδος μετέσχεν αὐτοπροσώπως τῆς μεγάλης μάχης τῆς Πελαγονίας; Δύο πηγαί, μία ἡμετέρα καὶ μία δυτικὴ, ἀναφέρουσι παρομοίαν πληροφορίαν. Τοῦλάχιστον ὁ βυζαντινὸς χρονογράφος Γρηγορᾶς⁶ διδάσκει ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας οὐ μόνον αὐτοπροσώπως ᾠδήγησε τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ εἰς τὴν Ἠπειρον πρὸς βοήθειαν τοῦ πενθεροῦ, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἠττη-

¹) Hopf, ἐνθ' ἄνωτ. Ersch und Grüber, τ. 85, σ. 257.

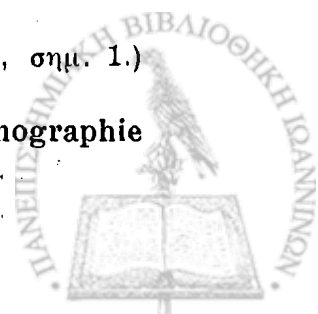
²) Historia translatienis S. Thomae παρ' Ughelli, Italia Sacra³ (Βενετία, 1720) τ. 6, 774.

³) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 145, σημ. 1.

⁴) La Famiglia di re Manfredi κλ. (Arch. stor. τ. III (1878) σ. 30, σημ. 1.) Πβ. Böhmér, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 863.

⁵) Ἐκδ. Βόνν. 154, 10. 158,8 Πβ. Ed. de Muralt, Essai de Chronographie byzantine (St. Petersburg, 1855—1871) τ. II, σ. 387.

⁶) Ἐκδ. Βόνν. I, 75. 8 ἐξ.

θεὶς μετὰ τῶν ἄλλων Φράγκων εἰς τὴν μάχην τῆς Πελαγονίας «ὁ τῆς Σικελίας ῥῆξ διέδρα λαθῶν σὺν ὀλίγοις πάνυ τῶν ἑαυτοῦ». Τὴν εἶδησιν ταύτην τοῦ μὴ συγχρόνου τῶν γεγονότων Γρηγορᾶ οὐδεὶς ἄλλος τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν ἐπιβεβαιοῦ τοῦναντίον πάντες ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ Μαμφρέδος ἀπέστειλεν ἀπλῶς ἐπικουρίαν. Ἀνάλογον ἐξαίρεσιν ἐν τῇ δυτικῇ χρονογραφίᾳ φαίνεται, τοῦλάχιστον κατὰ τινος, παρουσιάζων ὁ Matteo da Giovenazzo, ἀναφέρων ἐν τοῖς Diurnali ¹ αὐτοῦ τὰ ἑξῆς σχετικὰ: Alli 10 de Luglio vennele conte (ὁ κόμης de Percivallo de Oria) et condusse tutti li Saracini in Campagna di Roma per ordine di re Manfredo Lo Settembre detto anno re Manfredo andao in Romagna e tutta la volta sottosopra. Δὲν εἶναι ἐνταῦθα ἡ θέσις νὰ ἐξετάσωμεν ποῖον εἶναι τὸ κῦρος τοῦ Matteo da Giovenazzo, περὶ τῆς αὐθεντίας τοῦ ὁποῖου γενικῶς παραδέχονται, ὅτι αὕτη ἔχει κλονισθῆ ². Ἀπλῶς ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ χωρίου παρατηροῦμεν ὅτι ὁ δουξ de Luynes ³ νομίζει, ὅτι τὸν μὲν Ἰούλιον ὁ Percivallo de Oria ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν χωρῶν τοῦ πάπα, εἰς ἣν ἐποχὴν ἡμεῖς τάσσομεν τὴν καταστροφὴν τῆς Ἀκουίλης ἐν τῇ περιοχῇ τῶν παπικῶν χωρῶν, τὸν δὲ Σεπτέμβριον ὁ Μαμφρέδος ἐστράτευσε εἰς τὴν Ἑλλάδα (Romagna=Ρωμανίαν). Ἐκ τῆς χρονολογίας διπλωμάτων τινῶν συνάγεται ὅτι ὁ Μαμφρέδος κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1259 εὗρίκετο ἐν Ἀπουλίᾳ ⁴. Ἐχομεν κατόπιν διπλώματα τοῦ ἡγεμόνος τοῦτου χρονολογούμενα τὰ μὲν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῆς Πεσκάρας καὶ τοῦ μηνὸς Ἰουλίου 1259, τὰ δὲ ἐκ τῆς Ortona καὶ τῆς 18ης Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, τὰ μὲν πρῶτα, κατὰ τὸν de Luynes πάντοτε, ἀναγόμενα εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς προπαρασκευῆς τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκστρατείας, τὰ δὲ δευτέρω εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκείθεν ἐπανόδου του.

Τὴν γνώμην τοῦ de Luynes δὲν ἀποδέχονται οὔτε ὁ Buchon ⁵, οὔτε ὁ Cherrier ⁶, οὔτε ὁ Capasso ⁷, οὔτε ὁ del Gindice ⁸, οὔτε ἄλλος τις καθ' ὅσον γινώσκομεν. Ἐὰν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὰ λεγόμενα παρὰ Γρηγορᾶ, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τοιαύτη τις φήμη περὶ ἥττης τοῦ

¹) Ἐκδ. τοῦ δουκὸς de Luynes, σ. 37—38.

²) del Gindice, ἐνθ' ἄνωτ. τ. V (1880) σ. 56. J. Ficker, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 368.

³) Ἐνθ' ἄνωτ. Notes sur les Diurnali, σ. 190. Τὴν γνώμην τοῦ de Luynes ἀναφέρει, χωρὶς νὰ δηλοῖ ὅτι καὶ ἀποδέχεται ταύτην, ὁ Buchon, Recherches et matériaux κλ. σ. 175.

⁴) Forges Davanzati, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 10.

⁵) Recherches sur la principauté de la Morée κλ. 168.

⁶) Ἐνθ' ἄνωτ. III, 88, σήμ. 1.

⁷) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 188.

⁸) Ἐνθ' ἄνωτ. τ. III (1878) σ. 30. IIβ. Böhmer, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 870.

Μαμφρέδου ἐν Ἑλλάδι εἶχε διαδοθῆ παρὰ τε τῶν Ἑλλήνων καὶ παρὰ τῶν ἐν Ἰταλία γουέλφων, ταύτης δὲ θῦμα ἦτο δυνατόν νὰ πέσῃ καὶ ὁ da Giovenazzo. Εἰς τὴν σύγχυσιν συνέτεινε καὶ τὸ γεγονὸς τῆς συμπτώσεως τοῦ γεωγραφικοῦ ὀνόματος Romagna, δι' οὗ ἐν Ἰταλία δηλοῦται ἡ περιοχὴ τῆς Ρώμης (καὶ κατὰ πληθ. Romagne) πρὸς τὸ ὄνομα Romania, δι' οὗ ἐδηλοῦτο ἡ Ρωμανία, ἥτοι ἡ μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία.

Ὅτι δ' ὁμοίως ὁ Μαμφρέδος δὲν μετέσχε τῆς κατὰ τὴν 27 Σεπτεμβρίου 1259 συγκροτηθείσης μάχης τῆς Πελαγονίας, δείκνυται οὐχὶ μόνον ἐκ τῶν Ἑλλήνων χρονογράφων καὶ ἰδίως τοῦ ἐν τοῖς πράγμασιν Ἀκροπολίτου, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ κειμένου τοῦ πτωχοῦ Matteo Spinelli da Giovenazzo. Ὄντως, ἀναγινώσκοντες τὸ σχετικὸν χωρίον παρατηροῦμεν ὅτι ὁ χρονογράφος δὲν μετεχειρίσθη, ὡς ἔπρεπε, προκειμένου περὶ διαβάσεως εἰς Ἑλλάδα, τὸ κατάλληλον ῥῆμα *passao* ἀντὶ τοῦ *andao*. ἔπειτα δὲ — καὶ τοῦτο πρέπει νὰ σημειωθῆ — ὁ Μαμφρέδος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φέρῃ τὴν Ἑλλάδα «*ἄνω-κάτω*» (*sotto sopra*), νὰ προξενήσῃ εἰς αὐτὴν μεγίστας καταστροφάς, διότι ἡ Ἑλλάς, ἐν ἣ ὑποτίθεται εὐρισκόμενος, ἦτο αὐτὴ ἡ Ἥπειρος καὶ ἐν γένει ἡ ἐπικράτεια τοῦ πενθεροῦ του. Δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους φρονοῦμεν ὅτι ὁ Μαμφρέδος δὲν ἐπάτησε τὰ χῶματα τῆς Ἑλλάδος, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην.

Ἄλλ' οὐδ' ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνδρῶν, οὓς ὁ Μαμφρέδος ἀπέστειλε πρὸς τὸν Μιχαὴλ ἐπικούρους, συμφωνοῦσιν οἱ ἀναφέροντες τὸ πρᾶγμα ἡμέτεροι χρονογράφοι. Ὁ μὲν Ἀκροπολίτης λέγει περὶ τῶν διαβάντων εἰς Ἥπειρον ὅτι «*ἀπηρίθμητο οὗτοι εἰς τετρακοσίους ἰππότας, ὅπλοις ἐχυροῖς κατάφρακτοι καὶ ὑψαύχεσιν ἵπποις καὶ ἀγερώχοις ἐποχοῦμενοι, ἕκαστος τούτων τῶν ἐκ τοῦ σφετέρου γένους ἐκκρίτων τυγχάνοντες*»¹. Ὁ Παχυμέρης ὁμοίως ἀναβιβάζει τοὺς παρὰ τοῦ Μαμφρέδου σταλέντας εἰς ἀριθμὸν κατὰ πολὺ μεγαλύτερον: «*πέμπας, κατ' αὐτὸν ὁ Μιχαὴλ, παρὰ τοῦ Μαμφρέ τρισχιλίους, οὓς αὐτοὶ λέγουσι καβαλλαρίους λαμβάνει ἀνδρείους ἐκ Γερμανῶν*»². Καὶ περὶ μὲν τρισχιλίων ἵπποτῶν τὸ πρᾶγμα εἶναι δύσκολον ν' ἀποδεχθῆ τις, δοθέντος ὅτι τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐπολέμει καὶ ὁ Μαμφρέδος ἐν Ἰταλία, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν *Diurnali*³ τοῦ Matteo da Giovenazzo. Τὸ πιθανώτερον εἶναι, πρὸς συμβιβασμὸν τῶν δύο χρονογράφων, ὧν πάντως ὁ Ἀκροπολίτης, εἰ καὶ αἰχμάλωτος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διατελῶν, εἶναι ἀξιοπιστότερος, ὅτι ἀπεστάλησαν μὲν παρὰ τοῦ Μαμφρέδου τρισχίλιοι ἄνδρες, ἐκ τούτων ὁμοίως μόνον τετρακόσιοι ἦσαν ἵππεῖς, οἱ δὲ λοιποὶ πεζοί.

¹) Ἐκδ. Heisenberg I, 168, 6 ἐξ.

²) Ἐκδ. Βόνν. I, 83, 5 ἐξ.

³) Ἐνθ' ἄνωτ.

Ὁ de Luynes¹ συμβιβάζει κατὰ τινὰ παρόμοιον τρόπον τὰ πράγματα, παραδεχόμενος ὅτι ὁ Μαμφρέδος ἀπέστειλεν εἰς Ἡπειρον τετρακοσίους ἰππότητας, πλήρως ἐφωδιασμένους, ἕκαστος δὲ τούτων ἠκολουθεῖτο παρὰ δέκα ἀνδρῶν. Οὕτω ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν σταλέντων πολεμιστῶν ὑπερβαίνει κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν τὸν παρὰ τοῦ Παχυμέρους καθοριζόμενον, διότι θὰ ἔχωμεν σύνολον 4.400 ἀπέναντι 3.000, οὓς ἄλλως ὁ Παχυμέρης ὀρίζει ὡς *καβαλλαρῖους* ἤτοι ἰππεῖς.

*
**

Ὡς πρὸς τὰ τέκνα, τὰ ὁποῖα ἀπέκτησεν ἡ Ἐλένη ἐκ τοῦ Μαμφρέδου, οἱ σχετικῶς ἀσχοληθέντες δὲν συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους. Θὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα ἐρευνῶντες τὰς πηγὰς πρῶτον καὶ βαίνοντες ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας καὶ συγχρόνου ἐποχῆς βαθμηδὸν πρὸς χρόνους νεωτέρους. Οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς θὰ μᾶς ἀπασχολήσωσιν εὐθὺς κατόπιν.

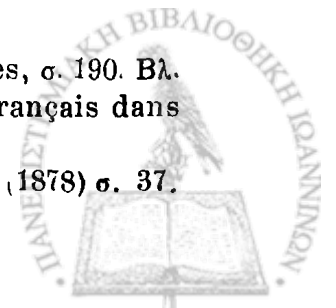
Καὶ πρῶτον πρὶν ἴδωμεν τὰς σχετικὰς μαρτυρίας τῶν δυτικῶν χρονογράφων, οἱ ὅποιοι μόνον παρέχουσι πληροφορίας τινάς, τῶν βυζαντινῶν παντελῶς σιωπῶντων ἐν προκειμένῳ, εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐκ τῆς Βεατρίκης τῆς Σαβανδικῆς ὁ Μαμφρέδος ἀπέκτησε μόνον τέκνον τὴν Κωνσταντίαν, νυμφευθεῖσαν μετὰ τοῦ μετὰ ταῦτα Πέτρου Γ', βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας καὶ ἀπὸ τοῦ 1283 καὶ τῆς Σικελίας, κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1262². Μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ συνοικεσίου, συναφθέντος κατὰ τὸ 1261, εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Μαμφρέδος δὲν εἶχεν υἱόν, διότι ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας συνῆψε τὸν γάμον τοῦτον, καίτοι ἐναντιουμένου τοῦ πάπα, ἐπὶ τῇ βεβαιότητι ὅτι τὸ βασίλειον τῆς Σικελίας θὰ περιήρχετο εἰς τὸν Πέτρον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαμφρέδου. Παρ' οὐδενὶ ἄλλως χρονογράφῳ ἀναφέρεται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔσχεν ἐκ τῆς Βεατρίκης ἄρρεν τέκνον, οὐδὲ νεώτερος ἱστορικὸς ἰσχυρίσθη τοιοῦτό τι.

Τούτου τεθέντος οἱ υἱοὶ τοῦ Μαμφρέδου θὰ ἐγεννήθησαν μετὰ τὸ 1261. ἦτοι καθ' ὃν χρόνον σύζυγος αὐτοῦ ἦτο ἡ Ἐλένη, πριγκίπισσα τῆς Ἡπείρου. Ἰδωμεν τί λέγουσι περὶ τῶν τέκνων αὐτῆς οἱ ἀσχοληθέντες σχετικῶς, Ὁ Ἀνώνυμος τοῦ Τράνου³ παρέχει τὴν εἶδησιν ὅτι ἡ Ἐλένη ἐγέννησεν υἱόν, ὀνόματι Ἐρρῖκον, κατὰ τὸ 1262. Τὸ χωρίον τοῦ Ἀωνύμου ἔχει ἐν μεταφράσει ἐκ τῆς Ἀπουλικῆς ὡς ἐξῆς: «*Εἰς τὰς τρεῖς Μαῖον τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1262 διεδόθη ἡ εἶδησις, ὅτι κατὰ τὰς 30 Ἀπριλίου ἡ βασίλισσα*

¹) Diurnali τοῦ Matteo da Giovenazzo· ἔκδ. τοῦ δουκὸς de Luynes, σ. 190. Βλ. Α. J. Buchon, Histoire des conquêtes et de l'établissement des Français dans les États de l'ancienne Grèce, τ. I (1846) σ. 280.

²) Πβ. Capasso, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 221. del Gindice, ἐνθ' ἄνωτ. τ. III (1878) σ. 37.

³) Βλ. τὸ κείμενον παρὰ Forges Davanzati, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 54.

» Ἑλένη ὑπέστη τοκετὸν καὶ ἐγέννησεν ἄρρεν, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ αὐθέντης βασιλεὺς Μαμφρέδος ἔδωκε τὸ ὄνομα Ἑρρῖκος, ὡς ἐκαλεῖτο ὁ πάππος αὐτοῦ » καὶ ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος ἐγένοντο εἰς τὴν πόλιν ἡμῶν πολλαὶ ἐορταὶ καὶ » φωταγωγίαι ». Δεδομένου δ' ὅτι ὁ Ἑρρῖκος ἐν τοῖς διπλώμασι τῶν Ἀνδευαυῶν φέρεται πάντοτε· πρῶτος τῇ τάξει, συνάγομεν ὅτι ἦτο ὁ πρωτότοκος, τούτου ὅμως προηγήθη κατὰ τὴν γέννησιν ἢ ἀδελφῇ αὐτοῦ Βεατρίκη.

Μετὰ τὸν Ἀνώνυμον τοῦ Τράνου ὁ S. Malaspina, τοῦ ὁποίου ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ τονίσωμεν τὰς ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἑλένην ἀνακριβεΐας, ἀναφέρει ὅτι ὁ Μαμφρέδος ἀπέκτησεν ἐκ ταύτης υἱὸς καὶ θυγατέρας, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον μία θυγάτηρ ἐπέζησεν¹. Ἀλλὰ τίς εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ χωρίου τούτου; οὐδεμία ἄλλη ἢ ὅτι ἡ Ἑλένη ἐγέννησε καὶ ἄρρενα τέκνα, ταῦτα ὅμως ἀπέθανον εἰς μικρὰν ἡλικίαν, μόνη δ' ἔφθασεν εἰς ἡλικίαν ὁπωσδήποτε προκεχωρημένην μία τῶν θυγατέρων αὐτῆς. Σημειοῦμεν τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, ἣτις θὰ χρησιμεύσῃ περαιτέρω, καὶ προχωροῦμεν. Ὁ Bartolomeo de Neocastro² ἀναφέρει ὅτι ὁ βασιλεὺς Μαμφρέδος ἐκ τῆς Ἑλένης, κόρης τοῦ « δεσπότου βασιλέως τῆς Ἡμαθίας », ἀπέκτησε τὴν Βεατρίκην. Τὸ χωρίον ἔχει οὕτω: Rex Helenam despoti regis Emathiae filiam sibi matrimonialiter copulavit. Ex quibus nata fuit Beatrix. Τὸ κείμενον, ὡς ἔχει, δὲν ἀποκλείει ὅτι ἐγεννήθησαν καὶ ἄλλα τέκνα· ἀλλ' ὁ Bartolomeo ἀναγράφει τὴν Βεατρίκην, ἣτις ἔζησεν ἐν τῷ κόσμῳ ὅσον διὰ τοὺς ἄρρενας τοῦ Μαμφρέδου, οὗτοι, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἶχον πιστευθῆ παρ' ὄλων ἀπολεσθέντες καὶ εἶχον λησμονηθῆ. Ὅτι δ' ὅμως ὁ Μαμφρέδος εἶχεν υἱούς, γεννηθέντας, ὡς εἶδομεν, μετὰ τὸ 1261, υἱούς, οἱ ὁποῖοι ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἀναφέρονται, φαίνονται γνήσιοι καὶ κατὰ συνέπειαν ἐκ τῆς Ἑλένης γεννηθέντες, δείκνυται ἐκ τῶν ἐξῆς.

Ἐν ἐπιστολῇ ἀπὸ 8 Μαΐου 1266 πρὸς τὸν καρδινάλιον di S. Adriano, ἀποστολικὸν ἀπεσταλμένον ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ πάπας Κλήμης Δ' γράφει ὅτι ὁ νικητὴς τοῦ Μαμφρέδου tenet totum regnum illius hominis pestilentis cadaver putridum, uxorem, liberos obtinens et thesaurum³. Οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ πάπας μετεχειρίσθη τὴν λ. liberos ἵνα δηλώσῃ τοὺς ὑποθετικοὺς νόθους τοῦ Μαμφρέδου, περὶ ὧν ἴσως δὲν ἤθελε παντάπασιν ἀσχοληθῆ. Ἡ θέσις τοῦ liberos μετὰ τὸ uxorem συνδέει οὕτω τὰς δύο ταύτας λέξεις, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι διὰ τῆς λ.

¹) Παρὰ Murat. ἐνθ' ἄνωτ. 8, 803.

²) Κεφ. VI. παρὰ Gindice, ἐνθ' ἄνωτ. III (1878), σ. 35, σημ. 1. Πβ. Ficker, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 366.

³) Βλ. del Gindice, ἐνθ' ἄνωτ. τ. IV (1879) σ. 63.

liberi δηλοῦνται οἱ ἐκ τῆς συλληφθείσης συζύγου γεννηθέντες παῖδες, οἱ ὅποιοι μετ' αὐτῆς παραμένοντες ἦτο φυσικὸν καὶ νὰ συλληφθῶσι μετ' αὐτῆς. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἄλλοθεν. Ἐν τοῖς *Annali Piacent. Ghibell.* εὐρίσκομεν τὸ ἐξῆς χωρίον¹: *Rex Carolus Capuam et universa loca et castella illarum partium capiendo uxorem regis quondam Mamfredi cum filiis, quae erat filia Michilucia Romaniae et magnum thesaurum abstulit.* Καὶ ἐνταῦθα ἡ τε σύζυγος καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Μαμφρέδου συλλαμβάνονται ταυτοχρόνως, σημεῖον ὅτι παρέμενον ὁμοῦ, ὅπερ δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ παραδεχθῆ τις προκειμένου περὶ νόθων διαμενόντων μὲ τὴν νόμιμον σύζυγον τοῦ πατρός των! Ὡσαύτως βλέπει τις τὸ *uxorem* συνδεόμενον στενῶς μετὰ τοῦ *cum filiis* χωρὶς κανένα προσδιορισμὸν τῶν υἱῶν ὡς ἰδίων τοῦ Μαμφρέδου μόνου, οὐχὶ δὲ καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ. Ὁμοίως ἐν τοῖς *Annali Cesenati*² φέρεται: *Et capta fuit uxor sua cum omnibus filiis suis.* Ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι ὁ Μαμφρέδος εἶχε κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ πλείονας τῶν δύο υἱούς, οἵτινες συνελήφθησαν μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ. Οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ υἱῶν μὴ νομίμων. Εἰς τοῦτο ἄλλως πείθει καὶ τὸ γεγονὸς τῆς συλλήψεως αὐτῶν μετὰ τῆς συζύγου τοῦ βασιλέως: ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἦσαν τέκνα αὐτῆς, καὶ δεύτερον ὅτι εὐρίσκοντο εἰς τρυφεράν ἡλικίαν, διότι ἄλλως καὶ μετ' αὐτῆς πιθανώτατα δὲν θὰ εὐρίσκοντο, ἀλλὰ μετὰ τοῦ πατρός, ἐὰν ἡ ἡλικία αὐτῶν ἦτο ὀπωσοῦν μεγάλη, καὶ νὰ διαφύγωσιν εὐκολώτερον θὰ ἠδύναντο. Τούτων τεθέντων δὲν ὑπολείπεται ἡ μία ὑπόθεσις: ὅτι ὁ Μαμφρέδος, καθ' ὃν χρόνον ἔζη μετὰ τῆς Ἑλένης, εἶχεν ἀποκτήσει ἐκ παλλακῆς νόθους, οἱ ὅποιοι παρέμενον μετὰ τῆς νομίμου αὐτοῦ συζύγου. Διὰ τὸν ἱπποτικὸν ἡγεμόνα τοιαύτη ὑπόθεσις θὰ ἦτο μία ὕβρις καὶ ἡμεῖς τοῦλάχιστον δὲν τολμῶμεν νὰ τὴν ἐκφέρωμεν! Ἄλλ' ἄς προχωρήσωμεν. Ὁ Ἀνώνυμος τοῦ Τράνου³ ἀναφέρει ὅτι ἡ Ἑλένη συνελήφθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαμφρέδου ἐν Τράνω *cu li soi quattro figli.* Ἐὰν τὸ *figli* ἐνταῦθα ἐκληφθῆ ἐπὶ τῆς γενικῆς σημασίας τέκνα, ἐν οἷς περιλαμβάνεται καὶ ἡ μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῶν τριῶν ἀδελφῶν τῆς συλληφθεῖσα Βεατρίκη, δὲν ὑπάρχει περίπτωσις νὰ ἐλέγξωμεν τὸν Ἀνώνυμον ἐπ' ἀνακριβεία, ὡς ἀναφέροντα ἓνα ἐπὶ πλέον τῶν ἐν τοῖς διπλώμασι τῶν Ἀνδεγαυῶν ἀναφερομένων υἱῶν τοῦ Μαμφρέδου. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν τὸ *figli* ἐλάβωμεν ἐπὶ τῆς κυρίας τῆς λ. σημασίας, ἡ τοιαύτη ἀνακριβεία τοῦ Ἀνωνύμου, ἀνα-

¹) Παρὰ Pertz, *Monum. Germ. histor.* τ. 18, 916.

²) Παρὰ Murat. ἐνθ' ἄνωτ. 14, 1103.

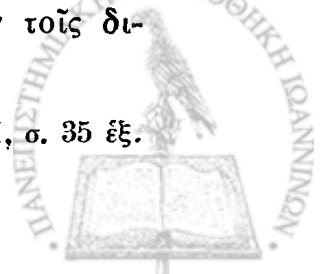
³) Βλ. τὸ κείμενον παρὰ Forges Davanzati, 22—23.

σμὸν αὐτοῦ τοῦτον εὐρίσκει στήριγμα εἰς δίπλωμα τῶν 'Ανδεγαυϊκῶν 'Αρχαίων τῆς Νεαπόλεως, ἐν τῷ ὁποίῳ¹ ὁ Κάρολος II δίδων ἀπὸ 8 'Ιανουαρίου 1295 διαταγὰς σχετικῶς πρὸς τὴν καταβολὴν ἑνὸς ταρίου ἡμερησίως εἰς ἕκαστον τῶν υἱῶν τοῦ Μαρφρέδου ἀποκαλεῖ τούτους *filios naturales*. Καὶ δύναται μὲν τὸ *naturalis* (=φυσικὸς) νὰ νοηθῆ καὶ ἐπὶ νομίμων υἱῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ *adoptivus* (=θετός)· κυρίως ὅμως ἡ λ. σημαίνει τὸν νόθον, τὸν μὴ προερχόμενον ἐκ νομίμου γάμου. Πρόκειται λοιπὸν πράγματι περὶ νόθων υἱῶν τοῦ Μαρφρέδου, ὡς διδάσκει ὁ Fischer; Δὲν τὸ πιστεύομεν. Εἰς οὐδεμίαν πηγὴν εὑρηται οὐδ' ὁ ἐλάχιστος ὑπαινιγμὸς περὶ νόθων τέκνων τοῦ Μαρφρέδου. Προκειμένου περὶ τῶν μετὰ τῆς 'Ελένης συλληφθέντων υἱῶν εἶδομεν ὅτι χαρακτηρίζονται πάντοτε ὡς *liberi*, ὡς *filii*, ἀναφέρονται δ' εὐθὺς μετὰ τὴν σύζυγον τοῦ βασιλέως καὶ ὡς μετ' αὐτῆς παραμένοντες. Νόθοι ὄντες θὰ παρέμενον μετὰ τῆς μόλις πρό τινων ἐτῶν νυμφευθείσης 'Ελένης; 'Εὰν ἦσαν νόθοι γεννηθέντες, ὅτε ἔζη ἡ Βιατρίκη, θὰ ἦσαν ἤδη μεγάλοι καὶ θὰ εὐρίσκοντο μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν εἰς τὴν μάχην, ἐλάχιστα δὲ μετὰ τῆς εἰκοσιτετραέτιδος 'Ελένης. 'Επίσης ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ εἰς ἕκ τούτων θὰ κατώρθωνε νὰ διαφύγῃ, ἃς ὑποθέσωμεν ὁ μεγαλύτερος, δὲν θὰ συνέβαινε δὲ νὰ εὐρίσκωνται καὶ οἱ τρεῖς παρὰ τῇ 'Ελένῃ καὶ νὰ ἀφήσωσι νὰ συλληφθῶσι μετ' αὐτῆς. 'Επειτα—καὶ τοῦτο πρέπει ὁμοίως νὰ σημειωθῆ—ἐὰν οἱ τρεῖς υἱοὶ ἦσαν νόθοι, δὲν βλέπομεν διατί κατέφυγον μετὰ τῆς 'Ελένης καὶ τῆς Βιατρίκης εἰς Τραῆνον, ἵνα ἐκεῖθεν διαφύγωσιν εἰς τὴν Ἥπειρον. Ὅτι συνελήφθησαν εἰς Τραῆνον μετὰ τῆς 'Ελένης, τοῦτο μαρτυρεῖ ἄριστος μάρτυς, ὁ πάπας αὐτός, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Τί συνέδεε τοὺς νόθους τοῦ Μαρφρέδου πρὸς τὴν Ἥπειρον καὶ τί ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν ἐκεῖθεν; Αὐτὴ ἡ 'Ελένη θὰ ἐδέχετο νὰ συνοδευθῆ παρ' αὐτῶν; Εἶναι τελείως ἀπίστευτον.

'Αλλ' ὑπάρχει τὸ δίπλωμα, θὰ εἶπη τις, καὶ ἐν τῷ διπλώματι οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ βασιλέως Μαρφρέδου χαρακτηρίζονται ὡς *naturales*. Δεχόμεθα ἀκόμη ὅτι τὸ *naturalis* σημαίνει ἐνταῦθα τὸν νόθον καὶ ἀπαντῶμεν. Ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἀπαντᾷ εἰς ἕν καὶ μόνον δίπλωμα, τὸ ἀνωτέρω μνημονευθέν, γραφὲν εἴκοσι καὶ ἑννέα ὅλα ἔτη ἀπὸ τῆς συλλήψεως καὶ ἐγκαθειρξέως τῶν ἀτυχῶν νέων! Εἰς οὐδὲν ἕτερον δίπλωμα, οὔτε πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, οὔτε μετὰ ταύτην—τὰ ἀφορῶντα υἱοὺς τοῦ Μαρφρέδου ἐξικνοῦνται μέχρι τοῦ 1318—εὑρηται ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος *naturalis*, ἀλλ' ἀπλῶς πάντοτε *filii quondam Manfredi, olim principis Tarentini*. 'Εὰν ἦσαν ὄντως νόθοι, θ' ἀνεγράφετο τοῦτο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν τοῖς δι-

¹) Reg. N° 74, 1294—1295, fol. 58 t. Βλ. del Gindice, ἐνθ' ἀνωτ. III, σ. 35 ἐξ. V, σ. 486—487.

πλώμασι καὶ δὴ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Καρόλου Α', δὲν θὰ ἦτο δὲ ἀνάγκη νὰ περιμεινῶσιν εἴκοσι καὶ ἑννέα ἔτη διὰ ν' ἀποδώσωσι τὴν ἰδιότητα ταύτην εἰς τοὺς ἐγκαθειρόκτους. Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ νόθων, δὲν θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ ληφθῶσι κατ' αὐτῶν μέτρα τόσον σκληρά, ὅσον παρακατιόντες θὰ ἴδωμεν ὅτι ἐλήφθησαν, δοθέντος ὅτι τὰ κληρονομικὰ δικαιώματα τῶν νόθων οὐδαμῶς συγκρίνονται πρὸς τὰ τῶν νομίμων τέκνων. Ὁ del Gindice¹ νομίζει ὅτι πολιτικοὶ λόγοι ἐπέβαλλον πιθανῶς περὶ τὸ 1295 εἰς τοὺς Ἄνδεγαυοὺς νὰ τεθῆ ἓν ἀμφιβόλω ἢ νομιμότης τῶν υἱῶν τοῦ Μαμφρέδου. Ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Κάρολος Α' οὐδεὶς ἐγίνωσκε περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν νομίμων διαδόχων τοῦ ἠττηθέντος· διαδοθέντος ὁμως τοῦ μυστικοῦ κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Καρόλου Α' μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Καρόλου Β' διάστημα τῆς ἀντιβασιλείας, οἱ ἐνδιαφερόμενοι εὔρον ἄλλο μέσον νὰ ἐξουδετερώσωσι τὴν ἐντύπωσιν καὶ τὸν ἐκ ταύτης κίνδυνον κηρύττοντες τὴν δῆθεν μὴ νομιμότητα τῶν ἐπιζώντων τέκνων τοῦ Μαμφρέδου. Κατὰ τίνα τρόπον κατεδείκνυον τὴν δῆθεν μὴ νομιμότητα, οὔτε ὁ del Gindice, οὔτε ἄλλος τις πειράται νὰ ἐξηγήσῃ. Νομίζομεν τὸ πρᾶγμα οὐχὶ δύσκολον. Νὰ ἀρνηθῶσιν ὅτι τὰ τέκνα ταῦτα ἦσαν τοῦ Μαμφρέδου καὶ τῆς Ἑλένης, εἰ καὶ τριάκοντα σχεδὸν ἔτη εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς ἐγκαθειρέξεως αὐτῶν, ἦτο οὐχὶ εἰκόλον. "Ολοὶ ἐν τῇ χώρᾳ ἐγίνωσκον τὴν ἀλήθειαν." Ἄλλως θὰ ἐσκέφθησαν. Γινώσκομεν ὅτι τὴν στέψιν τοῦ Μαμφρέδου εἰς βασιλέα οὐδέποτε ὁ πάπας καὶ ἡ μερὶς αὐτοῦ ἀνεγνώρισεν· οὐχὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ χρόνον τινὰ βραδύτερον ὁ Ἀλέξανδρος Δ' ἐξεσφενδόνισε κατ' αὐτοῦ φοβερὸν ἀφορισμόν, ἐν τῷ ὁποίῳ πλὴν ἄλλων ἀπεγύμνου τὸν Μαμφρέδον καὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ Τάραντος, ἦν ὁ πατὴρ ἀφῆκεν αὐτῷ. "Ἐκτοτε ὁ Μαμφρέδος διὰ τὸν πάπαν καὶ τοὺς γουέλφους εἶναι ὁ *excommunicatus olim princeps Tarentinus persecutor Ecclesiae*. Ὁ γάμος τοῦ Μαμφρέδου μετὰ τῆς Ἑλένης τελεσθεὶς μετὰ τὸν ἀφορισμόν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ παρὰ τοῦ πάπα ὡς ἄκυρος, τὰ δὲ τέκνα αὐτῶν, ἅτε μὴ ἐκ νομίμων γάμων προελθόντα, ὡς μὴ γνήσια. Καὶ καλοῦνται μὲν, ὡς εἶδομεν, ἢ τε Ἑλένη σύζυγος τοῦ Μαμφρέδου καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ ἀναφέρονται ἄνευ τινὸς ὄνειδιστικοῦ προσδιορισμοῦ· τοῦτο ὁμως δὲν ἠμπόδιζε τοὺς Ἄνδεγαυοὺς κατὰ τὸ 1295 νὰ φέρωσιν εἰς φῶς τὴν περὶ ἀκυρότητος τοῦ γάμου θεωρίαν, ἢ ὁποῖα, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν γουέλφων, δὲν παύει νὰ εἶναι ὀρθή.

Οὕτω συμπεραίνομεν ὅτι οἱ ὡς υἱοὶ τοῦ Μαμφρέδου ἀναφερόμενοι ἦσαν νόμιμοι τούτου υἱοὶ ἐκ τῆς Ἑλένης², ἔγγονοι κατὰ συνέπειαν τοῦ δεσπότη

¹) Ἐνθ' ἄνωτ. τ. III (1878) σ. 37. τ. V (1880), σ. 486—487.

²) Ἀνακριβῶς ὁ Ficker, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 367, λέγει ὅτι ἐκτὸς τοῦ Ἀιωνύμου τοῦ Davanzati οὐδεὶς ἄλλος ἀναφέρει ῥητῶς περὶ υἱῶν τῆς Ἑλένης. Εἶδομεν ἤδη ὅτι

Μιχαήλ τοῦ Β'. Πιστεύομεν ἀκόμη ὅτι καὶ τὰ ὀνόματα, τὰ ὅποια ἔφφρον, εἶναι εὐνοϊκὰ πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην. Ὁ εἷς τῶν υἱῶν, ὁ πάντοτε πρῶτος ἐν τοῖς διπλώμασιν ἀναφερόμενος, ἐκαλεῖτο Ἑρρῖκος. Ἑρρῖκος ἀκριβῶς ὑπῆρξε τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἐγένετο πατὴρ τοῦ Φρειδερίκου Β' καὶ πάππος τοῦ Μαμφρέδου. Ὁ Ἀνώνυμος παρὰ Davanzati, ὃν εἶδομεν ἤδη, ἀναφέρει ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἔδωκεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν υἱόν του πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ πάππου του. Ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀληθές μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ δευτέρου υἱοῦ, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ Μαμφρέδου, βαπτισθεὶς Φρειδερίκος. Ἐ! λοιπόν, τὰ ὀνόματα τοῦ πάππου καὶ τοῦ πατρὸς, τῶν ἐνδόξων αὐτοκρατόρων, θὰ τὰ ἔδιδεν ὁ Μαμφρέδος εἰς τοὺς νόθους αὐτοῦ υἱούς; Ἀλλὰ τότε ποῖα προσφιλῆ ὀνόματα θὰ ἔδιδεν εἰς τοὺς γνησίους υἱούς, οὓς ἀνέμενε νὰ ἀποκτήσῃ ἐκ τῆς ὠραίας Ἑπειρώτιδος συζύγου; Ζωντανὸν ἔχομεν τὸ παράδειγμα τοῦ πατρὸς τοῦ Μαμφρέδου, ὅστις εἰς μόνους τοὺς γνησίους υἱούς ἀπέδωκε τὰ τίμια ὀνόματα τοῦ πατρὸς Ἑρρῖκου καὶ τοῦ Κορράδου III, εἰς δὲ τοὺς μὴ γνησίους ἄλλα τούτων διάφορα¹.

Ὡς πρὸς τὸν τριτότοκον καὶ ὑστερότοκον υἱὸν τούτου τὸ ὄνομα δὲν φέρεται σαφές. Ὁ Forges Davanzati ἀποδέχεται γενικῶς σχεδὸν τὸν τύπον Azzolinus, Azzolino. Εὗρηται ὁμοίως ἐν ἐγγράφοις παρ' αὐτῷ καὶ ὁ τύπος Aczolinus². Ὁμοίως παρὰ τῷ αὐτῷ ἐν ἐγγράφοις ὁ τύπος Anselinus³, καὶ ἀλλαχοῦ ὁ τύπος Ansolinus⁴. Ἐπίσης εὗρηται καὶ οἱ τύποι Anselmus⁵ καὶ Encius⁶. Ἐκ τούτων ὁ συνηθέστερος εἶναι ὁ τύπος Anselinus, εἰς ὃν ἀνάγονται καὶ οἱ Ansolinus καὶ Anselmus, τοῦ τελευταίου τούτου προελθόντος ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως τῶν γραμμάτων *i* καὶ *n* τῆς *l*. Anselinus ὡς *m*, ὡς διδάσκουσιν ὁ τε Davanzati, ὁ del Gindice⁷ καὶ ἄλλοι. Ἐν τούτοις ἐξ ὅλων τῶν τύπων τούτων ὁ Davanzati

ὑπὲρ τὸν ἓνα καὶ ἥμισυ αἰῶνα πρὸ τοῦ Davanzati ὁ νεαπολίτης ἱστορικός Caprecelatro ὁμιλεῖ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Ἀρχαίων περὶ τῶν τριῶν υἱῶν τῆς βασιλίσσης Ἑλένης.

¹) Καὶ ἀναφέρει μὲν ὁ Cesare, ἐνθ' ἄνωτ. II, σ. 102 ὅτι ὁ εἰς Βονωνίαν αἰχμαλωτισθεὶς μὴ γνήσιος υἱὸς τοῦ Φρειδερίκου Β'. ἐκαλεῖτο Ἑρρῖκος ἢ Enzio, τὸ πρᾶγμα ὁμοίως δὲ εἶναι ἀκριβές. Ὁ πριγκιψ οὗτος ὠνομάζετο μόνον Enzio, δὲν ἦτο δὲ δυνατόν νὰ ὠνομάζεται Ἑρρῖκος, διότι συγχρόνως πρὸς αὐτὸν (μέχρι τοῦ 1242) ἔζη ὁ γνήσιος υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρῖκος (VII). Δύο ἀδελφοὶ συνοικοῦντες καὶ φέροντες τὸ αὐτὸ ὄνομα εἶναι τι ὄλως ἀπίθανον.

²) Ἐνθ' ἄνωτ. Monum. σ. 83, ἀρ. 91.

³) Ἐνθ' ἄνωτ. Monum. σ. 80, ἀρ. 87.

⁴) Βλ. 2 παρ' Alitto, Monumenti Napoletani, 1297, τεύχ. 28 B, φύλλ. 187, 190.

⁵) Reg. N. 74, 1294—1295 B, fol. 58 t. IIβ. καὶ Caprecelatro, βιβλ. VII.

⁶) Reg. N. 73, 1294—1295 A, fol. 178 t. (δίπλωμα Καρόλου II ἀπὸ 18 Ἰαν. 1295). Πβ. del Gindice, ἐνθ' ἄνωτ. τ. V, 506, σημ. 1.

⁷) Ἐνθ' ἄνωτ. τ. V, σ. 486, σημ. (α).

προτιμᾷ τὸν Azzolinus, πρῶτον, λέγει, διότι κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς δὲν συναντᾶται ἀλλαχοῦ που ὄνομα Anselinus, ἔπειτα διότι τὸ Azzolinus δύναται, κατ' αὐτόν, νὰ εἶναι θωπευτικὸν ὑποκοριστικῶς τοῦ Azzo, ὅπερ ἦτο ἐν χρήσει κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον. Ἄλλοι, ὡς ὁ Amirrato καὶ ὁ Caprecelatro, μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνεύρωσι καὶ ἐξηγήσωσιν οὔτε τὸ Anselinus οὔτε τὸ Azzolinus, ἐθεώρησαν ὡς ὀρθὸν τύπον τὸ Anselmus καὶ οὕτως ἀνέγνωσαν. Ὁ del Giudicè¹ νομίζει ὄνομα τοῦ τριτοτόκου τὸ Azzolinus ἢ Encius (Enzio). Σημειωτέον ὅτι τὸ Encius φέρεται ἐν διπλώματι λίαν ἀπομακρυσμένῳ τῶν χρόνων τῆς ἐγκαθειρέξεως, ὅτε τὰ ἀφορῶντα τοὺς παῖδας τοῦ Μαμφρέδου εἶχον συσκοτισθῆ πῶς· ἂν δὲ παραδεχθῶμεν ὅτι οὕτω πράγματι ἐκαλεῖτο ὁ παῖς, εἶναι μὲν πιθανὸν ὅτι τὸ ὄνομα ἐδόθη πρὸς τιμὴν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μαμφρέδου Enzio, προσφιλεστάτου εἰς τὸν Φρειδερίκον, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀπονεύσει εἰς ἐκεῖνον τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Σαρδινίας, αἰχμαλωτισθέντος τῷ 1249 παρὰ τῶν Βονωνιέων ἐν μάχῃ παρὰ τὴν Fossalta καὶ ἀποθανόντος βραδύτερον ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ² εἶναι ὅμως ὀλίγον δύσκολον τὸ ὄνομα Enzio νὰ περιπέσῃ εἰς τύπον Anselino ἢ Azzolino. Διὰ νὰ παρέλθωμεν τὰς διαφοροὺς ταύτας δυσκολίας σκεπτόμεθα ὡς ἑξῆς. Ὁ Μαμφρέδος ἔδωκε προσφιλεῖ ὀνόματα τοῦ πάππου, τοῦ πατρὸς καὶ τῆς πρώτης συζύγου εἰς τρία τῶν τέκνων, τὰ ὁποῖα ἀπέκτησεν ἐκ τῆς Ἑλένης. Τί φυσικώτερον τοῦ ὅτι εἰς τὸ τέταρτον ἀφῆθη ἐλευθέρῳ ἢ μήτηρ νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον ἤθελε; Καὶ ποῖον ὄνομα ὠραιότερον καὶ προσφιλέστερον ἦτο δι' αὐτὴν ἢ τὸ τῆς οἰκογενείας αὐτῆς, τὸ ὄνομα τῶν Ἀγγέλων, τὸ ὁποῖον καὶ ἡ ἰδία ἔφερε καλουμένη Ἀγγελίνα; Ὁ τελευταῖος λοιπὸν τῶν υἱῶν τῆς βασιλίσης Ἑλένης, ὁ πιθανῶς καὶ προσφιλέστερος, ἔφερε τὸ ὄνομα Ἀγγελος ἢ Ἀγγελῖνος, ὅπερ τελευταῖον εἶναι εἴτε ἀρσενικὸν τοῦ Ἀγγελίνα κατὰ τοῦτο σχηματισθέν, εἴτε θωπευτικὸν τοῦ Ἀγγελος μὲ τὴν λατινικὴν³ καὶ εἶτα ἰταλικὴν κατάλ. -inus, -ino, ἐπιχωριάζουσαν σήμερον καὶ ἐν Ἰονίοις νήσοις⁴. Δὲν θὰ ἦτο δέ, φρονοῦμεν, λίαν τολμηρὸν νὰ νομίσωμεν ὅτι ἐκ τοῦ Ἀγγελῖνος τούτου, τὸ ὁποῖον ὑπὸ φραγκικὴν ἀμφίεσιν καὶ μετὰ τὴν ἰταλ. προφορὰν τῆς συλλαβῆς nge δυνάμεθα νὰ ἀναγνωρίσωμεν εἰς τὸ Anselinus, γνωστοῦ καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐκ τοῦ θηλ. Ἀγγελίνα, ὡς κυρίου ὀνόματος ληφθέντος, σχηματισθέντος, προέρχεται ὡς συγκεκομμένος τύπος⁵ τὸ νῦν ἐν τε τῇ Ἡπειρῷ καὶ ταῖς

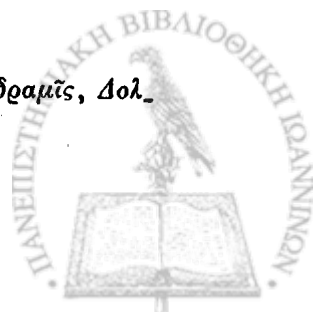
¹) Ἐνθ' ἄνωτ. τ. IV (1879) σ. 44.

²) Πβ. Cesare, ἐνθ' ἄνωτ. II, 102—103.

³) Πβ. Κωνσταντῖνος—Κωνσταντῖνος, Ἀντώνιος—Ἀντωνῖνος κ. ἄ.

⁴) Πβ. τὰ θωπευτικὰ Νικολῖνος, Πιπῖνος, Τολῖνος, Τζωριζῖνος κ. ἄ.

⁵) Πβ. Κωνσταντῖνος—Κωσταντῖς, Βαλσαμῖνος—Βαλσαμῖς, Βενδραμῖνος—Δενδραμῖς, Δολφῖνος—Δολφῖς (ἐν Παξοῖς καπετὰν Ντουλφῖς) κ. ἄ.

νήσοις Κερκύρα και Παξοίς, ἔτι δὲ και ἀλλαχοῦ ἀπαντῶν και ἐκ τοῦ "Αγγελος κατὰ κανόνα κατ' ἄλλα εἰς -ῆς ἐρμηνευόμενον 'Αγγελῆς ἢ 'Αγγελῆς¹. Ὅπωςδήποτε, ἡ ἡμετέρα ἐρμηνεία τοῦ ἀνυπάρκτου και ἀνερμηνεύτου κατὰ τὴν Δύσιν ὀνόματος Anselinus και μορφολογικὰς δυσχερείας δὲν παρουσιάζει, ὁποίας ἡ παραγωγή τούτου ἐκ τοῦ Εηνζιο, και περισσότερον ἴσως εὐλήπτως προσπίπτει.

*
* *

Ἀπὸ τοῦ 1254 και ἐξῆς ἤρξεν ὁ Μαμφρέδος ἐν τῷ κράτει τῆς Σικελίας και τῆς Νεαπόλεως ἐπὶ δώδεκα ἔτη. Ἐχων περὶ αὐτὸν πάντας τοὺς γιβελλίνους τῆς Ἰταλίας, ὧν ἦτο ὁ ἀρχηγός, παρέμενον, ἡσάκις δὲν ἐπολέμει, εἴτε, ὡς ὁ πατήρ αὐτοῦ, ἐν Πανόρμῳ, πόλει, ἡ ὁποία ἦτο συγχρόνως ἑλληνική, νορμανδική, ἰταλική και σαρακηνική², εἴτε ἐν Νεαπόλει, εἴτε ἐν Lago Pesole. Γενόμενος δ' ἅπαξ κύριος τῆς τε Σικελίας, τῆς νοτίου Ἰταλίας και μέρος τῆς μέσης κατέβαλεν, ἰδίως μετὰ τὸν γάμον αὐτοῦ, πῖν μέσον ὅπως συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ πάπα και ζήση ἡσυχος. Ὁ τότε πάπας 'Αλέξανδρος Δ', εἰ και κατ' οὐδένα λόγον στέργων νὰ συμβιβασθῆ, ἦτο ἐν τούτοις χαρακτῆρος μᾶλλον ἀσθενοῦς και εἰρηνικοῦ³, ἐφαίνετο δ' ὅτι οἰονεὶ εἶχε προσαρμοσθῆ πρὸς τὴν κατάστασιν και κατὰ συνέπειαν σχετικὴ ἀνακωχὴ ἐκράτει μεταξὺ τῶν δύο ἀδιαλλάκτων στρατοπέδων. Ἐπὶ πλέον δὲ ὁ πολυμήχανος τοῦ Μαμφρέδου πενθερός, οἰονεὶ προαισθανόμενος τὰς συνεπείας τῆς πρὸς τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ ἔχθρας τοῦ πάπα, ἀπεπειράθη νὰ

¹) Τὸν τύπον τούτον 'Αγγελῆς πρέπει ἴσως νὰ διαγνώσωμεν και ἐν τῷ Asselli, ὀνόματι, ὑφ' ὃ φέρεται ἐν τῷ ἰταλικῷ κειμένῳ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως (παρὰ Hopf, Chroniques gréco-romanes, σ. 422) ὁ ἱππότης Anseau de Tency. Οἱ Ἕλληνες μετέτρεψαν τὸ ὄνομα τοῦ ἱππότης εἰς τὸ ὁμοιόηχον 'Αγγελῆς (πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος 'Αντζελῆς), ὡς σήμερον οἱ ἐν Ἀμερικῇ Ἕλληνες τροποποιοῦσιν ἐπὶ τὸ ἀγγλικώτερον τὰ ὀνόματα αὐτῶν προσλαμβάνοντες ὅπωςδήποτε ὁμοιόηχα ἢ ἀντίστοιχα ἀγγλικά.

²) Histoire générale des peuples, ἐνθ' ἄνωτ. I, 219.

³) Τὸ ἀσθενὲς και ἀναποφάσιστον ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ 'Αλεξάνδρου Δ' καταδεικνύει ὁ σεβαστὸς διδάσκαλος κ. Jordan, Les origines κλ. σ. 288, σημ. 1, παρατηρῶν ὅτι κατὰ τὸ 1259 ὁ πάπας ἔμεινε οὐδέτερος μεταξὺ Παλαιολόγου ἀφ' ἑνὸς και τῆς συμμαχίας Μιχαὴλ Β', Μαμφρέδου και Βιλλεαρδουίνου, ἐνῶ ἦτο σπανία εὐκαιρία νὰ πωλήσῃ τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ εἰς τὸν Παλαιολόγον και νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὰ συμφέροντα τῆς Ρωμοϊκῆς Ἐκκλησίας. Ἠβ. και Norden, Das Papsttum und Byzanz, σ. 382—383. Ἄλλ' εἶχεν ἀναγκὴν ὁ Παλαιολόγος τῆς βοηθείας τοῦ πάπα; ἢ τὸναντίον ὤφειλε νὰ ἀποφύγῃ ταύτην; Ἐπειτα ἠδύνατο ὁ πάπας νὰ ἀποθαρρύνῃ τελειῶς τοὺς ἐν Κων]πόλει λατίνους; Δὲν εἶναι ἐρωτήσεις ἀρκούντως εὐλογοί;

συμφιλίωση αὐτοὺς¹ ἔξουδετερωῶν οὕτω τὰς συνεπείας τοῦ ἀφορισμοῦ, δὴν ἐξεσφενδόνησεν ὁ Ἀλέξανδρος Δ' κατὰ τοῦ Μαμφρέδου τῷ 1259². Αἱ σχετικαὶ εἰδήσεις εἶναι συγκεχυμένα. Καὶ ὁ μὲν Matteo Spinelli da Giovenazzo³ διηγεῖται ὅτι «κατὰ τὰς τρεῖς Δεκεμβρίου τοῦ 1259 ἦλθεν ὁ ἐπίσκοπος (οὕτω μεταφράζει φυσικὰ τὸ δεσπότης) τοῦ Μορέως, ὁ ὁποῖος ἦτο caenato (ἢ λ. σημαίνει τὸν γυναικάδελφον ἢ σύγγαμβρον) τοῦ βασιλέως Μαμφρέδου, καὶ ἀποβιβασθεὶς εἰς Vieste μετέβη ἐκεῖθεν πρὸς συνάντησιν τοῦ πάπα, ἵνα εἰρηνεύσῃ τοῦτον πρὸς τὸν βασιλέα Μαμφρέδον. Ἄλλ' εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν». Ὁ δὲ Rainaldo⁴ ἀναφέρει ἐπὶ λέξει: *Acceserat Despoto quo pontificem inter Manfredum que sororium concordiae interpres foret, eo consilio, ut Manfredus arma in Graeciam adversus Palaeologum schismaticum, imperii pro Johanne Lascari moderatorem, converteret.* Ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων συνάγει τις ὅτι ὁ Μιχαὴλ Β' μετεχειρίσθη παρὰ τῷ πάπα εἴτε τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ πρίγκιπα τοῦ Μορέως, εἴτε τὸν υἱὸν Νικηφόρον, ἔχοντα ἤδη τὸν τίτλον τοῦ δεσπότη, προέτεινε δ' εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Δ' τὸ δέλεαρ ἐκστρατείας τοῦ Μαμφρέδου ἐναντίον τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὅστις ἦτο ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου Ἰωάννου Λασκάρως, εἶχε δέ, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Spinelli ἀναφέρει ὅτι ἐγένετο ἡ τοιαύτη πρότασις, ἀνακηρυχθῆ ἤδη ἀπὸ πολλοῦ αὐτοκράτωρ.

Ὅπως δὴποτε, εἴτε διὰ τοῦ δεσπότη τοῦ Μορέως, ὡς κακῶς ὀνομάζει τὸν πρίγκιπα τῆς Ἀχαΐας ὁ Cesare⁵, εἴτε διὰ τοῦ δεσπότη Νικηφόρου ἐγένοντο αἱ διαπραγματεύσεις, αὗται ἀπέτυχον, τοῦ πάπα ἀξιώσαντος, ὅπως ὁ Μαμφρέδος ἐκδιώξῃ τοὺς Σαρακηνοὺς ἐξ ὅλων τῶν χωρῶν τοῦ βασιλείου καὶ ἰδίως τῆς περιοχῆς τῆς Νοκερίας· ὅπερ οὗτος, ἔχων ἐμπιστοσύνην πρὸς

¹) Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται δοθέντος ὅτι οἱ δεσπότες τῆς Ἠπείρου εἶχον ὑποταχθῆ εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, ὡς δείκνυται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Ὀνωρίου III πρὸς θεόδωρον Ἀγγελον, ἀναφερομένην παρὰ Rainaldo. I. 437. Ἡ ὑποταγὴ αὕτη ἦτο βεβαίως σκιώδης, ἀλλ' ἐπωφελεῖτο ταύτης ὁ Μιχαὴλ Β'. διὰ τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ, εἰ καὶ ἀλλαγῶν εἶδομεν τὸν Φρειδερίκον Β'. ἀποτεινόμενον καὶ γράφοντα πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς ἐχθρὸν τοῦ πάπα.

²) Βλ. τὸ κείμενον τοῦ ἀφορισμοῦ παρὰ Capasso, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 167 ἐξ. Ἐν τῇ παπικῇ βούλλᾳ ἀπὸ 10 Ἀπριλίου 1259, δι' ἧς ἀφορίζεται ὁ Μαμφρέδος, ὁ ποντίφηξ ἀναγράφει σειρὰν διώξεων ἐκείνου κατὰ τῆς Ἐκκλησίας προσγενομένων εἰς *insulam Siciliae ac majorem partem Calabriae, quae adhaerebant ecclesiae*. Ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου συνάγω ὅτι ὁ Μαμφρέδος ἐνίσχυσεν ἐν προκειμένῳ τοὺς θέλοντας νὰ ἐμμείνωσιν εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν πληθυσμούς.

³) Giornali, ἔτος 1259. ἐκδ. Dnra. Πβ. bel Gindice, ἐνθ' ἄνωτ. τ. III, σ. 25, σημ. 1.

⁴) II A. 1259. Πβ. del Gindice, ἐνθ' ἄνωτ. III, σ. 26.

⁵) Ἐνθ' ἄνωτ. I, σ. 153.

τούς πιστούς αὐτῶ πληθυσμούς τούτους, ἤρηθη νὰ ἐκτελέσῃ¹. Ἐν τούτοις παρὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Μιχαὴλ Β' ἠδυνήθη νὰ μειριάσῃ πῶς τὴν ὀργὴν τοῦ πάπα ἐξασφαλίζων χρόνον τινὰ εἰρήνης ἀκόμη εἰς τὸν γαμβρὸν καὶ τὴν κόρην αὐτοῦ.

Ἄτυχῶς διὰ τούς τελευταίους τούτους τὴν 25 Μαΐου τοῦ 1261 ἀπέθνησκεν ἐν Βιτέρμπω ὁ φιλειρηνικὸς Ἀλέξανδρος Δ', ὁ δ' ἐκλεγείσθαι τὴν 29 Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους διάδοχος τούτου Οὐρβανὸς ὁ Δ', γάλλος ἐκ Τρογες ἐνεργητικὸς καὶ πολεμικὸς, ἀπεφάσιζε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν Hohenstaufen καταβάλλων τούτους παντελῶς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μαμφρέδου². Γράφων σχετικῶς πρὸς τοῦτον ὁ Οὐρβανὸς Δ', ὁ ὁποῖος ἦτο κατ' ἐξοχὴν πολιτικὸς ἀνὴρ³, ἀναφέρει ὅτι «ὄχι μόνον διαμφορῶν τὴν ἐξουσίαν, ἣν παρὰ τοῦ μακαρίτου Πέτρου λαβόντες ἔχομεν (δῆλ. ὁ πάπας), ἀλλὰ καὶ ἀποτολμᾷ νὰ περιφρονῇ καὶ καταπατῇ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτίμια (et ecclesiasticae censurae vigorem debilitat et conculcat), βλέποντες δ' οὕτω τὸ θράσος αὐτοῦ ὅσοι ἔτρεμον πρὸ τοῦ ἀφορισμοῦ μανθάνουσι ἤδη νὰ περιφρονῶσιν αὐτόν»⁴. Οὕτω λοιπὸν λόγοι προκύπτοντες ἐκ τῆς ἀνάγκης προστασίας τοῦ κύρους τοῦ παπικοῦ θρόνου ἐπέβαλλον τὴν ἐξόντωσιν τοῦ ἀγερώχου Γερμανοῦ· δι' ὃ δ' ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀτονίσας ἀγῶν γουέλφων καὶ γιβελλίνων ἔμελλεν ἤδη νὰ προσλάβῃ εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε ἔντονον ὄψιν. Τὸ ὄργανον, τὸ ὁποῖον ἐξέλεξεν ὁ Οὐρβανὸς Δ' διὰ τούς σκοποὺς αὐτοῦ, ὑπῆρξεν εἰς συμπολίτης αὐτοῦ, ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ Ἁγίου Κάρολος ὁ Ἀνδεγαυός, ἦτοι κόμης Ἀνδεγαυίας, ἀνὴρ φιλόδοξος καὶ κινῶν οὐρανὸν καὶ γῆν διὰ νὰ εὕρῃ ἕνα θρόνον. Οὗτος ἀνακηρυχθεὶς παρὰ τοῦ πάπα βασιλεὺς τῆς Σικελίας ἀνέλαβε δι' ἰσχυροῦ στρατοῦ νὰ καταβάλλῃ τὸν Μαμφρέδον πρὸς ἰκανοποίησιν τῆς «ἀγρίας ἔχθρας τοῦ ποντίφικου»⁵ καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φιλοδοξίας.

Ἐνῶ δ' οὕτω τὰ πράγματα ἐξελίσσοντο ἐν τῇ Ἰταλίᾳ οἱ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ, ἐφ' ἧς ὁ ἀντίκτυπος τῶν ἐν τῇ γειτονικῇ χερσονήσῳ γεγονότων ἰδίως τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἠκούετο λίαν ζωηρός, παρηκολούθουν μετ' ἐντεταμένης προσοχῆς τοὺς ἀγῶνας τούτους τῶν γουέλφων καὶ τῶν γιβελλίνων.

Ὁ Παχυμέρης εἶναι ἐν πλήρει γνώσει τῆς ὀξείας διαφωνίας τῶν

¹) Αὐτ. σ. 153—154.

²) Περὶ τῆς ἀπέναντι τοῦ Μαμφρέδου πολιτικῆς τοῦ Οὐρβανοῦ Δ'. βλ. Jordan, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 310—514.

³) Βλ. Hampe, Urban IV und Manfred (ἐν Heidelberger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte), Heidelberg 1905, σ. 63.

⁴) Reg Urbani IV, βιβλ. II, Curiales, ἀρ. 95.

⁵) Del Gindice, ἐνθ' ἄνωτ. τ. III (1878) σ. 35.

Hoheustanfen πρὸς τὸν πάπαν· ποιούμενος λόγον περὶ τοῦ Μαμφρέδου καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καλεῖ τούτους «ἀποστάτας τοῦ πάπα καί, ὡς αὐτοὶ φαῖεν ἄν, τῆς αὐτῶν ἐκκλησίας». Δικαιολογῶν δὲ καὶ οἶονεὶ ἐπιδοκιμάζων τὸ φιλελεύθερον αὐτῶν πνεῦμα ἐπιφέρει ἀμέσως: «οὐδὲ γὰρ ἐβούλοντο κατὰ τοὺς ἄλλους καὶ αὐτοὶ εὐπειθεῖν τε καὶ ὑποκατακλίεσθαι καθ' ὅτι λέξοι καὶ πράξοι ὁ τῆς ἐκκλησίας ἐπειλημμένος, ἀλλ' αὐτονόμοις χαίρειν ὁρμαῖς καὶ οὕτως τὴν ἐπὶ Σικελίας καὶ τῶν ἐκτὸς τὴν ἀρχὴν διοικεῖν»¹.

Καὶ ὁ μὲν Φρειδερίκος Β' λόγῳ τῆς μείζονος αὐτοῦ ἀρχῆς καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς δυνάμεως καὶ τοῦ ἐκ ταύτης γοήτρου ἠγωνίζετο νικηφόρως κατὰ τῶν ἐν Ρώμῃ μέχρι τέλους. Δὲν ἐπέπρωτο ὁμως νὰ εἶναι ἕξ ἴσου εὐτυχῆς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Μαμφρέδος. Ἐνεκα τῆς στάσεως αὐτοῦ «ὑβριοπαθῶν ὁ πάπας, λέγει ὁ Παχυμέρης², εὐρῶν δραστήριον ἄνδρα, ἀδελφὸν ῥηγὸς τῶν Φραντζίσκων ὄντα καὶ εἰς κόντους τεταγμένον, τὸν Κάρολον, τὸν κατ' ἐκείνων (τῶν περὶ τὸν Μαμφρέδον) ὡς δῆθεν ἀποστατῶν ἐγχειρίζει πόλεμον, τάξας ἐκείνον εἰς τὴν αὐτῶν ῥῆγα καὶ πόλεμον ἐμβαλὼν ἐκείνοις ἐντεῦθεν ἀστήρικτον».

Προκειμένου τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ Καρόλου καὶ Μαμφρέδου ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐτήρησεν ἀπέναντι ἀμφοτέρων αὐστηρὰν οὐδετερότητα. Ἐν τούτοις ὁ σεβαστὸς ἡμῖν κ. Jordan διδάσκει³ ὅτι ὁ χειρότερος ἐχθρὸς τοῦ Παλαιολόγου ἦτο ὁ Μαμφρέδος, ὁ ὁποῖος μάλιστα κατὰ τινὰ εἶδησιν, ἦν ἀρυσόμεθα ἐκ τῶν Annales Januenses⁴ καὶ ἦν ὁ διδάσκαλος φαίνεται ἀποδεχόμενος, ἐνεργῶν φυσικὰ μετὰ καὶ ἴσως τῇ ὑποδείξει τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, ὀλίγον ἔλειψε κατὰ τὸ 1264 νὰ καταστῇ κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως· εἶχε συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ ἀρχοντος (podestà) τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενουαίων Γουλιέλμου Guercio, ὁ ὁποῖος θὰ διηυκόλυνεν εἰς αὐτὸν τὴν εἰς τὴν πόλιν εἴσοδον, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἐματαιώθη ἀνακαλυφθείσης τῆς συνωμοσίας. Καὶ περὶ μὲν τῆς εἰδήσεως ταύτης δὲν εἶναι ἐνταῦθα ἡ θέσις νὰ ὁμιλήσωμεν· παρατηροῦμεν μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὸν Μαμφρέδον, ὅτι ἐὰν ἦτο τόσον ἐπίφοβος, θὰ ἔπρεπεν ἴσως νὰ συμμαχήσῃ ὁ Παλαιολόγος κατ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ Καρόλου. Ἀλλὰ ἀντὶ τούτου βλέπομεν αὐτὸν συμμαχοῦντα μετὰ τῶν Βενετῶν κατὰ τοῦ Καρόλου. Ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος δὲν ἐτάχθη κατὰ τοῦ Μαμφρέδου, ἐκ τοῦ ὅτι οὐδέποτε ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ συνάγομεν ὅτι δὲν ἐφοβεῖτο σπουδαῖόν τι ἐκ μέρους του καὶ ὅτι προὔτιμα τοῦτον ἐν Ἰταλίᾳ ἢ τὸν Κάρολον. Οὕτως οἱ ἐν

¹) Ἐκδ. Βόνν. I, 185, 9 ἐξ.

²) Αὐτ. I, 185, 14 ἐξ.

³) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 403.

⁴) Ann. Jan. 249. Πβ. Jordan, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 403.

τῇ Ἀνατολῇ δὲν φαίνεται νὰ ἀνησυχουν πολὺ διὰ τὰ ἐν τῇ Λύσει θρουλούμενα κατακτητικὰ σχέδια τοῦ Μαμφρέδου. Ἄλλως οὔτε ὁ πολυμήχανος Μιχαὴλ Β' θὰ συνέδεε μετ' αὐτοῦ κηδεστίαν καὶ συμμαχίαν, ἵνα κατόπιν ὑποδουλωθῇ παρ' αὐτοῦ, οὔτε ὁ ἄλλος Μιχαὴλ, ὁ Παλαιολόγος, θὰ ἠσύχαζε κατ' ἐκείνου. Αἱ κατακτητικαὶ βλέψεις τοῦ Μαμφρέδου, καὶ ἐὰν ἀκόμη εἶχε, δὲν ἐξεδηλώθησαν ποτὲ πέραν τῶν ἁσμάτων τῶν τρουβαδούρων¹.

Ὁ τὸν ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντα Οὐρβανὸν Δ' διαδεχθεὶς Κλήμης Δ'², ὁμοίως γάλλος τὴν καταγωγὴν, ἐξηκολούθησεν ἀπέναντι τοῦ Μαμφρέδου τὴν πολιτικὴν τοῦ προκατόχου του. Ἀπαντῶν ἐν ἐπιστολῇ ἀπὸ Ἰανουαρίου 1266 εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Μαμφρέδου ὁ νέος πάπας δὲν ἀφήνει εἰς αὐτὸν οὐδεμίαν ἐλπίδα. Μόνος νόμιμος βασιλεὺς ἦτο διὰ τὸν Κλήμεντα Δ' ὁ Κάρολος, εἰς δὲ τὸν Μαμφρέδον ὑπελείπετο μόνον νὰ προσέλθῃ εἰς μετανοίαν³. Ὁ ἱπποτικὸς βασιλεὺς δὲν εἶχεν ἄλλο ἢ νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχην αὐτοῦ διὰ τῶν ὀπλων. Νικηθεὶς τὴν 26ην Φεβρουαρίου 1266 εἰς τὴν πεδιάδα τῆς S. Maria della Grandella παρὰ τὸ Βενέβεντον⁴ ἔπεσε κατὰ τὴν μάχην. Τὸ πτώμα αὐτοῦ ἀναγνωρισθὲν ἐκ τῆς ὠραιότητος δὲν ἠξιώθη ἄλλης ταφῆς, διότι ὁ φονευθεὶς ἦτο ἀφωρισμένος, ἢ τῆς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Βενεβέντου, καλυφθὲν διὰ μεγάλου σωροῦ λίθων. Καὶ γράφει μὲν ὁ Κάρολος ἐν ἐπιστολῇ ἀπὸ 1ης Μαρτίου 1266⁵ πρὸς τὸν πάπαν ὅτι ὁ νεκρὸς τοῦ Μαμφρέδου ἐδόθη παρ' αὐτοῦ εἰς ταφὴν ἄνευ ἐκκλησιαστικῆς μὲν πομπῆς, ἀλλὰ μετὰ τινος μεγαλοπρεπείας (cum quadam honorifica centia sepulturae, non tamen ecclesiasticae), φαίνεται δ' ὅμως ὅτι ἡ μεγαλοπρέπεια αὕτη συνίστατο εἰς τὸν μέγαν σωρὸν λίθων, δι' οὗ ἐκαλύφθη ὁ νεκρὸς⁶. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τοῦτο ἐθεωρήθη πολὺ παρὰ τοῦ Κλήμεντος Δ', τοῦλάχιστον κατὰ τὸν Dante

¹) Βλ. τὸ sirvente τοῦ ἐκ Προβηγκίας τρουβαδούρου P. Vidal παρὰ Raynouard, Choix des poésies originales des troubadours, V, 340. Merkel, L'opinion de ce contemporain sull'impresa italiana di Carlo I d'Angiò, σ. 44. Jordan, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 382, σημ. 6.

²) Βλ. τὸ ἔργον τοῦ κ. Ed. Jordan, Guy Foulque pape sous le nom de Clément IV. Les Régistres. Paris 1893—1912 (Bibliothèque des Ecoles françaises d'Athènes et de Rome).

³) Martène et Durand Thesaurus Anecdotorum, τ. II, 174, epist. 226: Sed propter hoc (ὅτι δηλ. μόνος νόμιμος βασιλεὺς ἦτο ὁ Κάρολος) non dimittera quin filios, quantumlibet a salute propria elongatos, ad sinum misericordiae laetus exiperet, si juxta formam sacrorum canonum remedium postularent.

⁴) S. Malaspina, παρὰ Murat. 8.826. Ricordano Malespini, παρὰ Murat, 8. 1003. Monum. German, hist. 25,460. Ottokar, παρὰ Pez, 3,20. Πβ. Cesarè, ἐνθ' ἄνωτ. 306 ἐξ. Böhmer, ἐνθ' ἄνωτ. 883.

⁵) Martène et Durand, ἐνθ' ἄνωτ. τ. II, epist. 259.

⁶) Βλ. del Gindice ἐνθ' ἄνωτ. τ. IV (1879), σ. 60 καὶ αὐτ. σημ. 1.

Allighieri¹, ἐξετάφη τὸ ταλαίπωρον πτώμα παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσεντίας (Consenza) Βαρθολομαίου Pignatelli καὶ μετενεχθὲν ἐκεῖθεν ἐρρίφθη ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ κράτους, πέραν τοῦ ποταμοῦ Verde², ἐκτεθειμένον εἰς τοὺς ἀνέμους καὶ τὴν βροχὴν³. Ὁ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαμφρέδου ἔχων ἡλικίαν ἑνὸς ἔτους ποιητῆς τῆς Divina Commedia εἰς ὄραιοτάτους στίχους παριστᾷ βραδύτερον ἐν τῷ *Καθαρηρίῳ* τὸν βασιλέα Μαμφρέδον διηγούμενον τὰς περιπετείας τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ, εἰ δὲ καὶ κατ' ἐξοχὴν ποιητῆς τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας φαίνεται κατακρίνων ζωηρῶς τὴν προᾶξιν ταύτην τοῦ πάπα καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσεντίας⁴.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαμφρέδου πᾶσα ἡ νότιος Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία ὑπέκυψαν εἰς τὸν ἐκ Γαλλίας νικητὴν· ὁ ἡμέτερος Παχυμέρης νομίζει⁵ ὅτι μετὰ τὴν νίκην ὁ Κάρολος προσέλαβε τὴν βασιλικὴν ἐπωνυμίαν: «ἤδη γὰρ τὸν Μαμφρέ καταλύσας ἐμεγαλύνειο ῥῆξ ὁ πρότερον κόντιος, ὡς τοῦ ῥηγὸς Φραγκίος αὐτάδελφος· τοῦτο γὰρ οἱ καὶ συμπεφωνημένος μισθὸς ἦν παρὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐπὶ τῷ Μαμφρέ ἀποστατοῦντι ὁρμῆς, ἂν εἰς τέλος νικῶν». Τὸ ἀκριβὲς εἶναι ὅτι ὁ Κάρολος εἶχε μὲν στεφθῆ βασιλεὺς προτοῦ νικήσῃ τὸν Μαμφρέδον, οὐσιαστικῶς ὅμως ἐγένετο κύριος τοῦ βασιλείου, ἀφοῦ ἐξηφάνισε τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ.

Οὕτως ἐξέλιπεν ὁ γαμβρὸς τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου. Οἱ ἀσχοληθέντες μὲ αὐτὸν ὁμοφώνως ἀποφαίνονται ὅτι ἦτο ἄξιος τύχης βελτίονος. Ὁ ἐκ πεποιθήσεως μὲν γουέλφος ἀρχικῶς, μετὰ τῶν γιβελλίνων δ' ἐν τούτοις βραδύτερον ταχθεὶς Dante Allighieri, ἐπαινεῖ τὸν Μαμφρέδον καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ ὡς ἡγεμόνας ἐνδόξους, qui nobilitatem suae formae pandentes... humana secuti sunt, brutalia dedignant⁶. Παρὰ τῶν νεωτέρων Ἰταλῶν ἱστορικῶν ὁ Μαμφρέδος ἐθεωρήθη ὡς ἀντιπροσωπεύων

¹) Purgatorio, III, στ. 125.

²) Περὶ τοῦ ποταμοῦ Verde, βλ. Cesare. ἐνθ' ἄνωτ. I, 254. Capasso. ἐνθ' ἄνωτ. 321, σημ. 2.

³) Capasso, ἐνθ' ἄνωτ. 315, 320.

⁴) Καθαρητήριον, III, 124—132.

Se il pastor di Cosenza che alla caecia
di me fu messo per Clemente, allora
avesse in Dio ben letta questa faccia,
L'ossa del corpo mio sariano ancora
in co' del ponte presso a Benevento
sotto la guardia della grande mora.
Or le baqna la pioggia e move il vento
di fuor del regno, quasi lunqo il Verde,
dov'ei le trasmutò a lume spento.

⁵) Ἐκδ. Βόνν. I, 317, 10 ἐξ.

⁶) De valqari eloquentia κεφ. XII.

τὸ ἰθαγενὲς στοιχεῖον, ὡς ὁ ἀγαθὸς Ἴταλὸς βασιλεὺς, ὃν ἦλθε νὰ ἐκδιώξῃ καὶ ἰδρῦσῃ δυναστείαν, ἣ ὁποία, κατὰ τὸν Cesare¹, ἀπέβη ἀληθῆς συμφορὰ διὰ τὴν χώραν, ὃ δουλεύων εἰς τὸν πάπαν γάλλος ἐπιδρομεύς. «Μὲ ἄνθη τὸν τάφον του, λέγει ὁ ἐκ Νεαπόλεως Cesare², δὲν δυνάμεθα νὰ θάνωμεν ἐξ αἰτίας τοῦ εὐτελοῦς, ὃ ὁποῖος ἐστέρησεν ἐκεῖνον ταφῆς· θὰ διατηρῶμεν ὅμως πάντοτε προσφιλῆ τὴν μνήμην του καὶ θὰ τιμῶμεν αὐτὴν μὲ ἐπαίνους». «Ἡ δύναμις τοῦ Μαμφρέδου, λέγει ὁ κριτικώτατος del Giudice³, καὶ ἡ κατῆχουσις αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἦν ὁ ἱστορικὸς οὗτος θεωρεῖ λίαν πιθανήν, ἐσήμαινον ἰταλικὴν ἐπικράτησιν εἰς τοὺς τόπους ἐκεῖνους, διότι ὁ Μαμφρέδος ἦτο ἰταλὸς λόγῳ γεννήσεως καὶ λόγῳ τῶν σκέψεων αὐτοῦ». «Ἐκεῖνου ἀποθανόντος, λέγει ὁ γερμανὸς Böhmer⁴, ἡ χώρα καὶ ὁ λαὸς περιέπεσον ὑπὸ τὸν ζυγὸν Καρόλου τοῦ Ἀνδεγαυοῦ καὶ τῶν ἀκατονομάστου κτηνωδίας Γάλλων αὐτοῦ, μέχρις ὅτου τὴν 30 Μαρτίου 1282 ἡ ἀπελπισία προήγαγε τοὺς Σικελοὺς εἰς τὴν λῆψιν τολμηραῶς ἀποφάσεως καὶ ὁ Σικελικὸς Ἐσπερινὸς παρουσίασε τὰ αἵματηρὰ ἀντίποινα».

* * *

Ὅτι ὅμως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἀμεσώτερον ἐνταῦθα εἶναι ἡ τύχη τῆς Ἐλένης καὶ τῶν τέκνων αὐτῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαμφρέδου. Θὰ ἀσχοληθῶμεν ἀμέσως μὲ τὸ θέμα τοῦτο, ἀφοῦ πρότερον παρεμπιπτόντως, οὕτως εἰπεῖν, ἐξετάσωμεν ἐὰν μετὰ τοῦ Μαμφρέδου συνεπολέμησαν ἐν Βενεβέντῳ καὶ Ἕλληνας στρατιῶται, τοὺς ὁποίους δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἀπέστειλεν ἐκ τῆς Ἡλείρου ὁ πενθερὸς αὐτοῦ.

Ὅτι εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Μαμφρέδου ὑπῆρέτουν καὶ σύμμαχοι Ἡπειρῶται δύνανται νὰ θεωρηθῇ ἐκτὸς ἀμφιβολίας. Κατὰ τὸν K. Hampe⁵, ἐπειδὴ αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τοῦ βασιλείου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἐκστρατειῶν καὶ τὴν πολεμικὴν δραστηριότητα τοῦ Μαμφρέδου, μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀπετελεῖτο ἐκ ξένων. Οὕτω, Γερμανῶν ἰππέων καὶ Σαρακηνῶν τοξοτῶν ἐπικουρικὰ στρατεύματα ἐλάμβανεν ὁ Μαμφρέδος ἐξ Ἀραγωνίας, ὅπου εἶχε δώσει τὴν κόρην αὐτοῦ σύζυγον εἰς τὸν Πέτρον Γ', καὶ ἐξ Ἡλείρου, ὅπου ἐβασίλευεν ὁ πενθερὸς του. Ὡς Ἡπειρῶται πρέπει νὰ νοηθῶσι κατὰ τε τὸν Schirrmacher⁶ καὶ τὸν Hampe⁷, οἱ παρὰ τοῦ πάπα μνημονευόμενοι ὡς ὑπηρετοῦντες μετὰ

1) Ἐνθ' ἄνωτ. I, 247.

2) Αὐτ. II, 24.

3) Ἐνθ' ἄνωτ. τ. V (1880) σ. 547.

4) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 883.

5) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 53 ἐξ.

6) Geschichte der letzten Hohenstaufen, Göttingen, 1871. σ. 505.

7) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 54.

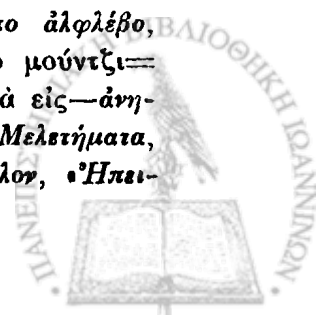

τοῦ Μαμφρέδου *Κουμᾶνοι*. Σπουδαιότερον εἶναι ἀναφορικῶς πρὸς τὴν συμμετοχὴν στρατευμάτων ἐξ Ἠπειροῦ εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ βασιλέως Μαμφρέδου χωρίον τῶν *Annali Cesenati*¹, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Βενεβέντου ἠγωνίσθησαν μετὰ τοῦ Μαμφρέδου οὐ μόνον *Graeci*, ἀλλὰ καὶ *Comani*. Τὸ χωρίον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἔχει, καθ' ἡμᾶς, ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν τότε ἐθνολογικὴν κατάστασιν τῆς Ἠπειροῦ, ἔχει οὕτω: *Carolus ivit apud Beneventum contra Manfredum et capta est maxima multitudo Sarracenorum, Comorum et Graecorum, qui erant cum eo. Γὸ ἄλλως ἀκατανόητον Comorum* πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς *Comanorum*, περὶ ὧν γινώσκομεν ὅτι ὑπηρετοῦν παρὰ τῷ Μαμφρέδῳ καὶ οἱ ὁποῖοι παρὰ τε τοῦ *Schirmacher* καὶ τοῦ *Hampe* θεωροῦνται ὡς Ἠπειρώται. Ἀλλὰ καὶ τὸ *Graecorum* νομίζω ὅτι ὁμοίως ὡς Ἑλλήνας Ἠπειρώτας, ὀφείλομεν, τοῦλάχιστον ἐν μέρει, νὰ ἐρμηνεύσωμεν, διότι καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἐνταῦθα γίνεται μνεῖα τῶν Ἑλλήνων τοῦ βασιλείου ταχθέντων μετὰ τοῦ Μαμφρέδου, ὅπερ δὲν ἦτο ἴσως ἀνάγκη ἰδιαιτέρως νὰ τονισθῇ, πάλιν εἶναι ἀδύνατον ὅτι ἐξ Ἠπειροῦ ἐστάλησαν μόνον Κουμανικὰ στρατεύματα, οὐχὶ δὲ καὶ Ἑλληνικά. Ἀλλὰ τίνες εἶναι οἱ *Κουμᾶνοι* οὗτοι, οὓς οἱ *Schirmacher* καὶ *Hampe* νοοῦσιν ὡς Ἠπειρώτας; Εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Μιχαὴλ Β' ἀποστείλας, ὡς ἀσφαλῶς δύναται νὰ εἰκασθῇ ἐκ τοῦ χωρίου τῶν *Annali Cesenati*, πλὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ Κουμάνους στρατιώτας ἔλαβεν αὐτοὺς ἐκ τῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι διετέλουν τότε (1266) ὑπ' αὐτόν, ἦτοι τῆς Ἠπειροῦ, Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας, μέρους τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ σπουδαίου τμήματος τῆς Θεσσαλίας. Ἀλλὰ τῶν χωρῶν τούτων γνωρίζομεν τὴν μεσαιωνικὴν ἐθνολογικὴν σύνθεσιν, ἣ ὁποία ἀφῆκεν ἴχνη μέχρις ἡμῶν. Οἱ *Κουμᾶνοι* Ἠπειρώται δὲν εἶναι ἄλλοι ἢ οἱ περίφημοι ἐν Ἠπειρῷ, Ἀκαρνανίᾳ, Θεσσαλίᾳ ἀναφερόμενοι *Βλάχοι*, ἐκ τῶν ὁποίων ἀραιοὶ πληθυσμοὶ διασφύζονται ἀκόμη εἰς τὰς χώρας ταύτας καὶ ἐξ ὧν προέρχονται πλεῖστα τοπωνύμια συναντώμενα ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν Ἠπειρῷ² καὶ ἀλλαχοῦ.

Καθορισθέντος οὕτω καὶ τοῦ ζητήματος, περὶ οὗ οὐδεὶς ἐγένετο λόγος μέχρι σήμερον, καθόσον γνωρίζω, ἐὰν ὁ Μιχαὴλ ἀπέστειλεν ἐπικουρίας εἰς τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ ἢ οὐχί, ἔλθωμεν νῦν ἐπὶ τὰ ἀφο-

¹) Παρὰ *Muratorì*, 14, 1103.

²) Οὕτω *Βάλσα δὲ μάρι*, *Βάλσα μάρι*, *Βάλσα δὲ κόρνο*, *Μπαία*, *Μορονμέντο ἀλφλέβο*, *Γκριζιάλα*, *Τζιάνα Πούλια*. *Σομποισέλ*, *Πολιτσιονάρε*, *Ἀμίντζου* (= *Μέτσοβο μούντζι*—*ἄρος*, *Ἀρμποροῖού*, *Βαλτσιόρα*, *Τσισῦμα ἄλτα*, *Ματωλιάσσα*, *Φριγκουράσσα*, τὰ εἰς—*ἀνηλῆγοντα* ὡς *Κουτσούφλιανη*, *Κωσιάνιανη* κ. ἄ. Πβ. *Λαμπρίδην*, *Ἠπειρωτ. Μελετήματα*, τεύχ. IV, σ. 17 ἐξ. 50—51. κ. ἄ. τεύχος VIII, σ. 35. καὶ Γ. *Ἀγαγνωστοπούλου*, *Ἠπειρωτικά Χρονικά* τ. I. τεύχ. Α' σ. 88 ἐξ.

ρῶντα τὴν Ἑλένην καὶ τὰ τέκνα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαμφρέδου.

Ὁ Φλωρεντίνος χρονογράφος Ricordano Malespini¹ διηγείται ὅτι ἡμέρας τινὰς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαμφρέδου ἡ Ἑλένη μετὰ τῶν υἱῶν αὐτῆς καὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως συνελήφθη αἰχμάλωτος ἐν Νοκερία (Lucera). Τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει ἀκριβῶς οὕτω. Ἐξ ἐπιστολῶν ἔπειτα τοῦ πάπα Κλήμεντος Δ' πρὸς τὸν Σίμονα, καρδινάλιον τῆς Ἁγίας Καικιλίας καὶ τὸν καρδινάλιον τοῦ Ἁγίου Νικολάου in carcere Julliano², ὧν ἡ μὲν πρώτη χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου, ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1266, μανθάνομεν ὅτι ἡ Νοκερία τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν εἶχε μὲν ἀκόμη, ἐπρόκειτο ὅμως νὰ παραδοθῆ εἰς τὸν Κάρολον. Ἐκ δύο ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ αὐτοῦ πάπα, τῆς μὲν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἀλβανοῦ, τὴν δὲ πρὸς Νικόλαον τὸν αὐτοῦ ἐφημέριον³, μανθάνομεν ὅτι περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην—ὁ πάπας ἔγραφεν ἀπὸ 15 Μαρτίου 1267—οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Νοκερίας ἐπὶ τῇ εἰδήσει προσεχοῦς εἰς τὴν χώραν καθόδου τοῦ Μαμφρέδου Κορραδίνου λαβόντες τὰ ὄπλα ἐπανεστάτησαν, ὅπερ προὔποτίθησιν ὅτι πρὸ τοῦ χρόνου τούτου εἶχον ὑποταγῆ εἰς τὸν Κάρολον. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοθεν προκύπτει ὅτι ἡ Ἑλένη, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, δὲν συνελήφθη ἐν Νοκερία, ἀλλ' ἀλλαχοῦ.

Ὁ Παταυϊανὸς Μοναχὸς (Monaco Rotavano) ἀναφέρει⁴ ὅτι ἡ Ἑλένη μαθοῦσα τὸν θάνατον τοῦ Μαμφρέδου ἐν ἀγωνίᾳ ἠτοιμάζετο νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῶν τέκνων, ἀλλὰ προλαβὼν ὁ Κάρολος συνέλαβεν αὐτήν. Ἄλλος τις Ἀνώνυμος χρονογράφος ἀνάγει⁵ τὴν σύλληψιν τῆς Ἑλένης μετὰ δύο υἱῶν ὡς γενομένην ἐν Μαμφρεδονία, πόλει κτισθείσῃ παρὰ τοῦ Μαμφρέδου, ἐν ᾧ ἡ βασίλισσα ἠτοιμάζετο νὰ καταφύγῃ λαμβάνουσα καὶ τὸν βασιλικὸν θησαυρὸν εἰς τὸ κράτος τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Ἄλλος τις, ὁ Rocco Pirro⁶, ἀναφέρει ὅτι ἡ Ἑλένη παρεδόθη εἰς τὸν Κάρολον ἐν Βαρλέττα, καὶ ἄλλοι ἄλλα. Ἐκ τῶν εἰδήσεων ὅμως τούτων οὐδὲν ἀσφαλὲς συνάγεται.

Μετὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μάχης παρὰ τὸ Βενέβεντον, ὅπου ἄλλοτε ὁ Ἡπειρώτης Πύρρος ὑπέστη τὴν τελειωτικὴν παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἤτταν, ἡ Ἑλένη εὐρίσκετο ἐν Νοκερία ὑπὸ τὴν πιστὴν φρούρησιν τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως. Μεθ' ἑαυτῆς εἶχε καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς, τὴν Βεατρίκη, ἀριθμοῦσαν ἑλαττον τῶν πέντε ἐτῶν, τὸν κατὰ τὸ 1262 γεννηθέντα Ἐρρῖκον, τὸν

¹) Istoria fiorentina, κεφ. 185. Παρὰ Davanzati, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 15—16.

²) Martène et Durand, ἐνθ' ἄνωτ. τ. II.

³) Αὐτ. Πβ. Davanzati, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 17.

⁴) Παρὰ Murat. Rer. Italic. Script. 8, 727.

⁵) Memor. Potest. ReSiens. Παρὰ Murat. ἐνθ' ἄνωτ. 8, 1125.

⁶) Cronol. Reg. Sicul. Παρὰ Davanzati, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 21.

Φρειδεῖκον καὶ τὸν μικρότερον ὄλων Ἀγγελῖνον. Ἐκεῖ, ὡς ἄλλη Ἀνδρομάχη, ἀναμένουσα τὴν ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐν μέσῳ δεινῆς ἀγωνίας διερχομένη τὰς ὥρας αὐτῆς ἔμαθεν ἐπὶ τέλους, ὅτι τόσον ἀπηύχεται. Ἡ ἀτυχὴς δὲν ἐφαντάζετο τὰ δεινά, ἅτινα ἔμελλον νὰ ἀκολουθήσωσιν. Αἱ πηγαί, ἐξ ὧν μανθάνωμεν τὰ κατὰ τὴν σύλληψιν τῆς Ἑλένης παρὰ τῶν νικητῶν, εἶναι πρῶτον ἐπιστολὴ τοῦ Κλήμεντος Δ' πρὸς Ὁθωνα, καρδινάλιον τοῦ Ἁγίου Ἀδριανοῦ ἀπὸ 25 Μαρτίου 1266, ἐν ἧ ἀναφέρονται καὶ ταῦτα¹: Uxor vero Manfredi cum liberis a Tranensibus infra castrum tenebatur, nec evadere poterat manus regis. Ὁ λαὸς λοιπὸν τοῦ Τράνου, ὁ ὁποῖος πρὸ ἐπτὰ ἐτῶν εἶχεν ἐπευφημήσει καὶ ἀγαπήσει τὴν νεαρὰν βασίλισσαν, ἤδη, ὅτε αὕτη ἐδυστύχει, ἐπέδειξε πρὸς αὐτὴν τοιαύτην διαγωγὴν; Θὰ ἡμεθα ἠναγκασμένοι νὰ παραδεχθῶμεν τὸ πρᾶγμα, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ὁ Ἀνώνυμος τοῦ Τράνου, τοῦ ὁποῦ σκετικῶς ἐν προκειμένῳ ἀπόσπασμα ἐδημοσίευσεν ὁ Davanzati. Τὸ σχετικὸν κείμενον ἐν μεταφράσει ἐκ τῆς ἀπουλικῆς ἔχει ὡς ἑξῆς: «Κατὰ τὰς 28 φεβρουαρίου > διεδόθη ἡ εἶδησις ὅτι ὁ βασιλεὺς Μαμφρέδος εἶχεν ἠττηθῆ μετὰ τοῦ > στρατεύματος κατωτέρω τοῦ Βενεβέντου, ἀλλ' οὐδεὶς ἐγίνωσκεν ἂν ὁ βασιλεὺς ἦτο νεκρὸς ἢ ἔζη ἀκόμη. Μεθ' ἡμέρας τινὰς ἐλέχθη ὅτι ὁ Μαμφρέδος εὐρέθη φονευμένος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἡ βασίλισσα > Ἑλένη, ἔξακολουθεῖ τὸ χρονικόν, ἡ ὁποία εὐρίσκετο ἐν Νοκερία, ἅμα ὡς > ἔμαθε τὴν εἶδησιν παρ' ὀλίγον ἐπιπτε νεκρὰ ἐκ τῆς θλίψεως. Ἡ πτωχὴ > (la poverella) δὲν ἐγνώριζεν οὔτε τί νὰ εἴπη, οὔτε τίνα προβλεπτικὰ μέτρα νὰ λάβη, διότι οἱ βαρῶνοι καὶ οἱ αὐλικοὶ κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτῶν > ἔστρεψαν εἰς αὐτὴν τὰ νῶτα (le voltarole spalle)». Οὕτω ἡ δυστυχὴς νέα εὐρέθη ἐν τῇ ξένη μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς, καὶ αὐτῶν νηπίων, μόνη καὶ ἔρημος, ἡ δὲ θλίψις αὐτῆς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ προσφιλοῦς συζύγου ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ καθιστᾷ αὐτὴν παντελῶς ἀνίκανον νὰ προνοήσῃ περὶ τῆς ἰδίας καὶ τῆς τῶν τέκνων αὐτῆς σωτηρίας. Ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς ἐγκαταλείψεως δύο ἀγαθοὶ ἄνθρωποι οὓς ἀναφέρει ὁ Ἀνώνυμος, ὁ Amerusio καὶ ὁ Manualdo, ἅμα δὲ καὶ ἡ σύζυγος τούτου Amundilla, συγκινηθέντες ἐκ τῆς τόσης δυστυχίας τῆς εἰκοσιτετραετίδος βασιλείσεως «ἐνεψύχωσαν αὐτὴν > καὶ συνεβούλευσαν νὰ φύγῃ εἰς Τράνον διὰ νὰ ἐπιβῆ πλοίου καὶ μεταβῆ > μετὰ τῶν υἱῶν αὐτῆς εἰς τοὺς γονεῖς τῆς ἐν τῇ Ἡπειρῷ (in Epiru): Ὁ > κύρ Amerusio ἀπέστειλεν ἀμέσως δι' ἐνὸς τῶν πιστῶν αὐτοῦ ἐπιστολὴν > πρὸς τὸν κύρ Lurone² φίλον αὐτοῦ παρακαλῶν νὰ ἐξοπλίσῃ μυστικῶς

¹) Martène et Durand, ἐνθ' ἄνωτ. τ. II, epist. 257. Πβ. del Gindice, Codice diplomatico del regno di Carlo I e II d'Angiò. Napoli 1863--1912. τ. I, σ. 123. 124.

²) Εἰς maestro Lurone ἐκ Τράνου φέρεται μετὰ τῶν ἀκολουθῶν τοῦ Κορραδίνου. Πβ. Davanzati, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 22, σημ. 1.

» μίαν γαλέραν ἢ ἄλλο ἕλαφρόν πλοῖον καὶ ἔχη αὐτὸ ἕτοιμον καὶ ἔφω-
 » διασμένον. Κατὰ τὴν νύκτα δὲ τῆς τρίτης Μαρτίου μετὰ τῶν τέκνων αὐ-
 » τῆς καὶ τῶν εὐπατριδῶν Amerusio καὶ Manualdo ἔφθασαν εἰς Τραῖνον».
 Διακόπτομεν ἐνταῦθα τὴν διήγησιν τοῦ 'Ανωνύμου, ἵνα προσθέσωμεν
 κάτι τὸ ὁποῖον οὗτος μὲν δὲν ἀναφέρει, μαρτυρεῖται ὅμως ἄλλοθεν. Μετὰ
 τῆς 'Ελένης εὐρίσκετο ἐν Νοκερία ἢ Κωνσταντία ἢ κατὰ τοὺς Ἑλληνας
 Ἄννα χήρα τοῦ Ἰωάννου Δούκα Βυτάτζη¹ καὶ ἀδελφὴ τοῦ Μαμφρέδου.
 Αὕτη, ὅτε ἡ 'Ελένη ἀνεχώρησεν ἐκ Νοκερίας ἵνα διαφύγῃ εἰς τὴν Ἑπει-
 ρον, παρέμεινεν αὐτόθι μὴ θέλουσα νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐξ ἧς
 μὲ τόσῃν δυσκολίαν εἶχεν ἐπιστρέψῃ². Ἡ Κωνσταντία ἢ Ἄννα παραδο-
 θεῖσα εἰς τὸν Ἀνδεγαυὸν παρέμεινεν ἑλευθέρη, ἀπέθανε δὲ βραδύτερον ἐν
 Ἰσπανίᾳ³. Ἐξ ἄλλου οἱ Σαρακηνοὶ τῆς πόλεως τόσον ἀφωσιωμένοι εἰς
 τὸν Μαμφρέδον ἠτοιμάζοντο εἰς γενναίαν ἀντίστασιν⁴, πολιορκηθείσης δὲ
 τῆς πόλεως παρὰ τοῦ Καρόλου ἐσυνθηκολόγησαν μὲν, ὡς εἶδομεν ἀνω-
 τέρω, μετὰ καιρὸν καὶ παρέδωκαν τὴν πόλιν, ἔπραξαν ὅμως τοῦτο ὑπ' ἐντί-
 μους ὄρους καὶ διετήρησαν τὰ προνόμιά των⁵. Μένουσα λοιπὸν παρ' αὐ-
 τοῖς ἡ 'Ελένη θὰ εἶχεν ἀσφαλῶς νὰ ὑποστῇ κατὰ πολὺ ἐλάσσονα τῶν ὄσων
 ὑπέστη μεταβᾶσα εἰς Τραῖνον. Καὶ ἠλπίζε μὲν ἐκεῖθεν νὰ διέλθῃ ἀπέναντι
 εἰς τὸ κράτος τοῦ Μιχαὴλ Β'. Ἀτυχῶς ὅμως δι' αὐτήν, ὅταν ἔφθασεν εἰς
 Τραῖνον, ἡ τρικυμία ἐμαίνεται ἐν τῇ θαλάσῃ, ἡ ὁποία ἐχώριζεν αὐτὴν
 ἀπὸ τῆς γενετείρας, ἄνεμος σφοδρὸς ἔπνεεν ἀντιθέτως καὶ τὸ πλοῖον δὲν
 ἠδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ τοῦ λιμένος. « Μέχρις οὗ ὁ καιρὸς διορθωθῆ ἢ βασι-
 » λισσα μετὰ τῶν αὐτῶν Manualdo καὶ Amerusio ἀπεσύρθη μυστικῶς
 » ἐντὸς τοῦ φρουρίου, ὅπου ἐγένετο μὲ πολλὰς φιλοφροσύνας δεκτὴ παρὰ
 » τοῦ φρουράρχου. Μαθόντες ὅμως τοῦτο μοναχοὶ τινες, οἱ ὁποῖοι μετημ-
 » φιεσμένοι εἶχον ἀποσταλῆ, καθὼς ἐλέγετο, παρὰ τοῦ πάπα Κλήμεντος ἀνά
 » τὰς χώρας τοῦ βασιλείου, ἵνα ἐξεγείρωσι τὸν λαὸν κατὰ τοῦ βασιλέως
 » Μαμφρέδου, προσῆλθον παρὰ τῷ διοικητῇ τοῦ φρουρίου, ἵνα καταπέι-
 » σωσιν αὐτὸν νὰ καταστήσῃ αἰχμάλωτον τὴν βασίλισσαν μετὰ τῶν υἱῶν
 » αὐτῆς· διότι ἠθέλεν οὕτω προξενήσῃ μεγάλην χαρὰν εἰς τὸν Ἅγιον Πα-
 » τέρα καὶ ἠθέλε λάβει μεγάλας ἀμοιβὰς παρὰ τοῦ βασιλέως Καρόλου».
 Ἡ θέσις τοῦ διοικητοῦ μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ μυστικοῦ ἦτο ἀληθῶς

¹) Cesare, ἐνθ' ἀνωτ. I, 172.

²) Αὐτ. II, 6—7.

³) Βλ. περὶ αὐτῆς. G. Schlumberger, Le tombeau d'une impératrice byzantine à Valence, en Espagne. Ἐν Revue des Deux Mondes, 15 Μαρτίου 1902. Καὶ ἰδιαι-
 τέρως Paris, 1902.

⁴) Cesare, ἐνθ' ἀνωτ. II, 6.

⁵) Αὐτ. II, 41.

δυσχερής· καὶ ἠδύνατο μὲν οὗτος νὰ διαφύγη εἰς Ἡπειρον σώζων καὶ τὴν βασίλισσαν· ἀντὶ τούτου ὁμοῦς «ὁ προδότης, ὡς χαρακτηρίζει αὐτὸν ὁ Ἀνώ-»
 » νυμος τοῦ Τράνου, ἐφυλάκισε τὴν πτωχὴν Ἑλένην μετὰ τῶν τέκνων αὐ-
 » τῆς καὶ ἐσήκωσε τὴν γέφυραν τοῦ κάστρου. Κατὰ τὰς 6 Μαρτίου ἡ βα-
 » σίλισσα καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῆς μεθ' ὅλου τοῦ θησαυροῦ, ὃν ἀπεκόμιζον, πα-
 » ρεδόθησαν παρὰ τοῦ διοικητοῦ τοῦ φρουρίου εἰς τοὺς ἄνδρας τοῦ Καρό-
 » λου καὶ κατὰ τὴν νύκτα ἀπήχθησαν, οὐδεὶς γινώσκει εἰς ποῖον μέρος».

Ἴδου πῶς, κατὰ τὸν Ἀνωνύμου, ἐγκαταλειφθεῖσα παρὰ πάντων καὶ μὴ εὐνοηθεῖσα οὐδὲ κἄν παρὰ τῶν ἀνέμων, περιέπεσεν ἡ ἐξ Ἡπείρου βασί-
 λισσα εἰς χεῖρας τῶν Ἀνδεγαυῶν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει, ὅπου τὸ πρῶτον πρὸ
 ἑπτὰ ἔτων εἶχε πατήσῃ τὴν ἰταλικὴν γῆν, καὶ ἐν τῷ αὐτῷ φρουρίῳ, ὅπου
 συνοδευομένη ὑπὸ τὰς εὐχὰς δύο λαῶν, τοῦ Ἡπειρωτικοῦ καὶ τοῦ Ἴτα-
 λικοῦ, εἶχεν αὕτη τελέσει τοὺς γάμους τῆς. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ δρόμος
 τῆς ζωῆς διηνοίγεται ἐνώπιον αὐτῆς πλήρης εὐδαιμονίας καὶ ἐλπίδων, ἡ
 ἀνάμνησις δ' αὕτη ηὔξανεν ἀναμφιβόλως τὴν πικρίαν, ἣν ἐδοκίμαζεν ἡ
 ψυχὴ τῆς Ἑλένης!

Ἐκ Τράνου ἡ Ἑλένη μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς ὠδηγήθη, κατὰ τὸν Da-
 vanzati¹, εἰς Νοκερίαν καὶ ἐνεκλείσθη ἐν τῷ φρουρίῳ. Ὁ αὐτὸς ἱστο-
 ρικὸς ὑπολογίζει ὅτι τοῦτο ἐγένετο περὶ τὴν 11ην Μαρτίου 1266. Δίπλωμα,
 λέγει, τοῦ Καρόλου I ἀπὸ τοῦ 1270² ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐνιαύσιον χο-
 ρηγίαν τῆς Ἑλένης φέρει τὴν χρονολογίαν τῆς 11ης Μαρτίου, κατὰ τὴν
 ἀντίστοιχον δ' ἡμέραν καὶ μῆνα εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐφυλακίσθη ἡ βασίλισσα
 εἰς τὸ κάστρον, δοθέντος ὅτι, κατὰ τὸν Ἀνωνύμου, ἀπήχθη αὕτη ἐκ Τρά-
 νου παρὰ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Καρόλου τὴν νύκτα τῆς 6ης πρὸς τὴν 7ην
 Μαρτίου, μέχρι δὲ τῆς 11ης τοῦ αὐτοῦ μηνὸς μεσολαβοῦσι τέσσαρες ἡμέ-
 ραι, ὅσαι χρειάζονται ἵνα διανυθῇ τὸ ἀπὸ Τράνου εἰς Νοκερίαν διάστημα.

Ἄλλ' αἱ πληροφορίες τοῦ Ἀνωνύμου, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὸν χρό-
 νον, καθ' ὃν ἡ Ἑλένη ἐφυλακίσθη, δὲν εἶναι τελείως ἀκριβεῖς. Ὁ Ficker,
 ἐπιδιώκων ν' ἀποδείξῃ τὴν πλαστότητα τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἀνωνύ-
 μου, ἐπικαλεῖται³ παρατήρησιν, ἣν διετύπωσε σχετικῶς ὁ τὴν γνησιότητα
 ἀποδεχόμενος del Giudice. Παρατηρεῖ δὴλα δὴ οὗτος⁴ ὅτι ἐνῶ, κατὰ τὸν
 Ἀνωνύμου, ἡ Ἑλένη περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Καρόλου τὴν 6ην
 Μαρτίου 1266, ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ πάπα ἀπὸ 25 Μαρτίου, ἣν εἶδομεν, μαν-

¹) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 23 ἐξ.

²) Παρὰ Davanzati, ἐνθ' ἄνωτ. monum. σ. 37, ἀρ. 33. Περὶ τῆς ἐνιαυσίας ἐπι-
 χορηγήσεως τῆς Ἑλένης βλ. Reg. Caroli I, 1269 B, fol. 152 καὶ 156. Reg. 1270
 c, fol. 238.

³) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 366.

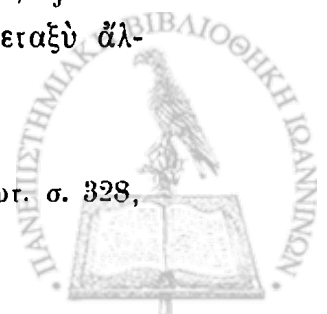
⁴) La Famiglia, σ. 62. Καὶ Archiv. stor. τ. IV (1879) σ. 64 ἐξ.

θάνομεν ὅτι ἡ βασίλισσα μετὰ τῶν τέκνων εὐρίσκειτο εἰς Τράνον, in castro tenebatur nec evadere poterat manus regis. Δὲν εἶχε λοιπὸν περιέλθει ἀκόμη ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Καρόλου, πράγμα, ὅπερ ἠγνῶει ὁ πάπας μέχρι τῆς 19 Ἀπριλίου. Ἀλλ' εἶναι, ἐρωτῶμεν, μία τοιαύτη ἀνακρίβεια, εἰς τὴν παραδεχθῶμεν ὡς ἀνακρίβειαν, ἀπόδειξις περὶ πλασιότητος τοῦ κειμένου; Τίς ὑπεχρέου τὸν διοικητὴν τοῦ φρουρίου νὰ δώσῃ λογαριασμὸν τῶν πράξεων του εἰς τὸν χρονογράφον καὶ δὲν ἀνέγραφεν οὗτος, ὡς ἦτο φυσικόν, ὅτι ἦτο κοινῶς διαδεδομένον ἐν τῇ πόλει; Ἐπειτα αὐτὸ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πάπα, ὃ ὁποῖος εἶχε πιθανῶς ὡς πηγὴν τῶν πληροφοριῶν αὐτοῦ ἔκθεσιν τῶν καταπεισάντων τὸν διοικητὴν τοῦ φρουρίου τοῦ Τράνου νὰ κρατήσῃ τὴν Ἑλένην, δὲν ἀποκλείει τὴν πιθανότητα τῆς εἰς τὸν Κάρολον παραδόσεως τῆς Ἑλένης πρὸ τῆς 25ης Μαρτίου, καθ' ἣν ἔγραφεν ὁ πάπας. Τοῦτο τοῦλάχιστον σημαίνει ἡ κατὰ παρατατικὸν ἐκφορά. «Πρὸ καιροῦ, λέγει οἶονεὶ ὁ πάπας, ἔμαθον ὅτι ἡ Ἑλένη καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἐκρατοῦντο ἀσφαλῶς ἐν Τράνω καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ διαφύγουν ἐκεῖθεν. Δὲν ἐπληροφορήθην ὅμως ἔκτοτε τί ἀκριβῶς ἀπέγιναν». Οὔτε ὁ διοικητὴς τοῦ φρουρίου, οὔτε οἱ ἄνδρες τοῦ Καρόλου ὑπεχρεοῦντο ν' ἀναγγείλωσιν εἰς τοὺς μοναχοὺς, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ὁ Ἀνώνυμος, τὰ γεγονότα, τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσῳ τὰ ἀφορῶντα τοὺς υἱοὺς τοῦ Μαμφρέδου, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω, περιεκαλύφθησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παρὰ τοῦ Καρόλου I, καὶ ἀπέναντι αὐτοῦ τοῦ πάπα, διὰ μυστηριώδους πέπλου. Εἶναι δυνατόν λοιπὸν ἡ Ἑλένη καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς νὰ παρεδόθησαν εἰς ἄνδρας τοῦ Ἀνδεγαυοῦ τὴν 6ην Μαρτίου, εἰ καὶ ὁ πάπας κατὰ τὴν 25 Μαρτίου φαίνεται ἀγνοῶν τὴν παράδοσιν ταύτην. Ληπτέον ἔπειτα ὑπ' ὄψιν, ὅτι πλὴν τοῦ δυσχεροῦς τῶν συγκοινωνιῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὁ Κάρολος τὴν ἐπιοῦσαν τῆς νίκης αἰσθανόμενος ἑαυτὸν παντοδύναμον ἤλλαξε τὴν στάσιν αὐτοῦ ἀπέναντι τοῦ πάπα, οὐδ' ἐθεώρει πλέον ἀναγκαῖον νὰ πληροφορῇ αὐτὸν περὶ πάντων. Ὡς πρὸς τὰ τέκνα τοῦ Μαμφρέδου ἄλλως, ὡς ἐλέχθη, ἐφρόνει ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀγνοηθῶσι παρὰ πάντων.

Ἐν τούτοις ὑπάρχει μία, βεβαία αὕτη, ἀνακρίβεια παρὰ τῷ Ἀνώνυμῳ τοῦ Τράνου. Κατὰ τοῦτον καὶ ἡ Ἑλένη καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς μετεφέρθησαν ἐκ Τράνου τὴν νύκτα τῆς 6 πρὸς τὴν 7 Μαρτίου. Τὸ πράγμα δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὁ Miniari¹ ἀνεῦρε καὶ προήγαγεν εἰς φῶς ἔγγραφον τῶν Ἀρχείων τῆς Νεαπόλεως, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Pandulphus Fosanelle, justitiarius Terrae Bari, καταστρώνων τοὺς λογαριασμοὺς αὐτοῦ μεταξὺ ἄλλ-

¹) Itinerario κλ. Catalogo dei Giustiziarì, σ. 6. Βλ. Capasso, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 328, σημ. 1.

ἄλλων ἀναγράφει ἀπὸ μηνὸς Ἀπριλίου 1266 καὶ ποσὸν τι δαπανηθὲν pro mittenda Helena, relicta quondam Manfredi, principis Tarentini a Trano usque ad Lacum Pensilem ad praesentiam Regis Caroli. Ὅπως βλέπει πᾶς τις κατὰ τὸν Ἀπρίλιον ἢ Ἑλένη εὐρίσκετο εἰσέτι ἐν Τράνω· σπουδαῖον εἶναι ὡσαύτως ὅτι οὐδεμία μνεία γίνεται ἐν προκειμένῳ τῶν τέκνων αὐτῆς. Ὁ del Gindice θέλων νὰ συμβιβάσῃ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀνωνύμου πρὸς τὴν τοῦ Fasanella παραδέχεται¹ ὅτι τὸ ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ πρώτου «e li cendussero» (=καὶ ὠδήγησαν αὐτοὺς) ἀνάγεται εἰς τοὺς υἱοὺς τῆς Ἑλένης, οὐχὶ δ' εἰς αὐτήν· οὕτω παριστᾷ τὸν Ἀνωνύμου λέγοντα ὅτι μετεφέρθησαν μὲν οἱ υἱοὶ τοῦ Μαμφρέδου οὐδεὶς γινώσκει ποῦ κατὰ τὴν νύκτα τῆς 6^{της} πρὸς τὴν 7^{ην} Μαρτίου, παρέμεινεν ὅμως ἐν Τράνω ἢ μήτηρ αὐτῶν κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικόν, δοθέντος ὅτι ὁ Κάρολος εὐρίσκετο εἰς Lago Pesole ἐν Basilicata², ὅπου ἦτο ὁ συνήθης τόπος ἀναπαύσεως τοῦ Μαμφρέδου (consuetata solatia), κατὰ τὸν Ἰούνιον ἢ τὸν Αὐγουστον τοῦ 1266, ἢ Ἑλένη παρέμεινεν αἰχμάλωτος ἐν Τράνω ἐπὶ μῆνας, μέχρι οὗ κατ' Ἰούνιον ἢ Αὐγουστον ὠδηγήθη εἰς Lago Pesole ἐνώπιον τοῦ Καρόλου. Φρονοῦμεν, εἰ καὶ ἡ γραμματικὴ ἐρμηνεία τοῦ κειμένου, ἣν ποιεῖται ὁ del Gindice, εἶναι λίαν πιθανή, ὅτι ὄντως ὑπάρχει ἐνταῦθα ἀνακρίβεια ἐκ μέρους τοῦ Ἀνωνύμου. Εἰς ταύτην περιέπεσε φυσικώτατα. Τὴν ἐπομένην τῆς ἀφίξεως τῆς δυνάμεως τοῦ Καρόλου, εἰς ἣν παρεδόθησαν ἢ τε Ἑλένη καὶ τὰ τέκνα, διεδόθη ἀνὰ τὴν πόλιν ἢ φήμη ὅτι μετεφέρθησαν πάντες εἰς ἄγνωστον μέρος. Ὁ σκοπὸς τῆς φήμης ταύτης εἶναι εὐνόητος. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπεκρύπτετο τὸ γεγονός τοῦ χωρισμοῦ τῶν υἱῶν ἀπὸ τῆς μητρός, ὅπερ συμπεραίνομεν ἐκ τῶν παρὰ Fasanella, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει μόνον τὴν Ἑλένην, ἀφ' ἑτέρου δ' ἀπεκρύπτετο ἢ ἐν Τράνω ἐγκάθειριξις τῆς Ἑλένης, ἢ ὁποία καθισταμένη γνωστὴ ἦτο δυνατόν νὰ προκαλέσῃ ἀποπείρας πρὸς διάσωσιν καὶ ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ὅχι μόνον ἐκ μέρους τῶν γουέλφων Τραναίων, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐκ μέρους αὐτοῦ τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ τολμηροῦ ναυάρχου Φιλίππου Κινάρδου, ὁ ὁποῖος μετὰ στόλου εὐρίσκετο ἐν Κερκύρα. Ἴδου λοιπὸν διατί διεδόθη ἢ ψευδὴς φήμη, ἣν ἀναγράφει καλῆ τῇ πίστει καὶ ὁ Ἀνωνύμος χρονογράφος.

Ἄλλὰ διὰ τίνα σκοπὸν ἢ Ἑλένη ὠδηγήθη ἐκ Τράνου εἰς Lago Pesole ἐνώπιον τοῦ Καρόλου; Ἀσφαλῶς δὲν γνωρίζομεν. Ὁ del Gindice³ πιστεύει ὅτι ὁ Κάρολος σκοπῶν νὰ πείσῃ αὐτήν νὰ παραιτηθῇ τῶν ἐπὶ τῆς

¹) Ἐνθ' ἄνωτ. τ. IV (1879) σ. 79—80. τ. V (1880) σ. 50.

²) Βλ. περὶ τοῦ Lago Pesole, Cesare, ἐνθ' ἄνωτ. I, 186.

³) Ἐνθ' ἄνωτ. τ. IV (1879) σ. 79—80.

προικὸς δικαιωμάτων αὐτῆς ὑπὲρ αὐτοῦ προέτεινεν εἰς αὐτὴν ἐν Lago Pesole τοιοῦτό τι, παρέχων ὡς ἀντάλλαγμα τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ 'Ελένη θὰ ἐδέχετο, πάντοτε κατὰ τὸν del Giudice, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἐλευθερωθῶσι καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς. Τοῦ Καρόλου ὁμως μὴ συναινέσαντος εἰς τοῦτο αὕτη ἠρνήθη· τότε ἐστάλη εἰς τὸ φρούριον τῆς Νοκερίας. Εἰκάζομεν ὅτι γεννηθεισῶν ἀμφιβολιῶν περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς φυλακίσεως τῆς 'Ελένης ἐν Τράνω, ἀπεφασίσθη ἡ μεταφορὰ ταύτης εἰς τὸ κάστρον τῆς Νοκερίας. Δοθέντος ὅτι τὸ Lago Pesole κεῖται σχεδὸν ἐπὶ τοῦ δρόμου ἀπὸ Τράνου εἰς Νοκερίαν, ὁ Κάρολος ἐκάλεσε τὴν 'Ελένην παρ' αὐτῷ διὰ σκοπούς, οἱ ὅποιοι δὲν εἶναι γνωστοί. Εἶναι πιθανὸν νὰ ἐκάλεσεν αὐτὴν δι' ὃν λόγον ὑποθέτει ὁ del Giudice· εἶναι πιθανὸν ὁμοίως νὰ ἐκάλεσεν αὐτὴν, ἵνα ἀντιληφθῇ τὰς διαθέσεις αὐτῆς ἐν σχέσει πρὸς τὸ σχέδιον δευτέρου γάμου τῆς 'Ελένης μετὰ τοῦ 'Ερρίκου τῆς Καστιλλίας. Εἶναι ὡσαύτως πιθανὸν ἢ ἴδια 'Ελένη νὰ ἐζήτησε νὰ παρουσιασθῇ πρὸ τοῦ βασιλέως, ἵνα ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ πληροφορίας περὶ τῶν υἱῶν αὐτῆς καὶ νὰ ἐπικαλεσθῇ ὑπὲρ τούτων τὸ ἔλεος τοῦ νικητοῦ. Καὶ ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν εἶναι ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων πιθανή. 'Οπωσδήποτε—σημεῖον, ἐφ' οὗ συμφωνοῦσιν οἱ πλείονες,—ἐκ τοῦ Lago Pesole ἡ 'Ελένη ὠδηγήθη εἰς τὸ φρούριον τῆς Νοκερίας τῶν Χριστιανῶν¹ καὶ ἐνεκλείσθη ἐν αὐτῷ, ἵνα μὴ ἀποφυλακισθῇ ποτέ. Ἐκεῖ εὐρισκομένην ἀναφέρουσιν αὐτὴν διάφορα διπλώματα, ἐξ ὧν μανθάνομεν καὶ τὴν ἐνιαύσιον ἐπιχορήγησιν, ἣτις ἐδίδετο εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ φρουρίου πρὸς συντήρησιν αὐτῆς καὶ «τῆς οἰκογενείας αὐτῆς» (pro expensis Helenaе relicta quondam Mannfridi, principis Tarentini, et Familiae suae)². Μετὰ φιλαργυρίας καὶ γλισχρότητος καταφανοῦς ὠρίσθη παρὰ τοῦ Καρόλου νὰ δίδηται ἐτησίως δι' ἔξοδα τῆς πρώην κυριάρχου τῆς Σικελίας καὶ τῆς Νεαπόλεως, τῆς κόρης αὐτῆς Βεατρίκης, λίαν πιθανῶς, καὶ τῆς ὑπηρεσίας των, ὡς μετ' ἄλλων ἐρμηνεύομεν τὸ familiae suae, τὸ ποσὸν τῶν 40 οὐγκιῶν καθαροῦ χρυσοῦ ad generale pondus λογιζομένων καὶ ὡς ἐκ τούτου ὑποκειμένων εἰς τὴν κράτησιν δέκα ἐπὶ τοῖς ἑκατόν. Περιελάμβανε δ' ἡ οὐγκία καθαροῦ χρυσοῦ τριάκοντα ταρία (taris) καὶ ἕκαστον ταρίον δύο καρολικά (carlini). Ὑπολογιζομένου τοῦ καρολικοῦ πρὸς 1,05 χρυσᾶς δραχμᾶς προκύπτει ὅτι ὁ ἐτήσιος προϋπολογισμὸς

¹) Δὲν εἶναι ἀκριβὲς τὸ παρὰ Cesare, ἐνθ' ἄνωτ. II, 7 λεγόμενον, ὅτι ἡ 'Ελένη ἐνεκλείσθη ἐν Lucera de' Paganì ἧτοι ἐν τῇ Νοκερία τῶν Σαρακηνῶν, πρῶτον διότι δὲν εἶχεν ἐμπιστοσύνην ὁ Κάρολος εἰς τοὺς Σαρακηνούς καὶ δεύτερον διότι ὁ φρούραρχος, ὑφ' οὗ τὴν ἐπιτήρησιν διετέλει ἡ 'Ελένη, γινώσκομεν (βλ. σχετικὸν δίπλωμα παρὰ Davanzati, ἐνθ' ἄνωτ. monum. σ. 37. ἀρ. 33) ὅτι ἦτο ὁ Henricus de Porta, castellanus castri Nuceriae Christianorum.

²) Reg. Caroli I, 1269 B, fol. 152. 156. Βλ. καὶ Reg. 1270 c, fol. 238.

τῆς οἰκογενείας τοῦ Μαμφρέδου, ἄνευ τῶν υἱῶν, ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσόν, ὅπερ ἀντιπροσωπεύουσι 2268 ἡμέτεραι χρυσαῖ δραχμαί! ¹ Καὶ ὅμως τὸ ποσὸν τοῦτο θὰ μᾶς φανῆ μέγα, ὅταν παρακατιόντες θὰ ἴδωμεν πόσον γλίσχρον ἦτο τὸ χορηγούμενον πρὸς συντήρησιν τῶν ταλαιπώρων υἱῶν Μαμφρέδου, νομίμων κληρονόμων τοῦ στέμματος τῆς Σικελίας.

*
* *

Πρὶν ἢ φθάσωμεν εἰς τὰς τελευταίας σελίδας τῆς βασιλικῆς αὐτῆς τραγωδίας, ἧς ἡ ἕξ 'Ηπείρου πριγκίπισσα εἶναι ἡ κυρία ἡρωΐς, εἶναι ἀνάγκη νὰ σταθῶμεν εἰς ἓν ἄλλο σημεῖον τοῦ βίου τῆς ἡγεμονίδος ταύτης.

Ἐνῶ αὕτη εὐρίσκετο, ἄνευ τῶν υἱῶν, ἐγκάθειρτος ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Νοκερίας, σύντονοι κατεβάλλοντο ἐνέργειαι καὶ διαπραγματεύσεις διεξήγοντο σκοπὸν ἔχουσαι δεύτερον τῆς 'Ελένης γάμον μετὰ τοῦ 'Ερρίκου τῆς Καστιλλίας. Οἱ πρωτοστατοῦντες εἰς τὴν σύναψιν τοῦ νέου συνοικεσίου ἦσαν ἅφ' ἑνὸς μὲν ὁ Κάρολος I, ἅφ' ἑτέρου ὁ πολυμήχανος δεσπότης τῆς 'Ηπείρου Μιχαὴλ καὶ ἕξ ἄλλου ὁ πάπας Κλήμης Δ', ἕκαστος τούτων φυσικὰ δι' ἰδίους λόγους καὶ συμφέροντα. Καὶ ὁ μὲν Κάρολος ὁ 'Ανδεγαυὸς ἦτο ἐκτεθειμένος ἀπέναντι τοῦ ἱμφάντου τῆς Καστιλλίας 'Ερρίκου ² καὶ ἐζήτηε νὰ ἱκανοποιήσῃ αὐτόν, ὡς ὑπεχρεοῦτο ἐκ προγενεστέρας συμβάσεως συναφθείσης ὡς ἕξης. Ὁ 'Ερρίκος, γεννηθεὶς τῷ 1225, ἦτο τριτότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Καστιλλίας Φερδινάνδου Γ' τοῦ 'Αγίου καὶ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως 'Αλφόνσου I'. Ἐπιχειρήσας νὰ ἀνατρέψῃ τὸν τελευταῖον καὶ ἀποτυχὼν κατὰ τὸ 1257 κατέφυγεν εἰς Τύνιδα, ὅπου, καθ' ἃ ἐλέγετο, ἀποδεχθεὶς τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἦθη τῶν Σαρακηνῶν ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν ἐν τοῖς στρατεύμασι τοῦ ἡγεμόνος τῆς χώρας. Ἀποκτήσας πλοῦτον ἄπειρον ἐγκατέλιπε τοὺς Σαρακηνούς, τοὺς ὁποίους εἶχε βαρυνθῆ, καὶ ἦλθεν εἰς Ἰταλίαν. Ὁ Κάρολος, κόμης 'Ανδεγαυίας, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνάγκην σπουδαίων χρηματικῶν ποσῶν πρὸς ὀργάνωσιν καὶ συντήρησιν τῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα ἔμελλε νὰ ὀδηγήσῃ κατὰ τοῦ Μαμφρέδου, ἀπηυθύνθη πρὸς αὐτόν ὑπισχνόμενος ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας οὐ μόνον τὴν ἀπόδοσιν τοῦ δανείου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρμόζουσαν θέσιν ἐν τῷ νέῳ βασιλείῳ ³. Μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τοῦ Μαμφρέδου καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ Καρόλου ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ 'Ερρίκος ἠξίωσε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπεσχημένων. Ὁ Κάρολος εὐρέθη εἰς δύσ-

¹) Πβ. σχετικῶς πρὸς τὸν ὑπολογισμὸν τῆς ἐτησίως χορηγίας τῆς 'Ελένης ὅσα λέγει ὁ de Cherrier, ἐνθ' ἄνωτ. τ. III, σ. 204 καὶ αὐτ. σημ. 2.

²) Βλ. τὴν περὶ τοῦ πριγκίπος μελέτην τοῦ del Gindice, Don Arrigo, infante di Castiglia. Narrazione istorica con note e documenti. Napoli 1875.

³) Βλ. Buchon, Nouvelles recherches historiques sur la principauté française de Morée, τ. I, μέρος Α'. (Paris 1844) σ. 204, σημ. 1.

σκολον θέσιν, διότι και χρήματα δὲν εἶχεν ἵνα ἀποδώσῃ τὸ δάνειον, και τὸν Ἑρρίκον δὲν ἤθελε νὰ ἐγκαταλείψῃ ἐντὸς τοῦ κράτους φοβούμενος τὴν ἀστασίαν και τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε εὐρισκόμεθα πρὸ ἐγγράφων μαρτυρούντων περὶ σχεδίου συνοικεσίου μεταξὺ τῆς Ἑλένης και τοῦ Ἰμφάντου Ἑρρίκου. Ὁ Ἴσπανὸς πριγκιπ θὰ ἐλάμβανε τὴν προῖκα τῆς χήρας τοῦ Μαμφρέδου και θὰ ἠδύνατο διὰ πολέμων νὰ εὐρύνῃ τὰς κτήσεις αὐτοῦ. Δὲν γινώσκομεν τίς ἐγένετο ὁ εἰσηγητὴς τοῦ συνοικεσίου τούτου. Ὑπῆρξεν ἄρα γε ὁ Κάρολος, ὁ ὁποῖος τὴν ἐπιούσαν τῆς καταστροφῆς τοῦ Μαμφρέδου μεθυσθεὶς ἐκ τῆς νίκης και τῆς ἐπιτυχίας ὠνειροπόλει ἤδη τὴν ἀνάκτησιν τῆς Φραγκικῆς Αὐτοκρατορίας, ἣ ὁποία πρὸ πέντε ἐτῶν εἶχε καταλυθῆ; Δὲν εἶναι ἀπίθανον. Ἀναντίρρητον εἶναι ἵτι μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ Καρόλου ἐν τῇ νοτίῳ Ἰταλίᾳ τὸ μέγα τοῦτο ἀνατολικὸν σχέδιον ὑπῆρξεν ὁ ἄξων, περὶ τὸν ὁποῖον ἐστράφησαν πᾶσαι αὐτοῦ αἱ σκέψεις και πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι του κατηυθύνοντο πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν. Διὰ τὴν μεγάλην ἐκστρατείαν, ἣν ἐσχεδιάζεν, εἶχεν ἀνάγκην συμμάχων· τοιοῦτοι δ' ἠδύναντο νὰ εἶναι Μιχαὴλ Β' ὁ Ἄγγελος, τὸν ὁποῖον οὐκ εἶων καθεύδειν τὰ τρόπαια τοῦ ἀντιπάλου Παλαιολόγου, ὁ ἀτρόμητος πολεμιστὴς Ἑρρίκος τῆς Καστιλλίας, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκέκτετο και τὰ τόσον ἀναγκαῖα χρήματα, αὐτὸς ὁ φυγὰς αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος ὁ Β'. Ὁ πάπας Κλήμης Δ' ἦτο ὁ εὐλογῶν και κατευθύνων τὴν ὄλην ἐπιχείρησιν.

Και ἐν προκειμένῳ ἡ ἀνάμειξις τοῦ Μιχαὴλ Β' εἶναι μὲν ὡς αἱ πλείσται τῶν πράξεων τοῦ δεσπότη, σκονεινὴ ἄγεται τις ὅμως μετὰ βεβαιότητος ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Καρόλου Α' και ἰδίως τοῦ πάπα πρὸς τὸν Ἑρρίκον νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ Μιχαὴλ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαμφρέδου και τὴν ἐγκάθειρξιν τῆς θυγατρὸς ἀπετάθη πρὸς τὸν πάπαν ζητῶν τὴν ἐπέμβασιν αὐτοῦ παρὰ τῷ νικητῇ και προτείνων κοινὴν ἐνέργειαν κατὰ τοῦ Παλαιολόγου. Πιθανῶς κατ' ἐντολὴν τοῦ πάπα θέλοντος νὰ εὐαρεστήσῃ τῷ Μιχαὴλ ἐκάλεσε παρ' αὐτῷ τὴν Ἑλένην ὁ Κάρολος ἐν Lago Pesole και συνωμίλησε μετ' αὐτῆς. Ὅπωςδὴποτε ἀρκετὰ σημεῖα τοῦ μελετωμένου συνοικεσίου και τῶν ἐξ αὐτῶν προσδοκωμένων ὠφελημάτων συνάγομεν ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῶν ἐν λόγῳ ἐπιστολῶν.

Ἡ πρώτη και παλαιότερα, δημοσιευθεῖσα μετὰ τῶν ἄλλων τὸ πρῶτον παρὰ τοῦ del Gindice¹ ἐκ τοῦ «Μεγάλου Ἀρχείου» τῆς Νεαπόλεως² φέρει χρονολογίαν τῆς 27ης Ὀκτωβρίου 1266³, οὐχὶ μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν

¹) Codice Diplomatico, τ. I, σ. 193 ἐξ.

²) Grande Archivio, Reg. 1278 A, N° 29 fol. 4 t.

³) Codice Diplomatico, τ. I, σ. 196, σημ. 1.

εἰς Lago Pesole συνέντευξιν τοῦ Καρόλου καὶ τῆς Ἑλένης, καὶ ἀπευθύνεται παρὰ τοῦ Καρόλου πρὸς τὸν Ἑρρίκον πληροφορούμενον τὰς ἐνεργείας τοῦ πρώτου διαπραγματευομένου τὸν γάμον των ἱμφάντιου μετὰ τῆς «κόρης τοῦ Μιχαλίτη». Καὶ δὲν γίνεται μὲν περὶ τῆς τελευταίας ταύτης ῥητὸς λόγος, ἐκ τῶν ἄλλων ὅμως ἐπιστολῶν συμπεραίνει τις ὅτι περὶ αὐτῆς καὶ ἐνταῦθα πρόκειται. Ὁ Κάρολος γνωρίζει εἰς τὸν Ἑρρίκον, ὅτι ἐν τῷ συμφέροντι τούτου, εἰ καὶ εἶχεν ἐκ μέρους αὐτοῦ ἀπόλυτον ἐλευθερίαν ἐνεργείας ἐν ταῖς διαπραγματεύσεσι τοῦ συνοικεσίου, ἐν τούτοις εἰς οὐδὲν διάβημα προβαίνει πρὶν ἢ συσκεφθῆ μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Ἑρρίκου καὶ τινων ἐκλεκτῶν συμβούλων καὶ πρὶν ἢ βεβαιωθῆ ὅτι τοιαύτη τις εἶναι καὶ ἡ θέλησις τοῦ ἱμφάντιου. «Ἐξ ὅσων ἀνέφερον, ἐξακολουθεῖ ἐν τῇ ἐπιστολῇ, ἧς παραθέτομεν αὐτὸ τὸ κείμενον ἐν μεταφράσει ἐκ κακοζήλου ἠλατινικῆς, ὁ Κάρολος, ἐξ ὅσων ἀνέφερον ὁ μοναχὸς Γουλιέλμος, ἐκ τοῦ ἰτάγματος τῶν Ἑλασσόνων Ἀδελφῶν, ὁ ὁποῖος πιστῶς καὶ μετὰ συνέσεως, ὡς ἀνὴρ προνοητικὸς καὶ ἐχέμυθος ἐξέβηκεν ἡμῖν τὴν ὑμετέραν ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέλησιν, ἐπληροφορήθημεν καλύτερον τὰ κατ' αὐτήν. Εἰ δὲ καὶ πεποιθᾶμεν ὅτι ἡ κυρία ἐκείνη ἀρκούντως συναινῇ εἰς τὰς ὑμετέρας εὐχάς, δὲν θεωροῦμεν ἐν τούτοις προσῆκον εἰς τοὺς σκοποὺς καὶ εἰς τὸ ἀξίωμα ἡμῶν νὰ συντελέσωμεν τοιαύτης φύσεως πραγματείαν ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἀρμοζουσῶν προϋποθέσεων (Et licet credamus illam dominam satis in hoc acquiescere votis nostris, tamen huius modi complere negotium sine patris assensu et decentibus, hinc indefirmatis, utilitati et honori nostris non credimus expedire) ἐνθεν καὶ ἐκεῖθεν καθορισθεῖσων. Ἡμεῖς λοιπὸν τὸ ὑμέτερον ἀξίωμα καὶ τὸν ὑμέτερον σκοπὸν πάσῃ περιβάλλοντες ἀγάπῃ, ἅτε γινώσκοντες ὑμᾶς ζηλωτὴν τῆς ἐξυψώσεως τῆς Ἡμετέρας κορυφῆς, τῇ συμβουλῇ τοῦ φιλάτου συγγενοῦς Ἡμῶν Βαλδουίνου, ἐπιφανοῦς αὐτοκράτορος τῆς Κων/πόλεως καὶ τινων τῶν Ἡμετέρων συμβούλων, οἱ ὁποῖοι διὰ μοναδικῆς ἀγάπης περιβάλλουσιν ὑμᾶς, προσιθέμεθα νὰ ἀρχίσωμεν διαπραγματευόμενοι μετὰ τοῦ πατρὸς τῆς προμνησθείσης κυρίας ὄρους, οἱ ὁποῖοι καὶ εἰς ὑμᾶς νὰ εἶναι ἀρμόζοντες καὶ οὖς καὶ Ἡμεῖς καὶ οἱ ἄλλοι Ἡμῶν φίλοι νὰ πρέπη νὰ ἀποδεχθῶμεν. Οἱ ἀπεσταλμένοι καὶ οἱ κείοι ὑμῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπανακάμπουσιν ἵν' ἀναφέρωσιν εἰς ὑμᾶς περὶ τῆς προσηθείσης Ἡμετέρας θελήσεως, ἢ ἀναφέρωσιν ὑμῖν προφορικῶς καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα ἀφορῶσι τὰς ῥηθείσας διαπραγματεύσεις. Ὁ μοναχὸς Γουλιέλμος παρέμεινε παρ' ἡμῖν, ἵνα εὐθύς ὡς ἠθέλομεν βεβαιωθῆ ὡς πρὸς τὰς προτάσεις δυνηθῶμεν διὰ τῶν αὐτῶν ἅμα μεθ' ἡμετέρων πρέσβων ἀσφαλέστερον ν' ἀπαντήσωμεν ὑμῖν ἐν σχέσει πρὸς τὰς προτάσεις.

»Οἱ προρρηθέντες δὲ Νικόλαος καὶ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ¹ γινώσκουσι καὶ
 »δυνήσονται νὰ ἀναφέρωσιν ὑμῖν ὅτι τοῦ ἔργου τούτου ἐπιμελούμεθα
 »καλῆ τῆ πίστει καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ ὑμετέρου προσώπου καὶ ἐπαύξεισιν
 »τῶν κοσμικῶν ἀγαθῶν, ἅπερ δύνανται νὰ ἐπιδιωχθῶσι παρ' ὑμῶν εἰρη-
 »νικῶς δι' αὐτοῦ».

Εἰ καὶ τὸ ὕφος τῆς ἐπιστολῆς εἶναι ἐκτάκτως ἐπιφυλακτικόν, πολλὰ δὲ σημεῖα σπουδαῖα ἔχει ἀνατεθῆ εἰς τοὺς πρέσβεις νὰ ἐκθέσωσι προφορικῶς εἰς τὸν Ἑρρίκον, ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις ἀρκετὰ σημεῖα, τὰ ὅποια ὀδηγοῦσιν ἡμᾶς νὰ ἀντιληφθῶμεν τὸ ζήτημα ἐν τῇ ὁλότητι αὐτοῦ. Προτάσεις γάμου διεβιβάσθησαν ἐκ μέρους τοῦ Ἑρρίκου διὰ τοῦ Καρόλου πρὸς κυρίαν, ἡ ὁποία ἀπεδέχθη, κατὰ τὸν Κάρολον, ἀρκούντως ταύτας, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἡ ἐν λόγῳ κυρία δὲν ἔδωκε ῥητὴν καταφατικὴν ἀπάντησιν, ἀλλ' ὑπὸ ὄρους. Ὅτι ὅμως τόσον ὁ Κάρολος, ὅσον καὶ ὁ «ἐπιφανὴς αὐτοκράτωρ τῆς Κων/πόλεως» Βαλδουῖνος θεωροῦσι προκειμένου περὶ τοῦ μελετωμένου συνοικεσίου ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφέρον, δὲν εἶναι ἡ συναίνεσις τῆς κυρίας, ἀλλ' ἡ συναίνεσις τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ δὴ ἡ συγκατάθεσις αὐτοῦ ν' ἀποδεχθῆ ὄρους, οἱ ὅποιοι θὰ συμφέρωσιν εἰς τὸν Ἑρρίκον καὶ τοὺς ὁποίους θὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὸν Κάρολον καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ νὰ δεχθῶσι. Δυστυχῶς οἱ ὄροι, οὓς ὁ Κάρολος, συμβουλευθεὶς τὸν Βαλδουῖνον καὶ τινὰς συμβούλους αὐτοῦ, φίλους, ὡς λέγει, τοῦ Ἑρρίκου, ἐπρόκειτο νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὸν πατέρα τῆς νύμφης, δὲν περιέχονται ἐν τῇ ἐπιστολῇ· θ' ἀνηγγέλλοντο εἰς τὸν ἱμφάντην προφορικῶς, πρὸς ἀποφυγὴν, φρονοῦμεν, παντὸς κινδύνου δυναμένου νὰ προκύψῃ ἐξ ἀπωλείας ἢ κλοπῆς τῆς ἐπιστολῆς. Βέβαιον εἶναι σήμερον ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑποβλεπόμενος Παλαιολόγος εἰργάζετο ἐν τῇ Δύσει, ἐξ ἧς ὁ κίνδυνος ἠπεῖλει πάντοτε τὴν αὐτοκρατορίαν του, δραστηριώτατα· μαρτύριον δὲ αἱ τε ἐπανειλημμένα ματαιώσεις ἐκστρατείας τοῦ Καρόλου εἰς τὴν Ἀνατολὴν λόγῳ τῶν πρὸς τὸν Μιχαὴλ ἐκάστοτε μεταστροφῶν τοῦ πάπα καὶ τῶν περὶ τὸν πάπαν, ἔτι δὲ καὶ αὐτὸ τὸ καίριον κατὰ τοῦ Καρόλου πλῆγμα, ὁ Σικελικὸς Ἑσπερινός, ἔργον ἐν πολλοῖς τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας καὶ τοῦ ἀργυρίου τῶν ἐν Βυζαντίῳ. Τοῦ Παλαιολόγου λοιπὸν τούτου φοβούμενοι οἱ Κάρολος καὶ Ἑρρίκος τοὺς πλουσίως ἀμειβομένους κατασκόπους ἐλάμβανον πάντα τὰ προφυλακτικὰ μέτρα, ὥστε οὐδὲ ὑπόνοια περὶ τοῦ μελετωμένου συνοικεσίου καὶ τοῦ ἐκ τούτου μέλλοντος νὰ προκύψῃ φοβεροῦ κατὰ τοῦ Βυζαντίου συνασπισμοῦ περιέλθῃ εἰς τὰ ὄρα τοῦ ἔχθρου.

Τὰ πράγματα παρουσιάζονται ὀλιγώτερον μυστηριώδη καὶ κεκαλυμμένα

¹⁾ Τὸ κείμενον ἔχει ἀπλῶς homo dei εἰκάζομεν ὅτι διέφυγε τῆς γραφίδος ἢ ἀπεσβέσθη ἐν ἀρχικόν Τ., δηλωτικὸν τοῦ ἑτέρου τῶν πρέσβων Thaddaeus.

ἐν ἐπιστολαῖς ἀπευθυνομέναις παρὰ τοῦ Κλήμεντος Δ' πρὸς τὸν Κάρολον καὶ πρὸς τὸν Ἐρρῖκον καὶ ἐν αἷς γίνεται πλέον λόγος ῥητὸς περὶ τοῦ γάμου «τῆς κόρης τοῦ Μιχαλίτη», ἥτοι τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου. Ὁ del Giudice διερωτῶμενος κατ' ἀρχάς¹, ὅτε τὸ πρῶτον ἐδημοσίευσε τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, περὶ τίνος κόρης τοῦ Μιχαὴλ πρόκειται καὶ διστάζων ν' ἀποδεχθῆ ὅτι αἱ διαπραγματεύσεις ἀφεώρων αὐτὴν τὴν χήραν τοῦ Μαμφρέδου, ἐν μεταγενεστέραις πραγματείαις θεωρεῖ τὸ πρᾶγμα βέβαιον. Ἐν τούτοις ὁ Φερδινάνδος Gregorovius² ἀμφιβάλλει ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς Ἑλένης, ἣ ὁποία οὔτε ὄνομασι ἀναφέρεται οὔτε ἄλλως πως θεικῶς ὑποδεικνύεται εἰμὴ διὰ τοῦ ἀορίστου «κόρη τοῦ εὐγενοῦς Μιχαλίτη». Καὶ ὅμως, φρονοῦμεν, οὐδεμία ἀμφιβολία εἶναι δυνατή. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ δεσπότης εἶχε θυγατέρας τὴν Ἄνναν, σύζυγον τοῦ Γουλιέλμου Β' τοῦ Βιλλεαρδουίνου, ἄλλην τινὰ σύζυγον, τοῦ Ἀλεξίου Ραούλ, καὶ τὴν δύσμοιρον Ἑλένην, χήραν ἤδη καὶ δεσμῶτιν. Ἦτο φυσικὸν νὰ ἐσκέφθη ὁ ἀτυχὴς πατὴρ νὰ ἔλθῃ ἐπίκουρος πρὸς τὸ τέκνον του. Ἡ ὑποψηφία ἔπειτα νύμφη, ὡς βλέπομεν, ἐν τῇ ἐπιστολῇ χαρακτηρίζεται ὡς *domina*, ὅπερ σημαίνει κυρίαν χήραν ἤδη, οὐχὶ δὲ καὶ νεάνιδα, ἣν ἐχαρακτήριζον διὰ τῆς λ. *domicella*. Ἄλλ' ὅτι περὶ τῆς Ἑλένης πρόκειται δεικνύει καὶ τοῦτο. Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ἄλλης τινὸς κόρης τοῦ Μιχαήλ, χήρας καὶ αὐτῆς, πῶς δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ἢ ἐν τῇ διαπραγματεύσει τοῦ συνοικεσίου προνομιούχος θέσις τοῦ Καρόλου; Πῶς δὲ νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ ἐν τῇ ἐπιστολῇ λεγόμενον, ὅτι ἢ ἐν λόγῳ κυρία διεμήνυσεν εἰς τὸν Κάρολον τὴν κατ' ἀρχὴν ἀποδοχὴν τῶν προτάσεων, ἀπητεῖτο ὅμως καὶ ἡ συναίνεσις τοῦ πατρός της; Δὲν συμπεραίνει τις ἀβιάστως ὅτι ὁ Κάρολος τὴν ἐν λόγῳ κυρίαν εἶχεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ ἠδύνατο νὰ διαβιβάσῃ πρὸς αὐτὴν προτάσεις ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ πατρός της ἢ ἄλλου τινός; Τίς δ' ἄλλη ἦτο αὕτη ἢ Ἑλένη; Ἐὰν αὕτη δὲν ἀναφέρεται ὡς χήρα τοῦ Μαμφρέδου, τοῦτο δὲν εἶναι δυσεξήγητον· οὔτε ὁ Κάρολος οὔτε ὁ Ἅγιος Πατὴρ ἠδύναντο νὰ συνδέσωσι τὸ ὄνομα ἀσπόνδου ἐχθροῦ πρὸς σχέδια, τὰ ὁποῖα ὠνειροπόλουν καὶ τὰ ὁποῖα θὰ ἐξυπηρέτει τὸ συνοικέσιον τῆς χήρας ἐκείνου. Ἀναφέροντες τὴν Ἑλένην ὡς «κόρη τοῦ εὐγενοῦς Μιχαλίτη» ἐξήγγιζον οἶονεὶ αὐτὴν τοῦ προσφάτου παρελθόντος καὶ ἀπεκάθαιρον τοῦ κατ' αὐτοὺς συζυγικοῦ ἄγους. Καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μαμφρέδου ἦτο εἰς αὐτοὺς μισητὸν καὶ ἄξιον νὰ πέσῃ εἰς λήθην!

Ἴδωμεν νῦν τὰς ἐπιστολάς τοῦ πάπα. Ἡ ἐκ τούτων πρὸς τὸν Κάρο-

¹) Codice diplomatico, I, σ. 193, σημ. 1.

²) Beilage zur Allgemeinen Zeitung, 24 Νοεμβρ. 1875 ἐξ.

λον ἀπὸ 5ης 'Ιανουαρίου 1267 ἐκ Βιτέρμπου ἀπευθυνομένη¹ ἐγρᾶφη ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ἵνα δι' αὐτῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ πάπας παρακινήσῃ τὸν βασιλέα, ἵνα ἐπιταχύνη τὰ κατὰ τὴν σύναψιν τοῦ μελετωμένου συνοικεσίου. «Ὅπως ἀποτελεσματικῶς ἐνεργήσῃς, γράφει ὁ Κλήμης Δ', ἵνα συναφθῆ τὸ » συνοικέσιον μεταξὺ τοῦ προσφιλοῦς υἱοῦ, εὐγενοῦς ἀνδρὸς 'Ερρίκου, υἱοῦ » τοῦ ἐνδόξου μνήμης ἐπιφανοῦς βασιλέως τῆς Καστιλλίας Φερδινάνδου καὶ » τῆς θυγατρὸς τοῦ εὐγενοῦς ἀνδρὸς Μιχαλίση (virgi nobilis Micalicii) οὗ » πρὸ πολλοῦ καὶ δι' ἄλλην ἐπιστολὴν τὴν Σὴν Μεγαλειότητα παρεκινήσα- » μεν. 'Επειδὴ ἀληθῶς τὸ τοιαύτης φύσεως συνοικέσιον, ἐὰν ἤθελε πραγμα- » τοποιηθῆ, τῷ προσφιλεσιᾶτῳ ἐν Χριστῷ 'Ημετέρῳ υἱῷ, αὐτοκράτορι Κων- » σταντινουπόλεως ἐπιφανεῖ καὶ τῷ διακεκριμένῳ υἱῷ, εὐγενεῖ ἀνδρὶ, υἱῷ ἐκεί- » νου, τῇ Ρωμαίων 'Εκκλησίᾳ καὶ σύμπαντι τῷ Χριστιανικῷ κόσμῳ πιστεύο- » μεν ὅτι τὰ μάλιστα καρποφόρον ἀποβήσεται, τὴν Σὴν Γαληνότητα καὶ αὐ- » θις παρακαλοῦμεν καὶ προτρέπομεν, ὅπως ἐπιδείξῃ ἐν σχέσει πρὸς τὴν » τοῦ ἐν λόγῳ συνοικεσίου πραγματοποιήσιν πάσαις δυνάμεσιν ἰσχὺν καὶ » ἔργον τελεσφόρον»².

'Εκ τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι πλήρης συμφωνία εἶχεν ἐπέλθει, μεσολαβοῦντος πιθανώτατα τοῦ πάπα, μεταξὺ τοῦ Μιχαήλ, Καρόλου καὶ τῶν ἄλλων ὡς πρὸς τοὺς ὄρους, ὑφ' οὓς τὸ συνοικέσιον θὰ συνετελεῖτο· ἀφ' ἑτέρου ὅτι ἡ σύναψις τοῦ συνοικεσίου ἦτο ζήτημα ἐξαρτώμενον κυρίως, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ πάπα, ἐκ τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς σιδηραῆς θελήσεως τοῦ Καρόλου· τρίτον, ὅπερ καὶ σπουδαιότερον, ὅτι ἐκ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ γάμου τοῦ 'Ερρίκου μετὰ τῆς κόρης τοῦ Μιχαλίση, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Κλήμεντος, ὁ πάπας, ὡς ἀρχηγὸς τῆς Ρωμοϊκῆς 'Εκκλησίας, καὶ οἱ Χριστιανοὶ πάντες θὰ εἶχον παμμέγιστα ὠφελήματα, διότι χάρις εἰς τὸν νέον κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἀγῶνα, ὃ ὁποῖος θὰ διεξήγετο, ἡ 'Ορθοδοξία τὴν φορὰν αὐτὴν θὰ ἐξηλείφετο καὶ οὕτως ὁ χριστιανικὸς κόσμος ὀριστικῶς πλέον θὰ συνηνοῦτο ὑπὸ τὰς εὐλογίας τῆς 'Ρώμης. 'Επὶ πλέον μανθάνομεν ὅτι ὁ φυγὰς Βαλδουῖνος καὶ ὁ υἱὸς τούτου ἤλπιζον ὅτι χάρις εἰς τὸν ἐκ τοῦ συνοικεσίου μέλλοντα νὰ προκύψῃ κατὰ τοῦ Παλαιολόγου συνασπισμὸν θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνακτήσωσι τὸν βυζαντινὸν αὐτῶν θρόνον. 'Επανελημμένας ἐπιστολάς,

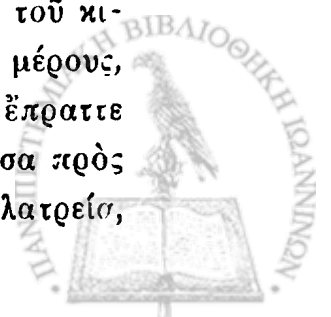
¹) Martène et Durand, ἐνθ' ἀνωτ. τ. II, σ. 438. epist. 422.

²) Quia vero huius modi matrimonium, si consumatum fuerit, carissimo in Christo filio nostro, Imperatori Constantinopolitano illustri, et dilecto filio, viro nobili nato ejus, Ecclesiae Romanae ac toti populo christiano plurimum credimus fructuosum, Serenitatem tuam iterato rogamus et hortamur quatenus ad dicti consumationem matrimonii totis de viribus opem et operam efficias.

ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς παρατεθείσης, ἀπέστειλεν ὁ πάπας πρὸς τὸν Κάρολον ἔξορκίζων αὐτὸν νὰ καταβάλλῃ πᾶν μέσον καὶ μεταχειρισθῇ πᾶσαν δύναμιν, ἵνα τὸ συνοικέσιον συναφθῇ.

'Ἀλλὰ κατὰ τί λοιπὸν ἐξηγεῖται ἀπὸ τοῦ Καρόλου τὸ ζήτημα; Ἀπλούστατα ἔχων αἰχμάλωτον τὴν Ἑλένην ἠδύνατο νὰ καταπέισῃ ταύτην πάσῃ δυνάμει (totis de viribus), ὡς ὁ πάπας ἐκ Βιτέρμπου παρήγγελλεν. Ἴδου τὸ ζήτημα. Ὅτι ὅμως δὲν λέγεται εἶναι, ὅτι ἡ Ἑλένη δὲν κατεπίθετο νὰ δεχθῇ. Καὶ τοῦτο διὰ πολλοὺς λόγους· πρῶτον διότι ἐσέβετο καὶ ἐλάτρευε τὴν μνήμην τοῦ ἀρίστου καὶ ἱπποτικοῦ συζύγου, ὁποῖος ὁ «ὠραῖος καὶ ξανθὸς» Μαμφρέδος. Ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἥρωα βασιλέα ὁ Ἑρρίκος τῆς Καστιλλίας, ἄπιστος καὶ δόλιος, αἰωνίως ἀσταθῆς καὶ ἀνήσυχος, εἰς ἄκρον διεφθαρμένος καὶ καθόλου πλήρης ἐλαττωμάτων ἐνεποίει βδελυγμίαν εἰς τὴν σεμνὴν Ἡπειρώτιν. Ἡ σκέψις ὅτι ἔμελλε νὰ συνοικήσῃ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἐξυψηρετήσας τοὺς Μωαμεθανοὺς συνέλεξε χρῆμα, ἵνα τὸ διαθέσῃ ἐναντίον ἀγαθοῦ ἡγεμόνος, τοῦ συζύγου αὐτῆς, ἐθεωρεῖτο παρ' αὐτῆς ὡς βεβήλωσις τῆς μνήμης ἐκείνου, τοῦ ὁποῖου τὰ ὀσῶ ἄταφα ἐσίποντο παρὰ τὸν ποταμὸν Verde. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἐπὶ στιγμὴν αἱ ἀπειλαὶ τοῦ Καρόλου, τὸ φάσμα τῆς φοβερᾶς τύχης, ἡ ὁποία ἐπεφυλάσσειτο, ὡς καὶ συνέβη εἰς αὐτήν, ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως, αἱ ἐκ τῆς Ἡπείρου προτροπαὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν συγγενῶν ἔκαμνον τὴν Ἑλένην πρὸς στιγμὴν νὰ καμφθῇ, μήπως τὸ φοβερὸν σχέδιον, τὸ ὁποῖον χάρις εἰς τὴν συγκατάθεσιν αὐτῆς θὰ ἐπραγματοποιεῖτο κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, ἦτο εἷς ἐπὶ πλεον λόγος, ἵνα ἀποτρέψῃ τὴν Ἑλένην ἀπὸ πάσης εὐνοϊκῆς διὰ τὸν Ἑρρίκον ἀποφάσεως; Μὴ λησμονῶμεν ὅτι μήτηρ αὐτῆς, ὑφ' ἧς ἀνετράφη, ὑπῆρξεν ἡ εἴπερ τις καὶ ἄλλη ὀρθόδοξος Θεοδώρα ἡ Ἀγία, ὅτι ἀδελφὸς αὐτῆς ἐγένετο ὁ σφοδρῶς ἀνέκαθεν κατὰ τῶν Δυτικῶν ἀντιταχθεὶς δεσπότης Ἰωάννης καὶ ὅτι ἀκόμη αὐτὸς ὁ τῆς Ἑλένης σύζυγος Μαμφρέδος, λυσιώδης ἀντίπαλος τοῦ παπισμοῦ, διεκρίνετο, ὡς ὁ πατὴρ, διὰ τὰ πρὸς τὴν Ὁρθοδοξίαν συμπαθῆ αὐτοῦ αἰσθήματα. Εἰς τοὺς λόγους τούτους δύναται νὰ προστεθῇ καὶ ἄλλος σπουδαιότατος, ὑπαγορευόμενος δὲ παρ' ὑπάτου πολιτικοῦ συμφέροντος εἰς τὸν Κάρολον· λόγοι στοιχειώδους ἀσφαλείας ἐπέβαλλον εἰς αὐτὸν ἐν περιπτώσει συνάψεως τοῦ συνοικεσίου ν' ἀπελευθερώσῃ μὲν τὴν Ἑλένην, νὰ ἐξακολουθήσῃ ὅμως κρατῶν ἐν εἰρικτῇ τοὺς υἱοὺς αὐτῆς, ὑπὲρ ὧν ἐλευθερουμένων πολλὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συντελέσῃ ἢ ἐν τῷ βασιλείῳ ἐπιζῶσα δημοτικότης τοῦ κινουντος τὸν οἶκτον ὅλου τοῦ κόσμου πατρὸς. Ἀλλ' ἐκ τοῦ ἄλλου μέρους, ἐὰν ἡ Ἑλένη ἤθελεν ἀποδεχθῆ τὰς προτάσεις τοῦ Ἑρρίκου, θὰ ἔπραττε τοῦτο πρωτίστως, ὅπως σώσῃ τὰ τέκνα αὐτῆς. Τούτου μὴ τυγχάνουσα πρὸς τί νὰ συνάψῃ δεύτερον γάμον; Οἱ λόγοι οὗτοι καὶ δὴ ἡ βαθυτάτη λατρεία,

ἦν ἔτρεφεν ἡ Ἑλένη πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἀποθανόντος, ἔκαμνου αὐτὴν μὲν νὰ προφασίζηται καὶ νὰ ἀρνηται, τὸν δὲ Κάρολον ν' ἀποβόλλῃ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὰς μεγάλας ἐλπίδας, ἃς εἶχεν ἀρχικῶς συλλάβει.

Ὁ Ἑρρῖκος, εἰ καί, ὡς εἰκάζομεν, αἱ ἀληθεῖς διαθέσεις τῆς Ἑλένης τῷ ἀπεκρῦπτοντο ὡς καὶ αἱ περὶ ἀπελευθερώσεως τῶν νιῶν αὐτῆς ἀξιώσεις, ἃς προέβαλλεν, κατενόει ἐν τούτοις ὅτι δὲν θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ὁ γάμος. Εἴτε ἀντιληφθεὶς τὰ πρὸς αὐτὸν οὐχὶ φιλικὰ αἰσθήματα τῆς χήρας τοῦ Μαμφρέδου, εἴτε πιστεύων ὅτι ὁ Κάρολος δὲν ἤθελε νὰ ἐξαναγκάσῃ τὴν Ἑλένην ἐπὶ τῷ τέλει νὰ σφετερισθῇ ὁ ἴδιος τὴν προῖκα αὐτῆς, ὡς καὶ νεώτερος ἱστορικὸς παραδέχεται¹, εἶχεν ἐνωρὶς ἀπελπισθῆ περὶ τοῦ συνοικεσίου τούτου καὶ εἰς ἀντιστάθμισμα ἐζήτηε παρὰ τοῦ πάπα τὸ βασιλεῖον τῆς Σαρδινίας. Ὁ Κλήμης Δ', ὁ ὁποῖος εἶχε λόγους, ἵνα μὴ ἡ Σαρδινία ὑπόκηται εἰς τὸν Ἑρρῖκον, (ἦσαν δ' οἱ λόγοι οὗτοι ὅτι ὁ ποντίφηξ ἤθελε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν πολεμικὸν καὶ πλούσιον πρίγκιπα εἰς ἀγῶνας ὑπὲρ τοῦ Λατινισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ, περιοριζομένης οὕτω καὶ τῆς ὑπερβολικῆς ἀυξήσεως τοῦ Καρόλου Α'²) ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς αὐτῆς καὶ ἡ πρὸς τὸν Κάρολον χρονολογία προσπαθεῖ νὰ ἀποτρέψῃ τὸν ἱμφάντην ἀπὸ τῶν περὶ Σαρδινίας σχεδίων, δυσκόλων εἰς τὴν ἐκτέλεσιν λόγῳ τῶν ἀντιδράσεων τῶν Πισατῶν καὶ ἄλλων, ὑποδεικνύει δ' εἰς αὐτὸν ὅτι ἰδιαίτατα συνέφερον εἰς πάντας τὸ μετὰ τῆς Ἑλένης συνοικέσιον, ὅπερ ἐν τέλει διαφαίνεται ὡς μόνη πιθανὴ διὰ τὸν Ἑρρῖκον ἀνταμοιβή. Ἄλλ' αἱ περὶ τὴν σύναψιν τούτου στρεφόμεναι διαπραγματεύσεις οὐδὲν ἀπέφερον ἀποτέλεσμα, ὃ δὲ Καστιλλιανὸς ὑπολαμβάνων ἑαυτὸν θῦμα τοῦ τε Καρόλου καὶ τοῦ πάπα ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτοῦ νὰ ἐκδικηθῇ, ἐστράφη μετ' οὐ πολὺ κατ' ἀμφοτέρων. Ἄλλ' ἴδωμεν πρότερον τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν τοῦ πάπα ἔχουσαν οὕτω: «Ἀποβλέποντες τὸ μὲν εἰς τὴν λαμπρότητα τῆς »καταγωγῆς Σου, τὸ δὲ εἰς τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀφοσίωσιν ἐκείνην, ἦν πρὸς

¹) Ὁ εἴπερ τις καὶ ἄλλος περὶ τὸ θέμα τοῦτο ἀσχοληθεὶς del Gindice, Codice Diplomatico, σ. 30, σημ. 1. Archivio storico per le prov. napolit. τ. IV (1879) σ. 84—85 κ. ἄ φρονεῖ ὅτι τὸ συνοικέσιον ἰάπέτυχε μόνον καὶ μόνον διότι ὁ Κάρολος ἐθεώρησε καλύτερον νὰ κρατήσῃ δι' ἑαυτὸν τὰς προικῶας χώρας τῆς Ἑλένης (βλ. Cod. diplom. I, 278, 298 κ. ἄ.) ἢ νὰ δώσῃ ταύτας εἰς τὸν Ἑρρῖκον. Εἶναι περιέργον ἀληθῶς ὅτι ὁ del Gindice δὲν ἐξετάζει διόλου ἐὰν ἡ Ἑλένη συγκατετίθετο εἰς τὸν μετὰ τοῦ Ἑρρῖκου γάμον, οὔτε ἐὰν ὑπῆρχον ὄροι, ὑφ' οἷς ἦτο πιθανὸν νὰ συγκατατεθῇ. Παραδέχεται τρόπον τινὰ ὅτι ἤρκει ὁ Κάρολος νὰ ἤθελε καὶ ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ τὴν χεῖρα τῆς Ἑλένης. Ἐπειτα τί ἦσαν αἱ προικῶαι χώραι τῆς Ἑλένης, διὰ τὴν κατάληψιν τῶν ὁποίων, καὶ πρὸ ἄλλ' ἰδίως μετὰ τὴν εἰς αὐτὸν παραχώρησιν τούτων παρὰ τοῦ Βαλδουίνου, κατέβαλεν οὐκ ὀλίγας θυσίας, ἀπέναντι τῶν μεγίστων ὠφελημάτων, ἅπερ ἀνέμενον ἐν ἡ περιπτώσει, χάρις εἰς τὸ συνοικέσιον ἐπετυγχάνετο ὃ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ πάπα συνασπισμός;

²) Οὕτω διδάσκει ὁ del Gindice, Archiv. stor. IV (1879) σ. 83. 87

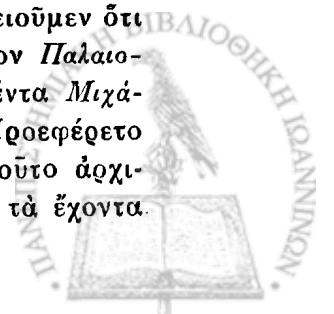

» τὴν Ρωμαϊκὴν ἔχεις Ἐκκλησίαν, τὴν προαγωγὴν τοῦ Σοῦ ἀξιώματος ἀπερ-
 » γασζόμεθα πάση δυνατῇ σπουδῇ. . . . Ὅθεν τῷ προσφιλεστάτῳ Ἡμετέρῳ
 » ἐν Χριστῷ υἱῷ, Καρόλῳ τῷ βασιλεῖ, ἐγράψαμεν, τοῦτον ἐπιμονώτερον
 » παρακινουῦντες, ἵνα πρὸς σύναψιν τοῦ μεταξὺ Σοῦ καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ
 » εὐγενοῦς ἀνδρὸς Μιχαλίτση συνοικεσίου ἐργασθῇ τελεσφόρως. Ὅπερ, ἐὰν
 » ἤθελε συμβῆ νὰ συναφθῇ, οὐ μόνον Σοί, ἀλλὰ καὶ τοῖς προσφιλεστάτοις
 » ἐν Χριστῷ Ἡμετέροις υἱοῖς, τῷ ἐπιφανεῖ αὐτοκράτορι τῆς Κων/πόλεως καὶ
 » τῷ τούτου υἱῷ, ἡδύνατο νὰ ἀποφέρῃ καρπούς, ἐτι δὲ καὶ Ἡμῖν καὶ παντὶ
 » τῷ Χριστιανικῷ λαῷ»¹.

Μετὰ τοῦ Ἐρρῖκου ἤρχισε νὰ ἀπελπίζηται καὶ ὁ Βαλδουῖνος. Εἶδομεν ἤδη, πόσον ἐνεργὸν μέρος ἔλαβεν ὁ φυγὰς αὐτοκράτωρ εἰς τὰς διαπραγμα-
 τεύσεις τοῦ συνοικεσίου, περὶ οὗ ὁ λόγος. Ἰδιαιτέρως ἐσημειώσαμεν ὅτι
 ἦτο ἀμέσως ἐνδιαφερόμενος εἰς τὴν ἀποδοχὴν ὄρων εὐνοϊκῶν δι' αὐτὸν
 καὶ τὸν Κάρολον ἐκ μέρους τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου, ὄρων ἐκ τῆς ἀπο-
 δοχῆς τῶν ὁποίων ἐξηρηθῆ ἡ σύναψις τοῦ συνοικεσίου, καὶ οὗς, ἂν κρί-
 νωμεν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κλήμεντος πρὸς Ἐρρῖκον καὶ Κάρολον, ὁ Μι-
 χαήλ εἶχεν ἀποδεχθῆ, διότι ὁ πάπας θεωρεῖ τὸ συνοικέσιον ὡς ἐξαρθώμενον
 πλέον ἀπὸ τῆς θελήσεως καὶ δραστηριότητος τοῦ Καρόλου. Τὰ μέγιστα
 ὠφελήματα, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸν πάπαν, ἐπρόκειτο νὰ ἀποφέρῃ τὸ συνοι-
 κέσιον τοῦτο εἰς τὸν Βαλδουῖνον καὶ τὸν υἱόν του, ἤθελον προκύψει ἐκ
 τοῦ ὅτι δυνάμενοι νὰ στραφῶσι κατὰ τοῦ Παλαιολόγου μὲ τὸν στρατὸν
 τοῦ Καρόλου καὶ ἄλλων ἴσως ἡγεμόνων, μεθ' ὧν θὰ συνέπραττε καὶ ὁ
 Ἐρρῖκος, πολεμιστὴς δεινὸς καὶ ἐξ ἄλλου χρηματοδότης τῆς ἐκστρατείας,
 ὑπὸ τὰς εὐλογίας τοῦ Ἁγίου Πατρὸς καὶ μὲ τὴν συμμαχίαν τοῦ δεσπότη
 τῆς Ἡπείρου, εἶχον πλείστας ἐλπίδας νὰ καταλύσωσι τὴν ἀνασυσταθεῖσαν
 Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν ἰδρύοντες ἀντ' αὐτῆς νέαν λατινικὴν. Τὸ μέγα
 ὄμως τοῦτο σχέδιον λόγῳ τῆς μὴ συνάψεως τοῦ συνοικεσίου ἐφαίνετο ὅτι
 εἶχεν ὀριστικῶς ναυαγήσει, ὁ δὲ Βαλδουῖνος, ὁ ὁποῖος εὕρισκετο ἤδη εἰς
 τὸ ἑβδομον ἔτος, ἀφ' οὔτου ὑπεχρεώθη νὰ καταλίπη τὸν Βόσπορον, ἠναγ-
 κάσθη νὰ συνεργασθῇ πρὸς ἐπάνοδον μόνον μετὰ τοῦ Καρόλου, μεθ' οὗ
 συνῆψε κατὰ τὴν 27^{ην} Μαΐου τοῦ 1267 τὴν συνθήκην τοῦ Βιτέρμπου².

¹) Martène et Durand, ἐνθ' ἄνωτ. II, σ. 438.

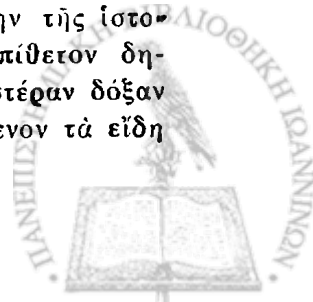
²) Βλ. τὸ κείμενον τῆς συνθήκης παρὰ Du Cange, Histoire des Empereurs κλ. J, 458. Davanzati, ἐνθ' ἄνωτ. monum. σ. 18. Buchon, Nouv. Rech. histor. I, 202 ἐξ. κ. ἄ. del Gindice, Codice diplom. II, σ. 30 ἐξ. Ἐν παρόδῳ σημειοῦμεν ὅτι καὶ εἰς τὸ κείμενον τοῦτο, ὡς καὶ εἰς ἄλλα φραγκικὰ κείμενα, τὸ ἐπώνυμον Παλαιολόγος φέρεται *Paliologus*. Εἶναι ἄρα γε τοῦτο, ὡς τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα Μιχαήλης καὶ Μιχαλίτσης, μαρτύριον τῆς ἐν τῇ λαλουμένῃ μορφῆς τῆς λέξεως; Προεφέρετο δηλ. αὕτη Παλιολόγος; Τὸ πιστεύομεν. Τί δὲ θὰ ἐσήμαινε τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἀρχικῶς; Τὰ εἰς -λόγος δύνανται νὰ διαιρεθῶσι παρ' ἡμῖν εἰς δύο τάξεις: εἰς τὰ ἔχοντα

Δύο μῆνας πρότερον ὡς ἐμφαίνεται ἐν διπλώματι τῶν Ἀνδεγαυϊκῶν Ἀρχείων τῆς Νεαπόλεως¹ ἀπὸ 9 Φεβρουαρίου 1267 ἀναφερομένου εἰς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ ἀναμενομένου ἱμφάντου τῆς Καστιλλίας, ὁ Ἑρρῖκος ἦλθεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Καρόλου, ἵνα, νομίζομεν, ἀντιληφθῆ ὁ ἴδιος εἰς ποῖον σημεῖον εὐρίσκοντο αἱ διαπραγματεύσεις καὶ τί ἡδύνατο νὰ ἐλπίζῃ ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Καρόλου. Ἐκ τῆς ἐπιτοπίου, οὕτως εἰπεῖν, ἐξετάσεως τῶν πραγμάτων ὁ Καστιλλιανός, εἴτε διότι ἡ Ἑλένη δὲν εἶχεν ἀκόμη κατηγορηματικῶς ἀπορρίψει τὴν πρότασιν, εἴτε διότι, καίτοι αὕτη εἶχεν ἀρνηθῆ ὀριστικῶς, ἐφ' ὅσον δὲν θὰ ἀπληθευροῦντο συγχρόνως καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῆς, ἐν τούτοις ὁ Κάρολος ἀποκρύπτων ἐπιτηδείως τὴν πραγματικὴν κατάστασιν ἐξηπάτα τὸν τε Βαλδουῖνον καὶ τὸν Ἑρρῖκον, ὁ τελευταῖος οὗτος ἀπεκόμισεν ἐλπίδας περὶ πραγματοποίησεως τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Καρόλου. Μόνον τὸν πάπαν, ὡς δείκνυται ἐκ τῆς κατωτέρω ἐν μεταφράσει παρατιθεμένης ἐπιστολῆς τούτου πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας, εἶχε καταστήσει ἐνήμερον ὁ Κάρολος τῆς πραγματικῆς καταστάσεως, διὸ καὶ ἐπεχείρησεν οὗτος νὰ καταπέισῃ τὸν εἰς τὴν αὐλὴν αὐτοῦ εὐρισκόμενον Ἑρρῖκον νὰ συνάψῃ γάμον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας, ὁ ὁποῖος εἶχε παρακαλέσει τὸν πάπαν νὰ συντελέσῃ εἰς τοῦτο. Ἡ ἐπιστολὴ ἀπὸ 15 Μαΐου 1267, ἀναγράφει πλὴν ἄλ-

ὡς πρῶτον συνθετικὸν οὐσιαστικὸν καὶ ἐν τῷ συνόλῳ χαρακτηρὰ μᾶλλον οὐσιαστικοῦ, ὡς *γυρολόγος*, *καρρολόγος*, *πλακολόγος* (Παξοί), *πυλλολόγος*, *τραπιολόγος*, *φαρολόγος* (Παξοί) κ. ἄ. σημαίνοντα τὸν ἀσχολούμενον οἰονεὶ ἐπαγγελματικῶς περὶ τι, π. γ. μετὰ τὴν ἄλιείαν (*φαρικήν*), μετὰ τὴν τράπτες (ἀλιευτικὰς σαγήνας καὶ τὰ φέροντα ταύτας ἄλιευτικὰ πλοίαρια), μετὰ τὴν πλάκες (μετὰ τὴν ἐξόρυξιν καὶ κατεργασίαν πλακῶν ἐν τοῖς λατομείοις), μετὰ τὰ κάρρα (κατασκευὴν, ἐπιδιόρθωσιν ἢ ἐπαγγελματικὴν χρῆσιν φορτηγῶν ἀμαξῶν) κττ. Πβ. καὶ *προζυμολόγος* (*προζυμολόγος*, Παξοί) = μικρὸν δοχεῖον, χρησιμεῖον ἀποκλειστικῶς πρὸς τοποθέτησιν ἐν αὐτῷ ζύμης διὰ μελλοντικὴν χρῆσιν. Τὰ σύνθετα ταῦτα φαίνονται μεσαιωνικῆς, πάντως οὐχὶ ἀρχαίας προελεύσεως. Ἡ ἄλλη τάξις τῶν εἰς -λόγος περιλαμβάνει πάντα, ὅσα ἔχουσι πρῶτον συνθετικὸν ἐπίθετον καὶ χαρακτηρὰ μᾶλλον ἐπιθετικὸν ἐν τῷ συνόλῳ· ταῦτα ἔχουσι προέλευσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀρχαίαν, ὡς *κακολόγος*, *γεολόγος*, *ψευδολόγος* κττ. Ταῦτα ὅμως, ὡς καὶ τὰ μετ' οὐσιαστικῶν ἐν τῇ καθαρευούσῃ σχηματιζόμενα καὶ τὸν ἐπαγγελματικῶς ἀσχολούμενον εἰς τι δηλοῦντα, ὡς τὰ *κοινωνιολόγος*, *γλωσσολόγος*, *πολιτειολόγος*, *ψυχολόγος*, *γραφολόγος* κττ. ὡς καὶ τὸ τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς *θεολόγος* καὶ τινὰ ἄλλα, δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὰς λέξεις τῆς κοινῆς τῆς γλώσσης μορφῆς, τοῦλάχιστον σήμερον. Συνέβαιεν ἄλλως κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα; Οὐδὲν μᾶς πείθει περὶ τούτου. Ὅπως δὲ, τὸ *παλαιολόγος*, ἐὰν μὲν θεωρηθῆ ἀνήκον εἰς τὴν δευτέραν τάξιν, σημαίνει τὸν *παλαιὰ λέγοντα*, τὸν διηγούμενον γεγονότα τοῦ παρελθόντος, οἰονεὶ τὸν μελετητὴν τῆς ἱστορίας. Ἐὰν δὲ τὸ *παλαιὰ*, *παλιὰ* θεωρηθῆ οἰονεὶ ὡς οὐσιαστικοποιηθὲν ἐπίθετον δηλοῦν ἀντικείμενα πεπαλαιωμένα, τὸ *παλαιολόγος*, παρ' ὅλην τὴν μεταγενεστέραν δόξαν τοῦ ὀνόματος, ἐσῆμαιεν ἀρχικῶς τὸν ἐμπορικῶς ἢ ἄλλως ἐκμεταλλεῦόμενον τὰ εἶδη ταῦτα.

¹ Grande Archivio, Reg. 1278 Λ, fol. 12, N° 29.

λων τὰ ἐξῆς¹. « Εὐρίσκεται ἐν τῇ αὐτῇ Ἡμῶν ὁ υἱὸς Ἑρρίκος, ὃν ὁ
 » προσφιλέστατος βασιλεὺς τῆς Σικελίας τηρεῖ ἐν ἐλπίδι ὅτι θέλει ληφθῆ
 » πρόνοια περὶ αὐτοῦ εἴτε ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρα εἴτε ἐγγὺς (sub spe
 » tenet vel in terra sua vel juxta providenti eidem), εἰ καὶ ἡμῖν
 » θὰ ἦτο ἀρεστότερον νὰ μὴ ἀπεμακρύνετο πάμπαν τῶν αὐτοῦ ἐφροσύων.
 » Περὶ ἐκείνων δ' ἄπερ ἡ Σὴ Μεγαλειότης ἐπέστειλεν, ὀρθῶς καὶ μετὰ
 » πλείονος μυστικότητος συνωμλήσαμεν (ὁ πάπας καὶ ὁ Ἑρρίκος)· ὅπερ
 » μετὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν ἀποδεξάμενος δὲν ἐθεώρησε ταῦτα τῇ ἀληθείᾳ
 » οὕτω σπουδαῖα, ὥστε νὰ νομίση ὅτι πρέπει νὰ ἀπομακρυνθῆ τοῦ βασι-
 » λέως τῆς Σικελίας πολλὰ αὐτῷ ὑπισχνουμένου, ὑπὸ τὴν ἀβεβαιότητα τῆς
 » προταθείσης ἐλπίδος. Ἐπειδὴ ὁμως, συνεχίζει ὁ πάπας, ἐν γνώσει τελῶν
 » τῶν δυσχερειῶν, εἰς ἃς προσέκοπτε τὸ συνοικέσιον, ἂν μὴ πασῶν, τοῦλά-
 » χιστον πολλῶν, ὡς πεποιθήμεν δὲν θὰ γίνῃ ταχέως ὅπερ ὁ βασιλεὺς ὑπι-
 » σχνεῖται αὐτῷ, ὁ Ἑρρίκος συνετὸς ὢν καὶ γενναῖος θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνα-
 » κληθῆ εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος· οὐδ' ὑπάρχει ἄλλος, ὡς φαίνεται, ὁ ὁποῖος
 » τόσον νὰ ἀρμόζῃ εἰς τὴν κόρην Σου » (quia tamen, ut credimus,
 » non fiet subito quod a rege promittitur eidem, Herricus, pru-
 » dens et strenuus, ad natale solum esset revocandus).

Ἦδη λοιπὸν ὁ Ἑρρίκος εὐρίσκετο ἐν Ρώμῃ παρὰ τῇ αὐτῇ τοῦ πάπα,
 ὅπου εἶχε μεταβῆ ἐκ Νεαπόλεως, καὶ ὁ μὲν Κάρολος εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς
 αὐτὸν ἐλπίδας ὅτι θὰ τελεσθῶσι πάντα, ὅσα εἶχεν ὑποσχεθῆ καὶ δὴ ὁ
 γάμος, ὁ πάπας ὁμως πεποιθῶς ὅτι δὲν ἐμελλε νὰ γίνῃ ποτέ, ὅτι ὁ Κάρο-
 λος ὑπισχνεῖτο, εἶχεν ὁμιλήσει εἰς τὸν Ἑρρίκον, κατὰ παραγγελίαν τοῦ
 Βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας, περὶ συνοικεσίου μετὰ τῆς θυγατρὸς ἐκείνου.
 Εἰς τὰς προτάσεις ταύτας ὁ ἱμφάντης ἀπήντησεν ὅτι καθ' ἣν στιγμὴν ἀνέ-
 μενεν ἐκ μέρους τοῦ Καρόλου τὴν πραγματοποίησιν σπουδαίων ὠφελημά-
 των δὲν θὰ ἦτο φρόνιμον ἐγκαταλείπων τοῦτον νὰ τραπῆ πρὸς τὸν βα-
 σιλέα τῆς Ἀραγωνίας. « Μὴ ἀποθαρρυνθῆς ὁμως, συνιστᾷ οἶονεὶ ὁ πάπας
 εἰς τὸν βασιλέα τοῦτον· ὅταν ὁ Ἑρρίκος ἀντιληφθῆ ὡς πιστεύω ταχέως,
 ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὑπισχνεῖται πρὸς αὐτὸν ὁ Κάρολος, δὲν πρόκειται
 νὰ γίνῃ, θὰ στέρξῃ νὰ νυμφευθῆ τὴν θυγατέρα σου ».

Περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὁ Ἑρρίκος ἐγένετο συγκλητικὸς τῆς Ρώμης,
 ἀποκτίσας δ' ἐν αὐτῇ μεγάλην ἰσχὺν ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῆ ταύτην
 κατὰ τε τοῦ Καρόλου καὶ τοῦ πάπα, ὧν, ἔστω καὶ ἀργά, εἶχεν ἀντιληφθῆ
 τὰς συνεννοήσεις καὶ τὴν κακὴν πίστιν. Ἴνα ἐκδικηθῆ αὐτοὺς ἔπρεπε νὰ
 ταχθῆ μετὰ τῶν γιβελλίνων, ὃ καὶ ἔπραξε. Μῆνᾶς τινὰς ἀργότερον, ὁ Κλή-

¹) Martène et Durand, ἐνθ' ἀνωτ. II, σ. 468. epist. 467.

μης Δ' παραπονείται ἀπὸ 16 Νοεμβρίου 1267 κατὰ τοῦ συγκλητικῆς Ἐρρίκου, διότι οὗτος ἐδεξιώθη τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Κορραδίνου II (Κορραδίνου), υἱοῦ τοῦ Κορραδίνου IV καὶ ἀνεπιού τοῦ Μαμφρέδου, Galvano Lanciā καὶ διότι ἐφυλάκισε πολλοὺς Ρωμαίους¹. Πράγματι ὅτε ὁ Ἐρρίκος ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Κορραδίνος εἶχε φθάσει εἰς Βερώνην καὶ ὅτι πᾶσα σχεδὸν ἡ Σικελία εἶχεν ἐπαναστατήσει, ἡ ἔχθρα αὐτοῦ πρὸς τὸν Κάρολον ἐγένετο περισσότερον ἐκδηλός. Τὴν 18ην Ὀκτωβρίου ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Κορραδίνου ἐγένετο δεκτὸς ἐν Ρώμῃ καὶ ἡ σημαία τοῦ ἀνεπιού τοῦ Μαμφρέδου καὶ ἐγγόνου τοῦ Φρειδερίκου Β' ἐχαιρείσθη ἐνθουσιωδῶς παρὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ².

Παρὰ ταῦτα ὁ πάπας θέλων ν' ἀποσπάσῃ τὸν Ἐρρίκον ἀπὸ τῶν γιβελλίνων κατεγίνετο δραστηρίως νὰ ἐξεύρη δι' αὐτὸν ἀρμόζουσαν νύμφην. Οὕτω, εἰς τὴν ἀπὸ 25 Ἰανουαρίου 1268 ἐπιστολὴν αὐτοῦ πρὸς Γάστωνα, ὑποκόμιτα Βεαρνίας, ποιεῖται λόγον περὶ ἄλλου τινὸς σχεδίου γάμου τοῦ Ἐρρίκου³ καὶ ἄλλοτε δὲ φαίνεται λαμβάνων πρόνοιαν περὶ τοῦ πρίγκιπος τούτου ἐν ἄλλαις ἐπιστολαῖς⁴.

* *
*

Καὶ τοῦτο μὲν ἔσχε τὸ πέρασ ἡ πρὸς σύναψιν δευτέρου συνοικεσίου τῆς Ἐλένης προσπάθεια. Ἦδη δὲ μὲ τὴν κάθοδον τοῦ Κορραδίνου ἐλπίς τῆς ἤρχισε νὰ γεννᾶται εἰς τὴν ψυχὴν τῆς δεσμώτιδος βασιλίσσης ἐν σχέσει μὲ τὴν καλυτέρευσιν τῆς τύχης αὐτῆς καὶ τῶν τέκνων ἐν περιπτώσει κατισχύσεως τοῦ ἀνεπιού. Δυστυχῶς καὶ ἐν προκειμένῳ δὲν ὑπῆρξεν αὕτη περισσότερον εὐτυχῆς. Συγκροτηθείσης τὴν 23 Αὐγούστου 1268 τῆς μάχης τοῦ Tagliacozzo οἱ γιβελλίνοι ἠττήθησαν κατὰ κράτος, ὁ δὲ Κορραδίνος διαφυγὼν πορεδόθη κατόπιν εἰς τὸν Κάρολον, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ θηριωδίᾳ αὐτοῦ⁵, ἀπεκεφάλισε τὸν δεκαῆξ ἐτῶν ἡλικίαν ἄγοντα παῖδα μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Φιλίππου, δουκὸς τῆς Αὐστρίας, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1268.

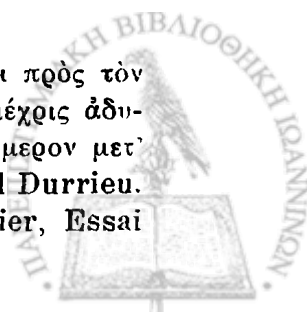
¹) Πβ. del Gindice, Codice Diplom II, σ. 91.

²) Rainaldo, A. 1267, ἀρ. 18. Πβ. de Cherrier, IV, 168. F. Gregorovius, Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter, V, 409. del Gindice, Codice Diplom. II, 92, σημ. 1.

³) Martène et Durand, ἐνθ' ἄνωτ. II, σ. 569, eqist. 591.

⁴) Βλ. del Gindice. Cod. Diplom. II, σ. 92, σημ. 1.

⁵) Ὁ σεβαστός μοι κ. Jordan, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 413, παρατηρεῖ ἐν σχέσει πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ Καρόλου Α'. ὅτι οὗτος δὲν ἦτο βεβαίως οὔτε ἅγιος, οὔτε μέχρις ἀδυναμίας ἀγαθός, οὔτε μὲ πολὺ εὐαίσθητον συνείδησιν. Ἐν τούτοις ὅμως σήμερον μετ' ἐργασίας λαμπρὰς ἀναφερομένας εἰς τὸν ἡγεμόνα τούτον, (ὁποῖαι τοῦ Paul Durrieu. Les Archives Angévines de Naples, I—II. Paris, 1887, τοῦ Léon Cadier, Essai

Οὕτως οἱ Hohenstaufen εἶχον ἐκλείψει· οἱ μόνοι ἐπιζῶντες ἐκ τούτων υἱοὶ τοῦ Μαμφρέδου ἐτηροῦντο ἐν φορικτῇ εἰρικτῇ. Ἡ Ἑλένη ἦτο πλέον παντελῶς ἐγκαταλειμμένη. Αὐτὸς ὁ ἄλλοτε ζητήσας τὴν χεῖρα αὐτῆς Ἐρρίκος, συναγωνισθεὶς γενναίως μετὰ τοῦ Κορραδίνου καὶ συλληφθεὶς αἰχμάλωτος παρὰ τοῦ Καρόλου, περιήγετο ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν ἐντὸς σιδηροῦ κλωβοῦ¹. Ὁ πατὴρ τῆς Ἑλένης οὐδὲν περισσότερον ἠδύνατο νὰ πράξῃ. Ὁ γαμβρὸς αὐτῆς Γουλιέλμος Β' ὁ Βιλλεαρδουῖνος, ὁ σύζυγος τῆς Ἄννης, οὐ μόνον οὐδὲν ἐνδιαφέρον ἀποτελεσματικὸν ἐπέδειξεν ὑπὲρ τῆς Ἑλένης, ἀλλὰ καὶ ὑποτελῆς καὶ κηδεστὴς γενόμενος τοῦ Καρόλου Α'² συνηγωνίσθη μετ' αὐτοῦ καὶ τετρακοσίων ἱππέων ἐκ Μορέως ἐν Tagliacozzo κατὰ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Μαμφρέδου, κατὰ τινὰς μάλιστα ἡ ἐπακολουθήσασα νίκη ὠφείλετο εἰς τὴν ἑλληνικὴν τακτικὴν, ἣν ὁ Γουλιέλμος γινώσκων ἐκ τῶν πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἢ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνων αὐτοῦ συνέστησεν εἰς τὸν Κάρολον, ὅπως ἀκολουθήσωσιν οἱ γουέλφοι εἰς τὴν κατὰ τοῦ Κορραδίνου μάχην. Ὁ Γουλιέλμος λοιπὸν εἴτε συμεριζόμενος τὰς ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἑλένην ἀπόψεις τοῦ Καρόλου, εἴτε μὴ θέλων νὰ διαφωνήσῃ ἐν προκειμένῳ πρὸς τὸν ἐπικυρίαρχον καὶ κηδεστὴν αὐτοῦ, οὐδὲν ἔπραξεν ὑπὲρ τῆς γυναικαδέλφης. Αὐτὸς ὁ Κάρολος σφετερισθεὶς τῆς χώρας αὐτῆς³ ἀνεδείχθη ὁ σκληρὸς βασανιστὴς τῆς Ἑλένης καὶ τῶν υἱῶν τῆς⁴. Ἴσως ἡσθάνετο κατ' αὐτῆς ἰδιαίτερον μῖσος διότι ἀρνηθεῖσα νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὸ προταθὲν συνοικέσιον ἐγένετο αἰτία νὰ ματαιωθῇ

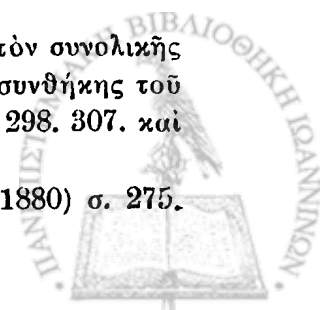
sur l'administration du royaume de Sicile sous Charles I et II d'Anjou, Paris 1891, τοῦ Sternfeld, Karl von Anjou als Graf der Provence, Berlin 1888 καὶ τοῦ Karl Hampe, Geschichte Konradins von Hohenstaufen, Innsbruck 1893) δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐκλιπούσα ἢ παλαιὰ παράδοσις, ἣτις ἐνεφάνιζε τοῦτον ὡς «τύραννον ἄπληστον, δόλιον καὶ μοχθηρόν, ἕτοιμον πάντοτε νὰ πύξῃ εἰς τὸ αἷμα τὴν ἐλαχίστην ἀντίστασιν (Hartwig, Die Verurtheilung Konradins, ἐν Im Neuen Reich, 1872, σ. 167). Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι ἀκριβῆ· οὐχ ἥττον πράξεις, οἵαι ὁ ἀποκεφαλισμὸς τοῦ Κορραδίνου καὶ τοῦ φίλου αὐτοῦ, ἡ διαγωγή αὐτοῦ ἀπέναντι τῆς οἰκογενείας τοῦ Μαμφρέδου δικαιουσι τὸν de Cherrier, ἐνθ' ἄνωτ. τ. III, σ. 204, λέγοντα ὅτι «ὁ Ἀνδεγαυὸς οὐδὲν εὐγενὲς αἴσθημα εἶχεν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ».

¹) Del Gindice, Cod. Diplomat. II, σ. 285. Βλ. τὴν ἀπὸ 13 Ἰουλίου 1269 ἐν σχέσει πρὸς τὸν αἰχμάλωτον ἱμφάντην ἐπιστολὴν τοῦ Καρόλου πρὸς τοὺς βασιλεῖς Ἰακώβον τῆς Ἀραγωνίας καὶ Ἀλφόνσον τῆς Καστιλλίας.

²) Ἀνακριβῶς ἀναφέρει ὁ del Gindice, Archiv. stor. τ. V (1880) σ. 275, ὅτι ἡ νυμφευθεῖσα τὸν υἱὸν τοῦ Καρόλου Δ. Φίλιππον θυγάτηρ τοῦ Βιλλεαρδουῖνου ἦτο θυγάτηρ τῆς Ἄννης καὶ ἀνεψιά τῆς Ἑλένης. Αὕτη ἐγεννήθη ἐκ τῆς δευτέρας τοῦ πρίγκιπος γυναικός.

³) Τινὰς τούτων, ἐν αἷς τὴν Κέρκυραν, εἶχε καταλάβει πρὸ τῆς εἰς αὐτὸν συνολικῆς ἐκχωρήσεως τῆς προικῆς τῆς Ἑλένης παρὰ τοῦ Βαλδουῖνου Β' διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βιτέρμπου (27 Μαΐου 1267). Βλ. del Gindice, Cod. Diplom. I σ. 278, 298, 307. καὶ τ. II, σ. 38, σημ. 4.

⁴) Ὁ χαρακτηρισμὸς ἀνήκει εἰς τὸν del Gindice. Arch. Stor. τ. V (1880) σ. 275.

μεγαλεπήβολον σχέδιον. Ὑπελείπετο εἰσέτι εἰς τὴν μεγαλόφρονα Ἑπειρωτίν ἢ καταφυγὴ πρὸς τὸν Θεόν. Ἀλλὰ καὶ τούτου ἀντιπρόσωπος ἐπὶ τῆς γῆς διετείνετο ὅτι ἦτο ὁ πάπας, ἀμείλικτος καὶ μετὰ θάνατον ἔτι ἐχθρὸς τοῦ συζύγου αὐτῆς. Οὐδὲν ἄλλο ἀπέμενεν ἢ νὰ ὑπομείνῃ τὸ μαρτύριον τῆς γενικῆς σχεδὸν ἐγκαταλείψεως, τῆς πλήρους ἀπὸ τοῦ κόσμου μονώσεως, τὴν βάσανον τῶν παντοίων στενοχωριῶν, τὰ μέτρα τῆς σκληρότητος καὶ τὴν μικρότητα ἐξευτελιστικῆς γλισχρότητος τοῦ νικητοῦ. Εἶναι κριμα ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐσκέφθη νὰ ἀγιάσῃ τὴν μητέρα αὐτῆς Θεοδώραν μόνην, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν Ἑλένην. Ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἡ Ἐκκλησία αὕτη ὑπῆρξε μακρὰν τῶν παθημάτων τῆς θυγατρὸς τῆς Ἁγίας Θεοδώρας, δὲν ἐγένετο μάρτυς τῆς ἐμμονῆς αὐτῆς εἰς τὴν ἀρετὴν, δὲν ἐγνώρισε ποτὲ τὴν χριστιανικὴν αὐτῆς ἐγκαρτέρησιν ἐν τῇ θλίψει, ἐν τῷ πόνῳ, ἐν τῇ συμφορᾷ, ἐν τῇ ταλαιπωρίᾳ, δὲν ἐπληροφορήθη ποτὲ τὰ κατὰ τὴν στάσιν αὐτῆς ἀπέναντι τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀντιπροσώπων τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐξουσίας. Ἡ «κόρη τοῦ εὐγενοῦς ἀνδρὸς Μιχαλίτη» ἐμαρτύρησεν ἀληθῶς ὑπὲρ τῆς πίστεως, ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς, ὑπὲρ τῆς εὐγενείας τοῦ ἔθνους αὐτῆς. Εἰς τὸ κάστρον τῆς Νοκερίας, ὅπου τὸ θλιβερόν αὐτῆς φάσμα θὰ πλανᾶται, διήγαγεν ἐν ἀπολύτῳ ὑπομονῇ ἡμέρας λυπηροτάτας. Τίνας μείζονας δοκιμασίας ἠδύνατο νὰ ὑποστῇ;

Καθειροχθεῖσα ἐν τῷ κάστρῳ τῆς Νοκερίας τῶν Χριστιανῶν ἡ Ἑλένη μετὰ τὴν εἰς Lago Pesole μετάβασιν αὐτῆς παρέμενεν ἐκεῖ μέχρι τοῦ θανάτου της, ὁ ὁποῖος δὲν ἤρρηξε νὰ ἔλθῃ. Ἀπολέσασα πᾶσαν ἐλπίδα μετὰ τὴν ἦταν τοῦ Κορραδίνου δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν βαθυτάτην θλίψιν ἐπὶ τῷ θανάτῳ καὶ τῇ οἰκτρᾷ τύχῃ προσφιλοῦς συζύγου, εἰς τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τῶν υἱῶν αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι ἐν νηπιώδει σχεδὸν ἡλικίᾳ εἶχον τόσῃν ἀνάγκῃ τῆς μητρικῆς προστασίας, εἰς τὰς παντοειδεῖς πικρίας, ἃς ἐποτίζετο. Ὑπὸ τὸ βαρὺ φορτίον τῶν συμφορῶν ὑπέκυψεν εἰς τὸν θάνατον λυτρωτὴν ἐν ἡλικίᾳ μόλις τριάκοντα ἐτῶν περὶ τὰς ἀρχὰς ἢ τὰ μέσα Ἰουλίου τοῦ 1271. Περὶ τοῦ χρόνου τοῦ θανάτου τῆς Ἑλένης πληροφοροῦμεθα ἀρκούντως ἀκριβῶς ἐξ ἐγγράφου τῶν Ἀνδεγαυικῶν Ἀρχαίων¹ μὲ χρονολογίαν 18ης Ἰουλίου 1271, ὅπερ εἶναι τὸ πρωτόκολλον τῆς

¹) Reg. Caroli I, 1278 C, fol. 238. Τὸ αὐτὸ ἐγγράφον παρὰ del Gindice. Cod. Diplom. τ. I, σ. 123 φέρεται ὑπὸ νέαν ταξιθέτησιν: Reg. 1278 A, fol. 138, N° 40. Τοῦ ἐγγράφου τούτου πρῶτος ποιεῖται μνησίαν ὁ Salviano Fusco, Dissertazione su di una moneta di re Auggieri, Napoli 1812, σ. 74—75. ὅστις ἐκ τῆς καταγραφῆς τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλένης ἀπὸ 18 Ἰουλίου 1270 (τὸ ἐγγράφον ἀνάγεται εἰς τὸ 1271, περιλαμβάνεται ἢ μᾶλλον περιλαμβάνετο εἰς τὰ reg. τοῦ 1270· ἐκ τούτου ἢ σύγχυσις τοῦ Fusco) εἰκάζει ὅτι αὕτη θ' ἀπέθανε κατ' Ἰούνιον τοῦ ἰδίου ἔτους. Ἀγνοοῦντες τὴν μελέτην ταύτην τοῦ Fusco οἱ μετ' αὐτὸν γράψαντες, ἐν οἷς καὶ ὁ Α. Μουστοξύ-

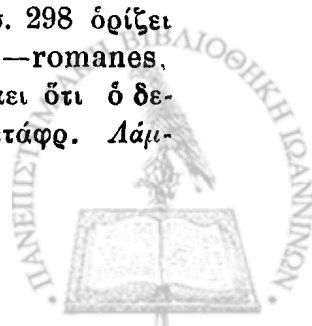
παρὰ τοῦ φρουράρχου Νοκερίας Ἐρρίκου de Porta ἐνεργηθείσης ἀπογραφῆς τῶν εἰς τὴν ἀποθανοῦσαν Ἑλένην ἀνηκόντων πραγμάτων. Μετὰ συγκινήσεως διέρχεται τις τὸν κατάλογον τῶν τραγικῶν αὐτῶν καταλοίπων, πωληθέντων ἄλλως ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ ἐν οἷς ἀναγνωρίζει τις διάφορα προσφιλῆ εἰς τὴν ἀποθανοῦσαν ἀντικείμενα, τὰ ὅποια εἶχε πιθανῶς ἀποκομίσει ἐκ τῆς Ἡπείρου καὶ τὰ ὅποια ὑπενθύμιζον εἰς αὐτὴν τὸ πάτριον ἔδαφος τῆς Ἄρτης.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπερατώθη καὶ ἡ θυελλώδης ζωὴ τοῦ πατρὸς τῆς Ἑλένης¹. Εἶναι ἄγνωστον τίς ἐκ τῶν δύο ὑπέκυψε πρῶτος. Ἄγνωστον ἔαν ὁ Μιχαὴλ Β' ἀπέθανεν, ἀφοῦ ἔμαθε τὸν οἰκτρὸν ἐν τῇ φυλακῇ θάνατον τῆς τριακοντούτιδος αὐτοῦ θυγατρὸς, ἐγκαταλειμμένης μόνης, μακρὰν τῆς πατρίδος, ἀποκεχωρισμένης καὶ τῶν φιλτάτων αὐτῆς υἱῶν ἔτι, ἢ ἔαν ἡ Ἑλένη ἀποβαλοῦσα καὶ τὴν ὑσάτην ἐλπίδα, ἣν ἀπετέλει δι' αὐτὴν ἡ πατρικὴ στοργή, οὐδαμῶθεν ἔχουσα νὰ ἐλπίσῃ τι σοβαρὸν, κατεβλήθη ὑπὸ τῆς λύπης.

Ἡ Ἑλένη καὶ ζῶσα ἐν τῇ δυστυχίᾳ ἠγνοήθη σχεδὸν παρὰ πάντων καὶ ἀποθανοῦσα ἐλησμονήθη. Ἐὰν ἔλειπον ἔγγραφά τινα τῶν Ἀνδεγαυικῶν Ἀρχείων ἐλάχιστα θὰ ἐγνωρίζομεν περὶ αὐτῆς. Οἱ Ἕλληνες χρονογράφοι οὐδεμίαν ἄλλην ποιοῦνται μνείαν τῆς Ἡπειρώτιδος περιγκιπίσεως, ἢ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ μετὰ τοῦ Μαμφρέδου συνοικεσίου. Οἱ σύγχρονοι Ἰταλοὶ χρονογράφοι, ὧν εἶδομεν ἤδη τινάς, περισσότερον ἴσως ἢ οἱ Ἕλληνες

δης, *Ἑλληνομνήμων Α'*. σ. 56—58 καὶ A. J. Buchon, *Nouvelles Rech. histor.* τ. I, σ. 196—198 ἀκολουθοῦσι τὸν Davanzati, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 29 ἐξ. τεκμαιρόμενον τὸν θάνατον τῆς Ἑλένης ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι κατὰ τὴν 5 Μαρτίου 1272, ὡς δείκνυται ἐκ διατάγματος τοῦ Καρόλου ἀπὸ τῆς χρονολογίας ταύτης (παρὰ τῷ αὐτῷ, *monum.* σ. 43, ἀρ. 54), ἡ θυγάτηρ τῆς Ἑλένης Βεατρίκη εἶχε μεταφερθῆ ἐκ τοῦ φρουρίου τῆς Νοκερίας, ὅπερ κατὰ τὸν ἐκ Τράνου ἱστορικὸν δὲν ἤθελε συμβῆ ἔαν ἡ Ἑλένη δὲν εἶχε ἀποθάνει. Ὁ Κάρολος κατ' αὐτὸν δὲν θὰ εἶχε τὴν σκληρότητα ν' ἀποχωρήσῃ τὴν μητέρα τῆς θυγατρὸς. Ἀποδίδων ἐξ ἐναντίας εἰς τὸν Κάρολον τὴν σκληρότητα, ἣν ὁ Davanzati δὲν δέχεται ὑπάρχουσιν παρὰ τῷ Ἀνδεγαυῷ, ὁ ζωγράφος Engerth ἔγραψεν ὡραίαν εἰκόνα ἀποκειμένην νῦν ἐν τῇ Βιενναίᾳ Πινακοθήκῃ. Ἡ εἰκὼν ἀναπαριστᾷ τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ὁ διοικητὴς τοῦ φρουρίου δεικνύει εἰς ὑψηλὴν καὶ ὡραίαν πενθηφοροῦσαν γυναῖκα, ἣν ἡ θλίψις καθίστα ἔτι ὡραιότεραν, τὴν βασίλισσαν Ἑλένην, διαταγὴν τοῦ Καρόλου περὶ ἀποσπάσεως τῆς Βεατρίκης. Εἰς στρατιώτης ἀποχωρίζει τὴν κόρην ἀπὸ τῆς μητρὸς ἀπωθῶν συγχρόνως ἕνα τῶν μικρῶν παιδίων, ἐνῶ ἄλλος ἐκ τούτων ἀνασύρει τὸ μικρὸν του ξίφος διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἀπαγομένην ἀδελφὴν καὶ ὁ τρίτος, μικρότερος τῶν υἱῶν, πίπτει εἰς τοὺς πόδας τῆς μητρὸς αὐτοῦ θρηνηῶν.

¹) Ὁ Hopf, ἐν *Allgem. Encyclop.* τῶν Ersch καὶ Grüber, 2.85, σ. 298 ὀρίζει ὡς ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Μιχαὴλ Β' τὸ 1271. πβ. καὶ *Chroniques gréco—romanes*, σ. 529. Ὁ Finlay, *History of Greece*, ἔκδ. Toger, τ. Δ'. σ. 127 διδάσκει ὅτι ὁ δεσπότης ἀπέθανε κατὰ τὸ 1267, ὁ Miller, *Ἱστορίας τῆς φραγκοκρατίας*, μετάφρ. Λάμπρου, τ. I, σ. 189, καὶ ἄλλοι ἀσπάζονται τὴν γνώμην τοῦ Hopf.

ομότεχνοι αὐτῶν ἐν γνώσει τῶν κατὰ τὴν 'Ελένην, ἐλάχιστα παρέδωκαν ἡμῖν σχετικῶς. Ἐκ τῶν ποιητῶν ὁ θεῖος Allighieri, ὀλίγω μεταγενέστερος τῶν συμφορῶν τῆς 'Ελένης, εἰ καὶ ποιεῖ τὸν Μαμφρέδον διαλεγόμενον πρὸς αὐτὸν διὰ μακρῶν ἐν τῷ Καθαρητίῳ καὶ ἀναθέγοντα εἰς τὸν ποιητὴν τὴν ἐντολὴν νὰ εἴπη ὠρισμένα πράγματα εἰς τὴν «ὄραϊαν αὐτοῦ κόρην», τὴν Κωνσταντίαν, οὐδόλως ἀναφέρει ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Μαμφρέδου ἢ ἀλλαγῶ οὔτε τὴν τρυφερὰν σύζυγον τοῦ φονευθέντος οὔτε τὰ προσφιλῆ τέκνα¹. Ὁμοίως σιγῶσιν ἐν προκειμένῳ καὶ οἱ (trouvatori) τραυδοῦροι. Διὰ τὸν Dante τὸ πρᾶγμα εἶναι δυσεξήγητον, διότι ὅτε ὁ ποιητῆς ἔγραφεν, ἔζη εἰσέτι, οὐ μόνον ὁ Ἑρρῖκος, υἱὸς τῆς 'Ελένης, ὃν ὁ ποιητῆς ἐγκαθειργμένον ὄντα ὑποτίθεται ἀγνοῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ Βεατρίκη, ἡ ὁποία ἦτο πρὸ πολλοῦ ἐλευθέρη. Καὶ ὅμως οὐδὲ περὶ ταύτης κάμνει νύξιν τινά. Ἐθεώρει ἄρα γε ὁ ποιητῆς τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας τὴν μετὰ τὸν ἀφορισμὸν τοῦ Μαμφρέδου νυμφευθεῖσαν μετ' αὐτοῦ «σχισματικὴν» 'Ελένην ὡς ἀπολεσθεῖσαν διὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἅμα μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς, τὰ ὁποία ὑπωπτεύετο ὅτι εἶχον «ἐν τῷ σχίσματι» παρ' αὐτῆς κατηχηθῆ;

Ἐπολείπεται ἤδη νὰ εἴπωμεν ἀκόμη τινὰ περὶ τῆς τύχης τῆς προικὸς τῆς 'Ελένης καὶ περὶ τῶν τέκνων αὐτῆς. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν προῖκα σημειοῦμεν διὰ βραχέων τὰ ἐξῆς. Ὡς ὁ Du Cange² ἀναφέρει, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαμφρέδου ὁ ναύαρχος αὐτοῦ Φίλιππος Κινάρδος μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν πλοίων, ὅσα εἶχεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, κατέφυγεν εἰς Ἡπειρον πρὸς τὸν Μιχαὴλ, ἵνα διατηρήσῃ τοῦλάχιστον ὑπὲρ τῆς 'Ελένης τὰς προικὰς αὐτῆς χώρας. Ὁ Μιχαὴλ ἐπιτρέψας εἰς τοῦτον τὰ τῆς διοικήσεως τῶν χωρῶν ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῆς Θεοδώρας Μαρίαν. Δολοφονηθέντος ὅμως τοῦ Κινάρδου ἐν Κερκύρα καὶ τοῦ Μιχαὴλ σχεδιάζοντος νὰ ἀνακαταλάβῃ τὴν νῆσον, οἱ ἐν αὐτῇ Γάλλοι ἱππότες ἀπηύθυναν ἔκκλησιν βοήθειας πρὸς Κάρολον Α', ὁ ὁποῖος καὶ ἐβοήθησεν αὐτοῖς κατα τοῦ Μιχαὴλ ἐν τε τῇ Κερκύρα καὶ ἐν τῇ Ἡπείρῳ.

Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βιτέρμπου, δι' ἧς ὁ φηγὰς Βαλδουῖνος ἐλάμβανε παρὰ τοῦ Καρόλου Α' τὴν ὑπόσχεσιν συνδρομῆς πρὸς ἀνάκτησιν

¹) *Θεῖα Κωμωδία, Καθαρητήριον, ἄσμα III.*

²) Τὴν γνώμην τοῦ Du Cange, *Histoire de Constantinople*, βιβλ. V (πβ. Davanzati, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 34) καθ' ἣν ὁ Κινάρδος ἔλαβε παρὰ τοῦ Μιχαὴλ ἅμα μετὰ τῆς Μαρίας τὰ Κάνινα καὶ τὴν Κέρκυραν, ἀποδέχεται καὶ ὁ Buchon, *Nouv. Recher. histor. Mέρους Α'*, σ. 199—200, τροποποιῶν αὐτὴν οὕτω: κατ' αὐτὸν ὁ Κινάρδος προσεπάθησε νὰ παραλάβῃ ἐξ Ἰταλίας τὴν 'Ελένην καὶ τὰ τέκνα καὶ διασώσῃ εἰς Ἡπειρον, μὴ δυνηθεὶς ὅμως ἔπλευσεν εἰς Κέρκυραν, ὅπου καὶ ἐπεβλήθη, ὡς καὶ εἰς Κάνινα, Σύβοτα καὶ Βουθρωτόν. Περὶ τῶν κατὰ τὴν προῖκα τῆς 'Ελένης καὶ τὰς τύχας αὐτῆς ποιούμεθα ἕκτενῃ λόγον ἐν τῇ περὶ Μιχαὴλ τοῦ Β' μονογραφίᾳ ἡμῶν.

τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου, παρεχωροῦντο εἰς τὸν Κάρολον, οὐ μόνον ἡ ἐπι-
κυριαρχία τῆς Ἀχαΐας καὶ ἐκ τῶν προτέρων τὸ τρίτον τῶν κατακτήσεων,
ὅσαι ἤθελον ἐπιτευχθῆ διὰ κοινῶν τοῦ Καρόλου καὶ τοῦ Βαλδουίνου ἀγώ-
νων, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ προικῶναι τῆς Ἑλένης χῶραι, ἐπὶ τῶν ὁποίων, ὡς
καὶ πάσης τῆς Ἠπείρου, διεξεδίκει ὁ Βαλδουίνος ἀνύπαρκτα καὶ ὅλως ἰδα-
νικά ἐπικυριαρχικά δικαιώματα¹. Δι' ἀγώνων τραχέων ὁ Κάρολος Α΄. ἠδυ-
νήθη νὰ καταλάβῃ ἐκ τῶν χωρῶν τούτων, ὅσαι δὲν εὐρίσκοντο ἀκόμη
ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, θεωρῶν τὴν κατάκτησιν τούτων ὡς τὰ πρῶτα βή-
ματα πραγματοποιήσεως τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σχεδίου. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν σχέ-
σει πρὸς τὴν προῖκα τῆς Ἑλένης.

Ὡς πρὸς δὲ τὰ τέκνα αὐτῆς, ἡ τύχη αὐτῶν, ἰδίως ἡ τῶν υἱῶν, ὑπῆρξεν
οἰκτρά. Θέλων πρὸς ἀσφάλειαν αὐτοῦ ὁ Κάρολος νὰ ἀγνοῖται παρὰ πάν-
των ἡ τύχη τῶν υἱῶν τοῦ Μαμφρέδου, νὰ πιστευθῆ δὲ γενικῶς ὅτι οὗτοι
ἐξέλιπον, ἀπεχώρισεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς μητρὸς ἀπὸ τῶν χρόνων ἀκόμη, ὡς
εἶδομεν, τῆς συλλήψεως αὐτῶν. Οὐδεμία ἔκτοτε γίνεται μνεῖα τῆς Ἑλένης
μετὰ τῶν υἱῶν. Οὕτω, ὅτε κατὰ τὸ 1267 διώρισε νέον φρούραρχον ἐν Νο-
κερία διέταξε τὸν προκάτοχον αὐτοῦ νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν νέον τὸ φρού-
ριον καὶ τὴν Ἑλένην. Οὐδὲ λέξις περὶ τῶν τέκνων. Κατὰ τὸν del Gin-
dice² τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Gregorovius³ οἱ υἱοὶ τοῦ Μαμφρέ-
δου ἐγκαθειρχθησαν ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Santa Maria del Monte ἀπὸ τοῦ
Μαρτίου τοῦ 1266. Τοῦναντίον κατὰ τὸν Davanzati⁴, ὃν ἀκολουθοῦσιν
οἱ Cesari Minieri - Riccio⁵ καὶ ἄλλοι, οἱ υἱοὶ τοῦ Μαμφρέδου καὶ τῆς
Ἑλένης εὐρίσκοντο μετὰ τῆς μητρὸς αὐτῶν, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ 1268,
διότι, ὡς λέγουσι, κατὰ τὸν Matteo Spinelli da Giovenazzo, κατὰ τὸ
1268 τὸ φρούριον del Monte ἦτο ἄνευ φρουρᾶς καὶ προμηθειῶν· κατὰ
συνέπειαν οἱ υἱοὶ τοῦ Μαμφρέδου δὲν ἦσαν ἐκεῖ. Ἐν τούτοις, εἰ καὶ ἡ
αὐθεντία τοῦ χρονογράφου τούτου ἔχει κλονισθῆ, τὸ κείμενον αὐτοῦ δὲν
μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Davanzati διατείνεται. Τὸ σχετικὸν χωρίον ἔχει οὕτω⁶.

¹) Βλ. κείμενον, ἐνθ' ἄνωτ. Τὸ σχετικὸν χωρίον ἔχει ὡδε: Ceditis (δηλ. ὁ Βαλδουί-
νος). insuper. datis, conceditis et donatis nobis nostrisque id praedicto regno
heredibus totam terram quam Michalicius despotus dotis seu quocumque alio
titulo dedit. tradidit et concessit Helenae filiae suae, relictæ quondam Man-
fredi. . . et quam idem Manfredus et quondam Philippus Chinardus, qui se
pro praedicti regno ammirato gerebat. dum viverent, tenuerunt. IIβ. Κ. Πα-
παρηγόπουλον, ἐνθ' ἄνωτ. τ. 5. σ. 111.

²) Archivio stor. τ. V (1880) σ. 50 — 56.

³) Ἐνθ' ἄνωτ.

⁴) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 57.

⁵) Studi storici intorno a Manfredi.

⁶) Ἐκδ. Dura, σ. 57.

A lo catsiello de lo Monte no c'era moneziane di pane, di vino e di lietto se no pè quattro compagne. Τὴν τελευταίαν λ. ὁ Davanzati συμφώνως πρὸς παλαιὰν ἔκδοσιν εἶχεν ἐσφαλμένως ἀναγνώσει compagni. Ὁ Κάρολος Α' ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτοῦ νὰ μὴ εὐρίσκηται τις ἐν γνώσει τῆς ἐγκαθειρξεως τῶν υἱῶν τοῦ Μαμφρέδου ἐκάλεσεν ἕξ Ἀνδευαυίας ἀξιωματικὸν γάλλον, προσωπικῶς εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένον εἰς ὃν καὶ ἐνεπιστεύθη τὴν φρουρῆσιν. Ὁμοίως γάλλοι ἦσαν καὶ οἱ τὴν φρουρὰν ἀποτελοῦντες στρατιῶται ἐκλεγέντες μεταξὺ τῶν πιστοτέρων¹. Οὕτως οἱ νόμιμοι κληρονόμοι τοῦ στέμματος τῆς Σικελίας ἀφέθησαν παρὰ τοῦ Καρόλου νὰ ζήσωσιν, νὰ ζήσωσιν ὅμως οὕτω, ὡς εἰάν δὲν ἤθελον ποτὲ γεννηθῆ. Ζῶντες ὡς θέλομεν ἴδει, ἐν πενίᾳ καὶ κακουχίαις, ἀλυσσόδετοι, ἀφ' ὅτου διῆλθον τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν, οὐδεμιᾶς τυχόντες παιδείσεως καὶ ἀγωγῆς ἦσαν οἰονεὶ νεκροὶ ζῶντες. Ἀνδρωθέντες ἐν τοῖς δεσμοῖς, ἀγνοοῦντες ἴσως, τοῦλάχιστον ἐν τῇ λεπτομερείᾳ, τὰ καθ' ἑαυτοὺς, μὴ ὑπάρχοντες ἢ διὰ τὸν Κάρολον καὶ τὴν πιστὴν φρουρὰν περιέπεσαν εἰς τὴν λήθην. Χάριν πολιτικῶν λόγων, μὲ τοὺς ὁποίους, λέγει ὁ Cesare², σκεπάζονται συχνάκις τὰ ἀτιμώτατα τῶν ἐγκλημάτων οἱ Ἀνδευαυοὶ ἐκάλυψαν τὰ κατὰ τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν μὲ ἀδιαπέραστον πέπλον, ἐνῶ ἕξ ἄλλου, ὡς θὰ ἴδωμεν, οἱ Ἀραγῶνιοι αὐτοὶ ὑπεκρίθησαν ὅτι ἠγνόουν ὅτι εὐρίσκοντο ἐν τῇ ζωῇ· διότι ἡ ἐλευθερία αὐτῶν θὰ ἐξεμηδένιζε τὰ ἐπὶ τοῦ σικελικοῦ θρόνου δικαιώματα ἐκείνων.

Ἄλλ' ἡ Βεατρίκη συνεμερίζετο τὴν τύχην τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς; Τοῦτο οὐδαμῶθεν συνάγεται. Ὁ Κάρολος, ὅστις ἔκ τινος περιέργου οἴκτου ἐδίσταζε μὲν νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν τῶν υἱῶν τοῦ ἠττηθέντος, ἐθεώρει ὅμως ὑπατον συμφέρον νὰ κρατῆ αὐτοὺς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀκινδύνους, ἐνῶ ἐνδιεφέρετο νὰ πιστευθῆ γενικῶς ὅτι αὐταὶ κατὰ τινὰ τρόπον ἐξέλιπον, ἐλπίζων ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ χάρις εἰς τὴν κακὴν συντήρησιν, τὴν ἐν τῇ εἰρκτῇ διαμονῇ καὶ τὴν διαρκῇ δέσμευσιν ἀναγκαίως, οὕτως εἰπεῖν, θὰ ἀπέθνησκον, ἡδιαφόρει ἕξ ἄλλου εἰάν ὁ κόσμος ἐγίνωσκεν ὅτι ἔζη ἡ Βεατρίκη. Ἐκ μέρους ταύτης δὲν εἶχε νὰ φοβηθῆ περισσότερον ἢ ὅσον ἐκ μέρους τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς Κωνσταντίας. Ἄλλ' ἦτο συμφέρον εἰς αὐτὸν αὐτὴ ἡ Βεατρίκη νὰ ἀγνοῆ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὸ μέρος τῆς ἐγκαθειρξεως τῶν ἀδελφῶν. Διὰ τοῦτο, εἰ καὶ ἐν τῷ διπλώματι, περὶ οὗ πρόσθεν, τοῦ 1267, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Κάρολος διατάσσει τὸν παλαιὸν φρούραρχον Νοκερίας νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ τὸ φρούριον καὶ τὴν Ἑλένην, οὐδεὶς γίνεται λόγος

¹) Βλ. del Gindice, ἐνθ' ἄνωτ. τ. V (1880) σ. 498 ἕξ.

²) Ἐνθ' ἄνωτ. II, 23—24.

περὶ Βεατρίκης, ἐν τούτοις, κατ' ἄλλους καὶ τὸν del Gindice ¹, παρέμει-
νεν αὐτὴ μετὰ τῆς μητρὸς 'Ελένης ἐν Νοκερία μέχρι τοῦ θανάτου ἐκείνης,
κατόπιν δ' ἐνεκλείσθη ἐν τῷ παρὰ τὴν Νεάπολιν φρουρίῳ del Salvatore
ἢ ἄλλως dell' Ὑονο. Ἐκεῖ εὕρισκομένη ἡ Βεατρίκη ἀπέλαυεν, οὕτως
εἶπειν, εἰδούς τινὸς εὐνοίας ἐκ μέρους τοῦ Καρόλου θέλοντος νὰ εὐχαρι-
στήσῃ ἀφ' ἐνὸς μὲν τοὺς βασιλεῖς τῆς 'Αραγωνίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς δε-
σπότης τῆς 'Ηπείρου καὶ τῶν Νέων Πατρῶν, υἱοὺς τοῦ Μιχαὴλ Β', οἱ
ὁποῖοι εἶχον περιέλθει εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Κάρολον. Οὕτως ἡ
Βεατρίκη οὐ μόνον μετὰ τῶν ἄλλων πριγκιπισσῶν παρέμενεν, ἀλλὰ καὶ
ἐνεδύετο ὡς ἐκεῖναι, δαπάναις τοῦ Καρόλου. Τοῦτο τοῦλάχιστον δείκνυται
ἐκ διπλώματος τῶν 'Ανδεγαυικῶν Ἀρχεῖων ², ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Κάρολος εὕρι-
σκόμενος κατὰ Μάϊον τοῦ 1279 ἐν Ρώμῃ παραγγέλλων εἰς τοὺς θησαυρο-
φύλακας τοῦ φρουρίου dell' Ὑονο ν' ἀγορασθῶσι καὶ διὰ τὴν κόρην τοῦ
πριγκίπος Μαμφρέδου τὰ αὐτὰ καὶ τῆς αὐτῆς ποιότητος καὶ ἀξίας ἐνδύ-
ματα, ὅπερ καὶ διὰ τὴν ἀνεψιὰν αὐτοῦ Αἰκατερίναν, θυγατέρα τοῦ Φιλίπ-
που de Continay, αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως..

'Εν τῷ φρουρίῳ τοῦ Αὐγοῦ (dell' Ὑονο) παρέμεινεν ἡ Βεατρίκη μέ-
χρι τοῦ 1284, ἤτοι μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν, δύο ἔτη μετὰ τὸν Σικελικὸν
'Ἐσπερινὸν ὁ 'Αραγώνιος ναύαρχος Ruggieri di Loria (ἄλλως dell' Oria,
ἢ di Lauria) καταναυμαχήσας τὸν στόλον τῶν 'Ανδεγαυῶν πρὸ τῆς Νεα-
πόλεως καὶ αἰχμαλωτίσας τὸν πριγκίπα τοῦ Σαλέρνου, διάδοχον τοῦ θρό-
νου Κάρολον, ἀπήτησε τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ⁴. Ὁ del Gindice ⁵ ὑπο-
θέτει ὅτι εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Βεατρίκης ἐξηναγκάσθησαν οἱ ἐν Νεα-
πόλει καὶ ὁ διοικητὴς τοῦ φρουρίου dell' Ὑονο δι' ἀπειλῆς τοῦ ναυάρχου
ὅτι θὰ ἀφήρῃ τὴν ζωὴν τοῦ αἰχμαλώτου πριγκίπος, ἢ ὅτι αὐτὸς ὁ πριγκί-
πυ προσέφερε τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν Βεατρίκην δούς ἐκ τοῦ πλοίου, ὅπου
ἐκρατεῖτο, σχετικὰς διαταγὰς. Ὅπωςδήποτε ἐπὶ τοῦ ἰδίου νικηφόρου στό-
λου τοῦ di Loria ἔπλευσεν ἡ Βεατρίκη μετ' αἰχμαλωσίαν δεκαοκτῶ ἑτῶν

¹) Εἰς τὰς τελευταίας αὐτοῦ στιγμὰς ὁ Κάρολος, ἐν μέσῳ συμφορῶν εὕρισκόμενος, κατελήφθη ὑπὸ τύψεως τῆς συνειδήσεως «Κύριε, ἀνακράζει (κατὰ τὸν Γιὸν. Villani, βιβλ. 7, κεφ. 94 καὶ Summonte, βιβλ. 4), ἐλέησον τὴν ψυχὴν μου! Ὅ,τι ἔπραξα ἐν σχέσει πρὸς τὸ βασιλεῖον τῆς Σικελίας ἔπραξα μᾶλλον διὰ τὴν διακονίαν τῆς 'Αγίας Ἐκκλησίας ἢ δι' ἐμὴν ὠφέλειαν!».

²) Ἐνθ' ἄνωτ. τ. V (1880) σ. 268.

³) Reg. 1279 A, N° 34, fol. 94t.

⁴) Ἀνακριβῶς ὁ μακαρίτης Λάμπρος, 'Ιστορία τῆς Ἑλλάδος Γ'. 364, διδάσκει ὅτι ἡ Βεατρίκη ἀντηλλάγη πρὸς τὸν Κάρολον Β'. (sic), υἱὸν τοῦ Καρόλου ζωγρηθέντα κατὰ τὸν μετὰ τὸν Σικελικὸν ἔσπερινὸν πόλεμον τῶν 'Ανδεγαυῶν πρὸς Πέτρον Γ'. τῆς 'Αραγωνίας (πρόσθετες διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην: καὶ Σικελίας).

⁵) Ἐνθ' ἄνωτ. 7. V (1880) σ. 302.

εἰς Σικελίαν πρὸς τὴν ἀδελφὴν καὶ τὸν γαμβρὸν αὐτῆς, ἐκεῖ δὲ μετὰ τινα χρόνον ἐνυμφεύθη μετὰ τοῦ Μαμφρέδου, υἱοῦ τοῦ μαρκησίου di Saluzzo.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν σχέσει πρὸς τὴν Βεατρίκην. Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἄρρενα τέκνα τοῦ Μαμφρέδου ταῦτα ἐθεωρήθησαν παρὰ πάντων ὡς ἐξαφανισθέντα· αὐτὴ ἡ Βεατρίκη, χωρισθεῖσα αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Μαρτίου 1266, ἠγνώνει τὴν κατόπιν τύχην των. Μόνη ἡ Ἑλένη, ἐν ὄσφ ἕξῃ, ἐλάμβανεν ἴσως εἰδήσεις τινὰς περὶ τῶν υἱῶν της. Περιπεσόντων τούτων εἰς ἀφάνειαν τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα αὐτῶν περιήρχοντο εἰς τὴν πρωτότοκον τοῦ Μαμφρέδου *Κωνσταντίαν*· ὅτε δὲ μετὰ τὸν Σικελικὸν Ἑσπερινὸν ὁ σύζυγος αὐτῆς *Πέτρος Γ'* τῆς Ἀραγωνίας διεκδικῶν τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῆς *Κωνσταντίας* κατέλαβε τὴν χώραν, τὸ πρᾶγμα ἐθεωρήθη φυσικώτατον· οὐδεὶς ἐσκέφθη τοὺς υἱοὺς τοῦ Μαμφρέδου, οἱ ὅποιοι ἐνομίζοντο ἐκλιπόντες. Ἄλλ' ἐὰν τοιαύτη τις φήμη εἶχε πιστευθῆ παρὰ τοῦ λαοῦ, συνεμερίζετο τὴν πεποίθησιν ταύτην καὶ ἡ αὐτὴ τῆς Ἀραγωνίας; Οἱ *Cesare*¹ καὶ *del Gindice*² διερωτῶνται, ἐὰν, ὅτε ὁ ναύαρχος di Loria ἀπῆτει τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Βεατρίκης ἠγνώνει πράγματι ὅτι ἕξων οἱ υἱοὶ τοῦ Μαμφρέδου ἢ ἀπλῶς προσεποιεῖτο ὅτι ἐπίστευεν εἰς τὴν ἐξαφάνισιν αὐτῶν. Ὁ *Cesare* θεωρεῖ δύσκολον νὰ παραδεχθῆ ὅτι ἠγνοεῖτο γενικῶς ἢ ὑπαρξίς ἐν τῇ ζωῇ τῶν υἱῶν τοῦ Μαμφρέδου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει ἠδύνατο ὁ di Loria νὰ ζητήσῃ νὰ μάθῃ τί ἀπέγιναν. Ἐὰν εἶχον ἀποθάνει ἐπίσημοι πράξεις θὰ ἐμαρτύρουν τοῦτο καὶ τούτων τὴν ἐπίδειξιν θὰ ἐξήτει ὁ ναύαρχος. Ὅπωςδὴποτε οὐδεμία μαρτυρία ὑπάρχει ὅτι ὁ di Loria ἐζήτησε πληροφορίας περὶ τῶν υἱῶν τοῦ Μαμφρέδου· καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι δὲν ἠθέλησε τὴν ἀπελευθέρωσιν τούτων, ἵνα μὴ διακινδυνεύσῃ τὰ ἐπὶ τῆς Σικελίας δικαιώματα αὐτῶν οἱ Ἀραγώνιοι.

Εἶναι ἀκόμη πιθανὸν ὅτι ζῶντος τοῦ Καρόλου Α' αὐτὸς ὁ πάπας ἠγνώνει ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ Μαμφρέδου εὐρίσκοντο ἐν τῇ ζωῇ. Ὅτε ὁμως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου Ἀνδεγαυοῦ (7 Ἰανουαρίου 1285) Γεράρδος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σαβίνης καὶ Ροβέρτος, κόμης τοῦ Artois, ἀνέλαβον, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ αἰχμαλώτου διαδόχου, τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους, εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ κατέστησεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐνήμερον τὸν πάπαν τῶν κατὰ τοὺς υἱοὺς τοῦ Μαμφρέδου; Ἐν τούτοις οὔτε ὁ Ὀνώριος Δ' οὔτε ὁ Νικόλαος Δ' ἐπενέβησαν ὑπὲρ τῶν ἀθῶων θυμάτων.

Διαρκουσῶν ἔπειτα τῶν μακρῶν διαπραγματεύσεων μεταξὺ τοῦ αἰχμαλώτου πρίγκιπος τοῦ Σαλέρνου καὶ τοῦ Πέτρου Γ'³ εἶναι ἀδύνατον κατὰ

¹) Ἐνθ' ἄνωτ. II, 142, σημ. 111.

²) Ἐνθ' ἄνωτ. τ. V, (1880), σ. 55.

³) Βλ. Bartolomeo de Neocastro, κεφ. 99.

τὸν del Gindice¹ νὰ μὴ ἐγένετο λόγος περὶ τῶν ἐν ζωῇ εὐρισκομένων υἱῶν τοῦ Μαμφρέδου. Τὸ συμφέρον ὅμως τῶν 'Αραγωνίων ἐπέβαλλε σιγὴν εἰς τὸ συγγενικὸν αὐτῶν καθῆκον. Αὐτὴ ἡ Κωνσταντία ἢ δὲν ἔμαθέ ποτε τίποτε, ἢ μαθοῦσα προὔτιμησε νὰ μὴ διακινδυνεύσῃ τὸ στέμμα τῆς Σικελίας.

Εἶναι ἀληθῶς θαῦμα ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ Μαμφρέδου ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν ἐπὶ μακρὸν διάστημα εἰς τὰς τάλαιπωρίας, ἐν αἷς παρήχθετο ἡ ζωὴ αὐτῶν. Ἄμοιροι παιδεύσεως δὲν εἶχον συναίσθησιν ὅλης τῆς συμφορᾶς, ἢ ὅποια ἐβάρυνεν αὐτούς, καὶ τοῦτο συνετέλει βεβαίως ἵνα φέρωσι ταύτην εὐκολώτερον. Ἡ συντήρησις αὐτῶν ἦτο λίαν ἐλαττωματικὴ. Πρὶν ἢ ὀρισθῆ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐν ταρίον ἡμερησίως δι' ἕκαστον ἐχορηγεῖτο ποσὸν μικρότερον, πιθανῶς κατὰ τὸν del Gindice² ἐν καρολικόν! Ἄλλὰ πρὸς ἐπίτασιν τῆς δυστυχίας τῶν θυμάτων τούτων τῶν Ἄνδεγαυῶν, τὰ ὅποια εἶχον καταδικασθῆ νὰ ἀποθάνωσι σχεδὸν ἕξ αἰτίας, ἡ ἀπὸ 13 Ἰανουαρίου 1294, εἴκοσι καὶ ὀκτὼ σχεδὸν ἡμέρας μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ Μαμφρέδου, δοθεῖσα παρὰ τοῦ *Καρόλου Β'* διαταγῆ, δι' ἧς ηὔξάνετο ἡ ἡμερησία ἐπιχορήγησις ἐνὸς ἐκάστου εἰς ἐν ταρίον, ποσὸν ἀντιστοιχοῦν πρὸς δύο δραχμὰς χρυσᾶς καὶ δέκα λεπτά, διὰ ταμειακοῦς λόγους δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῆ, ἐχρειάσθη δὲ νὰ δοθῆ, κατόπιν αἰτήσεως τῶν τριῶν υἱῶν, Ἐρρίκου, Φρειδερίκου καὶ Ἄγγελίνου, νέα διαταγῆ ἀπὸ 8 Ἰανουαρίου 1295³, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ Κάρολος Β' ἐντέλλεται νὰ τηρηθῆ κατὰ γράμμα ὅτι εἶχεν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς κρατουμένους ὀρισθῆ παρ' αὐτοῦ.

Ἐκρατοῦντο δ' οἱ νέοι οὗτοι ἐν τῇ εἰρκτῇ οὐχὶ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς συνάγομεν ἐκ διπλώματος τῆς 11 Μαΐου 1298, φέροντες διπλᾶς βαρείας ἀλύσεις εἰς τοὺς πόδας, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ κινηθῶσι⁴, πιθανῶς δὲ καὶ ἄλλας ἀλύσεις εἰς τὰς χεῖρας.

Τὰ κατ' αὐτούς, μετὰ τὰς καρποφόρους ἐρεῦνας τοῦ del Gindice ἐν τοῖς Ἄνδεγαυικοῖς Ἀρχείοις, ἔχουσι διαφωτισθῆ.

Οὕτως ἐν διπλώματι ἀπὸ 18 Ἰουνίου 1295⁵ ὁ Κάρολος Β' γράφει πρὸς τὸν διάδοχον αὐτοῦ *Κάρολον*, βασιλέα τῆς *Ούγγαρίας*, ἀντιβασιλεύοντα ἐν Νεαπόλει, ν' ἀποστείλῃ ἐκ *S. Maria del Monte* πρὸς αὐτόν, εὐρισκό-

¹) Ἐνθ' ἀνωτ. τ. V (1880) σ. 480.

²) Ἐνθ' ἀνωτ. τ. V (1880) σ. 485 ἕξ.

³) Reg. 1294—1295 B, N° 74, fol. 58 t. Ἐκ τοῦ ἐν τῷ Grande Archivio τῆς Νεαπόλεως διασφραζομένου Repertorio τοῦ Σιγισμούνδου Sigola, τ. III, ἀρ. 9, σ. 99, προκύπτει ὅτι περὶ τὸ 1291 ἢ 1292 ὁ Κάρολος Β' εἶχεν ἀυξήσει τὴν ἡμερησίαν ἐπιχορήγησιν ἐκάστου τῶν ἐν *S. Maria del Monte* κρατουμένων εἰς ἐν ταρίον.

⁴) Del Gindice, ἐνθ' ἀνωτ. τ. V (1889) σ. 504.

⁵) Reg. 1294—1295 A, N° 73, fol. 178 t.

μενον μετὰ Βουφατίου τοῦ VIII ἐν τῷ ἐν Anagni φρουρίῳ del Monte τοὺς υἱοὺς τοῦ Μαρφρέδου sub tuta et curiali custodia. Ἵνα ἐξηγήσωμεν τὸ πρᾶγμα, ἃς ἀναλογισθῶμεν τὰ γεγονότα τοῦ ἔτους 1295 καὶ δὴ τοῦ μηνὸς Ἰουνίου. Πρόκειται ἀκριβῶς περὶ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ πάπα συνήφθη ἡ συνθήκη τοῦ Anagni, δι' ἧς ἡ μὲν Γαλλία παρητεῖτο τῶν ἐπὶ τῆς Ἀραγωνίας ἀξιώσεων αὐτῆς, ἡ δ' Ἀραγονία τῶν ἐπὶ τῆς Σικελίας, ἦν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας Ἰάκωβος ὑπεχρεοῦτο ἐν τακτῷ χρόνῳ ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν πάπαν. Οὕτω ἡ περὶ Σικελίας ἔρις ἐφαίνετο λήξασα· μόνα ἀνησυχητικὰ πρόσωπα ἐν προκειμένῳ ἦσαν ὁ τριτότοκος υἱὸς τῆς θυγατρὸς τοῦ Μαρφρέδου Κωνσταντίας Φρειδερίκος, ὁ ὁποῖος ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς τῆς Σικελίας, καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Μαρφρέδου. Τοὺς τελευταίους τούτους εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐπεζήτησεν ὁ πάπας νὰ ἴδῃ, ἵνα ἀντιληφθῇ κατὰ πόσον ἠδύνατο νὰ φοβῆται ἐκ μέρους αὐτῶν ἢ κατὰ πόσον ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ αὐτοὺς πρὸς ἰδίου σκοπούς.

Ἐν τοῖς Ἀνδεγαυϊκοῖς Ἀρχείοις δὲν γίνεται καμμία μνεῖα περὶ ἐκτέλεσεως τῆς διαταγῆς τοῦ Καρόλου, ὁ δὲ del Gindice¹ ἀμφιβάλλει ἂν οἱ υἱοὶ τοῦ Μαρφρέδου ἀπεστάλησαν ποτὲ εἰς Anagni. Ἄλλοι λόγοι καὶ ἄλλαι σκέψεις τοῦ πάπα ἢ τοῦ Καρόλου εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐματαιώσαν τὴν ἀρχικὴν διαταγὴν.

Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1297 ἡ ἀδελφὴ τῶν κρατουμένων Κωνσταντία, ἧς ὁ υἱὸς Φρειδερίκος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχεν ἀνακηρυχθῆ βασιλεὺς Σικελίας, εὕρισκομένη ἐν Ρώμῃ παρὰ τῷ πάπα, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ὁποίου παρεπεδήμει καὶ ὁ Κάρολος Β', ἐμεσίτευσε, φαίνεται, ὑπὲρ βελτιώσεως τῶν ὄρων, ὑφ' οὓς ἐκρατοῦντο οἱ ἀδελφοὶ αὐτῆς. Οὕτω δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ ἔκδοσις τοῦ ἀπὸ 26 Ἀπριλίου 1297 διπλώματος τοῦ Καρόλου Β' πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ροβέρτον, δοῦκα τῆς Καλαβρίας καὶ ἐπίτροπον τοῦ πατρὸς ἐν Νεαπόλει, εἰς ὃν ἐντέλλεται νὰ διατάξῃ τὸν διοικητὴν τοῦ φρουρίου Santa Maria del Monte νὰ ἐλευθερώσῃ παραχρῆμα ἀπὸ τῶν δεσμῶν τοὺς ἀλυσσοδέτους Ἑρρίκον, Φρειδερίκον καὶ Ἀγγελῖνον, υἱοὺς τοῦ Μαρφρέδου, φερόμενος πρὸς αὐτοὺς τοῦ λοιποῦ μετὰ τιμῶν, ὡς προσήκει. Οὐχ ἦττον, προσθέτει, τὰ πρόσωπα ταῦτα πρέπει καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ φρουρῶνται ἐπιμελῶς².

Ἐν τούτοις ἡ τύχη τῶν κρατουμένων δὲν εἶχε βελτιωθῆ κατὰ πολὺ. Τοῦναντίον ἐκινδύνευον αὐτοὶ τε καὶ ὁ υἱὸς τοῦ κόμιστος τῆς Καζέρτας νὰ ἀποθάνωσιν ἐκ πείνης. Εἰς διαταγὴν αὐτοῦ ἀπὸ 11 Μαΐου 1298³ ὁ δοῦξ

¹) Ἐνθ' ἀνωτ. τ. V (1880) σ. 513 ἐξ.

²) Reg. Caroli II, 1297 B, N° 28, fol. 107.

³) Del Gindice, Cod. Diplom. I, σ. 128.

Ροβέρτος γράφει πρὸς τὸν 'Ερρίκον di Ervilla σχετικῶς τὰ ἑξῆς: *Non cedet ad honorem regium de filiis quondam Manfredi, et Corradi, dudum comitis Casertani, si ob alimentorum defectum, quae a te de Curiae mandato debent recipere, fame, peribunt cum eis sufficiet carceris inclusio et maceratio, quam longo tempore sunt perpressi.* Καὶ αὐτὸς ὁ ἕγγονος τοῦ Καρόλου Α' εἶχε συγκινηθῆ διὰ τὰς συμφορὰς τῶν ἐπὶ τριάκοντα καὶ δύο ἔτη κρατουμένων ἤδη υἱῶν τοῦ Μαμφρέδου!

Βραδύτερον, ἀπὸ 25 'Ιουνίου 1299 ὁ Κάρολος Β' ἐντέλλεται ἵνα οἱ υἱοὶ τοῦ Μαμφρέδου ἐλευθερωθῶσι τῆς φυλακῆς καὶ ἀχθῶσι παρ' αὐτῷ εἰς Νεάπολιν¹. Ἡ ἐκ τοῦ φρουρίου del Monte ἔξοδος τῶν κρατουμένων ἐγένετο περὶ τὰ τέλη τοῦ 1299 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1300², τὸ ταξίδιον δὲ τοῦτο, εἰς ὃ πρώτην φορὰν ὑπεβλήθησαν τὰ ἀτυχῆ ταῦτα πλάσματα, ἀνδρωθέντα ἐν τῇ ἀκινήσιᾳ τῶν δεσμῶν, ὑπῆρξεν ὀλέθριον εἰς τὴν ὑγείαν αὐτῶν. Μετὰ τὴν ἀφίξιν εἰς Νεάπολιν ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ παρὰ τὴν πόλιν φρουρίου dell' Ὑονο³.

Μετὰ τὴν ἀλλαγὴν ταύτην τόπου ἐγκαθεύξεως δύο τῶν υἱῶν τοῦ Μαμφρέδου, ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος δὲν ἐπέζησαν πολὺ. Εἰς τῶν ἀδελφῶν ἀναφέρεται ὡς βαρέως ἀσθενῶν ἐν τῷ ἀπὸ 26 'Απριλίου 1297 διπλώματι τοῦ Καρόλου Β', εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι οὗτος εἶναι ἐκ τῶν βραδύτερον, πάντως πρὸ τοῦ 1301, ὑποκυψάντων εἰς τὸν θάνατον ἐν τῷ φρουρίῳ dell' Ὑονο. Ὁπωσδήποτε ἐν ἐγγράφῳ ἀπὸ τοῦ 'Οκτωβρίου τοῦ 1301⁴ γίνεται μνεῖα μόνου τοῦ 'Ερρίκου, ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις διπλώμασιν. Οἱ δύο ἄλλοι ἀδελφοὶ εἶχον προφανῶς ἀποθάνει.

'Εν τούτοις περὶ τοῦ Φρειδερίκου ἐκράτει ἡ φήμη ὅτι δραπετεύσας τῶν φυλακῶν εἶχε καταφύγει εἰς Αἴγυπτον. Ὁ Νικόλαος Speciale⁵ ἱστορεῖ ὅτι, ὅτε ὁ πάπας 'Ιωάννης XXII ἐζήτησε παρὰ τοῦ κόμιτος Ventimiglia πρεσβευτοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Φρειδερίκου, πληροφορίας ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀπογόνους τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Β'. ὁ Ventimiglia ἔβεβαίωσεν αὐτόν, ὅτι ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Μαμφρέδου ὁ Φρειδερίκος per fugae subsidium carcerem Caroli regis evaserat in Aegyptum. Ὡς πρὸς τὸν Φρειδερίκον, ἡ φήμη αὕτη διαδοθεῖσα πιθανώτατα παρὰ

¹) Reg. 1299 A. N° 96, fol. 96. Πβ. del Gindice. Cod. Diplom. I, 123, σημ. 1.

²) Del Gindice. Archiv. stor. τ. V (1880) σ. 525.

³) Πβ. τὸν εἰς τὰ ἀπολεσθέντα Reg. 1299—1300, fol. 129 ἀναφερόμενον Sigola, ἐν τῷ Repertorio αὐτοῦ τ. 3, ἀρ. 9, σ. 157.

⁴) Reg. 1300—1301 A, N° 119, fol. 186.

⁵) Historia Sic., παρὰ del Gindice, Archiv. stor. τ. V (1880) σ. 528.

τῶν γιβελλίνων, δὲν εἶναι ἡ μόνη. Κατὰ τὸ 1309 ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ 'Εδουάρδου II, βασιλέως τῆς 'Αγγλίας, ἄτομον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Φρειδερίκου, υἱοῦ τοῦ Μαμφρέδου, ὅπερ ἐσκόπει νὰ μεταβῆ εἰς Γαλίαν πρὸς συνάντησιν τοῦ πάπα¹.

Ὅπως δὴποτε, ἐν ἐγγράφοις τῶν 'Ανδεγαυϊκῶν 'Αρχείων μετὰ τὸ 1301 ἀναφέρεται μόνος ὁ 'Ερρίκος. Ὅτι μόνος οὗτος ἐπέζησε συνάγεται καὶ ἐκ τῶν παρὰ Villani², ὁ ὁποῖος ποιεῖται λόγον περὶ ἑνὸς τῶν υἱῶν τοῦ Μαμφρέδου ὡς διαμείναντος ἐπὶ μακρὸν ἐν τῷ φρουρίῳ dell'Uono καὶ τελευτήσαντος ἐν αὐτῷ τὸν βίον ἀθλίως, ἀφοῦ πρότερον ἐκ τῆς δυστυχίας καὶ τοῦ γήρατος κατέστη τυφλός. Τοῦ 'Ερρίκου, μετὰ τὸ 1301, γίνεται μνεία ἐν μακροῖς σειρᾷ ἐγγράφων τοῦ Grande Archivio τῆς Νεαπόλεως ἐξιχνουμένων μέχρι τοῦ 1318³. Ἐξ αὐτῶν μανθάνομεν λεπτομερείας τινὰς περὶ τοῦ βίου τοῦ πρωτοτόκου τῆς 'Ελένης, ὅτι π.χ. τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ ἀντηλλάσσοντο μὲ καινουργῆ ἀνὰ τρία ἢ τέσσαρα ἔτη καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ὅμως ἐπεβάρυνε τὴν δυστυχίαν τοῦ δυστήνου ἀνδρὸς ἦτο ἡ ἀπὸ 16ης 'Ιουλίου 1309 ἐπιδειχθεῖσα πρὸς αὐτὸν σκληρότης τοῦ νέου βασιλέως Ροβέρτου περιορίσαντος τὴν ἡμερησίαν ἐπιχορήγησιν τοῦ 'Ερρίκου ἀπὸ ταρίου εἰς καρολικόν! ⁴. Ἐν τούτοις, παρὰ τὰς στέρησεις ταύτας, ἔζησεν οὗτος ἐπὶ ἑννέα ἀκόμη ἔτη. Τελευταία μνεία αὐτοῦ γίνεται ἐν ἐγγράφῳ⁵, ἐξ οὗ μανθάνομεν ὅτι οὗτος ἀπέθανε τὴν 31 'Οκτωβρίου 1318, ἐν ἡλικίᾳ 56 ἐτῶν καὶ 6 μηνῶν. Γεννηθεὶς ἐν Νεαπόλει, ἐν τῷ πολυτελεῖ καὶ τερπνῷ ἀνακτόρῳ τοῦ Castel dell'Uono, ὅπου κατὰ τὸ 1262 διέμενον ὁ Μαμφρέδος μετὰ τῆς 'Ελένης, ἀπέθανεν ἔρημος πάντων εἰς τὴν εἰρκτὴν τοῦ αὐτοῦ φρουρίου. Ὁ μόνος ἐπιζῶν τῶν ἐγγόνων τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Β' καὶ τοῦ δεσπότη τῆς 'Ηπείρου Μιχαὴλ Β', ὕστατον μέλος τῆς τραγικῆς οἰκογενείας, εἶχεν ἐκλίπει.

¹) Champollion Figeac, *Lettres des Rois*. τ. II. σ. 36.

²) Βιβλ. 7, κεφ. 41.

³) Βλ. τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἢ περίληψιν αὐτῶν παρὰ del Giudice, *Archiv. stor.* τ. V (1880), σ. 532, σημ. 2 ἐξ.

⁴) Βλ. del Giudice, ἐν ὄ' ἄνωτ. τ. V (1880) σ. 532, σημ. 2. ἐξ.

⁵) Reg. 1318 B, N° 216, fol. 150.

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ*

Υ Π Ο

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐφόρου Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων

II. ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης μελέτης εἶπομεν, τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς πόλεως Ἰωαννίνων εἶναι πάντα ἐπεσκευασμένα ἢ καὶ νεώτερα, ὥστε δὲν δύνανται ν' ἀπασχολήσωσιν ἡμᾶς ἐνταῦθα. Οὐχ ἦττον ἐν τῇ πόλει ἄξια μελέτης εἶναι ἀφ' ἑνὸς τὸ Κάστρον καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰ τουρκικὰ οἰκοδομήματα.

Α' Τὸ Κάστρον.

Τὸ Κάστρον Ἰωαννίνων κεῖται εἰς τὸ ΒΑ μέρος τῆς πόλεως καὶ κατέχει κυρίως τὴν ἐν τῇ λίμνῃ εἰσχωροῦσαν βραχίωδη προεξοχὴν.

Τὰ δύο ὑψηλότερα αὐτοῦ σημεῖα, τὰ ἀποτελοῦντα τὴν κυρίως ἀκρόπολιν, εἶναι οἱ πρὸς τὴν λίμνην ἀπόκρημνοι βράχοι, ἐφ' ὧν νῦν ἐγείρονται τὰ τεμένη Ἀσλάν - Πασᾶ καὶ Φατιέ.

Ἐν τῇ νῦν αὐτῶν μορφῇ τὰ τείχη τοῦ Κάστρου ἀνάγονται κυρίως εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Τοῦτο πλὴν τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς αὐτῶν μαρτυρεῖ καὶ μακρὰ ἔμμετρος ἐπιγραφὴ κεχαραγμένη ἐπὶ μιᾶς τῶν πυλῶν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καὶ ὁμιλοῦσα περὶ μεγάλης ἐπισκευῆς, ἴσως καὶ ἐκ βάθρων ἀνακαινίσεως, γενομένης κατὰ τὸ ἔτος 1815¹.

Κατὰ τὴν ἀνακαινίσιν ὅμως ταύτην φαίνεται, ὅτι διετηρήθησαν πολλὰ τμήματα τοῦ παλαιότερου τείχους ἐπενδυθέντα ἀπλῶς ἐξωτερικῶς χάριν ἐνισχύσεως, ὡς τοῦτο διακρίνεται εἰς πολλὰ σημεῖα. Εἷς τινὰ μάλιστα μέρη, ἰδίᾳ τοῦ περὶ τὴν κυρίως ἀκρόπολιν περιβόλου, ὅπου τὸ Τζαμίον Ἀσλάν - Πασᾶ, τὰ παλαιότερα τείχη εἶναι λίαν εὐδιάκριτα ἀνατολικῶς δὲ τοῦ Τζαμίου διακρίνεται καὶ πύλη ἀνήκουσα, ὡς δύναται τις τουλάχιστον νὰ συναγάγῃ ἐκ τῆς κατασκευῆς αὐτῆς, εἰς τοὺς χρόνους πιθανῶς τῶν Δεσποτῶν.

*; Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγ. τεύχους σ. 133—147.

¹) Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἀ. Φιλαδέλφους ἐν ΠΑΕ 1914 239 κ. ἐ.

Ὅτι κατὰ τοὺς πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως χρόνους ἐντὸς τοῦ Κάστρου ὑπῆρχον πολλαὶ ἐκκλησίαι τοῦτο εἶναι αὐτονόητον. Γνωρίζομεν ἄλλως τε, ὅτι πολλαὶ αὐτῶν διετηροῦντο μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1612 ἀποδιώξεως τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τοῦ Κάστρου συνεπεία τῆς ἀνταρσίας Διονυσίου τοῦ Σκυλλοσόφου. Ὅτι ὅμως τὰ νῦν ἐν τῷ Κάστρῳ Τζαμία δὲν εἶναι μετασκευὴ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, διότι καὶ τὸ σχέδιον καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν Τζαμιῶν τούτων δεικνύουσι, ὅτι ταῦτα ἀνηγέρθησαν ἐκ θεμελίων ὑπὸ τῶν Τούρκων διὰ τὴν χρῆσιν ταύτην.

Ὡς πιθανώτερον δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι τὰ Τζαμία ταῦτα ἐκτίσθησαν ἐπὶ τῶν θέσεων, ὅπου ἄλλοτε ὑπῆρχον χριστιανικοὶ Ναοὶ κατεδαφισθέντες μετὰ τὸ ἔτος 1612.

Μεταξὺ τῶν ἐν τῷ Κάστρῳ ἀναφερομένων ἐκκλησιῶν σπουδαιότερα φαίνεται ὅτι ἦτο ἡ τοῦ Παντοκράτορος, ἡ καὶ ὡς Μητρόπολις φερομένη. Πληροφορίας τινὰς περὶ ταύτης παρέχει εἰς ἡμᾶς χειρόγραφος διήγησις ὀφειλομένη, ὡς πιστεύεται, εἰς τὸν διδάσκαλον Κοσμᾶν Μπαλάνον¹. Κατὰ ταύτην ὁ Ἄλῃ Πασᾶς κρημνίζων οἰκίας τινὰς ἐν τῷ Κάστρῳ εὔρε τὰ ἔρηπια ἐκκλησίας ἐν οἷς καὶ τὸν τάφον τοῦ Δεσπότη Θωμᾶ Πρελιούμποβιτς τοῦ συζύγου τῆς Μαρίας Παλαιολογίνας τοῦ δολοφονηθέντος κατὰ τὸ ἔτος 1384². Ὁ συγγραφεὺς τῆς διηγήσεως ταύτης ἀναφέρει καὶ τὸ διὰ πλίνθων ἐκτισμένον ὑψηλὸν κωδωνοστάσιον τοῦ Ναοῦ τὸ κατεδαφισθὲν ὑπὸ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ. Ἐκ τῆς μαρτυρίας τῆς διηγήσεως, ὅτι τὰ θεμέλια τοῦ Ναοῦ εὑρίσκοντο εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ὁ Ἄλῃς ἔκτισε τὸ Σαράγιόν του, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἔκειτο κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς ἀκροπόλεως.

Β' Τὰ τουρκικὰ μνημεῖα.

1. Τζαμία.

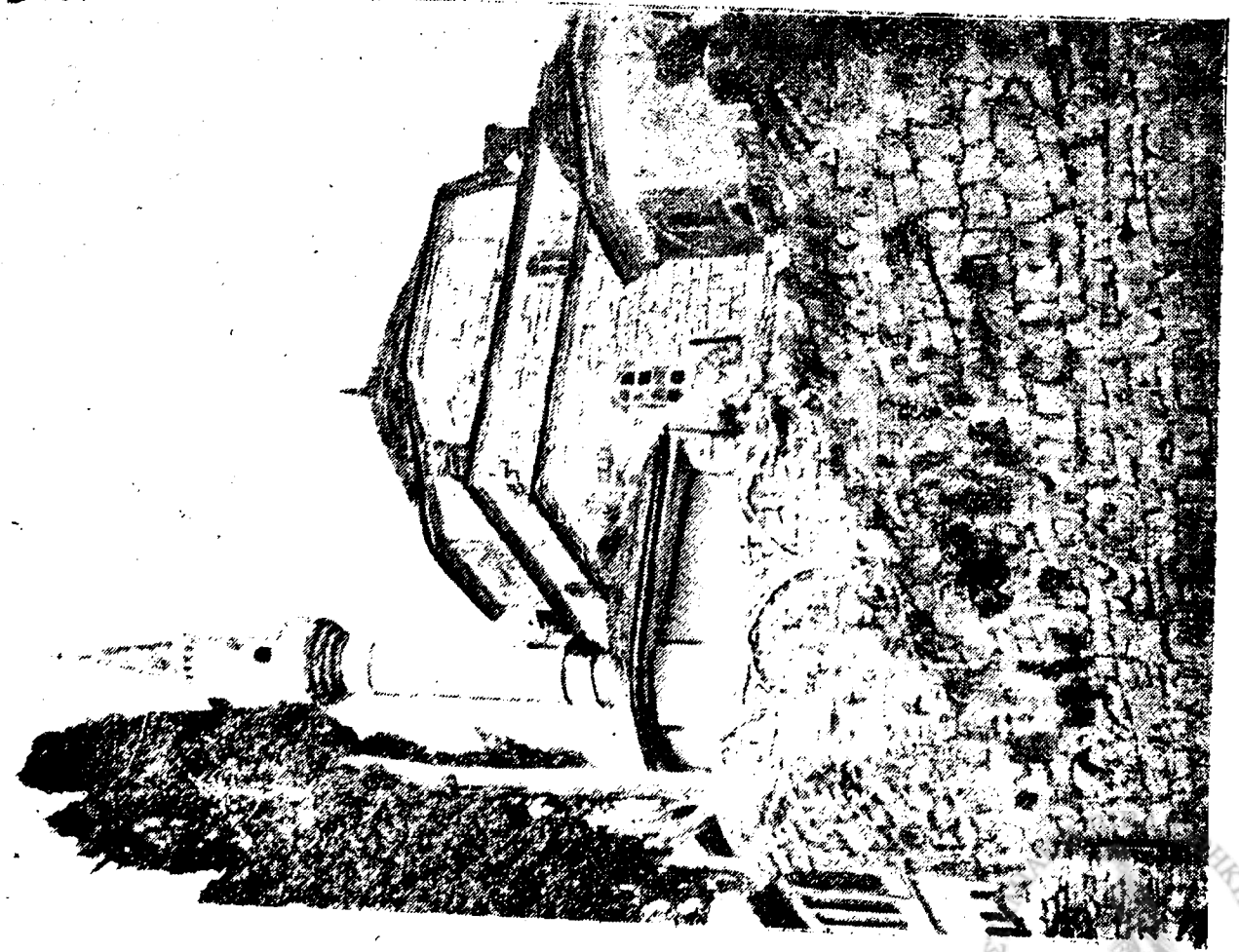
Τὰ ἐν τῇ πόλει καὶ τῷ Κάστρῳ τουρκικὰ τεμένη εἶναι πολυάριθμα ἀλλ' ὄχι πάντα ἐξαιρετικῆς σημασίας³.

Σπουδαιότερον πάντων τούτων δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ ἐπὶ τοῦ δυ-

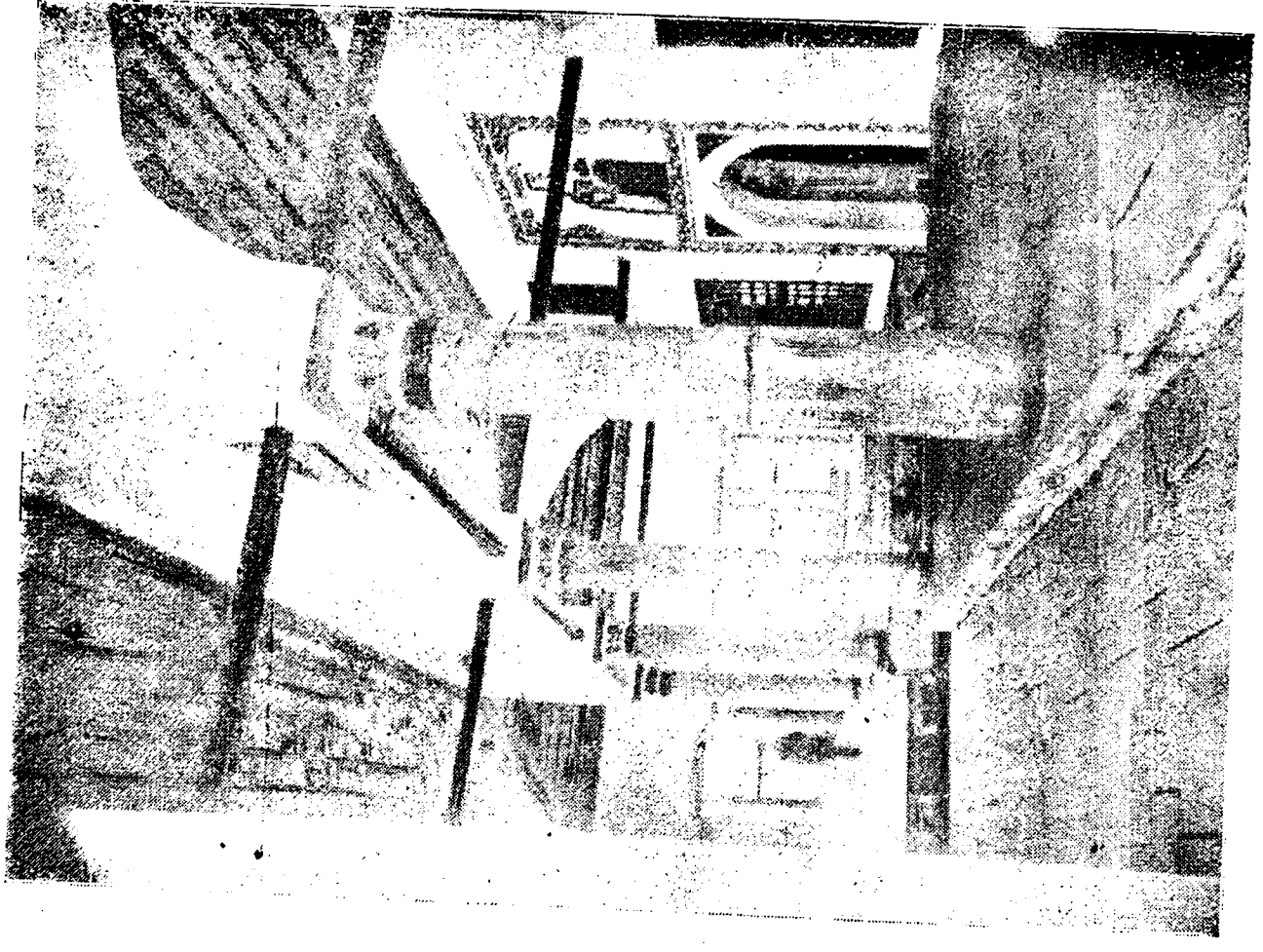
¹) Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐν Ἰωαννίνοις ἐκδιδομένῃ ἡμερησίῳ «Ἐλευθερία» Ἔτος Β' 1924 Ἀρ. φύλλ. 37, 38, 41.

²) Περὶ τούτου βλ. *Βέην* ἐν Α Ε 1911 182 κ. ἑ.

³) Κατάλογον αὐτῶν μετὰ πολλῶν πληροφοριῶν παρέχει ὁ *Λαμπρῖδης* ἐνθ' ἄν. 73 κ. ἑ. Περὶ τῶν Τζαμιῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν σχετικῶν πρὸς αὐτὰ παραδόσεων ἔγραψεν ὁ κ. Κ. Καζαντζῆς εἰς σειρὰν φύλλων τῆς ἐν Ἰωαννίνοις ἐκδιδομένης ἡμερηίδος «Ἡπειρος», εἰς ταῦτα δὲ προσέθηκάν τινα ὁ κ. Ἀραβατινὸς καὶ ὁ Μ. Πρωτοσύγγελος Ἀθηναγόρας βλ. Ἐφημ. «Ἡπειρος» 1924 30 Ἰουλίου, 8, 20, 24, 27 Αὐγούστου, 3 5, 7, 26, 28 Σεπτεμβρίου 1, 3, 8, 12, 17, 19 Ὀκτωβρίου.

Εἰκ. 20. Τζαμίον Ἀσλάν—Πασᾶ.

Εἰκ. 21. Πορόσιον τοῦ Τζαμίον Ἀσλάν—Πασᾶ.

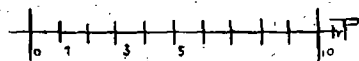
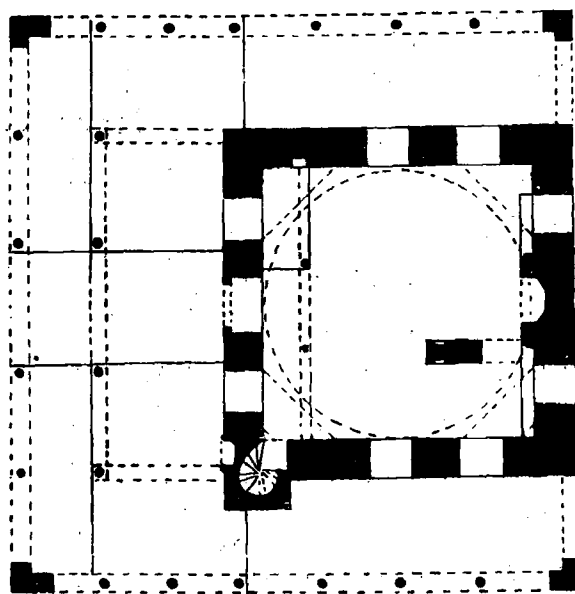
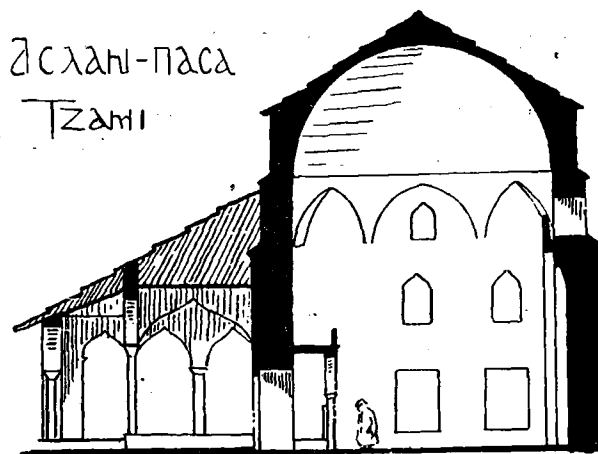
τικοῦ σκοπέλου τοῦ Κάστρου ὑψούμενον Ἀσλάν-Πασᾶ Τζαμί ἀνεγερθέν, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐπὶ τῆς θέσεως ὅπου ἄλλοτε ἡ Μονὴ τοῦ Προδρόμου. Τοῦτο ἐκτίσθη, συμφώνως πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν ἐπιγραφὴν, κατὰ τὸ ἔτος 1619. (Εἰκ. 20. ἐν τῷ Πίν. 5')

Ἐν κατόψει (Εἰκ. 22.) τὸ οἰκοδόμημα παρουσιάζει τετράγωνον αἶθουσαν στεγαζομένην ὑπὸ τρούλλου, ὅστις βαίνει ἐπὶ τῶν τεσσάρων αὐτῆς πλευρῶν καὶ ἐπὶ ἰσαριθμῶν γωνιαίων κογχῶν (*trompes*).

Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν φέρει πρόστοον στηριζόμενον ἐπὶ τεσσάρων κίονων, τὸ ὅλον δὲ οἰκοδόμημα περιβάλλει κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευρὰς βορείαν, δυτικὴν καὶ νοτιάν, ἀνοικτὴ στοὰ στηριζομένη ἐπὶ κίονων. (Εἰκ. 21. ἐν τῷ Πίν. 5')

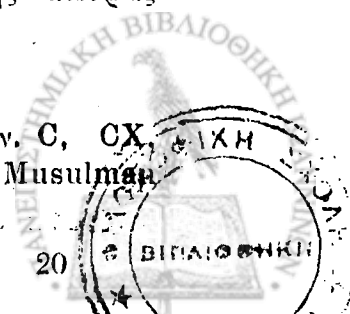
Ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικὴ λεπτομέρεια τοῦ μνημείου τούτου εἶναι αἱ μικραὶ τοξοταὶ ἀντηρίδες αἱ εὐρισκόμεναι ἐπὶ τοῦ τρούλλου καὶ δὴ ἐπὶ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ τῶν ἀντιστοιχοῦσῶν πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς γωνιαίας κόγχας. (Προβ. εἰκ. 20. ἐν Πίν. 5')

Ἡ μικρὰ αὕτη λεπτομέρεια φαίνεται σχετιζομένη πρὸς τὴν μουσουλμανικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ἀπαντᾷ εἰς σειρὰν Τζαμιῶν (Σουλτὰν Βαγιαζήτ, Σουλεϊμανιέ, Σουλτὰν Ἀχμέτ Α', Νουρ-ἰ—Ὄσμανιέ, Σέλιμιέ, Κιλίτς—Ἀλῆ Πασᾶ, Λαλελί Τζαμι κ.ά.). Ἡ ταύτην εὐρισκόμεν καὶ εἰς τὸ Τζαμί τῆς Πρεβέζης, τὸ ὁποῖον ἄλλως φαίνεται ἀντίγραφον κατὰ τι ἀπλοποιημένον (ἐλλείπει τὸ πρὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς πρόστοον) τοῦ Τζαμιῦ Ἀσλάν-Πασᾶ.

Εἰκ. 22. Τζαμίον Ἀσλάν—Πασᾶ.

1) Προβ. *Gurlitt* Die Baukunst Konstantinopels, Berlin 1912 Πιν. C, CX, CLIII, CXCII, CCII καὶ προχείρως *Saladin—Migeon* Manuel d' art Musulman Paris 1907 I εἰκ. 371, 374, 384, 395.

Τὰ λοιπὰ Τζαμιὰ τῶν Ἰωαννίνων ἀκολουθοῦσι τὸν τύπον περίπου τοῦ Τζαμιῦ Ἀσλάν-Πασᾶ παραλείποντα μόνον κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν γύρω ἀνοικτὴν στοάν.

2. Ἔτερα τουρκικὰ οἰκοδομήματα.

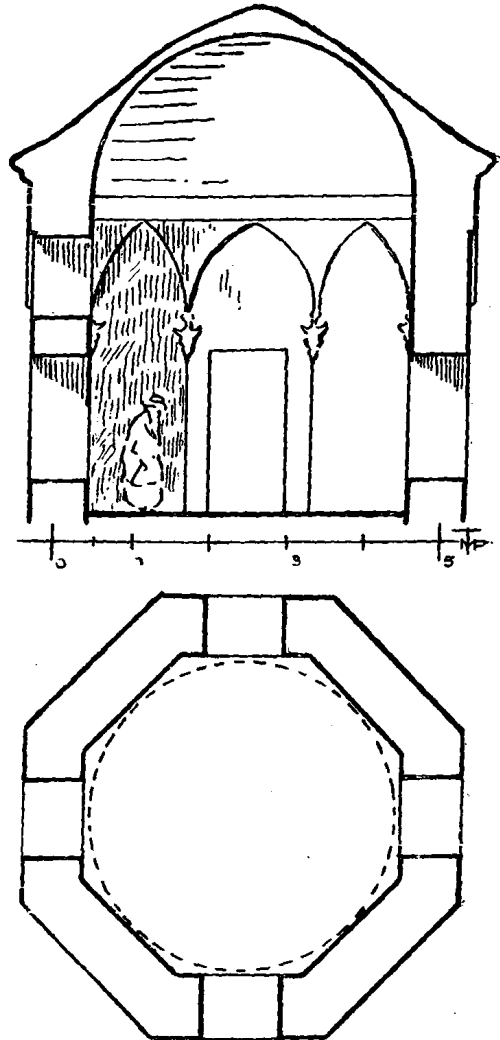
Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ τεμένου Ἀσλάν-Πασᾶ πλὴν τοῦ Τζαμιῦ ὑπάρχουσι πολλοὶ τάφοι ὡς καὶ ἕτερα τινὰ κτίσματα ἀνήκοντα εἰς τὸν ἐκεῖ ὑπάρχοντα Μενδρεσέν.

Οἱ Τάφοι. Ἐξαιρουμένων τῶν ἀπλῶν τάφων οἵτινες ἀποτελοῦνται ἐκ τετραγώνου κτιστῆς σαρκοφάγου καὶ ὀρθίων πλακῶν φερουσῶν ἀνάγλυφα κοσμήματα καὶ ἐπιγραφάς, ἄξια μελέτης εἶναι ὀκτάπλευρά τινα οἰκοδομήματα περικλείοντα τὰς σοροὺς ἐπισήμων νεκρῶν (Τουρμπέδες).

Τούτων περισσότερον ἀξιόλογος εἶναι ὁ Τουμπές ὁ εὕρισκόμενος ὀπισθεν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Τζαμιῦ καὶ ἀνήκων πιθανῶς εἰς τὸν ἰδρυτὴν αὐτοῦ. (Βλ. καὶ Εἰκ. 20. ἐν Πιν. 5'.)

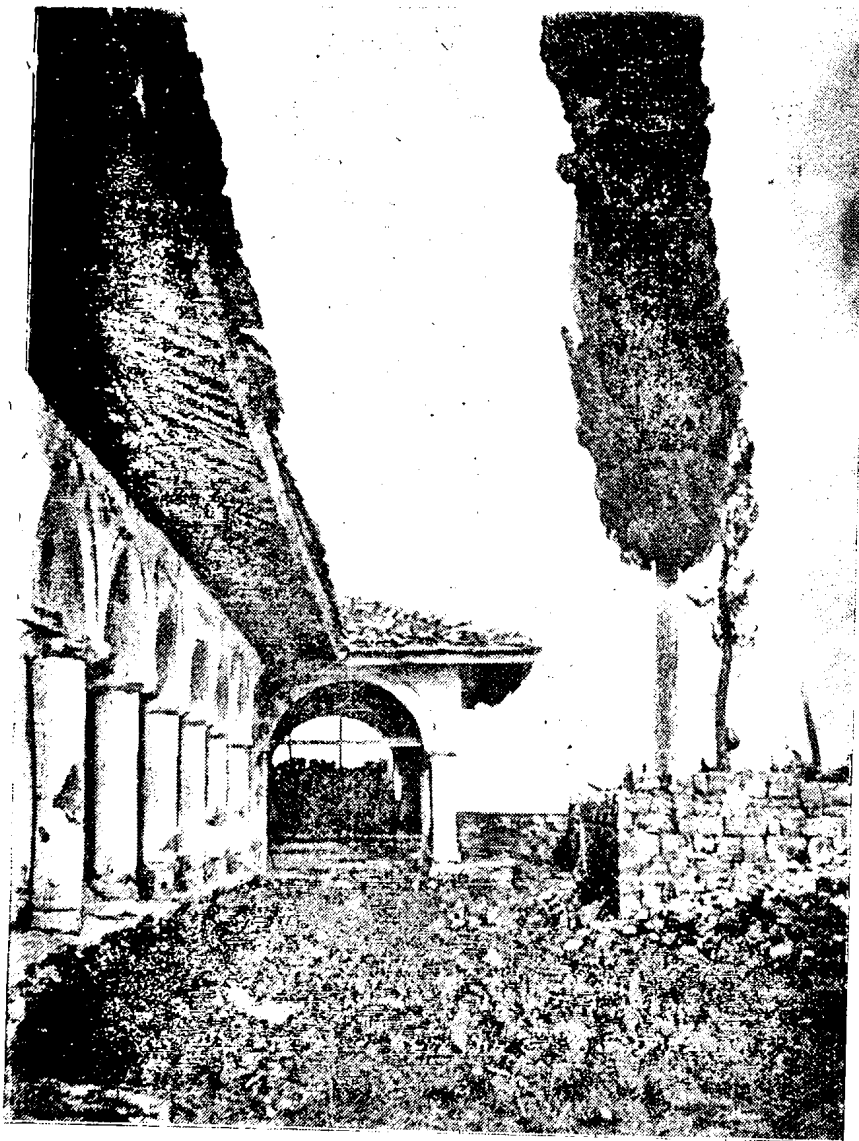
Τὸ μνημεῖον εἶναι ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ὀκτάπλευρον καὶ καλύπτεται ὑπὸ ἡμισφαιρικοῦ θόλου ἔχοντος ἐξωτερικῶς μορφήν κωνοειδοῦς στέγης. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ὀκταγωνικοῦ μέρους τοῦ οἰκοδομήματος εἰς τὴν κυκλικὴν βάσιν τοῦ θόλου γίνεται δι' ὀκτῶ λίαν ἀβαθῶν ὀξυκορύφων τυφλῶν τόξων, ἅτινα ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐξωτερικῶς (Εἰκ. 23.) Τὸ ἐσωτερικὸν τέλος τοῦ θόλου φέρει γραπτὸν κόσμημα ἐξαιρετικῆς λεπτότητος καὶ τέχνης.

Τὸ ὀκτάπλευρον τοῦτο σχῆμα τῶν ὑπὸ μελέτην Τουρμπέδων εἶναι συνέχεια παλαιοτάτου τοιοῦτου τύπου, ὃν ἀπαντῶμεν ἐν Μ. Ἀσίᾳ ¹ καὶ

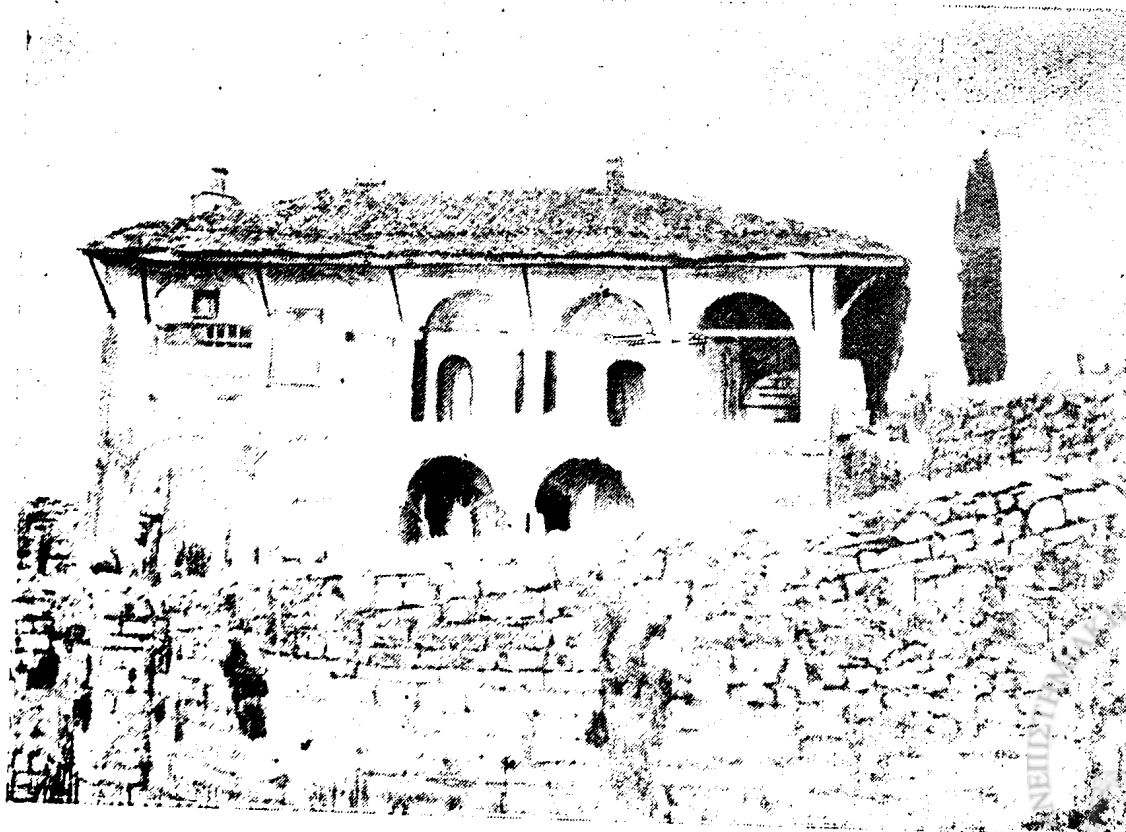

Εἰκ. 23. Τουρκικὸς τάφος (Τουρμπές) παρὰ τὸ Τζαμιὸν Ἀσλάν-Πασᾶ.

¹) Sarre—Herzfeld *Archäologische Reise im Euphrat—und Tigrisgebiet* Berlin 1911—19 II 173 εἰκ. 204, 233 εἰκ. 243, 322 εἰκ. 301. Wilde Brussa Berlin 1909 59 κ. ε. Wulzinger *Drei Bektaschi—klöster Phrygiens* Berlin 1913 27 κ. ε. 64 κ. ε.

Εικ. 24. Στοά του Μενδρεσέ 'Ασλάν—Πασᾶ

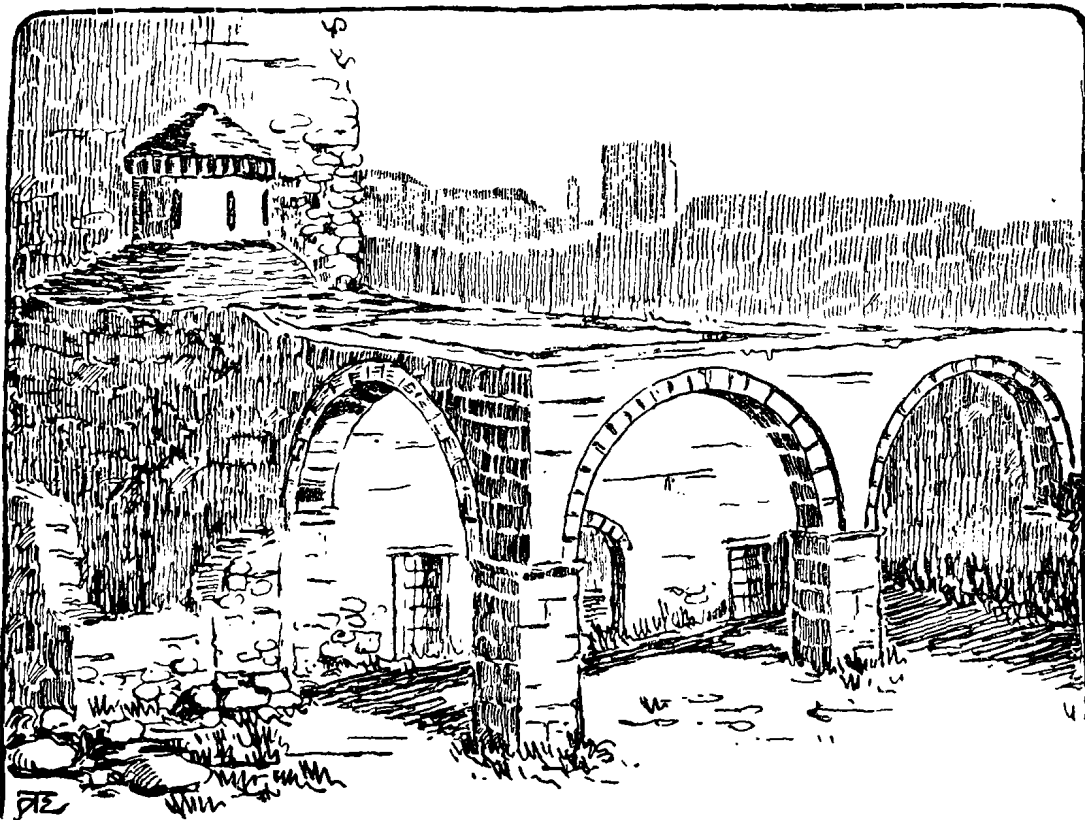
Εικ. 25. Κελλά του Μενδρεσέ 'Ασλάν—Πασᾶ,

ἐκ ταύτης διὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ¹ εἰς πάσας τὰς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτηθείσας χώρας.

Τὰ οἰκήματα τοῦ Μενδρεσέ.

Αἱ κατοικίαι τῶν τροφίμων καὶ τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἱεροσπουδαστηρίου ἀποτελοῦνται ἐκ σειρᾶς μικρῶν δωματίων μετ' ἐπιπέδου ξυλίνης ὀροφῆς (ταβανίου) καὶ ἔχουσι πρὸ αὐτῶν ὑπόστεγον στηριζόμε-

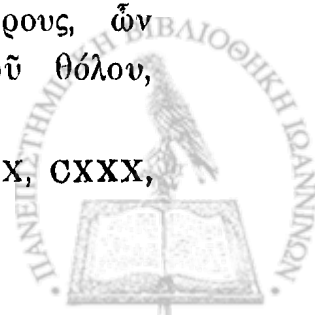
Εἰκ. 26. Ἐστία τοῦ Μενδρεσέ Ἀσλάν—Πασᾶ.

νον ἐπὶ λιθίνων κίονων καὶ τόξων. Μεγαλύτερα καὶ περισσότερον κεκοσμημένη εἶναι ἡ αἴθουσα ὑποδοχῆς, τῆς ὁποίας τὸ πρόστοον ἔξέχει πολὺ περισσότερον τῆς λοιπῆς στοῦς (*Εἰκ. 24,25. ἐν Πίν. Ζ'.*)

Ἡ Ἐστία τοῦ Μενδρεσέ εἶναι ἀξία λόγου διὰ τὴν μορφήν αὐτῆς. (*Εἰκ. 26.*)

Ἀποτελεῖται αὕτη ἐκ μεγάλου τετραγώνου οἰκοδομήματος ἔχοντος πρόστοον ἀνοικτόν. Τὸ κυρίως οἰκοδόμημα διαιρεῖται εἰς δύο ἐπιμήκη διαμερίσματα παράλληλα πρὸς τὸ πρόστοον. Ἐκ τούτων τὸ ἐσώτερον χωρίζεται διὰ μεγάλου τόξου ἐγκαρσίου εἰς δύο τετραγώνους χώρους, ὧν ὁ εἰς ἀποτελεῖ τὴν κυρίως ἐστίαν καὶ στεγάζεται δι' ἡμισφαιρικοῦ θόλου,

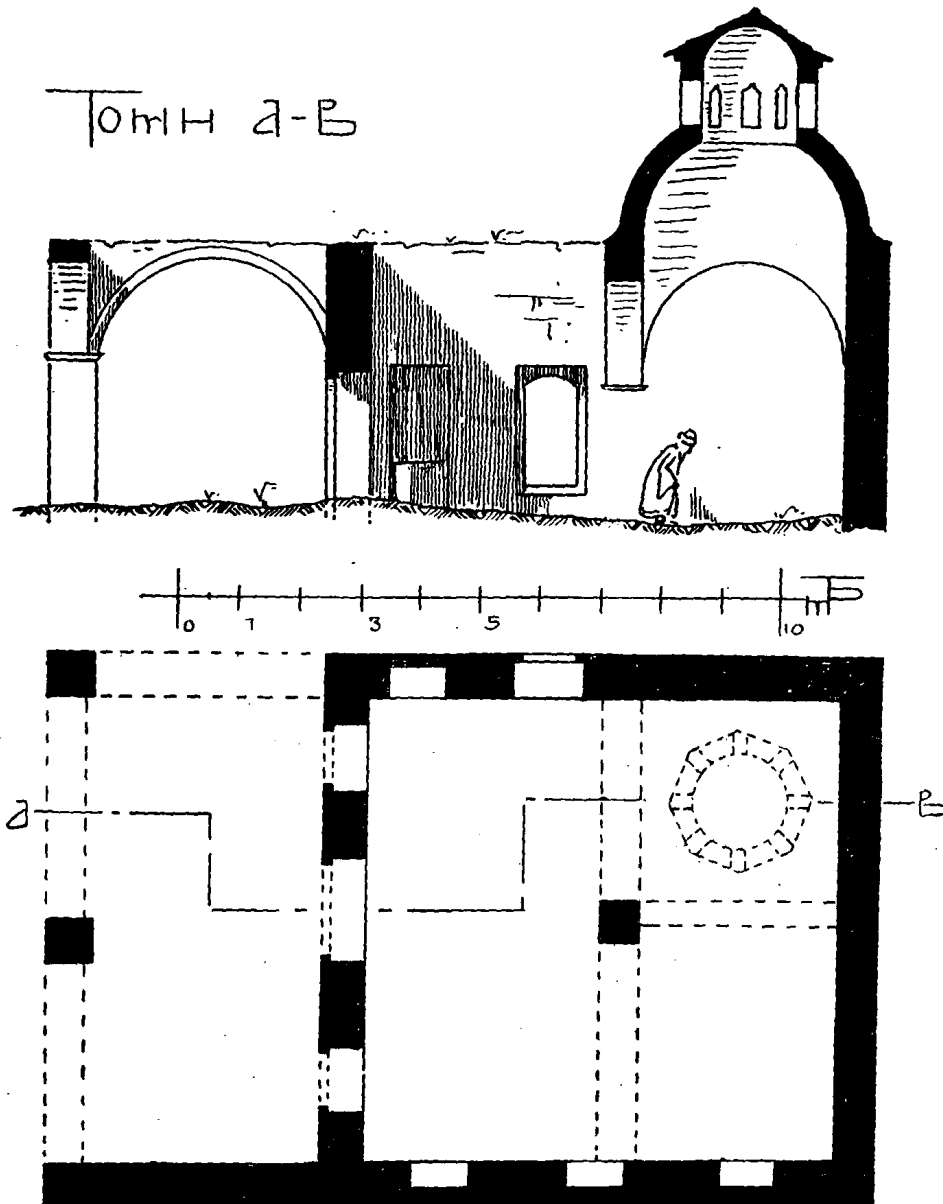
¹) *Gurlitt* ἐνθ. ἀν. Πιν. XC, C, CV, CVII, CXIV—VI, CXXVI, CXXIX, CXXX, CLVII.

ὅστις εἰς τὴν κορυφὴν φέρει πολυγωνικὴν καπνοδόχον. (Εἰκ. 27).

Ἡ μορφή, ἣν παρέχει εἰς ἡμᾶς ἡ Ἐστία αὕτη, εἶναι ἀρκοῦντως ἰδιόρρυθμος κυρίως ὡς πρὸς τὴν τοποθέτησιν τοῦ διαμερίσματος, ὅπου τὸ πῦρ καὶ ἡ καπνοδόχος.

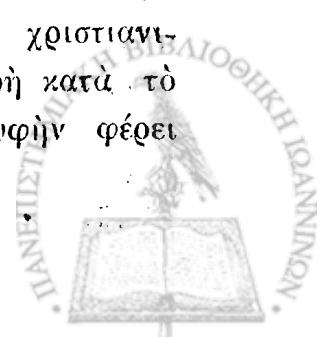
Εἰς τὴν περίφημον Τουρκικὴν Μονὴν τῶν Μπεκτασήδων ἐν Σείντι

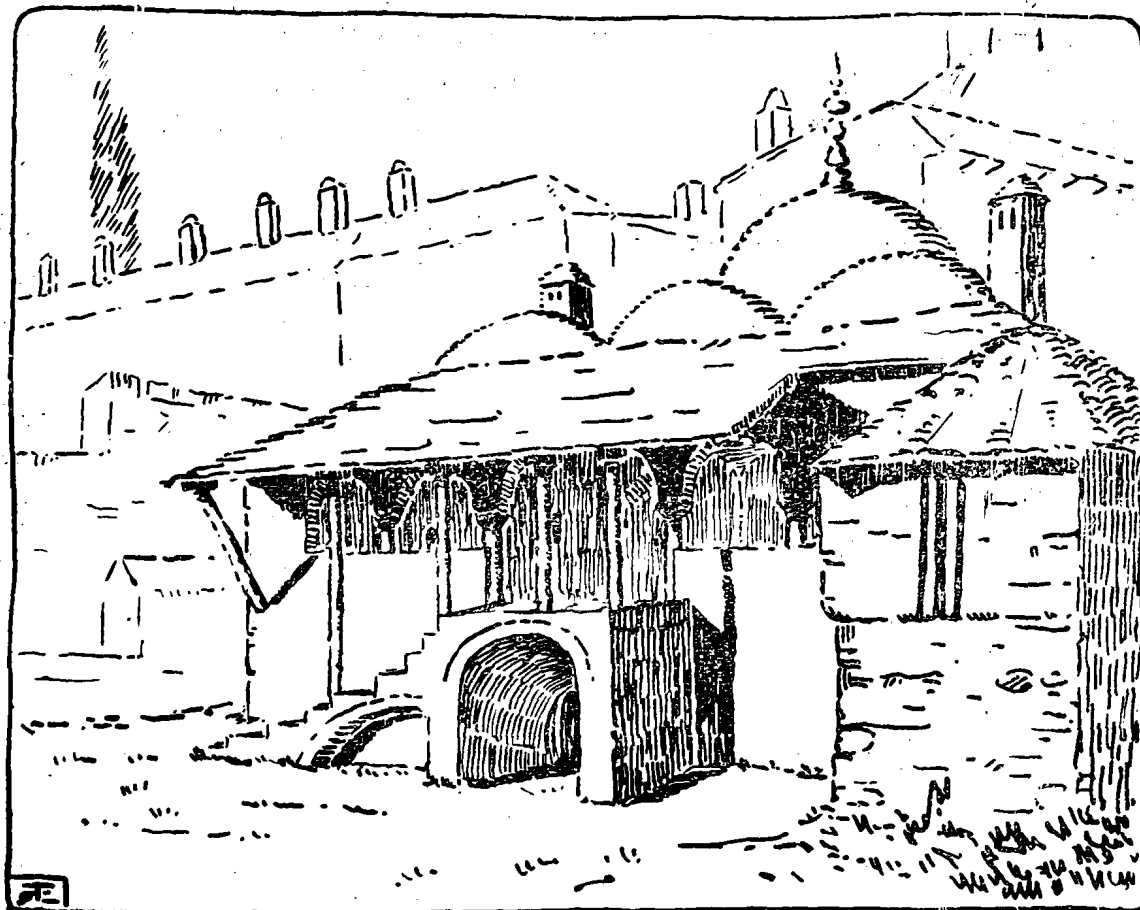
Εἰκ. 27. Ἐστία τοῦ Μενδρεσέ Ἀσλάν - Πασᾶ. Κάτοπις καὶ τομή.

Γαζῆ τῆς Μ. Ἀσίας αἱ μεγάλαὶ Ἐστίαὶ ἀποτελοῦνται ἐκ τετραγώνου χώρου στεγαζομένου ὑπὸ ἡμισφαιρικοῦ θόλου, ὅστις ἐδράζεται ἐπὶ τῶν τεσσάρων τοίχων διὰ γωνιαίων κογχῶν.¹ Ἐπίσης αἱ Ἐστίαὶ τῶν χριστιανικῶν μοναστηρίων ἔχουσι μορφήν ἀνάλογον, τετράγωνον δηλαδή κατὰ τὸ πλεῖστον χωρὸν στεγαζόμενον ὑπὸ τρούλλου, ὅστις εἰς τὴν κορυφὴν φέρει

¹) *Wulzinger* ἐνθ. ἀν. 37 κ. ε. καὶ Πιν. I—II.

ὕψηλὴν καπνοδόχον ¹. Εἰς τὴν ὑπὸ μελέτην ὁμῶς Ἐστίαν τοῦ Μενδρεσέ Ἀσλάν—Πασᾶ ὁ τροῦλλος μετὰ τῆς καπνοδόχου ἀντὶ ν' ἀποτελῆ τὸ κέντρον τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, ὅπως εἰς τὰ μνημονευθέντα τουρκικὰ καὶ χριστιανικὰ παραδείγματα, ἔχει περιορισθῆ εἰς μίαν γωνίαν τοῦ ὅλου κτι-

Εἰκ. 28. Τουρκικὴ Βιβλιοθήκη παρὰ τὸν Μενδρεσέν Ἀσλάν—Πασᾶ.

ρίου, τοῦ ὁποίου τὰ ἄλλα διαμερίσματα φαίνεται, ὅτι ἐστεγαζόντο δι' ἐπικλινούσας ξυλίνης στέγης.

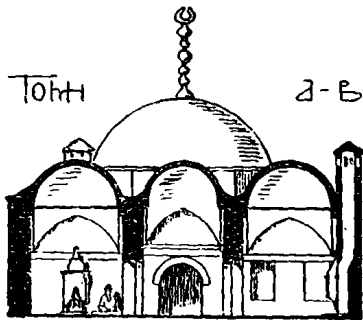
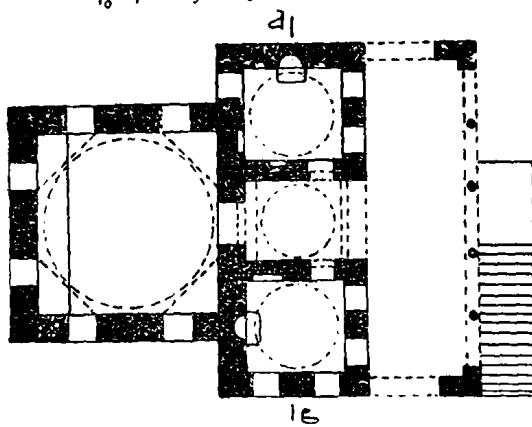
Ἡ Βιβλιοθήκη.

Ἐξάρτημα καὶ αὕτη τοῦ Μενδρεσέ κεῖται ἐκτὸς τοῦ περιβόλου αὐτοῦ καὶ εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ ἀπόστασιν. Τὸ κτίριον τοῦτο εἶναι ἄξιον σπουδῆς ἰδιαίτερας, διότι ἀρχικῶς ἐκτίσθη διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ εἶναι γνωστὸν πόσον σπάνια εἶναι τὰ διὰ τοιαύτας χρήσεις οἰκοδομήματα. (Εἰκ. 28.)

¹) Romstorfer ἐν Zeitschrift für Geschichte der Architektur VII 1914—19 47 κ. ἔ. Choisy L'art de bâtir chez les Byzantins Paris 1884 Πιν. XII, Πρβλ. καὶ τὴν ἀνάλογον Ἐστίαν τοῦ ἀνακτόρου Cetatuiia ἐν Ρουμανίᾳ παρὰ Jorga—Bals L'art Roumain Paris 1922 176.

Αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλης τετραγώνου αἰθούσης στεγαζομένης ὑπὸ τρούλλου βαίνοντος ἐπὶ τῶν τεσσάρων τοίχων δι' ἰσοαρίθμων γωνιαίων κογχῶν. Πρὸ τῆς αἰθούσης ταύτης εὐρίσκεται τετράγωνος διάδρομος στε-

Εἰκ. 29. Τουρκικὴ Βιβλιοθήκη.
Κάτοψις καὶ τομαί.

γαζόμενος ὑπὸ ἡμισφαιρικῆς ὀροφῆς καὶ ἔχων ἑκατέρωθεν δύο μικρὰ δωμάτια στεγαζόμενα ὁμοίως ὑπὸ ἡμισφαιρικῶν ὀροφῶν καὶ φέροντα ἀνὰ μίαν ἐστίαν. Τὸ ὅλον οἰκοδόμημα φέρει πρόστοον ἀνοικτὸν μετὰ τόξων καὶ κίωνων (Εἰκ. 29.)

Ἡ ἐξωτερικὴ μορφή τοῦ οἰκοδομήματος τούτου διδὲν ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι πρόκειται περὶ Τζαμίου. Ἐν τούτοις ἡ ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν διεύθυνσις αὐτοῦ καὶ ἡ ἔλλειψις κόγχης (mihrab) πείθουσι, ὅτι δι' ἄλλην χρῆσιν τοῦτο ἐκτίσθη, ἀλλὰ ἐν τῇ οἰκοδομῇ αὐτοῦ ἐφημερόσθη ὁ ἴδιος ἀρχιτεκτονικὸς τύπος ὁ ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων χρησιμοποιούμενος δι' οἰκοδομήματα πάσης φύσεως, εἴτε Τζαμιά, εἴτε Ἐστία, ἢ θελεν ἦσθαι ταῦτα. Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη περιέκλειεν ἄλλοτε μέγαν ἀριθμὸν χειρογράφων καὶ ἐντύπων βιβλίων.

Τουρκικὸν Λουτρόν.

Παρὰ τὴν Βιβλιοθήκην καὶ τὸ Τέμενος Ἀσλάν - Πασᾶ εὐρίσκεται παλαιὸν Λουτρόν ἐν ἐρειπιώδει

σχεδὸν σήμερον καταστάσει (Εἰκ. 30.)

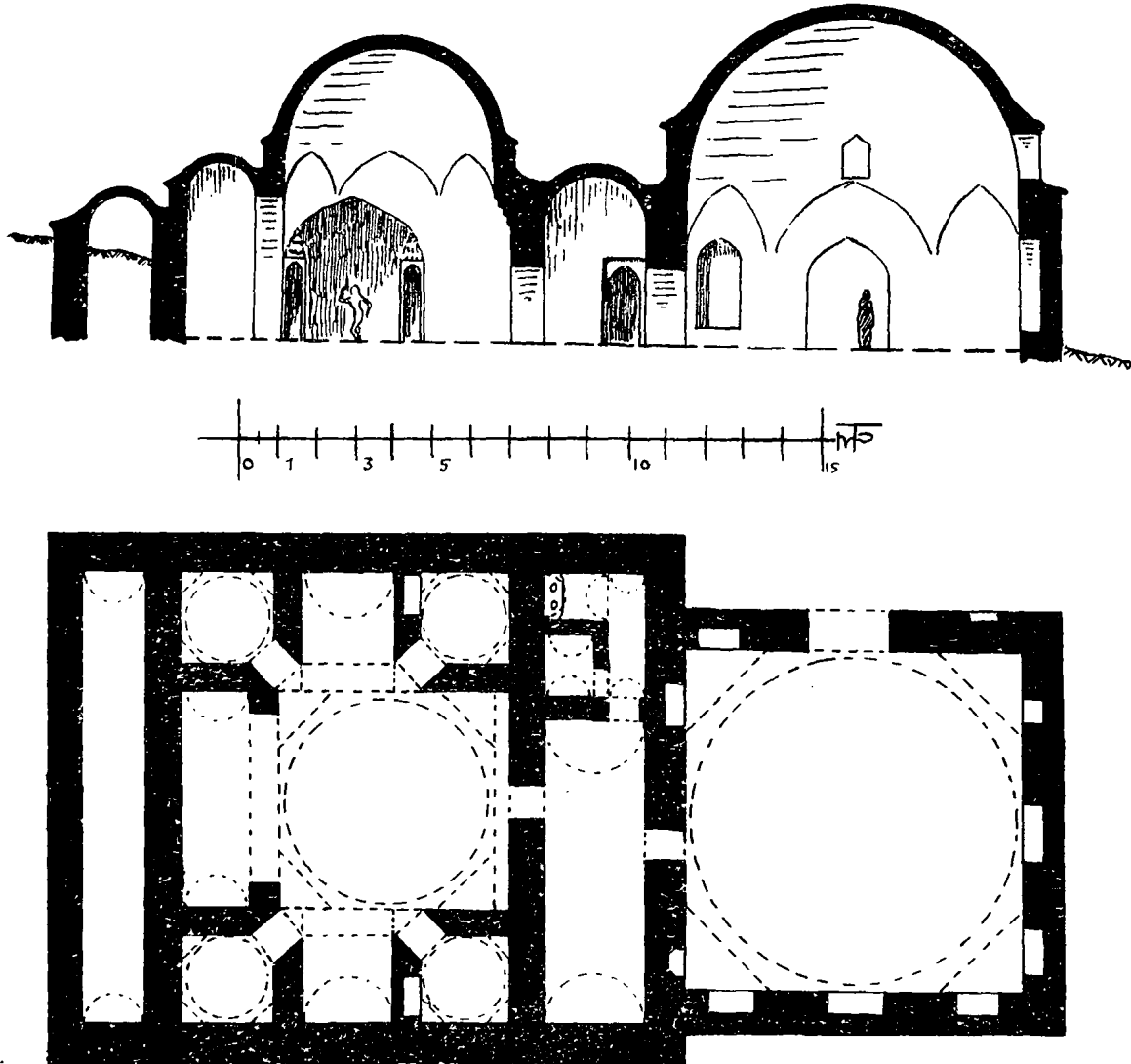
Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ δύο κυρίως διαμερισμάτων. Τὸ ἐξωτερικόν, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς ἀποδυτήριον καὶ ἀναπαυτήριον, εἶναι μεγάλη τετράγωνος αἰθουσα στεγαζομένη ὑπὸ ἡμισφαιρικοῦ θόλου βαίνοντος ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν. Ἐκ τῆς αἰθούσης ταύτης εἰσέρχεται τις εἰς στενὸν καὶ ἐπιμήκη διάδρομον, εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ὁποίου εἶναι τὰ ἀποχωρητήρια, καὶ ἐκ τοῦ διαδρόμου τούτου εἰς τὸ κυρίως λουτρόν, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐκ σταυροειδοῦς αἰθούσης καλυπτομένης ὁμοίως δι' ἡμισφαιρικοῦ θόλου

στηριζομένου ἐπὶ τῶν τεσσάρων καμαρῶν, αἵτινες στεγάζουσι τὰ σκέλη τοῦ σταυροῦ, καὶ ἐπὶ ἰσαριθμῶν γωνιαίων κογχῶν.

Κατὰ τὰς γωνίας τοῦ κεντρικοῦ τετραγώνου ὑπάρχουσι μικρὰ δωμάτια στεγαζόμενα δι' ἡμισφαιρικῶν ὀροφῶν.

Ἡ διάταξις, ἣν παρουσιάζει τὸ Λουτρὸν τοῦτο, ἐν' ᾧ ἐν ταῖς γενικαῖς

Εἰκ. 30. Τουρκικὸν Λουτρὸν ἐν τῷ Κάστρῳ.

αὐτῆς γραμμαῖς ὁμοιάζει πρὸς τὰ λουτρὰ τόσοι τὰ Μικρασιατικὰ ὅσον καὶ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν ¹⁾, διότι ὁ σκοπός, ὃν ἐκπληροῦσι τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα, εἶνε πανταχοῦ ὁ αὐτός, ἐν ταῖς λεπτομερείαις καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν διάταξιν τῆς ἐσωτερικῆς αἰθούσης, παρουσιάζει ἀξίας λόγου διαφοράς.

Ταῦτα τὰ ἀξιολογώτερα τουρκικὰ μνημεῖα τῶν Ἰωαννίνων. Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς μελέτης ταύτης θὰ ἐχρειάζετο ἴσως νὰ γίνῃ ἐκτενὴς λόγος καὶ περὶ τῆς ἰδιωτικῆς καὶ λαϊκῆς αὐτῶν ἀρχιτεκτονικῆς, ἀλλὰ τὸ θέμα τοῦτο ἄλλοι εἰδικώτεροι δύνανται νὰ πραγματευθῶσι.

¹⁾ Πρβ. *Wilde* ἐνθ' ἀν. 90 κ. ἐ. *H. Minetti* Osmanische provinzielle Baukunst. Hannover 1923 26 κ. ἐ.

ΣΥΜΒΟΛΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΝ

ΥΠΟ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Π. ΦΩΤΙΑΔΟΥ

Εἰς τὴν μνήμην τοῦ πατρὸς μου.

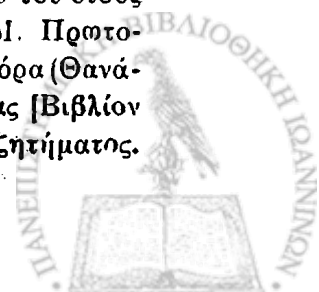
I

Ἀναδιφῶν πρό τινος τὸ ἀρχεῖον τοῦ μακαρίτου πατρὸς μου εὗρον ὄλως τυχαίως πληθὺν ἐγγράφων εἰς τὸν Θανάσην Βάγια ἀναφερομένων καὶ συντεταγμένων ἄλλων μὲν εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἄλλων δὲ εἰς τὴν τουρκικὴν μετὰ μεταφράσεως εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Τῆς δημοσιεύσεως πολλῶν ἀξιολόγων ἐγγράφων τῆς συλλογῆς ταύτης ἀπαρχὴ εἶναι τὸ κατωτέρω δημοσιεύμενον. Ἐπ' αὐτοῦ εἶναι τουρκιστὶ γεγραμμένη διαταγὴ τοῦ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα στρατοπεδάρχου Μεχμέτ πρὸς τοὺς Καδῆδες κλπ. τοῦ Ἀργυροκάστρου, ἵνα συμμορφωθοῦν τῷ κατωτέρω διατάγματι, ἑλληνιστὶ συντεταγμένῳ, διὰ τοῦ ὁποίου ἐντέλλεται εἰς λίαν ἔντονον ὕφος τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν περιουσίαν «τοῦ εἰς κεφαλικὸν φόρον ὑπαγομένου Ἀθανασίου Βάγια». Τὸ ἔγγραφον τοῦτο κέκτηται ἀρκετὴν σπουδαιότητα τὸ μὲν διὰ τὸ ὕφος καὶ τὴν καθ' ὄλου περὶ τὴν σύνταξιν διάθεσίν του, τὸ δὲ καὶ κυρίως διὰ τὴν διαπιστουμένην καὶ ἐξ ἄλλων¹ πηγῶν ἀγαθὴν σχέσιν μετὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ Βάγια· ἐπίσης ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου λαμβάνομεν γνῶσιν καὶ τῆς μεγάλης κατὰ τὰ φαινόμενα περιουσίας τοῦ Βάγια, ἢ ὁποία εἰς τόσους πειρασμοὺς εἶχεν ἐμβάλει τοὺς συμπατριώτας του.

Πρὸ τῆς δημοσιεύσεως ὅμως θεωρῶ σκόπιμον καὶ εὐκαιρον νὰ καταχωρίσω παρατηρήσεις τινὰς εἰς τὸν βίον τοῦ Βάγια ἀναφερομένας, ἐνδιατρίβων συντόμως μὲν, ἀλλ' ἐπακριβῶς κυρίως εἰς τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὁποία σκοτεινὰ καὶ ἐκ τῆς προκαταλήψεως ἔτι ἐπισκοτισθέντα ἔρριψαν αὐτὸν εἰς τὸ πανελλήνιον ἀνάθεμα².

¹) Ἀθηναγόρας ἐν Θ. Βάγια σ. 33. Θ. Βελλιανίτης ἐν Ἀθηναγόρα Ἡπειρωτικῶν σελίδων τ. Α' σ. 66.

²) Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὰς μελέτας τοῦ κ. Χριστοῦ Δάλλα, τῶν ὁποίων ἡ πρώτη, δι' ἧς ἀνεκινήθη τὸ ζήτημα, ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον Σκόκου τοῦ ἔτους 1912 (σ. 340—351) καὶ τὰς ὡραίαις, ἀλλὰ πολὺ ἐνθουσιώδεις τοῦ ποτὲ Μ. Πρωτοσυγκέλου τῶν Πατριαρχείων, τῶρα δὲ Μητροπολίτου Παραμυθίας κ. Ἀθηναγόρα (Θανάσης Βάγιας, Κ/πολις, 1921 καὶ Ἡπειρωτικαὶ σελίδες, τ. Α', Θανάσης Βάγιας [Βιβλίον Β'], Κ/πολις, 1922), οὐδεμίαν ἄλλην μελέτην ἔχει γραφῆ πρὸς ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος.

II

Ἐπίμαχον εἶναι τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τοῦ Βάγια. Ἄλλοι ἰσχυρίζονται ὅτι κατήγετο ἐκ Λέκλης, ἄλλοι ἐκ Χορμόβου, ἄλλοι ἀλλαχόθεν. Νομίζω ὅμως ὅτι τὸ ζήτημα δεόν νὰ θεωρεῖται λελυμένον μετὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Χρ. Δάλλα ἐσχάτως γραφέντα¹, διὰ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ ἔμπιστος τοῦ Ἄλῃ κατήγετο ἐκ Λέκλης.

Στενὴ ὡς γνωστὸν ὑπῆρξεν ἡ σχέσις τοῦ Βάγια πρὸς τὸν Ἄλῃ. Τοῦτο δ' ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὰς διαφοροὺς κατὰ τοῦ πρώτου φρικτὰς κατηγορίας, ὅτι ὑπῆρξεν ὁ ἀρχιδῆμιος τοῦ Ἄλῃ κ.τ.λ., τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν ὑπὸ τινῶν καὶ ὑπὸ πλείστων ἀνεξελέγκτως ἐπανελήφθησαν. Τὰ πράγματα ὅμως καὶ ἡ ὀρθὴ τούτων ἐρμηνεία δὲν ἀποδεικνύουν τοιοῦτό τι. Ὁ στενὸς σύνδεσμος δὲ μετὰ τοῦ Βάγια καὶ τοῦ Ἄλῃ ὑφιστάμενος προῆλθεν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Βάγιας ἀπὸ νηπιακῆς σχεδὸν ἡλικίας εὗρίσκετο παρὰ τῷ Ἄλῃ². Ἐκτὸς τούτου ὁ Ἄλῃ εἶχε λόγους νὰ εὐγνωμονῇ τὸν πατέρα τοῦ Βάγια καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον, διότι πολλάκις εὐηργέτησαν τοῦτον καὶ εἰς τὰς καλὰς καὶ εἰς τὰς κακὰς του ἡμέρας³. Ὡστε ἡ αἰτία τῆς τοσαύτης οἰκειότητος δὲν εἶναι ἀνεξήγητος.

Ἐξαιρετικῶς δ' ὑψηλὴν θέσιν κατεῖχε παρὰ τῷ Ἄλῃ, ὣν ὁ κυριώτερος αὐτοῦ σύμβουλος, ὡς μαρτυροῦν οἱ διάφοροι περιηγηταὶ τῶν χρόνων ἐκείνων⁴. Ἡ δὲ ιδιότης τοῦ ἀρχιδημίου, ἣτις ἀπεδόθη εἰς αὐτόν, οὐδόλως, ὡς παρατηρεῖ ὀρθότατα ὁ Δάλλας⁵, συνάδει πρὸς τὴν ὑψηλὴν θέσιν τὴν ὁποίαν εἶχε παρὰ τῷ Ἄλῃ· πιθανὸν ἐπειδὴ προσέκειτο περισσότερον παντὸς ἄλλου πρὸς τὸν Ἄλῃ νὰ διεβίβαζε τὰς διαταγὰς αὐτοῦ· τοῦτο ὅμως δὲν δικαιολογεῖ τὸν ἀποτρόπαιον χαρακτηρισμόν. Ἐχομεν πλείστας μαρτυρίας ἀποκαθιστανούσας τελείως τὰ πράγματα καὶ διαπιστούσας ὅτι καὶ χωρὶα δλόκληρα ἔσωσεν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς καὶ ἄτομα πλείστα⁶ ἀπὸ

¹) Χ. Δάλλα, Ὁ Θανάσης Βάγιας, ποῦ ἐγεννήθη καὶ πόθεν τὸ ὄνομά του, ἐν Εἰκονογραφημένῃ τῆς Ἑλλάδος, Ἐν Ἀθ., ἔτ. Α' (1925), ἀριθ. 4, σ. 18.

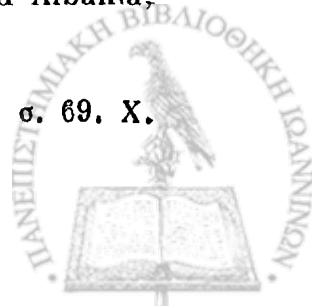
²) Χ. Δάλλα, ἐνθ' ἀνωτέρω.

³) Ἄς ὑπομνησθῇ ὅτι ὁ Ἄλῃ πρὸς τοὺς εὐεργέτας του ἦτο κατ' ἐξοχὴν εὐνώμων. Βλ. Σπ. Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῃ Πασᾶ, ἐν Ἀθήναις, 1895, σ. 351, 492 καὶ ἀλλαχού. Ἀ. Γούδα, Παράλληλοι Βίοι, τ. ΣΤ', Ἐν Ἀθ., 1874, σ. 383 καὶ 386 καὶ τ. Ζ', Ἐν Ἀθ., 1875, σ. 307. Ἐπετηρὶς Παρνασσού, τ. II', σ. 149 (ὑποσημείωσις). Περὶ τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ οἴκου Βάγια πρὸς τὸν Ἄλῃ βλ. Ἀθηναγόραν, Θανάσης Βάγιας, σ. 30 καὶ Ἱππειρωτικῶν σελίδων τ. Α', σ. 34. Enry Holland, Travels in the Ionian isles, Albania, Thessaly, Macedonia, & During the years 1812 and 1813, London, 1815, σ. 489 καὶ 494.

⁴) Holland. ἔ. ἀ. Tho Smart Hughes. Travels in Sicily, Greece and Albania, London, 1830 τ. Β', σ. 68.

⁵) ἔ. ἀ.

⁶) Ι. Λαμπρίδης, Ἱππειρωτικὰ μελετήματα, τευχ. Β', Ἐν Ἀθ., 1887, σ. 69. Χ.

βεβαίου θανάτου. Οἱ δὲ χριστιανοὶ οἱ ὑπὸ τούτου εὐεργετηθέντες πλεῖστοι τυγχάνουν. Ἡ φιλογένεια τοῦ ἀνδρὸς τελείως πιστοῦται¹.

III

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κατέστησεν ἀπαισίας μνήμης τὸν Βάγια εἶναι ἡ τῆ ἀληθείᾳ φοβερὰ δολοφονία τῶν Γαρδικιωτῶν. Ἄλλ' ἐκ τῆς ἀφηγήσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν γεγονότων θ' ἀποδειχθῆ ὅτι ὁ ἔμπιστος τοῦ Ἀλῆ δὲν μετέσχε τοῦ τρομεροῦ κακουργήματος.

Οἱ Χορμοβίται τὸ 1746 συνεπολέμουν μετὰ τῶν Λεκλιωτῶν, συνέλαβον δὲ τὴν μητέρα τοῦ Ἀλῆ Χάμκω, πολεμοῦσαν κατὰ τῶν Γαρδικιωτῶν καὶ παρέδωκαν εἰς αὐτοὺς ταύτην μετὰ τῆς κόρης καὶ τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀλῆ, ἐξαιετοῦς τότε· πλεῖστοι ὅσοι εἶναι αἱ ἀτιμώσεις, τὰς ὁποίας αἱ δύο πρῶται ὑπὸ τῶν Γαρδικιωτῶν ὑπέστησαν καὶ τὰς ὁποίας παραστατικώτατα περιγράφει χειρόγραφον συγχρόνου τινός². Φυσικὸν δ' ἦτο μένεα νὰ πνέουν μήτηρ καὶ θυγάτηρ κατὰ τῶν Γαρδικιωτῶν καὶ νὰ ποθοῦν τὴν ἐκδίκησιν. Ὄταν δὲ ὁ Ἀλῆς κατώρθωσε νὰ γίνῃ Βεζύρης καὶ ὑπέταξε τὴν Ἡπειρον ὅλην σχεδόν, καταστρέψας τὸ Χόρμοβον, τῆ βοήθειᾳ κυρίως τῶν Γαρδικιωτῶν, τὴν Λέκλην (πατρίδα τοῦ Βάγια) καὶ ἄλλα ἀνθοῦντα χωρία τῆς Ἡπείρου, μὴ δυνάμενος νὰ ὑπομένῃ τοὺς ὄνειδισμοὺς τῆς τὴν ὕβριν ὑπομιμησκούσης μητρός του, τοὺς ὁποίους, ἀποθανούσης ταύτης, λυσσωδέστερον ἐπανελάμβανεν ἡ θυγάτηρ, ἀπεφάσισε τὴν καταστροφὴν τοῦ Γαρδικίου. Ἡ στρατιὰ τοῦ Ἀλῆ ἐπὶ ἓνα μῆνα ἐπολιορκεῖ τὸ Γαρδίκι ἄνευ ἀποτελέσματος³, τότε δὲ μόνον οἱ Γαρδικιώται προέτειναν ὄρους ὑποταγῆς, ὅταν ὁ Βάγιας⁴

Δάλλας, ἐν Ἀθηναγόρα Θανάση Βάγια, σ. 29. Ἡπειρωτικῶν σελίδων, τ. Α', σ. 83 καὶ Εἰκονογραφημένη ἔ. ἀ. Ἀθηναγόρας, Θανάσης Βάγιας σ. 21.

¹) Α. Borpe, L'Albanie et Napoléon, Paris, 1914, σ. 59. Κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ αὐτὸς ὁ Διάκος συλλαμβανόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀπειλεῖ τούτους διὰ τοῦ Ἀνδρούτζου καὶ τοῦ Βάγια (τὸ τραγούδι τοῦ Διάκου, ὑπ' ἀριθ. 11. ἐν ταῖς Ἐκλογαῖς τοῦ Ν. Πολίτου). Ὁ Ἀθηναγόρας ἐν σ. 125, σημ. 1 Ἡπειρωτικῶν σελίδων τ. Α' μέμφεται τὸν ἀοίδιμον Πολίτην δι' ὅσα δυσμενῆ, ἀκολουθῶν τὴν παράδοσιν, λέγει περὶ τοῦ Βάγια. Κατ' ἐμὴν γνώμην δὲν δύναται ὁ Πολίτης νὰ κατηγορηθῆ διὰ τοῦτο· ἱστορικὸς ἐξ ἐπαγγέλματος δὲν ἦτο· τὰ δ' ἐρμηνευτικὰ σημεῖωματα εἶναι πρόχειρα. Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ πληθύνει σημειωμάτων οὐδόλως ἀπίθανον ὅτι καὶ τινὰ εἶναι ἀνακριβῆ. Ἄλλως ἡ πρώτη μελέτη τοῦ Δάλλα, μόλις δύο ἔτη πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἐκλογῶν ἐξεδόθη, οὐδ' ἠρνήθη οὗτος κατηγορηματικῶς ἐν ταύτῃ τὰς εἰς τὸν Βάγια ἀποδιδόμενας κατηγορίας.

²) Τοῦτο ἐξέδωκεν ὁ Κ. Σάβας ἐν Πανδώρας τ. ΙΕ', σ. 265.

³) Γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Γαρδικίου εἶχον ἐξισλαμισθῆ. Διὰ τοῦτο οἱ ἀξίωματικοὶ ἐδείκνυον ἀπροθυμίαν τινὰ περὶ τὴν συντέλεσιν τῆς πολιορκίας, προκειμένου μάλιστα περὶ χωρίου, διὰ τὸ ὁποῖον ἀπ' εὐθείας διεφέρετο ἡ Πύλη.

⁴) Ὁ Βάγιας ἤθελε νὰ ἐκδικηθῆ τοὺς Γαρδικιώτας, διότι τὰ μέγιστα ἐβοήθησαν τὸν Ἀλῆν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του· μεγάλως δὲ συνέβαλεν οὗτος εἰς τὴν παρὰ τοῦ Ἀλῆ λῆψιν τῆς φοβεραῆς ἀποφάσεως. Βλ. καὶ Χ. Δάλλαν, ἐν Ἀθηναγόρα Ἡπειρωτικῶν σελίδων, τ. Α', σ. 85 κέξ.

ἡγούμενος τῶν χριστιανῶν στρατιωτῶν του ἠνάγκασεν αὐτοὺς εἰς τοῦτο κυριεύσας κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1812 συνοικίαν τινὰ τοῦ χωρίου, ὅπερ ἄλλως λίαν ὄχυρόν ἦτο. Ὁ Ἀλῆς ἐδέχθη τοὺς ὄρους τῆς ὑποταγῆς, ἠμνήστευσε τοὺς Γαρδικιώτας καὶ μετέφερε τούτους, ὄντας 5000—6000 εἰς γειτονικὰ μέρη, ἐξαιρέσει 36 ἐξεχόντων τοὺς ὁποίους μετέφερεν εἰς Ἰωάννινα. Τὴν 15ην Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους μετεφέρθησαν εἰς τὸ Χάνι τῆς Βαλιερῆς ἐν τῇ Σένδρα 800 Γαρδικιώται, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς ὠδηγήθησαν εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἀλβανίας, οἱ δὲ ὑπολειπόμενοι, 730 περίπου, ἐνεκλείσθησαν ἐν αὐτῷ· ἐκ τούτων ἄλλοι εὐρίσκοντο εἰς Γαρδίκι καθ' ὃν χρόνον διετέλει ἐκεῖ αἰχμάλωτος ἡ Χάμκω μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς Χαϊνίτσας, ἄλλοι δὲ ἀπόγονοι κατ' εὐθείαν ἦσαν τούτων¹. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἄρχεται ἡ διαφωνία τῶν τὰ δραματικὰ γεγονότα τὰ εἰς τὸ Χάνι συντελεσθέντα περιγραφάντων.

Ὁ Rouqueville περιγράφει ὡς ἐξῆς τὰ γεγονότα: Μόλις ὁ Ἀλῆς ἦλθεν εἰς τὸ χάνι καὶ ἐποχούμενος ἐπὶ τῆς ἀμάξης του περιῆλθε τὸν περίβολον, ἐβεβαιώθη δὲ ὅτι οὐδεὶς τῶν ἐγκλεισμένων ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ, κρατῶν εἰς τὰς χεῖράς του τὴν καραμπίναν, διέταξε τοὺς στρατιώτας νὰ κτυπήσουν· οὗτοι ὁμως Ὀθωμανοὶ ὄντες ἠρνήθησαν νὰ κτυπήσουν Ὀθωμανοὺς. Ὅτε δ' ἀπετάθη πρὸς τοὺς ἐν τῷ στρατῷ του ὑπηρετοῦντας Χριστιανούς Μιρδίτας ἔλαβε παρ' αὐτῶν ἐπίσης ἀρνητικὴν ἀπάντησιν. Θὰ ἐχάριζε δὲ τὴν ζωὴν εἰς τοὺς Γαρδικιώτας, ἐὰν δὲν ἤρχετο ἐγκαίρως νὰ τὸν ἐξαγάγῃ ἐκ τῆς δυσκόλου θέσεως εἰς τῶν δημίων του, ὁ Ἀθαν. Βάγιας, ὅστις, ζητήσας καὶ λαβὼν παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν νὰ καταστρέψῃ τοὺς εἰς τὸ χάνι εὐρισκομένους, λαμβάνει ἀπὸ τῶν χειρῶν τούτου τὴν καραμπίναν εἰς ἐνδειξιν τῆς ἀρχηγίας καὶ τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς 150 κακούργων συντελεῖ τὸ ἀπαίσιον κακούργημα². Οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα κατὰ τὸν Rouqueville. Ἡ ἀξιοπιστία ὁμως τοῦ Rouqueville ἔμεινεν ἀπρόσβλητος; Ἀρκεῖ νὰ ὑπομνήσω ὅτι τόσον ὁ Ἀραβαντινός³, ὅσον καὶ ὁ Σάθας⁴ ἠμφεσβήτησαν ἐν πολλοῖς τὸ ἀξιόπιστον τοῦ Γάλλου προξένου. Καὶ εἰς τὸ προκείμενον ζήτημα οὐδόλως φρονῶ πρέπει νὰ διστάσωμεν νὰ θέσωμεν ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ἀξιοπιστίαν τούτου, διότι α') ὁ Rouqueville φιλέλλην μὲν, ἀλλὰ δυτικός, ἤθελε νὰ ἐξάρῃ, ὡς διεῖδε μετὰ περισσῆς ὀξυδερκείας ὁ Ἀθηναγόρας⁵, τὴν ἀνδρικὴν στάσιν τῶν ὁμοθρήσκων του Μιρδιτῶν, β') ἔτρεφε πρὸς τὸν Βάγιαν ἐχθρότητα, περὶ τῆς ὁποίας διεξοδικῶς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Δάλλας⁶,

¹) Holland ἔ. ἀ.

²) Histoire de la régénération de la Grèce, Genève. 1825, II, σ. 251.

³) Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, σ. κη'.

⁴) Ἐν Ἱστορικῶν διατριβῶν σ. 124 καὶ Πανδώρας τ. ΙΕ', σ. 261.

⁵) Θανάσης Βάγιας, σ. 19.

⁶) Ἐν ΔΙΕΕ, Ἐν Ἀθ. τ.θ' (1926), σ. 553. Ἡ αἰτία τῆς ἐχθρας ταύτης ὑπῆρξε μηδα-

γ') ἔχομεν πλείστας μαρτυρίας συγχρόνων διαψευδούσας τὸν ἄνδρα.

Ποῖαί τινες αἱ μαρτυρίαι αὗται; Ἐν πρώτοις ὁ βάρδος τοῦ Ἄλῃ ὁ *Χαιζῆ Σεχρέτης* ἐν τῇ Ἀληπασιάδι του περιγράφων τὸ ἀπαίσιον δράμα οὐδόλω; μνημονεύει τὸν Βάγιαν¹, ἀλλ' οὔτε ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς ἐν τῇ κατὰ τὸ 1815 ἐκδοθείσῃ Ἱστορίᾳ του τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας σημειοῖ τι περὶ ἀναμείξεως τοῦ Βάγια εἰς τὸ δράμα τῆς Σένδρας, μολονότι τοῦτο δι' ὀλίγων ἀναφέρει².

Ὁ Holland ἐν ἔτος μετὰ τὰ γεγονότα ἐπισκεφθεὶς τὸ περιβόητον χάνι γράφει ὅτι διετάχθησαν οἱ στρατιῶται οἱ φρουροῦντες τοὺς τραγικὸν μετ' ὀλίγον θάνατον εὐρόντας Γαρδικιώτας, μόλις δοθῆ τὸ σύνθημα, νὰ πυροβολήσουν κατὰ τούτων. Προσθέτει δέ: Λέγεται ὅτι τὸ σύνθημα ἐδόθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου Βεζύρου ὅστις ἐξεκένωσε τὸ ὄπλον, καθὼς ἐκάθητο, χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἀμάξης του³.

Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι οἱ μᾶλλον ἐγγύτεροι πρὸς τὰ γεγονότα ριζικῶς διαφωνοῦν πρὸς τὸν μετὰ τήσης ἐμπαθείας γράφοντα Rouqueville· οὐδεὶς δὲ λόγος ὑπάρχει νὰ μὴ πιστεύσωμεν εἰς τούτους, ὅτι δῆλα δὴ καθ' ὄν χρόνον συνετελεῖτο ἡ φοβερὰ σφαγὴ ὁ Βάγιας δὲν εὐρίσκετο εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Εἰς ἐπίρρωσιν τῶν ἐνταῦθα λεγομένων ἔρχεται καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Φιλήμονος κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτζος «καὶ πληγωμένον τὸν Βάγιαν μετενεγκὼν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ ἔξω τοῦ τόπου τῆς μάχης, ὡς ὁ Ἀχιλλεὺς τὸν Πάτροκλον»⁴. Τραυματισθεὶς λοιπὸν κατὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Γαρδικίου ὁ Βάγιας δὲν ἠδύνατο νὰ εὐρίσκεται εἰς τὸ χάνι τῆς Βαλιερῆς, ὡς πληροφορεῖ ὁ Rouqueville.

IV

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τοῦ Ἄλῃ συνελήφθη ὑπὸ τῶν σουλτα-

μινῆ. Ὁ Ἄλῃς ἠθέλε νὰ ὀχυρώσῃ τὰ Ἰωάννινα, διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ τὸν προμαχῶνα «λιθαρίτσια». Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἐπέσπευδε τὰς πρὸς ἀνεγέρσιν τοῦ προμαχῶνος ἐργασίας, διέταξε τὴν ἐπίταξιν ὄλων τῶν μεταγωγικῶν μέσων πρὸς μεταφορὰν τοῦ ἀπαιτουμένου ὕλικου. Μεταξὺ τῶν ἐπιταχθέντων ὑποζυγίων εὐρίσκοντο καὶ εἰς ἡ δύο ἡμίονοι τοῦ Rouqueville. τῶν ὁποίων μίτην οὗτος ἀπῆτει τὴν ἀπόλυσιν παρὰ τοῦ Βάγια, τεταγμένου τὴν ἐποπτείαν τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ προμαχῶνος· ἐπειδὴ δ' ὁ τελευταῖος ἠρνεῖτο ν' ἀπολύσῃ τοὺς ἡμίονους, οὔσης ρητῆς τῆς διαταγῆς τοῦ Ἄλῃ, ἤρχισαν νὰ ὑβρίζωνται μεταξύ των δριμύτατα. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τούτου ὁ Rouqueville διέκειτο ἐχθρικῶς πρὸς τὸν Ἄλῃ καὶ πρὸς τοὺς συμβούλους του, κυρίως δὲ τὸν Θ. Βάγιαν, διότι ἀντιπροσώπευε χώραν, τῆς ὁποίας τὰ συμφέροντα πολλάκις οὗτοι κατεδολιεύθησαν.

¹) Ἐν Ἱστορικαῖς διατριβαῖς Κ. Σάθα σ. 329.

²) Τ. Β', σ. 87.

³) Holland ἔ. ἀ.

⁴) Ι. Φιλήμονος, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τόμ. Γ' Ἐν Ἀθ., 1860, σ. 441.

νικῶν στρατευμάτων ὁ Βάγιας μετὰ τῆς προστατευομένης του τῆς περιφήμου ἔρωμένης τοῦ Ἄλῃ Κυρὰ-Βασιλικῆς καὶ μετηνέχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἀπλευθερώθη τῇ ἐγγυήσει τοῦ Πατριάρχου. Συνηντήθη μὲ τὸν Μέγαν Μιλὸς τῆς Σερβίας, ὁ ὁποῖος πολλαχῶς εὐηργέτησεν αὐτὸν καὶ παρ' αὐτοῦ ἀντευηργετήθη. Κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ἐποχὴν παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου καὶ λαβὼν συγχώρησιν τῶν ἁμαρτημάτων του ἔζη ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν Πατριαρχείων οὐ μικρᾶς ἀπολαύων τιμῆς¹. τότε δέ, ἤτοι περὶ τὸ 1827, ἔγραψε τὴν πρὸς τοὺς Δελβινακιώτας ἐπιστολήν, ἣ ὁποία δεικνύει τὴν φιλογένειαν καὶ ἀγαθότητα τούτου, πράγματα ἀντίθετα πρὸς ὅσα κατ' αὐτοῦ ἐθρολήθησαν καὶ θρολοῦνται². Μέχρι τοῦ 1828 παρέμεινεν ἐν Κων/πόλει, ὁπότε ἐξορισθείσης τῆς Κυρὰ-Βασιλικῆς εἰς Προῦσαν συνώδευσε ταύτην ἐκεῖ. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1829 ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, ἐλθὼν δ' εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ 1831 διωρίσθη ὑπὸ τοῦ τότε Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Ἰ. Καποδίστρια ἐπιστάτης τοῦ ἐν Τύρινθι ἀγροκηπίου μὲ μηνιαῖον μισθὸν 600 γροσίων, κινήσας τὸν φθόνον καὶ ὑβρισθεὶς ὑπὸ τῶν διαφόρων ἐχθρῶν τοῦ Καποδίστρια³.

Τὸ 1834 εὐρίσκετο ἐν Ἰωαννίνοις⁴, ἔκτοτε δὲ χάνομεν τὰ ἴχνη του. Τὸ μόνον ὅπερ γνωρίζομεν εἶναι ὅτι ἀπέθανε καὶ ἐτάφη εἰς τὴν πατρίδα του Λέκκη⁵.

V

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ζήτημα τῆς περιουσίας τοῦ Βάγια πρέπει νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὸν Holland⁶ ὅστις γράφει ὅτι εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του καὶ πλοῦτον καὶ γαίας ἐκτεταμένας καὶ οἰκίας, ἣ ἀπόκτησις τῶν ὁποίων ὠφείλετο μᾶλλον εἰς τὴν φιλεργίαν καὶ δραστηριότατα τούτου ἢ εἰς τὴν γενναιοδωρίαν τοῦ Βεζύρου⁷. Πάντως τὸ ζήτημα τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ Βάγια θὰ διευκρινηθῇ, ὅταν μελετηθῇ τὸ κτηματολόγιον τῆς Ἠπείρου.

VI

Νομίζω ὅτι διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐσκιαγράφησά πως τὸν ἄνδρα, τοῦ ὁποίου ἡ μνήμη διασυρθεῖσα ὑπὸ τοῦ Rouqueville, οὐ αἰ ὑβρεις εὖρον ἀπήχησιν παρὰ τῷ Βαλαωρίτῃ, τῷ κυρίῳ συντελεστῇ τοῦ κατὰ τοῦ Βάγια

¹) Χ Δάλλας, Ἱστορικαὶ σελίδες ἐν Ἡμερολογίῳ Σκόκου (1912). Ἀθηναγόρας, Θανάσης Βάγιας, σ. 33.

²) Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Χ. Δάλλα ἔ. ἀ. σ. 345— 348. ἔπειτα δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀθηναγόρα ἐν Θανάση Βάγια σ. 41.

³) Ἀρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη ἐκδ. ὑπὸ Ἰ. Βλαχογιάννη, τ. Α', 1907 σ.288.

⁴) Ἀθηναγόρας, Ἡπειρωτικῶν σελίδων, τ. Α', σ. 140.

⁵) Χ. Χρηστοβασίλης ἐν Ἀθηναγόρα Ἡπειρωτικῶν σελίδων σ. 72.

⁶) ἔ. ἀ. ⁷) Ἀθηναγόρας ἐν Ἡπειρωτικῶν σελίδων τ. Α' σ. 35.

πανελληνίου ἀναθέματος ἐπέπρωτο ν' ἀποκαταστῆ μετὰ παρέλευσιν ἑκατὸν περίπου ἔτων διὰ τῶν ἐρευνῶν δύο ἀξιολογωτάτων ἱστοριοδιφῶν, τοῦ κ. Δάλλα καὶ τοῦ Σεβασμιωτάτου κ. Ἀθηναγόρα.

Λογίζομαι δ' εὐτυχής, διότι διὰ τοῦ ἔγγραφου ὅπερ ἐκδίδω συνεισφέρω τι εἰς τὴν περὶ τοῦ ἀναδόχου τῆς προμάμης μου, τοῦ ἀδικηθέντος Θανάση Βάγια, ἔρευναν.

VII

Τὸ ἐκδιδόμενον ἔγγραφον εἶναι τὸ κάτωθι, δημοσιευόμενον μετ' ἀποκαταστάσεως τῶν ἐλαχίστων ἀνορθογραφιῶν τοῦ Διατάγματος, ἀφ' οὗ ἄλλως δημοσιεύεται ἀκριβῆς φωτοτυπία ὁλοκλήρου τοῦ ἔγγραφου. Τὸ ἔγγραφον εὐρίσκεται ἐν ἀρκετᾷ καλῇ καταστάσει, εἶναι δὲ διαστάσεων 19×12.

Πρὸς τοὺς Καδῆδες τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ Τεπελενίου τῆς ὑποδιοικήσεως Αὐλῶνος καὶ πρὸς τοὺς Μπέηδες, Ἀγάδες, προκρίτους καὶ κατοίκους αὐτῆς.

Καθιστῶ ὑμῖν γνωστὸν ὅτι συνεπείᾳ αἰτήσεως ὑπαβληθείσης τοῖς ἀρμοδίοις περὶ παρακώλυσεως διαφόρων ἐπεμβάσεων ὑπὸ τρεφόντων ἐχθροπάθειαν πρὸς τὰ κτήματα καὶ ἀκίνητα τοῦ εἰς κεφαλικὸν φόρον ὑπαγομένου Ἀθανασίου Βάγια ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Λέκλη τοῦ ἔξαρτωμένου ἐκ τῆς ὑποδιοικήσεως Τεπελενίου καὶ ἤδη ἐκ Κων/πόλει οἰκοῦντος, ἐξεδόθη Αὐτοκρατορικὸν Διάταγμα περὶ τῆς ἀμέσου παρακώλυσεως τῶν οὕτω ἐκδηλωθεισῶν ἐπεμβάσεων.

Ἐντελλόμεθα ὅθεν ὑμῖν ὅπως παρακώλυσητε τὰς ἐπεμβάσεις ταύτας εἰς τὰ κτήματα καὶ τὰ ἀκίνητα τοῦ ρηθέντος, τὰ κείμενα ἐντὸς τῶν ὑποδιοικήσεων ὑμῶν, διατάξητε δὲ τὴν ἐπιστροφήν ἐπειγόντως παντὸς ὕπερ διηρηπάγῃ ὑπ' αὐτῶν ἐξασφαλίζοντες οὕτω τῷ ρηθέντι τὰ τῆς ἰδιοκτησίας αὐτοῦ.

Ἐφ' ᾧ καὶ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ὅπως συμμορφωθῆτε πρὸς τὸ παρόν, ἑλληνιστὶ συντεταγμένον, Διάταγμα ἡμῶν, ἀποφεύγοντες πᾶσαν ἐνέργειαν προσκρούουσαν τούτῳ.

¹ Ἡ ἐκ τῆς τουρκικῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν γενομένη μεταγλώττισις τῆς διαταγῆς ὀφείλεται εἰς τὸν κ. Φωτιάδην, διερμηνέα ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐξωτερικῶν, ὃν καὶ θερμῶς εὐχαριστοῦμεν.

Μεχμέτ πασιᾶς ἐλέω Θεοῦ Ρούμελης Ἰωαννίνων
Δελβίνου Λαρίσης... δερβενιῶν σερασκέρης¹.

Ἐπιπόθητοί μοι Μουτεσελίμηδες Μπέγιδες ἀγάδες καὶ χαῖρδουατζάδες μας πρόεστῶτες καὶ λοιποὶ ραγιαδες τῶν ὑπὸ τὸ Σαντζακι Αὐλῶνος κειμένων Καζάδων τοῦ Τεπελενίου καὶ Ἀργυροκάστρου, μετὰ τὸν χαιρετισμόν μου σᾶς φανερώνω, ὅτι τὸ Δεβλέτι Ἀλιγέ, ἐπειδὴ προστάζει, ὅπου τὰ ὄσα μούλκια ἱράτια καὶ ἀκαράτια ἔχει εἰς τοὺς ἄνωθεν δύο Καζάδες ὁ πρὸ χρόνων Κατοικῶν εἰς Βασιλεύσαν, ἐκ τοῦ ὄνομα[τι]ς Δέκκλη χωρίου τοῦ Τεπελενίου, Ἀθανάσιος Βάγιας, νὰ εἶναι ἀπείρακτα καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν παιδιῶν του καὶ φαμιλίας του, μὲ τὸ νὰ ἀπαφέθησαν πάλιν εἰς ἰδιοκτησίαν του, Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς προστάζομεν, ὅπου νὰ εἶναι ἐλεύθερα τὰ κτήματά του, καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς φαμιλίας του ὡς καὶ πρότερον, καὶ ἂν Κανένας αὐθαδειάσας κατεζάπωση, ἢ σπίτι ἢ μούλκι του, νὰ τὸ ἀπολύσῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς φαμιλίας του, καὶ δι' ὅσον καιρὸν τὸν εἶχεν εἰς τὴν ἐξουσίαν του νὰ πληρώσῃ μπίσλιμαμ τὸ ἱράτι τοῦ μούλκιου εἰς τὴν φαμιλίαν του, χωρὶς νὰ κάμῃ διαφορετικὰ ὅτι τζεβάπι δὲν μοῦ δίδει μὲ τὸ κεφάλι του ἐξ ἀποφάσεως. Σεῖς δὲ οἱ ἄνωθεν Μουτεσελίμηδες, ἅμα ὅπου καταλάβητε τὴν οἰανδήποτε σφοδρὰν προσταγὴν μου, νὰ δώκητε τὸ ἀναγκαῖον νιζάμι αὐτοῦ τοῦ Μασλαχατιοῦ, ἐνεργοῦντες ἀμέσως εἰς τὸ νὰ ἀπεράσουν ὅλα τὰ μούλκια καὶ ἱράτια τοῦ ἄνω ρηθέντος Ἀθανασίου Βάγιου ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς φαμιλίας του, ἢ ὅποιον τόσον αὐτὴ, καθὼς καὶ τὰ μούλκια του νὰ εἶναι πάντοτε εἰς τὸν μουσαδέν σας καὶ ὑπεράσπισιν. καὶ ἂν κανένας ἔχει ζαπωμένον κανένα μούλκι του, νὰ τὸν διορίσητε νὰ τραβήξῃ καὶ χέρι, νὰ πληρώσῃ ἐν ταῦτῳ καὶ τὸ ἱράτι ἐκείνου τοῦ μούλκιου, δι' ὅσον βάκτι τὸ ἐξουσίσε. Οὕτω γενέσθω καὶ μὴ ἄλλως ὅτι ριζᾶν δὲν ἔχω ἐξ ἅπαντος.

1826

Ἰουλίου 29

Ἰορδὴ Ἀθηνῶν

ΕΥΑΓ. Π. ΦΩΤΙΑΔΗΣ

¹) Ἡ μονοκονδυλιὰ εἶναι τελείως αὐθαίρετος, μὴ ὑπαγομένη εἰς παλαιογραφικοῦς κανόνας. Ὁ πολυσέβαστος καθηγητῆς μου κ. Νίκος Α. Βέης, ὃν καὶ θερμῶς εὐχαριστῶ, ἠδυνήθη, παρακληθεὶς ὑπ' ἐμοῦ, ν' ἀναγνώσῃ τὰς σημειωθείσας λέξεις.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ *

Συλλεγέεντα

Υ Π Ο

ΧΡΙΣΤΟΥ Ι. ΣΟΥΛΗ

Καθηγητοῦ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Β. Γυμνασίου.

«Ἐσοκέπασε τὴ δημοτικὴ σου παράδοση
καὶ πρόσωπο μὲ πρόσωπο θὰ ἀντικρούσης
γυμνὴ τὴν ψυχὴ σου.»

¹Ἰδα. Νεοεὐλ. πολιτισμὸς.

141. Περιστέρα μαδ'μέν²
καὶ στ' στράτα πεταμέν². (Πραμ.)
(Τὸ σταφύλ')

142. Πίσ' ἀπ' τὸ σπ'τάκ' μ'²
σθεθεριακὸ διαβαίν'. (Χουλ')

ἢ

Γύρα π' τὸ σπτάκ' μ'²
καλόηροι χορεύν. (Δοβ.)
(Τὰ μυρομήγγια)

Παραλλαγαί: Περισυν. σ, 322, 43 μὲ λύσειν «ἢ ὑδρορορή». Μ. Ἡμερ, σ. 305 μὲ λύσειν «αἱ ἀστρέχαις».

Σημ. Στ. 1 τριγύρω στ. 2 συμπέθεροι ἢ συμπεθεριό.

143. Πλάκ' ἀχ' πάν'²
πλάκ' ἀπ' κάτ'²
καὶ στ' μέσ' λ(ι)βαδάκ'. (Χουλ.)
(Ἡ λαχανόπ(ι)ττα)

144. Ποιὰ μάνα κάν' τὰ παιδιά τς
κ' ὕστερα τὰ τρώει;. (Κον.)
(Ἡ θάλασσα)

Παραλλαγαί: Λαογ. Κυρ. μ, Α' σ. 348.

Σημ. Ὁ κ. Κυριακίδης ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ἐν τῷ αἰνίγματι τούτῳ ὑπάρχουν ἕχνη τοῦ παλαιοῦ μύθου τοῦ Κρόνου, ὅστις ἔτρωγε τὰ παιδιά του. Τὸ αἰνίγμα τὸ ἔχουν καὶ οἱ Γερμανοί, ὡς ὁ ἴδιος ἀναφέρει.

* Συνέχει ἐκ τοῦ προηγ. τεύχους σ. =189.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ Α (1926) 3.

145. Ποιὸς εἶν' ἐκειὸς ὁ ἄνθρωπος
 μὲ φλόγα στὸ κεφάλι,
 ὁποῦ μὲ τῇ φωνίτσα του
 τὸν κόσμονε ξυπνάει; (Κον.)
 (Ἔο κόκοτος)

146. Πράσνος οὐρανὸς
 κόκκν' οὐντάδες
 μαῦρες καλόγριες. (Χουλ.)

ἦ
 Πράσν' μάνδρα
 μαῦρες κότες ἔχ' μέσα. (Πραμ.)

ἦ
 Σὲ σπὶτ' καταπράσνο
 μὲ κόκκνα παραθύρια
 μαῦρες ἀράπσες χορεύ'ν. (Χουλ.)

(Τὸ χ(υ)μον'κό¹)

Παραλλαγαί : Δοκίμ. 34. Παναθ. τ. ΙΘ σ. 309, 9. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 345, 81. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 201, 42. 341, 271. Φ. Σ. Κ πόλεως τ. Η σ. 524, 16. Maced. σ. 318, 50. Κυθ. Ἐπετ. σ. 89. Ζωγ. Ἀγ. τ. Α' σ. 371, 1. 414, 30.

Σημ. Στ. 1 κάμπος ἢ τοῖχος ἢ πύργος. στ. 2 μεγτέρια. στ. 3 μαῦρ' ἀράπηδες κάθονται μέσα.

147. Σὰ βόιδ' μουγγρίζω,
 σὰ φίδ' σουρῶίζω,
 σὰν ἄλογο τρέχω,
 πουδάρια δὲν ἔχω,
 ζωὴ ξέν' φέρω
 κ' ἀφίνω κὶ πέρνω. (Δοβ.)

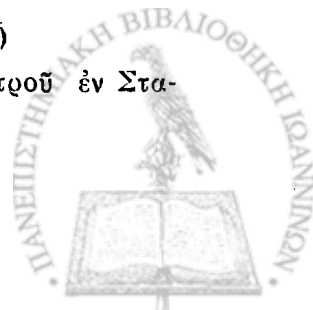
(Τ' αὐτοκίνητο)

148. Σὰν μὲ πίνουν τί μου κάνουν;
 Τοὺς ξεφεύγω καὶ μὲ χάνουν.
 Ὡς τὰ σύγγενφ' ἀναβαίνω
 κ' ἂν ἀστράψη κατεβαίνω.
 Στὰ ποτάμια μέσα τρέχω
 καὶ στὴ θάλασσα ξεπέφτω.
 Πίσ' ἀπάνω ἀνεβαίνω
 καὶ σὰν βρέξη κατεβαίνω. (Κον.)

(Τὸ νερό)

Σημ. Τὸ αἰνίγμα τοῦτο ἀνεκοινώθη μοι παρὰ κ. Μ. Κουτσούκη, ἱατροῦ ἐν Στα-
 ριτσάνη τῆς Κονίτισης. Ἀναμφιβόλως δὲν εἶναι δημοτικόν.

¹) χ(υ)μον'κό=καρπούζι.

149. Σ' ἔνα κόκκνο ματέρι
κάθοντ' ἄσπρα πιλοτέρια. (Χουλ.)
(Τὰ δόντια)
150. Σ' ἕναν ταβλᾶ δεμένα ἄλογα
κ' ὁ καρβανάρος στ' μέσ'. (Δοβ.)
(Τὰ δόντια καὶ τὸ στόμα)
151. Σειοῦνται τὰ κλαριά
μαζών(ο)νται τὰ γίδια. (Χουλ.)
(Ἡ καμβάνα)

Παραλλαγὰς βλ. εἰς ἀριθ. 182.

152. Σέρ'ς τὸ σκ(οι)νί
καὶ χορεύ' ἢ κόρ'. (Χουλ.)
(Ἡ ἀνεμοδοῦρα)

Σημ. Διὰ τὸ ἴδιον ὑπάρχει λύσις «ἡ καμπάνα».

153. Σιδερένια τὰ πλευρὰ
τ' ἄνδρα βαμβακερά. (Χουλ.)
(Τὸ λ(υ)χνάρ')

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 345, 83. Περισυν. σ. 321, 35. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Β σ. 202, 51. Ζωγ. Ἀγ. τ. Α' σ. 371, 4.

Σημ. Στ. 1 ἢ κοιλιὰ ἢ τ' ἄλογο. στ. 2 ἢ καρδιά.

154. Σιδερένιο τ' ἄρνι
κ' ἀπὸ κριάς' τὸ σουβλί. (Χουλ.)
(Τὸ δάχτυλο μὲ τὸ δαχτυλίδ')

Παραλλαγαί: Περισυν. σ. 320, 27.

155. Στέκομ' ὅταν στέχεσαι,
κουνιέμ' ὅταν κουνιέσαι.
Ποτέ μου δὲν ἀμβόρισα
νὰ φύγ' ἀπὸ κοντά σου. (Χουλ.)
(Ὁ ἰσκιος)

156. Στὸν κῆπο δὲ φυτεύεται
σὲ περιβόλι ὄχι
ὁ βασιλιάς τὸ χέρεται
κι' ὁ κόσμος ὅλος τόχει. (Πραμ.)
(Τὸ μάλαμα)

Παραλλαγαί: Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 194, 6. 239, 262 Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 345, 82. παντοῦ μὲ λύσιν «τὸ ἄλατι».

157. Στὸ λόγγο γεννήθ'κα
στὸ λόγγο πελεκήθ'κα

καὶ τὴν κατάνδ'σα
κράχτ'ς στ' χῶρα. (Χουλ.)
(Τὸ ξ(υ)λένιο σήμανδρο)

158. Στὸ μαγειριὸ κατ'κῶ
οἱ κῆπ' με ξέρ'νε
πολλὲς φορὲς γιὰ μένα κλαῖς
χωρὶς νάχ'ς λύπ'. (Δοβ.)
(Τὸ κρομμύδ')

159. Στ' μέσ' ἀπ' τ' θάλασσα
φωτοῦλ' ἀναμέν',
κουνιέται κ' ἀνεμίζεται
δὲ σβυέται ἢ καημέν' (Χουλ.)
(Τὸ κανδήλ')

160. Στρατὸς με μαῦρα κεφάλια. (Χουλ.)
(Τὰ 'σπίρτα)

161. Σφάζω τ' γίδα μ'
καὶ τρώω τ' γίδα μ'
κ' ἀπὸ τς γίδας τὸ μηρί
κάνω τ' γίδα μ' γερή. (Χουλ.)
(Τὸ σκόρδο)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 619, 7 με λύσιν «τὸ φύτεμα τοῦ σκόρδου». Χιακ.
'Αναλ. σ. 182, 103. Δοκμ. σ. 29 Νεοελ. 'Αναλ. τ. Α' σ. 198, 25. 240, 267.
Σημ. Στ. 1 σκρόφα. στ. 3 τὴν παγίδα. στ. 4 ἀλάκερη.

162. Σφίγγω τ' τζουμανίκα μ'
κ' ἀσπρίζ' ὁ τόπος ὄλος. (Πραμ.)
(Τὸ ράβδισμα τῶν 'σκάμων)

163. Σφίγγω τ' τζουμανίκα μ'
καὶ κοκκνίζ' ὁ τόπος. (Πραμ.)
(Τὸ ράβδισμα τῶν κράνων)

164. Τὰ β'νά χιόν'σαν,
οἱ βρύσες κίν'σαν,
οἱ μῦλοι σταμάτ'σαν,
τὰ μακροὰ κόντ'ναν,
τὰ δυὸ γίγ'καν τρία. (Χουλ.)
(Τὰ γεράματα)

Παραλλαγαί: Βαλ. τ. Β' σ. 252.

165. Τὰ δυὸ καλὰ στεκούμενα,
τὰ δυὸ τὰ περπατούμενα,
τὰ δυὸ τὰ μαχιζούμενα,
τὰ δυὸ ποῦ δὲν ταιριάζουν. (Χουλ.)

(Ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 346, 88. Κύρρ. τ. Β' σ. 295, 100. Παναθ τ. ΙΘ' σ. 310, 8. Λαογ. Κυρ. σ. 346.

Σημ. Στ. 2 τὰ συμπερπατούμενα. στ. 3 ποῦ δὲν ταιριάζουνε. στ. 4 ποῦ δὲ λαγιάζουνε.

166. Τέντα τέντα τεντωτῆ
καὶ ἀσημοκεντητῆ. (Πραμ.)

(Ὁ οὐρανὸς μὲ τ' ἄστρια)

Παραλλαγαί: Περισυν. σ. 322, 40.

Σημ. Στίχ. 2 ἀργυροκαλλιγωμένη ἢ καμαρωτῆ.

167. Τέσσερες μαῦρ' καλοέρ'²
σ' ἓνα ράσο τιλμέν'. (Δοβ.)

(Τὸ καρύδι¹)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 346, 90, 338, 37. Ζωγ. Ἀγ. τ. Α' σ. 18, 9. Χιακ. Ἀναλ. σ. 184, 113. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 524, 12. βλ. καὶ ἀριθ. 169.

Σημ. Στ. 1 ἀδέρφια ἀγκαλιασμένα. στ. 2 σ' ἓνα συντουκάκι εἶναι κλεισμένα,

168. Τέσσερ' στέκ(ου)νται
δυὸ ἀγναντεύ(ου)ν
ἓνας σκάφτ'²
κ' ἄλλος κλώθ'. (Χουλ.)

(Τὸ γουρουν')

Παραλλαγαί: Ἐν τῷ Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 514 εὐρίσκονται αἱ ἐξῆς: (Ἡ δευτέρα εἶναι Μανιάτικη).

1. Τέσσεροι στέκουνται
δυὸ ἀκουρμαίνονται
δυὸ βεγγλίζουν
ἓνας σκάφτει
κ' ἓνας ξωπίσω ὀρχιέται.

2. Ἐνας μπροστὰ σκάφτει
τέσσεροι τὸν κρατᾶνε
κ' ἓνας παίζει τὸ τσιφάρι.

²Ἔτεροι παραλλαγαί. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 351, 117. Ἐθν. Μοῦσα σ. 83, 24. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 209, 90. Χιακ. Ἀναλ. σ. 185, 120.

169. Τέσσερες ἀδερφοῦλες οἱ καημένες.
μ' ἓνα πουκάμ'σο ντυμένες. (Πραμ.)

(Ἡ κοκόσα)

Παραλλαγὰς βλ. εἰς ἀριθ. 167.

¹) Τὸ καρύδι.

170. Τέσσερ' ἀδερφάκια
σ' ἓνα σεντ(ου)κάκ'. (Χουλ.)
(Τὸ καρῦδι)
171. Τεσσεράφτ'ς ἐξάπόδ'ς
δίκωλος καὶ μονοράφτ'ς. (Πραμ.)
(Ὁ καρβαλάρης)

Παραλλαγαί : Δοκμ. σ. 34.

172. Τέσσερα καλοεράκια
κυν'γᾶν τῶνα τᾶλλα
καὶ δὲ φτάνονται. (Πραμ.)
(Οἱ ρόδες τς ἄμαξας)

Παραλλαγαί : Μακ. Ἑμερ. σ. 305 μὲ λύσιν «ἡ ἀνέμη»

173. Τὴν ἀνοιξὴ γεννιέμαι
μ' ἀγκάθια στὸ πλευρὸ
κ' οἱ ἄνθρωποι μὲ κάνουν
μὲ ζάχαρη γλυκό. (Πραμ.)
(Τὸ τριαντάφυλλο)

174. Τ' μέρα δοῦλα
καὶ τ' νύχτα κυρά. (Χουλ.)
(Ἡ σκοῦπα)

175. Τ' μέρα τρώει
κὶ τ' νύχτα κάθεται. (Ἰωαν.)
ἦ
Ὅλ' τ' μέρα τρώει κριὰς
κὶ τ' νύχτα τρώει τ' ἄστρια. (Χουλ.)
(Ἡ φκένδρα)

Παραλλαγαί : Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 343, 72. Maced. σ. 306, 12. Δημ. Ἀνθ. σ. 172.
Νεοελ. Ἀνάλ. τ. Α' σ. 247, 306 Κυπρ. τ. Β' σ. 293, 55.

Σημ. Στ. 1 τοιτοί. στ. 2 καὶ τὸ βράδυ στέκει ὀρθή

176. Τ'ν αὐγὴ μὲ τέσσερα
τὸ μεσμέρ' μὲ δυὸ
καὶ τὸ βράδ' μὲ τρία. (Χουλ.)
(Ὁ ἄνθρωπος)

Παράφρασις τοῦ γνωστοτάτου αἰνίγματος τῆς Σφιγγὸς (Ἀνθ. Παλατ. ΙΔ', 64)

Ἔστι δίπουν ἐπὶ γῆς, καὶ τετράπουν, οὐ φωνὴ μία,
καὶ τρίπουν· ἀλλάσσει δὲ φωνὴν μόνον, ὅσσ' ἐπὶ γαῖαν
ἔρπετὰ γένηται· ἀνὰ τ' αἰθέρα καὶ κατὰ πόντον.
ἄλλ' ὁπότεν πλείστοισιν ἐπειγόμενον ποσὶ βαίνει
ἔνθα τάχος γύιοισιν ἀφαιρότατον πέλει αὐτοῦ.

177. Τὸ δρόμο-δρόμο πάαινα,
περδικοῦλα εὐρίσκα,
τὰ φτερά της τάτρωγα,
τὸ κορμί της πέταγα. (Πραμ.)
(Τὸ σταφύλι)

Παραλλαγαί: Μ. Ἡμερ σ. 305.

Σημ. Στ. 1 τὸ λάκκο-λάκκο.

178. Τὸ φίδι πίν' τῇ θάλασσα
κ' ἢ θάλασσα τὸ φίδι
καὶ στὸ κεφάλι τοῦ φιδιοῦ
φωτοῦλα ἀναμμένη. (Χουλ.)

Παραλλαγαί: Δοκιμ. σ. 29. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 348, 98, 619, 8. Maced. σ. 308, 16. Φ. Σ. Κ' πόλεως τ. Η' σ. 400, 2, τ. ΚΑ' 365, 14. Χ. ακ. Ἰ' Αναλ. σ. 183, 110. Κυπρ. τ. Β' σ. 291, 26. Ἰστ. Τραπεζ. σ. 271. Δημ. Ἄνθ. σ. 174. Νεοελ. Ἄναλ. τ. Α' σ. 224, 174, 232, 224, 240, 269 καὶ 270. Ἐπιταλ. σ. 333, 2. Περιουσ. σ. 322, 42.

Σημ. Στ. 1 ῥουφᾶ ἢ τρώει. στ. 3 τὸ κέρατο στ. 4 καρᾶβι ἀρμενίζει ἢ φεγγᾶρι φεγγαρίζει

179. Τρεῖς πααίνουν
δυὸ γυρίζουν
ἕξ ποδάρια
δυὸ ἕψυχές. (Χουλ.)

ἢ

Πέντε πάν
τέσσερ' γυρνάν. (Χουλ.)

(Ὁ πεθαμένος)

180. Τρέχν' ὡς τ'ν ἄκρ' τ' κόσμ'
καὶ ποδάρια δὲν ἔχ'ν. (Χουλ.)
(Τὰ σύγνεφα)

181. Τριγύρω-γύρω κάγγελα
καὶ στ' μέσ' χελιδόνια. (Χουλ.)

ἢ

Γύρα-γύρα κάγγελα
καὶ στ' μέσ' ὁ φράγγος. (Ἰωαν.)

(Ἡ γλῶσσα)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 347, 95. Ἄνεκ. σ. 116. Maced. σ. 310, 19. Τραγ. σ. 104, 21. Χιακ. Ἄναλ. σ. 169, 34. Ἐπιταλ. σ. 341, 43. Νεοελ. Ἄναλ. τ. Α' σ. 206, 72, 220, 153. Φ. Σ. Κ' πόλεως τ. Θ' σ. 350, 10.

Σημ. 1. Στ. 2 καὶ στ' μέση παίζ' ἢ κόρη ἢ πάπια.

Σημ. 2. Παρόμοιον σχεδὸν αἰνίγμα ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν Τουρκικὴν Λαογραφίαν. (Λαογ. Πολ. τ. Γ' σ. 233, 1).

182. Τρίζ' τρίζ' τὸ πουρνάρ'
κ' ἀρεντεύ(ου)ν τὰ κατσίκια. (Πραμ.)

ἢ
Σειέται 'σειέται τὸ πουρνάρ'
καὶ μαζώνοντ' οἱ γαιδάρο'. (Δοβ.)

(Ἡ καμβάνα)

Σημ. 1. Εἰς πολλὰ χωριά τῆς Ἑπείρου τὴν καμπάγα τὴν τοποθετοῦν ἐπὶ δένδρων.
Σημ. 2. Βλ. καὶ ἀριθ. 151..

183. Τριὰ κεφάλια
δέκα ποδάρια
πενήντα δυὸ νύχια. (Χουλ.)

(Ὁ ζευγίτης, μὲ τὰ βόδια)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 348, 102.

184. Τς μάκω τὸ παλιοροῦτ'
καμιὰ ραφή δὲν ἔχ'. (Δοβ.)

ἢ
Τς βάβω μ' τὸ π(ου)κάμ(ι)σο
π(ου)θενὰ ῥαφή δὲν ἔχ'. (Χουλ.)

(Τ' ἄβγό)

Σημ. Στ. 1 τὸ βρακί.

185. Φουσκών'ν ξεφουσκών'ν
χωρὶς νὰ τὰ φουσκών'ν,
κ' ἄν τὰ φουσκώης καὶ πολὺ
κλεῖς τὰ μάτιας στ' στιγμῆ. (Κον.)

(Τὰ πλεμόνια)

186. Φτερὰ δὲν ἔχ'
καὶ πετάει. (Χουλ.)

(Ἡ σφαῖρα)

187. Καρακάξια μακρονούρα
γληγορομαειρευτοῦρα. (Χουλ.)

(Τὸ τ'γάν')

Παραλλαγαί: Περισυν. σ. 319, 19. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 194, 4.

188. Καρακάξια μακρονοῦρα
πάει στὸν κάμπο σκούζοντας. (Χουλ.)

(Τὸ δφεκ')

Σημ. Στ. 2 στὸ λόγγου.

189. Χίλιοι μίλιοι καλοέροι
σ' ἓνα ράσο τιλιμένοι. (Χουλ. Πραμ.)

ἦ
Χίλιες μίλιες τουρκοπούλες
σ' ἓνα μαχραμὰ τιλμένες. (Ἰωαν.)

(Τὸ ρόιδο)

Παραλλαγαί : Περισυν. σ. 323, 49. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 194, 7. 349, 109. Mreed. σ. 314, 38. Κυπρ. τ. Β' σ. 293, 65. Χιακ. Ἀναλ. σ. 186, 127. Ζωγ. Ἀγ. τ. Α' σ. 414, 25. Δημ. Ἀνθ. σ. 174. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 400, σ. 489, 5 τ. Θ' σ. 3503. Πανδ. τ. ΙΓ' σ. 288. Ἑπταλ. σ. 345, 72. Δοκιμ. σ. 33. Παραρ. Δ' σ. 3296. Ἀνεκδ. Σουλ. σ. 117.
Σημ. Στ. 2 σ' ἓνα μπάλωμα δεμένον, ἢ σ' ἓναν πύργο εἶναι κλεισμένοι.

190. Χίλιοι μίλιοι μπισταντζήδες
σ' ἓνα τσόφλιο τυλ(ιγ)μένοι. (Ἰωαν.)
(Τὸ ρόιδο)

191. Χίλια τ' ἀνάσκελα,
χίλια τ' ἀπίκπ'α,
χίλια νὰ εἰπῆς
δὲν τ' ἀπκάεις. (Ἰωαν.)
(Τὰ κεραμίδια)

192. Χίλια δέματα,
χίλια κομποδέματα,
χίλια νὰ εἰπῆς
δὲν τ' ἀπ'κάεις. (Ἰωαν.)
(Τὸ δίχτυ)

Παραλλαγαί : Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 349, 107. 620, 10. Δημ. Ἀνθ. σ. 173. Περισυν. σ. 323, 50 μὲ λύσιν «τὰ μιτάρια». Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 197, 22. Χιακ. Ἀναλ. σ. 185, 123, 128. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. ΚΑ' σ. 365, 9. Ζωγ. Ἀγ. τ. Α' σ. 415, 39. Δοκιμ. σ. 29.
Σημ. Ἡ συνειθισμένη παραλλαγή εἶναι :

Χιλιόδεμα, χιλιόκομπο
χίλια νὰ πῆς
καὶ νὰ μὴν τὸ βρῆς.

* 193. Χίλια δώδεκα εὐζωνάκια
καὶ μὲ κόκκινα φεσάκια. (Χουλ.)
(Τὰ σπέρτα)

194. Χίλια μίλια πάιναν
τοὺς ἔπιακαν τοὺς ἔδειραν
καὶ τ' ὄνομά τους τ' ἄλλαξαν. (Πραμ.)
(Οἱ ρόκες¹ ὅταν τὲς στομπίζουν)

Παραλλαγαί : Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 193, 3. Λαογ. Κυρ. σ. 347. Στὰ Παναθ. τ. ΙΘ' σ. 309 δημοσιεύεται ἡ ἀκόλουθος μὲ λύσιν «τὸ στάρι, ὅταν τὸ πηγαίνουν στὸ μύλο»:

¹) Ρόκα=τὸ καλαμπόκι.

Χίλιοι μίλιοι πάγαιναν
 ἕνας τοὺς ἀπάντησε
 τ' ὄνομά τους ἄλλαξε
 πίσω τοὺς ἐγύοισε.

195. Χιλιοτρύπητο λαῖνι
 καὶ στήμ Πόλ' νερό πααίνει. (Χουλ.)

(Τὸ σφουγγάρ')

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 193, 1. 349, 110 Maced. σ. 304, 2. Κυπρ. τ. Β' σ. 291, 34. Ἐπιδ. σ. 157. Χιακ. Ἀναλ. σ. 175, 66. 186. 129. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 196, 14, 15, 16 καὶ 223. Παναθ. τ. ΙΘ' σ. 311, 33. Φ. Σ. Κ πόλεως, τ. Η' σ. 515, 20

Σημ. Στ. 2 καὶ σταλιά νερό δέ χύνει.

196. Χρυσαφένιο ν' τὸ κεφάλι μ'.
 Τὰ ποδάρια μου τὰ κόβουν
 τὸ κορμάκι μου τὸ σπᾶνε
 γιὰ νὰ ζήσουν οἱ φονιάδες μ'. (Χουλ.)

(Τὸ 'στάρ')

197, Ψηλὸς-ψηλὸς καλόγερος
 καὶ κόκκαλα δὲν ἔχει. (Χουλ.)

(Ὁ καπνός)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 194, 5. 342, 63. 619, 5. Παραρ. Δ' σ. 296, 4. Maced. σ. 306, 9. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 243, 281 Ζωγ. Ἀγ. τ. Α' σ. 414, 26. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. ΙΗ' σ. 2204. Χιακ. Ἀναλ. σ. 176, 72 Ἑπταλ. σ. 336, 14.

Σημ. Στ. 1 μακρὸς-μακρὸς.

Β' ΜΕΡΟΣ

198. Ἐχω ἕνα εἶδος-εἶδος
 π' τ' μέρα τρώει κριάς
 καὶ τοῦ βράδ' μιτράει τ' ἄστρια. (Χουλ.)

(Ἡ φκένδρα)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 343, 72. Δημ. Ἀνθ. σ. 172. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 247, 306. Maced. σ. 306, 12. Κυπρ. τ. Β' σ. 293, 55.

199. Ἐνας εἶδος-εἶδος
 τ' ράχ' ράχ' πάει
 καὶ τ'ν ἀλήθεια λέει. (Χουλ.)

ἦ

Περβατεῖ τ' ράχ' τ' ράχ'
 δίχως ψέματα καὶ λάθ'. (Χουλ.)

(Τὸ στατήρ')

200. Εἶν' ἕνα εἶδος-εἶδος
 πὸ τ' μέρα μπαίν' σὲ μιὰ τρύπα
 καὶ τ' νύχτα σὲ δυό. (Χουλ.)

(Ὁ σύρτ'ς)

Παραλλαγαί: Μ. Ἡμερ. σ. 305.

201. Ἐνας εἶδος-εἶδος
τ' ράχ' - τ' ράχ' πάει
καὶ τσάγαλο δὲν ἀφίν'. (Χουλ.)
(Τὸ δριπάν')
202. Ἐνα δένδρο τσουρλωτὸ
τσουρλωτὸ καμαρωτό. (Πραμ.)
(Τὸ καμβορί')
203. Νόμ' τὸ τσέντζιλο τὸ μέντζιλο
νὰ τσεντζιλίς' ἢ μάνα μου
κ' ἀπὲ στὸ φέρω πίσω. (Πραμ.)
(Τὸ στατέρ')
204. Ὀλ' τὴν μέρα βοῦκα-βοῦκα
καὶ τὸ βράδου χάσκα-χάσκα. (Χουλ.)
(Τὰ τσαρούγια)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 347, 93. Ἐθν. Μοῦσα σ. 71, 13. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 524, 14. Νεοελ. Αναλ. τ. Α' σ. 205, 68.

Σημ. Στ. 1 βράκα-βράκα. στ. 2 κρεμαντζούλα.

205. Ὕκίζω - ρίζω τὸ δαδί μου
βρίσκω νύφη καὶ γαμβρὸ
πεθερὰ καὶ πεθερὸ
καὶ τριγύρω κυκλωμένο
ροῦχο πράσινο νδυμένο. (Πραμ.)
ἢ
Ὕκίζω ρίζω τὸ δένδρι
βρίσκω νύφη καὶ γαμβρὸ
πεθερὰ καὶ πεθερὸ
καὶ πεντέξι συγγενέδια. (Πραμ.)
(Τὸ πορτοκάλ')

Παραλλαγαί: Φ.Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 400. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 345, 84. Μακεδ. σ. 306, 10. Κυπρ. τ. Β' σ. 294, 89. Ἐθν. Μοῦσα σ. 71, 16. Δημ. Ἀνθ. σ. 174. Δοκιμ. σ. 30 μὲ λύσιν «κάρουον». Περιουν. σ. 321, 36 μὲ τὴν αὐτὴν λύσιν.

Σημ. Στ. σκίζω κόφτω, σκίζω ἀνοίγω, σκίζω νίζω δέντρο. στ. 2 βγάζω. Εἰς τὰς περισσότερας παραλλαγὰς λείπουν οἱ στίχοι 4 καὶ 5.

206. Τὸ τὶμ-τὶμ κρέμεται
τὸ τὶμ-τὶμ τυραγνιέται
ἄς τόειχα γὰρ νὰ τῷτρωγα
κ' ἄς μούβγαιν' ἢ ψυχὴ μου. (Πραμ.)
(Τὸ κερᾶσ')

Σημ. Ἐν τῷ Φ. Σ. Κ/πόλεως ὑπάρχει ἡ ἐξῆς παραλλαγή:

ἴ) Ἡ κράμβη.

Τὸ γεῦμά μου τὸ φράγγικο
τὸ κριάς μου τὸ βενέτικο
στὸ τίρι-τίρι κρέμεται
στὸ τίρι τυραννιέται.

Ἔτεροι παραλλαγαί: Δοκιμ. σ. 32 με λύσιν «μαστός καὶ γάλα».
Σημ. 2. Στ. 3 καὶ 4 ὅλος ὁ κόσμος τῶφασε κ' ὁ βασιλιάς ὁ ἴδιος.

207. Τὸ τυρὶ τὸ τυροκόπ'
τὸ μαχαίρι δὲν τὸ κόβ'
ὅλος ὁ κόσμος τῶφαγαν
κ' ὁ Χριστὸς δὲν τῶφαγε. Ἰωαν.)
(Τὸ β(υ)ζὶ τς γ(υ)ναίκας)

Γ' ΜΕΡΟΣ

208. Ἄπ' τὸν κῶλο τὴν κρατάω
καὶ στὸ στόμα τὴ φιλάω. (Πραμ.)
(Ἡ βουκάλα)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β σ. 354, 132.

209. Ἐνας μικρὸς μικρούτσικος
μ' ἓνα παλοῖκ' στὸν κῶλο. (Πραμ.)
ἦ
Ἐνας κοντὸς καλόηρος
μὲ τσάχαλο στὸν κῶλο. (Χουλ.)
(Ἡ ἐλιά)

Σημ. Στ. 2 τσάκνο

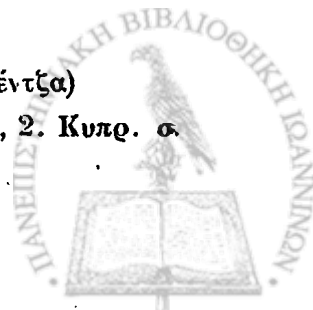
210. Ἐνας κοντὸς κοντούτσικος
μὲ τ' ἄνδερὸ στὸν κῶλο. (Πραμ.)
(Τὸ βελόν' μὲ τὸ ράμμα)

211. Κάτ' τ' βάνω,
ὄτ' θέλω τς κάνω,
τό 'να τς βάνω,
τ' ἄλλω τς βγάνω. (Κον.)
(Τὸ σκαφίδ')

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 352, 121. Νεοελ. Ἀναλ. τ. Α' σ. 207, 83. Κυπρ.
1. Β' σ. 170, 41. Ἑθν. Μοῦσα σ. 27, 6. Παναθ. τ. ΙΘ' σ. 311, 13. Ζωγρ. Ἀγ. τ. Α.
σ. 372, 15,

212. Κόκκινο καὶ μαλλιαρὸ
γιὰ τὸν κῶλο σ' εἶν' καλό. (Χουλ.)
(Ἡ βελέντζα)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 353. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. ΚΑ' σ. 365, 2. Κυπρ. σ.
291, 19. Maced. σ. 367, 6. Ἑθν. Μοῦσα σ. 71, 21.

213. Λιγομέν' τ' βάζω
 γχορδομέν' τ' βγάζω.

(Τὸ ψωμί στὸ φούρνο)

Παραλλαγαί : Δοκιμ. σ. 31.

214. Μαῦρες μπαίν'ν
 κόκκνες βγαίν'ν. (Ἰωαν.)

(Οἱ καραβίδες)

Παραλλαγαί : Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. σ. 524.

215. Μὲ παλούκια στὸ κεφάλ'³
 χέζ' ἐλιές κατράει λάδ'. (Πραμ.)

(Ἡ γίδα)

Σημ. Ἐν τῇ Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 340, 48 δημοσιεύεται ἡ ἐξῆς Κυθηραϊκὴ παραλλαγή :

Ἔχω ἓνα σῶπα-σῶπα
 ἔχει καὶ μαλλιά καὶ γένεια
 καὶ παλούκια στὸ κεφάλι.

216. Μίνγα κ'λιὰ βαράει τ'ν ἄλλ'³
 γένεται χαρὰ μεγάλ'. (Κον.)

(Ὁ μύλος)

217. Ὅσο τὴν τρίβω τρίβεται,
 μακραίνει καὶ χονδραίνει,
 ψηλὴ τρομάρα τὴν κρατεῖ
 στὴν τρύπα ὅταν μπαίνει. (Πραμ.)

Ἡ κολουῖρα, ὅταν τὴ ζυμώνουν καὶ τὴ φουρνίζουν

Σημ. Ταύτην ἤκουσα εἰς Πράμαντα παρὰ τοῦ ἐκ Κρήτης κ. Ἰ. Χρυσουλάκη, ἀξιωματικοῦ τῆς Χωροφυλακῆς.

218. Πάρε με στὰ δυό σου δάχτυλα
 καὶ βάλε με στὴ μέση
 κι' ἀγάλια-ἀγάλια χῶσέ με
 στὴν τρύπα πού σ' ἀρέσει.
 Κι' ἂν δὲ σ' ἀρέσ' ἀπὸ τὴ μιὰ
 χῶσέ με μέσ' στὴν ἄλλη,
 κι' ἀγάλια-ἀγάλια σκούνταε
 ὅσο νὰ σῶρθη ζάλη.

Κι' ἂν σῶρθη καὶ κατεβασιά
 στὴ μιὰ μεριά ἢ στὴν ἄλλη
 πάρε τὸ μανδιλάκι σου
 καὶ βγάλε μ' ὄξω πάλι. (Κον.)

(Ὁ ταμβάκος)

Σημ. Τὸ αἰνίγμα τοῦτο ἤκουσα παρὰ τοῦ κ. Μ. Κουτσούκη ἱατροῦ ἐν Σταρίτσανη τῆς Κονίτιος.

219. Ἐσκύπτω γονατίζω μπρός σου
τὸ μακρὸ μου στὸ ἔσπιστό σου. (Χουλ.)

(Τὸ σκαφίδ')

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 354, 131. Χιακ. Ἀναλ. σ. 183, 107. Ζωγ. Ἀγ. τ. Α' σ. 374, 42. Ἑπταλ. σ. 338, 24. Κυπρ. τ. Β' σ. 292, 41.

Σημ. Εἰς ὅλας τὰς παραλλαγάς ὡς λύσις γράφεται «ἡ κλειδαριά». Μὲ τὴν ἴδιαν λύσιν ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν Τουρκικὴν Λαογραφίαν. (Λαογ. Πολ. τ. Γ' σ. 234. 13).

220. Στεγνὸν τὸν βάζω
μου ἔσκεμμένον τὸν βγάζω. (Ἰωαν.)

(Ὁ γκ(ου)βάς)

Παραλλαγαί: Χιακ. Ἀναλ. σ. 183, 109. Κυπρ. τ. Β' σ. 292, 46. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 494, 2. Σαμ. τ. Ε' σ. 184, 189. Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 353. 86 μὲ λύσιν «ἡ ροῦτα τοῦ φούρνου».

Σημ. Τὸ αἰνίγμα τοῦτο ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν Τουρκικὴν Λαογραφίαν. (Ἄχ. Διαμαντάρα. Τουρκ. Λαογραφία Λαογ. Πολ. τ. Γ' σ. 233, 7).

221. Τῆ σαλιώνω
τῆ μαλιώνω
καὶ στὸν κῶλό της τῆ χώνω. (Πραμ.)

(Ἡ κλωστή στὸ βελόνιασμα)

Ἐν τῇ Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 354. 133 ὑπάρχει ἡ ἐξῆ: παραλλαγή: Τὴν τσιτάνω, τὴν κορδώνω, καὶ στὸ μάτι της τῆ χώνω.

222. Χές-φᾶς-φῶς. (Κον.)

(Ἡ μέλ'σσα)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 354, 136.

Δ' ΜΕΡΟΣ

223. = Γειά σου ρέ τσοβάνε
μὲ τὰ πολλὰ τὰ πρόβατα.
— Νά εἶχα ὅσα ἔχω
ἐκεῖνα κ' ἄλλα τόσα
τὰ μισὰ ἔπο τοῦτα πᾶχω
πέντε καὶ πενήντα γένοντ' ἕκατό.
Πόσα πρόβατα εἶχ' ὁ τσοβάνος; (Χουλ.)

Λύσις (10 πρόβατα)

224. Πελαργοὶ πετούσανε,
τί πολλοὶ ποῦ ἦσανε;
Ἐνας εἶχε μπρός του δυὸ
κι' ἄλλος εἶχε πίσω δυὸ
κι' ἄλλος πάλε πελαργὸς
ἕναν πίσω κ' ἕναν μπρός.
Πόσ' ἦταν;

Λύσις (τρεῖς)

Παραλλαγαί: Λαογ. Πολ. τ. Β' σ. 357. Φ. Σ. Κ/πόλεως τ. Η' σ. 517, 45.
Σημ. Στ. 1 Γερανοὶ πετοῦσαν κεί. στ. 2 ποῦ ἦσαν κι' ἄλλοι γερανοί.

225. Ἐδωκ' ἕνας σ' ἕνα μπαρμπέρ' 100 δραχμές καὶ τοῦειπε νὰ ξουρίσ' 100 ἀνθρώπ'ς Ρουμιούς, Φράγγ'ς καὶ Γύφτ'ς. Τ'ς Ρουμιούς θὰ τς ξουρίζ' μὲ 5 δραχ., τς Φράγγ'ς μὲ 4 καὶ τς Γύφτ'ς τέσσερ'ς στ' δραχμῆ. Πόις Ρουμιούς, πόις Φράγγ'ς καὶ πόις Γύφτ'ς θὰ ξουρίσ' μὲ τς 100 δραχμές; (Χουλ.)

Λύσις (8 Ρουμιούς, 12 Φράγγ'ς καὶ 80 Γύφτ'ς).

226. Ἐνας χωριάτης εἶχε 100 δραχμές κ' ἤθελε ν' ἀγοράσ' 100 κεφάλια πρόβατα, κριάρια κ' ἀρνιά. Τὰ κριάρια ἔχ'ν 10 δραχμές τ'όνα, τὰ πρόβατα 5 δραχμές καὶ τ' ἀρνιά πέντε δεκάρες. Πόσα θ' ἀγοράσ' ἀπ' τὸ κάθε ἕνα; (Ἰωαν.)

Λύσις (1 κριάρι, 9 πρόβατα, 90 ἀρνιά).

227. Ἐνας πατέρας εἶχε 40 γελάδες κ' ἤθελε νὰ τς μεράσ' στὰ δυὸ τὰ παιδιὰ τ'. Ἡ μία ἔβγαζε 1 ὄκ. γάλα τὴν μέρα, ἢ ἄλλ' 2 ὄκ., ἢ ἄλλ' 3, ἢ ἄλλ' 4, ἢ ἄλλ' 5 κ' ἢ τελευταία 40 ὄκ. γάλα τ' μέρα. Πῶς θὰ τς μεράσ' γιὰ νὰ πιάν'νε καὶ τὰ δυὸ τὰ παιδιὰ τὸ ἴδ'ο γάλα τὴν μέρα; (Πραμ.)

Λύσις (Στὸν πρῶτο γιὸ θὰ δώσ' ἐκείνες π' βγάξ'ν 40 ὄκ. γάλα καὶ 1 ὄκ. καὶ στὸ δεύτερο ἐκείνες π' βγάξ'ν 39 ὄκ. καὶ 2 ὄκ. Ἐπειτα στὸ πρῶτο ἐκείνες π' βγάξ'ν 38 ὄκ. καὶ 3 ὄκ. καὶ στὸν ἄλλο ἐκείνες π' βγάξ'ν 37 ὄκ. καὶ 5 ὄκ. ὅσο νὰ τελειώσουν).

228. Ἐνας πατέρας ἔδωκε στὰ δύο τὰ παιδιὰ τ' ἀπὸ 30 ἀβγά νὰ π'λήσ'ν. Στὸν πρῶτο εἶπε νὰ τὰ π'λήσ' 3 στ' δραχμῆ καὶ νὰ φέρ' 10 δραχμές καὶ στὸν δεύτερο εἶπε νὰ τὰ π'λήσ' 2 στ' δραχμῆ καὶ νὰ φέρ' 15 δραχμές. Δηλ. νὰ φέρ'ν 25 δραχμές κ' οἱ δυὸ μαζί. Τὰ παιδιὰ πῆραν τ' ἀβγά καὶ βγήκαν στὸ παζάρ' νὰ τὰ π'λήσ'ν. Ὁ μικρότερος ὅμως ἐπειδὴς ἤθελε νὰ πάη νὰ παίξ' τ'ἄδωκε στὸ μεγαλύτερο νὰ τὰ π'λήσ' αὐτὸς ὅλα μαζί. Ὁ μεγαλύτερος τὰ πῆρε, τ' ἀντάμωσε ὅλα καὶ π'λοῦσε τὰ 5 ἀβγά 2 δραχμές. Τὰ πούλ'σε ὅλα, κάν' λογαριασμὸ καὶ γλέπ' ὅτ' ἔπιασε μονάχα 24 δραχμές. Ποῦ πάει ἢ ἄλλ' ἢ δραχμῆ; (Χουλ.)

Λύσις Ἡ δραχμῆ χάθηκε ὡς ἐξῆς. Τὸ πρῶτο τὸ παιδί θὰ π'λοῦσε 10 κριάρια καὶ θ'ἄπερνε 10 δρ. Τὸ δεύτερο 15 ζευγάρ' α καὶ θ'ἄπερνε 15 δραχ. Ὄταν τὰ ἀντάμωσαν πούλ'σαν 12 πεντάρια πρὸς 2 δρ. τὸ πεντάρι. Στις δέκα πρῶτες πούλ'σες σωθήκαν τ' ἀβγά ἀπὸ τὸ καλάθ' τοῦ πρῶτου παιδιοῦ, πὸν τοῦχε πῆ ὁ πατέρας τ' νὰ π'λή 3 στ' δραχμῆ κ' ἔτσι τὰ δυὸ ἄλλα πεντάρια γίν'καν ἀπὸ τ' ἀβγά τ' παιδιοῦ π' θὰ τὰ π'λοῦσε 2 στ' δραχμῆ).

229. Ἐνας παπᾶς εἶχε ἕνα σταυρὸ μὲ 15 μαργατάρια. Ἐπειδὴς δὲν ἦταν καλοφκιασμένος τὸν πῆγε στὸ χρ'σκό. γιὰ νὰ τὸν σκιᾶσ' καινούργιο. Προτοῦ τὸν πάει στὸ χρ'σκό, ἀπὸ φόβο μὴ τ' κλέψ' καένα

μαργαριτάρ' τὰ μέτρησε κ' εἶδε πῶς ἀπὸ τὸν μπάτο ὡς τῆγ κορφῆ τοῦ σταυροῦ ἦταν 9 μαργαριτάρια, ἐπίσης κ' ἀπὸ τὶς δυὸ πτέρυγες ὡς τὸμ μπάτο πάλι 9. Ὁ χρ' σκὸς τοῦκλεψε 2 μαργαριτάρια χωρὶς νὰ τὰ καταλάβῃ. Πῶς τ' τᾶκλεψε;

Λύσις. Ὁ χρ' σκὸς γνώριζε τὸ μέτρομα ποῦκαμ' ὁ παπᾶς. Ἀνέβασε ὁμως τὴν ὀριζοντία σειρά τῶν μαργαριταριῶν λίγο παραπάνω κ' ἔτσι πάλι 9 μετροῦσεν ὁ παπᾶς; ἀλλὰ ἔλ'παν δύο). (ο)οοοοο(ο)

Σημ. Τὰ μαργαριτάρια ποῦ μετεκινήθ'σαν σημειώνονται μὲ γραμμίτοιες. ἐκεῖνα δὲ ποῦκλεψε ὁ χρουσκὸς σὲ παρενθέσεις.

230. Ἐνας ἀφέντ'ς ἔδωκε στὸν ὑπηρέτ' τ' 20 δραχμὲς νὰ τ' ἀγοράσ' χῆνες, κίχλες καὶ τριγόνες. Οἱ χῆνες ἔχ'ν 4 δρ. ἢ μιά, οἱ κίχλες 25 λεφτὰ κ' οἱ τριγόνες 50 λεφτὰ. Πόσα π'λιὰ θ' ἀγοράσ' ἀπ' τὸ καθ' ἓνα μὲ τὶς 20 δραχμὲς (Ἰωαν.)

Λύσις (3 χῆνες, 2 κίχλες καὶ 15 τριγόνες).

231. Ἐνας πατέρας ἔδωκε στὰ τρία τὰ παιδιὰ τ' 90 ἀβγά, γιὰ νὰ τὰ π'λήσ'ν. Στὸ πρῶτο ἔδωκε 50, στὸ δεύτερο 30 καὶ στὸ τρίτο 10. Τς παράγγειλε νὰ τὰ π'λήσ'ν μὲ τ'ν ἴδια τ' τιμὴ καὶ νὰ τ' φέρ'ν τὰ ἴδια τὰ λεφτὰ. Πῶς τὰ πούλ'σαν; (Χουλ.)

Λύσις (Πρῶτα θὰ π'λήσ'ν ἀπὸ 7 ἀβγά στ' δραχμὴ κ' ὕστερα 3 δραχ τὸ ἓνα. Ὁ πρῶτος θὰ π'λήσ' 7×7=49 πρὸς 7 δρ. καὶ 1 πρὸς ὕ δραχ. καὶ θὰ πάρ' 10 δρ. κ. ο. κ.)

232. Ἐχομε μιὰ τεσσεράγων' πλάκα χωρ'σμέν' σὲ ἔννια κ'τάκια. Νὰ βάλουμε στὸ κάθε ἓνα ἀπὸ ἓναν ἀριθμὸ ἀπὸ τὸ 1 ὡς το 9 ἔτσι ὥστε πρὸς ὅλες τὲς διευθύνσεις νὰ βροῖσκειται ὁ ἀριθμὸς 15. (Ἰωάν.)

Λύσις

3	4	8
9	5	1
3	6	6

233. Ἐχομε δέκα ἄλογα καὶ θέλομε νὰ τὰ βάλουμε σὲ τέσσερες ταβλάδες καὶ κάθε ἓνα χωριστὰ. Πῶς θὰ τὰ βάλουμε; (Χουλ.)

Λύσις

Δ	έ	κ	α
---	---	---	---

234. Ήταν δύο κ' είχαν 10 δακάδες λάδι σ' ένα δενεκέ. Θέλ'ν νά μεράσ'ν στ' μέσ' αλλά δέν έχ'ν μέτρο τῶν 5 δακῶν. Ἐχ'ν μοναχὰ δυὸ μέτρος, ἕναν τῶν 7 δακῶν καὶ ἕναν τῶν 3 δακῶν. Μποροῦν μ' αὐτοὺς τς μέτρ'ς νά τὸ μεράσ'ν στ' μέσ'; (Χουλ.)

Λύσις: (Πρῶτα πέρνουμε 6 δκ. μετὸ μέτρο τῶν 3 δκ. καὶ τὸ ρίχνουμε στὸ μέτρο τῶν 7 δκ. Ξαναγιομίζουμε τὸ μέτρο τῶν 3 δκ. καὶ ρίχνουμε 1 δκ. στὸ μέτρο τῶν 7 δκ. κ' ἔτσι μέν'ν στὸ μέτρο τῶν 3 δκ. 2 δκ. Τότε τὸ μέτρο μετ'ς 7 δκ, τὸ ἀδειάζουμε μέσα στὸ δενεκέ καὶ τὸ μέτρο τῶν 3 δκ πῶχ' μέσα 2 δκ. μέσα στὸ μέτρο τῶν 7 δκ. Ξαναγιομίζουμε τὸ μέτρο τῶν 3 δκ. καὶ τὸ ρίχνουμε μέσα στὸ μέτρο τῶν 7 δκ. κ' ἔτσι μ'ράσαμε τὸ λάδι στ' μέσ').

235. Μιὰ χωριάτ'σα πάηνε στὰ Γιάνινα ἀβγά μέσ' σ' ἕνα καλάθ' νά τὰ π'λήσ'. Στς στράτα καπιανοῦ ἀγωγιάτ' τὸ μλάρ' προνδίστηκε καὶ χωρὶς νά θέλ' ἔσπασε τ' ἀβγά τς βάβω. Ἡ βάβω σὰν εἶδε τ' ἀβγά σπασμένα τῶβαλε στὰ κλάματα καὶ στς κατάρες. Ὁ ἀγωγιάτς τ' λυπήθ'κε κ' ἔβγαλε τ' σακκοῦλα τ' νά τ'ς πληρώσ' τ' ἀβγά. «Μήγ κλαῖς βάβω» τς εἶπε «καὶ θὰ σιὰ πληρώσω τ' ἀβγά. Πέμ μοναχὰ πόσα ἦταν». Ἡ χωριάτ'σα ἔπαψε νά κλαίη καὶ νά καταριέται καὶ τοῦειπε: «Δέν ξέρω ἴψ'χοῦλά μ' νά μετρήσω καὶ δέν τ'άειχα μετρημένα, θ' μᾶμαι μοναχὰ πῶς ὄντας τ'άβανα στὸ καλάθ' δυὸ-δυὸ μούμνι'σκ' ἕνα μόνό, ὄντας τ'άβανα τριά-τρία μούμνι'σκε πάλι ἕνα μονό, ὄντας τ'άβανα τέσσερα-τέσσερα, πέντε-πέντε, ἕξ-ἕξ μούμνι'σκε πάλι ἕνα μονό. Μοναχὰ ὄντας τ'άβανα ἑφτά-ἑφτά δέν ἔμνι'σκε μονό». Πόσ' ἀβγά εἶχε τὸ καλάθ'; (Χουλ.)

Λύσις (301)

236. Ἐφ'σέ με ἀφέντ', εἶπε ἕνας διακονιάρ'ς σ' ἕναν περβολάρ' νά μῶ στὸ περβόλ' σ' νά πάρω ἕνα πουρτοκάλ'. «Ἐμπα, τοῦειπε, καὶ κόψε πολλά. Μέσα θ'άβρ'ς τέσσαρ'ς χουσμικιαραίους μ'. Στὸν πρῶτο νά δώ'ης τὰ μ'σὰ καὶ μ'σὸ ἀπὸ κείνα π' θάχ'ς, χωρὶς νά κόψ'ς καένα στ' μέσ', στὸ δεύτερο νά δώ'ης ἀπ' ἐκεῖα π' θὰ μ' μείν'ν τὰ μ'σὰ καὶ μ'σὸ, στὸν τρίτο τὸ ἴδιο, στὸν τέταρτο τὸ ἴδιο καὶ ὄντας θὰ βγῆς ὄξω νά σ' μείν' ἕνα πουρτοκάλ'». Πόσα πουρτοκάλια πρέπ' νά κόψ'; (Χουλ.)

Λύσις (31)

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

ΥΠΟ

ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΒΟΥΡΜΠΙΑΝΗΣ

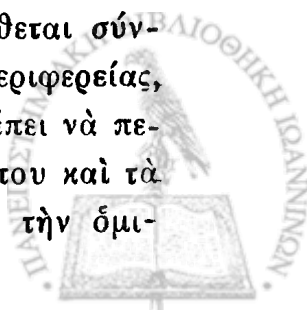
Χορηγοῦντος τοῦ κ. Α. Τράντα προκηρύσσεται γλωσσικὸς διαγωνισμὸς ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους:

1) Σκοπὸς τοῦ διαγωνισμοῦ εἶναι ἡ μελέτη τῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων τῶν χωρίων τῆς ἐπαρχίας Κονίτισης (καὶ ἰδίως Βουρμπιάνης, Πυρσόγιανης, Μολίστιης, Τουρνόβου, Λισκατσίου, Σιονιάδων, Ἴσβόρου, Σέλτισης Στράτσιανης κλ.).

2) Αἱ γλωσσικαὶ συλλογαί, αἱ ὁποῖαι θὰ ὑποβληθοῦν εἰς τὸν διαγωνισμὸν πρέπει νὰ εἶναι ποικίλου γλωσσικοῦ καὶ λαογραφικοῦ περιεχομένου (συλλογαὶ λέξεων καὶ φράσεων, περὶ ὧν ἰδ. μετὰ προσοχῆς ὅσα ἀναγράφονται εἰς τὴν προκήρυξιν τοῦ γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ τῶν «*Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν*» εἰς τὸ προηγούμενον τεύχος των σελ. 103—συλλογὴ λαϊκῶν παροιμιῶν καὶ αἰνιγμάτων, εὐχῶν καὶ καταρῶν—λαϊκῶν παραδόσεων καὶ εὐτραπέλων διηγήσεων (μεσελέδων), παραμυθιῶν κ.λ.—συλλογὴ δημοτικῶν ᾄσμάτων—τοπωνυμιῶν κ.λ.).

3) Αἱ συλλογαὶ πρέπει νὰ ἀποδίδουν ὅσον τὸ δυνατόν πιστότερον καὶ ἀκριβέστερον τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, χωρὶς καμμίαν ἀπολύτως μεταβολὴν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς γλώσσης τοῦ βιβλίου καὶ τῶν λογίων ἢ τῆς Νεοελληνικῆς Κοινῆς. Πᾶσα τοιαύτη μεταβολὴ—εἴτε ἐν συνειδήσει εἴτε ἀσυναίσθητως γινομένη—ζημιώνει τὰ μέγιστα τὴν γλωσσικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀξίαν τῆς συλλογῆς καὶ ἀποτελεῖ μέγιστον μειονέκτημα αὐτῆς, μέλλον νὰ βαρύνῃ σπουδαίως καὶ εἰς τὴν κρίσιν τῆς συσταθησομένης κριτικῆς Ἐπιτροπείας (ἰδ. περὶ τούτων τὰς ὁδηγίας τὰς δημοσιευθείσας ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Ἀναγνωστοπούλου εἰς τὸ προηγούμενον τεύχος τῶν «*Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν*» σελ. 84 κέξ.).

4) Ἐν ἀρχῇ ἢ ἐν τέλει ἐκάστης συλλογῆς πρέπει νὰ προστίθεται σύντομος Γραμματικὴ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τοῦ χωρίου ἢ τῆς περιφερείας, ἐξ ὧν προέρχεται ἡ συλλογὴ. Εἰς τὴν Γραμματικὴν ταύτην πρέπει νὰ περιγράφονται τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς γλώσσης τοῦ τόπου καὶ τὰ ἰδιόρρυθμα γνωρίσματα, διὰ τῶν ὁποίων διακρίνεται αὕτη ἀπὸ τὴν ὁμι-

λίαν τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν ἢ τῆς Νεοελληνικῆς Κοινῆς. Οὕτω θὰ σημειώ-
νεται, ἂν τὰ λ, ν, σ προφέρονται κατὰ τὴν κοινὴν προφορὰν ἢ ἂν προφέ-
ρονται ὡς λ₂, ν₂ (γαλλ. gn), ὄ (γαλλ. ch) καὶ πότε προφέρονται οὕτω.
Θὰ δηλώνεται ἂν τὰ ἄτονα φωνήεντα ἢ δίφθογγοι: ε, αι, ο, ω τρέπον-
ται εἰς ι—ου καὶ ἂν τὰ ὠσαύτως ἄτονα ι, η, εἰ, οἰ, η, υι, ου ἀποβάλλων-
ται (κουιὶ — κί, χτυπῶ — χι'πῶ ἢ χπῶ κλ.) κλ. Θὰ σημειώνεται κάθε
ἰδιορρυθμία εἰς τὴν κλίσιν τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ἥτοι θὰ δηλώνεται
ἂν κλίνεται λ. χ. ὁ ἄντρας—τοῦ ἀντρός ἢ τοῦ ἄντρα ἢ τ' ἀντροῦς κ.λ., οἱ
μάννες ἢ οἱ μαννᾶδες, ἡ κωπέλλα—τῆς κωπελλὸς (κατὰ τό: θυγατρὸς) ἢ τῆς
κωπέλλας κλ. κλ.

5) Αἱ συλλογαὶ εὐαναγνώστως γεγραμμέναι ἀποστέλλονται μέχρι τῆς
31ης Δεκεμβρίου 1927 εἰς τὸν κ. Α. Τράνταν (Ἀθῆναι, ὁδὸς 3ης Σεπτεμ-
βρίου, 47), φέρουν δὲ ἀναγεγραμμένον ἐντὸς φακέλου ἐσοφραγισμένου τὸ
ὄνομα τοῦ συγγραφέως μετὰ γνωμικοῦ τινος, ὅπερ ἐπιγράφεται καὶ ἐπὶ
τοῦ ἐξωφύλλου τῆς συλλογῆς.

6) Τριμελὴς Ἐπιτροπεία, ὀριζομένη ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου
τοῦ ῥηθέντος Συνδέσμου, θὰ βραβεύσῃ τὸ ἄριστον ἐκ τῶν ὑποβληθησομέ-
νων ἔργων, ἀπονέμουσα εἰς αὐτὸ 10,000 δρ. Ἐὰν τυχὸν ἤθελον βραβευθῆ
δύο ἔργα, ἡ Ἐπιτροπεία δύναται νὰ διανείμῃ εἰς αὐτὰ τὸ βραβεῖον κατὰ
τὴν κρίσιν της.

7) Τὸ βραβευθησόμενον ἔργον θέλει δημοσιευθῆ ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει
εἰς τὰ «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά».

8) Τὰ χειρόγραφα τῶν τε βραβευομένων καὶ μὴ ἔργων ἀποτελοῦν
κτῆμα τοῦ ἐν Ἀθήναις Συνδέσμου τῆς Κοινότητος Βουρμπιάνης.

(Ἐκ τοῦ γραφείου τοῦ ἐν Ἀθήναις Συνδέσμου τῆς Κοινότητος Βουρμπιάνης)

Σῆμ. Ἐπειδὴ τὸ ἑλληνικὸν ἀλφάβητον δὲν ἐπαρκεῖ πρὸς γραφὴν
καὶ δήλωσιν ὄλων τῶν φθόγγων, τοὺς ὁποίους προφέρομεν καὶ μεταχει-
ρίζομεθα κατὰ τὴν καθημερινὴν μας ὁμιλίαν, διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη καὶ
μερικῶν ἄλλων γραμμάτων χάριν τῆς ἀκριβεστερας κατὰ τὸ δυνατόν πα-
ραστάσεως ὀρισμένων φθόγγων. Διὰ τοῦτο ἐκρίναμεν καλὸν νὰ ἐπισυνά-
ψωμεν τὸν ἐπόμενον πίνακα, τὸν ὁποῖον παρακαλοῦνται νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν
—χάριν τῆς ὁμοιομορφίας—ὄλοι ὅσοι θὰ λάβουν μέρος εἰς τὸν προκη-
ρουττόμενον διαγωνισμόν:

α) κ̣, γ̣, χ̣ = κ₂, γ₂, χ₂ ἥτοι κ, γ, χ οὐρανικά (ὅπως προφέρονται εἰς τὰς
λέξεις: συκιά, γλαιρός, χλάρι. Οὕτως, ἂν τὸ τελικὸν -ι τῆς λέξεως
παιδάκι ἀποβάλληται καὶ τὸ προηγούμενον κ ἑξακολουθεῖ νὰ προ-
φέρηται ὅπως καὶ πρότερον, τότε θὰ γράφηται: πιδάκ'. ὁμοίως
γναῖκα, (ὄχι γναῖκα!) κ. λ.).

- β) $\dot{\iota} = \lambda\dot{\iota}$ ἢ ἰταλ. gli (ὅπως προφέρεται εἰς τὰς λέξεις: ἀμπέλια, φασούλια κ.λ. Οὕτως, ὅπου προφέρεται τὸ λ πρὸ τοῦ ι κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον, θὰ γράφεται $\dot{\iota}$, λ. χ: λύκος, λύπη, λίμνη κ.λ.).
- γ) $\dot{\iota} = \nu\dot{\iota}$ (γαλλ. gn, ὅπως προφέρεται εἰς τὴν λέξιν: κασιανιά, παννιά κ.λ. διὸ θὰ γράφηται: $\dot{\iota}$ οῖκι, $\dot{\iota}$ οικιάζω κ.λ., ὅπου τυχὸν προφέρεται τὸ ἀρκτικὸν ν ὡς τὸ γαλλ. gn).
- δ) $\overset{\vee}{\sigma}$ ($\overset{\vee}{\xi}$, $\overset{\vee}{\psi}$) = γαλλ. ch (kch, pch). Οὕτω γράφεται $\overset{\vee}{\xi}$ νός ἢ $\overset{\vee}{\xi}$ νός κ.λ., ἂν κάπου προφέρεται ἢ λέξις ὡς κchινὸς κchνός.
- ε) $\overset{\vee}{\zeta} = \overset{\vee}{\zeta}\dot{\iota}$ ἢ γαλλ. j (ὅπως εἰς τὴν λέξιν μαγαζιά κ.λ.). Ἐπομένως θὰ γράφεται $\overset{\vee}{\zeta}$ γώνω (= ζυγώνω), ὅπου τυχὸν τὸ ῥῆμα προφέρεται οὕτω.
- ς) $\overline{\mu\pi}$, $\overline{\nu\tau}$, $\overline{\gamma\kappa}$ ἢ $\overline{\gamma\gamma}$ = ἄρρινα $\mu\pi$, $\nu\tau$, $\gamma\kappa$ (ἢ γαλλ. b, d, gu), ὅπως προφέρονται εἰς τὰς λέξεις: μποῦφος, γκρεμίζω κ.λ. κ.λ.

Γ. Π. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΛΩΣΣΙΚΟΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ»

Εἰς τὸν πρῶτον διαγωνισμὸν τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν» ὑπεβλήθησαν δύο μόνον συλλογαί: 1) «Γλωσσάριον τῆς Γιαννιώτικης, περιέχον ὅλας τὰς ἐν χρήσει ξένας λέξεις, τοὺς ἰδιωτισμοὺς κ.λ. μὲ τὰς σχετικὰς παροιμίας, παροιμιώδεις φράσεις, στιχοπλάκια, δημοτ. ᾄσματα καὶ ἐπιδάς». καὶ 2) «Ἡπειρώτικη συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου». Ἡ κριτικὴ Ἐπιτροπεία ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κ. κ. Γρ. Παπαμιχαήλ, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου ὡς Προέδρου, Γ. Ἀναγνωστοπούλου καὶ Δ. Σάργου ἔκρινεν ἀμφοτέρας ἀξίας βραβεύσεως. Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην—ὀγκώδη λεξιλογικὴν συλλογὴν ἐκ 300 περίπου μεγάλων σελίδων—ἀπένειμε τὸ πρῶτον βραβεῖον ἐκ 2000 δρ., εἰς δὲ τὴν δευτέραν τὸ δεύτερον βραβεῖον ἐκ χιλίων δραχμῶν. Ἀποσφραγισθέντων τῶν φακέλων ἐγνώσθη ὅτι συγγραφεὺς τοῦ μὲν Γλωσσαρίου εἶναι ὁ γνωστὸς λόγιος καὶ λογοτέχνης κ. Κωνστ. Καζαντζῆς ἐξ Ἰωαννίνων, τῆς δὲ λαογραφικῆς συλλογῆς ὁ ἐκ Ποπόβου τῆς Παραμυθίας κ. Σπ. Γ. Μουσελίμης. Ὁ ἀγωνοθέτης Ἅγιος Ἰωαννίνων καὶ ἡ Κριτικὴ Ἐπιτροπεία ἐκφράζουν τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν εὐχὴν, ὅπως εἰς τὸν προσεχῆ διαγωνισμὸν τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν» ὑποβληθοῦν περισσότεραι συλλογαὶ καὶ γλωσσάρια καὶ δὴ ἐξ ὅλων, εἰ δυνατὸν, τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου. Συνιστοῦν δὲ θερμῶς εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ λάβουν μέρος εἰς τὸν προσεχῆ διαγωνισμὸν, ὅπως τηροῦν πιστῶς ὅλους τοὺς ὅρους τῆς προκηρύξεως τοῦ διαγωνισμοῦ, καθὼς καὶ τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν συλλογὴν τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου ὁδηγίας, ὥστε τὰ ὑποβληθησόμενα γλωσσάρια καὶ αἱ συλλογαὶ νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν πιστότεραι εἰς τὴν φωνητικὴν ἀπόδοσιν καὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ περιεχομένου των.

«CHRONIQUES EPIROTES»

Publication périodique fondée et publiée sous les auspices du Métropolitte de Jannina Mgr. Spyridion Vlahos et par les soins des Epirotes: Periclès Vizoukidis à Berlin, Georges Anagnostopoulo à Athènes, Alcibiade Contopano à Jannina.

Jannina
Au Siège épiscopal

Première année
1926

RESUMÉ DES ETUDES PUBLIÉES DANS LE TOME PREMIER

1er FASCICULE

SPYRIDION Métropolitte de Jannina. «*Aux savants et aux Épirotes du monde Hellénique*».

Le fondateur de la Revue explique les causes qui ont fait que l'Épire est presque totalement inconnue de la science historique et rapporte les catastrophes qui ont détruit une énorme quantité de monuments et de documents dans le pays. Or le but que cette Revue se propose c'est précisément de réunir tout ce qui reste dispersé tant dans le pays que dans les diverses archives publiques ou privées, dans des bibliothèques etc. en fait de documents; d'encourager toutes espèces de recherches dans le pays et de provoquer la réunion d'un matériel laographique et linguistique épirote vu que l'Épire présente des phénomènes très curieux, uniques peut-être dans la géographie des langues.

G. N. HADJIDAKI. Prof. à l'Université et vice-président de l'Académie d'Athènes. «*L'Épire invite ses explorateurs*». L'auteur fait observer que l'Épire malgré les services qu'elle a rendus de tous temps à la civilisation hellénique reste inconnue de la science; il souhaite de voir les Epirotes continuer, dans la liberté, l'œuvre que leurs grands ancêtres ont accomplie pendant l'esclavage.

LOUIS BÜRCHNER. Prof. à Munich. Citoyen honoraire de Samos. «*Essai bibliographique des publications modernes sur l'Épire*».

C'est un travail de longue haleine et éminemment utile pour les collaborateurs futurs des «Chroniques» que celui du professeur allemand. L'auteur renvoie aux «Fragmenta Historicorum Graecorum» de Müller pour la bibliographie des temps antiques, au «Corpus inscr. Gr.» à la «Collection» de Collitz et aux publications de Carapanos pour les inscriptions, ainsi qu'aux «Inscr. insularum maris Ionii». La plupart des auteurs du moyen-âge étant mentionnés par Krumbacher dans «Geschichte der byzantinischen Litteratur», l'auteur se contente d'y ajouter quatre autres. De même, la littérature numismatique épirote se trouve dans Friedlander et autres. La cartographie des Balkans et de la Grèce a été traitée par Haart. Aussi l'auteur se contente-il de mentionner ceux qui se sont occupés de l'Épire depuis le XVme siècle.

G. P. ANAGNOSTOPOULOS. «*Epigramme de Wilamowitz à l'occasion de la libération de l'Épire*» Le coryphée des hellénistes modernes avait composé ce petit chef-d'œuvre à l'occasion de l'entrée de l'armée grecque à Jannina en 1912. Il l'avait adressé à M. G. Hadjidaki qui a bien voulu le communiquer à la Revue.

CLEANTHES NICOLAÏDÈS. Prof. à l'Acad. des langues orientales et agrégé à l'Université de Vienne. «*L'antagonisme de la France et de l'Angleterre en Épire et en Albanie avant la révolution grecque de 1821*». L'auteur a eu la main heureuse de trouver au British Museum les «Nelson papers ad Hudson Lowe papers British Museum's, Additional Manuscripts». On avait appris à Londres que Napoléon préparait un soulèvement des chrétiens en Turquie. Nelson était alors amiral de la flotte de la Méditerranée; Pouqueville Consul de France à Jannina. Ali pacha de Tépéléni commença par servir la politique française en Orient pour se faire ensuite l'organe de la politique anglaise. Hudson Lowe, le fameux geôlier de Napoléon à St^e Helène, était en 1811 Haut Commissaire anglais dans les Iles Ioniennes. Or la correspondance de Napoléon avec Pouqueville était tantôt violée tantôt totalement interceptée par Ali et remise à Hudson. Le janissaire du consul de France, un Italien acheté par ce dernier, tenait un journal dont copie était envoyée régulièrement à Corfou. Ce sont ces documents que l'auteur publie pour la première fois en traduction grecque. Ils jettent un jour nouveau sur les événements qui précédèrent la révolution de 1821, événe-

ments qui n'ont pas encore trouvé une explication satisfaisante.

A. XYNGOPOULO éphore des antiquités byzantines. «*Monuments moyenâgés de Jannina*». L'auteur nous apprend qu'à la suite de la révolution de Denys le Skyllophilosophe en 1621 les chrétiens de Jannina furent expulsés de la ville et toutes les églises rasées. Ainsi les mosquées de la ville ne sont pas des églises réaffectées, mais des constructions entièrement neuves. Il n'y a des églises anciennes que sur la petite île du lac de Jannina au sujet desquelles ont déjà écrit feu Sp. Lambros et M. D. Evangélidès. L'auteur, envoyé en mission scientifique, a eu l'occasion d'examiner à son aise toutes les églises au nombre de sept ainsi que les mosquées de la ville. Il en donne la description avec plans et figures bien choisies et exécutées pour l'intelligence de son exposé. L'architecture, la décoration, les inscriptions sont complètes. L'auteur ajoute, à la suite de chaque chapitre, les résultats de son examen, qui montrent un savant maître de son sujet. Au cours de son article il trouve l'occasion de relever certaines erreurs de ses prédécesseurs et le fait de la manière la plus heureuse. Très intéressantes sont les représentations des philosophes de l'antiquité: Apollonius, Solon, Thucydide, Platon, Plutarque, Aristote et Chilon comme précurseurs de Jésus C'est un travail qui ne laisse rien à désirer.

NICOS A. BÉES Prof. à l'Université. «*Christophore Barlaamites et sa brève Chronique*». En 1517 deux frères Nectarios et Théophane dits Apsaradés, d'une famille notable de Jannina, vinrent se fixer sur un des rochers des Météores (Thessalie) connu sous le nom de «Colonne de Barlaam» du nom d'un anachorète qui au XIV siècle s'y était retiré et y avait bâti une scète. Les deux Epirotes pourvus, paraît-il, de moyens importants élevèrent des églises, des couvents et d'autres constructions qu'on admire encore aujourd'hui. Cette retraite fut bientôt peuplée de moines épirotes. Christophore en était un, né à Apano Boursiani d'Épire, au milieu du XVIII siècle. Quoique médiocrement lettré celui-ci aimait copier et faire copier toutes espèces de textes ecclésiastiques ainsi que noter les événements qu'il jugeait dignes d'être relevés. Ainsi, en marge et sur la couverture d'un ouvrage slave l'«Enseignement Ecclésiastique» d'Anthime d'Ibérie métropolitaine d'Hongrovlachie il inscrivit des notes d'une

importance aujourd'hui capitale pour l'histoire de l'Épire. Envoyé, par son couvent pour recueillir des aumônes, il avait, paraît-il emporté avec lui ce livre pour les populations slaves qu'il devait rencontrer. En 1859 P. Ouspenski visita le couvent de Barlaam et ayant trouvé intéressantes les notes de Christophore il en détacha selon son habitude, quelques feuillets qu'on retrouva après sa mort reliés avec d'autres larcins. C'est cela que l'auteur appelle «Chronique brève de Christophore». Les notes qu'on lit sur ces feuillets se rapportent à la lutte des Souliotes contre Ali pacha. L'auteur à l'aide d'une critique très serrée éclaircit plusieurs points restés obscurs de cette épopée à jamais mémorable.

J. M. BOJADJIDÈS «*Contribution à l'histoire de l'Épire au moyen-âge*». L'auteur avait publié dans l'ouvrage posthume de Sp. Lambros «Paléologeia' et Peloponnesiaca» un panégyrique anonyme byzantin (1427—1446) qu'il avait copié au Vatican et qui se rapportait à l'histoire byzantine de cette époque. L'auteur en examine ici les renseignements concernant l'Épire, dont quelques uns confirment ce que nous savons déjà d'autres sources, mais dont d'autres nous apprennent des choses nouvelles. C'est l'époque où le comte de Céphalonie Charles I. Tocco étendit son pouvoir sur l'Épire entière. L'auteur trouve l'occasion de traiter l'évolution ethnographique de l'Épire pour montrer que seules les campagnes avaient une majorité albanaise et slave, tandis que les villes du littoral et de l'intérieur étaient habitées totalement par des Grecs. Il discute l'opinion d'Hertzberg sur la composition ethnographique de la Grèce au XV siècle, puis il examine l'origine du nom de Jannina et enfin il nous donne le texte du manuscrit qui constitue une nouvelle source byzantine.

G. ANAGNOSTOPOULOS «*Langue, Laographie: I. Idiomes de l'Épire (instructions pour la collection du matériel). II. Petite contribution à l'étude de la toponymie épirote*». Dans la première partie l'auteur expose brièvement l'histoire des recherches linguistiques en Épire et indique les règles qui doivent régir la transcription afin de conserver la prononciation.

Dans la seconde partie l'auteur, après avoir mentionné les travaux toponymiques de MM. Ménardos pour Chypre, Zolotas et Amantos pour Chio (auxquels on pourrait ajouter ceux de

feu B. Colocotronis pour la Macédoine et Gritzias pour le Iles), traite de la toponymie épirote en général et en donne une longue série, produit des ses propres recherches qui déjà constitue une belle partie de l'œuvre entière.

Bibliographie. M. G. Hadjidaki donne un compte-rendu du livre de M. H. Anastassiadès «Georges Gennadios, sa vie et son oeuvre» Paris 1926».

Avis de concours linguistique. Les «Chroniques Epirotes» proclament un concours dont voici les conditions :

Seront admis des collections de matériel linguistique et géographique faites dans toutes les parties de l'Épire (y compris la circonscription d'Arta). Ces collections peuvent être :

a) Des vocabulaires des mots et des termes d'agriculture dans toutes les branches agricoles; d'arts et métiers, d'anthropologie, de maladies humaines et animales, de substances et méthodes thérapeutiques, de tout ce qui concerne la maison, la nourriture et l'habillement. Ces mots et termes doivent être accompagnés d'une explication claire et s'il est possible, de phrases, proverbes populaires, de vers etc. susceptibles de rendre très précis leur sens et leur emploi. b) Des collections de chants populaires, énigmes, souhaits, malédictions et des narrations gaies (messelés), des anectodes, des fables, qui fidèlement reproduits sont plus utiles que les chants populaires pour l'étude de la langue. Tout ce matériel doit également être accompagné d'explications claires rédigées de manière à rendre la prononciation.

2) Ces collections doivent être écrites très lisiblement et occuper 60 pages manuscrites au moins.

3) Elles devront être envoyées sous pli recommandé à S. Em. le Métropolitite de Jannina Mgr. Spyridion, à Jannina, avant le 31 Oct. 1926. Elles devront être accompagnées d'une enveloppe fermée, contenant une feuille portant le nom et l'adresse de l'auteur et en dehors une devise répétée sur le frontispice du manuscrit.

4) Le jury sous la présidence de Mgr de Jannina a la latitude de couronner chaque fois trois des collections soumises. Les deux premières primées recevront chacune 2000 dr. et la troisième 1000 dr.

5) Les collections primées pourront être publiées en totalité ou en partie dans les «Chroniques Epirotes».

6) Les manuscrits primés ou non appartiendront à la Revue et seront déposés dans ses archives.

2° FASCICULE

Lettres des Patriarches de Cons/ple, d'Alexandrie, de Jérusalem, de l'Archevêque de Chypre et du Métropolitte d'Athènes félicitant le Métropolitte de Jannina pour la fondation des «Chroniques Épirotés».

Dr ERICH ZIEBARTH Prof. à l'Univ. de Hambourg. «*Kyriacos d'Ancona en Épire*». Cet érudit négociant de la première moitié du XVme siècle rappelle Cosmas l'Indicopleuste. Il visita à plusieurs reprises la Sicile, les côtes d'Adria et de l'Asie Mineure, ainsi que la Grèce. Il avait l'excellente habitude de dessiner les monuments antiques et de copier les inscriptions qu'il rencontrait sur son chemin. Son itinéraire ainsi que ses lettres ont été publiées au XVIIIme siècle. Depuis on a decouvert de ses notes au Vatican, à Naples, à Parme parmi lesquelles une interessante description des antiquités de Cyzique qu'il visita en 1431-4. Il paraît être le premier qui nous ait conservé des inscriptions de l'Épire qu'il visita pendant l'hiver 1435-6, puis l'année suivante il fut l'hôte du despote de l'Épire Carol II. A côté des antiquités il décrit ses excursions cynégétiques dans ce pays très riche en cerfs et en sangliers. Chrétien très pieux mais aussi très épris de l'antiquité, il parle avec un égal respect de saints chrétiens et des dieux de la Grèce. L'auteur, qui traite son sujet avec une érudition consommée reproduit le texte des passages qui se rapportent à l'Épire en l'accompagnant d'explications qui en rendent la lecture des plus agréables et instructives.

N.A. BÉES. Suite et fin de son étude «*Christophore Barlaamités et sa brève Chronique*».

A. XYNGOPOULO Suite et fin de son étude «*Monuments de l'Épire du moyen-âge*».

DÉM. M. SARROS Directeur de Gymnase. «*Lettres concernant l'histoire de Souli et de Parga*». L'auteur se trouvant à Corfou loin de sa bibliothèque privée, se contente de nous communiquer quelques lettres des notables de Souli et de Parga adressées aux autorités de Corfou et implorant des secours contre les entreprises d'Ali pacha de Jannina, qui menaçait de les exterminer de la manière la plus atroce. Ces lettres copiées dans

les «Archives du Sénat Ionien» sont des plus émouvantes et instructives. On y constate l'héroïsme, le patriotisme et la piété de cette poignée de braves parmi les braves, en même temps qu'ils servent de documents pour l'étude de l'évolution de la langue.

CHRISTO J. SOULI. Prof. au IIe Gymnase de Jannina. «*Enigmes d'Épire*». Après une introduction sur les énigmes dans l'antiquité grecque et dans les temps byzantins l'auteur nous en donne une riche collection recueillie au village d'Épire Chouliarades, sa propre patrie. La transcription, l'économie du matériel et en général l'exposé méthodique font de ce travail un modèle. Dans une note l'auteur nous promet une collection d'énigmes byzantines d'après un manuscrit inédit qui est sa propriété.

CHAR. N. REMBELI. Maître d'école. «*Chants populaires de Vourbiani*». L'auteur nous donne 14 chants populaires dont l'inspiration purement grecque, la noblesse des sentiments, la gracieuse simplicité de l'exposé font un petit trésor national. Nous serions tentés d'en traduire quelques unes si nous ne craignons pas d'en gâter la saveur.

G. P. ANAGNOSTOPOULO *Bibliographie*. L'auteur analyse l'ouvrage en 2 vol. de M. C. Höeg «Les Saracatsans; une tribu nomade grecque. I. Etude linguistique précédée d'une notice ethnographique. II Textes, vocabulaire technique, index verborum». Paris-Copenhague 1925 p. XX, 312, 212.

M. Höeg s'était adressé à M. Anagnostopoulo pour lui indiquer l'idiome épirote le plus digne d'étude. Celui-ci lui indiqua celui des Saracatsans, qui isolés sur leurs plateaux ont échappé à l'influence linguistique de l'école, des journaux et des frottements fréquents avec les populations avancées des villes. C'est l'observation faite également par M. Souli. M. Höeg s'installa parmi ces sauvages, il partagea leur vie pleine d'endurances et recueillit avec une science parfaite le matériel de ses deux volumes. Description de la vie, des moeurs et des coutumes agrémentée de belles photos, discussion sur l'origine de la tribu, exposé de son idiome et examen comparé de celui-ci avec les autres idiomes néogrecs. Puis 18 contes fabuleux, traditions, énigmes, soixante chants populaires, un petit vocabulaire, table

de mots contenus dans les deux volumes, collection de petits noms saracatsanéens, ainsi que de mots étrangers adoptés par cette tribu (mots latins, italiens, slaves, koutsovalaques, albanais et tures). Comme on voit il s'agit d'un travail très consciencieux, d'un matériel pris sur le vif. M. Anagnostopoulo y a apporté quelques petites corrections et additions dans les «Byzantinische-Neugriechische Jahrbücher» (t. V. p. 288) ce qui n'enlève rien à la haute valeur du livre de M. Höeg.

*
* *

Avis: le Concours linguistique proclamé par l' «Union de la Communauté de Vourbiani d'Athènes».

Le chorége en est *Mr A. Tranta*. En voici les conditions:

1) Le concours concerne l'étude des idiomes des villages de l'éparchie de Koritza (plus particulièrement de Vourbiani, Pysoyanni, Molisti, Tournovo, Liskatsi, Sioniadès, Isvoro, Seltzi, Stratsiani).

2) Ces collections doivent comprendre toute espèce de matériel linguistique et laographique (mots et phrases, adages et énigmes, souhaits et malédictions, traditions et contes gais (messelés), fables, chansons, toponymes etc.).

3) La transcription doit rendre exactement la prononciation

4) Chaque collection doit être accompagnée d'un aperçu grammatical de l'idiome qui doit en donner les principales caractéristiques qui le différencient des ceux des autres villages et du néogrec commun.

5) Les manuscrits seront envoyés avant le 31 Dec. 1927 à Mr A. Tranta. (Athènes. Rue «3 Sept.» 47) portant en tête un proverbe et accompagnés d'une petite enveloppe fermée sur laquelle sera répété le proverbe et qui doit contenir sur une feuille le nom et l'adresse de l'expéditeur.

6) Le jury composé de trois membres sera nommé par le Conseil d'Administration de la dite «Union». Il discernera un prix de 10,000 drachmes au travail jugé comme le meilleur. Dans le cas où deux travaux seront jugés dignes d'être couronnés le jury pourra partager cette somme entre eux.

7) Le travail couronné sera publié en tout ou en partie dans les «Chroniques Epirotes».

8) Tous les manuscrits soumis au concours seront la propriété de l'«Union».

Suivent des instructions pour la transcription des mots.

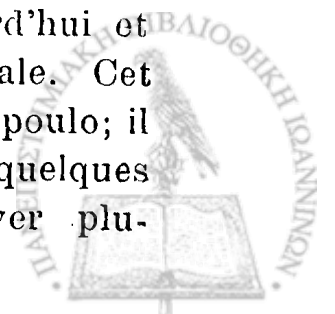
3e FASCICULE

P. CAROLIDÈS. «*Ce qu'est l'Épire dans l'histoire de la nation grecque*».

Le savant orientaliste et professeur d'histoire à l'Université d'Athènes, examine l'origine et l'histoire du nom Hellas et Hellènes. C'est Dodône qui a été la matrice de l'Hellas historique. Il nous montre comment les Selloi, prophètes de Dodone, devenus nombreux ont envahit la Thessalie et la Phthia puis la Macédoine. L'appellation «Grecs» est également ancienne et paraît avoir suivi la même marche que celle des Selloi.

A. S. ARVANITOPOULO. Prof. d'Archéologie à l'Univ. d'Athènes. «*Épirotēs en Thèssalie*». L'auteur bien connu par ses nombreux travaux et notamment par sa découverte des stèles de Pàgassai, déposées aujourd'hui dans le Musée de Volo, nous donne ici le photo d'un de ces monuments funéraires se rapportant à une jeune fille d'origine épirote de nom d'Aphrodeisia. La malheureuse était fiancée; c'est pour cela qu'elle y est représentée assise sur le trône appelé «nymphostolos» et porte le voile de la jeune mariée. Une autre inscription du même Musée parle d'un Épirote qui ephébe encore aurait été proclamé vainqueur au stade en 170 av. J. Ch. aux jeux d'Eleuthéria. D'autres inscriptions funéraires appartenant à des Épirotēs se trouvent dans le même Musée thèssaliôte.

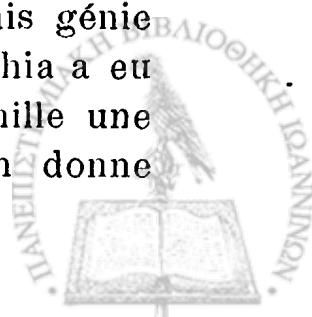
C. I. DYOVOUNIOTI. Prof. à l'Univ. d'Athènes «*Alexios Spanos*» L'auteur qui a déjà enrichi notre bibliothèque de nombreuses monographies sur des personnages marquants de notre histoire après le chute de Cons/ple, nous fait ici connaître l'œuvre d'Alexis Spanos originaire de Jannina au XVII siècle. Il soutient qu'il est le même qu'Alexis Tzetzis, dit également Spanos, et nous donne son «Art poétique» inédit jusqu'aujourd'hui et déposé en manuscrit dans notre bibliothèque Nationale. Cet Alexis avait révisé une traduction populaire d'Armenopoulo; il redigea aussi un manuel sur le mariage et composa quelques épigrammes. Mr Dyovounioti trouve l'occasion de relèver plu-

sieuses erreurs commises sur le compte de Spanos par les savants qui s'étaient occupés de lui. Ce qui ressort clairement de cette monographie, si soigneusement travaillée, c'est le rôle que les Grecs, cléricaux et laïques, souvent d'une condition très humble, ont joué pendant les siècles interminables de notre servitude afin de conserver le feu de l'instruction parmi la nation et en préparer la régénération.

MICHEL A. DENDIA. «*Helène Angelina Ducaina reine de Sicile et de Naples*. Au XIIe siècle le despote d'Épire Michel II était un redoutable chef d'Etat et père des trois filles renommées pour leur charmes et leur éducation. Helène en était l'aînée que Manfred roi de Sicile et de Naples et maître déjà des quelques villes du littoral albanais épousa en secondes noces. Malheureusement ses démêlés avec le pape remplit leur vie des vicissitudes nombreuses. La fin précipitée de leur vie fut une tragédie. L'auteur dans une longue étude discute tous les renseignements, qui sont très controversés, et par un examen de plus minutieux il essaie d'en dégager la véritable histoire de cette malheureuse princesse.

EVANGÈLE P. PHOTIADÈS. «*Contribution à l'éclaircissement du rôle de Thanassi Vaghia*» Pouqueville et d'après lui notre poète Valaoritès ont livré la mémoire de Thanassi Vaghia à la malédiction de la nation. Mais des travaux récentes, basées sur des documents d'une authenticité irrefutable, ont prouvé que Vaghia n'a jamais été l'exécuteur des hauts œuvres du tyran de Jannina; il occupait auprès de lui une situation trop élevée incompatible avec une mission aussi basse. C'était plutôt Ali pacha qui était attaché par reconnaissance à Vaghia. Celui-ci au contraire exerça à plusieurs reprises son influence pour sauver la vie à de malheureux Chrétiens. Ses aventures après la mort du satrape prouvent que la haute société grecque tant au Phanare qu'en Grèce ne partageait nullement les sentiments de Pouqueville. De même la Porte ne se serait jamais montrée favorable à la famille de Vaghia si celui-ci avait été le mauvais génie d'Ali pacha. L'auteur dont la famille fut liée avec Vaghia a eu le bonheur de découvrir dans les archives de sa famille une grosse liasse de documents le concernant et nous en donne aujourd'hui un en photo et en transcription.

LE CONCOURS LINGUISTIQUE DES «CHRONIQUES ÉPIROTES»

Au premier concours des «Chr. Ép.» deux collections seulement ont été soumises: 1) «*Vocabulaire de l'idiome de Jannina*» contenant tous les mots étrangers en usage, les idiotismes etc. avec les adâges relatifs, locutions proverbiales, proverbes en vers, chants populaires, refrains. 2) «*Recueil épirote de matériel laographique*».

Le jury composé de MM. Gr. Papamichaël prof. à l'Université comme président, G. Anagnostopoulo et D. Sarros a jugé tous les deux dignes d'être couronnés. Il décerna à la première collection—travail volumineux de 300 grandes pages manuscrites—le premier prix de 2000 dr. et à la seconde le deuxième prix de 1000 dr. A l'ouverture des enveloppes on apprit que l'auteur du premier envoi était M. *Const. Cazandzis* originaire de Jannina, et celui du second M. *Sp. G. Mousselimis* originaire de Popovo circonscription de Paramythia.

Le promoteur du concours Mgr de Jannina et le jury expriment le voeu et l'espoir qu'au prochain concours des recueils et des glossaires plus nombreux soient soumis et, si possible, de toutes les régions de l'Épire. Ils recommandent à ceux qui voudront participer au prochain concours d'observer fidèlement toutes les conditions posées, ainsi que de se conformer aux instructions relatives afin que les travaux soumis interprètent fidèlement la phonétique des mots et leur sens.

ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

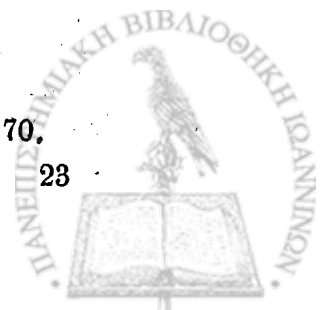
Α.

Ἀβέρωφ 6.
 Agamemnone g. 29.
 Ἀγγελόκαστρον 117.
 Ἀγγλία (καὶ Ἑπειρος) 42.
 Ἀγ. Μαρίας (Ἀκρωτ.) 49.
 Ἀγκῶν 43.
 Ἀγ. Νικόλαος Ὀρφανός 139.
 Ἀγριώνια (ἐορτὴ) 158.
 Ἀδριανούπολις 207.
 Ἀθαμᾶνοι 73.
 Ἀθηναγόρας Παραμυθίας 3, 142.
 Ἀκαρνανία 110, 112.
 Ἀκροκεραύνια 73.
 Ἀκροπολίτης Γεώργ. 225.
 Ἀλβανία 43 ἐξ.
 Ἀλβανοὶ 74 ἐξ.
 Ἀλέξιος Ραοῦλ 275.
 Ἀλεξούδης Ἄνθ. 16, 26.
 Ἀληπασσᾶς χατζῆ Σεχρότη 129, 308.
 Ἀλῆ πασᾶς 6, 9, 44, 60, 121 ἐξ. 148, 149, 167, 305, ἐξ.
 Alcaini, 15.
 Ἀλφόνσος I 271.
 Amerusio 265 ἐξ.
 Ἀμπρακία 79.
 Ἀναστασιάδης Ε. 102.
 Ἄννα Βατάτζη 222, 266.
 Ἀνδρουτσος Ὀδυσ. 6, 308.
 Ἄνθιμος ὁ Ἴβηρ 67, 70.
 Ἀντίβαρι 48.
 Ἀντιφῶν (ρῆτωρ) 82.
 Ἀντώνιος Ἀσκητῆς 61.
 Ἀραβαντινός Π. 14, 28, 84.
 Ἄραχθος (ποτ.) 112.
 Ἀρβανίταις 128.
 Ἀρβανιτόπουλος Ἄ. 203.
 Ἀριστάρχης Σ. 15.
 Ἀρνάτιον 111.
 Arneth 13.
 Ἀρσάκης 6.

Ἀσλάν-Πασᾶ-Τζαμί 295, 297.
 Ἀσμάν Μεούσης 131.
 Ἀτζαϊῶλος Νέριος 74, 113.
 Ἀτταλειάτης Μιχ. 210.
 Αὐλῶν 44, 223.
 Ἀφροδεσία 203, 204.
 Ἀχερουσία 80.
 Ἀχίλλειος Ἄγ. (νησίς) 54.

Β.

Βάγιας Θανάσης 304 ἐξ.
 Baldacci 27, 28, 29, 31.
 Baldkampf 29.
 Βαλδουῖνος Κων/πόλεως 272, 273.
 Βαλκάνος Βασ. 57.
 Βαλιερῆς (χάνι) 308.
 Barbié du Bocage 10.
 Βαρλαάμ ἀσκητῆς 63.
 Βαρλέττα 233.
 Βασιλᾶς Γ. 152, 157.
 Βασιλεία 209,
 Βασίλειος Βουλγαροκτόνος 221.
 Vasilevskij 29.
 Βασιλική (κυρά -) 309.
 Βατάτζης Ἰω. Δούκας 222.
 Vaudoncourt (de) 11
 Βεατρίκη de Saluzzo 231, 286 ἐξ.
 Bekker Ἐμμ. 8.
 Βελάγραδα 234.
 Weil 30.
 Βελῆ—πασᾶς 122, 123, 153.
 Wellnhofer 34.
 Βενεβέντον 265.
 Βεράτιον 44, 225.
 Bérard 27.
 Βερσάκης 33, 35.
 Βερώνη 282.
 Bianconi 23.
 Vidal—Lablache 20.
 Wieseler 21.
 Βυζουκίδης Περ. 7.
 Björnsthäl Ἰάκ. Ἰωνᾶς 69, 70.

Βικέλας Δ. 23.
 Viquesnel J. 13.
 Wilamowitz γ. 39.
 Βιλλεαρδουίνος Γουλ. 243.
 Βιτέρμπον 276, 286.
 Blancard J 22.
 Βλάπταρης Ματθ 209.
 Blafs 24
 Βλάχοι 74 ἔξ.
 Βολίδης Θ. 31.
 Βόλος 203.
 Wolfe J. 12.
 Bonaventura da Francavilla 14.
 Βόνιτσα 44, 97, 72.
 Βονιφάτιος Η' 292.
 Bohr 28.
 Boué A. 15.
 Βουθρωτόν 286.
 Βουρμπιάνη 2, 3, 190 ἔξ.
 Bursian 14, 19.
 Busch M. 14.
 Βουτριντοῦ 47.
 Bowen G. 13.
 Βρενδήσιον 44.
 Βρεττός 'Ι. 19.
 Βυζάντιος Σεραφεῖμ Ἄρτης 23.
 Βώσης (ποτ.) 125.

Γ

Galvano Lancia 282.
 Γάστων ὑποκόμης Βεαρνίας 232.
 Γιαννάκης Καλαμπακιώτης 131.
 Gilliéron A. 18.
 Gindice (del) 267 ἔξ
 Giuliano da Sangalo 131.
 Giovenazzo 228
 Jorga N. 36.
 Γκιουμάτα 143.
 Γλαρέντζα 76
 Γλυκὺς Νικ. 210.
 Γλωσσικὸς Διαγωνισμὸς 103.
 Gaultier de Claubry 15.
 Γόλγος ὁ Κύψελος 79.
 Gomperz 21.
 Gorceiz H. 17.
 Gorcevic' 25.
 Γουδελίτης Βεν. 9.
 Γούσης I. 24
 Γράδ. (νησίς) 54
 Γραικός. 202.

Graecus 202.
 Grépoire H. 33.
 Gronovius J. 10.
 Gulernatis (de) 17, 18, 20, 21.
 Gurlitt 21.
 Γαβριήλ Ἄγ. αμονίτης 65.
 Γαζῆς Ἄνθ. 210.
 Γαλλία (καὶ Ἡπειρος) 42.
 Γαρδικιώται 127, 306 ἔξ
 Gardner P. 8.
 Γεδεών Μαν. 3.
 Gelzer 30, 31.
 Γεννάδιος Γεώργιος 102.
 Γένουα 44.
 Γεράσιμος Ἡρακλείας 207 ἔξ.
 Gerlach 14.
 Γέρμαν (χωρίον) 143.
 Gerojannis 30.
 Γεωργιάδης Ἄθ. 35
 Γεωργιάδης E. 25.

Δ

Dante Allighieri 286.
 Davenport 12.
 Davanzati 265 ἔξ.
 Δάλλας Χρ. 305.
 Δασσαρητὸς Ἡ. 28.
 Δελβινάκιον 129.
 Δελβιναχιώται 309.
 Δελφικοὶ χρησμοὶ 158.
 Densusionu N. 18.
 Δεσύλλας Παν. 152.
 Δεσποτᾶτον Ἡπείρου 72.
 Dethier (Καραθεοδωρῆς) 17.
 Δημακῆς 129, 130.
 Δημήτριος βασ. Θεσ. 292.
 Dumont A. 17.
 Δήμιτσας Μ. 17.
 Δημουλάς 130.
 Δημουλίτζας Ἄν. 157.
 Διονύσιος ὁ Σκυλλόσοφος 53, 296.
 Δοδώνη 119.
 Dozon A. 18.
 Δόλοπες 73.
 Δόλοψ 201.
 Δομπόλης 6.
 Donaldson 12.
 Δουλοῖνον 48.
 Δουξ τοῦ Μπασσάνου 51.
 Δρίνου (κόλπος) 49.

Δρίφτης τσαούσης 125 ἐξ.
 Δρύοψ 201.
 Δυρράχιον 223
 Δωδώνη 201, 202
 Δωδώνης ἱερὸν 5.
 Δωριεῖς 202.

Ε

Egger E. 18.
 Ἔδεσσα 245.
 Ἐξάβιβλος Ἀρμενοπ 207.
 Ἐλένη Ἀγγελίνα 219 ἐξ.
 Ἐλλοῖ 201.
 Ἐλλοπία 201.
 Ἐλλοψ (— περὶ) 201, 202.
 Ἐξαρχος Κ. 31.
 Εὐαγγελίδης Δ. 34, 53.
 Εὐαγγελίδης Γ. 28.
 Εὐαγγελίδης Τ. 34.
 Εἴηνος ποτ. 75.
 Ἐρρῖκος di Ervilla 293.
 Ἐρρῖκος ἱμφάντης Καστίλιας 220 ἐξ.,
 270 ἐξ.
 Ἐφυρα Θεσπρ 80.

Ζ

Ζαγόριον 2, 83.
 Ζάππας 6.
 Ζαχαρίας Ἰωαννίνων 78.
 Ζερλέντης Π. 25, 157.
 Ζεὺς Δοδοναῖος 112, 202.
 Ζηκίδης Γ. 25.
 Zompolides 21.
 Jourdan J. 10.
 Ζυγομαλᾶς Θεοδόσιος 209.
 Ζῶτος Β. 16, 18, 19, 32.

Η

Ἡμαθία 249.
 Ἡπειρωτικά τοπωνύμια 86 ἐξ., 88.

Θ

Θεοδοσίου Δημ. 210.
 Θεοδώρα (ἁγία) 277
 Θεόδωρος Ἄγγελος 220.
 Θεοτόκης (πρέντζιπας Κερκ.) 150.
 Θεοφάνης καὶ Νεκτᾶριος οἱ Ἀψαράδες
 54, 58, 61, 63.

Θεοφανὼ 221.
 Θέρος Ἄγ. 162.
 Θεσπρωτοὶ 73.
 Θεσπρωτία (ἠπειρωτική) 73, 203.
 Θεσσαλοὶ 203.
 Θεοδότος 203.
 Θύαμις (ποτ.) 73.
 Θωμᾶς Π. 32.

Ι

Ἰάκωβος Σταμάτης 64
 Ἰδρωμένος Α. 11.
 Izantō 27.
 Ἰντρισιῆς 9.
 Isambert M. 14.
 Ἰσβόρον 198.
 Ἰσλάμπασας 123.
 Ἰσμαήλ Πασᾶς Βελιαμπίμπεης 129
 Ἰσοῦφ Ἀράπης 127.
 Ἰωάννης παπα - Ζήσους 57.
 Ἰωάννης ΙΒ' πάπας 296.
 Ἰωάννινα (ἔτυμολ.) 78.
 Ἰωάννινα τοπων.) 87.
 Ἰων 201.

Κ

Käerst 30, 32.
 Κακοσιούλι 121.
 Καλαντζήδες 3.
 Campolini 22.
 Κάνινα 234, 286
 Καπιτανάτα 231.
 Καποδίστριας 300.
 Karaczay F. 13.
 Καραϊσκάκης Γ. 6.
 Κορραδίνος 282.
 Κορράδος 231, 282.
 Καραπᾶνος Κ. 5, 18, 19, 20, 26.
 Κάριανη 127.
 Κάρολος Α' Τόκκος (κόμης Κεφαλλ.)
 72, 74, 75, ἐξ.
 Κάρολος Β' 113.
 Κάρολος Ι' 267 ἐξ.
 Κασθαναία 131.
 Κασσιοπαῖοι 73.
 Κασσωπαῖοι 205.
 Καταλᾶνοι 82.
 Κατσανοχώρια 83.
 Κάτταρον 48.

- Cauet P. 22.
 Kekulé 33.
 Κεντυρίων Ζαχαρίας 75.
 Κεραμεύς Παπαδ. ᾿Αθ. 32, 120, 121.
 Κέρκυρα 46.
 Chiara P. 21.
 Ciampollini 12.
 Κιάφα 151.
 Kierpert H. 17, 18, 22, 23, 29.
 Κινάρδος Φίλιππος 215, 269, 286.
 Kind Th. 15.
 Claubry G. 18.
 Κλαυδία Βερονίκη 116.
 Κλήμης Δ' 265, 266 ἔξ.
 Klottzsch 34.
 Κλωνάρης Κ. 210.
 Köhler U. 20.
 Köhler 26.
 Collignon 24.
 Κομπογιαννίται 3.
 Κονδύλης Α. 33.
 Κόνιτσα 83.
 Κοντολέων 26.
 Κορακονήσιον 116.
 Cordes Fr. 12.
 Coronelli 10.
 Κορσική 219.
 Κορφοί 48 ἔξ.
 Κορώνης (κόλπος) 46.
 Κοσμάς ὁ Αἰτωλός 130.
 Κουβαράς 138.
 Κουγιτέας Π. 32.
 Κουδαραῖοι 3.
 Κούκλης (ἄρος) 65.
 Κουλιαράδες 159.
 Κούμας Μιχ. 130.
 Κουνάλης Νικ. 209 ἔξ.
 Κουπιτώρης Π. 16.
 Κούρεντα 83.
 Κούρ-Πασιᾶς 125, 129.
 Κουτσόβλαχοι 43.
 Κουτσονίκας Α. 15.
 Krachennikon 30.
 Cramer J. 12.
 Κρέμος Ι. 22, 23.
 Kromayr 33.
 Krumbacher K. 8.
 Κρυστάλλης 26.
 Κυριακός ὁ ἔξ ᾿Αγκῶνος 110 ἔξ.
 Κυριακίδης Στ. 160.
 Κων/πολις 46.
- Λ
- Λαδίσλαος Νεαπόλεως βασιλ. 113.
 Lago Resole 238, 269 ἔξ.
 Λαμπέρ Ι. 24.
 Λαμπρίδης Ι. 17, 21, 24, 25.
 Λάμπρος Σ. 23, 30, 31, 33, 34.
 Λάμπρου ᾿Αννα 35.
 Λάνδερερ Ν. 14.
 Lasaulx E. 13.
 Leake 12.
 Lechat 26.
 Lehnerdt 17.
 Legrand E. 30.
 Λέκας Ἰωάν. (Λέκλης) 128.
 Λέκλη 305, 309, 310.
 Lincoln C. 21.
 Λιούσα 129.
 Λισκάτσιον 198.
 Lolling H. 25.
 Λονάρδος 117.
 Lugnes (δουξ de) 228.
 Lupone 265.
 Λυμπρίτης 30.
 Lyons R. 13.
- Μ
- Μαγγιόρ Χρηστάκης 151, 156.
 Macchioro 31.
 Machnig 24.
 Mehus L. 111, 119.
 Μακεδονία 46, 202.
 Μακεδνοί 202.
 Μακροεβολίτης Εὐστάθιος 159.
 Malaspina Σάββας 228.
 Μαλι-Γράδ (νησίς) 54.
 Μάλτα 49 ἔξ.
 Μαμφρεδονία 44.
 Μαμφρέδος 223 ἔξ.
 Manek 7.
 Μανιάται 45, 55.
 Μανουήλ Β' Παλαιολόγος 73.
 Manualdo 265 ἔξ.
 Mannert K. 11.
 Manzour Effendi 34.
 Μαρία Παλαιολογίνα 296.
 Μάρκου Εὐγεν. (παρακλητ. κανών) 65.
 Mas-Latria (de) 13.

Μασσαλία 44.
 Μαυρογιάννης Ἰω. 157.
 Μαυροβούνιον 43, 44 ἐξ.
 Μαυρομάτης Σπ 23.
 Μαυρονόρος 70.
 Μελανοφρύδης Π. 161.
 Μελέτιος Ἀθηνῶν 216.
 Meneghelli 30.
 Merleker K. 13.
 Μεχμέτ στρατοπεδάρχης 304.
 Μηλιαράκης Α. 21, 29.
 Μηλιόπουλος Ι. 33.
 Μιλός (Σερβίας) 308.
 Minieri 268.
 Μιρδίται 307.
 Μιχαήλ Β' 266.
 Μιχαήλ Α' Ἀγγελος 73.
 Μιχαήλ Β' Ἀγγελος 219 ἐξ, 271, 272.
 Μόδεστος ἱερομ. 66.
 Μολίστα 198.
 Μολοσσία 73.
 Μολοττοὶ 73.
 Mommsen Θεόδ. 8.
 Μοναί: Προδρόμου (νησίδος Ἰωανν.) 55. ἐξ. Βαρλαάμ Μετεώρων 59. Ἀγ. Παντελεήμονος (νησίδος Ἰωανν.) 60. Μετεώρων 63. Βαρλαάμ Μετεώρων 63 ἐξ. Ἀγ. Στεφάνου 65. Ἀγ. Νικολάου Σπανοῦ (νησίδος Ἰωανν.) 133 ἐξ. Νικολάου Ντίλιου (νησίδ.) 141. Στρατηγοπούλου 142. Βατσκόβου 143. Πακουριανοῦ 143. Ἐλεούσης (νησίδ.) 143. Προφήτου Ἡλίου νησίδ.) 146.
 Μονοδένδριον 124.
 Monreali 243.
 Μοσχόπουλος 44.
 Moreau J. 18.
 Μουζακιά 129.
 Μουλαίμης Σταῦρος 212, 217.
 Μουσταφᾶ Πασᾶς 44, 149.
 Μουστοξύδης Α. 8, 9, 11.
 Μπαλᾶνος Κοσμῆς 296.
 Μπεκτασῆδες 300.
 Μπεκίρ πασιᾶς 130.
 Μπούρσιανη (Ἀπάνω) 64, 66.
 Müller Κάρ. 7, 12.
 Murray 13.
 Μυστακίδης Β. 25.
 Μυστακίδης Ν. 20, 24, 25, 29, 32, 33.
 Μυστρᾶς 45, 140.
 Μωρέας 43, 44 ἐξ. 128.

Ν

Ναμαξτζάχ (τζαμίον) 114.
 Ναπολέον Μέγας 42 ἐξ.
 Ναυαρίνον 46, 50.
 Ναύπακτος 45, 50.
 Nauze (de la) 10.
 Νεκτάριος Ι. καὶ Θεοφάνης οἱ Ἀπαράδες 54, 58, 61, 63.
 Νέλσων 41, 42 ἐξ.
 Νεπότα Μιχ. 9.
 Νέριος δούξ 113.
 Νεστορίδης Κ. 18.
 Νησις Ἰωαννίνων 53 ἐξ. — Μοναί αὐτῆς 54 ἐξ.
 Nibaut F. 21.
 Niese B. 19.
 Νικόλαος Δ' πάπας 290.
 Nicolay W. 10.
 Νικοκλῆς Ν. 13.
 Νικόπολις 112.
 Nibson 33.

Ξ

Ξένος Ραϊνάριος 224

Ο

Oberhammer 24.
 Ὄθων (καρδιν.) 265.
 Οἰκονόμου Γεώργ. 127.
 Ὀλλανδία 46.
 Ὀλυμπιάς (βασιλόπαις) 201.
 Unger G. 15, 23.
 Ὄνωριος Δ' πάπας 290.
 Ortelius Abr. 10.
 Ὄσμάν Αεούσης 131.
 Ὄτραντον 44.
 Οὐσπένσκης Πορφ. 67, 120, 121 ἐξ.

Π

Παγασαί 203.
 Παγούνης Ἰ. 18.
 Παλαμᾶς Γρηγόριος 65.
 Πάλλης Ἀλ. 13, 14.
 Παναγιωτίδης 26, 27, 28, 32, 33.
 Παναγιωτίδης Δ. 26.
 Pandulfus Fosanello 268.
 Παπαρούσης 36.

- Παπασταύρου 28.
 Πάπιγκον 83, 196.
 Patsch 29, 32.
 Πάργα 47, 111, 148, 153, 308.
 Παρθένιος Σταγῶν 64.
 Πάσσαρον (ἄκρωτ) 50.
 Πασχίδης Θ. 20,
 Πάτραι 45.
 Pekmezi 7.
 Πελαγόνια 245.
 Penker A. 12.
 Περραιβὸς Χρ. 10, 11, 14, 122, 123,
 124, 308.
 Πετθαλοὶ 203.
 Πετραλείφας Μιχ. 228.
 Πετραλείφα Ἄννα 228.
 Πετρῆς Ν. 16, 24.
 Πετρίδης Α. 15, 16, 17, 18, 20, 21.
 Petrides S. 33.
 Πέτρος Γ' Ἀραγωνίας 290
 Πιετίμπεης 131.
 Pizzicoli Κυρ. 8, 10.
 Pomtow H. 22.
 Poole R. S. 8.
 Πουλάκης Θεόδ. 145.
 Rouqueville 9, 10, 42, 307.
 Πούσιος Θ. 23
 Πράμαντα 160.
 Πρέβεζα 47.
 Πρέβεζα (τοπων.) 87.
 Πρελοῦμπος 9.
 Πρελούμποβιτς Θωμᾶς 296.
 Πρέσπας (λίμνη) 54.
 Πρόκλος μοναχὸς 9, 10.
 Προκόπιος μεγαλομ. 66.
 Πτωχοπρόδρομος 159.
 Πύρρος 2.
 Πύρρος Β' 44.
 Πύρρος Διονύσιος 131.
 Πυρσόγιανη 3, 198.
 Πωγώνιον 3, 83.
- Ρ
- Ραγκαβῆς Α. 20.
 Ράγκος Ι. 21.
 Roberts 21.
 Radet 26.
 Ραγούζα 43, 44, 48, 49.
 Ραμίνιον 43.
 Ranzi 32.
- Ραφτάδες 3.
 Reclus Elisée 18.
 Reinach S. 27.
 Reitzner 21.
 Reuss 21.
 Ρήγας Φερραῖος 52.
 Ριζάρης 6.
 Ripa Longa 238.
 Robert C. 22.
 Ρογῆρος Β' 243.
 Ross L. 13.
 Rossi da Montalto 15, 18.
 Ρούμελη 150.
 Ρουμιλία 46, 47.
 Ρωμανία 247.
 Ρωμανοῦ Ι. 27, 28.
- Σ
- Σάθας Κ. 17.
 Salonius 34.
 Salvator 33.
 Σαπέντζα (Κήθυρα) 49.
 Σαρακατσιαναῖοι 83, 105.
 Σαρδινία 278.
 Σάρρος Δ. 35, 84.
 Schlaefli 14.
 Schlosser 27.
 Schliemann H. 25.
 Schneider 21.
 Schoppe A. 12.
 Schubert 28.
 Schultze M. 14.
 Schweiger - Lerchenfeld 21.
 Σελλοὶ 201, 202.
 Σέλτση 198.
 Semitélos 13.
 Σένδρα 308.
 Σέρβοι 74 ἔξ.
 Σικελία 49.
 Σικελικὸς Ἑσπερινὸς 274.
 Σκενδέρβης 44.
 Skene J. 13.
 Σκόδρα 43, 44 ἔξ.
 Smidt H. 28.
 Σοκόλης Σπ. 22.
 Σουγδουρῆς Ἀναστάσιος 65.
 Σούλι (τοπων.) 48, 87.
 Σούλιον 43, 308.
 Σουλίου (ἱστορ. ἔγγραφα) 148 ἔξ.
 Σουλιῶτες 151 ἔξ.

Σπανός Ἀλέξιος 206 ἐξ.
 Σπαρτιβέντον (ἀκρωτ.) 60.
 Σταγειρίτης Ἀθ. 11.
 Στάθης Σπ. 160.
 Stotz 7.
 Stuart R. 16.
 Στουρνάρας 22.
 Stütze 24.
 Στράτσιανη 198.
 Σύρκου Π. 120.
 Smart Hughes 11.
 Swoboda 26.
 Σχινᾶς Ν. 29.

Τ

Tagliacozzo 283.
 Τάραντον 49.
 Τεπελένι 310.
 Τερνούσον 34.
 Τετράπολις 202.
 Τζαμουριά 149.
 Τζέτζης Ἀλέξιος 206.
 Thumb A. 81.
 Τιθωνός 201.
 Tittmann 12.
 Tocchi (οἶκος Νεαπόλεως) 112.
 Tomaschek 28.
 Toula 30.
 Tozer H. 16.
 Τούρνοβον 198.
 Τουρτούρης Γ. 123, 125.
 Τράνον 265 ἐξ.
 Τράντας Α. 198.
 Triplandius Γ. 10.
 Τσαούσης Πρίφτης 125 ἐξ.
 Τσιάμη (παραλία) 52.
 Τσεπέλσον 196.
 Τσιγαράς Ν. 16, 19, 24.
 Tuma A. 25.
 Τυμφαίων (δῆμος) 64.
 Τουρίνον 46.
 Τύρινς 309.

Φ

Faik Bey 30.
 Φανάριον 111.
 Φερδινάνδος Καστίλλιας 271.
 Philippson A. 27, 28, 29.
 Φθία 202.

Fick A. 16, 23, 30.
 Φιλαδελφεύς 8, 34, 35, 36.
 Φιλανθρωπινῶν προσωπογραφίαι 147.
 Φιλανθρωπινοὶ 134.
 Φιλανθρωπινὸς Γεώργ. 134.
 Φιλανθρωπινὸς Ἰωάσαφ 138.
 Φιλανθρωπινὸς Ματθαῖος 135.
 Φιλανθρωπινὸς Μιχ. 134, 137, 138.
 Φιλανθρωπινὸς Νεόφυτος 135.
 Φιλήμων 308.
 Fischer L. 25.
 Φλογαίτης 211.
 Φλωρεντίας (αὐλή) 113.
 Ρόγος (πύργος) 118.
 Φουρίκης Π. 87.
 Φραγκίσκα ἡ Νερίου Ἀτζαϊώλου 74.
 Φρεδερίκος Στουρτζενμπέχερ 70.
 Φρεδερίκος Β' 227.
 Friedländer J. 8, 23.
 Forbiger A. 13.
 Foscolo U. 13.
 Φουντουκλῆς Ν. 21.
 Φωκᾶς Νικηφ. 221.

Χ

Haardt B. 8.
 Hadschi Chalfa 10.
 Hahn J. 13, 16.
 Hahn (von) 16.
 Χαϊνίτσα 127, 307,
 Halaczy 27.
 Χαλήλαγας 131.
 Χαλκιόπουλος Στάμος 149.
 Χάμκω 306.
 Χάνκω 122 ἐξ.
 Χάονες 73.
 Hawkins 11.
 Hartl und Bruch 17.
 Χασιώτης Γ. 15, 16, 84.
 Χασιώτης Δ. 15, 20, 25.
 Hassert 26.
 Χατζῆ Σεχρέτης 123, 127, 129, 308.
 Χατζηδάκις Γ. (περὶ ἐτυμολ. Ἰωαννι-
 νων) 78.
 Heurey L. 18.
 Head B. 8, 25 34.
 Helbig 27.
 Heldreich 21.
 Hertzberg G. 16, 77.
 Heuzey L. 14.

Chirol 21.
 Christ. W. 19.
 Hilber 27, 28.
 Χιμάρα 83.
 Hirschfeld G. 20.
 Höeg C. 83, 195 ἐξ.
 Hobhouse J. 19.
 Hoffmann O. 16.
 Hohenstauffer 283.
 Holland (Lord) 11.
 Holland 308, 309.
 Χόμοβο 125, 305, 306

Χορμοβίταις 125.
 Χουδσον Λώου 41, 42 ἐξ.
 Χρηστοβασίλης X. 25.
 Χριστοφόρος Βαβλααμίτης 63 ἐξ.
 Χρυσοχός Μ. 20, 22, 23, 29.
 Huelsen 113.

Ψ

Ψαλίδας Ἀθανάσιος 148.
 Ψελλός Μιχ. 159.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Α' ΤΟΜΟΥ

Α' ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΙ

Ἰωαννίνων Σπυρίδωνος Πρὸς τοὺς πανέλληνας λογίους καὶ Ἑπειώτας	σελ. 1
N. Γ. Χατζηδάκι (Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀντιπροέδρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), Ἡ Ἑπειρος καλεῖ τοὺς ἐρευνητάς της	» 5
Δουδοβίκου Βύρχνερ (Καθηγητοῦ ἐν Μονάχῳ τῆς Βαυαρίας), Δοκίμιον βιβλιογραφικὸν τῶν περὶ τῆς Ἑπείρου κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους δημοσιευθέντων	» 6
Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου , Ἐπίγραμμα τοῦ Wilamowitz ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει τῶν Ἰωαννίνων	» 39
Κλεάνθους Νικολαΐδου (Καθηγητοῦ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἀνατολικῶν γλωσσῶν καὶ Ὑφηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Βιέννης), Ὁ ἀνταγωνισμὸς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας ἐν Ἑπιείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως τοῦ 1821	» 41
Ἄ. Συγγοπούλου (Ἐφόρου βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων) Μεσαιωνικὰ μνημεῖα Ἰωαννίνων,	53, 133, 295
Νίκου Α. Βέη (Καθηγητοῦ τοῦ Ἐθν. καὶ Καποδ. Πανεπιστημίου) Ὁ Χριστόφορος Βαρλααμίτης καὶ τὸ βραχὺ χρονικὸν αὐτοῦ	63, 120
Γ. Κ. Βογιατζίδου Συμβολή· εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑπείρου	» 72

Ἐπίσημα Γράμματα ἐπὶ τῇ ἐκδόσει τῶν «Ἑπειρωτικῶν Χρονικῶν»	σελ. 105
<i>Δ^ρ Erich Ziebarth</i> (Καθηγητοῦ τοῦ ἐν Ἀμβούργῳ Πανεπιστημίου), Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος ἐν Ἑπίρῳ	» 110
<i>Δημ. Σ. Σάργου</i> (Γυμνασιάρχου), Γράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας [Ἐκ τῶν Ἀρχείων τῆς Ἰονίου Γερουσίας]	» 148
<i>Π. Καρολίδου</i> (Καθηγητοῦ τοῦ Ἑθν. καὶ Καποδ. Πανεπιστημίου), Τί ἐστὶν Ἑπίρος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους.	» 201
<i>Ἀ. Σ. Ἀρβανιτοπούλου</i> (τακτ. καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν), Ἑπειρῶται ἐν Θεσσαλίᾳ	» 203
<i>Κ. Ι. Δυοβουνιώτου</i> (Καθηγητοῦ τοῦ Ἑθνικοῦ καὶ Καποδ. Πανεπιστημίου), Ἀλέξιος Σπανός	» 206
<i>Μιχαὴλ Α. Δένδια</i> , Ἑλένη Ἀγγελίνα Δούκαινα βασίλισσα Σικελίας καὶ Νεαπόλεως	» 219
<i>Ε. Π. Φωτιάδου</i> , Συμβολὴ εἰς τὴν περὶ τοῦ Θανάση Βάγια ἔρευναν	» 304

Β'. ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

<i>Γ. Ἀναγνωστοπούλου</i> , Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἑπίρου (Ὁδηγία διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ των)	» 81
<i>Γ. Ἀναγνωστοπούλου</i> , Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν Ἑπειρωτικῶν τοπωνυμιῶν	» 86
<i>Χρίστου Ι. Σούλη</i> (Καθηγητοῦ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Γυμνασίου), Ἑπειρωτικὰ αἰνίγματα	148, 313
<i>Χαρ. Ν. Ρεμπέλη</i> , Δημοτικὰ τραγούδια Βουρμπιάνης	» 190

Γ'. ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ ΚΑ.

<i>Γ. Ν. Χατζηδάκι</i> : <i>Ε. Ἀναστασιάδου</i> , Γεωργίου Γενναδίου βίος καὶ ἔργα	» 102
--	-------

Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου: <i>C. Höeg, Les Saracatzans ; une tribu nomade grecque I (Etude linguisti- que). II (Textes, vocabulaire technique, Index verborum)</i>	σελ. 195
Προκήρυξις γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ	» 103
Προκήρυξις γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις Συνδέσμου τῆς Κοινότητος Βουρμπιάνης (ὑπὸ Γ. Ἀναγνωστοπούλου)	189, 330
Γλωσσικὸς Διαγωνισμὸς Ἑπειρωτικῶν Χρονικῶν	» 333
Resumé des Etudes publiées dans le tome I	» 334
Πίναξ ὀνομάτων τοῦ Α' τόμου	» 345

